

Atles d'arqueologia urbana de Catalunya 2

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA

DE TÀRRACO

Direcció científica
J. M. Macias Solé
I. Fiz Fernández
Ll. Piñol Masgoret
M. T. Miró i Alaix
J. Guitart i Duran

Atles d'arqueologia
urbana de Catalunya 2

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

PLANIMETRIA ARQUEOLÒGICA DE TÀRRACO

Direcció científica

Josep Maria Macias Solé
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Ignacio Fiz Fernández
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Lluís Piñol Masgoret
Ajuntament de Tarragona - Museu d'Història

Maria Teresa Miró i Alaix
Àrea de Coneixement i Recerca
Direcció General del Patrimoni Cultural

Josep Guitart i Duran
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

ATLES D'ARQUEOLOGIA URBANA DE CATALUNYA 2
DEPARTAMENT DE CULTURA I MITJANS DE COMUNICACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

TREBALLS D'ARQUEOLOGIA URBANA 1
AJUNTAMENT DE TARRAGONA. CONSELLERIA DE PATRIMONI

SÈRIE DOCUMENTA 5
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA

Tarragona, 2007

Coedició del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Coordinació editorial

Publicacions de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

Assessorament lingüístic

Roser Calvet Riera

Traducció a l'anglès

Paul Turner

Disseny de la portada

Elfo Jobs, S.L.

Fotocomposició

Víctor Igual, S.L.

Impressió

Grafos S.A.

- © **De l'edició:** Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- © **Del projecte i la infografia arqueològica:** Ajuntament de Tarragona. Conselleria de Patrimoni i Institut Català d'Arqueologia Clàssica.
- © **Dels textos:** els autors.
- © **De les fotografies:** els autors.
- © **De les fotografies de portada:** Institut Cartogràfic de Catalunya (full 267-139, vol 1998) i Unitat de Documentació Gràfica de l'ICAC.

Dipòsit legal: T-387-2007

ISBN: 978-84-934698-4-9

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Projecte de recerca i documentació de l'Ajuntament de Tarragona i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica.

Comissió institucional del projecte

Ajuntament de Tarragona: M. Mercè Martorell Comas i Lluís Piñol Masgoret.

Institut Català d'Arqueologia Clàssica: Josep Guitart i Duran i Jordi Peiret i Estrada.

Direcció científica

Josep Maria Macias Solé, Ignacio Fiz Fernández, Lluís Piñol Masgoret, Maria Teresa Miró i Alaix i Josep Guitart i Duran.

Coordinació de l'obra

Josep M. Macias Solé i Ignacio Fiz Fernández (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Documentació

Josep M. Macias Solé i Jordi López Vilar (Institut Català d'Arqueologia Clàssica), amb la col·laboració de Rafael Gabriel Costa (Reial Societat Arqueològica Tarraconense), Sílvia Alcaide González, Judit Ciurana Prast i Mariona Valldepérez Aixendri (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Tractament SIG i infografia

Ignacio Fiz Fernández, amb la col·laboració de Paloma Aliende García, Ana Garrido Elena, Óscar Martín Vielba i Pau de Soto Cañamares (Institut Català d'Arqueologia Clàssica).

Amb la col·laboració de

Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Codex-Arqueologia i Patrimoni, Cota 64 i Nemesis.

Informació i/o textos facilitats per

Susanna Adell Chavarria

Pilar Adiego Eraña

Maria Adserias Sans

Paloma Aliende García

Xavier Aquilué Abadías

Joan-Vianney Maria Arbeloa i Rigau

Roc Arola Arnau

David Bea Castaños

Cristina Benet Arqué

Alejandro Bermúdez Médel

Francesc Bosch Puche

Pilar Bravo Póvez

Lourdes Burés Vilaseca

Iban Cabrelles Albareda

M. del Carme Carbonell Muiños

Ana Carilla Sanz

Elisabet Chimisanas i Mateu Alsina

Montserrat Corominas Vidal

Óscar Curulla Ferré

Rubén Díaz Dalmau

Moisés Díaz García

Jordi Diloli Fons

Montserrat Esteban Nadal

Reis Fabregat i Fibla

Ferran Falomir Forcadell

Ignacio Fiz Fernández

Gabriel Foguet Coll

Montserrat García Noguera

Neus Gasull Casanovas

Pere Gebellí Borràs

Manel Güell Agramunt

Anna Maria León Delclòs

Jèssica Llop Ramos

Jordi López Vilar

Josep Maria Macias Solé

Sagrari Martorell Cubero

Jaume M. Massó Carballido

Joan Josep Menchon Bes

Imma Mesas Torronteras

Héctor Mir Llorente

Maria Teresa Miró i Alaix

Andreu Muñoz Melgar

Pedro Otiña Hermoso

Rosa Palau i Baiges

Rubén Pellejà Villalba

Lluís Piñol Masgoret

César Augusto Pociña López

Josep Maria Puche Fontanilles

Esther Ramon Sariñena

Antoni Rigo Jovells

Josep Francesc Roig Pérez

Jordi Rossell Ardèvol

Joaquín Ruiz de Arbulo Bayona

Cristòfor Salom Garreta

Jacinto Sánchez Gil de Montes

M. Immaculada Teixell Navarro

Esmeralda Terré Vidal

Olga Tobías Jiménez

Mercedes Tubilla Martínez

Enric Vilalta Ribé

Albert Vilaseca Canals

Topografia

Javier Zamarro Martín i Josep Subirà Arbolí.

Base cadastral

Ajuntament de Tarragona.

La tasca que porta a terme l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica com a centre públic de recerca s'emmarca dins l'aposta ferma del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa per impulsar la col·laboració entre universitats, institucions de recerca i Administració.

Aquesta forma de gestionar la recerca, a partir de sinèrgies, és la que ha de permetre al país gaudir progressivament dels millors programes d'excel·lència del nostre entorn.

Catalunya té un riquíssim patrimoni arqueològic, així com una llarga tradició pel que fa als estudis d'arqueologia. En aquest context, l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica és una peça clau per aprofundir i avançar en l'estudi d'aquesta matèria en coordinació amb les altres institucions del país que també treballen en aquesta línia.

La present publicació, *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, és fruit d'una feina acurada. Es tracta d'una eina útil pensada tant per a les persones que es dediquen professionalment a la història i a l'arqueologia com per a col·lectius diversos, des d'arquitectes i urbanistes, a personal docent i tècnics de turisme.

Una de les funcions socials de la investigació arqueològica és fer-ne una difusió adequada. És necessari, per tant, que els resultats obtinguts transcendeixin l'àmbit estricte de l'arqueologia perquè puguin esdevenir útils per a altres sectors. D'aquí la importància d'aquesta publicació, suport necessari per a la divulgació de la recerca arqueològica que tant defensem des del Govern.

El coneixement del nostre passat col·lectiu és el que permet entendre i definir la nostra identitat com a poble. Catalunya, com a país, té uns trets propis que han evolucionat al llarg dels segles i que es manifesten a través de múltiples expressions, el patrimoni cultural n'és un. Per mirar el futur amb coherència, construint amb base a unes arrels sòlides, cal que continuem invertint esforços perquè es conegui la nostra història.

El Departament d'Innovació, Universitats i Empresa treballa amb l'objectiu que el nostre passat i les nostres empremtes es converteixin, encara més, en un dels principals valors afegits de l'oferta turística de Catalunya.

La ciutat de Tarragona, ubicada en un territori habitat des del paleolític, és un clar exemple d'aquest fet. Parlem d'una ciutat romana, *Tarraco*, que va néixer com a campament militar l'any 218 aC (durant la II Guerra Púnica), i que posteriorment va aconseguir l'estatus de colònia de dret romà (*Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*). El conjunt arqueològic d'aquesta ciutat, capital de la província romana *Hispania Tarraconensis* a partir de l'any 27 aC, finalment va ser merescudament reconegut com a Patrimoni Mundial de la UNESCO l'any 2000 després d'un intens esforç de la ciutat per recuperar el seu passat.

Més enllà del reconeixement internacional de les seves restes romanes, Tarragona s'ha caracteritzat històricament per ser una ciutat acollidora i oberta als visitants. Al segle I aC *Publius Virgilius Maro*, Virgili, es manifestava «encantat per la seva hospitalitat». Amb el temps, i conservant el tarannà que sempre l'ha identificat, la ciutat ha sabut posar en valor el seu patrimoni cultural i s'ha convertit en una atractiva destinació turística de qualitat.

Així, doncs, si assegurant la continuïtat de la bona tasca que es fa en recerca arqueològica s'assegura el coneixement precís del nostre passat... Si difonent el coneixement es garanteix una millor cohesió social i una major consciència de pertinença.... I, per últim, si fent un ús adequat per part de les institucions públiques de la nostra història i del nostre patrimoni es contribueix a un desenvolupament sostenible..., la clau és continuar treballant en aquesta línia i intensificar-la.

JOSEP HUGUET I BIOSCA
Conseller d'Innovació, Universitats i Empresa
President del Consell de Direcció de l'Institut
Català d'Arqueologia Clàssica

Quan el mes de novembre del 2000 el Comitè del Patrimoni Mundial de la UNESCO va decidir declarar Patrimoni Mundial el conjunt arqueològic de *Tarraco*, tots els tarragonins i tarragonines ho vàrem rebre amb molt d'orgull, però a la vegada amb una gran responsabilitat. La bona conservació del conjunt excepcional dels monuments romans de la nostra ciutat és encara un repte urbanístic i cultural, ja que l'hem de fer compatible amb el creixement de la ciutat, tenint en compte que en algun moment pot suposar una limitació.

Així ho va entendre Josep M. Recasens, el primer alcalde de la democràcia, que va assumir amb tenacitat i decisió la feina de fer possible que el nou desenvolupament urbanístic que Tarragona iniciava fos compatible amb la preservació i conservació de les restes arqueològiques conegudes i de les que s'anessin trobant. L'alcalde Recasens volia que el patrimoni monumental de la ciutat, que ell coneixia a la perfecció en la seva condició d'historiador, pogués ser protegit, estudiat a fons, restaurat i, en la mesura que fos possible, retornat a la ciutadania per al seu gaudi.

Aquest ha estat un procés llarg i difícil que l'Ajuntament va iniciar amb els plans especials del Centre Històric – Part Alta del 1984, el pla Pilats per a la recuperació de la capçalera del Circ del 1978 i la revisió del Pla General d'Ordenació Urbana del 1982. Tres instruments de planejament essencials per establir unes fórmules que tenien com a primer objectiu conèixer amb precisió el potencial arqueològic i arquitectònic conservat als diferents indrets de la ciutat i, com a segon objectiu, establir criteris clars de conservació i preservació d'aquest patrimoni.

L'Ajuntament de Tarragona, que gestiona els monuments a través de la seva Conselleria de Patrimoni, compta amb el suport d'un bon nombre d'institucions: la Generalitat de Catalunya, encarregada de vetllar pel compliment de la legislació en aquesta matèria a través de la Direcció General del Patrimoni Cultural; el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, seu de les magnífiques col·leccions d'època romana i dipositari de totes les troballes arqueològiques; la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, degana a tot l'Estat entre les associacions ciutadanes preocupades pel patrimoni, i, per descomptat, la Universitat Rovira i Virgili, responsable de la formació de nous investigadors i que compta amb un professorat d'elevat i reconegut nivell científic. La creació a Tarragona de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica culmina aquest ventall institucional i representa, sense cap mena de dubte, una nova i molt valuosa aportació, de la qual aquest llibre n'és una prova.

Perquè aquest llibre es troba en la línia de responsabilitat que dèiem al principi. Disposar d'un plànol arqueològic detallat de la ciutat de Tarragona, d'una cartografia on se situïn totes les restes d'època romana conegudes, capa per capa damunt el parcel·lari de la ciutat actual, és una eina necessària i imprescindible. Aquest llibre és el resultat de la col·laboració institucional entre l'Ajuntament de Tarragona, l'Àrea de Coneixement i Recerca del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica. Però també és el resultat de centenars d'intervencions arqueològiques i troballes realitzades al llarg del temps, reunides gràcies a l'ús dels més moderns recursos informàtics i la cartografia digital i, per tant, podríem dir que té tants autors com responsables han tingut les excavacions esmentades. Però no seria equànime, ja que si podem comptar amb aquesta important obra és gràcies al treball minuciós i pacient de l'equip coordinador del projecte, que ha excel·lit a dur a bon terme un projecte complex i minuciós com és aquest, amb la implicació dels professionals i científics que han treballat i treballen a la nostra ciutat, i de les tres institucions implicades en aquesta aventura apassionant que és el nostre patrimoni. A tots ells adreço la meva felicitació i agraïment pel seu valuós treball.

És molt el que ja sabem de la Tarragona romana i aquest llibre ho demostra, però encara és més el que ens queda per saber. Per fer-ho possible caldrà un nou esforç investigador al qual des de l'Ajuntament de Tarragona sempre donarem suport. Només a partir del coneixement precís de les nostres arrels podrem construir la ciutat que volem per al futur.

JOSEP FÈLIX BALLESTEROS CASANOVA
Alcalde de Tarragona

Una de les tasques importants que té assignades el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació pel que fa al patrimoni cultural és la d'elaborar i mantenir el seu Inventari, la finalitat del qual és permetre la documentació i recopilació sistemàtica, la investigació i la difusió de tots els béns que l'integren, i garantir l'accessibilitat a tota la ciutadania de les dades que conté.

Aquesta tasca es va iniciar a finals de 1982, moment en el qual es va posar en marxa la realització de l'Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya a través de les Cartes Arqueològiques comarcals i en el qual encara avui esmercem tots els recursos disponibles perquè entenem que és una eina eficaç només si està sotmesa a un constant i obligat procés d'actualització.

No són poques les circumstàncies que sotmeten el patrimoni a nous perills o situacions de risc. És en aquest context que les Cartes Arqueològiques o Inventaris sovint han de transcendir el simple àmbit de la documentació i es converteixen en un mecanisme per a la integració i interacció en l'ordenació del territori —i, conseqüentment, del planejament urbanístic— i entren en un període en què parlem de Cartes de Risc. A casa nostra aquest salt es va fer palès quan l'any 1989 la Direcció General del Patrimoni Cultural va establir el Programa d'Arqueologia Urbana. En el marc d'aquest programa es va documentar el subsòl de diversos municipis de Catalunya (Badalona, Barcelona, Cardona, Girona, Isona i Conca Dellà, Lleida, Manresa, Mataró, Montblanc, Tortosa, Vic i, òbviament, Tarragona). La documentació resultant es va lliurar als ajuntaments amb la finalitat de proporcionar una bona eina de gestió i ser integrada en el corpus normatiu de la planificació urbanística.

D'altra banda, tots sabem que la difusió del patrimoni dels nuclis urbans és un dels mecanismes més efectius per assolir una sensibilització correcta vers el patrimoni. Per aquest motiu, el Departament de Cultura va considerar oportú publicar la sèrie *Atles d'Arqueologia Urbana de Catalunya*, el primer volum del qual fou dedicat a Granollers; aquesta obra va posar a l'abast dels ciutadans, dels gestors del patrimoni, dels urbanistes i dels professionals de l'arqueologia tota la informació existent referida al patrimoni d'aquest municipi.

En aquesta línia, doncs, cal situar la publicació que ara teniu a les mans i que és fruit d'una iniciativa promoguda per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i pel Museu d'Història de Tarragona. La *Planimetria arqueològica de Tàrraco* ha estat possible gràcies a la feina feta per moltes persones apassionades per fer-nos present el nostre passat, i és un goig haver-hi pogut col·laborar.

JOAN MANUEL TRESSERRAS GAJU
Conseller de Cultura i Mitjans de Comunicació

L'any 15 dC, poc després de la mort de l'emperador August, una ambaixada de tarraconenses era rebuda per Tiberi. El propòsit de la delegació era clar, rebre el permís del nou emperador per erigir un temple al *princeps*, ja deïficat, com a exemple per a totes les províncies.

Han passat els segles i Tarragona torna a ser un exemple per a totes les províncies. El conveni de col·laboració entre l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica, el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya i l'Ajuntament de Tarragona ha donat com a fruit un treball de qualitat excepcional, el projecte *Planimetria arqueològica de Tàrraco*, que ha permès la publicació del llibre que teniu a les mans i, sens dubte, ha marcat una fita molt important per al coneixement arqueològic de la ciutat de Tarragona en època romana, amb un treball acurat, rigorós i alhora clar i clarificador. A més, ha dotat la ciutat d'una eina cobejada de fa temps, però per la seva complexitat difícil d'assolir, el seu mapa arqueològic, que a la vegada és una eina de gestió bàsica en una ciutat en creixement com és Tarragona.

I també s'ha assolit una fita important. Aquest projecte, aquesta publicació, és fruit de la franca i lleial col·laboració institucional. La ingent tasca dels editors, que no han tingut pas por d'enfrontar-se a la difícil empresa, ha comptat, i heus ací un altre mèrit important, amb la col·laboració dels professionals, que en un clar exercici de generositat, hi han aportat els resultats de les excavacions arqueològiques dels darrers anys, tot mostrant una maduresa i una conscienciació que en altres temps i en altres llocs hauria estat difícil.

I és aquest l'exemple que es dóna, i és el referent que s'ha de desenvolupar. Des de la Conselleria de Patrimoni de l'Ajuntament de Tarragona fem aquesta aposta per la col·laboració interinstitucional i interprofessional. En som fermes defensors. I així es palesa en aquest i altres projectes, com els de la Muralla, el Pont del Diable, la Catedral (amb l'Arquebisbat de Tarragona), etc. I és per això que aquest treball enceta amb il·lusió la nostra sèrie de publicacions sobre Patrimoni, «TAU-Treballs d'Arqueologia Urbana». Fem vots perquè aquesta nova línia de treball no quedi tan sols amb un *unicum*, perquè sigui llarga i fructífera. Els ponts estan construïts, ara és temps de consolidar-los i també de fer-ne de nous. Tarragona i el seu Patrimoni s'ho mereixen.

ROSA MARIA ROSSELL RIGAU
Tinent d'alcalde de Patrimoni
Ajuntament de Tarragona

El volum que ara estem obrint és fruit d'una llarga tasca de molts i bons professionals que han esmerçat molt d'esforç per tal de fer-lo realitat. Per donar-ne una idea precisa, podem sintetitzar que els cinc directors científics han coordinat més de quaranta arqueòlegs i tres empreses (Codex-Arqueologia i Patrimoni, Cota 64 i Nemesis) per tal d'aplegar la informació disponible fins al 31 de desembre de l'any 2004.

Per dur a terme tota aquesta feina ingent, les tasques es van començar a coordinar mitjançant la signatura d'un conveni el 14 d'abril del 2005 entre l'Ajuntament de Tarragona i l'ICAC, institucions que tot aquest temps han col·laborat estretament amb percentatges equivalents. Una bona mostra d'aquesta sinergia és el fet que aquest volum és el número 5 de la Sèrie Documenta de l'ICAC —sempre conjuntament amb la URV— i a la vegada el primer número de TAU, els Treballs d'Arqueologia Urbana del Museu d'Història de Tarragona. Agraïm també el suport del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació per tal de dur a terme l'edició d'aquesta obra.

Impulsors sense defalliment n'han estat en tot moment la Conselleria de Patrimoni Històric-Artístic de l'Ajuntament de Tarragona, amb M. Mercè Martorell al capdavant fins al mes de març, el Museu d'Història de Tarragona en la persona del seu director, Lluís Piñol Masgoret, i, des de l'ICAC, amb el seu primer director, Josep Guitart i Duran.

Aplicant una tècnica i metodologia precises, a partir d'un SIG (sistema d'informació geogràfica), s'han pogut anar situant amb minuciositat en el plànol de Tarragona totes aquelles restes arqueològiques que s'han anat localitzant i investigant al llarg de decennis de treball pacient dut a terme per molts arqueòlegs eficients i entusiastes. La lectura diacrònica permet observar amb claredat les diferents fases i els successius períodes de l'evolució de la ciutat romana, considerada sempre com un ésser viu en contínua transformació.

Amb tot aquest bagatge, es pot oferir al món científic una planimetria rigorosa que ubica les estructures arquitectòniques romanes en el teixit urbà actual. Sens dubte, la qualitat i interès dels continguts faran que aquest llibre esdevingui un punt de referència essencial per a altres ciutats antigues tant de casa nostra com de fora.

A més, aquesta planimetria es posa al servei no solament d'un millor coneixement de l'urbanisme i la història de la configuració de *Tarraco* en el seu procés de conformació de la nostra Tarragona. És, alhora, un instrument molt valuós per a la política de prevenció i protecció de les restes monumentals que són la base de la forma de la ciutat actual i que són motiu de riquesa i orgull donada la potència dels seus orígens. No debades, gràcies a la grandiositat de la capital de la província més extensa de l'Imperi romà, Tarragona fou designada l'any 2000 com a Patrimoni de la Humanitat.

A més, tots aquells que valoren i estimen la ciutat, signe de la nostra identitat, trobaran en el text i en el nodrit annex de plànols en suport paper, elaborats amb un grafisme de nítid impacte visual, una font d'informació per comprendre i conèixer millor la Tarragona romana. És la dimensió social de l'obra la que demostra, una vegada més, el compromís amb la ciutadania que, com a nova directora de l'ICAC, voldria expressar i manifestar tal com s'ha fet des que l'Institut obrí les portes el 26 de setembre de l'any 2003. Una trajectòria breu encara en el temps, però intensa en continguts que s'enforteix quan, com en aquesta ocasió, s'arriba a bon port gràcies a la col·laboració decidida entre les diverses institucions. Un camí que hem de continuar fent per al guany comú i per assolir bons objectius i realitzacions com veiem ara que es fan palesos en el volum que tenim a les mans.

ISABEL RODÀ DE LLANZA
Directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica

SUMARI

Introducció	3
1. Presentació i contingut de l'obra	5
1.1. Funcions i organització del SIA	5
1.2. <i>Forma Tarraconis</i> : base documental i representació	8
1.3. Agraïments	13
2. Cartografia històrica, SIA i recerca arqueològica	15
2.1. Objectius i metodologia	15
2.2. Cartografia i restitució de la topografia urbana	16
3. <i>Forma Tarraconis</i> : una descoberta en evolució	25
3.1. L'urbanisme	25
3.2. Projeccions urbanístiques	40
4. Les fitxes de registre.	47
4.1. Abreviatures	48
4.2. Fitxes recollides en la planimetria	49
4.3. Fitxes no recollides en la planimetria	180
4.4. Referències cadastrals	181
5. Bibliografia i documentació	189
6. Índex temàtic	221
7. Índex planimètric	225
7.1. Ordenació toponímica	225
7.2. Ordenació numèrica	236
Archaeological Planimetry of Tarraco	249

Carpeta

Índexs
Llegenda
Plànols

INTRODUCCIÓ

Quan l'any 2002 es va crear l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica amb la seva seu a Tarragona, tots érem conscients que la important activitat arqueològica portada a terme en aquesta ciutat des del segle XIX, una activitat considerablement accelerada en les darreres dècades del segle XX, feia necessària una recopilació de la planimetria arqueològica dels nombrosos vestigis conservats o documentats de l'antiga *Tarraco*. Calia recollir tota la informació, cartografiar-la, assegurant-ne la màxima precisió topogràfica possible, i publicar-la en un volum unitari que la posés a l'abast de tot el públic interessat en el tema, i molt especialment de tots els agents que intervenen en el tractament d'aquest patrimoni arqueològic, tant des del camp de la recerca estricta com des del camp de la gestió arqueològica pròpiament dita, de l'urbanisme, o del desenvolupament museístic i de difusió i projecció d'aquest passat.

Aquesta tasca, que ja s'havia iniciat en altres ocasions sense aconseguir culminar-la, per arribar a bon port requeria necessàriament, donada la seva envergadura, un lideratge institucional decidit i potent, que fixés objectius clars i hi posés els mitjans per assolir-los. Aquesta ha estat la comesa del mateix Institut, del Museu d'Història de Tarragona i del Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, que han assumit la direcció científica de l'obra.

L'estudi arqueològic d'una ciutat d'època romana és necessàriament una tasca col·lectiva. I quan aquesta ciutat té l'envergadura arqueològica i històrica de *Tarraco*, capital de la *Provincia Tarraconensis* i una de les ciutats més importants de l'Occident romà, l'aprofundiment en el seu coneixement esdevé una feina de generacions successives.

Així, per definició, aquesta obra és una compilació de dades de més de 100 anys d'arqueologia contemporània duta a terme a la ciutat de Tarragona. No està plantejada com una carta arqueològica, cosa que hauria requerit una anàlisi crítica més aprofundida de cadascun dels ítems aplegats i cartografiats, sinó com un recull planimètric nodrit per la informació procedent d'antics historiadors locals com Ponç d'Icard i Hernández Sanahuja, entre d'altres, fins als resultats que s'han produït en el context actual, conformat per una arqueologia professionalitzada i implementada en els processos de transformació urbanística.

L'objectiu ha estat recollir i gestionar tota aquesta informació aprofitant els recursos de la tecnologia actual i definir un corpus planimètric i bibliogràfic sobre les actuacions arqueològiques desenvolupades a Tarragona fins a l'any 2004. S'ha pretès conjuntar i posar a disposició dels ciutadans, dels tècnics vinculats a la ciutat i el seu patrimoni, i dels investigadors en general, l'abundant informació existent, tant pel que fa a revistes especialitzades com a documents administratius fins ara inèdits. El resultat obtingut és també una proposta metodològica concretada mitjançant el Sistema d'Informació Arqueològica —SIA— establert i desenvolupat en l'execució d'aquest projecte pluriinstitucional, i que constitueix una base de dades actualitzable i relacionable amb els altres sistemes de registre i presentació infogràfica.

La realització d'aquest projecte era una necessitat imperiosa per tal de disposar d'un instrument per a la gestió i protecció del patrimoni arqueològic immoble d'època clàssica a Tarragona, però l'activitat científica i museogràfica actual també palesava la manca de planimetries històriques globals que recollissin els resultats dels nombrosos treballs arqueològics desenvolupats a Tarragona fruit de la transformació i expansió urbanística de la ciutat. Donades aquestes mancances, la realització i difusió d'aquesta compilació és el mecanisme correctiu més efectiu, i justifica que hàgim prioritzat la planimetria i hàgim deixat per a treballs posteriors l'aprofundiment en la interpretació arqueològica de cada notícia recollida.

L'entrada en vigor de la Llei del patrimoni cultural català (1993) coresponsabilitza qualsevol administració local de la gestió i protecció del seu patrimoni. Aquest SIA està implementat per ser una eina fonamental en la definició dels instruments urbanístics i legals per a l'assoliment d'aquest objectiu. El sistema de registre posiciona en la trama urbana actual les restes documentades plani-

mètricament i, amb el corpus historiogràfic elaborat, permetrà establir documents definitius de protecció del patrimoni immoble clàssic de la ciutat (plans especials, catàlegs patrimonials, etc.). Altrament, ha de constituir una eina de planejament urbanístic disponible de forma particular, que ha de permetre una de les condicions imprescindibles per a la correcta gestió i sensibilització social vers el patrimoni: la planificació i previsió de tota actuació arqueològica dins els complexos i variats processos de transformació urbana de la ciutat. Aquest recull queda a disposició d'arquitectes, urbanistes promotors, responsables institucionals i, és clar, del col·lectiu científic.

A més, aquest compendi aglutina la informació arqueològica derivada de l'exercici d'una activitat professional molt intensa i que, malauradament, no compta amb suficients eines d'investigació i projecció científica. Tal com havia succeït amb anterioritat en diversos països europeus, l'exercici de la pràctica arqueològica s'ha convertit en una activitat professionalitzada vinculada al mercat immobiliari, a les inversions industrials o a les grans obres públiques d'infraestructura.

Les excavacions arqueològiques d'urgència o preventives constitueixen necessàriament intervencions reglades inserides en la dinàmica administrativa de la nostra societat i enfocades cap a la gestió i materialització dels preceptes legals vigents, però sense preveure'n la necessària investigació i difusió com a fase final d'aquest procés d'intervenció sobre el patrimoni arqueològic. En el nostre cas, Tarragona presenta, a diferència d'altres ciutats hispanes, una situació deficitària, ja que la publicació periòdica i regular dels resultats de l'arqueologia urbana és del tot millorable.

Així doncs, cal valorar quina ha estat realment l'aportació de l'arqueologia urbana al coneixement històric i arqueològic de Tarragona, i fer-nos conscients de com la incentivació de la recerca postexcavació pot fer aflorar de manera molt més profitosa i rendible tota la potencialitat científica i cultural que hi ha darrere del patrimoni descobert. D'aquesta manera es justificaria amb escreix la inversió econòmica, pública i privada, que comporta l'aplicació de la normativa vigent en matèria d'excavacions arqueològiques i llicències urbanístiques. En aquest context, complicat però a la vegada molt estimulant, cal considerar aquesta obra: no com un punt i final resultant de l'arqueologia urbana desenvolupada a la ciutat en el darrer segle, sinó com el punt de partida de la tasca de salvaguarda, recerca i difusió del patrimoni arqueològic tarragoní que encara queda per efectuar.

Al mateix temps, la plasmació d'aquest projecte esdevé, pel seu caràcter globalitzador i per la seva perspectiva temporal, una eina d'avaluació del coneixement arqueològic real sobre l'evolució històrica de les etapes ibera, romana i tardoantiga de *Tarraco*, i ofereix també una visió sobre el nivell de preservació del patrimoni arqueològic de la ciutat. No pretén ser un document definitiu, sinó més aviat una proposta metodològica sobre com afrontar en el futur la conjunció i la gestió de les dades arqueològiques que sorgeixin, i proporcionar a la vegada un sistema que permeti l'ampliació i depuració dels continguts segons com avanci la recerca científica de l'antiguitat clàssica a Tarragona.

Tarragona, febrer de 2007

Josep Maria Macias Solé
Ignacio Fiz Fernández
Lluís Piñol Masgoret
Maria Teresa Miró i Alaix
Josep Guitart i Duran

1. PRESENTACIÓ I CONTINGUT DE L'OBRA

Ignacio Fiz i Josep M. Macias

L'objectiu principal d'aquesta obra és la compilació de les planimetries arqueològiques referents als vestigis de les èpoques ibèrica, romana i visigoda de la ciutat de Tarragona i prenent les parcel·les cadastrals actuals com a unitats bàsiques de registre. Cadascuna de les fitxes elaborades inclou la informació gràfica, la fitxa descriptiva i la documentació arqueològica o bibliografia pertinent. Un altre dels propòsits de l'obra és la reconstrucció, amb més o menys precisió, dels elements urbanístics que, avui dia, a causa dels processos inherents a l'evolució històrica i topogràfica de Tarragona entre els segles XIX i XX, no podran ser verificats arqueològicament.

La publicació d'aquest treball demanava la creació prèvia d'un sistema de digitalització, gestió i presentació de tota la informació amb dues premisses bàsiques: la capacitat d'actualització i de relació amb altres sistemes de registre. El sistema definit ha estat el resultat de l'experiència metodològica prèvia desenvolupada per un de nosaltres (Fiz 2003, 2004) i ja duta a la pràctica a la ciutat de Tarragona. En els últims 10 anys, altres ciutats europees han seguit experiències similars i en d'altres aquestes encara estan en procés de gestació.¹ D'altra banda, la creació d'una base de dades referent al patrimoni arqueològic de la ciutat ha comptat amb dues experiències que, malauradament, no han reeixit o han tingut una difusió escassa.²

En el nostre cas, el Sistema d'Informació Arqueològica (SIA) establert és una eina de futur que pot actualitzar tant els continguts —les excavacions arqueològiques a partir del 2004— com els subsistemes o aplicacions informàtiques que combina, ja que aquests són programaris comercials plenament estandaritzats i de fàcil adaptabilitat a les nostres necessitats. Tot i que és un sistema de documentació cenyit a la ciutat de Tarragona, es pot aplicar o ampliar a qualsevol àmbit territorial. La informació generada per l'aplicació és exportable a les bases cadastrals de la ciutat i, al mateix temps, està capacitada per importar documentació fotogràfica i cartogràfica. És una eina de

consulta que pot ser accessible en el futur, via intranet o internet, tot interactuant amb un programari específic com Autodesk MapGuide o ArcIMS d'ESRI, entre d'altres. D'aquesta manera, fent un clic sobre una parcel·la cadastral determinada, es podrà efectuar qualsevol consulta per obtenir la informació textual o gràfica addicional; o bé indicant una àrea determinada es podran conèixer les parcel·les que disposen d'informació arqueològica.

1.1. FUNCIONS I ORGANITZACIÓ DEL SIA

El SIA emprat compta amb tres aplicacions informàtiques o subsistemes de treball combinats: el subsistema CAD, representat pel programa Autocad 2006; el subsistema REA, implementat amb FileMaker 6, i el subsistema Hipòdam, construït sobre l'aplicació SIG ArcView versió 3.1 (fig. 1). El subsistema CAD proporciona a l'Hipòdam la informació planimètrica vectoritzada; el REA emmagatzema les dades necessàries per a la gestió de la informació, mentre que l'Hipòdam gestiona, mitjançant les seves eines vectorials i de mapa de bits, la combinació de les dades proporciona- des pels altres dos.

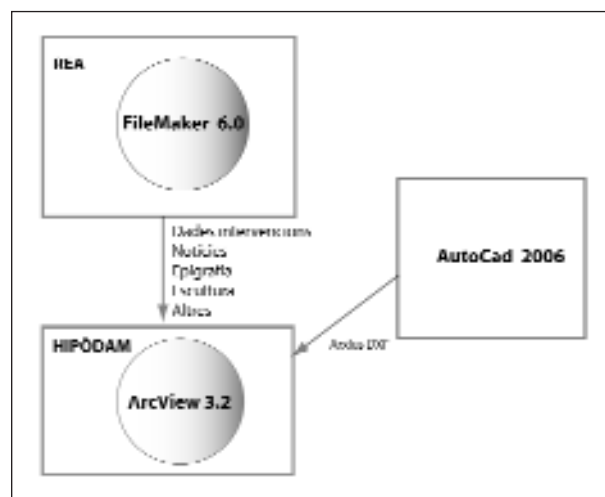

Fig. 1: Diagrama funcional dels subsistemes del SIA.

1. A Còrdova (Murillo *et al.* 1999), Barcelona (Manoel/Miró 2006), Lecce (Semeraro 1997), Ravenna (Augenti *et al.* 2003) o Narbona (Dellong 2006). Un altre exemple ja conclòs és el volum I de l'atles d'arqueologia urbana de Catalunya referent a la localitat de Granollers (Uscatescu 2004).

2. La *inestabilitat* característica que ha envoltat la gestió del patrimoni arqueològic de Tarragona pot considerar-se l'explicació d'aquesta situació. Una primera declaració d'intencions, pionera aleshores a l'Estat espanyol, es troba a Ted'a 1988. Posteriorment, es desenvolupà el projecte Sicaut (Sistema d'Informació de Cartografia Arqueològica Urbana de Tarragona), finalitzat l'any 1993 i dependent del Programa d'Arqueologia Urbana de la Generalitat de Catalunya. Fou dirigit per Alejandro Bermúdez i Pedro Pujante i realitzat per Maria Adserias, Olga Balart, Rosa Palau i Pedro Pujante. Posteriorment, es definí el Pla Arqueològic de Tarragona, concebut com la continuació del Sicaut i ampliat quant a la recopilació de la documentació arqueològica. Es tractava d'una proposta municipal amb la col·laboració del Departament de Cultura i la Universitat Rovira i Virgili (Rifa 2000). En aquest període la investigació arqueològica també havia dut a terme diverses experiències de compilació planimètrica per tal de reconstruir determinades àrees de la ciutat. Poden servir com a exemple els estudis de Th. Hauschild i X. Dupré (1983a i 1987a, respectivament) per la restitució dels complexos provincials o la proposta de J. M. Macias (2000a) sobre la trama viària intramurs.

El subsistema CAD s'encarrega de crear i gestionar els plànols de cadascuna de les intervencions arqueològiques, ja sigui a través de la vectorització de planimetries antigues com modificant plànols digitalitzats elaborats prèviament pels tècnics que han intervingut en les excavacions. Ressaltem el fet que, per a aquest projecte, s'ha fet ús del dibuix lineal de les estructures arqueològiques prescindint de la caracterització precisa dels materials constructius, tot i que en determinats casos, per la singularitat de les restes, sí que s'ha fet (per exemple, carreus o megàlits). El sistema de vectorització es caracteritza per l'ús de polilínies o, si escau, circumferències, arcs o quadrats.³ Per evitar una esquematització excessiva de la planimetria, s'ha tingut en compte una caracterització predeterminada segons els tipus d'estructura arqueològica, així com també s'ha diferenciat entre elements reals i elements restituïts. S'han aplicat símbols convencionals als milers de tombes documentades amb l'objectiu d'il·lustrar la varietat tipològica dels contenidors funeraris emprats (fig. 4). També s'han diferenciat entre quatre tipus de cotes altimètriques: cota de mur, de roca, de paviment i cota municipal del carrer actual.

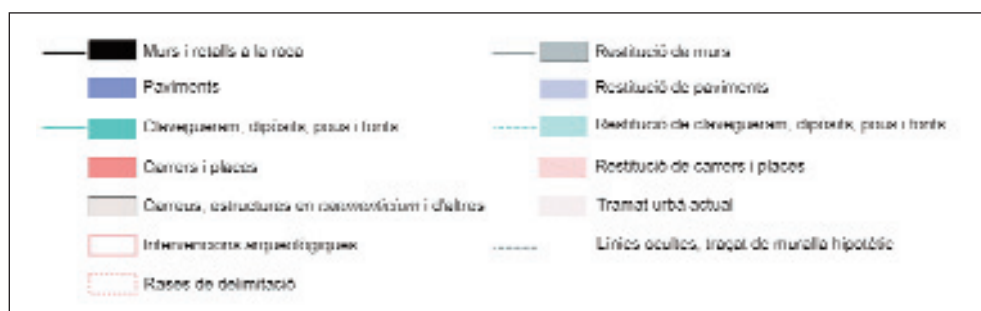
De forma paral·lela i per poder preveure la generació de plantes evolutives per fases cronològiques, la informació s'ha distribuït en períodes històrics predefinitos segons la realitat històrica de Tarragona i el volum d'informació existent. La ubicació temporal de les restes no ha tingut en compte exclusivament el moment constructiu, sinó que també ha previst la seva fase d'utilització o visualització urbanística. Si es considera convenient, el SIA permet modificar la periodització temporal següent:

1. Època ibèrica fins a l'arribada dels Escipions (aprox. 500-218 aC). Es tracta d'un extens període que no ha proporcionat gaires vestigis arqueològics, tots ells emplaçats a la part baixa del turó. Correspon a l'antiga *Cesse i/o Tarracon* i la cronologia de les restes constatades és fiable a excepció de les sitges, que només proporcionen la data de col·lapse. Alguns d'aquests receptacles s'emplacen

en el període posterior tenint en compte les restes ceràmiques, tot i ser conscients dels problemes interpretatius que hi ha darrere d'aquesta decisió.

2. Època tardorepublicana fins a l'inici del Principat d'August (218-30 aC). En aquest període es conformà la ciutat de *Tarraco*, amb les seves muralles, el sistema de clavegueram i el traçat de la retícula urbana intramurs. En aquesta època s'inclou el *cuniculus* de la ciutat i el principal dubte es troba en la construcció de l'escullera portuària documentada en la planimetria històrica. Pertany a aquest període o bé és una obra plenament augustal?
3. Època d'August fins a la crisi militar postneroniana (30 aC-69 dC). Potser és el període històric urbanísticament més dinàmic de la ciutat. La capitalitat provincial, l'estada d'August i l'activitat econòmica de l'*ager Tarraconensis* representaren el desenvolupament extramurs de la ciutat, la remodelació de la perifèria viària, el port, el fòrum i la construcció del teatre. A més, de ben segur que la Part Alta de la ciutat es va desmilitaritzar i que llavors es van iniciar les reformes urbanístiques que van finalitzar en el període posterior.
4. Època compresa entre les dinasties flàvia i antonina (69-180 dC). Com a resultat dels períodes precedents, aquest moment representa l'època d'or de *Tarraco*. És aleshores quan va finalitzar la construcció de la seu del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* i els edificis d'espectacles i cerimonials vinculats: el circ i l'amfiteatre. La construcció de nombrosos magatzems portuaris, l'epigrafia, l'escultura i la musivària mostren el període històric més important i influent de la història de Tarragona.
5. Període comprès entre el regnat de L. Verus i el darrer emperador a Occident, Ròmul Augústul (180-476 dC). Representa la transició a la ciutat tardoantiga i il·lustra la davallada econòmica de la ciutat: abandó dels grans equipaments portuaris, generalització de les grans necròpolis a cel obert, inutilització del teatre i de la xarxa de clavegueram. Des de final del s. II, s'aprecia una contracció de les àrees residencials i l'any 260 la ciutat fou parcial-

Fig. 2: *Trames identificatives de les estructures arquitectòniques.*

3. Donada la incompatibilitat amb el subsistema Hipòdam, és a dir, amb el programari ArcView, no s'apliquen *splines*.

ment destruïda. Ideològicament representa la transició d'una ciutat de culte imperial a una de cristiana, així com l'adopció generalitzada, des del punt de vista funerari, del ritus de la inhumació.

6. Etapa visigoda (476-713). Caiguda de l'Imperi fins a la desaparició de les institucions urbanes amb l'arribada de l'Islam. Representa una nova ciutat configurada a partir dels estaments visigots i cristians. Desaparició dels edificis d'espectacles, contracció urbana i gran transformació urbanística de les estructures del *concilium* a principi del s. vi.
7. Estructures arquitectòniques de cronologia indeterminada.

XXXX	Núm. fitxa	XX.X	Cota mica
←→	Porlus, porcellis	XX.X	Cota superior mur
←→	Sentit circulació	XX.X	Cota paviment
←→	Rampes muralla	XX.X	Cota actual

Fig. 3: Símbols i numeració planimètrica.

La varietat arquitectònica i cronològica ha estat representada per una simbologia realitzada en Autocad establint unes pautes que han de facilitar el posterior traspàs de la informació al subsistema Hipòdam (fig. 2 i 3) La informació s'ha centralitzat en tres arxius: un conté la informació arqueològica que diferencia la varietat arquitectònica i les fases cronològiques predefinides; el segon estableix la grafia fruit de la interpretació arqueològica establerta i també articulada en els períodes temporals corresponents, i, finalment, el tercer fitxer incorpora la informació relativa a les cotes arqueològiques o actuals.

El subsistema REA s'ha fonamentat en l'aplicació File-Maker versió 6, que ha permès definir una base de da-

des estàndard a partir de camps preestablerts. El programari ha tingut cura de l'activació dels *plugins* pertinents per compartir dades entre diferents aplicacions (ODBC). Cada registre pertany a una unitat cadastral de la Tarragona actual i compta amb una sèrie de camps d'informació que es recopilen a l'apartat 4.1.

El subsistema Hipòdam és l'encarregat d'administrar la informació documental, vectorial i *raster* (de trama) associada a la documentació. La potencialitat i els recursos d'aquest programari excedeixen amb escreix les necessitats d'aquest projecte, en què s'ha prioritzat la representació gràfica de les troballes arqueològiques. Cada registre o unitat cadastral es dona d'alta en el SIG ArcView amb un codi propi i s'hi incorpora la planimetria efectuada en CAD més la informació procedent del subsistema REA. Si fos necessari, es podria incorporar més informació visual i textual a cadascun dels registres establerts en aquest projecte. Podria ser informació fotogràfica pertanyent a les excavacions dutes a terme o bé imatges i continguts de corpus materials efectuats, com ara els reculls epigràfics, estatuaris, etc. Cadascuna de les unitats cadastrals donades d'alta es pot consultar de forma individualitzada accedint a la informació procedent dels altres subsistemes. A més, la interrelació de dades és completa i, consegüentment, a partir de les capes de fases establertes en CAD es podran fer consultes globals de tota la ciutat per períodes o dates cronològiques precises. S'obtenen així *instantànies reconstructives* ajustades a un any o un període predefinit. Altrament, aquest SIA pot permetre una consulta tematitzada amb l'obtenció d'informació específica sobre determinats materials arqueològics. També existeixen funcions que permeten la incorporació de plànols històrics i fotografies aèries antigues, cosa que fa necessària la definició d'un sistema georeferenciat que permeti la superposició de cadascuna d'aquestes imatges *raster*.

Sarcòleg	Tègula	Lloses irregulars	Indeterminat	Lúmulo podres
Amfores	Tègula/imbrex	Mixta tègula/lloses irregulars	Mixta tègula/àmfora	Incineració
Lloses	Taüt de fusta	Cuppa	Mixta tègula/àmfora/imbrex	Coberta signinum
Caixa de lloses	Fossa	Taüt de plom	Mixta lloses/tègula	

Fig. 4: Símbols de la tipologia funerària.

1.2. FORMA TARRACONIS: BASE DOCUMENTAL I REPRESENTACIÓ

La *Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, capital de la *Hispania Tarraconensis*, fou una de les ciutats més extenses de la Mediterrània occidental. Una pròspera localitat que assolí una superfície urbanitzada compresa entre les 80 i 90 hectàrees distribuïdes entre un recinte intramurs situat sobre un turó costaner (aprox. 60 ha), uns *suburbia* en els vessants inferiors (10-15 ha), una extensa àrea portuària (8-10 ha) i una ocupació perifèrica indefinida integrada per *domus* i centres artesanals de caire periurbà. Tot i conèixer la ciutat romana a través dels seus grans edificis públics —*concilium provinciae*, circ, amfiteatre, teatre, *forum coloniae*, muralles, necròpolis i monuments del seu *territorium*—, Tàrraco esdevé globalment una realitat arqueològica desconeguda, ja que no existeix una visió en conjunt de tota la informació recollida des de l'inici de l'arqueologia contemporània fins a l'activitat professional actual. Aquest és el principal objectiu que ha pretès assolir la realització d'aquest projecte, tot reconeixent que les planimetries efectuades no constitueixen un estudi de la realitat arqueològica i històrica, sinó una eina a partir de la qual l'investigador pot plantejar-se hipòtesis de treball i gràcies a la qual els agents dinamitzadors o gestors de la ciutat podran disposar d'una informació valuosa.

La compilació s'inicia amb les planimetries efectuades al segle XIX, fonamentalment d'Hernández Sanahuja. Tot i no constituir documents precisos, han estat posicionats a partir de la trama cadastral o bé mitjançant el SIA (v. apartat 2). Les primeres planimetries acurades disponibles es realitzaren arran de les descobertes efectuades a l'entorn de la Necròpolis Paleocristiana del Francolí (Tulla *et al.* 1927). Aquestes mateixes troballes propiciaren l'arribada a Tarragona de Mn. Serra Vilaró, el veritable pioner de les tècniques de documentació arqueològica a la ciutat. Els seus treballs a la necròpolis i el fòrum són encara un referent ineludible i la qualitat de la seva documentació gràfica i fotogràfica no es va superar a Tarragona fins a l'arribada d'investigadors de l'Institut Arqueològic Alemany. Pel que fa als investigadors locals, l'exemple de Serra Vilaró no va reeixir i, tret d'honroses excepcions (L. Bonet, A. Nogués, J. Sánchez Real o Ll. Papiol), la documentació arqueològica de la postguerra ha estat deficitària. El millor exemple d'aquesta situació el representa la tasca del Museo Arqueológico Provincial, desenvolupada fins a l'any 1982, i avui dia, a excepció de l'amfiteatre, majoritàriament inèdita. Igualment, l'activitat desenvolupada des de l'antic Servei d'Arqueologia durant la dècada dels 80 no va generar un corpus planimètric considerable, a excepció dels treballs desenvolupats a la capçalera del circ (Dupré *et al.* 1988).

Amb la creació del Taller Escola d'Arqueologia (Ted'a) de Tarragona (1986-1990) s'inicia una etapa —massa breu, però suficient— per dur a terme la renovació epistemològica que definí les bases metodològiques que encara són vigents en la pràctica professional actual, amb les lògiques transformacions i evolucions provocades per l'anomenada revolució digital. Posteriorment, la professionalització de l'arqueòleg i la legislació promoguda des del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya han propiciat la generació d'un corpus planimètric i fotogràfic⁴ de les excavacions. Es tracta d'una tasca comunament realitzada pels arqueòlegs que han intervingut a la ciutat i representa un avanç significatiu, tot i que malauradament pateix de qualitats, intensitats i sistemes de documentació desiguals. En aquest sentit, lamentem la manca d'unificació i aplicació seriosa dels criteris d'intervenció i documentació arqueològica entre els nombrosos professionals i empreses que intervenen a Tarragona i que, en força casos, ha condicionat el resultat d'aquesta planimetria arqueològica. D'altra banda, el paper de les institucions en tot aquest context ha estat, fins a dates recents, insuficient tenint en compte la seva potencialitat i responsabilitat social. El resultat de tot aquest procés és per a tots prou conegut i ha estat recentment il·lustrat de forma inequívoca per diversos autors (Miró 1997 i 1999; Mar/Ruiz de Arbulo 1999; Dupré 2001; Ruiz de Arbulo 2004). És significatiu el fet que la major part d'aquestes reflexions o valoracions s'han produït en fòrums celebrats fora de la ciutat i no han tingut el ressò que mereixen.

Tret de publicacions arqueològiques específiques, la majoria de la informació planimètrica que presentem prové d'actuacions arqueològiques inèdites la documentació de les quals està dipositada a la Direcció General del Patrimoni Cultural, i els materials recuperats, custodiats en dependències de Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT). La informació ha estat generosament cedida pels directores de l'excavació i les perioditzacions efectuades s'han elaborat, exclusivament, a partir de les memòries administratives, no de l'estudi exhaustiu de les excavacions arqueològiques. Això inicialment constitueix un entrebanc, però cal tenir en compte que l'estructura del SIA permet la modificació de dades, així com el seu trasllat entre les capes cronològiques creades, el nombre de les quals també pot variar. Insistim en la necessitat d'efectuar estudis intensius sobre algunes de les excavacions d'urgència realitzades. Només anàlisis acurades permetran interpretar correctament les *impressions científiques* obtingudes a partir de l'elaboració de les memòries administratives. A tall d'exemple, i per experiència pròpia, es poden confrontar les conclusions extretes de

4. Ben aviat caldrà plantejar-se la digitalització de tot aquest material fotogràfic revelat en suport químic i molt sensible al pas del temps.

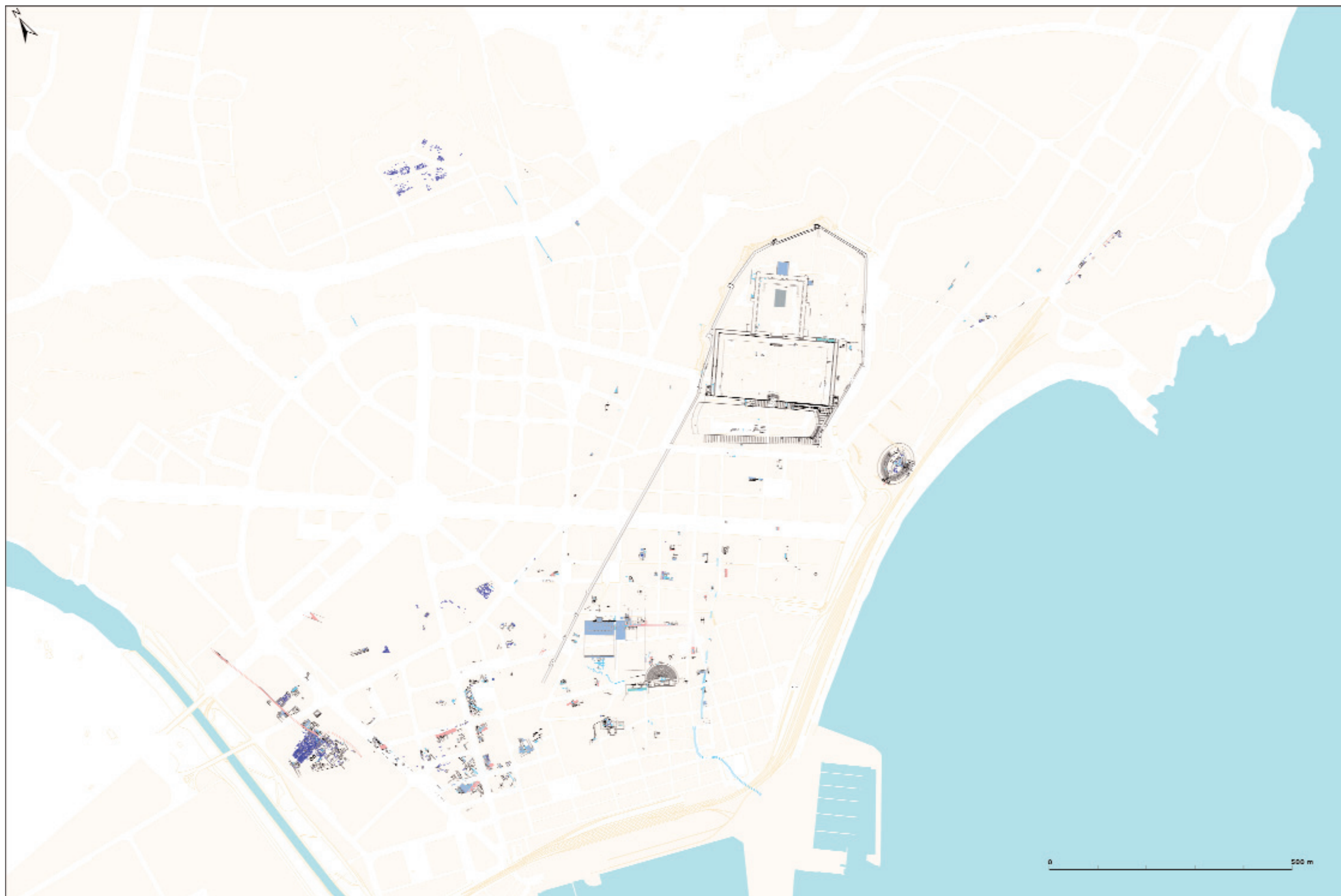

Fig. 5: *Planta general de restes arqueològiques i retícula urbana actual. E: 1:10.000.*

Fig. 6: Evolució històrica de Tàrraco a partir de les sis fases establertes.

l'anàlisi de les termes públiques de l'àrea portuària a partir de la memòria administrativa (Díaz *et al.* 2000a-b) i, posteriorment, a partir d'un període extens de revisió de l'excavació arqueològica i dels seus materials recuperats (Macias *et al.* 2004a).

La confrontació de les dades planimètriques ha demostrat la inexactitud topogràfica d'actuacions arqueològiques i dels aixecaments conjunts sobre els grans edificis públics. Això és conseqüència dels recursos tècnics de l'època i del fet que el suport topogràfic emprat pels arqueòlegs s'ha fonamentat en la planimetria cadastral municipal, elaborada amb mitjans antics no del tot precisos. Aquestes imprecisions es poden observar especialment en els grans complexos urbanístics d'època romana, els vestigis dels quals encara resten visibles a la ciutat actual. Per aquest motiu, el projecte ha inclòs la participació d'un topògraf amb la voluntat de referenciar, mitjançant posicionament per satèl·lit, els principals monuments de la ciutat.⁵ Amb aquest objectiu s'ha implementat als carrers actuals una xarxa de bases topogràfiques amb GPS segons coordenades de l'Institut Cartogràfic de Catalunya. Aquesta tasca ha permès corregir topogràficament els monuments de la ciutat que avui són visibles i que enumerem a continuació.

1. Muralla romana. S'ha resseguit el perímetre extern de la muralla tardorepublicana de Tarragona, des del portal del Roser fins a l'anomenada capçalera oriental del circ. S'ha intentat reflectir el ressalt existent entre el parament megalític i l'*opus quadratum*. El perímetre intern de la muralla s'ha topografiat en els segments de la baixada del Roser i la plaça de l'Escorxador.
2. Recinte de Culte. S'ha intervingut al claustre de la Catedral de Tarragona, en dependències del Museu Diocesà de Tarragona, a la seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Tarragona i a la seu del Museu Bíblic Tarraconense.
3. Plaça de Representació del *concilium provinciae*. S'han topografiat les restes de la plaça del Pallol, el carrer de la Civaderia, la plaça de Santiago Rusiñol, la plaça del Fòrum, el carrer de Santa Anna i la torre del Pretori.
4. Circ romà. S'ha topografiat el solar de l'antiga casa

dels Militars, la capçalera oriental, la plaça dels Sedassos i els establiments comercials amb numeració imparell de la plaça de la Font.

5. Amfiteatre romà i basílica visigòtica.
6. *Forum coloniae* de Tàrraco.
7. Àrea de la Necròpolis Paleocristiana: via periurbana, *domus* suburbana i mausoleu situat al costat dels Serveis Centrals del MNAT.
8. Teatre romà de Tarragona.

Paral·lelament, s'ha efectuat el recull dels principals antecedents historiogràfics assenyalant, en la mesura del possible, l'indret de les troballes. Tot i tractar-se d'actuacions sense contingut gràfic, la seva informació és útil en la comprensió de la *forma Tarraconis*, així com per facilitar elements d'anàlisi i previsió en la gestió patrimonial de la ciutat. El nostre treball no pretén ser un recull documental exhaustiu i s'ha fonamentat en compilacions ja elaborades (tesis de llicenciatura i tesis doctorals). Són destacables els reculls de G. Alföldy⁶ (1975), R. Navarro (1979), E. Koppel (1985a), J. Gimeno (1991) i M. Claveria (2001), tot i que malauradament ens és desconeguda la procedència de la major part dels objectes que aquests investigadors estudiaren. L'estudi d'altres materials arqueològics encara és una assignatura pendent. Per exemple, el cas de la numismàtica és realment flagrant.⁷ També es fa referència als textos més coneguts de la historiografia local (Ponç d'Icard, Albinyana/Bofarull, Hernández Sanahuja, etc.), els noticiaris impulsats per la RSAT (encomiable la tasca de Sánchez Real), la meritòria compilació efectuada per Rafael Gabriel i Rodolfo Cortés (1985⁸) i la documentació recollida pel Sicaut. A aquestes fonts s'ha afegit la consulta de l'Arxiu Valentines,⁹ conservat a la RSAT (Hernández/López 2001).

Tota la informació recollida ha generat una cartografia de 46 plànols DIN A2 inclosa en el segon volum d'aquesta obra, si bé algun d'ells es reproduïx en aquest primer volum. A escala 1:5.000 es representen sis plantes evolutives de Tàrraco en funció dels períodes cronològics establerts, així com els plànols guia del projecte (E: 1:6.000). Les làmines evolutives pretenen reflectir la periodització històrica i la transformació urbanística de la ciutat clàssica durant els seus nou segles de vida (fig. 5 i 6). Som conscients que l'estat ac-

5. No s'ha dut a terme l'aixecament detallat de les restes arqueològiques sinó la seva reorientació i correcció segons les coordenades emprades. El resultat és que tots aquests monuments estan relacionats entre ells sense dependre de la planimetria cadastral actual.

6. Aquest *tarragoni* va desenvolupar entre els anys 1997 i 2000 un nova revisió del conjunt epigràfic de Tàrraco per al volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum*. La revisió compta amb la col·laboració de Heike Niquet per a les inscripcions cristianes i jueves. L'autor ens esmenta (Alföldy 2004) que la xifra inicial de 1.080 epígrafs s'ha ampliat a uns 1.400 textos fruit de les revisions efectuades i dels exemplars obtingut en noves excavacions.

7. Disposem de diversos treballs parcials, però el coneixement sobre aquesta matèria a Tàrraco no fa justícia a la seva potencialitat. Esmentem els treballs de L. Villaronga (1983, 1992, 1993), J. Benaiges (1994), J. M. Carreté (1994) i una recent síntesi de T. Marot (1999). Altres aportacions puntuals (L. Avellà, I. Teixell, À. Rifa) s'esmenten a la bibliografia relativa a les fitxes descriptives.

8. El recull de dades arqueològiques té el mèrit de ser la primera aproximació al que avui entenem com a Carta Arqueològica, i compila nombroses dades, aleshores inèdites, fruit de la recerca documental i de l'aportació dels membres de la RSAT. Elabora una primera planimetria de les estructures de caire imperial conegudes a la Part Alta amb unes mesures força aproximades. Malauradament ha estat un document obviat en les recents transformacions urbanístiques.

9. Aquesta obra es pot considerar, oficiosament, la primera planimetria arqueològica de Tarragona, si bé fou realitzada voluntàriament i amb mitjans precaris, cosa que va dificultar en molts casos el posicionament i escalatge de les restes. Sempre que ha estat possible, aquesta informació s'hi ha inclòs a partir de la metodologia exposada a l'apartat 2.1.

tual de la recerca no ha permès assolir satisfactòriament aquest objectiu. Moltes de les estructures arqueològiques exhumades en els darrers 100 anys no gaudeixen d'una datació precisa i, per tant, han estat excloses d'aquest plànols. D'altra banda, esperem que la realització de nous estudis permeti precisar qüestions cronològiques que actualment generen diversos dubtes interpretatius.

L'escala 1:1.250 ha estat seleccionada per oferir una visió amb més perspectiva i intel·ligibilitat. No és una proporció usual en representacions cartogràfiques, però la tria ha estat propiciada pel seu encaix dins del format del paper d'edició seleccionat i per la possibilitat de tenir en un únic full àrees representatives de la Tàrraco romana. Per exemple, en un sol full s'insereix tota l'actual Part Alta, antiga seu del *concilium provinciae* i el circ; en un altre s'inclou l'àrea monumental de la colònia —fòrum i teatre—, i així altres casos. En canvi, l'ús de l'escala 1:500, una proporció més està-

dard en documents urbanístics, permet oferir una visió detallada de les estructures arquitectòniques, les cotes, la simbologia gràfica emprada, etc. És una escala amb la qual es pot apreciar la realitat arqueològica de cada solar intervingut, així com valorar la potencialitat de l'entorn. També s'han elaborat plànols evolutius o de fases històriques cenyits a unitats cadastrals concretes que es presenten en aquest primer volum acompanyant la informació textual corresponent.

Tant en els plànols E. 1:1.250 com en els 1:500 s'han delimitat les parcel·les urbanes on se situen les notícies o actuacions arqueològiques, i en el seu perímetre s'han incorporat els números identificatius de fitxa o registre, que hem recopilat en el capítol 4 d'aquest volum. En ambdós tipus de plànols el nord geogràfic no s'ha fet coincidir amb l'eix vertical dels fulls per tal d'adaptar l'orientació de les restes arqueològiques a la del paper, a fi de donar prioritat visual a les restes arqueològiques i optimitzar tot l'espai que sigui possible.

RECULL CARTOGRÀFIC DE LA CARPETA	
Numeració	
•	Llegenda
•	Planta general de les restes arqueològiques i retícula urbana actual E: 1:6.000
<i>Plànols de situació i contextualització E: 1:5.000¹⁰</i>	
•	I Època ibèrica fins a l'arribada dels Escipions (aprox. 500-218 aC)
•	II Època tardorepublicana fins a l'inici del Principat d'August (218-30 aC)
•	III Època d'August fins a la crisi militar postneroniana (30 aC-69 dC)
•	IV Època compresa entre les dinasties flàvia i antonina (69-180 dC)
•	V Període comprès entre L. Verus i Ròmul Augústul (180-476 dC)
•	VI Etapa visigoda (476-713/714)
<i>Plànols de situació i contextualització E: 1:1.250</i>	
•	Plànol guia dels fulls E: 1:1.250
•	A Part Alta: recinte de culte i plaça del <i>concilium provinciae</i> més el circ
•	A' Part Alta: estructures edificades durant l'època julioclàudia i flàvia
•	B Àrea residencial afectada per la pedrera del s. XIX
•	C Àrea residencial i portuària entorn del fòrum i el teatre
•	D Suburbi occidental
•	E Extraradi occidental del Francolí
•	F Àrea suburbial septentrional
•	G Extraradi nord-occidental
•	H Extraradi septentrional de l'Oliva
•	I Suburbi oriental i amfiteatre
•	J Extraradi oriental
<i>Plànols de situació dels sectors sense restes arqueològiques E: 1:1.500</i>	
•	K Extraradi occidental
•	L Extraradi oriental
<i>Plànols de detall a E: 1.500</i>	
•	Plànol guia dels fulls E: 1:500
•	1-24 Plànols cadastrals de detall E: 1:500

10. Aquests plànols inclouen, il·lustrativament, una proposta de corbes de nivell de la Tarragona del 1800 segons R. Gabriel (2001).

1.3. AGRAÏMENTS

Un projecte d'aquestes característiques no es pot dur a terme sense l'ajut i el suport dels nombrosos professionals que, d'una forma o altra, han estat vinculats als processos derivats de la documentació i la recerca del patrimoni arqueològic. La compilació de la informació arqueològica ha estat una tasca feixuga alleujada per les facilitats dels col·legues que han dirigit excavacions a la ciutat. Alguns de forma individual, altres integrats a les empreses d'arqueologia que han treballat a Tarragona fins a l'any 2004 (Codex, Cota 64 i Nemesis). Tots ens han permès consultar els seus treballs, en molts casos inèdits. En part, aquesta obra és mèrit d'un col·lectiu professional que sovint treballa amb més limitacions de les que serien desitjables. Tots aquests col·laboradors apareixen relacionats en els crèdits de l'obra i a l'apartat 4 d'aquest volum a partir de les inicials dels seus noms.

Cal esmentar la intensa col·laboració prestada en les tasques de documentació per part del Dr. Jordi López Vilar, Sílvia Alcaide, Judit Ciurana i Mariona Valldepérez. En la informatització de les dades destaquem la feina de Paloma Aliende, Ana Garrido, Óscar Martín i Pau de Soto. L'obra ha comptat amb un ampli suport en la direcció científica prestada pel Dr. Josep Guitart,

la Dra. M. Teresa Miró i el Sr. Lluís Piñol, que en tot moment han intervingut en el seguiment i la millora del resultat. Cal agrair el suport de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, que ha col·laborat en la fase de documentació i ens ha facilitat l'accés a l'Arxiu Valentines. També a l'Arxiu Central del Port de Tarragona, que ens ha ofert part de la cartografia històrica digitalitzada; al Consell Comarcal del Tarragonès, per facilitar-nos bases topogràfiques de la ciutat, i al gabinet de topografia de J. Zamarro per la seva implicació. Diverses institucions han permès l'accés als seus recintes per tal de topografiar les restes arqueològiques que hi romanen: el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, el Museu d'Història de Tarragona, el Museu Diocesà de Tarragona, el Museu Bíblic Tarraconense i el Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Tarragona. També se'ns ha permès l'accés a la sucursal de Caixa Tarragona ubicada al carrer de la Merceria.

Finalment, hem de reconèixer l'ajut i l'orientació de totes aquelles persones que, pel seu generós suport, han incidit positivament en el resultat obtingut: Xavier Aquilué, Francesc d'Assís Barriach, Coia Escoda, Rafael Gabriel, Josep Granell, Josep Lluís Gras, Jaume Massó, Joan J. Menchon, Andreu Muñoz, Josep M. Puche, Joaquín Ruiz de Arbulo, M. Immaculada Teixell i Elena Virgili.

2. CARTOGRAFIA HISTÒRICA, SIA I RECERCA ARQUEOLÒGICA

Ignacio Fiz i Josep M. Macias

2.1. OBJECTIUS I METODOLOGIA

És obvi que la compilació de la planimetria arqueològica és el millor camí per a la reconstrucció de la ciutat romana, però també és cert que el desenvolupament tecnològic i metodològic que permet l'aplicació d'un SIA fa possible recórrer a la cartografia històrica com un element de suport a la recerca. La compilació i contrastació dels mapes que reflecteixen l'estadi de la ciutat en diferents èpoques, i que a més es poden relacionar amb el cadastre actual, constitueixen una via de recerca fructífera. A més, els resultats obtinguts d'aquesta comparació i superposició ens permeten copsar l'evolució del paisatge urbà i valorar l'impacte *a posteriori* dels fets històrics més rellevants. En definitiva, la planimetria arqueològica i la cartografia històrica són eines fonamentals en la recuperació de la *memòria urbana*, amb el benentès que expliquen els processos que originen el desenvolupament històric de cada ciutat, a la vegada que milloren el sentiment identitari dels habitants del municipi.

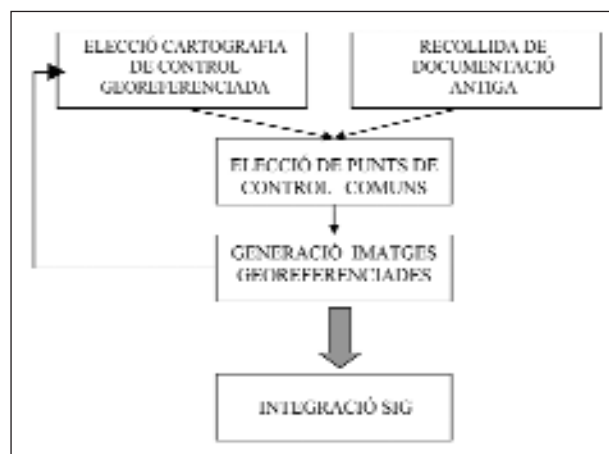

Fig. 7: Esquema de representació de localització de les coordenades d'un píxel en una imatge georeferenciada.

Tarragona, com qualsevol altra ciutat moderna superposada a una d'antiga, ha esdevingut un agent transformador del seu subsòl, amb què ha ocasionat alteracions irreversibles del seu passat. Aquests processos destructius s'han produït a la ciutat durant tota la seva història, i l'impacte més intens tingué lloc amb l'exemple urbanístic del segle XIX. Fou un fenomen propiciat per un creixement demogràfic i econòmic sustentat, en part, pel naixement i l'expansió del port modern. A més, l'explotació d'una gran pedrera a l'interior de la mateixa ciutat i amb una superfície approxi-

mada de 7 ha incidí negativament en la conservació de substrat arqueològic (v. una descripció del procés urbà a Ferrer *et al.* 1994).

L'ús de la cartografia històrica, integrada mitjançant el SIA Hipòdam enmig de les planimetries arqueològiques i cadastral actuals, es planteja com l'únic recurs per resoldre els «buits d'informació» de la topografia antiga de *Tarraco* originats per la dinàmica expansiva i destructiva de Tarragona. Aquesta metodologia de treball s'ha experimentat en l'estudi de l'evolució urbanística de l'àrea on es troben les termes imperials portuàries de *Tarraco* (Fiz/Macias 2004), un fet que ha permès millorar la comprensió dels processos de reutilització dels equipaments hidràulics romans a partir de l'època medieval. També s'han realitzat experiències interpretatives quant a la restitució del perímetre emmurallat de la ciutat així com de la trama urbana intramurs. En aquest cas, confrontant les evidències arqueològiques amb aquelles aportades per la cartografia històrica (Macias 2000a; Fiz/Macias en premsa). Els resultats que presentem són una continuació d'aquesta recerca i complementen, almenys teòricament, la restitució de la *forma Tarraconis* que s'ha elaborat en aquesta obra.

L'escaneig de la cartografia històrica genera imatges *raster* que poden ser georeferenciades i ubicades en el subsistema Hipòdam. El registre de cadascuna d'aquestes imatges esdevé una transformació geomètrica que relaciona les coordenades intrínseques dels plànols o gravats amb les coordenades del sistema de referència. Aquest sistema de transformació, adaptació i georeferenciació de plànols antics es fonamenta en les tècniques de correcció geomètrica emprades en fotografies aèries. En aquests casos, una imatge aèria incorpora una sèrie d'errors ocasionats per la distorsió del sensor (p. ex., la lent fotogràfica), la inclinació dels instruments o del medi en relació amb la vertical geomètrica, la velocitat de la plataforma o l'alçada, etc. El mètode més usual per corregir geomètricament una imatge consisteix a emprar un polinomi, en un determinat ordre, que minimitza l'errada produïda durant l'obtenció de la imatge original per generar-ne una altra de modificada. La transformació s'assoleix construint polinomis i prenent com a coeficients una sèrie de punts de control introduïts per l'operari. Quan es defineix el grau de transformació més adient i aproximat a la realitat, aquest s'aplica a cada píxel de la imatge fotogràfica, o *raster* derivat de la cartografia històrica, que s'ha de transformar. Aquesta transformació es

pot representar emprant un polinomi¹¹ d'ordre m tal com:

$$\begin{aligned} x' &= \sum_{j=0}^m \sum_{k=0}^{m-j} a_{jk} x^j y^k \\ y' &= \sum_{j=0}^m \sum_{k=0}^{m-j} b_{jk} x^j y^k \end{aligned}$$

L'ús de transformacions polinomials és força comú en el registre d'imatges, ja que estableixen un vincle entre les coordenades de la imatge original i les coordenades del sistema de referència mitjançant *punts de control* establerts amb una metodologia específica (Fiz/Macias 2004). Per al nostre objectiu, aquests punts de control són els elements topogràfics reconeixibles en la imatge i en la realitat, per la qual cosa han estat incorporats prèviament en la planimetria arqueològica. Ens referim a cruïlles de carreteres, trams de muralla conservats, edificis singulars, etc. La determinació dels paràmetres de la transformació polinomial seleccionada es duu a terme mitjançant un sistema d'equacions, que requereix el coneixement de les coordenades dels punts de control, tant en la imatge com en el sistema de referència.¹²

S'ha de reconèixer, però, que el tractament de plànols antics genera una imprecisió elevada respecte a l'obtinguda en la rectificació de fotografies aèries. El sistema no s'adapta bé a les deficiències pròpies de la cartografia històrica, és a dir, quan el cartògraf cometia errors dispersos i no proporcionals. En aquestes situacions, és necessari elevar el grau del polinomi de transformació i, per tant, és aconsellable incrementar el nombre de punts de control. Però aquesta modificació significa que la resta de la imatge pateix una forta distorsió que només és corregible si els punts de control estan uniformement distribuïts. En el tractament de cartografies antigues, ambdues condicions són difícils d'aconseguir atès que, a mesura que l'antiguitat dels plànols s'incrementa, disminueix el nombre de punts comuns fefaents, com per exemple les muralles o l'amfiteatre. Per aquesta raó, és necessària la combinació de la cartografia històrica amb les noves restes arqueològiques que apareixen i que ajuden a augmentar la fiabilitat de la georeferenciació.

2.2. CARTOGRAFIA I RESTITUCIÓ DE LA TOPOGRAFIA URBANA

Sortosament per a allò que aquí ens interessa, la ciutat romana de Tarragona, especialment la seva àrea intramurs, es formà sobre un turó costaner que, des dels 15 m sobre el nivell del mar, ascendia progressivament fins als 80 (entorn de la torre de Minerva). Aquest condicionant originà el traçat de grans estructures arquitectòniques de contenció del pendent del tossal; alhora, l'orientació dels *cardines* i *cloacae* fou coherent amb els pendents orogràfics, la trajectòria solar i, a més, es va tenir en compte l'evacuació de les aigües residuals cap a la badia portuària. Aquests principis atemporals han perdurat fins a l'actualitat, més enllà de la desurbanització de l'antiguitat tardana i la transformació agrícola duta a terme, sense discontinuïtat, a partir de l'edat mitjana.

Així doncs, i malgrat la sedimentació estratigràfica, tant de caire pluvial com eòlic, que sempre es produeix després de l'enderroc o esfondrament de qualsevol edifici, algunes estructures arquitectòniques van romandre visibles tot i el pas dels segles. En el cas de *Tarraco*, determinades àrees residencials s'abandonaren a partir de finals del s. II dC i, de forma accentuada, entre la segona meitat del s. III i la primera del IV. L'arqueologia no sempre pot resoldre o identificar quin era l'ús de les àrees residencials un cop foren abandonades. En alguns casos es constata l'espoli dels materials constructius i l'ocupació funerària dels àmbits arquitectònics ja abandonats i presumptament sense teulada. Aquests fets s'observen a les àrees suburbials de *Tarraco*, però què succeï amb l'àrea intramurs abandonada a partir dels segles III-IV? Com és que els eixos viaris definits per la ciutat romana es mantenen fins a l'eixample del segle XIX? No disposem de prou indicis, però tot sembla indicar que es produïren activitats d'espoli, abocaments puntuals i que no existí ocupació funerària intramurs (Adserias *et al.* 2000b; Gurt/Macias 2002).

S'ha hipotetitzat sobre la presència d'àrees rústiques dins la muralla a partir del segle IV presumint una activitat que ocasionà la utilització i el manteniment de les antigues *viae* urbanes com a camins de parcel·lació agrícola o bé enllaços viaris cap a la zona portuària. Aquest plantejament teòric justifica que l'estructuració urbana es mantingués durant tota l'antiguitat tardana així com durant els segles d'abandó institucional de la ciutat (s. VIII-XI). Una cosa similar va tenir lloc durant l'època medieval quan es continuaren aprofitant com a camins rústics les antigues *viae* o les façanes de les *insulae* com a elements de parcel·lació i terra-

11. En aquest, X i Y representen les coordenades originals de la imatge de referència, mentre que X' i Y' són les coordenades fruit de la transformació final.

12. Les coordenades de la imatge (línia, columna) s'obtenen en fer clic sobre un dels punts topogràfics triats, buscant llavors el seu paral·lel en la imatge presa de referència i, al seu torn, també assenyalant-lo. Així, el programari va emmagatzemant un núvol de punts que li serveixen per fer les transformacions polinomials necessàries. L'avantatge principal és que així s'eviten les dificultats associades a la conversió de les diferents mesures locals, com per exemple la vara, anteriors a la generalització de l'escala mètrica internacional.

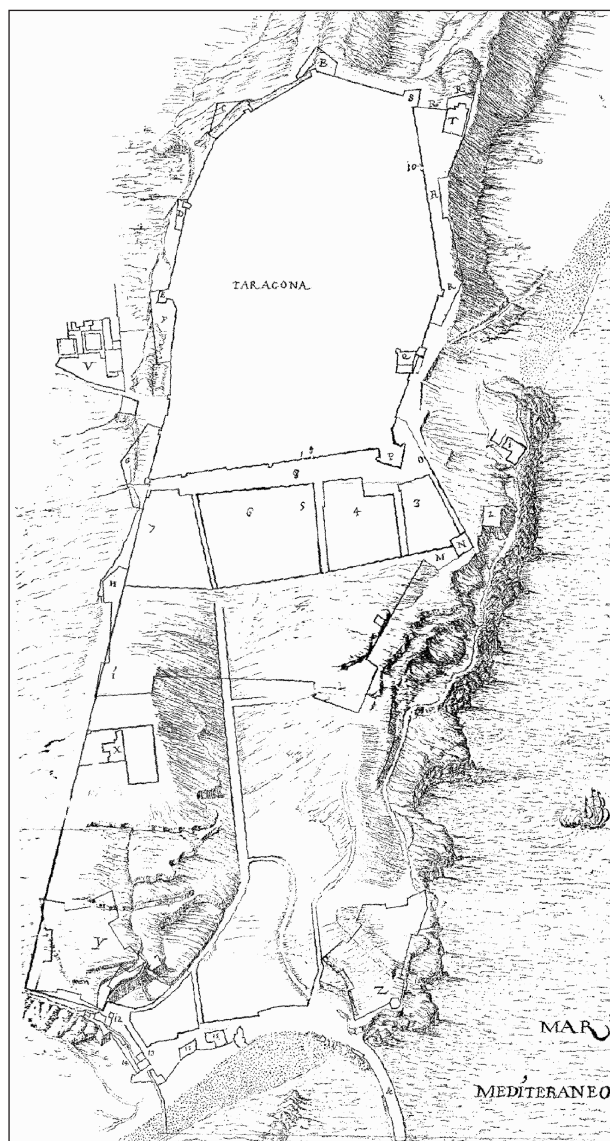

Fig. 8: «Planta de la ciudad de Taragona con sus nuevas fortificaciones» (1641).

plenament agrícola. Més endavant, la parcel·lació agrícola medieval condicionà la forma de l'exemple urbanístic del s. XIX. Conseqüentment, i malgrat els segles transcorreguts, es pot identificar la trama urbana romana a través de la cartografia històrica. L'exemple més clar el constitueixen carrers vuitcentistes, com els de la Unió, Fortuny, Soler, etc., que mantenen la mateixa orientació —35° E respecte el NG— dels *cardines* projectats entre els s. II-I aC. El mateix succeeix amb els transversals —Governador González, Reding, etc.—, que presenten la mateixa disposició que els antics *decumani*.

La conversió en paisatge rural de l'antiga àrea residencial intramurs ens permet emprar tècniques d'estudi i

interpretació procedents d'altres disciplines que s'apliquen per a l'anàlisi d'àmbits en aparença diferents. Ens referim a l'arqueomorfologia basada, entre d'altres, en la cartointerpretació i fotointerpretació, i que tradicionalment s'aplica en estudis territorials que permeten restituir xarxes cadastrals, i que metodològicament es poden aplicar igualment a contextos urbans, sobretot quan les traces territorials són reminiscències de les traces urbanístiques. Aquest fou el cas de Tarragona, on les societats pretèrites van construir, integrar i remodelar les traces d'un paisatge urbà romà tot transformant-lo en un paisatge agrari tardoantic, que alhora condicionà el paisatge urbà a partir de l'època medieval. La investigació identifica i posiciona elements de la morfologia agrària del s. XVIII, com ara parcel·les rústiques, camins o marges, tot cercant orientacions predominants i constants així com ritmes metrològics que evidencien les traces d'una modulació urbana anterior (González 2002, 74-78).

Relació de la cartografia històrica emprada en el SIG

1. *Planta de la ciudad de Taragona con sus nuevas fortificaciones* (1641, conservat a l'Archivo General de Simancas). Gabriel/Hernández 1981 (v. fig. 8).
2. *Plan de la Ville, Fort et Molle de Taragone* (extret de Bonet 1991).
3. *Plano de la Parte Baja de la Población* (1854, Ángel Camón).
4. *Plano del ensanche parcial de la ciudad de Tarragona* (715/1857).
5. *Plano de la porción de terreno que media entre el Recinto alto de la plaza de Tarragona y su Puerto* (editat el 1800 per Antonio López Sopena) (fig. 9 i 11).
6. *Plan de la Ville et du nouveau Port de Tarragone* publicat per Laborde cap al 1806 (fig. 10).
7. *Plano del Puerto de Tarragona, su Raya, Arrabal, Bateria, muralla arruinada, la proyectada* (1780, Juan de Santa Cruz) (fig. 13).
8. *Acrópolis primitiva de Tarragona* de B. Hernández Sanahuja (fig. 15, extreta de Remesal *et al.* 2000).

Les transformacions polinomials les hem aplicat a diversos plànols de la ciutat; els que reflecteixen millor la retícula residencial intramurs són els núm. 5 i 6.¹³ Altres aspectes en què es pot aplicar aquesta metodologia són la definició teòrica del perímetre emmurallat, la xarxa viària periurbana i els equípaments hidràulics.

13. Ambdós plànols foren elaborats amb anterioritat a l'aparició dels fets que ocasionaren la major afectació de patrimoni històric de Tarragona: les grans pedreres urbanes i l'expansió urbanística de la segona meitat del s. XIX. El plànol núm. 5 és un document fiable que ha estat analitzat recentment des del punt de vista topogràfic i de l'evolució històrica de la ciutat (Gabriel 2001). El núm. 6 s'elaborà a finals del s. XVIII.

Fig. 9: «Plano de la porción de terreno que media entre el Recinto alto de la plaza de Tarragona y su Puerto» (López Sopena).

La muralla romana és una realitat arqueològica que encara conserva uns 1.330 m de longitud en el perímetre superior de la ciutat. És el tram que actualment delimita la Part Alta o centre històric, i ja ha estat objecte de nombrosos estudis (recollits a Menchon/Massó 1999). En canvi, la totalitat del trajecte central i meridional ha desaparegut irremeiablement; les descripcions de Lluís Ponç d'Icard (1572) i els dibuixos d'Anton Van den Wyngaerde (Kagan 1986) són els testimonis més fiables d'una part del seu recorregut. L'erudit renaixentista descriu el trajecte no conservat de la muralla i el seu text ha estat profusament estudiat i restituït (vegeu Aquilué/Dupré 1986; Remolà 2004; Fiz/Macias 2004; Díaz *et al.* 2005). En relació amb el tancament occidental, es pot establir un trajecte hipotètic seguint el plànol de Simancas (1641), les afrontacions de Ponç avui identificades, el parcel·lari actual i algunes troballes puntuals (fitxes 441,¹⁴ 463 i 466). Aquest llenç era el segment recte més llarg de tot el perímetre (teòricament, uns 634 m) i constituïa un tancament arbitrari del pendent sud-occidental del turó, el més regular i desprotegit. La conjunció de les dades

Fig. 10: «Plan de la Ville et du nouveau Port de Tarragone» (A. de Laborde).

planimètriques obtingudes entorn del carrer de Lleida amb les conegudes a la via de l'Imperi Romà planteja un problema a l'hora de restituir aquest tram rectilini; tal com ha estat representat tradicionalment en les restitucions topogràfiques d'Hernández Sanahuja, Th. Hauschild, Dupré/Aquilué, etc., o en la cartografia històrica des del projecte de fortificació conservat a Simancas (1641). Creiem que aquest segment de més de mig quilòmetre presentava un lleuger angle o canvi de direcció en algun indret, ja que ens ha estat impossible fer-ne la restitució rectilínia.¹⁵

L'itinerari descrit esmenta diverses torres més el «portal de Sagunto». No anomena, però, la presència de rampes d'accés al pas de ronda que, en canvi, sí que s'han conservat a la Part Alta. Tots aquests elements han estat posicionats en funció de les mesures establertes per Ponç d'Icard i prenent com a referència l'església de Sant Fructuós, situada al SIA a partir del plànol de Simancas del 1641. Seguint la proposta de Jordi López (2006, 229-234), la via que surt d'aquesta por-

14. Les referències fitxa xxx corresponen als registres de la base de dades, equivalents a les unitats cadastrals, inclosos en el capítol 4 d'aquest volum.

15. Hem establert aquesta lleugera inflexió entorn de l'àrea forense (fitxa 410, lám. C i 10, segon volum), si bé també es pot trobar en un altre indret. Una altra possibilitat, menys probable, és que el canvi d'orientació de la muralla a l'actual via de l'Imperi Romà núm. 19 (làmines A i 5) es va produir abans del que es representa tradicionalment.

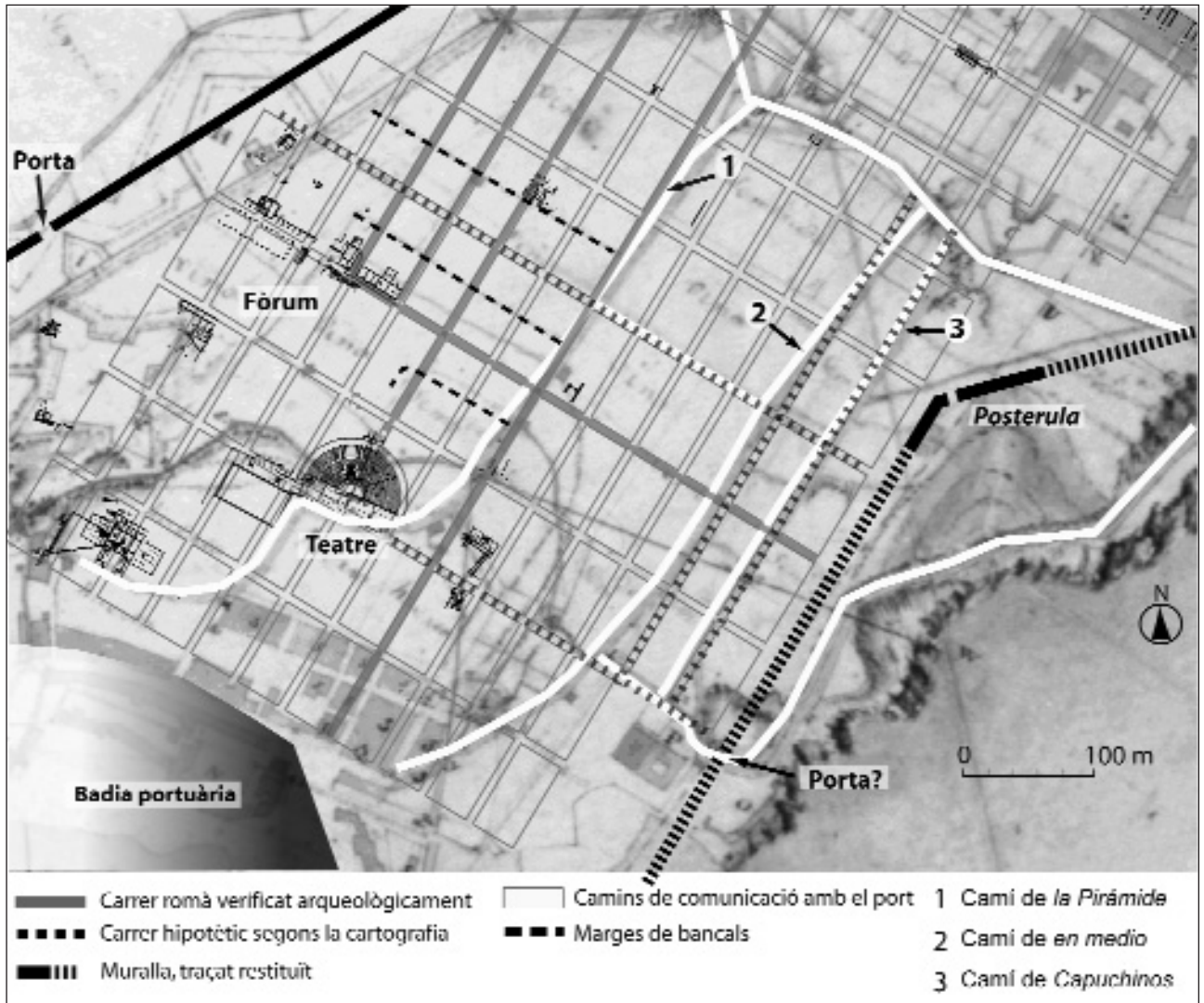

Fig. 11: Ampliació i tractament SIG del plànol de López Sopeña.

ta romana flanquejada per dues torres podria respondre a la via Augusta, documentada parcialment a diferents solars i de la qual s'ha recuperat un miliari (fitxes 560, 569 i 634). Altrament, el *decumanus* que connecta amb la porta i la via exterior presenta una sèrie d'elements que fan que s'interpreti com a *decumanus maximus* (fig. 11-12; fitxa 469; Díaz *et al.* 2005).

El traçat que segueix la muralla en contornejar els penya-segats meridionals és una incògnita, si bé sembla clar, a partir de les afrontacions històriques i la seva relació amb les termes públiques del carrer de Sant Miquel i el teatre, que l'àrea portuària quedava en posició suburbial. Ponç d'Icard descriu que la muralla arribava fins a la torre del Port, bastida al segle XVI i situada entorn de l'actual plaça dels Carros (Fiz/Macias 2004, fig. 6). Aquest fet, més la restitució topogràfica efectuada per R. Gabriel (2001), fa pensar que la muralla contornejava els dos promontoris costaners en què finalitzava el tossal. El problema actual és la definició del segment comprès entre ambdues elevacions. L'úni-

ca proposta efectuada fins al moment que restitueix aquest tram és plenament hipotètica (Remolà 2004, fig. 8) i planteja nombrosos problemes en el moment d'encaixar els grans edificis coneguts de l'àrea portuària: el teatre (fitxa 470), la plaça situada enfront de la façana nord del teatre (fitxa 457) i les termes públiques del carrer d'Apodaca (fitxes 355 i 359). A més, la proposta de restitució del turó sud-oriental establerta per R. Gabriel dificulta encara més la restitució hipotètica del tancament defensiu presentada l'any 2004. Per altra banda, també trobem que la densitat de restes arqueològiques conegudes en aquest indret fa plantejar la possibilitat que la muralla republicana fos desmuntada arran de la monumentalització altimperial de la zona. Però, aleshores, quines restes va veure Ponç d'Icard a mitjan segle XVI? Ponç d'Icard només va veure les fonamentacions de dos trams de muralla, a l'inici i al final del tram que ens descriu (Duran 1984, 104).

Des del promontori sud-est, la muralla ascendia seguint els penya-segats orientals fins a connectar amb el

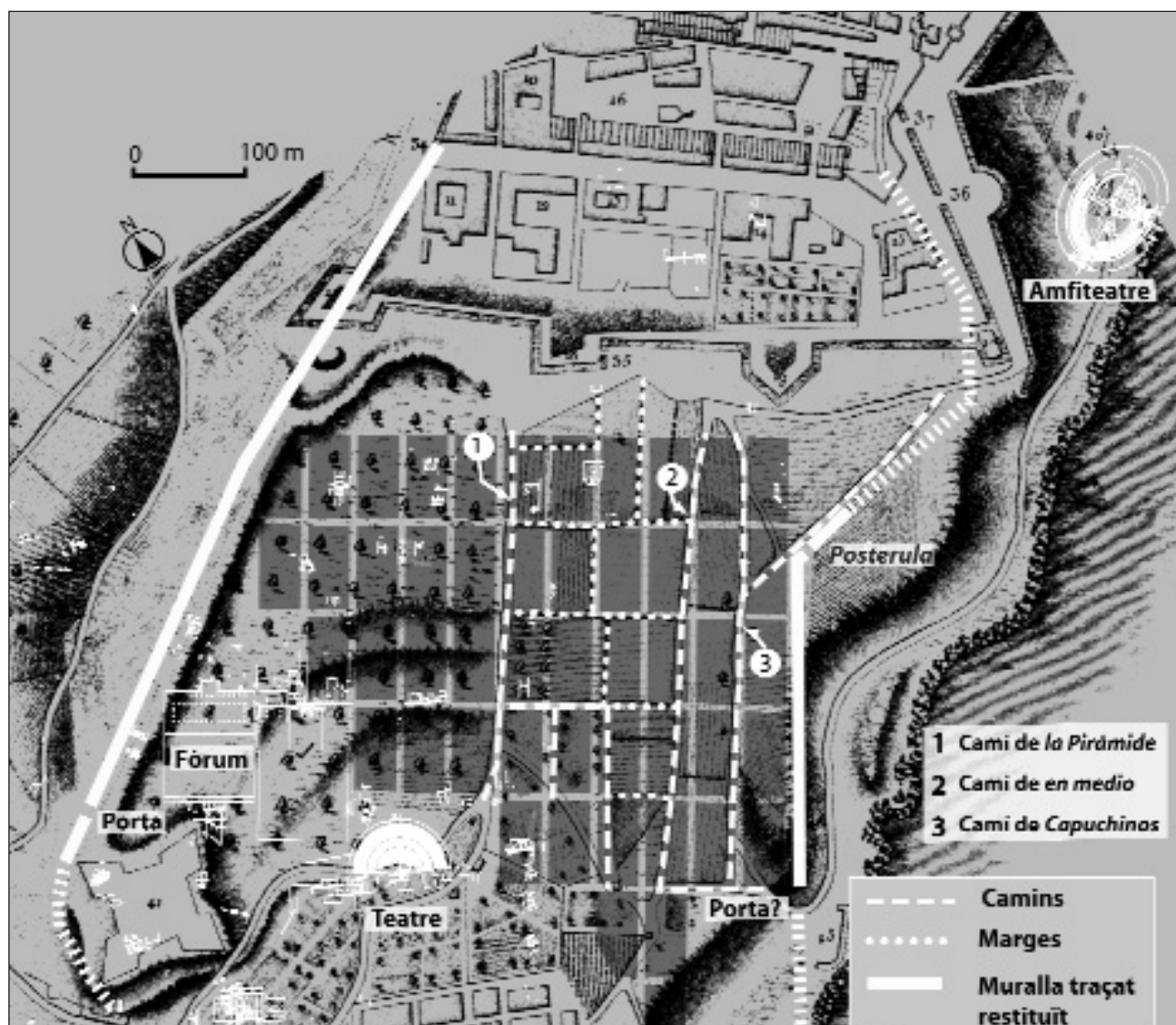

Fig. 12: Ampliació i tractament SIG del plànol d'A. de Laborde.

segment avui conservat a la capçalera oriental del circ. El tram més oriental és el més desconegut i ja no apareix representat en les planimetries d'època moderna. A més, algunes de les afrontacions de Ponç d'Icard desaparegueren amb la gran pedrera del segle XIX. D'aquest trajecte només resta la troballa, l'any 1852, d'un segment de muralla en angle i amb evidències d'una *posterula* (fig. 11-12, fitxa 333). Aquest fragment ha estat inclòs en la planimetria a partir d'un dibuix d'Hernández Sanahuja (fig. 15).

També plantegem la presència en aquest cantó de la muralla d'una *porta* rodada on arribava una de les ramificacions de la via Augusta. Aquesta via o camí seguia els penya-segats orientals del turó donant peu a una petita àrea funerària posteriorment inutilitzada amb la construcció de l'amfiteatre (Ted'a 1990). El camí s'identifica en la planimetria dels segles XVIII-XIX, en la qual s'aprecia que el vial d'època contemporània entra dins la ciutat just per un carrer transversal, con-

tínuament representat en la cartografia històrica i que, com a resultat de la correcció digital efectuada, es mostra plenament coincident amb un dels *decumanus* de la ciutat. El vial romà ha estat recentment identificat sota el teatre (Macias 2004c; Fiz/Macias en premsa). El fet que aquest es mantingui en la cartografia moderna es pot relacionar amb la seva proximitat amb el promontori sud-occidental, al qual és possible que fes d'element de contenció (fig. 9 i 11).

Un altre element restituït és el sortint que realitza la muralla a la part centreoriental del seu perímetre. Això es dedueix de les descripcions de Ponç d'Icard i de la direcció que presenta el segment murari conservat darrere la capçalera del circ. Aquesta forma angular s'intueix a partir de la planimetria coneguda des de l'any 1641 i que tenia com a principal objectiu englobar una petita elevació posteriorment ocupada pel convent de Santa Clara (Gabriel 2001). No és un plantejament inèdit; ja el proposà Hernández Sanahu-

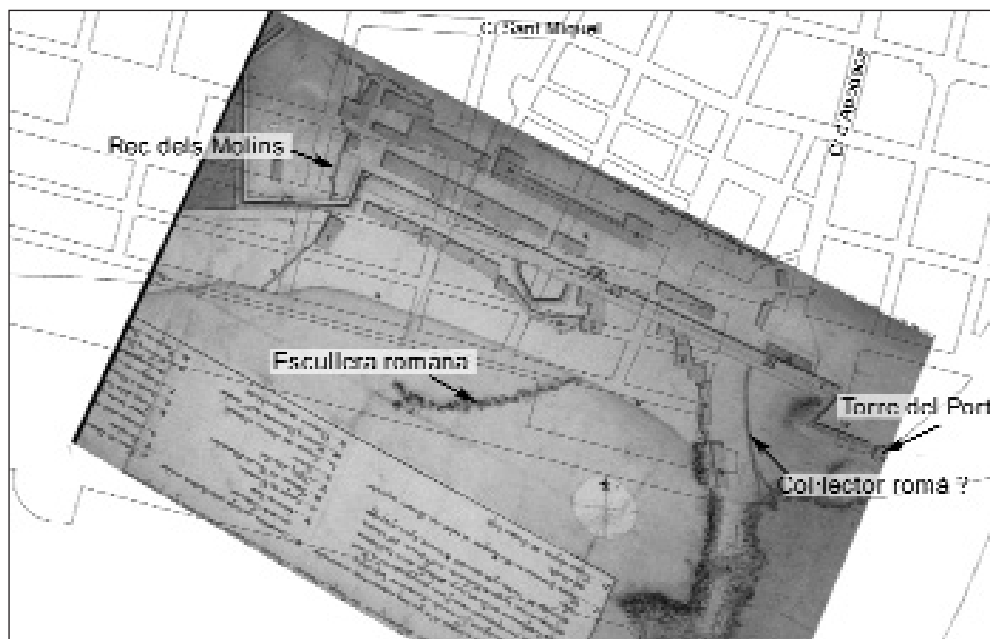

Fig. 13: «Pano del Puerto de Tarragona, su Raya, Arrabal, Bateria, Muralla arruinada, la proyectada», de Juan de Santa Cruz.

ja en la segona meitat del XIX, amb què va demostrar tenir amplis coneixements de l'antiga ciutat romana i la seva topografia (fig. 15). Tot i que aquest polígon no és un element gaire freqüent en la poliorcètica romana, nosaltres l'hem restituit a partir de les muralles reflectides en la cartografia d'època moderna i també amb el camí en diagonal que, des de l'antic baluard de Cervantes, connectava amb el camí dels Caputxins.

En relació amb l'urbanisme intramurs, els objectius d'aquesta via de recerca se centraven en la ratificació o modificació del model teòric efectuat: *insulae* de 35 per 70 m i *viae* d'uns 5,90 m (Macias 2000a). Sabem que la ciutat inicià un procés de desurbanització intramurs a partir dels segles III/IV tot recuperant una dualitat urbana pròpia del període tardorepublicà i que també es reproduïa a partir de la repoblació medieval i fins a la primera meitat del s. XIX. D'altra banda, la cartografia moderna i contemporània reproduïa per reminiscència les orientacions dels *cardines* i *decumanus* i calia demostrar que, malgrat el pas dels segles, l'ocupació agrícola iniciada en aquesta àrea des de l'antiguitat tardana no havia estat suficient per ocultar o anorrear del tot les traces urbanístiques (*viae* i *insulae*), les més importants de les quals s'aprofitaren en la parcel·lació agrícola o en la xarxa de camins que unien la Part Alta de la ciutat amb la zona portuària. Aquesta continuïtat ens condueix a fer, a més, una altra reflexió que aquí només anunciem: si es van mantenir els eixos fonamentals de l'àrea residencial intramurs entre els períodes tardoantic i medieval, realment la ciutat va romandre desocupada entre els segles VIII i XII o és que, en canvi, malgrat quatre segles d'abandó absolut, fou tan forta l'empremta romana que aquestes traces es mantingueren visibles?

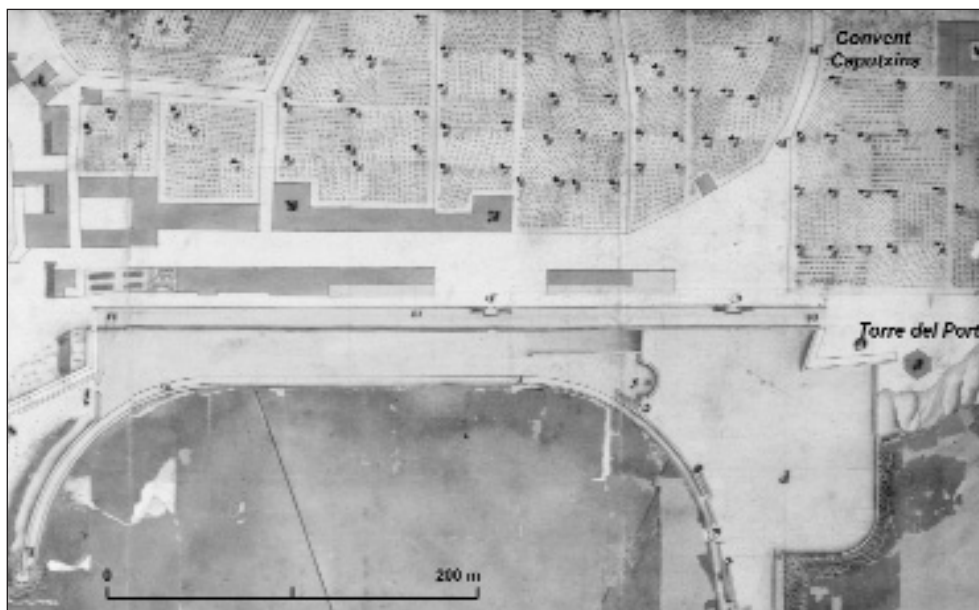
Amb la ponderació que mereix la precisió de la cartografia històrica i les transformacions polinomials efectuades es pot determinar que, cap al 1800, la unió entre la ciutat i el seu barri portuari s'efectuava preeminentment per tres camins anomenats en el plànol de López Sopeña com els de la Piràmide, el del Mig i el dels Caputxins. Aquests camins s'intueixen en els gravats d'Anton Van den Wyngaerde (Kagan 1986) i el més oriental dels tres ja es representa en el plànol de Simancas del 1641, mentre que els altres dos es documenten gràficament a partir del 1769 (cf. Flórez 1769; Aresté 1982). Mitjançant el SIA es pot determinar que els tres camins són coincidents amb tres dels *cardines* de la ciutat, traçats entorn de l'any 100 aC (fig. 9, 11 i 12).

El camí de la Piràmide és una reminiscència del *cardo maximus* (CM) i ha estat, durant l'època moderna i contemporània, un eix de comunicació fonamental per a la connexió de la ciutat alta i el barri marítim. Antigament s'anomenava camí nou del Port i avui es diu carrer de la Unió en referència a la seva funció de connexió entre el port i la ciutat alta. Per sota seu passava un carrer romà de 7 m d'amplada (fitxa 351) i, segons la planimetria de M. Aleu (1983), el collector principal de la ciutat en el seu trajecte final. El camí del Mig¹⁶ és la continuació extramurs del camí vell del Port —que enllaçava amb el portal de la muralla del segle XIV— o els actuals carrers de Sant Agustí i d'Adrià (de Palma 1958, 449). Mentre que el camí dels Caputxins va ser fossilitzat posteriorment pels carrers de Girona i de Roger de Llúria.

Pel que fa als eixos transversals, la cartografia històrica mostra igualment coincidències amb el traçat dels *de-*

16. Aquest camí apareix anomenat com dels Caputxins 30 anys abans (Flórez 1769).

Fig. 14: «Explicación de Proyecto de Muelle y Anden para el puerto de la ciudad de Tarragona, ...» (final del s. XVIII).

decumani romans i és molt útil per restituir la *forma Tarraconis* en àrees afectades per la pedrera del s. XIX. El cas més evident és el *decumanus* republicà identificat sota el teatre altimperial de la ciutat (Macias 2004c) i que, si tenim en compte la cartografia del 1800, continuava fins al tancament oriental de la ciutat coincidint amb la presumpta porta que hem apuntat anteriorment. És significatiu que els camins del Mig i dels Caputxins finalitzen en aquest vial transversal. L'extrem oriental d'aquest *decumanus* és una constant en la cartografia històrica, possiblement perquè constituïa un element de contenció del promontori sud-est en què finalitzava el turó de Tarragona (Gabriel 2001). Tant en el plànol de López Sopena com en el de Laborde s'aprecia un segment de *decumanus*, situat a l'est del CM, que coincideix amb el segment viari que documentà I. Valentines (fitxa 344). D'aquest vial en surten dos de perpendiculars en direcció al port. Poden respondre a altres *cardines*.

Allà on la cartografia no recull eixos viaris apreciem nombroses traces de parcel·lació agrícola —camins i marges— que igualment recorden la xarxa viària romana. A més, alguns marges o talussos agrícoles representats coincideixen, aproximadament, amb l'eix transversal de les *insulae* que mesuraven 70 m de llargària. La restitució teòrica del pendent de la ciutat residencial intramurs, des de les restes conservades a l'actual Rambla Vella fins a l'entorn del carrer dels Caputxins, permet establir un fort desnivell (entorn el 7% de mitjana), de manera que entre dos *decumani* separats per una *insula* teòricament hi havia uns 5,3 m de diferència de cota. De forma aproximada aquest pendent s'ha constatat en algunes excavacions arqueològiques. Al solar núm. 12-14 del carrer de Fortuny (fitxa 401) identifiquem un segment de *decumanus* amb una longitud de 20 metres i un pen-

dent mitjà del 6,5%. Al solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre (fitxa 469) es documentaren 23 m d'una claveguera que discorria sota una extensa plaça i amb el mateix sentit que els *decumani*. El seu pendent mitjà era del 7,5%. A partir d'aquests indicis creiem que el desnivell de la ciutat va provocar, hipotèticament, que en alguns casos la meitat meridional d'una illa es pogués edificar a una cota inferior respecte al *decumanus* septentrional que delimitava l'*insula*. Aquest fet segurament requeria la construcció de murs d'amargenament i contenció a l'interior de les illes que, tenint en compte les dades proporcionades pel SIA, foren aprofitats posteriorment com a marges de parcel·lació agrícola (fig. 11).

Tot i que d'una forma menys convincent, la cartografia antiga permet entreveure igualment la presència de traces urbanes a l'àrea portuària seguint el model ortogonal de l'àrea intramurs. És una observació anteriorment apuntada (Macias 2004c) que es fonamenta en la presència d'un possible carrer sota el teatre (fitxa 470) i en l'orientació dels edificis portuaris del solar núm. 33 del carrer de Sant Miquel i núm. 10 del de Sant Josep (497 i 502, respectivament). Un plànol de finals del XVIII que no ha estat possible de georeferenciar (fig. 14) dibuixa una parcel·lació agrícola, hereva dels eixos urbans republicans, més enllà del possible tancament meridional de la muralla. També fora possible, i les traces urbanes actuals no ho descarten (lám. 14, vol. II), la presència d'una *porticus post scaenam* entre el teatre i el moll.

Per altra banda, els col·lectors urbans identificats en el solar núm. 1 del carrer de Castaños (fitxa 503) i el del carrer d'Apodaca (fitxes 359 i 363) s'han de considerar elements que van romandre en ús, totalment o parcial-

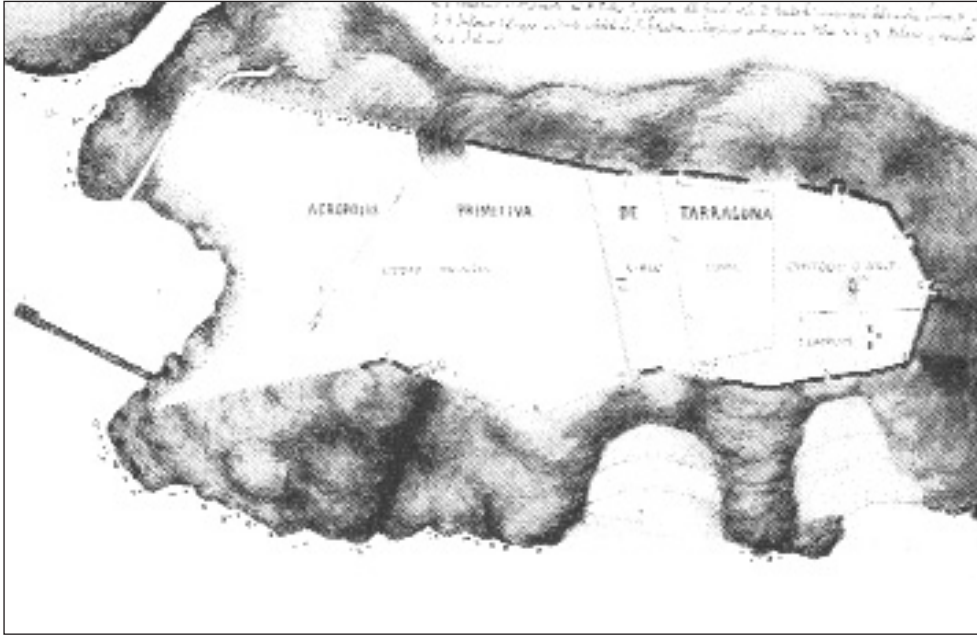

Fig. 15: *Acròpolis primitiva de Tarragona segons B. Hernández Sanahuja* (extret de Remesal *et al.* 2000).

ment, durant l'etapa moderna. Així ho posa de manifest la coincidència dels traçats dels vestigis arqueològics del «rec dels Molins» i els d'un altre de nom des-

conegut en la planimetria d'època moderna (v. figura 13; Fiz/Macias 2004).

3. FORMA TARRACONIS: UNA DESCOBERTA EN EVOLUCIÓ

3.1. L'URBANISME

Ignacio Fiz i Josep M. Macias

Tot i no constituir l'objectiu principal d'aquest treball, l'elaboració i separació cronològica que s'ha dut a terme per elaborar aquest recull obliga a plantejar una sèrie de reflexions sobre les problemàtiques científiques i metodològiques que han aparegut durant aquest procés. Es tracta d'aspectes que no poden ser obviats, ja que complementen i justifiquen nombroses decisions preses en el decurs del projecte, a la vegada que faciliten la comprensió dels plànols. La compilació documental, la unificació de totes les planimetries així com la georeferenciació en GPS efectuada sobre determinats jaciments, resolen nombroses qüestions, tot i que també plantegen nous interrogants que, malauradament, no sempre podran ser solucionats a causa del desenvolupament històric i urbanístic de la Tarragona contemporània.

La voluntat de desglossar al màxim les evidències planimètriques defineix intrínsecament una proposta interpretativa en molts casos condicionada per la manca de dades, tant pel que fa a conservació física com a contextualització estratigràfica i anàlisi de materials. Per aquest motiu, s'han pres una sèrie de decisions qüestionables però que, gràcies a la mal·leabilitat del SIA, podran ser de fàcil modificació en futures actualitzacions de la base de dades.

Una de les indefinicions actuals més importants recau en la interpretació i percepció del poblat ibèric preromà amb evidències des del s. VI aC (cf. Adserias *et al.* 1993; Asensio *et al.* 2001; Otiña/Ruiz de Arbulo 2002). La incertesa actual és tanta que no hi ha un consens absolut pel que fa a la seva denominació. Per altra banda, el paper geopolític que s'ha atorgat a aquest nucli humà és molt rellevant en el context de la Cessetània. Potser és excessivament important, ja que existeix una clara desproporcionalitat entre el pes territorial que se li atribueix i l'existència de restes arqueològiques. Som conscients que la mateixa expansió de la *Tarraco* imperial comportà la destrucció de l'assentament ibèric, però també pensem que el pes geopolític de la *Tarraco* tardorepublicana —amb el seu numerari tardorepublicà inclòs— ha influït en la valoració històrica sobre el nucli ibèric precedent. En canvi, està apareixent un extens jaciment ibèric situat a la punta de la Sella (cap de Salou), a uns 8 km de *Tarraco*. Tot i les afectacions d'una pedrera contemporània, l'extensió d'aquest jaciment és considerable (Fabregat

2006), i el seu emplaçament pròxim a la localitat de Salou és del tot suggeridor si fem cas del topònim *Sa-lauris* esmentat en l'*Ora marítima* d'Aviè.

Actualment, l'arqueologia només apunta la presència inconnexa d'estructures aïllades esteses per sobre i al vessant sud-oest dels penya-segats occidentals que limitaven la badia natural de *Tarraco*. Es tracta d'estructures arquitectòniques interpretades com a espais residencials però sense l'extensió suficient per fer-ne una correcta definició (fitxes 476, 479, 488, 567, 568, 570, 573 i 593). En tot cas, les dades actuals indiquen que la major part de l'assentament es trobava als peus del tossal costaner, en clara relació amb les planícies agrícoles del Francolí, les vies de comunicació a l'interior, la badia per on arribaven les naus comercials gregues o fenícies i, evidentment, la proximitat d'un subsòl hídric ric procedent de la conca del Francolí o dels brolladors de l'extens llac subterrani que es troba sota el tossal (fig. 16).

En relació amb les sitges ibèriques, només s'han determinat amb seguretat els receptacles documentats al carrer dels Caputxins (fitxa 488) i de Pere Martell (fitxa 568). La resta dels dipòsits d'emmagatzematge s'han situat en època tardorepublicana. Es tracta de contenidors ubicats fora de l'àrea preferent de l'assentament ibèric i alguns d'ells disposen de contextos ceràmics. Ens referim a les dades extretes del carrer de Sevilla (fitxa 475; Díaz *et al.* 2005), de la Unió, 14 (fitxa 322; Díaz/Otiña 2003) i altres casos més allunyats com el de la Necròpolis Paleocristiana (fitxa 645) o el carrer de Sant Francesc (fitxa 278). També es constata una alta concentració de sitges a l'àrea ocupada pel recinte forense i el seu entorn (fitxes 385, 404, 418, 419, 422, 423, 424, 427, 429 i 434), però els escassos indicis ceràmics coneguts poden mostrar igualment una cronologia tardorepublicana (Serra 1932). Per tots aquests motius, creiem que l'emmagatzematge cerealístic a *Tarraco* fou un fenomen més propi de l'etapa tardorepublicana que de la ibèrica. Es tracta d'una realitat que es coneix millor a la veïna ciutat d'Empúries i que s'associa amb el paper centralitzador de les urbs romanes dins d'una nova dinàmica comercial i de consum (Aquilué *et al.* 2002).

Quant a l'urbanisme tardorepublicà, no fou fins a l'any 1999 que es presentà una primera proposta de restitució de la trama viària que es limità a l'àrea residencial intramurs i que va plantejar nombrosos interrogants que encara no s'han resolt (Macias 2000).

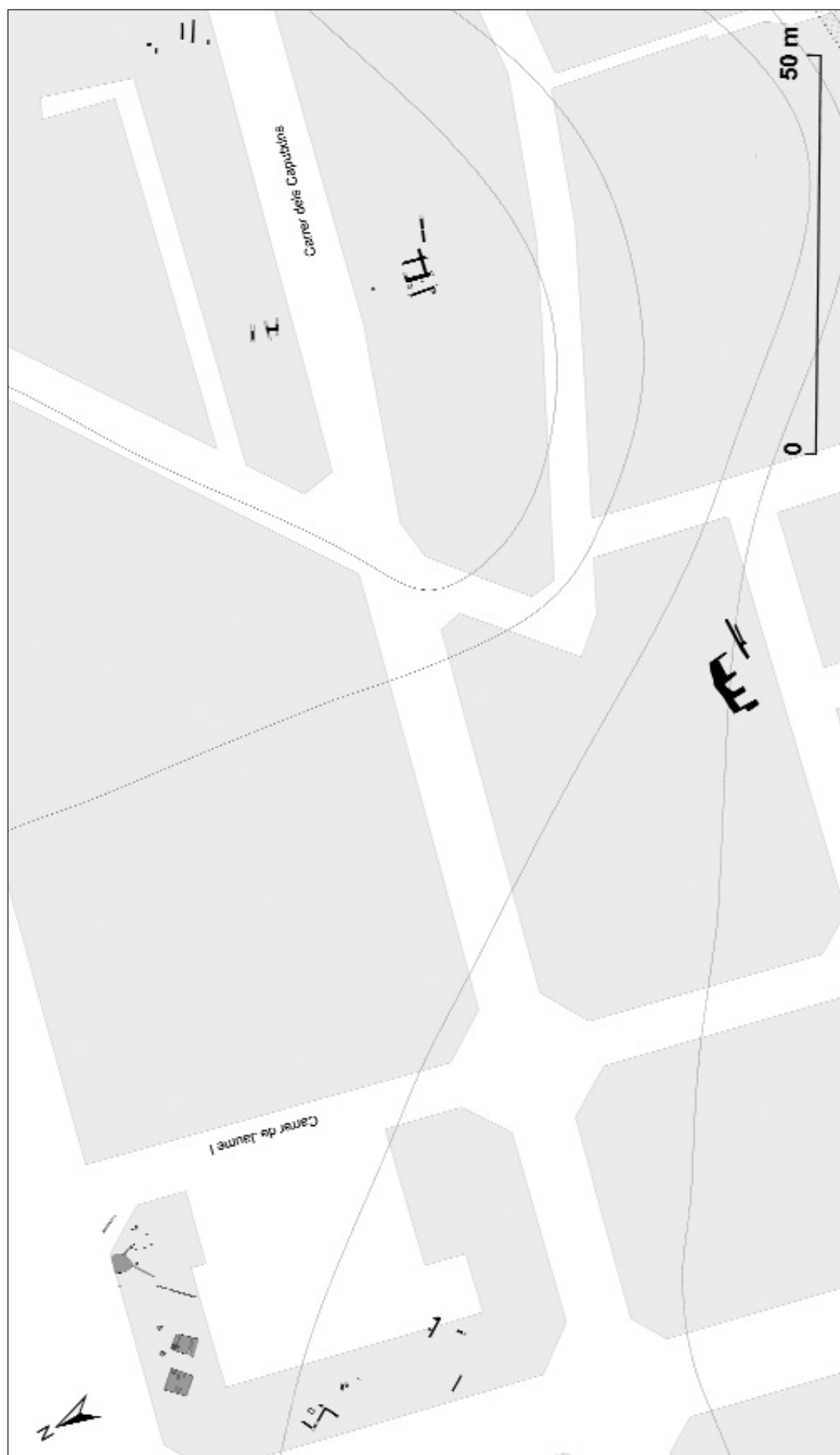

Fig. 16: Època ibèrica fins a l'arribada dels Escipions (500-218 aC).

Fig. 17: Tàrraco en l'època tardorepublicana (218-30 aC).

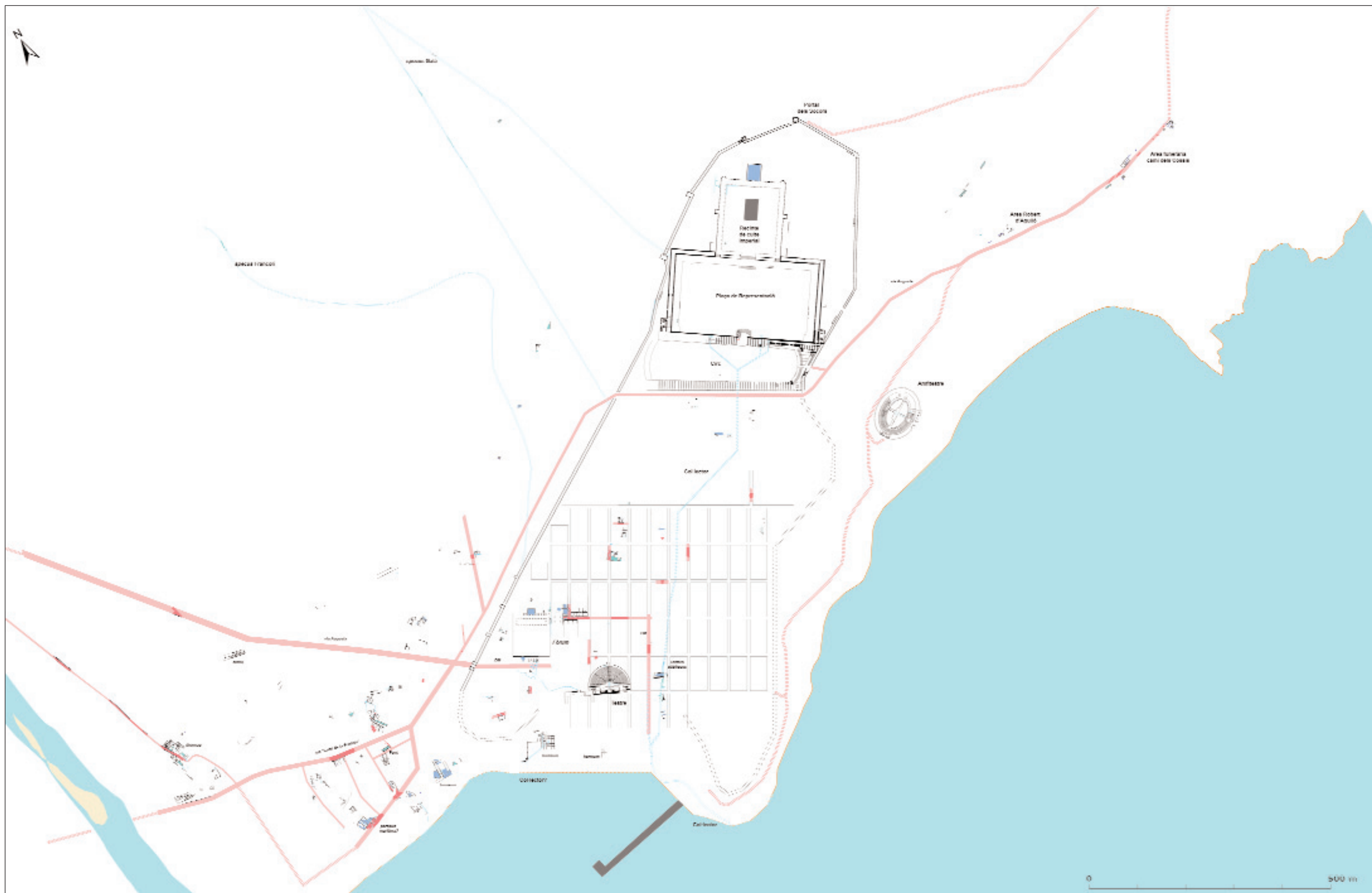

Fig. 19: Tàrraco entre les dinasties flàvia i antonina (69-180 dC).

Fig. 20: Tàrraco entre L. Verus i Ròmul Augústul (180-476 dC).

Fig. 21: Tarragona d'època visigòtica (476-713 dC).

Aquesta teoria s'elaborà, mitjançant un programari no del tot adequat, a partir de les troballes arqueològiques de la ciutat inserint-les dins del topogràfic actual i establint una ràtio d'1 per 2 *actus* amb els *cardines* orientats a 31° E en relació amb el NG (nord geogràfic). Es tracta, per altra banda, d'un mòdul rectangular d'*insula* comú en aquesta època i que, en el cas tarragoní, obeí a un programa urbanístic projectat i executat, amb un ritme que desconeixem, cap a l'any 100 aC. Els darrers treballs arqueològics determinen que l'ampliació de la muralla, la construcció del *forum coloniae* i el traçat del col·lector principal de residus urbans que transita pel bell mig del turó, foren altres elements significatius i conformadors d'aquesta nova ciutat (cf. Aquilué *et al.* 1998; Puche/Díaz 1999; Díaz *et al.* 2005; Arbulo *et al.* 2006). Per altra banda, la identificació del possible *auguraculum* pertanyent a aquesta transformació (fitxa 427) indica que la modulació i orientació urbana es va poder projectar topogràficament des de l'àrea forense. Observem que el seu posicionament coincideix amb la façana occidental d'una alineació d'*insulae* i amb l'eix transversal d'una renglera d'illes urbanes. Posteriorment, l'*aedes augusti* (fitxa 439) de la basílica forense, així com l'exedra afegida posteriorment al criptopòrtic de contenció (fitxa 469), s'alineen amb aquest eix.

Noves actuacions arqueològiques i el desenvolupament d'aquest projecte han precisat aquesta proposta d'ordenació viària, si bé tot sembla indicar que la seva aplicació es va restringir a una franja rectangular intramurs que exclouia els dos promontoris en què finalitzava el tossal tarragoní (fig. 17). Hem identificat aquesta retícula a la meitat meridional de l'àrea emmurallada, tot i que algunes traces de la zona portuària fan pensar, si més no, en la prolongació d'aquests eixos geogràfics. Ens referim al carrer que hi ha sota el teatre i als recintes portuaris coneguts (fitxes 470, 497, 502 i 503). A més, el perllongament del col·lector principal per sota del carrer dels Rebolledo marca, teòricament, la continuació del *cardo maximus* fora del recinte emmurallat (fitxa 832). D'altra banda, també podem observar que l'amplada del teatre coincideix aproximadament amb la de dues *insulae* amb les *viae*, i que l'exedra del recinte monumental annex coincideix amb l'eix longitudinal d'una d'aquestes illes.

Amb totes aquestes dades creiem que aquesta xarxa urbana es pot aplicar a unes cinc rengleres horitzontals d'*insulae*, amb un nombre aproximat de 55-60 illes urbanes topogràficament projectades. Òbviament, la irregularitat del turó i la preeminència urbanística dels recintes del fòrum, l'entorn de l'*auguraculum* més altres edificis no identificats, van modificar l'aplicació de la retícula projectada.

En relació amb l'extrem sud-oest de l'àrea intramurs —l'àrea compresa entre els carrers de Sevilla, dels Caputxins, de Zamenhoff i de Soler— i per manca d'un coneixement més exhaustiu sobre la zona portuària i els vessants extramurs que anaven a parar al riu Francolí, podem determinar actualment que es tracta d'un dels indrets d'ocupació romana més antiga. Els treballs efectuats en els núm. 12-14 del carrer de Sevilla, 23 i 24 del carrer dels Caputxins (fitxes 475, 476 i 488, respectivament) indiquen l'existència d'una ordenació i orientació urbanes diferents del model d'1 per 2 *actus*. Aquesta diferència en l'ordenació viària mostra una adaptació a l'orografia preexistent i, alhora, permet identificar el traçat del possible *decumanus maximus* (DM) (fitxa 469) que separava ambdós models urbans. A més, el traçat del DM ajuda a precisar l'emplaçament de la porta romana flanquejada per dues torres i descrita per Ponç d'Icard al segle XVI (fitxa 466; Duran 1984, 103). No estem en condicions de precisar si existí una modulació urbana en aquest reduït sector, possiblement anterior al projecte datat entorn del 100 aC i que se superposà directament sobre les antigues estructures ibèriques.

Quant a l'extrem sud-est, l'afectació produïda per la pedrera vuitcentista inhabilita qualsevol reflexió sobre el seu urbanisme. Suposem, però, que una part devia ser la continuació de la trama ortogonal republicana, tal com sembla denotar l'anàlisi efectuada en el capítol previ, mentre que la part més meridional estava fortament condicionada per l'orografia, cosa que feia necessari crear una disposició urbana favorable a l'estabilitat i la contenció dels terraplens. Això explicaria l'orientació urbana divergent dels solars núm. 9 del carrer d'Apodaca (fitxa 363), núm. 5 del de Sant Miquel (fitxa 369) i els del carrer Nou de Sant Pau (fitxes 371 i 373). Tots aquests solars es posicionen a l'est del col·lector soterrat i les escasses estructures identificades semblen disposar-se perpendicularment al vessant de l'elevació.

La confrontació de diverses planimetries (fitxes 296, 311 i 313) i, especialment, el *cardo* documentat durant la construcció d'un pàrquing a la Rambla Nova (fitxa 297), mostra la ruptura de l'esquema tardorepública i l'existència d'un nou model que no hem pogut restituir satisfactòriament. Les escasses dades arqueològiques i la intensa afectació de l'indret en època moderna¹⁷ són els motius que avui no permeten establir una proposta fiable. No obstant això, creiem que aquest nou model va definir una xarxa de *decumani* amb la mateixa equidistància —70 m o 2 *actus*— i direcció geogràfica que el patró anterior. Les estructures identificades es poden encabir en aquestes dimensions

17. Aquest tercer patró urbanístic coincideix aproximadament amb l'àrea compresa entre la Rambla Vella i la Rambla Nova. Es tracta d'una zona urbanitzada a partir de l'ampliació emmurallada del segle XVI. Això fa que l'àrea hagi estat profusament afectada des d'aleshores i, molt especialment, a partir de l'exemple vuitcentista que homogeneïtzà la irregular orografia d'aquesta part de la ciutat.

i orientacions i indiquen una nova àrea residencial intramurs materialitzada amb posterioritat a l'eixample republicà, però condicionada pels mateixos eixos urbanístics: les *viae* intramurs i les muralles de la segona meitat del s. II aC. A més, és molt significatiu el fet que la façana meridional del circ flavi i la *figlina* descoberta sota la seva *arena* (fitxa 238) s'adaptin a l'eix geogràfic definit pel traçat de la via Augusta que, a la vegada, fou conseqüència de l'orientació de la ciutat republicana. Destaquem que l'actuació de la calçada de la Rambla Vella (fitxa 267) documentà un mur ample de contenció que interpretem com la separació entre la via i les illes urbanes. Aquesta estructura coincideix amb el desenvolupament d'un mòdul urbà de 2 *actus* de longitud.

Aquesta tercera àrea urbana comptava hipotèticament amb tres fileres horitzontals d'*insulae*. La seva cronologia és dubtosa; la dada més significativa és l'obtinguda en l'excavació de la Rambla Nova (fitxa 297), on els treballs efectuats permeten documentar un segment de *cardo* d'uns 6 m d'amplada i amb una cronologia fundacional de final del s. I aC. La ruptura del model viari tardorepúblicà més la cronologia obtinguda en aquest vial són els elements que permeten treballar amb la hipòtesi que aquestes evidències no responen a un fet puntual, sinó que posen de manifest una àrea urbana posterior al procés desenvolupat entorn de l'any 100 aC. Aquest model teòric no implica que aquesta part de la ciutat romangués desurbanitzada, sinó que no fou objecte d'ordenació viària i edificació de caire residencial fins a un moment posterior. Així doncs, coneixem evidències tardorepúbliques a la part superior de la ciutat, a prop o a sota del mateix circ (fitxes 264, 275 i 284) i entorn de la Rambla Nova (fitxes 296, 299 i 313). Una altra actuació precisa una cronologia d'època augustal (fitxa 293). Reconeixem, també, que totes aquestes actuacions són parcel·les puntuals de la ciutat romana i que no les podem interrelacionar entre elles. A més, tampoc s'han fet estudis ceràmics acurats que permetin fer-ne precisions cronològiques.

El perquè d'aquest nou eixample urbà és incert, però la creació d'aquest vial a final del s. I aC permet plantejar hipotèticament un vincle amb la presumpta *deductio* efectuada a la ciutat en època cesariana (Ruiz de Arbulo 2002) i/o el desenvolupament econòmic i demogràfic de la ciutat durant l'etapa augustal (Macias/Puche 1997; Macias 2004c). També és present en la investigació actual una possible relació entre aquest model urbà i una actuació cadastral a l'*ager Tarracensis*, si bé aquesta relació s'ha de confirmar a partir de nous estudis de morfologia territorial que emprin nous recursos cartogràfics digitals per tal d'elaborar mapes més pròxims a l'escala 1:500 que nosaltres emprem en els estudis urbans (cf. Palet 2003; Macias 2005b).

Finalment, cal tenir present que les estructures identificades entorn del carrer d'Hernández Sanahuja (fitxes 659 i 661) presenten una orientació geogràfica coincident amb l'esquema urbà tardorepúblicà. Cal recordar la datació altimperial d'aquests recintes, sense que puguem diferenciar si responien a fets puntuals o bé formaven part d'una fase expansiva de la ciutat.

Quant a la muralla, ja s'ha posat de manifest la relació de la segona fase amb eixample urbanístic de final del s. II aC. Altres qüestions sobre el llenç defensiu són tractades a l'apartat 2.2 i només apuntem que aquest projecte no ha pogut resoldre els dubtes que generen els presumptes i coneguts «murs de megàlits» identificats tot coincidint amb els eixos transversals de la Rambla Vella (fitxa 266) o del carrer de la Merceria (fitxes 112-114). Sobre aquests murs es poden fer diverses interpretacions, tot i que cap és prou convincent. La més significativa seria identificar aquestes troballes amb possibles divisions transversals de la ciutat republicana i relacionar així l'evidència arqueològica amb la problemàtica jurídica que es deriva de l'exili a Tàrraco de l'excònsol P. Cató el 108 aC i una possible dualitat urbana (Otiña/Ruiz de Arbulo 2002, 113). No obstant, el mur de la Rambla Vella, fins ara documentat a la part central, també podria ser una simple estructura de contenció vinculada al traçat del col·lector d'aigües residuals que discorre per l'interior de la profunda torrentera situada en el subsòl del proper carrer de la Portella. Aquesta relació «col·lector-estructures de contenció» amb aparell irregular de grans dimensions lligat amb argila i d'època tardorepúblicana també ha estat posada de manifest en les actuacions dels immobles núm. 7 i 9 del carrer d'Apodaca. Les estructures del carrer de la Merceria poden respondre igualment a elements de terraplenaments anteriors a les construccions altimperials.

La cronologia antiga de l'àrea residencial intramurs no té un reflex arqueològic en la definició de la xarxa viària extramurs. Només la presència del portal dels Sòcors (fitxa 2) és un clar testimoni d'una via tardorepúblicana que, en aquest cas, s'intueix si concebem la perdurabilitat de l'actual camí de la Cuixa com una reminiscència d'un vial romà precedent. El parcel·lari actual denota, per al tram superior del camí de la Cuixa, una línia presumptament fossilitzada de la *via Domitia* (fig. 22 i 23). No obstant, cal apuntar que el seguiment efectuat en els solars propers (fitxes 734 i 720) no ha aportat dades aclaridores. D'altra banda, la presència de portelles integrades en la segona fase de la muralla acredita, teòricament, camins perifèrics per entrar a la ciutat o per sortir-ne. Més problemàtica és la *porta* que existia a l'entorn de la plaça de Ponent (fitxa 463): tenia una amplada aproximada d'11,88 m i, si tenim en compte una breu descripció renaixentista, podem identificar la seva tècnica constructiva amb l'emprada en els llenços muraris que formaven part de

Fig. 23: Fotografia aèria de l'àrea del camí dels Cossis a mitjan s. XX amb la indicació del traçat teòric de les vies.

l'ampliació defensiva tardorepublicana.¹⁸ Això implicaria la presència d'una antiga via que connectava la ciutat amb el seu rerepaís i que no s'ha documentat, a excepció d'escassos indicis obtinguts a la parcel·la 581. La proximitat del fòrum republicà (fitxa 434) més el possible *decumanus maximus* (fitxa 469) són els elements que donen suport a l'existència d'un accés preminent en aquesta època i àrea de la ciutat. Un altre accés teòric s'ha establert a l'actual plaça de la Pedrera (fitxa 361) a partir de la georeferenciació de la cartografia històrica tot relacionant-lo amb un *decumanus* identificat sota el teatre de la ciutat i amb la restitució de la trama viària intramurs (fig. 17).

Més argumentada ha estat la identificació d'una intensa reorganització viària en època augustal (fig. 18), si bé l'estat de la investigació no permet l'establiment irrefutable d'una periodització històrica, ja que les darreres intervencions arqueològiques i els estudis en curs actualitzen progressivament els resultats.¹⁹ Dispossem d'una dada epigràfica (RIT 934, fitxa 569) i nombroses actuacions que indiquen el traçat de diversos eixos viaris periurbans. Des de *Barcino*, la via Augusta arribava a través d'un vial recentment documentat

(fitxes 776, 777 i 781) que explica la concentració de troballes al carrer d'en Robert d'Aguiló, i que conduïa a la porta oberta a l'actual Rambla Vella (fitxa 262). No hi ha evidències materials precises, però el parer més unànimement situa aquest nou vial en època augustal. Altrament, l'anàlisi cartogràfica indica hipotèticament la connexió entre els dos vials orientals: el republicà i l'augustal (fig. 22 i 23), tot i que cal reconèixer que la recent transformació urbanística de l'àrea de la vall de l'Arrabassada o la UA 27 no ha permès corroborar-ho arqueològicament. En part, per les transformacions que tingueren lloc durant aquests segles, en part perquè tampoc s'han produït treballs intensius de delimitació o prospecció arqueològica.

En el vessant occidental, recents excavacions han permès a Jordi López plantejar un nou traçat de la via Augusta en el vessant occidental del turó, així com emplaçar el pont sobre el Francolí més cap a l'interior del que s'havia cregut fins ara (fitxes 560, 634 i 827). Les evidències materials recuperades apunten cap a l'època augustal per al traçat d'aquest vial i també s'hipotetitza sobre l'existència d'una via paral·lela al tancament occidental de la ciutat (fitxa 455) que per-

18. «...trobí que acabaven uns picapedrers de arroïnar per servir-se de les grans rochas o pedras (megàlits del sòcol?) de aquella com a bàrbaros y enemichs de tanta antichitat...» (Duran 1984, 103).

19. Podeu apreciar l'evolució del coneixement viari i urbanístic de la ciutat a partir de les publicacions següents: Ted'a 1987 i 1990e; Adserias *et al.* 2000b; Macias/Menchon 2002; Macias/Remolà 2004; Remolà 2004a; López Vilar 2006, 229-234.

metia la connexió del vial que procedia de *Barcino* —i que travessava l'actual Rambla Vella— amb les vies d'accés a l'àrea portuària (López Vilar 2006, fig. 274). Una cronologia augustal també s'ha apuntat per a un segon vial resseguit per l'actual carrer d'Eivissa (antic camí de la Fonteta, fitxes 586, 595, 596 i 646), tot i que cal esmentar que en una darrera actuació s'indica un possible precedent republicà de la via, un aspecte que seria del tot coherent amb l'evolució de la ciutat (fitxa 581). A partir dels treballs de Serra Vilaró es coneixia una tercera via paral·lela al curs del riu que ha estat objecte de noves descobertes que també incideixen en la seva cronologia augustal (fitxes 638, 642 i 645). Aquest vial connectava amb el del camí de la Fonteta i, si seguís el curs del riu, amb un quart que, presumiblement, constituïa una via paral·lela a l'extrem occidental de la badia portuària (fitxes 609, 620 i 621).

S'ha destacat el caràcter de *porticus* marítima de les estructures associades a aquesta quarta via tenint en compte l'amplada —uns 10 m—, la proximitat del mar i el caràcter funcional dels *horrea*. No obstant, cal tenir en compte la presència d'estructures arquitectòniques en diverses actuacions (fitxes 614, 616, 618 i 620) situades a migjorn del seu traçat i que encara no han estat estudiades exhaustivament. Algunes d'aquestes edificacions són posteriors a la reforma urbanística; d'altres poden ser coetànies als magatzems situats a l'altre costat de la via i posar així en qüestió si veritablement aquesta part de la ciutat confrontava directament amb

la línia de costa. La cronologia d'aquestes restes també pot ser més moderna, presumptament d'època flàvia (Adserias *et al.* 2000b; Pociña/Remolà 2001a). Si per l'oest aquest vial hagués pogut connectar amb el documentat per Serra Vilaró, l'altre extrem és una incògnita difícil de resoldre amb les dades actuals. Les excavacions desenvolupades a la UA 15 (fitxes 590, 591 i 593) interrompen el seu traçat per l'àrea portuària i creiem que la via pujava pel vessant del tossal fins a connectar, en un indret proper a la porta de la ciutat, amb l'eix documentat sota el carrer d'Eivissa.

Totes aquestes dades permeten dividir l'àrea extramurs meridional i de ponent en quatre zones a partir de tres grans eixos viaris orientats aproximadament en sentit O-E i que probablement conflueixen enfront de la porta oberta a l'actual entorn de la plaça de Ponent, l'accés més proper al fòrum de la colònia. Aquests carrers extramurs comptaven amb amplades originàries al voltant dels 10 m, tot i que amb el pas del temps s'alteraren i reduïren considerablement.

El sector ubicat al nord del tram identificat com a via Augusta es presenta com una àrea de baixa densitat arquitectònica. Destaquen estructures residencials a prop de la muralla (fitxes 398, 403, 426, 535, 547, 551, 554 i 547) més dos segments viaris de difícil interpretació (fitxes 403 i 446). L'espai comprès entre la via identificada com a via Augusta i la que discorria per sota del carrer d'Eivissa (antic camí de la Fonteta) presenta una alta densitat arqueològica entre l'actual

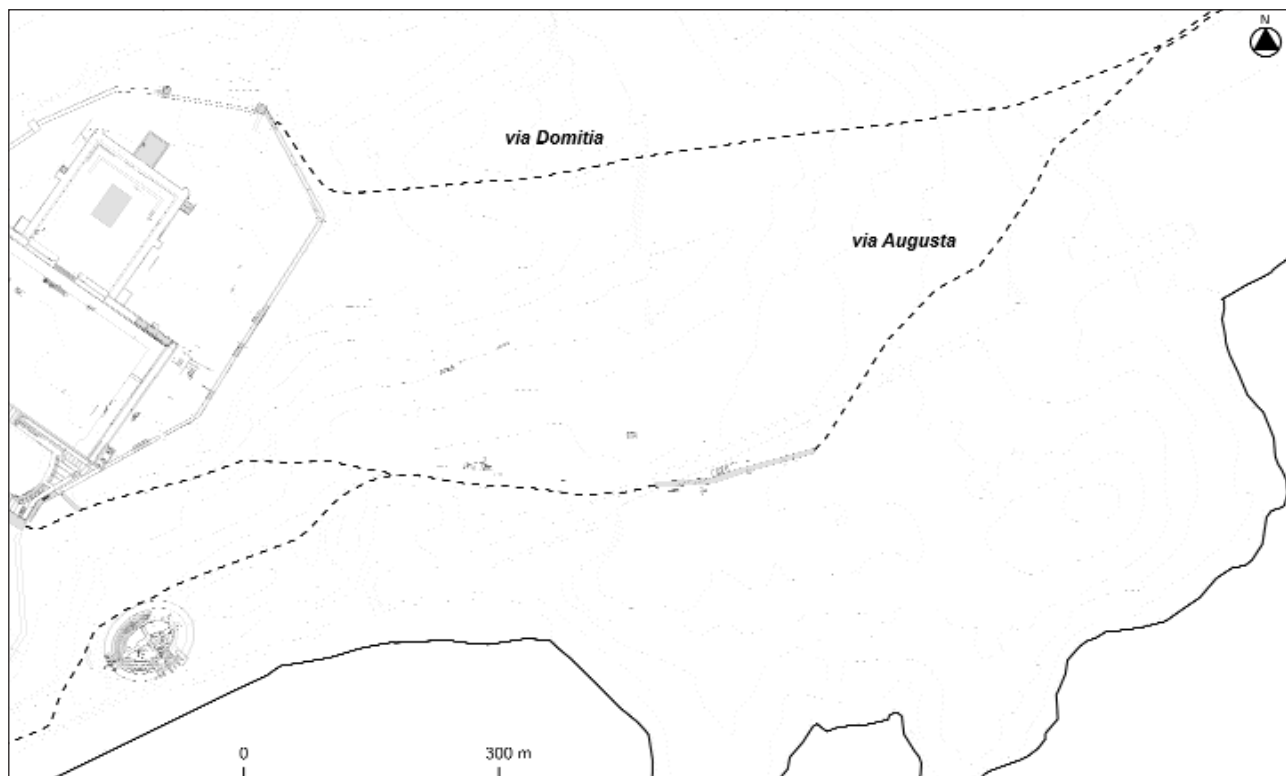

Fig. 24: Hipòtesis de restitució viària del vessant oriental de Tàrraco.

carrer de Pere Martell i la muralla. Una prova d'això són les actuacions corresponents a les fitxes 560, 567, 568, 570, 573 i 577. La xarxa viària d'aquest espai ens és desconeguda i només podem fer referència al pati o la plaça documentat a la parcel·la 577. Així mateix, a la parcel·la 568 es constata l'edificació d'una gran plaça o porticat d'ús i fesomia incerts. Cap a l'oest del carrer de Pere Martell, la documentació arqueològica disminueix considerablement i només disposem de la parcel·la 572. De ben segur que la densitat arquitectònica va decreixer en aquesta àrea a mesura que s'allunyava de la ciutat, si bé també creiem que el context de l'època en què s'edificaren els immobles actuals d'aquestes illes no va propiciar satisfactòriament el desenvolupament de la documentació arqueològica. Conseqüentment, la percepció planimètrica que avui en tenim és irreal. A més, cal tenir present l'*atracció arquitectònica* que feren els vials periurbans i, posteriorment, el suburbi cristià del Francolí durant l'antiguitat tardana. Una prova d'això són els resultats arqueològics que han ofert les parcel·les 549, 581, 640 642 i 645.

L'àrea compresa entre l'anomenada via contigua als *horrea* portuaris i la via del camí de la Fonteta es presenta com un espai d'alta densitat urbana que progressivament va guanyar terreny als aiguamolls originals mitjançant la superposició de terraplenaments. Destaca la font pública tardorepublicana de la parcel·la 588 així com els magatzems portuaris detectats entorn del carrer de Felip Pedrell, tot i que durant la major part de la ciutat clàssica els usos residencials foren predominants en aquesta àrea. Les nombroses actuacions desenvolupades en els darrers anys permeten intuir una retícula urbana que, a diferència de l'àrea intramurs, fou de traçat irregular fruit, suposem, de l'adaptació a l'orografia i de la intrínseca evolució urbana. Hi constatem tres vials no paral·lels orientats en sentit NO-SE i que poden presentar un lleuger gir (Macias/Remolà 2004). Són més estrets que els eixos viaris principals, i el vial occidental s'ha identificat en l'actuació de la parcel·la 615, el central en la 612 i l'oriental en la 609. Finalment, a la parcel·la 588 es detecta parcialment un altre vial ubicat enfront de la façana meridional de la font pública i un altre de més estret —*angiportus*?— ubicat al cantó oriental.

El darrer sector suburbial va quedar delimitat per la via situada entorn del carrer de Felip Pedrell i la plaça dels Carros i inclou l'espai ocupat per la badia portuària natural que existia als peus del tossal (fig. 15).²⁰ L'orografia originària ha estat intensament alterada per la implantació de pedreres dins del mateix nucli urbà i pel continu avanç de la línia de costa o de moll durant la Tarragona contemporània, de manera que les elevacions costeres en què finalitzava la muntanya passen avui pràcticament desapercebudes (fig. 25).²¹ Aquesta transformació no ha estat un procés exclusiu de la ciutat moderna, sinó que els canvis ja s'iniciaren durant l'antiguitat clàssica, quan es guanyà sòl urbà a partir de la superposició d'abocaments sobre els antics aiguamolls o bé mitjançant el retall dels espadats costaners (el millor exponent són les evidències constataades a les parcel·les 493 i 497).

Quant a l'època ibèrica, les evidències ceramològiques recuperades indiquen una dinàmica comercial que imperiosament requerí un indret d'amarratge i intercanvi. No tenim indicis directes d'aquesta activitat i els vestigis més meridionals obtinguts fins al 2004 resten pendents d'una anàlisi acurada (fitxes 590-593). Apuntem el fet que no coneixem estructures arquitectòniques ibèriques dins la badia natural, però també reconeixem l'escassetat d'intervencions arqueològiques intensives desenvolupades al seu interior (fonamentalment les parcel·les 359, 363, 369, 470, 497 i 503). Però tot i la manca de dades, considerem aquesta absència com un fet lògic en funció de l'orografia i dels nuclis preferents d'ocupació ibèrica: un sector a dalt dels penya-segats costaners (entorn del carrer dels Caputxins) i un altre en un suau vessant aproximadament equidistant entre la llera del riu i la costa.

Les dades republicanes d'aquest indret es limiten al subsòl del teatre (*decumanus*?, parcel·la 470) i al traçat del col·lector d'aigües residuals (fitxes, 355, 359 i 363). Altres possibles restes són una font alimentada pel *cuniculus* (fitxa 469), posteriorment monumentalitzada pel nimfeu construït al costat del teatre (Macias/Puche 2004), més un petit altar dedicat als *lares compitales*. Finalment, una primera via de comunicació entre el port i el cim del tossal aprofitant el barranc natural posteriorment soterrant coincidint amb el traçat del col·lector (fitxa 359; Puche 1997a; Ma-

20. «Si nos colocamos al pie de las murallas del Fuerte Real, dando frente a Mediodía [entre els carrers dels Caputxins i del Dr. Zamenhoff], podríamos de una sola mirada apreciar la posición natural de todos aquellos terrenos, á causa de su altura, y se verá que esta colina es la continuacion de la misma sobre la que se asienta Tarragona y viene en suave descenso desde la torre ciclopea de S. Magin [o de Minerva] hasta el punto donde nos encontramos, cortándose de pronto y perpendicularmente á nuestros pies [es refereix al desnivell existent entre els carrers dels Caputxins i del Dr. Zamenhoff respecte al carrer de Sant Miquel o de Cartagena]. Se observará igualmente, que la colina se prolonga á la izquierda hasta introducirse en el mar por medio de una larga cala [es refereix al promontori que s'estenia fins a la plaça dels Carros i que fou rebaixat per la pedrera del s. XIX]; y debe suponerse que los aluviones arrastrados por la corriente del Francolí á la derecha formaban otra punta saliente hácia el mar, con lo que quedaba una ensenada en forma de media luna, que constituía un puerto natural abrigado de los vientos del primero, tercero y cuarto cuadrantes» (Hernández Sanahuja/Torres 1867, 135).

21. Podem apreciar aquests accidents geogràfics en els dibuixos d'Anton van der Wyngaerde o en les recreacions d'Hernández Sanahuja (Macias 2004a, 11-13; Remolà 2004b). Les actuacions i observacions desenvolupades a les parcel·les 496, 497, 499, 503, 511, 514, 590 i 593 ajuden a delimitar el promontori occidental de la badia; mentre que per l'oriental el rebaix efectuat per la pedrera en dificulta la restitució. Disposem de la informació recollida per M. Aleu en què esmenta que el col·lector urbà que travessa la plaça dels Carros està parcialment excavat a la roca (fitxes 377 i 834), així com la restitució efectuada per R. Gabriel de la topografia d'inici de s. XIX (2001).

cias 2004c). Hi ha més dades que indiquen, teòricament, una urbanització progressiva a partir de l'època augustal i en sentit E-O. Les estances documentades sota el teatre i les possibles naus o àmbits portuaris dels solars núm. 5 del carrer de Sant Miquel (fitxa 369) i núm. 10 del carrer de Sant Josep (fitxa 502) s'emplanten en època augustal, mentre que les construccions del carrer de Castaños i de Sant Miquel (fitxes 503 i 497) mostren una actuació cronològicament posterior, possiblement coetània a les transformacions urbanístiques desenvolupades entorn del carrer de Felip Pedrell.

La compilació documental efectuada ha permès copsar el nivell d'equipament urbanístic —fonamentalment gestió de recursos hídrics i sistemes d'evacuació de residus— amb què comptava la ciutat romana. El desenvolupament constatat fou el reflex del nivell de confort i higiene que assolí la societat clàssica, a la vegada que la solució de les seves necessitats posava a prova la capacitat de resposta de les elits municipals, veritables responsables del manteniment i funcionament de la vida urbana. L'objectiu no és presentar ara un estat de la qüestió²² sobre els serveis urbans de la ciutat i la seva evolució des de l'etapa republicana fins a la visigoda, sinó ordenar i exposar sintèticament els elements recollits més significatius tot esperant alguna iniciativa, del tot necessària, d'anàlisi monogràfica.

La facilitat d'obtenció d'aigua —conca hidrogràfica del Francolí i subsòl càrstic— esdevingué de ben segur un factor decisiu en la implantació de l'assentament ibèric a partir del s. vi aC, mentre que el desenvolupament i creixement demogràfic posterior de la ciutat romana requerí, mitjançant l'evolució tecnològica que reflecteixen les dades arqueològiques avui disponibles, diverses solucions adoptades com a resposta a unes necessitats importants de subministrament. Pous, cisternes, un *cuniculus* i dos *specus* procedents dels rius

Francolí i Gaià, més un tercer de probable, són el llegat que ens n'ha quedat.

S'ha detectat una àmplia presència de pous (21 parcel·les), la major part dels quals concentrats a la part baixa de la ciutat per una lògica qüestió de proximitat amb el subsòl hídric. Ara bé, les característiques geològiques del turó tarragoní (cf. Blay 2004) fan que també coneguem algun brollador natural situat a dalt del tossal i alimentat pel llac subterrani (fitxa 15). En la major part dels casos ignorem la cronologia d'aquests pous, una circumstància que també es repeteix en les 41 notícies o troballes referents a cisternes o dipòsits hidràulics. En alguna situació es pot establir una cronologia relativa, ja que les cisternes estan afectades per construccions posteriors més ben conegudes. Destaquem els dipòsits obliterats per l'ampliació del recinte forense (fitxes 425 i 439), on en coneixem un de planta el·líptica de tradició hellenística, força emprat a la *neapolis* emporitana. En la major part dels casos no podem discernir entre dipòsits d'activitat artesanal o bé de consum domèstic, si bé cal preveure que la major part de les cisternes documentades foren per al consum humà. Tampoc queda clar, per l'orografia natural, si la xarxa generada a partir dels *specus* dels rius Francolí i Gaià va arribar a tota la ciutat. Ja en època tardoantiga observem la presència d'importantes cisternes a la Part Alta, possiblement relacionades amb estaments civils o religiosos i que reflecteixen la insuficiència de la xarxa de proveïment fluvial o la seva desaparició (fitxes 25, 27, 60, 86 i 107). Finalment, cal destacar el gran dipòsit de 26 × 3,5 m documentat a les parcel·les 573 i 577 i inserit en un complex estructural que, malauradament, no ha rebut el suport necessari per a la seva interpretació.

Amb relació als aqüeductes, esmentem la presència ja coneguda d'un sistema de *cuniculi* que va tenir el seu origen teòric a la parcel·la 464 i que va comptar amb tres possibles ramificacions (fitxes 469, 498 i 511). La

Fig. 25: Imatge del promontori sud-occidental en què finalitzava el tossal tarragoní. Secció produïda per una pedrera contemporània al solar núm. 1 del carrer de Castaños, fitxa 503. Foto: Arxiu Codex.

22. Sobre aquestes qüestions, es pot consultar Cortés 1993; Massó 1999; Adserias *et al.* 1997; DA 1998; Dupré/Remolà 2000; García Noguera/Macias 2003; Díaz/Puche 2003, a més de les referències específiques de les fitxes de registre relacionades amb aquest tema.

seva datació s'ha emplaçat en l'etapa republicana de la ciutat. La planimetria recollida permet restituir dos traçats de *specus* procedents de la muntanya de l'Oliva, l'indret on presumiblement existí un *castellum aquae* que rebia i distribuïa les aigües procedents del Gaïà. Un dels trams es reconeix mitjançant els basaments d'un teòric sifó de gran longitud que salvava el desnivell entre el turó de l'Oliva i la part superior de Tàrraco (fitxes 69, 86 i 719). És molt probable que d'aquesta ramificació en sorgís una altra que documentem a la via de l'Imperi Romà i adossada a la muralla (fitxes 166 i 181). El segon tram procedent de l'Oliva és el que està més ben conservat i, a la vegada, el més degradat pel creixement urbanístic recent (fitxes 721, 726, 728, 729 i 733). De l'*specus* procedent del Francolí coneixem les dades contingudes a les parcel·les 697 i 699. Altres notícies (fitxes 11, 24, 648, 658 i 810) indiquen més troballes de difícil conceptualització. Procedent del riu Francolí es preveu hipotèticament l'existència d'un altre *specus* traçat a una cota inferior i relacionat amb el curs del rec Major d'època medieval. Aquesta canalització és probable que arribés a l'àrea portuària, on s'han identificat estructures que hi poden estar relacionades (fitxa 497).

Coneixem també unes 67 referències de clavegueram en què s'aprecia una evolució tècnica escassament precisada per la investigació arqueològica actual. En relació amb els materials constructius emprats, tenim constància de conduccions tardorepublicanes fetes amb fragments d'àmfores (fitxes 430 i 609), així com simples rases en el subsòl geològic o estructures de pedra lligades amb argila (principalment fitxes 238, 270, 363, 401, 403, 447, 457, 469, 475 i 476). S'entreveu, a partir de l'etapa augustal, una generalització de clavegueres fetes amb canals d'obra i coberta emprant morter de calç (principalment fitxes 270, 401, 447, 457, 469, 475, 573 o 577). Caldria, però, una anàlisi més contextualitzada d'aquesta evolució tecnològica per tal de valorar aquests comportaments com a representatius d'una tendència general. Una evolució semblant, i igualment indefinida científicament, es detecta en l'arquitectura domèstica: evolució d'estructures de pedra i argila a parets d'*opus caementicium* o *incertum*. L'anàlisi de tots aquests paràmetres permetria valorar el nivell tècnic de l'arquitectura romana. Això és una tasca que amb l'immens volum d'excavacions arqueològiques efectuades es podria fer satisfactòriament, especialment a l'àrea compresa entre els carrers de Mallorca, de Francesc Bastos, de Jaume I i de Smith.

En canvi, durant l'antiguitat tardana s'abandona el sistema públic d'evacuació de residus. A partir dels segles III-IV, constatem l'obliteració o colgament dels col·lectors que coneixem (principalment fitxes 359, 363, 401 i 469) i predominen les conduccions de pedra irregular amb argila com a material de lligada i sense elements de coberta. D'aquest període tenim

coneixement fins i tot de l'existència d'una gran rasa a cel obert excavada possiblement per a l'evacuació de residus a l'antiga plaça del *concilium* (fitxa 158). Un altre element a tenir en compte és la presència de pous cecs com a sistema d'eliminació de residus. Malgrat aquestes dades, el nivell de coneixement és tan deficitari com el que tenim d'èpoques precedents.

Una atenció especial mereixen els col·lectors d'evacuació de residus urbans i d'aigües pluvials. Aquest era un dels aspectes fonamentals en la planificació d'una ciutat, tot i que encara era més necessari en un nucli sobreposat a un tossal per tal de canalitzar els cabals sobtats propis d'un règim mediterrani d'aiguats intensos. Actualment, s'han documentat dos col·lectors i se'n suposen dos més d'hipotètics. La primera canalització hipotètica es determina per les notícies sorgides a les parcel·les 551, 553 i 555. Si aquesta possibilitat fos certa, es tractaria d'un desguàs urbà a la conca de riu Francolí. Seria un equipament coherent amb les necessitats del creixement suburbà del vessant occidental de la ciutat. L'altre col·lector hipotètic el situem a partir del teatre de la ciutat (fitxa 470), un indret on es té constància d'una canalització de grans dimensions sota l'*scaena* i que presumiblement recollia les aigües de l'embut de la graderia i el seu entorn. Es fa difícil, per cronologia, cotes i distància, conduir aquesta canalització cap als dos col·lectors de la zona portuària que coneixem actualment. Consegüentment, s'ha de preveure una canalització que arribava al port.

Al mig de l'àrea portuària s'ha documentat un col·lector que recollia les aigües procedents dels magatzems contigus així com dels penya-segats costaners ubicats al sud-oest del tossal tarragoní (fitxa 503). El segon col·lector constatat es data en època tardorepublicana i s'ha estudiat arqueològicament al carrer d'Apodaca. Constitueix un clar exponent de l'enginyeria hidràulica romana alhora que esdevingué un element bàsic en la formació urbanística de Tàrraco entorn de l'any 100 aC. La qualitat d'aquesta obra féu que s'utilitzés fins a mitjan s. XX i creiem, fins i tot, que alguns segments encara són aprofitats actualment. No deixa de ser curiós que el primer a reconèixer el seu origen i definir-ne el traçat fos el mateix responsable municipal dels serveis urbans de Tarragona (Aleu 1983 i nombrosos manuscrits recollits a la bibliografia). L'obra ressegueix el traçat de la torrentera natural del tossal i ha estat ben datada ceramològicament en segments del carrer d'Apodaca (fitxes 359 i 363). El testimoni de M. Aleu documenta el traçat del col·lector fins a la costa on, després de transitar per sota del *cardo maximus* de la ciutat, gira bruscament cap a l'est per tal de desguassar fora de la rada portuària. Aquest canvi de direcció ens fa plantejar la hipòtesi que es tracti d'una fase d'ampliació del recorregut inferior associada a la construc-

ció de l'escullera portuària i efectuada per tal de no desguassar dins el port de la ciutat. Aquesta idea, però, entra en contradicció amb la tècnica constructiva que es detecta en la documentació disponible (fitxa 377 i 834), i que sembla unitària en relació amb els segments datats entorn del 100 aC. Malgrat aquesta incertesa, la documentació existent és important, ja que indica la conservació de vestigis arqueològics en aquesta part de la ciutat malgrat l'explotació de la pedrera i el traçat de la via fèrria durant el segle XIX.

Ja dins d'aquest *pomerium*, el collector presenta un traçat molt rectilini que finalitza entorn de l'actual Rambla Nova, just on la restitució hipotètica de la xarxa ortogonal republicana d'1 per 2 *actus* deixa de ser vàlida (informació a les fitxes 323, 338 i 337). Des d'aquest indret i, seguint la proposta de M. Aleu, el collector gira cap a l'est per tal d'encarar, aproximadament, l'eix de simetria de les estructures relacionades amb la seu del *concilium provinciae* (fig. 17 i 18). Aquest trajecte coincideix, segons la restitució de R. Gabriel (2001), amb el curs de la torrentera del tossal. A sota el circ la conducció es ramifica en dos i, presumiblement, continuava, amb una secció més reduïda, fins al mateix recinte de culte imperial per tal de recollir les aigües de la part superior de la muntanya (fitxes 216, 221, 223 i 234). Aquest canvi de traçat i la seva relació amb les estructures de la Part Alta són els arguments que permeten plantejar que aquest segment de collector, entre la Rambla Nova i el *concilium provinciae*, respon a una prolongació superior relacionada amb la monumentalització altimperial (fitxa 83).

3.2. PROJECCIONS URBANÍSTIQUES

Josep M. Puche, Josep M. Macias i Ignacio Fiz

La millora en el coneixement de la *forma Tarraconis* ens permet afrontar amb més garanties el reconeixement dels patrons topogràfics que regiren l'actuació dels agrimensors durant la projecció de la ciutat. A l'apartat precedent ratificàvem i precisàvem les característiques i dades arqueològiques per a la identificació del model ortogonal definit durant l'eixample tardorepublicà, que a partir dels indicis ceràmics obtinguts en la construcció de la seva *cloaca maxima* i del Capitoli, s'ha de situar entorn de final del s. II aC. Aquesta modulació d'1 per 2 *actus* també s'intueix a partir de la georeferenciació dels camins que apareixen recollits en la cartografia històrica. Tot plegat mostra un procés d'urbanització concret que cal incloure en el context històric de la reorganització de les noves províncies romanes. Així, *Tarraco* és un exemple més d'un extens programa en què cal incloure les fundacions de *Valentia*, *Narbo*, *Emporiae*, *Aeso*, *Iesso* i, amb una cronologia posterior, *Gerunda*, *Iluro*, *Pollentia* i *Palma*. També es constata en aquest període una intensificació urbanística a *Carteia*, *Carthago Nova* i *Ilerda* (recull bibliogrà-

fic a Díaz *et al.* 2005). Quant a l'àrea compresa entre les actuals Rambla Vella i Rambla Nova, no considerem, amb les dades arqueològiques actuals, possibilitats fermes de reconstruir la trama existent.

Una atenció especial mereixen les estructures monumentals de la Part Alta que integren l'anomenada seu del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris* (CPHC). La possibilitat de posicionar aquests vestigis amb tecnologia GPS ha permès obtenir una planimetria més precisa sense haver d'emprar com a elements de referència els plànols cadastrals actuals (fig. 22). No és la primera vegada que s'intenta fer un estudi metro-lògic del *concilium provinciae* amb base a les restes conegudes, ja sigui enfocant aspectes generals o detalls més o menys concrets. Destaquem l'estudi de R. Gabriel i R. Cortés (1985), lloable quant a la precisió assolida, sobretot si es considera que depenia d'una cartografia insuficient i parcialment errònia. A més, la reflexió arqueològica d'aleshores es fonamentava en una concepció unitària sobre la gènesi i formació dels tres espais del *concilium provinciae*: el recinte de culte, la plaça de Representació i el circ (v. Ted'a 1989b; Aquilué 2004). Aquests tres espais, que mesuren gairebé 12 ha, s'han interpretat tradicionalment com el resultat d'un mateix projecte urbanístic executat unitàriament i finalitzat en època domiciàna.

Sortosament, noves troballes i excavacions incideixen en una millora del coneixement arqueològic. Paradoxalment, però, això no representa una percepció més entenedora del *concilium provinciae*, sinó la presa de consciència que el reconeixement d'una transformació urbanística d'una magnitud així és molt més difícil i complex que el discurs científic de final del s. XX. Sort n'hi ha de la identificació del Capitoli al *forum coloniae* i de la restitució de tot el seu entorn urbà, ja que han permès desestimar la ubicació del temple d'August a la part baixa de la ciutat (v. fitxes 434, 439, 457 i 469; Macias 2000a; Ruiz de Arbulo *et al.* 2006). Alhora, la recuperació d'un nou fris arquitectònic (fitxa 61) ha estat emprada com un nou argument per defensar la vella idea de situar el temple d'August sota la nau central de la Catedral (Pensabene/Mar 2004). Aquest temple va comptar amb un primer períbol, potser finalitzat o potser no, anterior a les estructures del recinte de culte imperial que s'ha conservat fins a l'actualitat. Les rases excavades a la roca i documentades entorn de la Catedral són les evidències d'aquest element arquitectònic (fitxes 19, 23 i 30; Sánchez Real 1969; Hauschild 1993a; Dupré 1995).

Aquesta línia interpretativa ha tingut continuïtat en una recent aportació que concep la construcció del temple d'August, i el seu primer recinte sacre, com a part d'un ampli projecte de transformació urbanística julioclaudia anterior al projecte que avui denominem *concilium provinciae* (Macias *et al.* en premsa). Així

doncs, s'ha proposat un primer projecte inacabat o modificat compost pel recinte de culte a August, una plaça inferior que ocupava l'espai posteriorment emprat per l'anomenada plaça de Representació, i un o dos *horrea* articulats mitjançant criptopòrtics de contenció. La percepció de dos projectes urbanístics preveia, *a priori*, l'existència de dues modulacions topogràfiques, sense que es pogués determinar si la més antiga havia condicionat l'aplicació de la posterior. Per altra banda, obres d'aquestes extensions, distribuïdes en diferents nivells escenogràfics i amb condicionaments urbanístics anteriors (muralla i *via Augusta*), presenten una complexitat infraestructural i constructiva imperceptible arqueològicament.

Amb aquestes premisses i amb la nova planimetria pretenem proposar un model de projecció topogràfica o mètrica d'aquesta àrea monumental, així com els possibles canvis que es van poder produir durant la seva construcció. Som conscients que treballem sobre un bast complex arquitectònic que coneixem parcialment, amb llacunes importants i que presenta molts aspectes i detalls que encara s'han d'estudiar convenientment. No obstant aquestes limitacions, creiem que en l'estadi actual es pot fer una hipòtesi de modulació d'aquesta àrea monumental, essent conscients que futurs treballs i excavacions poden modificar i matisar la proposta que aquí es presenta. Per altra banda, la qüestió cronològica és un aspecte difícil de resoldre, ja que en un breu període de temps²³ hem d'encaixar el disseny i la realització de dos projectes de transformació urbanística monumental i la substitució d'un per l'altre. Les dades ceràmiques, numismàtiques, epigràfiques i els elements de decoració arquitectònica defineixen una realitat que encara s'ha de recompondre (cf. Koppel 1990; Aquilué 1993, 2004; Pensabene 1993; Koppel/Rodà 1996). A més, tot sembla indicar, com també succeeix actualment, que alguns espais van funcionar sense esperar a la finalització completa del projecte urbanístic.

No existeix encara una quantificació del temps necessari per als treballs de disseny i elaboració del projecte, el condicionament del terreny i la construcció que es van dur a terme a la Part Alta de Tàrraco, i també desconexim els recursos humans i econòmics esmerçats. Sembla obvi que una obra d'aquesta envergadura no es va fer ràpidament, ja que no era cap inconvenient que l'execució d'un projecte impliqués marges temporals llargs, d'anys o, fins i tot, decennis. La història de l'arquitectura romana està plena d'obres amb períodes d'e-

xecució amplis. El teatre de Pompeu es va fer en 6 anys, la basílica *Iulia*, en 8, l'amfiteatre flavi, entre 8 i 10, la Galeria del Fucino, en 11, la *Porticus Aemilius*, en 20, el pont *Emilius*, en 30, i el forum d'August va tardar 40 anys a finalitzar-se (Giuliani 2006; Coarelli 1995). Actualment, no tenim elements que permetin aventurar una proposta del temps emprat. Únicament tenim dades indirectes pel que fa a la zona del circ, on l'amortització de la *figlina* preexistent, així com la regularització del terreny, datats al voltant del 60 dC, poden indicar l'inici dels treballs. Al mateix temps, escassos indicis ceràmics mostren que la construcció es devia acabar cap a final del s. I dC (Dupré *et al.* 1988). Amb aquestes dades es pot treballar amb la hipòtesi que la construcció del circ va poder durar una trentena d'anys.

L'anàlisi planimètrica determina, quant a l'àrea del recinte de culte, les mesures²⁴ següents (fig. 22). A l'interior de la plaça del recinte sacre del CPHC es localitza la rasa de fonamentació excavada a la roca, descoberta per T. Hauschild i que delimitava un primer períbol associat al temple d'August. El costat superior d'aquesta rasa mesura 90,7 m de llarg (306,45 *pes*²⁵ —*p*—) i una amplada de 3,07 m (10,38 *p*). No sabem les mesures del mur vist al qual anava destinada la rasa, però suposem que aquest tenia uns 6 o 9 *p* d'amplada (1,77 o 2,66 m). No obstant, si considerem la primera mesura, ens sortiria un mur de 88,8 m de llargària. És una distància que equival a 300 *p* i a 2,5 *actus*. La peculiaritat d'aquesta rasa és que presenta una orientació de 123° 28' 4" E - 56° 31' 56" O, i es desviava poc més d'1° respecte dels murs de delimitació del *temenos* del CPHC.

Tenim, però, un coneixement millor del recinte sacre associat al CPHC. A l'extrem superior consta la sala axial amb una amplada coneguda (27,6 m / 93,26 *p*) i una fondària incerta. En els angles del mateix costat hi ha dues exedres semicirculars de 7,6 m d'amplada (25,7 *p*) i 3,8 m de radi (12,97 *p*). També han estat descobertes dues exedres als laterals de la plaça amb una amplada interna determinada (7,59 m / 25,7 *p*) i una fondària desconeguda (fitxes 25, 35 i 43; Macias *et al.* en premsa). L'interior de la plaça mesurava 132,98 m / 449,02 *p* d'amplada i 156,04 m / 527 *p* de longitud. Disposem també d'una altra mesura d'amplada determinada pel retall perimetral efectuat a la roca (fitxa 25) i pel mur de criptopòrtic del carrer de Sant Llorenç (fitxa 45). Aquesta distància coincideix amb l'equivalent a l'existent entre les possibles caixes d'escalas que recentment han estat identificades (fitxes 64 i 65; Peña/Díaz 1996).

23. El primer procés s'inicià l'any 15 dC amb la voluntat ciutadana d'aixecar un temple a August (Tàcit, *Ann* I, 78, *templum ut in colonia Tarraconensi strueretur Augusto petentibus Hispanis permissum, datumque in omnis provincias exemplum*) i el segon hauria d'haver conclòs a final del s. I amb la construcció del circ. Entremig, l'epigrafia indica que l'any 70 ja es trobava en funcionament el culte imperial.

24. Obviament, cal reconèixer la manca de precisió absoluta en els amidaments donada la incidència de factors difícils de calibrar: errors naturals d'execució dels projectes romans, alteracions fruit del pas del temps (repicats, desplaçaments...) més deficiències en la documentació arqueològica.

25. Quan fem referència al peu romà, parlem del *pes porrectus*, de 0,296 m, exactament 0,29581 m (Giuliani 2006). Per a la problemàtica mètrica del peu en època romana, v. Livio 2003.

Quant a l'anomenada plaça de Representació del CPHC, els costats llargs presenten una orientació de $124^{\circ} 14' 34''$ E - $55^{\circ} 45' 26''$ O, la mateixa que la graderia nord del circ. El costat est de la plaça es mostra ortogonal respecte als altres dos. En canvi, el costat oest presenta una variació en l'orientació de poc més d'1 grau. Aquesta és una diferència aparentment mínima, però que genera un desplaçament de més de 2,25 m respecte del model teòric. Consegüentment, les mesures internes de la plaça, preses des del mur decorat amb pilastres i no des del podi del porticat, no són del tot coincidents. El costat N fa 295,74 m (999,1 p), el costat E mesura 159,86 m (540,1 p, que són 4,5 *actus*), el costat S fa 293,57 m (991,8 p), i el costat O, 159,43 m (538,6 p). En els angles inferiors i contigus al circ hi ha les torres del Pretori i de l'Antiga Audiència, de les quals tenim restitucions planimètriques teòriques. L'oriental fa 29,45 m de llarg (99,5 p) per 13,91 m d'amplada (47 p). L'occidental, en canvi, presenta més dificultats per definir les seves dimensions, però sembla que feia 13,4 m (45,4 p) per 27,93 m (94,4 p). El criptopòrtic que envolta la plaça mesura uns 11,2 m (37,87 p) d'amplada en el costat N i uns 11,76 m (39,73 p) en els laterals curts. Així, tenim que les estructures perimetrals de la plaça de Representació mesuraven, exteriorment, 319,46 m de llarg (1079,30 p) i uns 174,73 m d'amplada (589 p).²⁶

Pel que fa a l'àrea del circ, consta la preexistència d'estructures arquitectòniques identificades com a *horreum* i, per sota la torre del Pretori, la cantonada d'un espai de grans extensions delimitada per un mur de carreus i anterior a la plaça de Representació del CPHC (fitxa 204; Dupré/Subías 19993; Piñol 2000j; Macias *et al.* en premsa). El magatzem es vertebrava a partir d'un criptopòrtic d'uns 93 m de longitud que, al mateix temps, esdevé un element de contenció de la primera plaça superior. L'orientació d'aquesta galeria és de $123^{\circ} 28' 4''$ E - $56^{\circ} 31' 56''$ O i, amb la planimetria avui disponible, és perpendicular a un mur de carreus anterior a la torre del Pretori.

S'han definit tres dels costats del circ, mentre que l'extrem de les *carceres* s'ha restituint hipotèticament (Piñol 2000g i curvatura del carrer de les Salines). Val a dir també que la topografia efectuada en diversos solars del carrer del Trinquet Nou i dels números imparells de la plaça de la Font ha demostrat que la línia del podi és recta i que, per tant, no disposa de cap canvi de direcció, tal com plantejaven algunes restitucions planimètriques. Es tracta d'una estructura de planta trapezoïdal on l'*arena* tenia, a l'eix, 318,5 m / 1.076 p de longitud més una amplada compresa entre els 66,48 m / 224,6 p a l'O i

81,34 m / 274,8 p a l'E. S'hi aprecia que la distorsió obeeix a la funció de frontissa entre l'urbanisme tardorepúblic de l'àrea residencial i l'ordenació geogràfica de les estructures monumentals (Macias 2000a; Macias *et al.* en premsa). La restitució hipotètica plantejada per a l'extrem occidental del circ indica que la graderia septentrional, que entra en contacte amb la plaça de Representació, assoleix una longitud de 294,19 m, 993,9 p.

Amb aquestes dades observem tres orientacions diferents en relació amb el NG:

1. $120^{\circ} 7' 46''$ E - $59^{\circ} 52' 14''$ O i ortogonal $30^{\circ} 7' 46''$ E - $149^{\circ} 52' 14''$ O. Es documenta a la façana septentrional del circ, a la *figlina* oculta sota l'*arena* i és hereva de l'urbanisme tardorepúblic traçat a final del s. II aC.
2. $123^{\circ} 28' 4''$ E - $56^{\circ} 31' 56''$ O i ortogonal de $33^{\circ} 28' 4''$ E - $146^{\circ} 31' 56''$ O. Localitzada a la rasa documentada en el claustre i el cementiri vell de la Catedral, a la volta llarga de l'*horreum* anterior al circ i en el mur de carreus previ al Pretori i al criptopòrtic de la plaça del CPHC.
3. $124^{\circ} 14' 34''$ E - $55^{\circ} 45' 26''$ O i ortogonal $34^{\circ} 14' 34''$ E - $145^{\circ} 45' 26''$ O. Pertany al complex identificat com a CPHC.

Malgrat que la diferència entre la segona i tercera orientació geogràfica és mínima, creiem que aquest fet és un nou argument a favor de la proposta que defensa l'existència de dos projectes de transformació urbanística a l'acròpolis de la ciutat. La diferència entre les alineacions núm. 2 i 3 ja s'aprecia en la planimetria de Th. Hauschild (1993a), i la primera d'aquestes sempre s'identifica en les estructures anteriors a allò que hem denominat CPHC, mentre que la segona és més pròpia de la fase pertanyent al CPHC.

En relació amb el recinte superior, la rasa excavada a la roca anava destinada a encabir-hi un mur de 300 p de llargària o de 2,5 *actus*. L'aplicació de la proporció àuria²⁷ a aquesta mesura defineix un rectangle de 2,5 per 4 *actus* delimitat, pel costat meridional i de forma aproximada, per les estructures dels carrers de la Civeria i de la Merceria. Aquests segments de criptopòrtic plantegen, pels seus materials constructius i els accessos, dubtes quant a la coetaneïtat respecte d'altres segments de criptopòrtics aixecats amb *opus caementicium* i vinculats al CPHC (77, 78 i 79; Macias *et al.* en premsa). És cert que la coincidència no és exacta, i això pot ser conseqüència de modificacions posteriors o bé que es tracta d'estructures arquitectòniques que no han estat posicionades amb GPS.

26. La longitud pot equivaler quasi exactament a 9 *actus* (9 *actus* = 1.080 *pes* = 319,68 m) i ens consta que l'amplada és una mesura força incerta arqueològicament.

27. S'ha parlat molt de la proporció àuria en arquitectura i urbanisme en l'antiguitat (v. Livio 2003). S'ha de remarcar, no obstant, que aquesta és una proporció natural que apareix amb el desenvolupament del quadrat, i que es pot donar de forma intuïtiva i automàtica. Vegeu, per exemple, Vitruvi (6, 4), on indica la construcció d'un atri, utilitzant la relació àuria, sense ser conscient que està creant, precisament, aquest tipus de proporció.

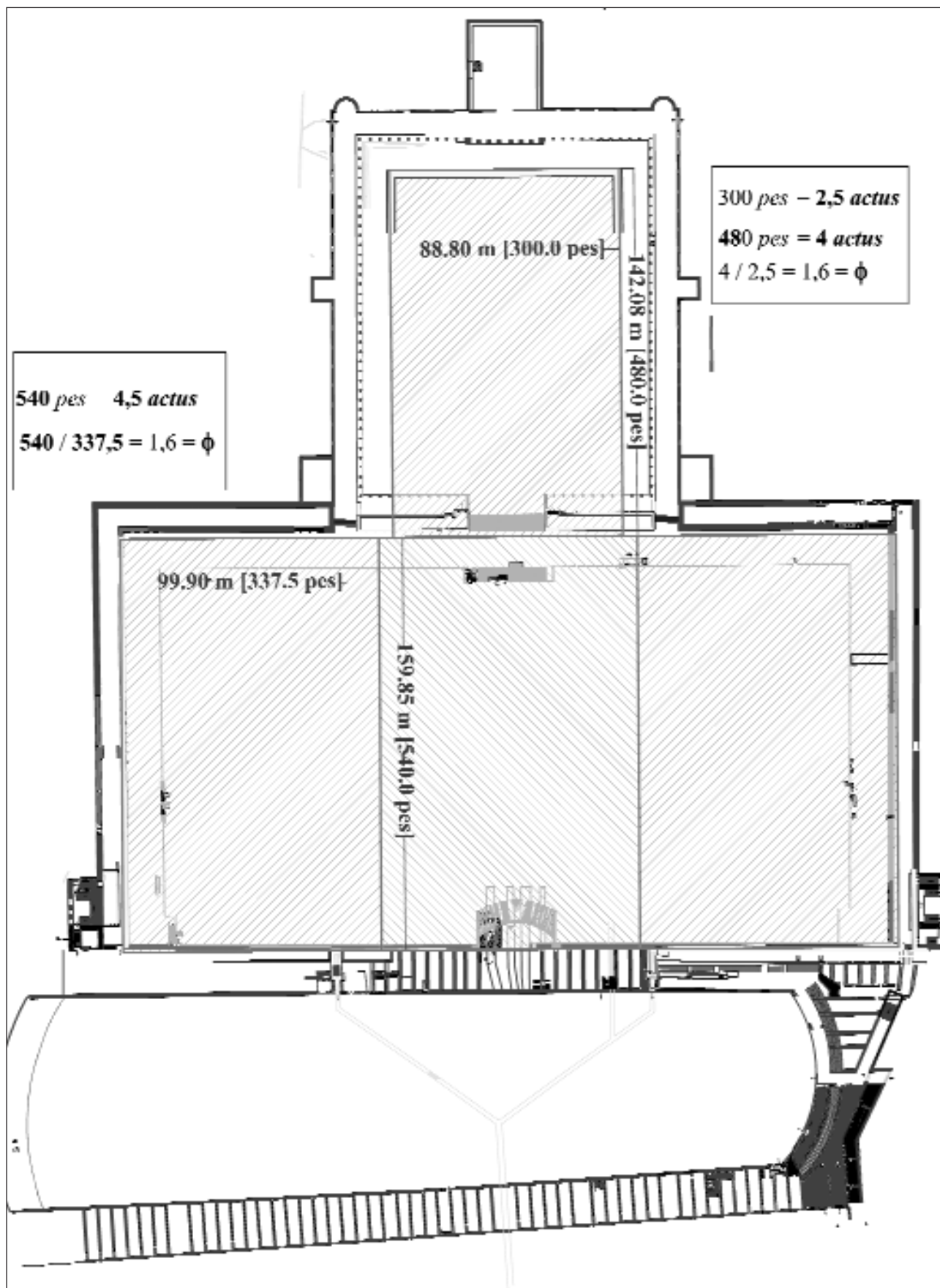

Fig. 26: Esquematització geomètrica del primer projecte de transformació urbanística de la Part Alta.

Amb tot, creiem que es va aplicar una modulació en *actus* desenvolupada a partir de la proporció àuria (fig. 26). Aquest esquema sembla detectar-se igualment a partir de les escasses estructures que defineixen un espai monumental anterior al que denominem plaça de Representació del CPHC. La distància entre el tancament hipotètic del primer recinte de culte i l'eix transversal que defineix l'*horreum* anterior al circ és, també aproximadament,²⁸ de 4,5 *actus*. Partint del principi de similitud (que el recinte s'estructurés amb els mateixos criteris que el recinte superior) es dibuixa un rectangle auri a partir d'aquesta darrera mesura, amb què s'obté una figura teòrica de 337,5 *p* per 540 *p* i que, multiplicada per tres, cobreix la superfície de tota la terrassa mitjana. Si aquesta retícula de tres rectangles es connecta axialment a la de l'àrea sacra, observem que no hi ha una coincidència exacta amb les restes arqueològiques i la modulació teòrica, ja que si bé l'extrem occidental (parcel·les 168 i 193²⁹) seria coherent, en l'extrem oriental no passa el mateix amb el mur de carreus que hi ha sota la torre del Pretori. No obstant això, sí que coincideix amb l'alineació que marca la porta d'accés que hi ha entre els *horrea* i aquest mur. Això ens fa creure que en el tancament oriental de la plaça hi podia haver, o podien estar previstos, més elements arquitectònics que encara no hem aconseguit documentar.

Pel que fa a les estructures del CPHC, disposem de més elements, i per això podem deduir-ne amb més precisió l'estructura modular (fig. 27). El primer fet que cal destacar és la reiteració de mesures que s'aproximen molt a múltiples de base 5 del *pes*. El costat nord de la plaça de Representació i la mesura teòrica de la graderia nord del circ són distàncies semblants i properes als 1.000 *p* (999,1 / 993,9 *p*, respectivament). Les mesures teòriques de l'exterior de la sala axial, l'amplada de les escales principals que duen al *temenos* i l'amplada del *pulvinar* s'aproximen als 100 *p* (98,8 / 99,7 / 102,4 *p*, respectivament). Altrament, la torre del Pretori fa 99,5 *p* de llargada, les exedres laterals del *temenos*, 25,70 *p*, i l'interior del criptopòrtic de la plaça de Representació, 26,30 *p*.

Aquestes mesures indiquen una constant —múltiple de 5— que es detecta en les distàncies interiors o unitats arquitectòniques menors. El mateix succeeix en les distàncies externes o els grans eixos espacials.

La distància entre els murs externs o els retalls de la roca del *temenos* és de 539,5 *p*, gairebé els 4,5 *actus* que

esdevenen referència en la fase precedent. Una distància similar existeix entre les àbsides i les voltes de *quadratum* del tancament meridional del *temenos* (538,2 *p*). Això indica que la plaça superior s'emmarcava en un quadrat de 4,5 *actus* de costat. La sala axial probablement era un cos afegit amb una lògica pròpia, de la mateixa manera que el *temenos* és independent de la plaça de Representació.

Aquest mòdul de 4,5 per 4,5 *actus* el trobem duplicat per dos a la plaça de Representació, coincidint amb les restes arquitectòniques més importants, a excepció del mur de tancament occidental que, com ja hem vist, segueix l'anterior alineació i era, possiblement, un element incorporat del primer projecte. En el tancament nord de la plaça, la modulació no coincideix. Aquest és ara un aspecte irresoluble i creiem que ha de tenir una explicació en la relació del perímetre septentrional amb l'exterior de la seu del CPHC.³⁰ Així, el criptopòrtic nord-occidental no existeix perquè la roca es va haver de retallar i, constructivament, era innecessari. A l'angle nord-oriental sí que es coneix (fitxes 85, 98, 106...) però la seva construcció també pot estar relacionada amb la unió entre la plaça de Representació i un espai/recinte hipotètic ubicat al nord i fora de la Seu del Concili. Per aquest motiu és una galeria no prevista en la geometria de la plaça.

S'ha pogut constatar una altra constant modular (90 *p*) que, teòricament, fou emprada en el plantejament geomètric inicial. S'observa que l'amplada formada pel podi i el criptopòrtic és de 26,66 m / 90,1 *p*. Aquesta mesura resulta ser un divisor enter del quadrat de 4,5 *actus* ($90\ p \times 6 = 540\ p = 4,5\ actus$). Si es desenvolupa una retícula a partir d'un mòdul de 90 *p* sobre les estructures del *concilium*, veiem perfectament definides nombroses estructures compostives (fig. 27). També la meitat d'aquest mòdul (45 *p*) és coincident amb el traçat de diversos elements constructius que conformen el complex. Per la qual cosa proposem que aquest mòdul de 90 peus serveix com a base per definir els principals elements interiors de les dues places.

Pel que fa al mòdul de dos quadrats de 4,5 *actus*, el tornem a trobar en el circ, concretament en les dimensions de l'eix de l'arena, 1.076 *p*. No tenim, o no hem sabut trobar, cap justificació, dins d'aquest mòdul o en un altre de més petit, que serveixi per definir l'amplada d'aquest edifici. El que sí que resulta evident és que el circ es troba desplaçat cap a l'oest, òbviament condicionat pel traçat la muralla i per la seva funció, ja esmentada, de frontissa amb la trama urbana de la ciutat.

28. La distància és de 159,86 m o 540,1 *p*, és a dir, 4,5 *actus* (540 *p*).

29. Aquest mur fou integrat en la posterior plaça de Representació i d'aquí ve que la plaça del CPHC no sigui exactament rectangular. Cal valorar que la seva cronologia fundacional és posterior al 40 i que, estratigràficament, existeixen diferències ceràmiques entre els farciments i els terraplenaments constructius.

30. Sobre aquest aspecte s'ha insinuat, a partir dels elements arquitectònics que s'estan identificant, la possibilitat d'un *forum adiectum* (Pensabene 2005; Macías *et al.* en premsa). Aquesta és una possibilitat difícil d'admetre, però s'han de tenir en compte que les condicions orogràfiques favorables existents a l'angle nord-oriental format pel recinte de culte i la plaça de Representació ho permetrien.

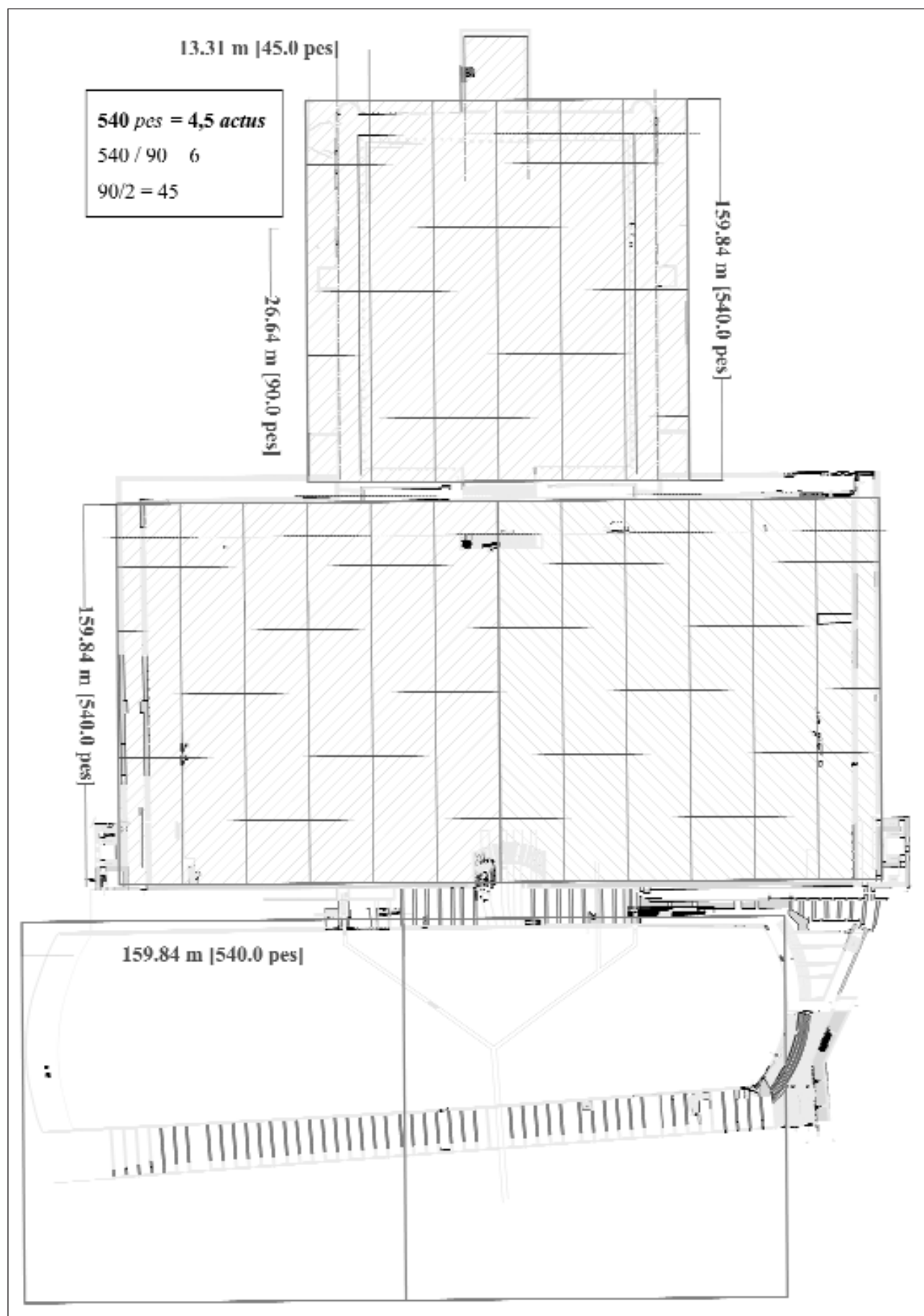

Fig. 27: Esquematització geomètrica del segon projecte de transformació urbanística de la Part Alta interpretat com a seu del CPHC.

En resum, l'estudi mètric i modular de l'actual Part Alta ha permès avalar l'existència de dos projectes constructius diferenciats i consecutius en el temps. El primer, segurament mai finalitzat, podia estar modular per rectangles auris: un primer períbol amb el temple d'August (2,5 per 4 *actus*) i un projecte de recinte inferior de grans proporcions i escassament conegut. Als peus s'aixecà un possible *horreum* que adoptà la nova orientació geogràfica tot coincidint amb una *figlina* propera edificada entre el 10-20 dC, però amb els paràmetres urbanístics tardorepublicans.

Tot sembla indicar que la remodelació del CPHC mantingué una mesura de 4,5 *actus* amb l'adopció de proporcions quadrades en lloc de rectangulars. També es constata una desviació de poc més d'un grau, la raó de la qual no sabem explicar. Es defineix, així, un recinte superior de 4,5 per 4,5 *actus* emmarcant l'antic temple d'August. La plaça inferior i, potser el circ, tingueren en compte, conceptualment, la suma del quadrat emprat en el recinte de culte (9 per 4,5 *actus*). Al mateix temps, proposem que l'organització interior del recinte de culte i la plaça de Representació s'articulava a partir d'un submòdul quadrat de 90 *p* de costat.

La nostra proposta parteix d'una sèrie de premisses bàsiques. Qualsevol projecte de transformació urbanística, i més si pren unes dimensions com el nostre cas, s'inicia definint esquemàticament un espai a partir d'unes formes geomètriques simples. La forma, disposició i organització d'aquests elements depèn tant de la voluntat i capacitat econòmica del promotor, com dels condicionants físics i la capacitat tecnicoorganitzativa del moment. En el decurs de l'obra es disposen, sobre la geometria inicial, els components arquitectònics, els quals sovint també segueixen unes pautes fonamentades amb bases geomètriques. S'estableix així una directriu que va des de la voluntat de construir fins a l'obra final, passant per l'esquematització, la projecció i l'execució. I aquesta directriu es pot identificar, almenys teòricament, en un doble sentit. Així, de l'obra finalitzada es pot deduir el projecte, el seu esquema formatiu i, en última instància, la voluntat que en va definir la construcció. En un sentit contrari, la identificació dels esquemes geomètrics d'una construcció possibilita, a partir d'un millor coneixement de l'edifici, la restitució hipotètica d'aquelles parts desaparegudes o amagades i, alhora, comprendre i situar correctament els diferents elements coneguts.

4. LES FITXES DE REGISTRE

En aquest apartat s'inclouen les 843 fitxes o unitats cadastrals identificades en aquest projecte. El compendi no separa les actuacions arqueològiques de les dades historiogràfiques i totes les fitxes estan situades en els plànols a escala 1:1.250. En canvi, moltes de les actuacions de la perifèria urbana, majoritàriament sense vestigis arqueològics d'època clàssica, no estan posicionades en la planimetria a escala 1:500 per tal de no generar un volum excessiu i superflu de làmines DIN

A2. Cada fitxa descriptiva respon a una unitat cadastral i inclou els camps d'informació següents:³¹

- Número identificatiu emprat simultàniament a la base documental i a la planimetria.
- Nom de la via pública i número del solar.
- Definició o paraules clau³² dels elements arqueològics més significatius localitzats a la parcel·la urbana:

Abastiment aigua	Abocador residus urbans
Amfiteatre	Atri
<i>Auguraculum</i>	Baptisteri
Basílica forense	Basílica paleocristiana
<i>Cella vinaria</i>	Circ
Cisternes i dipòsits	Clavegueram
<i>Collegium fabrum</i>	Criptopòrtic
<i>Cuniculus</i>	Decoració pictòrica
<i>Dolium</i>	Edifici industrial
Edifici portuari	Edifici públic
Edifici residencial	Elements decoració arquitectònica
Enterraments	Epigrafia
<i>Episcopium</i>	Escullera portuària
Estatuària	Estructures agràries
Estructures indeterminades	<i>Figlina</i>
Font	Font pública
<i>Forum coloniae</i>	<i>Fullonica</i>
<i>Horreum</i>	<i>Impluvium</i>
Larari	Latrines
Llac subterrani	Mausoleu
Mosaic	Muralla
Nimfeu	Numismàtica
Pedrera	Plaça del <i>concilium</i>
Poblat ibèric	Pou
Recinte de culte del <i>concilium</i>	Restes estratigràfiques
Sarcòfag	Sense restes
Sense restes documentades	Sitges
Teatre	Temple
Temple capitolí	Templet de culte
Termes	Termes imperials
<i>Triclinium</i>	Troballes aïllades materials arqueològics
Vaixella de bronze	Via

31. Atès que aquest projecte no és una eina de gestió, com és el cas d'un Programa d'Arqueologia Urbana, no s'hi han previst camps d'informació referents al nivell de protecció existent —decrets, catàlegs, etc.— o propostes futures de protecció o actuació. Això no és un inconvenient de cara al futur gràcies al caràcter obert de la base de dades i a la possibilitat d'incrementar la informació existent a cada registre.

32. Aquests criteris han constituït la base de l'índex temàtic que es presenta en el capítol 6.

- Plànols en què es troba present la fitxa corresponent. Les lletres fan referència als plànols a escala 1:1.250, i els números, als 1:500.
- Documentació referent als informes o memòries administratives conservades al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, tesis de llicenciatura, tesis doctorals, etc. Sovint, en casos en què es disposa de publicació, s'ha obviat aquesta referència documental per tal de no engruixir innecessàriament l'apartat bibliogràfic.
- Bibliografia editada.
- Descripció dels treballs arqueològics desenvolupats o de les referències historiogràfiques.
- Sigles del responsable del text de la fitxa.

4.1. ABREVIATURES

Relació dels autors de les fitxes:

ABM	Alejandro Bermúdez Médel
ACS	Ana Carilla Sanz
AMM	Andreu Muñoz Melgar
ARJ	Antoni Rigo Jovells
AVC	Albert Vilaseca Canals
CBA	Cristina Benet Arqué
CPL	César Augusto Pociña López
CCM	Maria del Carme Carbonell Muiños
CSG	Cristòfor Salom Garreta
DBC	David Bea Castaños
ECM	Elisabet Chimisanas i Mateu Alsina
ERS	Esther Ramon Sariñena
EVR	Enric Vilalta Ribé
FBP	Francesc Bosch Puche
FFF	Ferran Falomir Forcadell
GFC	Gabriel Foguet Coll
HML	Héctor Mir Llorente
ICA	Iban Cabrelles Albareda
IFF	Ignacio Fiz Fernández
IMT	Imma Mesas Torronteras
ITN	Maria Immaculada Teixell Navarro
JAR	Joan-Vianney Maria Arbeloa i Rigau
JDF	Jordi Diloli Fons
JLR	Jèssica Llop Ramos
JLV	Jordi López Vilar
JMB	Joan Josep Menchon Bes
JMC	Jaume Massó Carballido
JMS	Josep Maria Macias Solé
JPF	Josep Maria Puche Fontanilles
JRA	Jordi Rossell Ardèvol
JRB	Joaquin Ruiz de Arbulo Bayona
JRP	Josep Francesc Roig Pérez
JSG	Jacinto Sánchez Gil de Montes
LBV	Lourdes Burés Vilaseca
LPM	Lluís Piñol Masgoret
MCV	Montserrat Corominas Vidal
MDG	Moisés Díaz García
MEN	Montserrat Esteban Nadal
MGA	Manel Güell Agramunt
MGN	Montserrat García Noguera
MMA	Maria Teresa Miró Alaix
MPS	Montserrat Pérez Serra
MTM	Mercedes Tubilla Martínez
OCF	Óscar Curulla Ferré
OTJ	Olga Tobías Jiménez
PAE	Pilar Adiego Eraña
PAG	Paloma Aliende García
PBP	Pilar Bravo Póvez
PGB	Pere Gebellí Borràs
POH	Pedro Otiña Hermoso
RAA	Roc Arola Arnau
RFF	Reis Fabregat i Fibla
RPV	Rubén Pellejà Villalba
SAC	Susanna Adell Chavarría
SMC	Sagrari Martorell Cubero

Altres:

CAUT	Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona
ERACT	Equip de Recerques Arqueològiques de la Catedral de Tarragona (J. M. Macias, J. J. Menchon, A. Muñoz, I. Teixell)
IAA	Institut Arqueològic Alemany
LAUT	Laboratori d'Arqueologia Urbana de la Universitat de Tarragona
MAP	Museo Arqueológico Provincial de Tarragona
MNAT	Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
RSAT	Reial Societat Arqueològica Tarraconense
SICAUT	Sistema d'Informació de Cartografia Arqueològica Urbana de Tarragona (1993)
TED'A	Taller Escola d'Arqueologia de Tarragona. Direcció arqueològica a càrrec de X. Aquilué, X. Dupré, J. M. Massó i J. Ruiz de Arbulo.

4.2. FITXES RECOLLIDES EN LA PLANIMETRIA

Diversos autors

1. Pg. de Torroja, 26

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Sicaut 1993.

Descripció: Delimitació arqueològica mitjançant sondejos i amb resultats negatius. Dirigida l'any 1985 per X. Dupré (Servei d'Arqueologia). JMS

2. C. del Portal del Carro, 13 (torre de Minerva)

Definició: Muralla, epigrafia, estatuària, numismàtica, via. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Grünhagen 1967/77; Alföldy 1975, 1981; Hauschild 1983a, 1985; Sánchez Real 1986; Avellà 1988; Macias 1999, 230-231; Menchon/Massó 1999.

Descripció: En aquesta finca urbana cal emplaçar la torre de Minerva, corresponent a la primera fase arquitectònica de la muralla. La torre destaca pel relleu de la deessa Minerva i per tenir, a l'interior, el que es considera l'epígraf romà més antic de la península Ibèrica. En aquesta finca també s'ha recuperat la inscripció RIT 431. El relleu de Minerva fou descobert accidentalment l'any 1932 en produir-se un esfondrament parcial de la muralla a causa de les escasses condicions de manteniment. L'esllavissament es produí entre la torre i un tirant transversal de la muralla, cosa que va permetre la visualització del parament sud-oest de la torre així com l'exploració estratigràfica que hi va desenvolupar Serra Vilaró. Aquests treballs li permeten establir la cronologia romana de la muralla.

Les excavacions desenvolupades a l'interior de la torre foren dirigides per Th. Hauschild (IAA) i posaren de manifest l'existència de portes, dues espatlleres i un pilar interior de sustentació. Tots aquests elements pertanyen a l'època original de la primera fase de la muralla (inici s. II aC). També es documentà el tapiat de la porta sud-occidental que es produí, segons estudis ceràmics recents, en època visigòtica. Al costat de la torre s'emplaça la porta dels Socors, pertanyent a l'ampliació de la muralla (2a fase) i a la qual arribà la primitiva via romana de la ciutat —la *via Domitia*— en un traçat actualment resseguit pel camí de la Cui-xa. S'han efectuat estudis ceràmics i numismàtics sobre les excavacions dutes a terme per l'IAA. Actualment, es conserva a l'oest de la torre de Minerva un accés que travessa el llenç original de la muralla i que connecta amb l'església de Sant Magí o del portal del Carro. Es deu tractar d'una obertura posterior d'època medieval o moderna. JMS

3. C. de Sant Pau, 4 (antic Seminari Conciliar)

Definició: Muralla, troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica, clavegueram, recinte de culte del *concilium*, sitges? *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1885; Hernández/Morera 1892, 2a, 26; Recasens 1979, 66; Cortés/Gabriel 1985, 22 i seg., núm. 13 i 23; Hauschild 1985, 1993a; Kurtz 1988; Vegas 1988.

Descripció: La construcció del Seminari Conciliar el 1884 provocà la descoberta d'elements decoratius del recinte de culte —*clipei*, marbres decorats i un capitell compost—, més una canal excavada a la roca possiblement relacionada amb el drenatge de l'entorn del recinte de culte. La major part de les restes materials es recuperaren dins d'una davallada del subsòl geològic que, amb les dades actuals, correspon al retall excavat a la roca per tal d'encabir la sala axial del recinte de culte. La fondària d'aquesta sala és hipotètica. A més, durant els treballs del Seminari també es trobaren unes 15-16 sitges situades a uns 60-80 m de la muralla i de cronologia presumiblement medieval.

En aquesta finca urbana també cal incloure un segment de la muralla republicana, una portella i una de les seves torres estudiada per Th. Hauschild: la torre del Cabiscol o del Seminari. S'han efectuat estudis ceràmics sobre aquesta actuació de l'IAA. A dins el Seminari es va dur a terme una excavació d'urgència dirigida per M. Esteban (Codex) l'any 1995. Es realitzà un petit sondeig a partir del qual, sota estrats contemporanis, va aparèixer la roca entre 0 i 90 cm de profunditat.

ERACT

4. C. del Portal del Carro

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi ha localitzat la inscripció RIT 470.

JMS

5. C. del Puig d'en Pallars, 8

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975, 85 i 159.

Descripció: Recuperació d'un pedestal o base d'estàtua amb inscripcions dedicades a un procurador i funcionari provincial, corresponents a les RIT 154 i 289.

JMS

6. C. del Puig d'en Pallars, 6 / C. del Portal del Carro, 7

Definició: Cisternes i dipòsits?, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Mirambell/Sancho 1969-70; Morant 1970; Alföldy 1975; Hauschild 1983b, 122.

Descripció: Obres de l'any 1966 ocasionaren la recuperació d'elements d'arquitectura decorativa, un fragment de *clipeus* de Júpiter Ammó. A més, també es documentà una cisterna de 12 m³ d'època indeterminada. Es documenten les inscripcions RIT 121, 206, 657, 863 i 1019.

ERACT

7. C. de l'Escorxador, 2-6 / C. del Puig d'en Pallars, 1-5 / C. dels Descalços, 2 (pàrquing Catedral)

Definició: Restes estratigràfiques, estatuària, epigrafia.

Plànols: A, 1.

Documentació: Fabregat 2000c.

Bibliografia: Ventura 1942; Alföldy 1975; Koppel 1985a; Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 26.

Descripció: Correspon al solar de l'antiga caserna del Carro. Aquesta es va enderrocar per tal de construir-hi el col·legi Jaume I i això comportà la recuperació de fragments escultòrics i epigràfics (possiblement, RIT 432). Destaca la recuperació d'un fragment d'escultura monumental. L'any 2000 es van fer cinc sondejos dirigits per R. Fabregat (Servei Arqueològic, URV), prèviament a l'enderroc del col·legi. Només en un d'ells es trobaren restes romanes: una petita capa de terra que cobria la roca amb materials, escassos, dels segles iv-vi. Recentment, el solar ha estat excavat per encabir-hi un pàrquing soterrat. L'empresa Cota 64 hi ha dut a terme les actuacions entre els anys 2002 i 2003, sota la direcció de N. Gasull i R. Arola. Memòria en fase d'elaboració.

RAA- JLV

8. Pg. de Sant Antoni / Pg. de Torroja

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, I, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi ha documentat la recuperació de les inscripcions RIT 184, 249, 381, 402, 412, 460 i 642.

JMS

9. C. de l'Escorxador, 19 / Pg. de Sant Antoni, 59

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Agraz/Menchon 1992; Menchon 1994b.

Bibliografia: Bermúdez 1991; Sánchez Real 1986, 1989a; Aquilué *et al.* 1991; Güell/Sánchez Real 1995; Macias *et al.* 2005, 23.

Descripció: Darrere d'aquest solar se situa un dels segments conservats de la muralla pertanyents a la segona fase constructiva. Ens consta l'esfondrament parcial del parament intern l'any 1936, just al costat d'una porta indègudament oberta l'any 1883. Aquest fet va permetre documentar dos dels seus tirants interns fets de carreus. L'emplaçament planimètric d'aquests dos murs és aproximat i s'ha obtingut a partir de la planimetria de Sánchez Real. En aquest segment de muralla, l'any 1951, Sánchez Real hi va dur a terme el sondeig estratigràfic, amb el qual es documentà la tècnica constructiva de la muralla, un dels seus tirants, i es recuperà un petit context ceràmic fundacional que ha generat controvèrsia pel que fa a la seva datació.

Excavacions de J. Agraz i J. J. Menchon (CAUT) l'any 1991 van consistir a fer el seguiment dels moviments de terra necessaris per construir la plaça actual de l'Escorxador. Es visualitzà la muralla i una portella megalítica (parcialment desmuntada l'any 1932, segons el testimoni de Serra Vilaró), i també una sèrie de megalits, possiblement el suport d'una rampa d'accés al pas de ronda superior. També s'obrí un petit sondeig que no proporcionà estratigrafia antiga. L'any 1992 s'hi dugué a terme una nova campanya dirigida per J.

Fig. 28: Plaça de l'Escorxador amb restes d'una portella i evidències d'una possible rampa d'accés al pas de ronda. Foto: Rafael López.

J. Menchon. Es documentà l'angle de la muralla i el que queda de la portella megalítica parcialment desmuntada als anys 30. També es localitzà part d'una rampa d'accés al pas de ronda, en funció de la presència d'un mur paral·lel i per la disposició de l'*opus quadratum* del parament intern. JMB

10. C. del Puig d'en Sitges, 17

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Remolà 1993b.

Descripció: Excavació de l'any 1996 dirigida per J. A. Remolà (Servei d'Arqueologia) en un solar contigu a la muralla i que només conservava escasses restes estratigràfiques d'època indeterminada reomplint les irregularitats del sòl geològic. JMS

11. Pg. de Torroja, 1 (col·legi Sant Pau)

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 73, núm. 5.

Descripció: Situació d'una possible torre d'aigua relacionada amb l'aqüeducte procedent de la muntanya de l'Oliva. Ja destruïda. JMS

12. C. del Puig d'en Sitges, 8-12 / C. del Llorer, 15

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Foguet 1986.

Bibliografia: Foguet 1994a; Remolà 2000, 77.

Descripció: Excavació realitzada per G. Foguet (LAUT) l'any 1986. Es van obrir tres cales fins a assolir el nivell de roca. En dues no s'hi trobaren restes antigues i en la tercera, que fou ampliada, es detectà un estrat de regularització de la roca datat en el canvi dels segles v al vi; a sobre, un paviment d'argila associat a un carreu i restes de possibles murs. S'han estudiat les àmfores obtingudes en aquesta actuació. No ha estat possible relacionar la planimetria arqueològica amb la cadastral. GFC - JLV

13. C. de les Coques

Definició: Recinte de culte del *concilium*, enterraments. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Muñoz/Macias 1996; Díaz Dalmau 2001a; Bosch/Menchon 2005.

Descripció: L'any 1992, el CAUT dirigí un seguiment arqueològic de l'excavació d'una sèrie de rases de serveis urbans. Els treballs foren dirigits per A. Bermúdez i s'hi detectaren evidències d'enterraments del fossar medieval i modern de la ciutat. Seguiment arqueològic posterior del 1995, dirigit per A. Muñoz (Codex), de l'excavació d'una rasa de serveis urbans. S'hi documentaren enterraments pertanyents a l'antic cementiri intramurs d'època medieval i moderna. Val a dir que sempre han estat actuacions d'escassa fondària estratigràfica, condicionada per les necessitats de l'obra i on sovint han aparegut restes ceràmiques d'època tardoantiga. No es descarten vestigis arqueològics d'època clàssica a més fondària.

Per problemes amb el clavegueram de la Catedral es va obrir un sondeig sense control tècnic davant la porta de Santa Tecla, on no s'apreciaren restes antigues, tot i que sí que s'hi trobà un ossari del s. XVII. Un segon sondeig s'obrí davant del carreró de Santa Tecla, i s'hi aprecià estratigrafia tardoantiga (a partir del segle v). Excavació dirigida per F. Bosch l'any 2001 (Pla Director de la Catedral de Tarragona). El mateix any, R. Díaz Dalmau també hi efectuà un seguiment arqueològic sense documentar-hi evidències. FBP - ERACT

14. C. de Sant Pau

Definició: Sense restes documentades, enterraments?

Plànols: A, 2.

Documentació: Muñoz/Macias 1996; Díaz Dalmau 2001a.

Bibliografia: Macias *et al.* 1995.

Descripció: L'any 1992, el CAUT dirigí un seguiment arqueològic de l'excavació d'una sèrie de rases de serveis urbans. Els treballs foren conduïts per A. Bermúdez i s'hi detectaren evidències d'enterraments del fossat medieval i modern de la ciutat. Un seguiment arqueològic posterior, del 1995 i dirigit per A. Muñoz, de l'excavació d'una rasa de serveis urbans permeté documentar enterraments pertanyents a l'antic cementiri intramurs d'època moderna. L'any 1999, es féu un seguiment de rases dut a terme per R. Díaz (Cota 64). Cotes de roca: 77,01 a la cantonada amb el pla de Palau; després desapareix i és substituïda per un estrat de terra fosca (possible espai de la sala annexa del *concilium*). A la corba de davant l'Ensenyança (davant el núm. 4B) la roca devalla bruscament amb un desnivell de dos metres. Aquestes actuacions no han permès detectar-hi restes arqueològiques, tot i que cal reconèixer que en determinats indrets la seqüència estratigràfica no s'ha exhaurit. JLV

15. C. de l'Arc de Sant Llorenç, 6

Definició: Abastiment aigua, troballes aïllades de materials arqueològics, llac subterrani, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Foguet 1991c.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867; Bermúdez 1991a.

Descripció: Excavacions dirigides per A. Foguet l'any 1991. Es van fer cinc sondejos, on es documentà un estrat baiximperial que regularitzava la roca, datat entre els segles IV i VI. També s'hi trobaren nombrosos marbres reutilitzats. En aquest solar hi ha l'anomenada font Ascendent, una cavitat de planta arrodonida i d'1,5 m de diàmetre excavada a la roca a la qual s'accedeix mitjançant tres esglaons. Segons Hernández-i-Torres (1867), és de construcció preromana, però, documentalment, només consta que existia al segle XV. Aquesta cavitat sempre era plena d'aigua potable. Possiblement es tracta d'un sorgidor alimentat pel llac subterrani de la ciutat. També es féu el seguiment de l'enderroc de l'edifici dirigit per A. Bermúdez i A. Dasca (CAUT), en què aparegueren diverses estructures medievals.

GFC - JLV

16. C. del Llorer, 9-11

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Codex 1995c.

Descripció: L'any 1995, M. Navajas (Codex) dirigí l'excavació d'una rasa de delimitació amb què constata la presència de la roca uns 50-75 m per sota del nivell del carrer.

JMS

17. C. de l'Arc de Sant Llorenç

Definició: Recinte de culte del *concilium*, enterraments. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Muñoz/Macias 1996; Díaz Dalmau 2001a.

Descripció: L'any 1992, el CAUT dirigí un seguiment arqueològic de l'excavació d'una sèrie de rases de serveis urbans. Els treballs foren dirigits per A. Bermúdez i s'hi detectaren evidències d'enterraments del fossar

medieval i modern de la ciutat. Més endavant, un seguiment arqueològic posterior, del 1995 i dirigit per A. Muñoz (Codex), de l'excavació d'una rasa de serveis urbans permeté documentar enterraments pertanyents a l'antic cementiri intramurs d'època moderna. Val a dir que sempre han estat actuacions d'escassa fondària estratigràfica, condicionada per les necessitats de l'obra, i que sovint hi han aparegut restes ceràmiques d'època tardoantiga. No es descarten vestigis arqueològics a més fondària.

ERACT

18. Pla de la Seu, 1 / C. de Sant Pau, 1-3-5-7 (ala nord-oriental del claustre de la Catedral)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, troballes aïllades de materials arqueològics, enterraments, temple?, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Flórez 1770; Serra 1960, 64-73; Hauschild 1974b; Hauschild 1983b, 123 i seg.; Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 22-23, núm. 10, 11, 12, 14; Teó d'a 1989b, 145 i seg.; Mar 1993; Claveria 2001, 29.

Descripció: A les sales corresponents al Museu Diocesà es conserva un segment del mur nord del recinte de culte amb les seves respectives *fenestrae* i una porta en arc de mig punt que comunicava el porticat del recinte amb una hipotètica exedra anàloga a la documentada en el solar del carrer de les Coques, 11 - carrer de l'Arc de Sant Llorenç, 1. El mur de tancament nord és present al llarg de tot el costat septentrional del claustre medieval. En construir-se l'aula Capítular, al segle XVIII, es recuperaren un fragment de fris decorat amb *bucranium*, *apex* i *aspergilium*, que formaven part de la decoració del recinte sacre (Flórez 1777, 140-145). També es disposa de diferents descripcions d'Hernández Sanahuja referents a troballes vuitcentistes i a l'estat de les restes en aquell moment.

Fig. 29: Sala o temple axial del recinte de culte. Foto: Joaquim Vendrell.

A partir de l'any 1933, Serra Vilaró efectuà diverses actuacions arqueològiques, entre la Sala Capitular i l'església de Santa Tecla la Vella, amb la intenció de localitzar l'antiga Catedral visigòtica. Ell localitzà a l'antic pati de la Secretaria els murs en *opus quadratum* que delimiten un temple o una gran cella axial d'època altimperial emplaçada al mig del tancament nord de la plaça de culte. Hi va trobar restes de la decoració marmòria —parets i pavimentació— més enterraments superposats d'època indeterminada. A la sala capitular s'hi documenten dues inscripcions, RIT 36 i 161, mentre que a l'església de Santa Tecla la Vella, la RIT 94.

ERACT

19. Pla de la Seu, 1 (fossar vell / jardins entorn de l'absis major de la Catedral)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, temple?, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Serra Vilaró 1950, 1960; Alföldy 1975; Hauschild 1993a, 1992, 1996; Pensabene/Mar 1994; Macias *et al.* 1996, 113; Claveria 2001, 29 i 32; Domingo 2005, 198.

Descripció: Els treballs arqueològics de Serra Vilaró, desenvolupats a partir del 1933, permeteren la documentació, entre la capella de Santa Tecla la Vella i la nova Sala Capitular, de les estructures que delimitaven una gran sala que, en posició axial, coronava el recinte de culte. Serra Vilaró documentà el mateix paviment identificat dins l'antic pati de la Secretaria (Serra 1960, 79).

Entre els anys 1982 i 1984, Th. Hauschild (IAA) va fer una rasa que travessava tot el jardí de darrere l'absis de la Catedral, entre aquest i l'església de Santa Tecla la Vella. S'hi localitzaren un segment del fonament del mur de tancament del recinte de culte, dues rases excavades a la roca i evidències de la roca retallada amb les empremtes d'un paviment. També foren documentats enterraments d'època tardana i la recuperació d'un gerro litúrgic visigòtic.

Serra Vilaró i Th. Hauschild van localitzar, per separat i darrere la capella de Sant Oleguer, un mur de carreus que, hipotèticament, podia correspondre al mur posterior del temple ubicat al mig de la plaça, o bé al fonament del porticat que l'envoltava (Serra 1950; Hauschild 1983, 116, fig. 23). Aquests treballs també permeteren la localització de nombroses restes de material constructiu i decoratiu marmori associat presumptament a aquest recinte. Interpretacions actuals apunten que la rasa, excavada a la roca i de perímetre més llarg, correspon a la fonamentació de la columnata del porticat perimetral del recinte de culte, que entrà en funcionament a partir de l'època flàvia; mentre que una segona, de perímetre inferior, pot respondre a l'encaix de la fonamentació d'un porticat anterior a la seu del *concilium* i estar en relació amb un temple hipotètic que es devia trobar al bell mig de la

plaça i que fou bastit en un moment indeterminat de l'etapa julioclaudia. Aquestes dades tenen relació amb les troballes del jardí de la Catedral i de l'antic hospital de Santa Tecla.

Des del punt de vista material, han estat recuperats en aquest indret i des del s. XVIII diversos elements decoratius del recinte de culte imperial, elements de l'antiguitat tardana en relació amb la proximitat de la Catedral visigòtica. Destaquem elements d'arquitectura decorativa altimperial, fragments de sarcòfags, així com exemplars de creu calada visigòtica. Quant a l'epigrafia, s'han recuperat nombrosos epígrafs a l'anomenada horta/cementiri de Santa Tecla, l'extensió de la qual abraçava els jardins actuals i l'entorn del carrer de les Coques (RIT 8, 191, 284, 398, 452, 889 i 766).

ERACT

20. C. del Puig d'en Sitges (emplaçament indeterminat)

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi ha recuperat la inscripció RIT 1.075.

JMS

21. C. de Sant Llorenç, 24 / C. de l'Arc de Sant Llorenç, 9 / Pl. de Sant Llorenç, 1

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975, 328.

Descripció: Recuperació de la inscripció funerària RIT 661.

JMS

22. C. de les Coques, 11 / C. de l'Arc de Sant Llorenç, 1

Definició: Recinte de culte del *concilium*, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Hauschild 1974a-b, 1983a-b; Alföldy 1975; Ramon Vinyes 1993.

Descripció: Entre els anys 1984 i 1987, es van dur a terme unes excavacions arqueològiques als soterranis de la casa que van permetre localitzar la cantonada nord-est del recinte de culte, dirigides per Th. Hauschild (IAA). També aparegueren l'inici d'una exedra absidal, anàloga a l'existent a la sala 1 del Museu Diocesà, i una possible porta que travessava el mur de delimitació oriental del recinte de culte. Pel que fa a l'exedra, situada a l'angle nord-oriental del recinte, aquesta podria ser la «volta rodona» esmentada a l'Índex Vell de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Aquesta relació ha induït a establir en aquest indret, creiem que erròniament, la Catedral visigòtica de Tarragona. També s'hi documenten les inscripcions RIT 100 i 507.

ERACT

23. Pla de la Seu, 1 (jardí del claustre de la Catedral)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, clavegueram, abocador residus urbans, pou, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Rüger 1968; Sánchez Real 1969, 1989b; Alföldy 1975; Dupré/Pàmies 1989; Aquilué 1992a, 787-790; Hauschild 1993a; Sánchez/Pujante 1994; Macias 1999, 193-196; Remolà 2000, 34; Claveria 2001, 31; Pensabene/Mar 2004.

Descripció: L'any 1955, Sánchez Real efectuà una excavació arqueològica en què localitzà un canal d'aigua i una rasa excavada a la roca. S'han fet diversos estudis sobre les ceràmiques recuperades en aquesta intervenció amb la identificació d'una estratigrafia arqueològica associada a la construcció del recinte de culte i a la formació d'un abocador de residus urbans dipositats en la primera meitat del s. v dC. També es coneix un sarcòfag procedent d'aquest indret i una inscripció procedent dels fonaments d'un pou (RIT 539). Sánchez Real descriu l'existència d'una gran cisterna excavada al subsòl que l'autor associa a l'època medieval. No hi ha elements per corroborar aquesta cronologia, ja que també podria ser una cisterna republicana associada als recintes militars d'aquest moment o bé un nimfeu relacionat amb el temple ubicat al mig de la plaça.

L'any 1984, una altra actuació dirigida per X. Dupré hi efectuà dos sondejos amb què va retrobar part de les restes exhumades anteriorment. Els anys 1986 i 1991, Th. Hauschild (IAA) hi realitzà més actuacions arqueològiques que permeteren la documentació de clavegueres i canals de desguàs. Actualment es creu que una de les rases documentades respon a la fonamentació de la columnata del porticat perimetral del recinte de culte, d'època altimperial, més la claveguera de desguàs que recollia les aigües de la teulada. La segona de les rases tenia un perímetre més reduït i podia respondre, teòricament, a un projecte urbanístic no consolidat o bé a la fonamentació d'un porticat anterior a les estructures del *temenos* avui conservades, i podia estar en relació amb un temple hipotètic dedicat a August emplaçat al bell mig de la plaça i que fou bastit en un moment indeterminat de l'etapa julioclàudia. Aquestes dades tenen relació amb els indicis trobats als jardins de darrere l'absis de la Catedral i a l'antic hospital de Santa Tecla. ERACT

24. Pla de Palau, 2-4 (Palau Arquebisbal)

Definició: Muralla, estructures indeterminades, troballes aïllades de materials arqueològics, abastiment aigua?, epigrafia. **Plànols:** A, 2.

Bibliografia: Alföldy 1975; Sánchez Real 1991; Hauschild 1993b, 19-24.

Descripció: En aquesta finca urbana cal incloure un segment de la muralla i una de les seves torres: la torre de l'Arquebisbe, d'on s'han recuperat les inscripcions RIT 159 i 165. A l'exterior de la torre es conserven les restes adossades d'una estructura en *opus caementicium* que es relacionen amb possibles vestigis d'un *castellum aquae* relacionat amb les aportacions d'aigua procedents de la muntanya de l'Oliva (aqüeducte del riu Gaià). Aquesta evidència planteja dubtes quant a la

forma de subministrament d'aigua, ja que l'entrada de l'aqüeducte o sífó procedent del turó de l'Oliva es va desenvolupar a una cota inferior i més propera a la presumpta torre del Fortí Negre (v. fitxa Camp de Mart). Reaprofitades dins el palau de l'Arquebisbe s'han localitzat també les RIT 266, 274, 280, 293 i 296. Als anys 50 va aparèixer part d'un mur de carreus amb sis filades conservades i amb marques de picapedrer de grans dimensions. Es data en la segona meitat del segle II aC, es relaciona amb la muralla de la mateixa cronologia i presenta diverses interpretacions. JMS

25. Pla de la Seu, 1 / Pla de Palau, 1-3 (ala nord-occidental del claustre de la Catedral / subsòl de la Casa dels Canonges)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, abocador residus urbans, cisternes i dipòsits, clavegueram, estatuària, elements decoració arquitectònica. **Plànols:** A, 2.

Documentació: Menchon *et al.* 2004b.

Bibliografia: Pons d'Icart 1572-73; Hauschild 1983, 1993a, 1995; Ted'a 1989; Macias *et al.* 2003; Bosch *et al.* 2005; Macias *et al.* 1996 i en premsa.

Descripció: Els murs nord-oest i nord-est del claustre recolzen sobre els murs de l'antic tancament del recinte de culte del *concilium*. Aquests ja foren descrits en part per Ponç d'Icard, Albinyana, Bofarull i Hernández Sanahuja. La primera documentació arqueològica s'obté pels treballs desenvolupats per Th. Hauschild a partir de l'any 1972 (IAA), que han permès la identificació i estudi de diversos segments de l'esmentat mur i de rases de drenatge excavades a la roca i pertanyents al recinte de culte d'època flàvia. Són conegudes les seves actuacions a l'antic refectori (1972) i a l'entorn de la capella de la Nostra Senyora del Claustre (1989-1990), aquesta darrera dirigida per Th. Hauschild i A. Bermúdez. En aquest indret destaca la recuperació de nombrosos elements decoratius de marbre pertanyents al recinte de culte altimperial.

Les excavacions efectuades a l'ala nord-oest han tingut continuïtat recent amb els treballs arqueològics derivats de l'execució del Pla Director de la Catedral de Tarragona. Així, entre els anys 2000 i 2003, J. J. Menchon, A. Muñoz i I. Teixell hi han dirigit diverses actuacions que han permès l'exhumació d'un segment més del mur nord-occidental del recinte de culte del *concilium*, aproximadament 11,5 m amb la documentació de dues finestres més. Els seus treballs s'han desenvolupat entre el sector annex a la capella de la Nostra Senyora del Claustre —excavat per Th. Hauschild— i la capella de Sant Salvador. Es tornà a constatar que el mur del *temenos* té una alçada conservada homogènia de 9 m. Se n'ha documentat la tècnica constructiva, el sistema de drenatge mitjançant un rebliment extern superposat a la roca de megàlits, reble i rebuigs d'obra. A aquest estrat condueixen les canals de drenatge de l'exterior del recinte, el parament occidental del qual esdevenia paret de drenatge. Quant a

Fig. 30: Cisterna tardoantiga adossada a una de les exedres del recinte de culte documentada a l'oest de l'antic refectori de la Catedral. Foto: Joaquim Vendrell.

l'activitat d'època tardoantiga, destaca la documentació d'una cisterna adossada per fora al mur del tèmenos i que també aprofitava la paret d'una exedra lateral del recinte, de característiques anàlogues a la documentada en el núm. 3-5 del carreró de Santa Tecla. El dipòsit estava cobert de volta, mesurava uns 6,77 m per cada costat, la llum central era de 3,74 m i tenia una capacitat global de 147 m³. També es documenten nombroses evidències d'espoli i desmuntatge de les estructures altimperial, fet que ha permès la recuperació d'un fragment de *clipeus*, un altre fragment de dit pertanyent a una escultura monumental i nombrosos elements d'escultura arquitectònica. Alguns d'aquests elements es recuperaren dins l'estratigrafia constructiva del recinte sacre, amb la qual cosa es posà de manifest que la construcció de murs i la decoració arquitectònica van ser activitats simultànies. ERACT

26. C. de les Coques, 7-9

Definició: Epigrafia. Plànols: A, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Entre aquests solars es va produir la troballa de les inscripcions RIT 416, 417 i 608. JMS

27. C. de Sant Llorenç, 20-22 (seu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Tarragona)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, *episcopium*?, cisternes i dipòsits, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia. Plànols: A, 1.

Documentació: Aquilué 1992.

Bibliografia: Alföldy 1975; Ferrer 1985; Negueruela/Avellà 1985; Montón 1985; Aquilué 1985, 1993; Macias 1999, 235-238; Remolà 2000, 78-80; Claveria 2001, 31.

Descripció: La primera actuació arqueològica es dugué a terme l'any 1977 i fou dirigida per M. Ferrer. Només s'efectuaren cinc sondejors de prospecció, dos dels quals exhauriren l'estratigrafia contigua al parament oriental del segment del mur de delimitació del recinte de culte que es conserva en aquest solar.

Les actuacions arqueològiques en extensió foren desenvolupades entre els anys 1984 i 1986 sota la direcció X. Aquilué i, el 1987, pel Ted'a. El motiu d'aquests treballs fou la construcció de la nova seu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, delegació de Tarragona. L'amplitud d'aquestes tasques permeté documentar una estratigrafia tardorepublicana que s'ha associat a les obres d'ampliació de la segona fase de la muralla; s'estudiaren les evidències relacionades amb el mur de tancament del recinte de culte que entrà en funcionament en època flàvia i que aquí conservava una de les seves finestres. Destaquen finalment dues aules monumentals visigòtiques disposades fora de la plaça i adossades al mur d'època altimperial en sentit perpendicular. Una d'aquestes aules comptava amb una cisterna amb una capacitat mínima de 40 m³.

Cal observar que els murs mitjaners de les cases contigües indiquen, presumiblement, que existiren més aules tardoantigues adossades al tancament del recinte de culte. S'observa també que la fondària d'aquestes aules coincideix, aproximadament i tenint en compte l'aproximació planimètrica del croquis de Sánchez Real, amb l'amplada hipotètica d'un presumpte criptopòrtic del recinte de culte ubicat entre el carrer de les Coques i el de Sant Llorenç. Aquests àmbits tardoantics s'han associat a les transformacions pròpies de l'edificació d'un nou episcopi visigòtic i es poden datar en la primera meitat del s. VI. En aquest moment també es va produir un tall en el mur del *concilium* per tal de facilitar la connexió entre l'exterior i l'interior del recinte sacre. Han estat estudiats alguns contextos ceràmics d'aquestes excavacions. S'ha recuperat un fragment de sarcòfag, de *clipeus* procedent del recinte de culte i diversos fragments epigràfics que s'afegeixen al ja conegut (RIT 181). ERACT

28. C. dels Descalços, 11-15 / Pl. de Sant Antoni, 2a

Definició: Restes estratigràfiques, elements decoració arquitectònica. Plànols: A, 1.

Documentació: Dasca 1991b.

Bibliografia: Dasca 1990a; Bermúdez 1991a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Dasca (CAUT) el 1989. Es van fer un total de 12 cales. Es constatà la presència de la roca i de l'estrat constructiu del recinte de culte. S'hi recuperaren marbres romans. JLV

29. C. de Sant Llorenç, 35

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 27.

Descripció: Els autors hi emplacen la recuperació de restes decoratives pertanyents a la seu del *concilium*.

JMS

30. C. de les Coques, 3 / Cró. de Santa Tecla, 2
(antic hospital de Santa Tecla)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, abocador residus urbans, clavegueram, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Dasca/Pujante 1991; Aquilué 1992a, 801-802; Macias 1995a-b.

Bibliografia: Bermúdez 1991; Dupré 1995; Macias 1999, 196 i seg.; Remolà 2000, 35-43; Pensabene/Mar 2004.

Descripció: Correspon a l'actual seu del Consell Comarcal del Tarragonès i en aquest indret s'hi han desenvolupat diverses actuacions arqueològiques. Entre els anys 1983 i 1984, foren dirigides per X. Dupré, A. Pàmies i Th. Hauschild (Servei d'Arqueologia i IAA); entre els anys 1989 i 1990, pel Ted'a; entre els anys 1990 i 1991, per A. Dasca i P. Pujante (CAUT), i l'any 1995, per J. M. Macias (Codex).

S'han documentat segments en *opus caementicium* dels fonaments del mur de tancament i del fonament del porticat oriental del recinte de culte, així com una rasa excavada a la roca i pertanyent a una fase edilícia prèvia. Interpretacions actuals apunten que una de les rases documentades era la fonamentació de la columnata del porticat perimetral del recinte de culte, d'època flàvia, mentre que una segona pot respondre a un porticat anterior a la seu del *concilium* en relació amb un temple hipotètic que es trobava al bell mig de la plaça i que fou bastit en un moment indeterminat de l'etapa julioclaudia. Aquestes dades tenen relació amb els indicis trobats als jardins de darrere l'absis de la Catedral i de l'interior del claustre. També destaca la presència d'una possible claveguera tardorepublicana o altimperial excavada a la roca i, especialment, d'un gran abocador de residus domèstics format en la primera meitat del s. v dC. Les excavacions efectuades han gaudit d'escassos estudis ceràmics en relació amb la potencialitat de les restes exhumades. ERACT

31. Pla de Palau

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 2.

Documentació: Díaz Dalmau 2001a.

Descripció: Seguiment de rases realitzat per R. Díaz (Cota 64) l'any 1999. Cotes de roca: 76,88 msnm al centre de la plaça i 77,01 a la cantonada amb el carrer de Sant Pau. JMS

32. C. de Santes Creus, 5-7-9 / C. de la Mare de Déu de la Mercè, 8-16

Definició: Edifici residencial. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Aquilué 1992a, 51-75; Peña 1997c.

Bibliografia: Ted'a 1989c, 1990b, 26; Macias 1999, 219 i seg.; Remolà 2000, 80-81.

Descripció: Excavació de l'any 1987 dirigida pel Ted'a arran de la construcció d'un nou immoble. Es documentaren estructures arquitectòniques associades a àmbits domèstics superposats a una estratigrafia de darrer quart del s. v i primer quart del s. vi. Se n'han estudiat les restes ceràmiques recuperades. Consta l'excavació dirigida per I. Peña (Servei Arqueològic URV) l'any 1995 i en una placeta anomenada dels Frares, un topònim que no s'ha mantingut actualment. L'actuació consistí en el seguiment de les obres d'arranjament de la plaça. Es rebaixaren 40 cm i no va afectar estratigrafia antiga. Entre la runa es va recuperar un fragment de basament de columna de marbre blanc. JMS

33. Cró. de Santa Tecla

Definició: Recinte de culte del *concilium*. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Dupré 1987a; Dupré/Pàmies 1989.

Descripció: Actuació desenvolupada l'any 1982 arran de la renovació del clavegueram del vial. Va ser dirigida per X. Dupré i A. Pàmies (Servei d'Arqueologia). Es documentaren, entre els immobles de l'actual seu del Consell Comarcal del Tarragonès, els fonaments en *opus caementicium* del mur de fons i de la columnata que vorejava la plaça de culte del *concilium provinciae*. ERACT

34. C. de Sant Llorenç, 19-21

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 28; Sánchez Real 1990a, 94.

Descripció: A mitjan s. xix es recuperaren part d'una columna i diversos elements decoratius presumiblement pertanyents a la decoració de la seu del *concilium*. JMS

35. Cró. de Santa Tecla, 3-5 (Consell Comarcal del Tarragonès)

Definició: Recinte de culte del *concilium*. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Bosch/Macias 2002; Aliende *et al.* 2003.

Descripció: Excavació realitzada en diverses fases per Codex. La primera, dirigida per F. Bosch l'any 2002, consistí en el repicatge de la paret mitjanera entre les dues cases, atès que estava previst desmuntar-la. Es constatà que el mur romà havia estat desmuntat antigament i que, almenys a nivell de planta baixa, no es conservava. Aquesta gran obertura pot coincidir, teòricament, amb el gran desmuntatge que patí el tancament oriental del recinte sacre, en clara relació amb l'obertura intuïda a partir dels treballs arqueològics del solar núm. 20-22 del carrer de Sant Llorenç.

La segona fase, dirigida per P. Aliende el mateix any 2002, consistí en el seguiment de l'enderroc par-

Fig. 31: Fonamentació exterior septentrional de l'exedra oriental del recinte de culte. Foto: Arxiu Codex.

cial dels edificis, els treballs de fonamentació de les noves estructures, la neteja i la documentació de les restes aflorades. Es va localitzar el mur de tancament del recinte de culte a una cota més baixa que el tram del Col·legi d'Arquitectes, així com un nou mur que girava en direcció al carrer de Sant Llorenç, i que s'ha interpretat com les restes d'una exedra situada en l'eix transversal de la plaça. Les restes tenien relació amb les identificades a la veïna Casa dels Concilis. La fonamentació de l'exedra i del tancament de la plaça està constituïda per una mena de pseudo-*vittatum*, sobre el qual es disposen els carreus (5-6 filades conservades), amb unes característiques semblants al documentat al solar núm. 10-12 del carrer de Sant Llorenç.
FBP - PAG - ERACT

36. C. de la Mare de Déu de la Mercè, 4

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Carbonell/Macias 2000.

Descripció: Excavació dirigida per M. C. Carbonell (Codex) l'any 2000. Es va obrir una rasa emplaçada al centre del solar. El subsòl estava molt alterat per estructures de cronologia posterior. S'hi localitzà estratigrafia de final del segle v o vi, tot i que també podrien ser estrats en posició secundària. No s'arribà al subsòl geològic.
CCM

37. C. de la Mare de Déu de la Mercè, 7-9-11

Definició: Edifici residencial, enterraments. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Foguet 1992a.

Bibliografia: Foguet 1994a.

Descripció: Excavació dirigida per G. Foguet (LAUT)

entre els anys 1989-1990. S'obriren dos sondejors. Els nivells més antics, disposats sobre la roca, pertanyen a la segona meitat del s. v, moment en què es detecta una forta activitat urbanística de caire residencial i de difícil interpretació. S'hi constaten reformes successives fins a arribar als darrers estrats de final del segle vi-principi del vii. En una fossa excavada a la roca es trobà una doble inhumació infantil (albats de 10-15 mesos) datats als segles v-vi.
GFC - JLV

38. C. d'en Granada, 11 / C. de la Mare de Déu de la Mercè, 21 / Pg. de Sant Antoni, 39

Definició: Muralla, abocador residus urbans, epigrafia.

Plànols: A, 1.

Documentació: Piñol 1997c.

Bibliografia: Alföldy 1975; Piñol 2000e.

Descripció: Alföldy esmenta la localització de les RIT 179, 203, 222, 442 i 465 al «mur del portal de Sant Antoni». Excavació d'urgència dirigida per Ll. Piñol (Servei Arqueològic de la URV) els anys 1994 i 1995. S'excavà aproximadament la meitat de la superfície del jardí i s'efectuaren nombroses cales a l'interior de la casa. S'hi documentaren part dels dos llenços de la muralla i un nou mur corresponent a una rampa d'accés al seu pas de ronda. Ambdues estructures pertanyen a la segona fase arquitectònica de la muralla. El mur de la rampa presenta característiques anàlogues als paraments de la muralla: sòcol megalític i alçat en *opus quadratum*, i s'intueix en els murs interns de l'immoble contigu (núm. 9 del carrer d'en Granada). També s'ha documentat un nivell de circulació altimperial, sense estructures, i bossades de material de segona meitat de segle v, també sense estructures.
LPM - JLV

39. C. de la Mare de Déu de la Mercè

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Vergès 1997.

Descripció: Seguiment realitzat per J. M. Vergès l'any 1994 amb motiu de la instal·lació de serveis urbans. Les rases es van obrir seguint els traçats de velles canonades. Sense restes.
JLV

40. C. d'en Granada, 16

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Pellejà 2002a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Pellejà (Cota 64) el novembre del 2002. S'obriren tres cales que no van assolir el terreny natural, i es va arribar a estrats dels segles xiv-xvi. L'any 2004, Montserrat Pérez (Nemesis) hi dugué a terme una intervenció arqueològica amb què detectà restes arqueològiques. Memòria en fase d'elaboració.
RPV

41. Pla de la Seu, 1 (Catedral)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, estatuària, *episcopium*, clavegueram, elements decoració arquitectònica, temple, epigrafia. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Sánchez Real 1962-63; Alföldy 1975, 1993; Koppel 1985a; Hauschild 1993a, 117; Macias *et al.* en premsa.

Descripció: Sota la nau central de la Catedral medieval es coneixen una sèrie de canalitzacions que no han estat documentades planimètricament. Segons Th. Hauschild, sembla que aquestes recorren longitudinalment en relació amb la Catedral i que circumval·len una estructura rectangular que podia ser una gran construcció. Possiblement es refereix al temple que hipotèticament es troba al bell mig del recinte de culte. Aquestes canalitzacions poden correspondre a les que recentment s'han documentat al pla de la Seu. Quant a l'hipotètic temple, es pot tractar de les restes del temple d'August esmentat per Tàcit el 15 dC.

L'única actuació de què tenim constància és una exploració efectuada per Sánchez Real l'any 1960 a l'altar major amb què va documentar una inscripció romana fora de context. Als jardins de la Catedral es conserva un fragment de columna estriada de 97 cm de diàmetre més una gran pilastra tallades en pedra de tipus Mèdol i recuperades en la dècada dels anys 70 del segle passat, arran de l'excavació de la cripta de la capella dedicada a Sant Fructuós. Aquests elements podrien posar de manifest que el temple central fou aixecat en pedra local i la seva restitució hipotètica pot fer pensar que les columnes de la nau central de la Catedral fonamentaven sobre el perímetre del basament del temple romà (Macias *et al.* en premsa). Cal esmentar la recuperació antiga de les inscripcions RIT 5, 40, 70, 95, 97, 130, 157, 169, 202, 224, 241, 306, 320, 334, 368, 391, 405, 458, 481, 529, 587, 590, 648 i 941. Una altra inscripció fou recollida per G. Alföldy amb posterioritat a la seva compilació (Alföldy 1993, 21). Es tracta d'un pedestal d'estàtua dedicat a *Antoninus Pius* per part de la *Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*. També en el seu entorn es localitzà un fragment d'estàtua pertanyent a un lleó entre els anys 1936 i 1939 (Koppel núm. 296) i un fragment d'estatua pertanyent a una mà (Koppel núm. 263). A l'entorn d'aquesta àrea cal emplaçar l'episcopi d'època visigòtica.

ERACT

42. C. de Sant Llorenç

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Albinyana/Bofarull 1849, lám. 2; Hernández/Morera 1892, ap. I, 43; Alföldy 1975.

Descripció: A l'entorn d'aquest carrer s'han recuperat, durant el segle XIX, diversos elements arquitectònics i també la inscripció RIT 512.

ERACT

43. C. de les Coques, 1 / C. Nou del Patriarca, 2 (Museu Bíblic Tarraconense)

Definició: Recinte de culte del *concilium*. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Albinyana/Bofarull 1849, 58; Cortés/Gabriel 1985, 23, núm. 20-21.

Descripció: El solar conserva de forma visible restes

d'un segment del mur en *opus quadratum* del tancament oriental del recinte de culte. Recents obres d'adequació del Museu Bíblic Tarraconense —antiga Casa dels Concilis— han tret a la llum un segment del mur d'*opus quadratum* pertanyent al tancament oriental del recinte de culte, així com possibles restes d'una exedra situada en un dels laterals del tèmenos (fig. 32). Aquestes troballes poden tenir relació amb les de l'im-moble núm. 5 del carreró de Santa Tecla. ERACT

44. Pl. de l'Oli, 6

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons el propietari, hi ha un mur de carreus en el subsòl del magatzem.

JMS

45. C. de Sant Llorenç, 10-12

Definició: Recinte de culte del *concilium*, criptopòrtic.

Plànols: A, 1.

Bibliografia: Sánchez Real 1956a.

Descripció: Sánchez Real identificà un segment de 15 m d'un mur de carreus emplaçat uns 19 m per fora del tancament oriental del recinte de culte i que hi discorre de forma paral·lela. En posició perpendicular respecte d'aquest mur, aparegué una claveguera de

Fig. 32: Tancament oriental del recinte de culte i arrencament d'una de les seves exedres (carrer de les Coques, 1 - carrer Nou del Patriarca, 2). Foto: Joaquim Vendrell.

cronologia indeterminada i amb paraments de pseudo-*opus vittatum*. Les seves característiques són semblants al fonament de l'exedra del recinte de culte identificat en el solar núm. 3-5 del carreró de Sta. Tecla. Hipotèticament, aquestes evidències poden pertànyer a un criptopòrtic de reforç del mur de tancament oriental del recinte de culte tenint en compte el fort desnivell que existeix entre la cota d'ús de la plaça del recinte de culte i l'àrea situada actualment al nord de la plaça del Fòrum. Cal observar la coincidència d'alineació amb les estructures de la hipotètica torre conservada sota l'antic castell del Patriarca.

ERACT

46. C. de Sant Llorenç, 7

Definició: Estructures indeterminades, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Bosch/Roig 2001.

Descripció: Actuació dirigida per J. F. Roig (Codex) l'any 2001. L'actuació consistí en cinc sondejos, en quatre dels quals s'arribà al substrat geològic. S'hi constataren estrats baiximperials amb presència d'abundants fragments de marbre blanc molt trencats. També un muret de pedres irregulars lligades amb fang, d'identica cronologia.

JRP

47. C. d'en Granada, 9 / Pg. de Sant Antoni, 37

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Sánchez/Remolà 2002.

Descripció: Dues actuacions arqueològiques dirigides per J. A. Remolà i J. Sánchez Gil entre els anys 2002 i 2005 (Codex). Aquests treballs han permès la documentació d'un segment de la segona fase de la muralla així com la identificació d'una nova rampa d'accés al seu pas de ronda. No s'ha obtingut autorització per produir la planimetria.

JMS

48. Pl. de l'Oli

Definició: Estatuària. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Gibert 1916, 23; Koppel 1985a.

Descripció: Recuperació a principi de segle xx d'un fragment de dit pertanyent a una estàtua monumental de marbre de Luni (Koppel núm. 262) que possiblement formava part de la decoració del recinte de culte.

JMS

49. Pl. de les Pescateries Velles, 6-8

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, sitges, estatuària, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 30.

Descripció: Recuperació a inici del s. xx d'elements arquitectònics i basaments de marbre, i constatació de sitges i estructures.

JMS

50. C. d'en Granada, 7 / Pg. de Sant Antoni, 35

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: En aquest solar es conserva un segment de la muralla republicana.

JMS

51. C. de la Guitarra

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 2.

Documentació: Díaz Dalmau 2001a.

Descripció: Seguiment de rases realitzat per R. Díaz (Cota 64) l'any 1999. La roca apareix a poca profunditat: 71,07 msnm a la cantonada amb el carrer del Vidre i 76,79 msnm a la cantonada amb el pla de Palau.

JLV

52. C. Nou del Patriarca

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 1.

Documentació: Vergès 1997.

Descripció: Seguiment realitzat per Josep M. Vergès l'any 1994 amb motiu de la instal·lació de serveis urbans. Les rases es van obrir seguint els traçats de velles canonades. Sense restes.

JLV

53. C. de Misser Nogués, 9

Definició: Recinte de culte del *concilium*. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 22, núm. 6.

Descripció: Es coneixen en aquest immoble restes del mur de tancament occidental del recinte de culte. A la font d'informació es localitza erròniament la notícia en el solar núm. 6.

JMS

54. C. de Misser Nogués

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 22, núm. 5.

Descripció: D'aquest carrer procedeixen una sèrie d'anetifexes dipositades al MNAT.

JMS

55. Pl. de les Pescateries Velles

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Rubió 1921; Ted'a 1989b, 146.

Descripció: Des del s. xiv s'han localitzat al voltant d'aquest indret nombrosos elements decoratius pertanyents al recinte de culte i els seus voltants.

JMS

56. C. d'en Granada, 5 / Pg. de Sant Antoni, 33

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Papiol 1980, 2004; Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: Les reformes interiors d'aquest immoble posaren al descobert un segment de la segona fase de la muralla republicana amb una de les seves *posterulae* i un dels tirants interiors.

JMS

57. Pla de la Seu, 3-5

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Tubilla 2000j.

Descripció: L'any 1997, M. Díaz (Servei Arqueològic URV) dirigí el seguiment de dues rases de només 35 cm de fondària. Sense restes arqueològiques.

ERACT

58. Pla de la Seu

Definició: Recinte de culte del *concilium*, clavegueram, epigrafia. *Plànols:* A, 2.

Documentació: Dasca/Vilaseca 1991c.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 19, núm. 1; Ted'a 1989b, 146; Sánchez Real 1990a.

Descripció: Al segle XIX, es coneixia la presència d'una «gran masa de mampostería» que es relacionà amb el temple d'August i que podia formar part del podi d'un temple o bé d'estructures associades a la terrassa superior del concili provincial. H. Sanahuja documentà una amplada mínima de 13 m. Aquesta estructura pot ser que també respongués a la fonamentació d'algun element en posició frontal respecte del temple que hipotèticament es troba al mig de la plaça (ara o propileu?). Alföldy documenta l'aparició de les inscripcions RIT 300, 777 i 790.

L'any 1991, A. Dasca i A. Vilaseca (CAUT) dirigiren un sondeig arqueològic al mateix pla de la Seu amb què identificaren una claveguera d'època romana que surt de la Catedral en direcció a les escales del pla de la Seu. Està construïda en *caementicium* i coberta amb volta de canó. Té una secció d'1,90 x 0,75 m. Va estar en funcionament fins a principi del s. XX. Hi conflueixen dos ramals: un que prové del Claustre, per sota de la nau occidental (80 m de longitud), i un altre de paral·lel a la façana de la Catedral (30 m) que devia recollir les aigües del costat oriental del recinte de culte. Els trams no són rectilinis i presenten nombroses reparacions, senyal del seu ús fins a èpoques recents.

ERACT

59. Pl. de les Pescateries Velles, 1-9 / C. Nou del Patriarca, 5-7

Definició: Elements decoració arquitectònica, estatuària. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Sánchez Real 1990a, 97.

Descripció: L'any 1932, es van fer una sèrie de sondejos que permeteren la recuperació de nombrosos elements constructius de marbre. L'autor relaciona la troballa amb un taller medieval de recuperació de marbre per a l'elaboració de calç.

JMS

60. C. de les Escrivanies Velles, 6-8 / C. del Claustre, 1

Definició: Recinte de culte del *concilium*, cisternes i dipòsits, elements decoració arquitectònica, estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* A, 2.

Documentació: Peña 1994a.

Bibliografia: Alföldy 1975; Gebellí 1995; Tobías 2000b, 35-43.

Descripció: Alföldy recull diverses inscripcions reaprofitades en els murs (RIT 419 i 557). Excavacions dirigides per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV) entre els anys 1993 i 1994. Es van dur a terme tres cales al solar de la Casa del Degà on es van trobar estrats de treball d'època flàvia i la roca allisada. En un dels sondejos es documentà un mur datat en la segona meitat

del segle V o primera del VI dC. Entre els anys 1996 i 1997, s'efectuaren noves excavacions sota la direcció d'O. Tobías (Servei Arqueològic URV), amb què es va posar de manifest la presència d'un estrat d'època republicana i de diversos murs d'època tardoromana (segle V en endavant), així com un possible dipòsit. Formant part d'un mur tardoantic es recuperà una ara amb inscripció funerària del segle III. També es visualitzaren nombrosos marbres treballats procedents dels edificis flavis en els murs de totes les cronologies.

PGB - JLV

61. Pl. del Fòrum, 10 / C. d'en Talavera, 6

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: García/Pociña 2004; Pensabene/Mar 2004; Pensabene 2005.

Descripció: Excavació d'urgència de l'any 1996 dirigida per M. García (Codex). En una estratigrafia moderna es recuperaren dos fragments de fris marmori pertanyents a dos temples del s. I dC possiblement ubicats dins i/o fora del recinte de culte del *concilium*.

MGN

62. C. d'en Granada, 3 / Pg. de Sant Antoni, 31

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: En aquest solar es conserva un segment del sòcol megalític de la muralla republicana.

JMS

63. C. de la Mare de Déu del Carme (enfront del núm. 3)

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Peña/Díaz 1996, 207.

Descripció: Durant les obres d'arranjament dels serveis urbans i de pavimentació dutes a terme pel Departament d'Arquitectura i Habitatge el 1994, es va fer una cala on es va localitzar el nivell de construcció del complex del *concilium* i evidències estratigràfiques d'època tardoantiga. Direcció d'I. Peña (Servei Arqueològic URV).

JMS

64. C. de les Escrivanies Velles, 2 / C. de Misser Nogués, 1-3

Definició: Recinte de culte del *concilium*. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892. T. I, ap. 2, 32; Cortés/Gabriel 1985, 19, núm. 2 i 4; Peña/Díaz 1996, 199.

Descripció: Hernández Sanahuja menciona el reaprofitament del mur interior del recinte de culte en la construcció de la casa, així com també l'existència d'una porta a l'interior del solar que permetia accedir-hi. Una part d'aquestes estructures ja havien estat descrites per Albinyana i Bofarull. Les actuacions posteriors del Servei Arqueològic de la URV als carrers contigus van permetre treballar amb la hipòtesi de l'existència d'una torre de comunicació entre la plaça de Representació i el recinte de culte del *concilium provinciae*,

així com la seva reutilització com a fonamentació d'aquest immoble, però no van constatar la porta esmentada per Hernández.

ERACT

65. C. de les Escrivanies Velles (enfrent del núm. 2) / **C. de Misser Nogués** (enfrent dels núm. 1-3)

Definició: Recinte de culte del *concilium*, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 19, núm. 2 i 4; Peña/Díaz 1996, 210 i seg.; Peña 2000b, 2000c.

Descripció: Durant les obres d'arranjament dels serveis urbans i de pavimentació dutes a terme pel Departament d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya el 1994, sota la direcció d'I. Peña (Servei Arqueològic URV) es van efectuar quatre sondejos i una rasa que resseguia tot l'edifici cantoner entre els carrers de Misser Nogués i de les Escrivanies Velles. S'hi van localitzar dues cantonades d'una possible torre occidental que permetia la connexió entre els nivells de la plaça de Representació i el recinte de culte. Finalment, destacà un fragment epigràfic adscriuible a un membre de la *Legio VII Gemina* (Peña 2000c).

JLV

66. Pla de la Seu, 4-8

Definició: Recinte de culte del *concilium*, troballes aïllades de materials arqueològics, criptopòrtic. *Plànols:* A, 2.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1981; Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 33; López/Curulla 2001.

Descripció: Es coneix, embegut entre les construccions actuals, un mur romà, paral·lel a l'eix longitudinal del recinte de culte, que podria arribar fins al criptopòrtic de la plaça de Representació (solar núm. 6 del carrer de la Merceria). No queda clar si aquesta estructura reflecteix la fi d'un porticat meridional del recinte de culte o bé la presència d'un *propileus*. Al núm. 4 del pla de la Seu es conserva actualment, com a element constructiu d'un arc diafragma, una ara romana. Creiem que en el subsòl d'aquest immoble es devien conservar evidències d'una porta i una escalinata de comunicació amb el criptopòrtic septentrional de la plaça de Representació. Una suposició establerta a partir de les restes simètriques del núm. 13 del carrer de les Escrivanies Velles.

ERACT

67. C. del Pare Iglésias / C. Nou del Patriarca / C. de la Merceria

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 1.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Aquests carrers delimiten la major part de l'àrea ocupada per l'antic castell del Patriarca, a l'entorn del qual s'han recuperat les inscripcions RIT 250 a i b, 251, 267, 268, 307, 318 i 456. La restitució simètrica respecte de les troballes produïdes entorn del carrer de les Escrivanies Velles i de Misser Nogués fan plantejar la presència d'una torre o caixa d'escalas de

comunicació entre la plaça del *concilium* i el recinte de culte.

JMS

68. Pl. de l'Arc de Sant Bernat

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Pociña *et al.* 1999.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per C. A. Pociña, J. A. Remolà, I. Peña i C. Salom els anys 1997 i 1998, realitzada per Codex per encàrrec del Museu d'Història de Tarragona. Els treballs se centraren principalment a la plaça del Fòrum, però es va obrir una cala a la plaça de l'Arc de Sant Bernat on es va documentar un mur d'uns 4 m de longitud i de cronologia probablement tardoantiga (segle VI?).

CPL - CSG

69. Camp de Mart (aqüeducte del riu Gaià)

Definició: Abastiment aigua, troballes aïllades de materials arqueològics, sarcòfag. *Plànols:* A.

Bibliografia: Hernández/López 2001, 47, fig. 53; Sánchez Real 1992b; Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136; Cortés 1993; DA 1998, 31; Claveria 2001, 26.

Descripció: En aquest indret es conservaven restes de l'*specus* procedent del riu Gaià. Altres vestigis eren visibles fins a mitjan segle xx. Sánchez Real esmenta l'existència d'un segment de *specus* d'uns 20 m de longitud i un dipòsit de redistribució —*castellum aquae?*— a prop de la torre de l'Arquebisbe. Ambdues evidències quedaren molt afectades per la urbanització de l'actual zona verda. Resta actualment a l'entrada de la ciutat una ramificació de *specus* per sota del Fortí Negre i que té sortida al solar núm. 2 del carrer de la Civaderia. Aquesta conducció es troba alineada respecte dels basaments de carreus documentats al carrer de Sant Auguri. També es conserva un segment d'un altre braç que corre paral·lel a la muralla i que es troba al costat del portal del Roser (DA 1998, 31). Al voltant d'aquest indret es recuperà un sarcòfag.

JMS

70. Pl. de Sant Joan, 14

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 2, 5.

Bibliografia: Hauschild 1983a; Sánchez Real 1986, 60 i seg.

Descripció: En aquesta finca urbana hem inclòs les excavacions arqueològiques dirigides per Th. Hauschild en el baluard de Santa Bàrbara o Fortí Negre els anys 1977 i 1978 (IAA).

L'estructura defensiva moderna oculta una reculada de la muralla i, segons l'excavador, una possible torre tardorepublicana de característiques similars a les ja conegudes. S'efectuaren nou sondejos de diferents dimensions que, per impossibilitats tècniques, no exhauriren la seqüència estratigràfica. En dos dels sondejos es constataren dos murs de carreus interpretats com a tirants interns i, en el sondeig 8, un altre mur que l'autor (Hauschild 1983, 170) interpreta com a parament extern de la muralla. L'emplaçament d'aquest element no coincideix amb la trajectòria murària des de la torre de l'Arquebisbe i marca, si fos cert, la desviació del

llenç defensiu. Al sud del Fortí Negre es conserva un segment de la muralla romana, visible des de l'actual passeig arqueològic, i que, l'any 1935, patí un esfondrament parcial que va permetre la documentació de dos tirants transversals de la muralla. JMS

71. C. del Vidre (enfrent del núm. 10)

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A-, 4.

Bibliografia: Mirambell/Sancho 1969-70.

Descripció: Localització d'un basament de columna d'ordre corinti. JMS

72. C. d'en Granada, 1 / Pg. de Sant Antoni, 29

Definició: Edifici públic, muralla, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1925; Berges 1974; Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 72; Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: En aquest solar es conserva un segment de la segona fase de la muralla i, a la façana del carrer d'en Granada, una columna amb fust estriat i capitell retallat que formava part de la columnata identificada per P. M. Berges a l'entorn de la plaça d'en Rovellat. JMS

73. Pl. de l'Arc de Sant Bernat, 3 / Pl. d'en Rovellat, 10

Definició: Estructures indeterminades, troballes aïllades de materials arqueològics, basílica paleocristiana?, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Berges 1974; Macias *et al.* 1996, núm. 11; Macias 1997b; Godoy/Gros 1994; Domingo 2005a.

Descripció: Les excavacions i el seguiment de l'obra efectuat per P. M. Berges l'any 1971 (MAP) posaren al descobert, a la façana posterior d'aquest immoble, una columna i una arcada integrada per elements arquitectònics aprofitats. Els elements formen part d'una columnata visible en solars contigus, cosa que ha donat peu a la ubicació teòrica d'un centre cultural visigòtic. En aquest indret s'han documentat diversos elements d'arquitectura decorativa tardana, com ara creus calades. La concentració d'aquests elements és un altre aspecte que permet treballar amb la hipòtesi de la proximitat d'un centre cultural cristià, potser l'església de Sant Pere esmentada a l'*Oracional de Verona* (Macias *et al.* 1997b). JMS

74. Pl. d'en Rovellat, 9 / C. de l'Arc de Sant Bernat, 5

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Berges 1974; Cantallops/Romaní 1995.

Descripció: A la façana d'aquest immoble es conserva una de les columnes integrants de la columnata identificada per P. M. Berges en els seus treballs a la plaça d'en Rovellat. JMS

75. C. de Misser Nogués, 2-4

Definició: Estructures indeterminades, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Sicaud 1993; Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Peña/Díaz 1996, 210.

Descripció: Evidències d'un mur d'1 m d'amplada, fet amb carreus de pedra calcària, al costat del qual es va documentar un enllosat de pedra. El mur va ser documentat l'any 1948 quan es feia la paret del convent. Al voltant de les estructures van aparèixer fragments de marbre blanc, amb motlures i sense. Durant les obres d'arranjament dels serveis urbans i de pavimentació el 1994, es va fer un sondeig enfrent d'aquest immoble. Sense restes arqueològiques. Actuacions dirigides per I. Peña (Servei Arqueològic URV). JMS

76. C. de la Civaderia, 36 / C. de les Escrivanies Velles, 3-5

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aquilué 1992a, 802.

Descripció: L'any 1989, el Ted'a desenvolupà una actuació arqueològica a l'interior d'un segment del criptopòrtic septentrional de la plaça del *concilium*. Es tracta d'una volta més estreta i amb correspondència simètrica amb les restes conegudes sota els immobles parells del carrer de la Merceria. A diferència dels altres trams de criptopòrtic, amb coberta de volta en *opus caementicium*, aquí els paraments d'*opus quadratum* es troben coronats per motlures de taló que sustenten una coberta de carreus. Són evidències arquitectòniques conegudes d'antic. En realitat, la volta es troba sota l'immoble núm. 3-5-7 del carrer de les Escrivanies Velles, però s'hi accedeix des del carrer de la Civaderia. Aquestes estructures s'han associat al recinte de culte inaugurat en època flàvia, si bé no existeix cap argument estratigràfic que així ho ratifiqui. Recentment, s'ha destacat la diferenciació de tècnica constructiva en relació amb altres segments de criptopòrtic aixecats en *opus caementicium*, i s'ha plantejat la possibilitat que pertanyin a una fase constructiva anterior, talment com la rasa constructiva identificada entorn del temple de culte ubicat sota la Catedral (Macias *et al.* en premsa). L'estratigrafia del Ted'a identificà una seqüència d'època tardoantiga que ha disposat d'estudis ceramològics. Cal apuntar que l'extrem occidental de la volta coincideix amb l'eix del mur de fonamentació de la columnata del pòrtic del recinte de culte. A més, presenta una relació d'axialitat en relació amb les estructures del núm. 12 del carrer de la Merceria. JMS

77. Pl. de Santiago Rusiñol, 2a / C. de les Escrivanies Velles, 13

Definició: Plaça del *concilium*, recinte de culte del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Bermúdez 1991a; Cortés/Gabriel 1985,

27, núm. 64; Cantallops/Romaní 1990, secció illa 22; Bermúdez 1992b; Macías *et al.* en premsa.

Descripció: Actuació de l'any 1990 dirigida per A. Bermúdez i A. Dasca (CAUT). Es documentà un segment del criptopòrtic septentrional de la plaça de Representació així com la llinda d'una porta que, presumptament, condueix cap al recinte superior de culte. Són estructures en *opus quadratum* amb coronament de motllures de taló. La troballa de la porta, coneguda d'antic, fa presumir que, ja dins l'àrea sacra, hi havia una escalinata de connexió entre els diferents nivells del *concilium provinciae*. Aquestes estructures s'han associat al recinte de culte inaugurat en època flàvia, si bé no existeix cap argument estratigràfic que així ho ratifiqui. Recentment, s'ha destacat la diferenciació de tècnica constructiva en relació amb altres segments de criptopòrtic aixecats en *opus caementicium*. S'ha reflexionat sobre si realment pertanyien a una fase constructiva anterior, talment com la rasa constructiva identificada entorn del temple de culte ubicat sota la Catedral (Macías *et al.* en premsa). JMS

78. C. de la Merceria, 2-4

Definició: Plaça del *concilium*, recinte de culte del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1877; Cortés/Gabriel 1981; Cortés/Gabriel 1985, 27, núm. 65; Peña 2000c.

Descripció: Es conserven murs d'*opus quadratum* corresponents a les estructures perimetrals septentrionals de la plaça de Representació del *concilium*. Es troben molt afectats per reutilitzacions d'èpoques posteriors i la seva ubicació planimètrica és imprecisa. Aquestes estructures devien correspondre a un criptopòrtic similar al documentat sota els immobles imparells del carrer de les Escrivanies Velles. La fiabilitat planimètrica d'aquestes estructures és aproximada, per la qual cosa s'ha optat per reproduir simètricament les documentades en el solar núm. 2a de la plaça de Santiago Rusiñol i núm. 13 del carrer de les Escrivanies Velles. JMS

79. C. del Pare Iglésias (enfrent del núm. 2a)

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Dupré 1987a.

Descripció: La renovació de les conduccions del servei públic propicià una actuació dirigida per X. Dupré que permeté la documentació dels arrencaments dels murs del criptopòrtic septentrional de la plaça, al costat dels porxos del carrer de la Merceria. Un dels murs presentava, a la cara interna, restes de revestiment tucat pintat. JMS

80. C. de la Merceria, 10 / C. del Pare Iglésias, 2a

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Dasca/Vilaseca 1991b.

Descripció: Realització d'un sondeig dirigit per A. Dasca (CAUT) l'any 1991 en què es documentà un segment del mur del criptopòrtic septentrional de la plaça del *concilium*. No hem estat autoritzats a reproduir-ne la planimetria. JLV

81. C. de la Merceria, 12 / C. del Pare Iglésias, 1

Definició: Plaça del *concilium*, recinte de culte del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 27, núm. 66; Ted'a 1989b.

Descripció: Mur d'*opus quadratum* perpendicular a la direcció del criptopòrtic septentrional de la plaça de Representació. La seva alineació coincideix amb el basament de la columnata del recinte de culte i té una relació d'axialitat amb l'extrem occidental de la volta del carrer de la Civaderia. L'emplaçament pot tenir relació amb un accés cobert entre el criptopòrtic de la plaça i el pòrtic del recinte de culte. JMS

82. C. de la Merceria, 16

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1877; Cortés/Gabriel 1985, 27, núm. 67.

Descripció: Es conserven restes d'un segment del criptopòrtic septentrional de la plaça de Representació. La construcció d'aquest immoble l'any 1869 implicà l'afectació de restes arquitectòniques integrades en el perímetre de la plaça de Representació del *concilium*. JMS

83. C. de la Merceria, 21-22

Definició: Clavegueram. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 76.

Descripció: Segons Hernández Sanahuja, en el subsòl es trobava una conducció de desguàs que enllaçava amb la coneguda del solar núm. 12 del carrer del Trinquet Vell. Si això fos correcte, seríem davant d'una canalització que recollia les aigües procedents de l'exterior del recinte de culte. JMS

84. C. d'en Talavera

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Vergès 1997; Aleu manusc. i-f.

Descripció: Seguiment realitzat per Josep M. Vergès l'any 1994 amb motiu de la instal·lació de serveis. Les rases es van obrir seguint els traçats de velles canonades. Sense restes. Segons M. Aleu, entre els immobles septentrionals de la plaça i el criptopòrtic transita un segment de canalització procedent de l'*specus* que entra a la ciutat pel carrer de la Civaderia. JLV

85. Pl. del Fòrum

Definició: Plaça del *concilium*, cisternes i dipòsits, edifici residencial, enterraments, criptopòrtic, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Dasca/Vilaseca 1991b; Aquilué 1992a, 116-155; Pociña *et al.* 1999; Aleu *manusc.* i.

Bibliografia: Berges 1974; Keay 1964, 665-667; Cortés/Gabriel 1985, 24, núm. 31, 32 i 68; Ted'a 1989a, 38-42; Aquilué 1997; Hauschild 1993a; Koppel/Rodà 1996; Macias 1999, 221-227; Pociña/Remolà 2000; Remolà 2000, 64-71; Papiol 2004.

Descripció: En l'espai ocupat per la plaça del Fòrum ja es van detectar les imponents estructures del fòrum provincial a final del segle XIX, que van quedar a la vista l'any 1917 amb motiu de l'enderroc de l'illa de cases situada entre els carrers de Santa Teresa i Transcarnicé, que va donar lloc a l'esmentada plaça, quan gran part dels murs romans foren destruïts. El 1921, A. del Arco, director del Museu Arqueològic, va efectuar dues rases a l'interior del criptopòrtic de la plaça. Segons M. Aleu, entre els immobles septentrionals de la plaça i el criptopòrtic transita un segment de canalització procedent de l'*specus* que entra a la ciutat pel carrer de la Civaderia.

El 1971, P. M. Berges (MPT) hi efectuà nous treballs. Començaren amb l'obertura d'un sondeig davant el núm. 4 de la plaça, en l'espai comprès entre el mur exterior del fòrum i la casa. Fins a 3 m de profunditat es trobà estratigrafia tardana i, per sota, una capa de treball de pedra Mèdol, sobre la qual es van localitzar grans fragments de columna de marbre (actualment al Pretori) i una copa monumental també de marbre de Luni associada a la decoració de la plaça de Representació del *concilium provinciae*. L'ampliació del sondeig inicial va comportar l'aparició de murs construïts amb pedres i terra que delimitaven uns àmbits d'època baiximperial annexats al mur exterior del fòrum, així com dos enterraments d'identica cronologia. En total, s'efectuaren 10 sondejos amb què es van documentar una sèrie de cisternes construïdes dins el recinte del criptopòrtic. S'ha revisat el material ceràmic obtingut en aquesta actuació. El 1991, s'efectuaren tres sondejos de delimitació en què es detectaren els murs del criptopòrtic. La major part de la informació actual prové de l'excavació d'urgència dirigida per C. A. Pociña, J. A. Remolà, I. Peña i C. Salom entre els anys 1997 i 1998, realitzada per Codex per encàrrec del Museu d'Història de Tarragona.

Els nous treballs serviren per documentar el mur exterior del criptopòrtic, ja conegut, i els fonaments del mur interior que fins aleshores estava cobert. Les novetats més importants pel que fa a les estructures flàvies són la localització d'un mur transversal que compartimenta el criptopòrtic per occident, situat sota el carrer de la Merceria, i la connexió amb l'espai que hi ha entre els carrers de Santa Anna i el de Talavera, que es fa mitjançant una porta. També fou una important novetat l'aparició d'uns encaixos que demostraven que els basaments de les pilastres que decoraven el porticat del cantó meridional de la plaça eren de marbre. Això té relació amb troballes descontextua-

litzades efectuades durant la construcció dels antics mercats del fòrum (Menchon 2001c).

En el Baix Imperi es documenta que el criptopòrtic es compartimenta mitjançant dos murs transversals i que el tapiat de la porta oriental i els tres espais inferiors resultants es pavimenten i revesteixen amb *opus signinum*, de la qual cosa en resulten tres dipòsits, en un dels quals es conserven unes escales d'accés. La seva cronologia és anterior als segles V-VI, moment en què són aprofitades per a usos residencials. La data de rebliment de les cisternes no ha pogut ser precisada amb satisfacció (Macias 1999). Paral·lelament, es documenten processos de saqueig consistents en el desmunt de murs i espoli de plaques de marbre entre la segona meitat de segle V i la primera del VI, lligats a la transformació d'aquest espai en àrea domèstica amb el farciment de les cisternes i alguns murs de poca entitat com els que es detecten al final del criptopòrtic oriental, ja a l'angle del conjunt. S'han estudiat alguns contextos ceràmics obtinguts en aquestes excavacions.

CPL - CSG - JLV- JMS

86. C. de la Civaderia, 2 / C. del Vidre, 1a

Definició: Plaça del *concilium*, abastiment aigua, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 87; Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 60; Ted'a 1989a, 31; Menchon 2001d, 161-162.

Descripció: Aquest solar amaga l'angle nord-occidental de la plaça de Representació del *concilium*. L'enderroc de la casa al s. XIX ocasionà la descoberta de les pilastres dòriques del porticat revestides d'estuc imitant el marbre de Santa Tecla. El basament de les pilastres era de marbre blanc. En aquest indret arriba l'*specus* localitzat al Camp de Mart i procedent del presumpte *castellum aquae* del turó de l'Oliva. Cal apuntar que les evidències constatades entre els núm. 2 i 30 del carrer de la Civaderia impossibiliten l'existència d'un criptopòrtic perimetral a l'angle nord-occidental de la plaça de Representació.

JMS

87. C. de la Civaderia, 4 / C. del Vidre, 1

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Pellejà 2002b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Pellejà (Cota 64) l'octubre del 2002. No s'hi realitzaren cal·les perquè la roca apareixia a pocs centímetres del sòl. Es van documentar en molt mal estat dos segments del mur de fons del porticat de la plaça de Representació del *concilium*.

RPV

88. C. de la Civaderia, 6 / C. del Vidre, 1b

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 61.

Descripció: L'immoble conserva part del mur de fons del pòrtic septentrional de la plaça del *concilium*, que folrava un retall antròpic a la roca per tal d'encabir-hi l'edifici.

JMS

89. C. de la Civaderia, 8 / C. del Vidre, 3

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Es conserva al fons del solar un segment en *opus quadratum* del mur de fons del porticat de la plaça del *concilium*. El 1999 E. Chimisanas (Cota 64) dirigí un seguiment d'obres al solar. ECM

90. C. de la Civaderia, 12 / C. del Vidre, 5

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 61 bis.

Descripció: En aquest solar es conserva part del mur de fons del pòrtic de la plaça de Representació del *concilium*. R. Gabriel i R. Cortés esmenten la presència d'una porta dovellada de difícil interpretació. JMS

91. C. de la Civaderia, 14 / C. del Vidre, 7

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: El solar limita amb un segment del mur de fons del porticat de la plaça del *concilium* que folra el retall efectuat a la roca per tal d'encaixar la gran plaça pública en el desnivell orogràfic. El mur es trobava afectat per anorreaments moderns i només s'apreciava als laterals del solar. JMS

92. C. de la Civaderia, 20 / C. del Vidre, 13

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 62; Peña/Díaz 1996, 206.

Descripció: Al fons del solar es conserva part del mur de fons del pòrtic de la plaça del *concilium*. Durant les obres d'arranjament dels serveis urbans i de pavimentació dutes a terme pel Departament d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya el 1994 es va localitzar, des del carrer del Vidre, la cresta d'aquest mateix mur de tancament NO del porticat de la plaça. JMS

93. C. de la Civaderia, 22-24 / C. de les Escrivanies Velles, 1

Definició: Plaça del *concilium*, epigrafia. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 63; Peña/Díaz 1996, 207.

Descripció: Durant les obres d'arranjament dels serveis urbans i de pavimentació dutes a terme pel Departament d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya el 1994 es va obrir una rasa dins el solar que no aportà informació arqueològica. La direcció va anar a càrrec d'I. Peña (Servei Arqueològic URV). També es va netejar i documentar el mur de fons del pòrtic septentrional de la plaça del *concilium* que folra el retall de la roca. S'hi recuperà un fragment d'inscripció. JMS

94. C. de la Civaderia, 26

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Aquí s'ha conservat el retall efectuat a la roca per tal d'adossar-hi el mur de fons del porticat de la plaça del *concilium*, que es conserva parcialment. JMS

95. C. de la Civaderia, 32

Definició: Sense restes documentades. Plànols: A, 4.

Documentació: Curulla 2000d.

Descripció: Seguiment arqueològic de l'enderroc d'aquest immoble amb la finalitat d'observar el nivell de conservació de les restes de la plaça del *concilium*. Durant aquesta tasca no es constataren evidències. Direcció de l'any 2000 per part d'O. Curulla (Servei Arqueològic URV). OCF

96. Pl. de Santiago Rusiñol, 2 / C. de la Civaderia, 38 / C. de les Escrivanies Velles, 9-11

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, secció illa 22.

Descripció: La façana de la plaça conserva, tot i que molt restaurada, una part del parament exterior del criptopòrtic septentrional de la plaça del *concilium*. Reformes recents dels baixos han posat al descobert un altre segment de la volta del criptopòrtic, relacionada amb la localitzada en el núm. 36 del carrer de la Civaderia. JMS

97. Pl. de Santiago Rusiñol

Definició: Sense restes documentades. Plànols: A, 4.

Documentació: Curulla 2001a.

Descripció: L'any 2001, en fer-se obres de canalització de serveis urbans, es va documentar una gran volta situada sota el ferm de la plaça. No hi ha dades estratigràfiques, tot i que per criteris estilístics s'ha associat a un magatzem o cup que es data, preferentment, en època moderna o contemporània. Tampoc es descartava el període medieval. Direcció d'O. Curulla (Nemesis). OCF

98. C. de Santa Anna, 13 / C. de Talavera, 4

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. Plànols: A, 3.

Bibliografia: Ted'a 1989a, 33-34.

Descripció: Volta d'*opus caementicium* situada a l'interior del criptopòrtic de la plaça del *concilium*. Actuacions inèdites del Ted'a documentaren l'extradors de la volta situat perpendicularment en la direcció del criptopòrtic i a una cota inferior en relació amb el nivell del *podium*. JMS

99. C. de l'Arc de Sant Bernat, 1 / C. d'en Talavera, 11-13 / Pl. d'en Rovellat, 17 (antic Mercat del Fòrum, seu de l'ICAC)

Definició: Estructures indeterminades, troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica, sitges?, epigrafia. Plànols: A, 3.

Documentació: Aleu manusc. f, 52 i seg.

Bibliografia: Alföldy 1975; Sánchez Real 1990a, 1991; Macías *et al.* 1996.

Descripció: La construcció del Mercat del Fòrum el 1958 va propiciar la descoberta de diverses estructures arquitectòniques i una possible volta romana, així com fragments de peces decoratives de marbre i pedra calcària, alguns dels quals poden relacionar-se amb la decoració del recinte de culte. D'aquest indret han estat recuperats diversos elements d'arquitectura decorativa visigòtica, així com també la inscripció RIT 427. La diversitat de descripcions dels murs fa pensar en la presència, a l'exterior de la plaça de Representació del *concilium*, d'estructures altimperials i també d'època tardoantiga. Són recintes arquitectònics de difícil interpretació i sense una cronologia determinada. Sánchez Real hi documentà tres retalls circulars arrencats que, segons M. Aleu, són tres grans sitges intercomunicades i que poden tenir relació amb les estructures hidràuliques que M. Aleu creu identificar. JMS

100. Pl. d'en Rovellat, 7 / Pg. de Sant Antoni, 27

Definició: Muralla. Plànols: A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: Aquest solar conserva un segment molt arrasat de la muralla republicana. JMS

101. C. de la Merceria

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 3.

Documentació: Dasca/Vilaseca 1991b.

Descripció: Realització d'un sondeig dirigit per A. Dasca (CAUT) i A. Vilaseca l'any 1991 als porxos del carrer de la Merceria. Es documentà la continuïtat del mur perimetral de la plaça del *concilium*. No es disposa d'informació sobre l'emplaçament d'aquest sondeig. AVC

102. C. del Notari Albinyana, 16 / Pl. de Sant Joan, 11

Definició: Plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Mur d'*opus quadratum* que correspon al mur de fons del pòrtic occidental de la plaça de Representació de la seu del *concilium*. Es conserva la secció del mur als costats nord i sud del solar, ja que l'estructura ha estat tallada en foradar la roca per tal de guanyar espai útil de l'immoble. Es documentà un alçat de nou filades de carreus i es constatà que la presència de la roca impossibilita la continuació del criptopòrtic occidental, tal com es documenta clarament a la plaça del Pallol. JMS

103. C. del Notari Albinyana, 14 / Pl. de Sant Joan, 9

Definició: Sense restes documentades. Plànols: A, 4.

Documentació: Molera 2001.

Descripció: Excavació dirigida per S. Molera l'any 1999. S'obrí un sondeig d'1 x 1 m. La roca apareix al cap de pocs cm. JLV

104. Pl. dels Natzarens

Definició: Plaça del *concilium*, estructures indeterminades. Plànols: A, 4.

Documentació: López Vilar 1992a.

Bibliografia: López Vilar 1993a, 245-255; Macías 1999, 253-254.

Descripció: Antigament pla de Sant Miquel o carrer de la Civaderia núm. 5. Es va fer un sondeig que va posar al descobert el nivell constructiu de la plaça d'època flàvia, que s'adossava a una estructura de morter de calç, base de dos carreus. Probablement era el suport d'un basament indeterminat relacionat amb la plaça del *concilium*. També s'excavà un estrat del segle VII que cobria un mur anterior, possiblement d'època visigòtica. Existeix un estudi ceràmic parcial. JLV

105. C. Major, 44

Definició: Plaça del *concilium*, recinte de culte del *concilium*, elements decoració arquitectònica. Plànols: A, 4.

Documentació: Güell 1994.

Bibliografia: Peña/Díaz 1996; Peña 2000d.

Descripció: Excavacions efectuades els anys 1993 i 1994 sota la direcció de M. Güell (Tarraco 2000). Es documentà part de l'escalinata d'unió entre la plaça de Representació i el recinte de culte del *concilium*. Es documentaren nou esglaons amb una amplada mínima de 14,5 m i una de teòrica de 30 m. També aparegué el mur de delimitació occidental de l'escala. Els esglaons són de pedra de Santa Tecla amb motllura inferior en marbre de Luni-Carrara. MGA-JLV

106. C. de Santa Anna, 11

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. Plànols: A, 3.

Bibliografia: Ted'a 1990b, 36.

Descripció: L'any 1989, aprofitant la rehabilitació de l'immoble, el Ted'a hi va efectuar una intervenció en què va constatar les fonamentacions en *opus quadratum* del criptopòrtic. JMS

107. Pl. d'en Rovellat

Definició: Estructures indeterminades, troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, elements decoració arquitectònica, cisternes i dipòsits, epigrafia. Basílica paleocristiana? Plànols: A, 3.

Documentació: Aquilué 1992a, 156-187.

Bibliografia: Berges 1974; Alföldy 1975; Keay 1984; Cortés/ Gabriel 1985, 28, núm. 72; Sánchez Real 1990a, 1991; Aquilué 1997; Macías *et al.* 1996, núm. 11; Macías *et al.* 1997b; Macías 1999, 259; Remolà 2000, 82-83; Domingo 2005b, 197.

Descripció: Excavació de l'any 1971 efectuada amb el seguiment de P. M. Berges (MAP) arran de la creació d'aquesta plaça. Els resultats d'aquestes actuacions són inèdits. La revisió de X. Aquilué estableix que, durant la primera meitat del s. v, la zona fou transformada per tal de crear una àrea residencial en què

destaquen tres cisternes. Cap a final del s. v i inici del vi aquesta àrea és abandonada o desmuntada i s'hi aprecia una construcció d'ús indeterminat de la qual destaca una doble columnata elaborada amb materials arquitectònics aprofitats. S'han efectuat revisions ceramològiques posteriors i es constata la recuperació a la plaça de les inscripcions RIT 27, 71, 522 i 714. Segons Alföldy, en el número 15 d'aquesta plaça (numeració de l'any 1975) es localitza la inscripció RIT 73.

L'element més destacable d'aquesta àrea és la columnata identificada per Vergès i que, segons Hernández Sanahuja, era doble. Cal recordar que en aquesta àrea ha estat prolífica la recuperació d'elements d'escultura visigòtica i que s'ha establert, en virtut d'un document medieval, la possibilitat que la basílica de Sant Pere esmentada a l'*Oracional de Verona* es trobés emplaçada en aquest indret. JMS

108. Pl. d'en Rovellat, 5 / Pg. de Sant Antoni, 25

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1995, alçat illa 65.

Descripció: El solar conserva un segment de llenç exterior de la muralla republicana. JMS

109. Pl. de Sant Joan

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Díaz Dalmau 2001a.

Descripció: L'any 1999 s'efectuà el seguiment arqueològic del traçat d'una línia elèctrica d'alta tensió. La rasa seguia la vorera contigua a la muralla amb què es va documentar la roca a 68,58 msnm al capdamunt de la baixada del Roser, i a 67,83 msnm a l'altre extrem. Enfront del núm. 6 de la plaça, va aparèixer un mur indeterminat de paredat i, enfront del núm. 17, aparegueren dos carreus «amb una marca de grapa a cota 68,94 msnm». Aquest darrer element podia correspondre als murs del tancament occidental de la plaça de Representació del *concilium*. No hi ha planimetria de l'actuació arqueològica, dirigida per Rubén Díaz Dalmau (Cota 64). JLV

110. Pl. de Santiago Rusiñol, 5-7

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Bea 1997a; Fabregat 2004b.

Descripció: Urgència dirigida per D. Bea (Cota 64) el 1996. A causa d'obres de reforma a la planta baixa, s'obrí un sondeig que baixà fins a una profunditat de 2,70 m, en què va aparèixer la roca allisada a una cota de 58,12 msnm. Es trobaren també estrats de final del segle I dC i un altre dels segles v-vi, amb poc material. Una segona excavació fou dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2004, on es van trobar restes medievals i modernes. També es va fer el seguiment del desmuntatge d'aquestes estructures. DBC - RFF

111. C. Major (entre els núm. 43 i 46)

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Dupré 1987a; Ted'a 1989a, fig. 16; Ted'a 1989b, 170.

Descripció: Actuació dirigida per X. Dupré als anys 80 arran de les obres de repavimentació del carrer. A prop de la cantonada amb la plaça de les Cols es va detectar un segment de fonamentació més ample (3,4 m en lloc dels 2,5 m habituals). Aquesta major envergadura, així com la posterior descoberta de les escales d'accés al recinte de culte (carrer Major, 44), obliga a replantejar aquest element com un segment de la fonamentació d'algun aspecte ornamental situat en un teòric replà d'aquesta escalinata monumental, segurament coincidint amb el nivell superior del *podium* perimetral de la plaça. JMS

112. C. de la Merceria, 5

Definició: Estructures indeterminades, pou. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 75.

Descripció: Hernández Sanahuja hi localitza un segment del «mur ciclopi», a quatre metres del qual es va documentar un pou. JMS

113. C. de la Merceria, 11 / C. dels Calderers, 18

Definició: Plaça del *concilium*, abocador residus urbans. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Piñol 1993, 1996; Macias 1999, 238-240; Remolà 2000, 43-45.

Descripció: El 1993, Ll. Piñol (Servei Arqueològic URV) va dirigir l'excavació del solar amb què va posar al descobert tres blocs megàlits alineats (un possible mur d'època republicana?) i un segment del mur del podi de la plaça del *concilium*, que conservava restes de l'aplacat i una motllura de marbre. Els megàlits poden tenir relació amb la troballa del solar núm. 15. S'ha estudiat el context ceràmic obtingut en l'estratigrafia d'abocaments d'època tardana. JMS

114. C. de la Merceria, 15

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/ Morera 1892, 52; Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 75.

Descripció: Localització l'any 1872 d'un segment de mur ciclopi només a mig metre de profunditat. S'afirma que aquest continua per sota de les cases contigües. JMS

115. C. de la Merceria, 19 / C. de Sant Pere i les Estubes, 8-12

Definició: Estatuària, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975, 80.

Descripció: Pedestal o base d'estàtua amb la inscripció RIT 147, dedicada a un senador. JMS

116. C. de la Merceria, 25 / C. d'en Ventallols, 10

Plànols: A, 3.

Descripció: Intervenció arqueològica de l'any 2004

efectuada per Cota 64 (direcció de M. Corominas). Memòria d'intervenció en fase de realització.

117. C. d'en Ventallols (calçada enfront del núm. 19)

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Vilaseca 1992a.

Descripció: Sondeig efectuat al mig del carrer amb motiu de les obres de rehabilitació dels vials de la Part Alta dutes a terme pel Departament d'Arquitectura i Habitatge de la Generalitat de Catalunya. Actuació dirigida per A. Vilaseca l'any 1992 (Tarraco 2000). Davant el núm. 19 es féu una rasa de 3 m de llarg per 1,80 m de profunditat. Sense restes. En una segona rasa aparegué la fonamentació d'*opus caementicium* de la possible columnata del fòrum, amb una amplada de 2,60 m. Al nord del mur es localitzà un reompliment de fragments de roca. Al sud, terra amb materials moderns. AVC

118. Pl. del Fòrum, 5

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Macias 2001b.

Descripció: Seguiment d'excavació de l'any 2001 efectuat per J. M. Macias (Codex) sense documentar-hi restes arqueològiques. JMS

119. Pl. d'en Rovellat, 3 / Pg. de Sant Antoni, 23

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: El solar conserva un segment de llenç exterior de la muralla republicana. JMS

120. C. de la Portella, 1 / Pg. de Sant Antoni, 21

Definició: Edifici públic, muralla, cisternes i dipòsits? *Plànols:* A, 3.

Documentació: López Vilar 1992b; Piñol 1997b.

Bibliografia: Piñol 2000i.

Descripció: Urgència dirigida per Ll. Piñol i J. López (Servei Arqueològic URV). El 1993 J. López hi dugué a terme unes cales que permeteren detectar el llenç intern de la muralla. El 1995 es feren cinc rases al solar. Al sector del passeig de Sant Antoni es localitzaren els dos llenços de la muralla tardorepublicana, així com restes d'un muret de datació incerta, però anterior al segle v. La mitjanera septentrional del solar és un mur de més de 5 m d'alçada que s'ha datat a final del segle iv-segle v amb un minso conjunt ceràmic. Conté dues portes, restes de *signina* i delimiten un mínim de dos àmbits. JLV - LPM

121. C. de la Merceria, 17 / C. de Sant Pere i les Estubes, 8

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Alföldy situa aquí la troballa de les inscripcions RIT 291, 308, 333 395, 414, 418 i 422. JMS

122. C. Major, 37-41 (antic Ajuntament)

Definició: Estructures indeterminades, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Dupré/Pàmies 1983, 1991.

Descripció: El 1982 es dugueren a terme els treballs d'excavació en una de les sales de l'antic Ajuntament de Tarragona. La intervenció va aportar fragments marmoris amb decoracions, així com elements ceràmics tardoromans. Es varen localitzar estructures arquitectòniques que no apareixen descrites. JMS

123. C. de Santa Anna

Definició: Restes estratigràfiques, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975; Güell *et al.* 1993, 181.

Descripció: En aquest entorn s'han recuperat les inscripcions RIT 15 i 325. Els treballs de pavimentació del vial actual permeten la documentació d'evidències estratigràfiques associades a la plaça del *concilium*, concretament enfront dels núm. 10-16 del carrer. JMS

124. Ptge. de Sant Miquel, 2 / C. d'en Gai, 2 (església de Sant Miquel del Pla)

Definició: Restes estratigràfiques, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975; Ted'a 1990b, 35; Dupré 1993b.

Descripció: En aquest indret s'han recuperat les inscripcions RIT 50, 144, 230 i 471. Excavació del Ted'a de l'any 1989 feta a l'interior de l'església de Sant Miquel del Pla. Es documentà una estratigrafia arqueològica d'època tardoantiga relacionada amb la reocupació domèstica de l'antiga plaça del *concilium*. També aparegué el sòl geològic retallat durant la reforma urbanística flàvia. JMS

125. C. de Misser Sitges, 8-10

Definició: Edifici residencial, sitges. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Foguet 1992b.

Bibliografia: Foguet 1994a; Remolà 2000, 45-46.

Descripció: Excavació realitzada per G. Foguet (LAUT) l'any 1992. Es van obrir tres cales en el solar, només una de les quals proporcionà restes d'època antiga, pertanyents a dos moments cronològics. La primera fase (segle v) està representada per tres murs de pedra lligada amb terra (un d'ells aprofitant un fragment de columna de granet) que possiblement conformen una estructura domèstica. També hi havia dues sitges (que tallen un dels murs). La segona fase (final del segle vi-segle vii) està representada per un paviment d'*opus signinum* que cobreix part de les estructures anteriors. Per sota discorre un canal que es relaciona amb aquest paviment. Han estat estudiades les àmfores tardoantigues d'aquesta actuació. GFC - JLV

126. Pl. de Dames i Vells

Definició: Edifici residencial, sitges. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Peña 1997a.

Bibliografia: Peña 2000f.

Descripció: Anteriorment carrer de Misser Sitges, 14. Excavació realitzada per I. Peña (Servei Arqueològic URV) l'any 1995. S'hi localitzà el nivell constructiu del *concilium provinciae* retallat per dues sitges colgades a final del segle VI-inici del VII. Per sobre d'aquestes evidències es documentaren tres murs i un paviment en *opus signinum*. Tot això datat a inici/mitjan de segle VII. Per sobre d'aquestes estructures es localitzà un edifici rectangular amb absis que es construí entre final del segle VII i inici del VIII. S'ha reproduït la planimetria publicada i no l'existent a la memòria d'intervenció, l'accés a la qual no ha estat facilitat. JLV

127. C. Major, 36

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Bea 2000b.

Descripció: Urgència dirigida per D. Bea (Cota 64) l'any 2000. Es va actuar a la part posterior del solar que dona a la plaça de Dames i Vells. S'hi efectuaren tres cales i dues rases amb màquina excavadora fins a una profunditat d'1 m, sense exhaurir l'estratigrafia inferior. No es constataren restes fins a aquesta cota. DBC

128. C. dels Calderers

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Dupré 1987a-b.

Descripció: Amb motiu de la renovació l'any 1983 del clavegueram del carrer s'obrí una rasa longitudinal. L'actuació fou dirigida per X. Dupré (Servei d'Arqueologia) i permeté la documentació, a prop de la cantonada amb el carrer de la Merceria, de la fonamentació de la columnata del pòrtic NE de la plaça del *concilium*. JMS

129. C. de Santa Anna, 3-5

Definició: Plaça del *concilium*, troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Ted'a 1989b; Güell *et al.* 1993, 181; Menchon 2001c.

Descripció: En aquest immoble es conserven evidències dels estreps de la volta perimetral occidental —criptopòrtic— de la plaça del *concilium*. A més, en relació amb el mur decorat del pòrtic, les obres de repavimentació del carrer de Santa Anna permeten la documentació escadussera de la base de sis de les pilastres que decoraven el mur de fons. Inspeccions efectuades per l'arqueòloga territorial de Tarragona indiquen la presència de voltes en *caementicium* disposades a l'interior del criptopòrtic i en sentit perpendicular. La notícia defineix una evidència similar a la constatada en el núm. 13 del mateix vial. JMS

130. C. d'en Talavera, 1 / Pl. dels Àngels, 15-23 / Pl. d'en Rovellat, 13

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 3.

Descripció: Excavacions arqueològiques dirigides per D. Bea els anys 2002 i 2003 (Cota 64) en què es documentaren importants restes arquitectòniques d'època altimperial i tardoantiga. Memòria en fase d'elaboració. JMS

131. C. de la Portella, 19 / Pg. de Sant Antoni, 19

Definició: Muralla, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: El solar conserva un segment de la muralla republicana. S'esmenta la recuperació de la inscripció RIT 24, segons numeració de l'any 1975. JMS

132. Bda. del Roser, 27 / C. de l'Arc d'en Toda, 4-6

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 26, núm. 59; Ted'a 1989b.

Descripció: En aquesta finca urbana finalitza el tram conservat del criptopòrtic occidental de la plaça del *concilium*, actualment accessible des de la volta del Pallol (fitxa plaça del Pallol, 2). Es conserven fonamentalment els estreps de la volta. JMS

133. Pl. dels Àngels

Definició: Abocador residus urbans, estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Remolà/Dupré 1988.

Descripció: L'any 1986, J. A. Remolà (Servei d'Arqueologia) dirigí una actuació arqueològica a partir de dos sondejos de prospecció. Es documentà un mur indeterminat d'època baiximperial i un nivell de terraplenament constructiu d'època flàvia més evidències estratigràfiques datables entre els segles II-IV, i un abocador de residus domèstics situat al s. V dC. Es disposa d'estudis ceramològics. No hem estat autoritzats a reproduir-ne la planimetria. JMS

134. C. de Santa Anna, 8 (Museu d'Art Modern)

Definició: Plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Aleu manusc. f-g.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1925; Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 77; Dupré 1987a, 1988.

Descripció: L'any 1986, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) hi dirigí una actuació de prospecció amb què va documentar parcialment un segment de la fonamentació del podi de porticat oriental de la plaça del *concilium*. Entre aquest solar i el carrer d'en Ventallols, R. Gabriel i R. Cortés situen les notícies d'Hernández Sanahuja que fan referència a estances subterrànies de difícil datació i interpretació (*carnificina*, any 1877). No queda clara la romanitat d'aquestes restes. M. Aleu també hi emplaça una sèrie de voltes d'ús indeterminat i amb cisternes incloses. JMS

135. C. de la Portella, 8 / Pl. dels Àngels, 13 / Pl. d'en Rovellat, 2

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, t. I, ap. 2, 21; Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 72.

Descripció: Segons Hernández Sanahuja, en aquest solar desaparegueren dues columnes que marcaven una alineació paral·lela a les ja conegudes a l'àrea de la plaça d'en Rovellat. JMS

136. C. de la Portella, 17 / Pg. de Sant Antoni, 17

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: El solar manté un segment de la muralla republicana i una de les seves *posterulae*. JMS

137. Arc d'en Toda

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cantallops/Romaní 1990, seccions il·les 5-6; Güell *et al.* 1993, 157-190.

Descripció: En aquest indret es localitzaren els dos murs del criptopòrtic occidental de la plaça de Representació, procedents de l'anomenada volta del Pallol (v. fitxa plaça del Pallol, 2). S'hi trobaren les inscripcions RIT 153 i 379. JMS

138. C. de Misser Sitges

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Peña 1995.

Descripció: L'any 1995, es realitzà el seguiment arqueològic dels treballs de revisió i substitució dels equipaments urbans que passen per sota del carrer. No es detectaren vestigis arqueològics en la fondària assolida. Es tracta d'una actuació que dirigí I. Peña (Servei Arqueològic URV). JLV

139. C. de l'Abat, 2-6 / C. Major, 32-32b

Definició: Estatuària, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Beltran 1924; Alföldy 1975; Massó 1989, 1995.

Descripció: Localització d'un possible fragment de sarcòfag, un pedestal d'estàtua eqüestre i les inscripcions RIT 127, 182, 242, 295, 349, 353, 354 i 677. JMS

140. C. dels Calderers, 2-4 / C. de les Cuirateries, 8a

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975, 247.

Descripció: En aquest immoble es localitzà la inscripció RIT 461. JMS

141. C. de Sant Pere i les Estubes, 3-5

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Descripció: Intervenció dirigida per P. Adiego l'any 1999 (Cota 64). Es procedí al rebaix manual del terreny per reforçar la fonamentació d'una de les sabates

de la paret mitgera de l'habitatge. S'efectuà una cala de 104 x 63 cm i una profunditat de 105 cm per sota el nivell del carrer, que no documentà cap resta arqueològica. Memòria en fase de realització. PAE

142. Pl. dels Àngels (emplaçament indeterminat)

Definició: Estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975, 205; Cortés/Gabriel 1985, 28, núm. 73; Ted'a 1989a, 37; Macias 1999, 218; Remolà 2000, 83-84.

Descripció: Troballa de la inscripció RIT 376 l'any 1914 aprofitada en els murs d'una casa. Als anys 60 del segle passat l'excavació d'una rasa comportà la descoberta d'un paviment de grans lloses de pedra de tipus Mèdol. JMS

143. C. de la Portella, 15 / Pg. de Sant Antoni, 15

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: S'hi conserva un segment de la muralla romana. JMS

144. Arc d'en Toda, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Fabregat 2000b.

Descripció: Seguiment de l'enderroc de l'edifici, antigament núm. 3. Urgència dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2000. Sense restes. RFF

145. C. de l'Abat

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Peña 1995.

Descripció: L'any 1995 es dugué a terme el seguiment arqueològic dels treballs de revisió i substitució dels equipaments urbans que passen per sota el carrer. No es detectaren vestigis arqueològics en la fondària assolida. Actuació dirigida per I. Peña (Servei Arqueològic URV). JMS

146. C. Major (emplaçament indeterminat)

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquest carrer emplacem la recuperació de les inscripcions RIT 255, 261, 262, 287, 298, 309, 326 i 604. JMS

147. C. de les Cuirateries

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Recuperació de la inscripció RIT 143. JMS

148. C. dels Calderers (emplaçament indeterminat)

Definició: Elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Macias *et al.* 1996, núm. 14.

Descripció: Recuperació d'un fragment de creu calada visigòtica. JMS

149. C. de Sant Pere i les Estubes

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, sarcòfag. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Ventura 1949; Claveria 2001, 30.

Descripció: Recuperació a mitjan s. xx d'un sarcòfag i localització de restes romanes indeterminades. JMS

150. C. de la Portella, 13 / Pg. de Sant Antoni, 13

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: Es conserva un segment de la muralla romana. JMS

151. C. de la Portella, 11 / Pg. de Sant Antoni, 11

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: Es conserva un segment de la muralla republicana. JMS

152. C. d'en Compte (enfront dels núm. 9-15)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Ynguanzo 2004.

Descripció: Urgència dirigida per D. Ynguanzo (Nemesi) l'any 2003. Seguiment d'una rasa de serveis davant els núm. 9-15 del carrer que baixava entre 0,80-1 m. El lloc ja havia estat rebaixat d'antic per a la col·locació d'una canonada. JLV

153. C. d'en Mediona, 20

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Localització de la inscripció RIT 401. JMS

154. C. de les Cuirateries, 11-13 / C. de la Destral, 15

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975, 185.

Descripció: Localització de la inscripció RIT 336. D'aquest mateix solar provenia la inscripció RIT 178, traslladada al Museu Arqueològic l'any 1876 i que fou la que donà nom al carrer de la Destral, ja que duia una destral esculpida. JMS

155. C. de Santa Anna, 1, 1a i 1b

Definició: Plaça del *concilium*, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 24; Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 27, núm. 69.

Descripció: La part inferior de la façana occidental d'aquests immobles, i també la seva fonamentació, correspon al mur de fons del porticat oriental de la plaça del *concilium*. Fins al segle XIX, eren apreciables part de les pilastres del pòrtic. Es coneix en aquest indret la procedència de les inscripcions RIT 77, 214, 377, 415 i 610. JMS

156. C. de la Portella, 7-9 / Pg. de Sant Antoni, 9

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cantallops/Romaní 1990, alçat illa 65.

Descripció: Es conserva un segment de la muralla republicana. JMS

157. C. de la Destral, 8-10 / C. de les Cuirateries, 9

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975, 185 i 243; Massó 1989.

Descripció: A l'immoble núm. 8, se situa la recuperació de la inscripció RIT 453. En el núm. 10, consta la troballa de les núm. 55, 343, 349, 350, 389 i 390. Entre ambdós solars es van recuperar les inscripcions RIT 163, 264, 312, 344 i 464. L'any 1997, I. Teixell (Codex) supervisà el trasllat de les inscripcions RIT 343, 350 i 390 als magatzems del MNAT. JMS

158. C. d'en Vila-roma, 11 / C. de les Cuirateries, 21 / C. de Natzarret, 14

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram, abocador residus urbans, numismàtica. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Remolà/Dupré 1987.

Bibliografia: Ted'a 1989a; Macias 1999, 182-192; Remolà 2000, 46-50.

Descripció: La construcció d'un immoble comportà la realització d'una campanya de sondejos l'any 1986 dirigida per J. A. Remolà, i la posterior excavació en extensió, per part del Ted'a, l'any 1987. La troballa més important ha estat un extens abocador de deixalles urbanes de mitjan s. v dC amb afectacions estratigràfiques de final de segle o inici del s. VI. A partir de l'estudi de les ceràmiques comunes s'han identificat dues fases històriques més: dues estances de caire residencial aixecades durant el s. VI, descobertes l'any 1986, i una rasa a cel obert d'evacuació de residus urbans que fou excavada parcialment l'any 1987. Aquesta rasa tallava els nivells d'escombraries del s. v i fou colgada al s. VII. Aquestes actuacions han gaudit d'estudis monogràfics sobre les restes materials recuperades: ceràmiques, monedes, etc. JMS

159. Pl. dels Àngels, 2-4

Definició: Plaça del *concilium*, estructures indeterminades, *dolium*, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Güell 1991b.

Bibliografia: Güell 1993a; Escolà/Güell 1994; Macias 1999, 254-256.

Descripció: Excavacions dirigides per M. Güell (LAUT) entre els anys 1990 i 1991. Es van fer sis sondejos on es localitzaren els fonaments d'una estructura de grans dimensions d'època tardorepublicana, així com l'estrat d'anivellament constructiu d'època flàvia i una estructura de carreus relacionada amb la plaça del Concili provincial. L'autor planteja la possibilitat que aquestes restes pertanyin a una porta oberta al lateral de la plaça de Representació, tot recordant la pro-

ximitat amb la presumpta porta del carrer de la Portella (fig. 38). Al segle iv es basteix un nou mur que compartimenta l'espai i s'hi insereixen tres *dolia* alineades que assenyalen un destí domèstic o bé de magatzem. Durant la primera meitat del segle v, es construeix un nou mur de carreus que podia pertànyer a un gran edifici i que es recolza al mur flavi, amortitzant l'estructura del iv. L'àrea és abandonada durant la primera meitat del segle vi, però s'hi ha localitzat un estrat potent d'inici del segle vii. Hi ha aparegut un fragment epigràfic funerari i existeix un estudi ceràmic parcial.

JLV

160. Pl. dels Àngels, 1

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Fabregat 2004d.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2004. S'obriren dos sondejos que no proporcionaren restes romanes, però com que no s'exhaurí l'estratigrafia no es poden descartar futures troballes.

RFF

161. C. de la Portella

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, t. I, 21; Sánchez Real 1986, 1992a, 127; Ted'a 1989a, 37.

Descripció: Possible porta romana entorn de la connexió actual del carrer de la Portella amb el passeig de Sant Antoni. Aquesta porta era semblant a l'actual portal dels Socors i fou enderrocada l'any 1892. Més dubtosa és la romanitat de dues torres defensives que esmenten els textos, ja que cal tenir en compte l'espai físic disponible, atesa la proximitat dels segments avui conservats del parament extern en els solars núm. 7 i 9 del passeig de Sant Antoni. A més, l'obertura del carrer l'any 1926 ocasionà la destrucció total de les restes muràries en aquest indret.

JMS

162. Bda. del Roser

Definició: Muralla, epigrafia. *Plànols:* A, 5.

Documentació: Díaz Dalmau 2001a; Puche 2004.

Bibliografia: Alföldy 1975; Bermúdez 1992a; Arroyo *et al.* 1994, 1996; Arroyo/Menchon 1994.

Descripció: En aquest carrer hi ha un dels trams més ben conservats de la muralla republicana de la ciutat, la qual ha estat objecte d'una actuació de restauració per part del Taller Escola de Restauració de la Muralla (TERM). D'aquest indret procedeixen les inscripcions RIT 44 i 690. Destaca la presència d'un mur perpendicular que neix del parament intern de la muralla i que s'interpreta com les restes d'una de les rampes d'accés al pas de ronda. L'any 1999 s'efectuà el seguiment arqueològic del traçat d'una línia elèctrica d'alta tensió per part de R. Díaz Dalmau (Cota 64). No existeix planimetria d'aquest indret, però sabem que, enfront de l'arc d'en Toda, la roca es troba a 64,65 msnm i, a la part superior del carrer, a 68,58.

JMS

163. Pl. del Pallol, 4-6 (volta del Pallol i Antic Beateri de Sant Domènec)

Definició: Plaça del *concilium*, elements decoració arquitectònica, criptopòrtic, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aleu manusc. f.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1877; Oliva 1932; Alföldy 1975, 2004; Cortés/Gabriel 1985, 25-26, núm. 56-57; Ted'a 1989a, 30-36; Ted'a 1989b; Cantallops/Romaní 1990, secció illa 5; Piñol/Peña 2000; Peña 2000b.

Descripció: Aquest immoble inclou un segment —anomenat volta del Pallol— del criptopòrtic occidental de la plaça de Representació i que segueix fins al carreró de l'Arc d'en Toda. Es conserva un segment del mur de tancament extern de la plaça amb una alçada de 15 m així com una porta d'accés al criptopòrtic des de l'exterior del recinte. L'alçada d'aquest mur és un dels arguments emprats per a la creença que hi havia un pis superior que recolzava sobre el criptopòrtic. Aquestes evidències es coneixen des del segle xvi. Fins ara l'únic aixecament de l'interior de la volta publicat data de l'any 1932 i fou realitzat per C. Oliva i Toda. També ens consta un croquis de Miquel Aleu. No queda clar si a l'extrem superior es produí un estretament de l'amplada interior de la volta. L'any 1956 s'hi va efectuar una breu intervenció amb què es van constatar possibles restes humanes d'època indeterminada (Aleu manuscrit-f).

Hernández Sanahuja esmenta la presència d'un segment d'aqüeducte que passava per sota del paviment de l'antiga església del convent de les beates de Sant Domènec. Ell mateix afirma que la conducció havia travessat la muralla romana, però no queda clar si per l'autor és la mateixa conducció esmentada al carrer de la Civaderia núm. 2. Alföldy documenta diverses inscripcions: RIT 137, 188, 190, 195, 332, 682, 686, 692, 724, 774, 826, 895, 896 i 1.047. Sobre el text de la inscripció 137 s'ha proposat recentment una nova reconstrucció (Alföldy 2004). Les excavacions arqueològiques del 1997, dirigides per Ll. Piñol i I. Peña (Servei Arqueològic de la URV), no documentaren estratigrafia d'època romana, però permeteren la documentació d'un segment, ja conegut des d'antic, del mur de fons del pòrtic de la plaça de Representació. S'han documentat sis pilastres corresponents al parament de fons del porticat occidental de la plaça.

JMS

164. Pl. del Rei, 4 / C. de Natzaret, 3-5

Definició: Plaça del *concilium*, edifici residencial. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Vilaseca 2005.

Bibliografia: Vilaseca/Diloli 2000.

Descripció: Excavació dirigida per A. Vilaseca (Cota 64) els anys 1996 i 1997. S'obrí un sondeig allargat a la banda nord-est del solar on es trobà el mur del podi de la plaça integrat per carreus de pedra de tipus Mèdol sobre una banquetta d'*opus caementicium*. Encara

s'hi conservava un segment de la motllura inferior. A final del segle v, es produeix el desmantellament de l'estructura altimperial. Hi ha estrats del segle vi amb dos murs associats que han estat documentats per sota de la cota del porticat perimetral de la plaça. JLV

165. C. d'en Mediona, 3 / Pl. d'en Ripoll, 1

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Carbonell 2002; Gasull 2003.

Descripció: Excavació dirigida per M. C. Carbonell (Codex) l'any 2002. Es realitzà una rasa al centre del solar fins a una profunditat d'1,20 m sense arribar a la roca, ja que els treballs de fonamentació del nou edifici no superaven aquesta cota. Excavació d'urgència realitzada per N. Gasull (Cota 64) l'any 2002. S'obriren tres sondejos al solar que baixaren fins a una cota d'1,20-1,40 m. No s'assoliren estratigrafies d'època romana. JLV-CCM

166. Via de l'Imperi Romà, 21 (aqueducte del riu Gaià)

Definició: Muralla, abastiment aigua, epigrafia. *Plànols:* A, 5.

Documentació: Puche 2004.

Bibliografia: Pons d'Icart 1572/73, 164; Alföldy 1975; Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136; DA 1998, 31.

Descripció: Adossat al parament exterior de la muralla es conserven, al costat nord de l'actual portal del Roser, restes d'una canalització de tipus *specus* paral·lela a la muralla i que forma part de l'aqueducte del Gaià. Ponç d'Icard ja interpretà aquest tram, i és la mateixa canalització que es documentà al segle XIX enfront de la portella que avui dia es conserva a la via de l'Imperi Romà. Al Portal del Roser s'esmenta la recuperació de la RIT 655. JMS

167. Pl. del Pallol, 2 / Bda. del Roser, 5-7

Definició: Plaça del *concilium*, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Peña *et al.* 2000.

Bibliografia: Piñol 2000d.

Descripció: Excavació dirigida entre els anys 1997 i 1998 per Ll. Piñol, I. Peña i M. Tubilla (Servei Arqueològic URV). Consistí en el seguiment de l'enderroc d'estructures modernes i en l'alçat del mur exterior del criptopòrtic que envolta la plaça del *concilium*, incloent-hi la porta de la plaça del Pallol. També es van fer dos sondejos que van permetre documentar que el mur romà descansa sobre una banqueta d'*opus caementicium*, així com constatar el nivell del subsòl geològic. JLV

168. C. del Compte, 12-14

Definició: Plaça del *concilium*, edifici residencial. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Adserias 1997a; Remolà *et al.* 1999.

Bibliografia: Macías 1999, 256-259; Pociña/Remolà 2000, 27-45; Remolà 2000, 61-62.

Descripció: Excavació d'urgència en tres fases: la primera dirigida per M. Adserias el 1996, la segona, per

J. M. Puche el 1997, i la tercera, per C. Benet el mateix any. L'element més antic detectat és el *podium* del forum provincial. Després d'una esplanació prèvia, es féu una trinxera per fonamentar el mur de carreus del *podium*, que es construí, de baix a dalt, amb una línia de carreus irregulars, una segona filada que servia de base a una motllura, per sobre d'aquesta, una nova filada de carreus, i per sobre d'aquests, una sèrie de carreus disposats verticalment (ortòstats) acabats per una nova filada de carreus en disposició horitzontal. Al mur se li adossa, per darrere, un potent massís d'*opus caementicium*. Es va documentar en una longitud d'uns 11 m, i el mur, en una alçada de gairebé 5 m. La següent fase documentada correspon a una sèrie de murs de pedres lleugerament escairades lligades en sec. Se situen a dins la plaça del *concilium*, perpendicularment al *podium* i paral·lels entre si. La seva presència implica la desaparició funcional de les estructures flàvies i la implantació d'espais residencials. La seva disposició, en ocasions a tocar els uns dels altres, implica que corresponen a diferents moments, i es daten entre els segles V i VII. Se n'han estudiat els materials d'època tardoantiga. CBA - JMP

169. Pl. de Ripoll, 3

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Puche/Teixell 2000.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Puche (Codex) l'any 2000. Es va fer una rasa al centre del solar, que baixava fins a una profunditat de 3 m. Únicament es documentaren estructures corresponents a les cases enderrocades. JPF - ITN

170. C. d'en Riudecols

Definició: Sense restes documentades, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Peña 1995.

Bibliografia: Alföldy 1975, 181-182 i 203-204.

Descripció: L'any 1995 es realitzà el seguiment arqueològic dels treballs de revisió i substitució dels equipaments urbans que passen per sota del carrer. No es detectaren vestigis arqueològics en la fondària assolida. Actuació dirigida per I. Peña (Servei Arqueològic URV). Aquí es localitzaren les inscripcions RIT 331 i 374. JMS

171. C. d'en Riudecols, 1

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'esmenta la recuperació de la inscripció RIT 23 dedicada al *Genius Coloniae Iuliae Urbis Triumphalis Tarraconensium*. JMS

172. Pl. del Rei

Definició: Recinte de culte del *concilium*, edifici residencial. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Aquilué 1992a, 786-787; Güell 1993b.

Bibliografia: Keay 1984, 19-20 i 670-671; Ted'a

1989a, 63-71; Ted'a 1990b, 24; Güell *et al.* 1993, 184-186.

Descripció: Al MNAT es troben restes ceràmiques sense estratigrafia que procedeixen d'aquest indret i que han format part de tesis doctorals. La rasa de prospecció dirigida per X. Dupré (Ted'a) l'any 1987 permeté la documentació de les fonamentacions del mur del *podium* del porticat perimetral de la plaça del *concilium*. Excavació dirigida per M. Güell (Tarraco 2000) l'any 1993. Les obres de repavimentació de la plaça del Rei, fetes sense control arqueològic, van topar amb diversos murs antics. Un cop parades les obres, s'obriren dos sondejors. El primer, enfront dels núm. 4 i 6, donà com a resultat la localització del mur de carreus que folrava el massís d'*opus caementicium*, de 3 m de gruix, del *podium* perimetral de la plaça. Juntament amb aquestes evidències es localitzà el reblliment constructiu d'època altimperial. Un segon sondeig, enfront de la casa núm. 2, donà com a resultat la localització d'un mur datat el segon terç del segle VI, acabat als extrems per sengles carreus. Continua al llarg de la plaça del Rei, alineat amb el carrer de Natzaret, i té una llargada de 14 m (fig. 38). MGA-JLV

173. C. d'en Vila-roma, 4-6

Definició: Edifici residencial. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Piñol 2000f.

Descripció: El 1995, Ll. Piñol dirigí una actuació en què es van fer 10 rases, més un sondeig per a l'ascensor. D'aquestes rases, només dues van aportar estructures tardoromanes: dos murs de pedra seca per sobre del nivell d'època flàvia pertanyent a la construcció del *concilium*. JLV

174. C. d'en Mediona (enfront del núm. 8)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Pociña 1997a.

Descripció: Excavació realitzada per C. A. Pociña (Codex) l'any 1997. Va consistir en el seguiment d'una rasa de serveis urbans situada entre el carrer dels Cavallers i la plaça d'en Ripoll. Davant la casa núm. 8 i a un metre de profunditat màxima es trobà una estructura formada per tres carreus, de datació i interpretació incertes. CPL

175. C. d'en Riudecols / Pl. de Ripoll / C. dels Cavallers

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquesta àrea es documentaren les inscripcions RIT 253, 259, 285, 314, 327 i 439. JMS

176. C. d'en Vila-roma

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Localització, l'any 1854 i en un punt indeterminat del carrer, de la inscripció RIT 370. JMS

177. Pl. del Rei, 5 / Pg. de Sant Antoni, 7 (Museu Nacional Arqueològic de Tarragona)

Definició: Muralla. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Aquilué 1992a, 786-787; Aquilué 2003.

Bibliografia: Serra 1949; Sánchez Real 1986.

Descripció: La construcció de l'actual seu del MNAT comportà la descoberta d'un segment de la muralla republicana, en què va intervenir Mn. Serra Vilaró. Va obtenir dades definitives per establir la romanitat íntegra de l'autoria de la muralla i hi documentà una estructura formada per tres paraments de carreus sobre un sòcol megalític. La troballa d'un tercer parament paral·lel a la muralla va fer pensar a Serra Vilaró en una rampa d'accés a la part superior. També aparegueren dos estreps interiors d'*opus quadratum* distanciats en 10 m. Una actuació posterior fou dirigida per C. Benet (Codex) l'any 1998. Consistí en la neteja del tram de muralla conservat a la planta subterrània del MNAT. JMS

178. C. dels Cavallers, 3

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi localitzà la inscripció RIT 313. JMS

179. C. de la Nau, 12

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics.

Plànols: A, 3.

Bibliografia: Vergès 1999.

Descripció: El 1995 es va recuperar una ara de pedra calcària dedicada a Júpiter, *Fortuna Redux* i al geni de la *Legio VII* per *Quintus Caelius Felix*. Datada el primer quart del segle III. JMS

180. C. dels Cavallers (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, pou, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975; Ted'a 1989a, 38-39.

Descripció: Localització el 1918 de presumptes pous i ceràmica d'època romana. Constatació d'un mur indeterminat fet de carreus i localitzat enfront de la Casa Museu Castellarnau. S'esmenta la recuperació de les RIT 139 i 196. JMS

181. Via de l'Imperi Romà, 19b

Definició: Muralla, abastiment aigua. *Plànols:* A, 5.

Bibliografia: DA 1998.

Descripció: En aquest solar es conserva un segment de la muralla republicana així com una de les seves *post-rulae*. L'any 1859 s'efectuaren obres de condicionament de la porta que van permetre constatar que havia estat inutilitzada per un *specus* integrant de l'aqüeducte del Gaià i que encara es conserva fragmentàriament al costat de l'immoble núm. 11 de la via de l'Imperi Romà. JMS

182. Pl. del Pallol, 12 / C. d'en Compte, 2b

Definició: Plaça del *concilium*, cisternes i dipòsits. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Teixell/Remolà 1997.

Descripció: Excavació dirigida per I. Teixell (Codex) l'any 1997. Actuació parcial del solar, que es trobava molt afectat per cups i altres estructures subterrànies d'època moderna i contemporània. Es localitza una canalització romana aproximadament sota el mur de façana de la plaça del Pallol, construïda com una caixa en forma de U i d'*opus caementicium*, revestida interiorment amb *opus signinum* i amb presència de mitjancanyes. Potser es relaciona amb la cisterna romana de la plaça del Pallol. ITN

183. C. dels Cavallers, 15 / C. d'en Mediona, 2-4

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Bosch 2001a.

Descripció: Excavació dirigida per F. Bosch (Codex) l'any 2001. Es va fer el seguiment de les fonamentacions del nou edifici; en total, sis sondejos que van baixar entre 0,60 i 1,40 m de profunditat, sense arribar al substrat geològic. FBP

184. C. de Natzaret

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Tobías 1995.

Bibliografia: Tobías 2000c.

Descripció: Excavacions dirigides per O. Tobías (Servei Arqueològic URV) l'any 1994. Consistiren en el seguiment d'una rasa oberta als carrers de l'Enrajolat, de la Nau i de Natzaret. Es documentà el nivell constructiu del complex del *concilium provinciae* davant l'església de Natzaret i a una cota de 55,60 msnm. JLV

185. C. dels Cavallers (enfrent dels núm. 1-3b i 15-23)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Ramon 1993; Pociña 1997a.

Descripció: Seguiment d'una rasa oberta al carrer (enfrent dels núm. 1 i 3B) dirigit per E. Ramon (Codex) l'any 1993. Sense restes. Excavació realitzada per C. A. Pociña (Codex) l'any 1997. Va consistir en el seguiment d'una rasa de serveis situada entre els núm. 15 i 19/23 del carrer dels Cavallers. Baixava a 1 m de profunditat. Sense restes. ERS - CPL

186. Pl. del Pallol

Definició: Plaça del *concilium*, cisternes i dipòsits, estatuària, criptopòrtic, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aquilué 1992a, 270-281; Díaz Dalmau 2001a.

Bibliografia: Sánchez Real 1956a; Alföldy 1975; Keay 1984, 670; Massó 1989; Dupré/Carreté 1993, 55, fig. 70, lám. 1; Macias 1999, 245-246; Remolà 2000, 61.

Descripció: En aquest indret es documentà un fragment de sarcòfag esculturat (Massó 1989, 100). Actualment, es conserva visible a la plaça una porta d'o-

pus quadratum i en arc de mig punt que permetia l'accés, pel costat oest, al criptopòrtic occidental de la plaça del *concilium* (conservat fragmentàriament a l'anomenada volta del Pallol).

L'any 1956, Sánchez Real documentà parcialment una gran cisterna d'aigua que es troba sota l'extrem meridional del criptopòrtic occidental de la plaça, just al costat de la torre de l'Antiga Audiència. L'any 1973, P. M. Berges efectuà una excavació arqueològica de la qual no es disposa de suficient informació. En canvi, han estat estudiades les seves restes ceràmiques i Alföldy recull les inscripcions RIT 185 i 549. En un dels sondejos efectuats per X. Dupré l'any 1985 (Servei d'Arqueologia) durant l'estudi de la torre de l'Antiga Audiència s'identificà un dels laterals de la cisterna ja descoberta per Sánchez Real. Segons M. Aleu, hi ha dues cisternes (?) i una presenta una fondària superior als 5 m (manuscrit-f, 33). L'any 1999, s'efectuà el seguiment arqueològic del traçat d'una línia elèctrica d'alta tensió. No existeix planimetria d'aquesta actuació, però sabem que el nivell de la roca es documentà a 57,26 msnm. La intervenció va ser dirigida per R. Díaz Dalmau (Cota 64). JMS

187. Pl. del Pallol, 1-3 / C. dels Ferrers, 2a (torre de l'Antiga Audiència)

Definició: Plaça del *concilium*, cisternes i dipòsits, clavegueram, abocador residus urbans, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Dasca/Vilaseca 1991a; Aquilué 1992a, 282-483.

Bibliografia: Keay 1984; Aquilué 1986, 1989, 1992b; Ted'a 1989b; Cantallops/Romaní 1990, illa 4; Aquilué 1992b; Dupré/Carreté 1993; Macias 1999, 200-217, fig. 6-7; Remolà 2000, 31-60.

Descripció: Aquest immoble amaga una de les torres de connexió entre el circ i la plaça del *concilium provinciae*, de la qual només es visualitza un segment del parament meridional i des del carrer dels Ferrers. És una torre anàloga a la del Pretori, dividida en tres cossos arquitectònics amb diverses escalinates per tal de superar el desnivell existent entre la plataforma perimetral del circ i la plaça contigua amb els seus diferents nivells d'ocupació. El cos meridional i més proper al circ fou objecte d'una excavació arqueològica els anys 1974 i 1975 per part de P. M. Berges (MAP). Es tracta d'una actuació encara inèdita i actualment revisada a partir de diversos estudis ceramològics efectuats *a posteriori*.

Una segona intervenció es dugué a terme l'any 1985 sota la direcció de X. Dupré (Servei d'Arqueologia) i consistí en la realització de diversos sondejos de prospecció estratigràfica. L'any següent, J. M. Carreté, X. Dupré i A. Vilaseca (Servei d'Arqueologia) dirigiren l'excavació en extensió dels altres dos cossos arquitectònics de la torre. Finalment, A. Dasca (CAUT) i A. Vilaseca, el 1991, efectuaren una intervenció de comprovació topogràfica dins d'un projecte d'estudi del *concilium*.

Les primeres evidències històriques responen a una pavimentació i a nivells de regularització de la roca datats en la segona meitat del s. II aC. Posteriorment, es documentà part d'una cisterna o dipòsit situat entre la segona meitat del s. II aC i els primers decennis del s. I dC. En un moment posterior al 60 dC, es constata la construcció de la torre de comunicació. Fora de la torre i a prop del seu angle nord-occidental es documentà una petita claveguera que podia canalitzar les aigües sobrants d'aquest recinte. Entre el segle V i l'inici del VIII, es constata l'abandó, espoli i reutilització de la torre, una activitat de la qual han restat nombrosos vestigis ceramològics estudiats en diversos treballs específics, a més d'una anàlisi zooarqueològica. Aquests estudis s'inclouen en la monografia de X. Dupré i J. M. Carreté (1993). A més, les ceràmiques d'època tardoantiga han estat incloses en diverses tesis doctorals. S'ha de destacar que aquesta transformació implicà igualment el paredat de la porta que comunicava amb la plataforma superior del circ i que reflecteix un canvi en l'ús i la propietat de la torre que no ha estat identificat pels arqueòlegs. JMS

188. C. de la Nau

Definició: Estructures indeterminades, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Tobías 1995.

Bibliografia: Alföldy 1975, 178; Fusté/Pàmies 1984, 1991; Tobías 2000c.

Descripció: En aquest carrer es recuperà la inscripció RIT 324. Arran de les obres de clavegueram del vial, es documentaren dos murs i un paviment d'*opus signinum*. L'actuació fou dirigida per E. Fusté i A. Pàmies, que n'interpretaren les restes com a evidències de la ciutat tardoantiga. Una altra opinió manifesta que es podia tractar de construccions subterrànies, sense especificar a quin període pertanyien (Dupré 1987, 76). Excavacions dirigides per O. Tobías (Servei Arqueològic URV) l'any 1994. Consistiren en el seguiment d'una rasa oberta als carrers de l'Enrajolat, de la Nau i de Natzaret. Es documenta, a prop de la cantonada amb el núm. 19, un gran carreu (cota 56,44 msnm) a 19 m de la línia del mur de pilastres del Pretori. És un carreu que es troba *in situ* i que pot pertànyer al *podium* de la columnata (tot i que en teoria hauria de ser a 14 m). Davant els núm. 17 i 19, apareix un estrat de terra fosca i sota el nivell constructiu del *concilium*, a una cota de 55,90 msnm. OTJ - JMS

189. C. dels Cavallers, 6

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Fabregat 2002a.

Descripció: Seguiment arqueològic de les obres de rebaix de l'interior de l'immoble. Amb una fondària assolida de 40 cm, es va documentar un mur d'època tardoantiga o medieval. Actuacions dels anys 2001 i 2002 dirigides per R. Fabregat (Nemesis). RFF

190. C. dels Cavallers, 2 / C. Major, 4-6

Definició: Sense restes documentades, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Muñoz/Menchon 2001.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Seguiment del rebaix per a la instal·lació d'una caixa d'ascensor sense localitzar-hi restes arqueològiques. Direcció d'A. Muñoz l'any 2001. En aquest solar s'hi emplaça la recuperació de les inscripcions RIT 260, 275 i 283. AMM

191. Pg. de Sant Antoni, 5

Definició: Muralla, plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Piñol 1995.

Bibliografia: Piñol 2000b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per Ll. Piñol (Servei Arqueològic URV) el 1994. Consistí en un seguiment de rases excavades al passeig, entre el MNAT i la torre del Pretori. La muralla es trobà a prop de l'angle sud-oriental de la torre del Pretori: dos blocs megalítics i la primera filada de carreus. LPM

192. C. de les Salines, 1

Definició: Plaça del *concilium*, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* A, 5.

Documentació: Piñol 1999.

Bibliografia: Piñol 2000c; Domingo *et al.* 2004, fig. 6b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per Ll. Piñol (Servei Arqueològic URV) entre els mesos d'octubre i desembre del 1996. Es tracta de dos sondejos efectuats dins de dues voltes modernes que recolzen a la torre romana de l'Antiga Audiència. A totes dues es troba un nivell d'època tardorepublicana augustal que cobreix les irregularitats de la roca. Una segona fase, d'època flàvia, correspon a l'edificació de la torre de l'Audiència, amb la documentació del parament occidental del mur extern d'*opus quadratum*. Destaca un nou mur de carreus, que reaprofitava com a element constructiu un fris augustal, amb una cronologia coetània a la torre, i que s'hi troba en posició perpendicular. Previsiblement, l'estructura diferenciava i delimitava l'espai comprès entre la muralla i les dues terrasses urbanístiques: la del circ i la de la plaça de Representació. Dels segles IV-V, es documenten algunes transformacions: rebaixos en els nivells flavis, obertura d'una porta en aquest nou mur flavi i nivells de pavimentació. Per sobre, estrats de reompliment dels segles VI-VII. LPM

193. C. dels Cavallers, 14-16 / C. dels Ferrers, 6 (pati de la Casa Castellarnau)

Definició: Plaça del *concilium*, sitges. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Diloli/Vilaseca 1994; Vilaseca/Diloli 2000.

Descripció: L'any 1992, la remodelació de la Casa Museu Castellarnau ocasionà la realització d'una actuació sota la direcció d'A. Bermúdez (CAUT), A. Vilaseca i J. Diloli (LAUT). S'hi localitzà un segment del podi occidental de la plaça de Representació del *concilium*.

És un mur de d'*opus quadratum* sobre banquetta de *caementicium* que destacava pel fet de tenir els carreus disposats verticalment. Aquest fet anòmal va fer pensar inicialment que els carreus verticals responien a una reforma medieval, si bé després les excavacions del carrer del Compte núm. 12-14 demostraren que aquesta tècnica també fou utilitzada en els paraments externs del podi de la plaça de Representació del *concilium*, si més no al costat occidental. L'alineació d'aquest parament no coincideix amb la dels solars núm. 12-14 del carrer del Compte i defineix una amplada del porticat perimetral superior a la detectada en diferents indrets de la plaça. Aquesta diferència, localitzada a l'extrem meridional del lateral nord-occidental de la plaça i a prop de la torre de l'Antiga Audiència —una caixa d'escala que comunicava el nivell del circ amb el de la plaça—, s'interpreta com una ampliació del porticat necessària per a la inserció d'una escala de connexió entre el porticat elevat i el nivell de la plaça. Aquest fet també es produïa al costat de la torre del Pretori. Finalment, en aquest solar també es documentà un mur i una sitja d'època baiximperial. JLV - JMS

194. C. dels Cavallers, 14-16 / C. dels Ferrers, 6
(seu del Museu d'Història de Tarragona)

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquesta àrea s'han recuperat les inscripcions RIT 136, 146, 223 i 328. JMS

195. C. dels Cavallers, 12

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi recuperà la inscripció RIT 315. JMS

196. C. dels Cavallers, 10 / C. dels Ferrers, 10-12

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 17; Alföldy 1975, 42; Cortés/Gabriel 1985, 25, núm. 51.

Descripció: En aquest indret es recuperà la inscripció RIT 82 i es documentà un segment del mur de delimitació meridional de la plaça de Representació. JMS

197. C. dels Cavallers, 4 / C. dels Ferrers, 18

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquest solar s'han identificat les inscripcions RIT 254, 299, 303, 329 i 330. JMS

198. C. Major (davant dels núm. 2-4-6)

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Ramon 1993.

Descripció: Seguiment d'una rasa oberta al carrer sota la direcció d'E. Ramon (Codex) l'any 1993. Es documenta una estructura d'*opus caementicium* enfront dels núm. 2 i 4-6 corresponent a la part superior de les voltes del circ que hi ha sota el carrer. ERS

199. Pl. del Pallol, 5 / C. dels Ferrers, 2

Definició: Plaça del *concilium*, circ, criptopòrtic. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Tubilla 1999b.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 13 i 106; Dupré/Carreté 1993, 68; Curulla 2000c.

Descripció: A l'interior d'aquest solar es conserva el mur meridional de la plaça de Representació junt amb la porta d'accés a l'extrem sud del criptopòrtic occidental. El 1999, M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) va dirigir el seguiment de quatre rases de delimitació, en les quals aparegué la plataforma superior perimetral del circ, feta en *opus caementicium*. MTM - JLV

200. C. dels Ferrers, 8

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En un dels murs d'aquest edifici s'ha localitzat la inscripció RIT 258. JMS

201. C. dels Ferrers, 20

Definició: Plaça del *concilium*, circ. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Ted'a 1989b, fig. 20; 1990b, 30.

Descripció: Actuacions del Ted'a entre els anys 1988 i 1989 permeteren la documentació de la connexió monumental entre el circ i la plaça de Representació del *concilium* (*pulvinar*). Es tracta d'una gran escalinata feta en pedra de Santa Tecla i que es troba ubicada en el mateix eix de simetria de l'escalinata i el temple del recinte de culte. L'escala dibuixa un hemicicle i està emmarcada per dos grans murs coronats per una motllura de taló. Enfront seu es presumeix la presència d'una tribuna d'autoritats. Tots aquests elements reposen sobre voltes de fonamentació en *opus caementicium*. JMS

202. C. dels Ferrers, 22 / C. Major, 2

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Fabregat 2005.

Descripció: Excavació dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2004. Actuació parcial que consistí a documentar unes escales que donaven accés a un soterrani. Tot d'època moderna. RFF

203. C. de l'Enrajolat, 4 / C. de la Nau, 3

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquest indret es localitzaren les inscripcions RIT 269, 286, 288, 301 i 316. A més, d'aquí procedia la inscripció RIT 252 que posteriorment fou recuperada en el solar núm. 36 del carrer d'Apodaca. JMS

204. Pl. del Rei, 2 (torre del Pretori)

Definició: Plaça del *concilium*, enterraments, estatuària, criptopòrtic, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

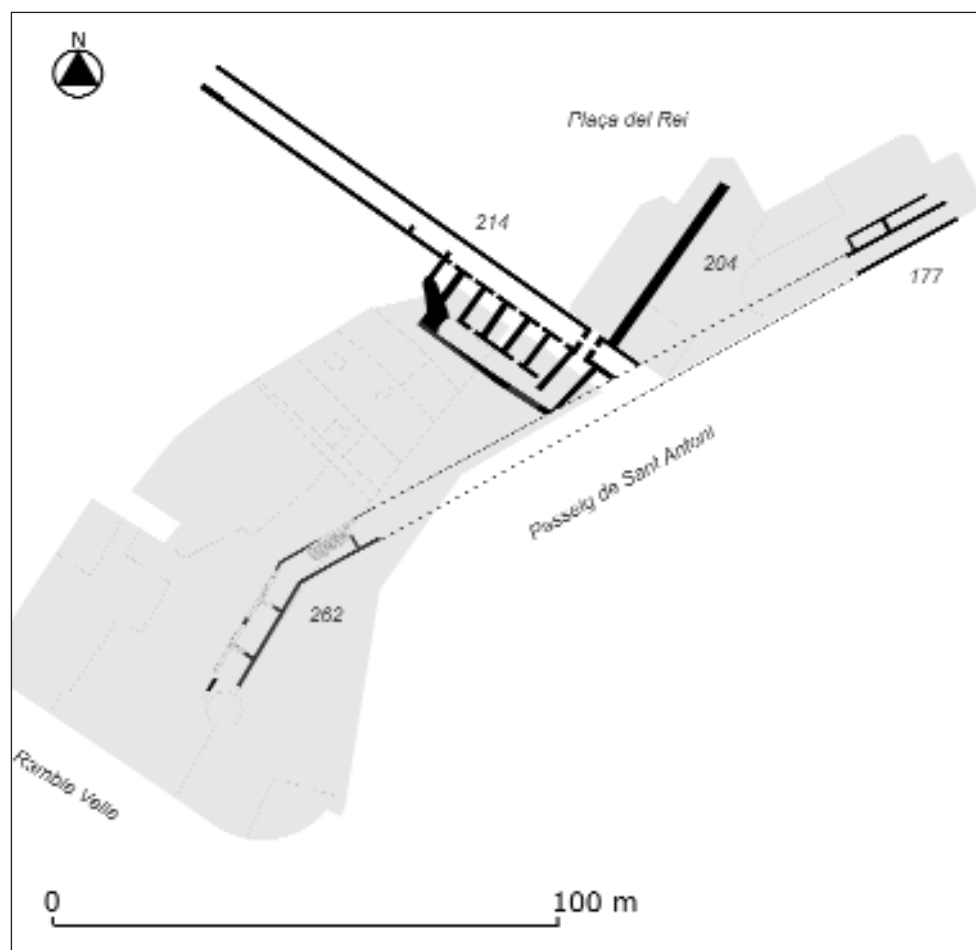

Fig. 33: Estructures prèvies de l'àrea de la capçalera del circ.

Documentació: Aleu manusc. m; Vilaseca 1992b.

Bibliografia: Palol 1962-63; Balil 1969; Alföldy 1975; Keay 1984, 19-20 i 670-671; Cortés/Gabriel 1985, 27, núm. 70; Ted'a 1989a, 41-42; Ted'a 1989b, 172-173; Piñol 1990j; Dupré/Carreté 1993, 69-70; Dupré/Subías 1993; Salom 1997; Macias *et al.* en premsa.

Descripció: Estructura turriforme de funcionalitat anàloga a la torre de l'Antiga Audiència (plaça del Pallol, 1-3) i aixecada en època flàvia (fig. 38). El monument és conegut des d'antic i la seva anàlisi científica forma part de les reinterpretacions globals sobre la plaça de Representació del *concilium*. Treballs puntuals defensen la teoria que part de les estructures inferiors responen a un edifici anterior (Dupré/Subías 1993; Piñol 1990j). Destaquem els gravats d'Alexandre de Laborde i Vicenç Roig que ens permeten reconèixer com era la torre després de les reformes medievals i en dos moments cronològics concrets: abans i poc després de la destrucció parcial que patí durant la guerra del Francès.

La principal excavació arqueològica efectuada en aquest edifici ha estat dirigida per A. Balil l'any 1962, arran de treballs de restauració arquitectònica que han configurat l'aparença actual del monument. Amb anterioritat hi havien intervingut M. Aleu i P. Batlle. L'actuació arqueològica d'A. Balil exhaurí la major

part de l'estratigrafia conservada i la publicació dels seus treballs es caracteritza per una exposició estratigràfica minsa i desproporcionada amb la tasca efectuada. Només es pot ressaltar la presència de cinc inhumacions que cal incloure en l'antiguitat tardana i, segons una revisió efectuada amb posterioritat, sembla que no es localitzen els materials arqueològics recuperats en aquesta actuació (Aquilué 1992 a, 787).

Als anys 1971-1973 hi intervingué el Museo Arqueológico Provincial sota la direcció de P. M. Berges, que va buidar íntegrament la volta inferior de la torre que transcorre per sota del criptopòrtic oriental i que s'endinsa sota la plaça del Rei i fins a l'església de la Trinitat. Són treballs igualment inèdits amb escassos estudis ceràmics donades les dificultats d'interpretar l'estratigrafia estreta (Keay 1984). La presència d'aquesta volta, inexistent en l'homòloga torre de l'Antiga Audiència, obeeix al fet que la del Pretori fonamenta a una cota molt més baixa que les restes de la plaça del Pallol, ja que aquí el tossal tarragoní es troba a una cota inferior en davallar suaument cap al mar. Així doncs, es tracta d'una volta de contenció dels farciments constructius de la plaça. Aquests farciments són d'una gran potència estratigràfica, tal com posaren de manifest els sondejos efectuats al mig de la plaça del Rei.

La volta de contenció s'adossa a un mur de carreus

conservat en uns 40 m de longitud i una amplada d'uns 2,60 m conformada per una doble filada d'*opus quadratum*. El mur fa angle amb un segment ocult per construccions posteriors i presenta una porta d'accés que, per la seva amplada, és possiblement rodat. La cronologia d'aquestes estructures és inèdita, si bé la presència de marques de picapedrer identificades amb legions romanes fa creure a Ll. Piñol que es tracta d'una estructura de cronologia julioclàudia. Tots aquests elements restaren ocults per la construcció de la torre del Pretori i del circ, i poden ser el testimoni d'una primera plaça o projecte urbanístic inconclús que es va anorrear en executar la transformació derivada de la implantació de la seu del *concilium provinciae* (Macias *et al.* en premsa). Cal destacar també la conservació de sis de les pilastres de decoració del porticat perimetral de la plaça i la recuperació de diversos fragments d'escultura decorativa visigòtica més dues inscripcions (RIT 34 i 292), la primera de les quals dedicada al *Genius praetorii consularis*.

A l'interior de la torre es va desenvolupar una excavació d'urgència dirigida per A. Vilaseca l'any 1992. S'obriren dos sondejors. Un no va donar resultats en topar amb una claveguera encara en funcionament. En el segon, ubicat a l'angle nord-oriental de la torre del Pretori, sota un nivell constructiu suposadament d'època altimperial es va trobar la roca a 52 msnm.

JMS

205. C. de l'Enrajolat, 16 / C. de la Nau, 15

Definició: Plaça del *concilium*, circ. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 19.

Descripció: Part de la façana meridional d'aquest immoble és el mur de separació entre el circ i la plaça de Representació del *concilium*. El mateix succeeix amb altres immobles del carrer, si bé els arrebossats actuals dissimulen aquesta realitat.

JMS

206. C. de la Nau, 19 / C. de l'Enrajolat, 20

Definició: Plaça del *concilium*, circ. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Peña 1997d.

Bibliografia: Peña 2000g.

Descripció: Actuació dirigida per I. Peña (Servei Arqueològic URV) l'any 1995. La casa s'enderrocà i a la paret mitjanera amb el núm. 18 del carrer de l'Enrajolat es van localitzar sis carreus en alçada que, probablement, pertanyen al Mur Vell (segle XII). En canvi, la base del mur de façana del carrer de l'Enrajolat s'assenta sobre el mur romà de separació entre el fòrum provincial i el circ, i algun dels carreus més baixos sembla efectivament romà.

JLV

207. C. dels Ferrers, 5 / C. de les Escales de l'Arboç, 14

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Carilla 1994.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla l'octubre del 1994. S'obriren tres cales que no arri-

baren a exhaurir l'estratigrafia i que baixaren entre 1,80 i 2,50 m respecte la cota de carrer.

ACS

208. C. dels Ferrers, 23

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Actuació arqueològica del Servei d'Arqueologia dirigida per X. Dupré l'any 1986, en què es constatà part de la graderia i de la volta de fonamentació del costat septentrional del circ.

JMS

209. Pl. dels Sedassos

Definició: Circ, clavegueram, edifici residencial. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Díaz/Macias 1999b; Vilalta 2005b.

Bibliografia: Remolà 2000, 75.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) els anys 1998-1999, motivada per la reurbanització d'aquest sector de la plaça. Es va deixar al descobert un llarg sector de *podium* molt ben conservat davant els solars 16-22, així com la continuació de la claveguera procedent d'una de les voltes de subestructura de la graderia septentrional i que continua per sota de l'arena amb coberta de volta en *opus caementicium*. El traçat de la conducció es va fer coincidir amb una de les portes del podi. L'arena del circ, arran

Fig. 34: Foto aèria de la línia del podi documentada a la plaça dels Sedassos. Foto: Arxiu Codex.

de les dades de l'excavació, es componia de diferents capes d'argila i pedruscall, com més a prop de la cota superior més depurada era. Hi ha testimonis de reformes altimperiials del ferm de l'arena i, sobre la cota superior, s'identificà estratigrafia tardoantiga associada a un mur perpendicular al *podium* datat al segle vi. S'ha estudiat una part de les restes ceràmiques recuperades.

L'any 2002 E. Vilalta (Cota 64) dirigí una nova excavació que consistí en un control de moviments de terra de la reurbanització definitiva de la plaça. Es localitzà un petit tram de *podium* davant la casa núm. 24, que presenta la particularitat de tenir una porta de comunicació amb l'arena i d'1,35 m d'amplada.
MDG - EVR - JMS

210. Pl. dels Sedassos, 26-34

Definició: Circ, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aliende/Díaz 2004a.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 11-12; Cortés/Gabriel 1985, 32, núm. 110-111.

Descripció: A cadascun d'aquests solars es conserven les restes dels estreps que sustentaven les voltes de subestructura i de suport d'una part de la graderia septentrional del circ. Des d'aquí es pot accedir a un segment de la volta longitudinal que transcorre per sota el carrer dels Ferrers i que suporta, juntament amb la resta de les voltes, una part del mur de separació del circ i de la plaça del *concilium*. Excavacions dirigides en el núm. 28 de la plaça per part de P. Aliende (Codex) l'any 2004 consistiren en el seguiment de les obres que es duïen a terme a la planta baixa de l'edifici. Es va fer el seguiment d'una rasa, l'extracció del paviment i el repicat de la paret oriental, i hi van aparèixer restes d'una volta del circ i del seu *podium* (amb un carreu amb marca: LO).
PAG - MDG - JMS

211. C. dels Ferrers

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Ramon 1993; Peña 1997e.

Descripció: A sota d'aquest carrer es conserva una de les «voltes llargues» que formen part del sistema de subestructura de la graderia septentrional del circ i que té la corresponent sota el carrer de l'Enrajolat. Seguit d'unes rases obertes al carrer, dirigit per E. Ramon (Codex) l'any 1993, en què es documenta una plataforma de *caementicium* enfront dels núm. 16 a 20 corresponent a la part superior de les voltes del circ que hi ha sota el carrer. L'any 1995 es van fer diversos sondejos al carrer dirigits per I. Peña (Servei Arqueològic URV) i s'hi van documentar la plataforma superior del circ, restes de graderia i una part de l'enllosat del *pulvinar*.
ERS - JMS

212. Bda. de la Misericòrdia, 14-16

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 32, núm. 111.

Descripció: En aquests solars es conserven dos seg-

ments de volta que formen part del sistema de suport de la graderia i del *pulvinar* del costat septentrional.
JMS

213. C. del Trinquet Vell, 4-6

Definició: Circ, abocador residus urbans. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aquilué 1992a, 800-801.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 32, núm. 112; Ted'a 1989b, fig. 21; Ted'a 1990b, 30; Macias 1999, 232-235; Remolà 2000, 69-71.

Descripció: Els treballs arqueològics del Ted'a entorn de l'any 1989 permeteren la documentació de les estructures de fonamentació de l'anomenat *pulvinar* del circ i que provenen del solar núm. 2 del mateix carrer. Fou documentat en secció un esglaó de la *imma cavea*, una troballa que es relaciona amb les efectuades per Hernández Sanahuja, que afirmà que es conservaven 36 esglaons en aquest indret. També es desenvolupà un sondeig al carrer actual i enfront del podi en què es documentà el frontal del mur, la cota de l'arena i part d'un abocador d'època tardoantiga datat a final del s. v. Han estat estudiats els contextos ceràmics obtinguts en el sondeig.
JMS

214. C. de l'Enrajolat

Definició: Plaça del *concilium*, estructures indeterminades, circ, clavegueram. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Tobías 1995; Piñol 19967.

Bibliografia: Dupré *et al.* 1988; Dupré/Subías 1993; Gebellí/Piñol 1997; Piñol 2000g-j; Tobías 2000c.

Descripció: Aquest carrer discorre per sobre d'una llarga volta d'*opus caementicium* d'uns 93 m de longitud que serveix de suport i contenció del tancament meridional de la plaça de Representació. Aquesta volta, així com les que recolzen al costat meridional del carrer del Trinquet Vell i la baixada de la Pescateria, pertanyen a un edifici anterior al circ d'època flàvia. La comunicació entre les voltes s'efectua mitjançant petites portes d'arc de mig punt obertes al lateral meridional de la volta llarga o criptopòrtic (fig. 33).

L'any 1994, es van fer diversos sondejos al llarg del carrer de l'Enrajolat dirigits per Ll. Piñol que mostraren l'existència d'una volta paral·lela a l'arena del circ sota el carrer de l'Enrajolat i petites estances en bateria en el mur meridional. Una de les voltes es data en època julioclàudia, mentre que una altra, en l'imperi de Domicià, junt amb un calaix de desguàs. Es localitza un mur de tancament de la plaça del CPHC d'època julioclàudia. També es documenta la caixa d'una claveguera procedent del recinte superior i que travessava per sota de l'arena del circ. És una estructura anàloga a la documentada en el sector de la plaça dels Sedassos. Excavacions dirigides per O. Tobías (Servei Arqueològic URV) l'any 1994 consistiren en el seguiment d'una rasa oberta als carrers de l'Enrajolat, de la Nau i de Natzaret. Es documenta la plataforma superior del circ a una cota de 55,55 msnm. En el jardinet del costat de la casa núm. 20 hi ha un mur de carreus de

grans dimensions, que és la continuació del mur de tanca meridional de la plaça del CPHC (cota: 55,42 msnm). L'amplada del mur és d'1,50 m, i al darrere segueix una plataforma de *caementicium* amb una amplada documentada de 3,20 m. LPM - JLV

215. Bda. de la Pescateria / C. de l'Enrajolat

Definició: Circ. Plànols: A, 3.

Documentació: Piñol 1997a.

Bibliografia: Piñol 2000j.

Descripció: Actuació dirigida per R. Mar i Ll. Piñol l'any 1994 i efectuada amb motiu de la destrucció parcial de restes del circ arran d'una rasa efectuada prèviament per Gas Tarraconense. Es van fer cinc sondejos a la cruïlla dels dos carrers. Enfront del núm. 23 de la baixada de la Pescateria es localitzà una estructura indeterminada en *opus caementicium*. Les restes es troben 50 cm per sota de la superfície. Enfront del núm. 27 de la baixada es localitzaren possibles restes en *caementicium* de la graderia. Davant del núm. 17 del carrer de l'Enrajolat es localitzà, a uns 55,42 msnm, la plataforma superior perimetral del circ. Enfront del núm. 19 del mateix carrer es trobà, a uns 60 cm de fondària, l'extradós de la volta llarga que discorre per sota del carrer de l'Enrajolat. LPM - JLV

216. Pl. dels Sedassos, 16-20 / C. dels Ferrers, 29-31

Definició: Circ. Plànols: A, 4.

Documentació: Peña 1997b.

Bibliografia: Piñol 2000h.

Descripció: En aquest indret hi ha la volta que actualment permet l'accés a la volta llarga que discorre per sota del carrer dels Ferrers. Són vestigis antics que foren documentats inicialment l'any 1995 per part del Servei Arqueològic de la URV (direcció d'I. Peña). El seu bon estat de conservació propicià l'enderroc dels immobles per part del Museu d'Història de Tarragona (seguiment dirigit per A. Abelló l'any 1997). L'actuació del 1995 consistí a netejar el solar i extreure'n l'estratigrafia contemporània que cobria les restes del circ romà. Concretament, es localitzaren les dues grades superiors i la plataforma superior que s'endinsa sota el carrer dels Ferrers. La zona més propera a la plaça dels Sedassos havia estat rebaixada antigament.

El 1998, Ll. Piñol i I. Peña (Servei Arqueològic URV) van continuar amb el seguiment arqueològic de l'enderroc d'aquestes cases i el rebaix arqueològic dels solars, on aparegueren restes de les estructures del circ, així com un tram del mur de separació amb la plaça de Representació del *concilium*. Destaquen les troballes en una de les voltes perpendiculars al podi (sector 3.000), on hi havia una porta de comunicació amb l'arena i una escala que permetia la comunicació entre l'arena i la *praecintio* que separa l'*imma* de la *summa cavea*. Per sota d'aquesta volta també s'ha trobat una gran claveguera que recollia les aigües dels recintes superiors i que ha estat documentada en el solar núm. 26

de la plaça de la Font. L'amplada de la porta fou reduïda al segle v i, progressivament, l'espai fou colgat per una estratigrafia que es remunta al s. vii. LPM-JMS

217. Pl. dels Sedassos, 22

Definició: Circ. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Dupré 1987a-e; Dupré *et al.* 1988, 79.

Descripció: Actuacions arqueològiques dels anys 1986-1987 dirigides inicialment per X. Dupré i M. Ll. Palanques i posteriorment pel Ted'a. S'hi documentà part del *podium* i de la *cavea* del costat septentrional del circ. JMS

218. Pl. dels Sedassos, 24 / C. dels Ferrers, 35

Definició: Circ. Plànols: A, 4.

Documentació: Díaz/Macias 1999b; Vilalta 2005a-b.

Descripció: Seguiment de l'enderroc de la casa realitzat per M. Díaz (Codex) l'any 1999 en què quedà al descobert una de les voltes del circ. Amb una excavació posterior dirigida per E. Vilalta (Cota 64) l'any 2002 es van extreure nivells moderns a l'interior de la volta, on van aparèixer estructures arquitectòniques que confirmen la presència d'una porta original oberta al *podium* que permetia la comunicació amb l'arena. MDG - EVR

219. C. del Trinquet Vell, 2

Definició: Circ, plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Documentació: Curulla 2000f.

Bibliografia: Nogués 1952; Cortés/Gabriel 1985, 32, núm. 112; Ted'a 1989b, fig. 21; Ted'a 1990b, 30.

Descripció: Els treballs arqueològics del Ted'a al voltant de l'any 1989 permeteren la documentació de les estructures de fonamentació de l'anomenat *pulvinar*, on hi havia l'escalinata documentada en el solar del carrer dels Ferrers i que, segons Hernández Sanahuja, encara conservava al s. xix 24 o 36 esglaons picats en pedra de Santa Tecla. Les restes es conservaven també en el solar núm. 4-6 del carrer del Trinquet Vell. Segons el plànol croquis d'A. Nogués, aquestes escales continuen fins a connectar amb el podi septentrional del circ. Es tracta d'una dada de l'any 1858 que planteja dubtes quant a la relació de la graderia amb l'estructura de la tribuna del *pulvinar*. En una excavació d'urgència dirigida per O. Curulla (Nemesis) els anys 1999 i 2000, que consistí en dos sondejos a l'interior de la volta, al fons, es localitzaren estrats i estructures contemporànies a l'interior de la volta romana. La roca va aparèixer allisada. OCF - JLV

220. C. del Trinquet Vell, 8-10

Definició: Circ, plaça del *concilium*. Plànols: A, 4.

Bibliografia: Nogués 1952; Cortés/Gabriel 1985, 33, núm. 113.

Descripció: Aquests solars conserven dues voltes de subestructura de la graderia del circ i, a la vegada, de contenció del mur meridional de la plaça de Representació del *concilium*. Aquí s'aprecia el mur de fonamen-

tació d'*opus caementicium* amb alçat superior de *quadratum*. JMS

221. C. del Trinquet Vell, 12 / C. de l'Enrajolat, 9
Definició: Circ, plaça del *concilium*, clavegueram, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Nogués 1952; Alföldy 1975; López Álvarez 1986; Dupré 1987a; Dupré *et al.* 1988, 16 i seg.; Ted'a 1989b, fig. 25; Macias 1999, 246-248; Remolà 2000, 72-74; Vidal 2005.

Descripció: En construir l'immoble que avui ocupa aquest indret es recuperà a mitjan segle xx la inscripció RIT 1076. És un epígraf trilingüe —hebreu, llatí i grec— datat entorn dels s. v-vi dC.

Actuació de l'any 1985 dirigida per X. Dupré i J. M. Massó (Servei d'Arqueologia) arran del projecte de remodelació dels soterranis de l'immoble, que ocupa tres de les voltes del costat septentrional del circ romà. S'aprecia molt bé la fonamentació en *caementicium* i l'alçat en *quadratum* del mur de contenció de la plaça del *concilium*. La volta central és més ample de l'habitual per tal d'encabir-hi un accés a l'arena, efectuat mitjançant una porta oberta al podi, i un tram de claveguera de desguàs procedent de la plaça superior i que travessa, per sota les voltes i l'arena, el circ. Aquesta conducció s'abandona en un moment indeterminat del s. v, mentre que la volta central conservava una estratigrafia tardoantiga. S'han estudiat contextos ceràmics procedents d'aquestes excavacions. JMS

222. C. del Trinquet Vell, 14 / C. de l'Enrajolat, 11
Definició: Circ, plaça del *concilium*. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 33, núm. 113; Dupré *et al.* 1988, 16.

Descripció: Aquí es documenta la volta de *caementicium* de sustentació de la plataforma superior i de les grades septentrionals del circ. També s'aprecia el fonament del mur de delimitació meridional de la plaça del *concilium provinciae*. El Servei d'Arqueologia efectuà l'any 1986 l'aixecament planimètric de la volta romana. JMS

223. C. de l'Enrajolat (enfrent dels núm. 13-17)

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Descripció: Com a prolongació dels treballs arqueològics efectuats al carrer del Trinquet Vell, 16-18 —carrer de l'Enrajolat, 13-17 (antiga Casa dels Militars)— es dugué a terme l'any 2002 un sondeig estratigràfic dirigit per F. Falomir (Cota 64). Memòria en fase d'elaboració. S'hi documentaren tres filades de grades que s'han associat a la *summa cavea* de la graderia septentrional del circ. De la mateixa manera que les altres grades, estan construïdes en *opus caementicium*. Per la situació actual, sembla que almenys la primera filada de grades queda conservada just sota el mur que travessa longitudinalment. És important anotar que la situació d'aquest mur, de factura moderna, coincideix

plenament amb el canvi de categoria de grades. Seguidament apareixen dues filades més. FFF - AVC

224. C. del Trinquet Vell, 16-18 / C. de l'Enrajolat, 13-17 (antiga Casa dels Militars)

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Corominas 2004c.

Bibliografia: Gebellí/Piñol 1997; Curulla 2000a; Piñol 2000j.

Descripció: L'any 1994 el Servei Arqueològic del Trinquet Vell dugué a terme una sèrie d'actuacions amb vista a la instal·lació de l'actual museu de la romanitat. Sota la direcció de Ll. Piñol i O. Tobías es realitzà un sondeig on es localitzà a l'immoble núm. 16 una estratigrafia tardoantiga i una sèrie d'estructures del circ que posteriorment es documenten més extensament. El mateix succeí a l'immoble núm. 18, on s'efectuaren dos sondejors. L'any 1997, Pere Gebellí dirigí les tasques de buidatge del jardí de la Casa dels Militars que posaren al descobert un tram del *praecintio* de distribució entre la *imma* i la *summa cavea*, així com dues filades de les grades inferiors i una escala que donava accés als seients de l'*imma cavea*.

Després de l'enderroc de l'antiga Casa dels Militars, l'any 2001 s'efectuà una actuació en extensió dirigida per M. Corominas (Cota 64) que ha permès la documentació global d'un tram de la graderia septentrional del circ que mesura 65 m de longitud. Aquesta memòria es troba en fase d'elaboració. S'hi han diferenciat els elements configuratius següents:

Podi: al costat de la volta d'accés, entre la graderia i l'arena, va aparèixer un petit tram format per tres filades de carreus on mancava únicament el *balteus*. Entre el podi i la primera línia de grades, quedava format un petit canal amb l'interior lliscat que servia per al desguàs de les aigües pluvials de la graderia. Seguidament, i en sentit est, en un moment indeterminat el podi estava desmuntat, però la primera filada quedava conservada. Aquesta zona es trobava únicament a la part central del tram descobert.

Accés arena-cavea: al final de la volta llarga del circ, ja era visible el sistema de comunicació entre la grada i l'arena, format per un passadís que provenia de l'arena i donava pas a una de les escales d'accés que pujava fins al segon nivell de grades (*media cavea*). Les parets estaven folrades amb *opus vittatum* que suportaven una volta parcialment desapareguda, d'*opus caementicium*. A la paret del podi que tocava amb el passadís va quedar conservada la polleguera rectangular de la porta de tancament. Molt possiblement el passadís tenia forma de rampa, però cal dir que aquest encara s'ha d'excavar. Al final d'aquest passadís trobem el mur d'*opus quadratum*, de contenció amb la plaça de Representació del *concilium*.

Cavea: hem documentat els dos tipus de graderia existents al circ. De la *imma cavea* no hem trobat, però, cap grada, però sí un tram de la seva subestruc-

tura formada enterament per carreus units per grapes en forma de cua d'oreneta. El tram conservat queda emmarcat entre el podi i un mur d'*opus caementicium* que separa la següent categoria de grades. De la *summa cavea* es conserva una secció de quatre fileres de grades que aparegué en tota l'extensió de l'espai obert en bon estat de conservació. Construïdes en *opus caementicium*, a la superfície de les grades s'observen les empremtes de les plaques de marbre que les folraven.

Escales: s'han localitzat dues *vomitória* de distribució dels espectadors. Ambdues escales comuniquen la *imma cavea* amb la *media cavea*; no s'ha conservat la continuació cap als espais superiors. Són connexions de tres graons fets en *opus quadratum* de pedra de tipus Mèdol que es troben encaixats en l'enconfrat d'*opus caementicium* que sustenta la graderia del circ.

Finalment, cal esmentar que aquesta intervenció obtingué una secció quasi completa de la graderia septentrional del circ, conservada entre els carrers de l'Enrajolat i del Trinquet Vell. Les dades indiquen que el punt d'inflexió respecte de la capçalera oriental es troba sota les escales que actualment uneixen el carrer del Trinquet Vell amb la baixada de la Pescateria.

FFF - MCV- AVC

225. Bda. de la Pescateria / C. del Trinquet Vell

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Nogués 1952.

Descripció: A. Nogués situa, fent esment d'unes troballes de l'any 1854, restes de podi i graderia descobertes arran de reformes de l'antiga Casa dels Militars i que corresponen al punt d'inflexió entre la graderia septentrional i la capçalera oriental. JMS

226. Bda. de la Pescateria, 23

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Fabregat 2002b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2002. Consistí en el control visual d'una rasa de serveis que ja havia estat oberta prèviament. Baixava a 27 cm de profunditat i no s'hi van apreciar restes. RFF

227. C. de les Salines, 4

Definició: Muralla. *Plànols:* A, F, 5.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 32, núm. 106.

Descripció: Segons informacions de F. Tarrats, en aquest solar es documenta el parament intern de la muralla, al qual s'adossa un paviment en *opus signinum*. JMS

228. Bda. de la Misericòrdia

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Localització de la inscripció RIT 604. JMS

229. C. del Trinquet Vell, 25 / Bda. de la Pescateria, 14

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Rigo 1996b.

Descripció: Excavació de l'any 1996 dirigida per A. Rigo (Codex) que no proporcionà vestigis arqueològics en tractar-se només d'una rasa de 80 cm de fondària. ARJ

230. C. de Sant Domènec, 8-10

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: García Noguera 1997.

Descripció: Arran del projecte de construcció d'un nou immoble, M. García (Codex) dirigí l'any 1997 els treballs de seguiment de l'excavació de dues sabates de fonamentació. No s'hi documentaren restes. MGN

231. C. de Sant Domènec, 21 / C. de la Palma, 6

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Molera 1998b; Mir 1999b.

Descripció: L'any 1998, es va dur a terme el seguiment de l'enderroc de l'immoble per tal de constatar el potencial de conservació d'estructures del circ en la construcció moderna. L'actuació fou dirigida per S. Molera i els resultats van ser negatius. L'any 1999, H. Mir (Servei Arqueològic URV) va dirigir l'excavació dels fonaments necessaris per a la construcció del nou immoble sense constatar-hi la presència de restes arqueològiques. HLM

232. Bda. de la Pescateria, 19

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Macias 1996d; García-Antón 2004c.

Descripció: Excavació arqueològica en extensió i parcial entre els anys 1995 i 1996, arran del projecte de remodelació dels baixos de l'immoble. Direcció d'A. Muñoz i J. M. Macias (Codex). Es documentà un segment de la línia del podi del circ que conservava un carreu i part d'una volta contigua. Les restes es trobaven colgades per l'estratigrafia tardoantiga i parcialment afectades per construccions contemporànies. Excavació dirigida per M. D. García-Antón (Nemesis) l'any 2004 que consistí en la realització de dos sondejors. En el primer, d'1,50 m de profunditat, no s'assoliren nivells antics. En el segon, de 2,80 m de profunditat, es localitzà una estructura d'*opus caementicium* identificada com una volta del circ (fig. 38). AMM - JMS

233. C. de les Salines

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 5.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En aquest carrer s'emplaça la recuperació de les inscripcions RIT 25 i 523. JMS

234. Pl. de la Font, 26 / Cró. de la Palma, 11-13

Definició: Circ, clavegueram. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Pociña 1997b; Vilalta 2001a.

Descripció: Excavació dirigida per C. A. Pociña (Codex) l'any 1996. Es va fer el seguiment dels treballs de rebaix per a la instal·lació d'un ascensor. Només s'hi trobaren estructures contemporànies. Excavació d'urgència de l'any 2001 dirigida per Enric Vilalta (Cota 64) que documentà una claveguera del recinte del *concilium* que transcorre per sota el circ. Probablement és la mateixa que s'ha detectat a la plaça dels Sedassos núm. 16-20. Presumiblement, aquesta conducció desguassava en el col·lector principal documentat pel Dr. Aleu entorn del carrer del Portalet i que baixava fins a l'àrea portuària de la ciutat. CPL - EVR

235. Pl. de la Font (al costat del núm. 2)

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Macias 2003.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2003 en què s'obrí un sondeig en el lloc on s'havien de soterrar una sèrie de contenidors. Sota estrats moderns apareixia la roca regularitzada corresponent a l'arena del circ (a 47,4 msnm). MDG-JMS

236. Via Augusta, 6-12

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, I, 3.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1983, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) efectuà diversos sondejos de prospecció entre els solars 6 i 12, sense determinar l'existència de vestigis arqueològics. JMS

237. Bda. de la Pescateria, 7-15

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Macias *et al.* 2004b.

Bibliografia: Piñol 2000, 269-274; Bosch *et al.* 2003.

Descripció: El 1998 es realitzà una campanya d'excavació dirigida per Ll. Piñol i I. Peña en què es completà l'exca-

vació del *praecintio* intermedi, de la *imma cavea* i del podi, fins a nivell de l'arena. Entre els anys 2001 i 2002, J. M. Macias (Codex) dirigí una sèrie d'actuacions finançades pel Museu d'Història de Tarragona fins a assolir la profunditat necessària per a l'execució d'un projecte, encara no realitzat, d'adequació museogràfica i repavimentació d'aquest sector de l'arena del circ.

Els treballs d'excavació afectaren fonamentalment vestigis d'època baixmedieval que van deixar, per a futures actuacions, els vestigis de períodes anteriors. Malgrat això, l'exhumació parcial de l'estratigrafia ha permès avançar en el coneixement arquitectònic d'aquest sector de l'extrem oriental del circ. Així doncs, s'han apreciat els condicionants orogràfics que determinaren les tècniques de fonamentació de l'edifici circense. S'ha documentat àmpliament un segment del *podium* que enllaça l'excavació de l'arena amb les actuacions efectuades a les voltes perimetrals (baixada de la Pescateria, 5, i Rambla Vella, 1). Al nord del solar es va haver de retallar la roca per mantenir la cota de l'arena; en canvi, més cap al sud, el *podium* fonamenta en una banquetta de *quadratum*. En aquest punt s'han documentat farciments constructius previs a l'estesa de l'arena i que presentaven nombroses afectacions —retalls i possibles sitges— d'època visigoda o medieval. Quant a la graderia, s'observa que limita amb la barana del podi mitjançant un *praecintio* d'1,5 m d'amplada. A continuació, es documenta l'esquelet de *caementicium* que suportava la *imma* i *summa cavea*, els seients de pedra de les quals havien estat espoliats. Com a novetat, destaca la documentació d'una porta oberta en el podi, que permetia l'accés a la primera *praecintio*. Només s'han conservat els encaixos en el *podium* i en el massís d'*opus caementicium*, així com les empremtes d'una escalinata doble i enfrontada, presumptament de 4 o 6 esglaons. CLP-JMS

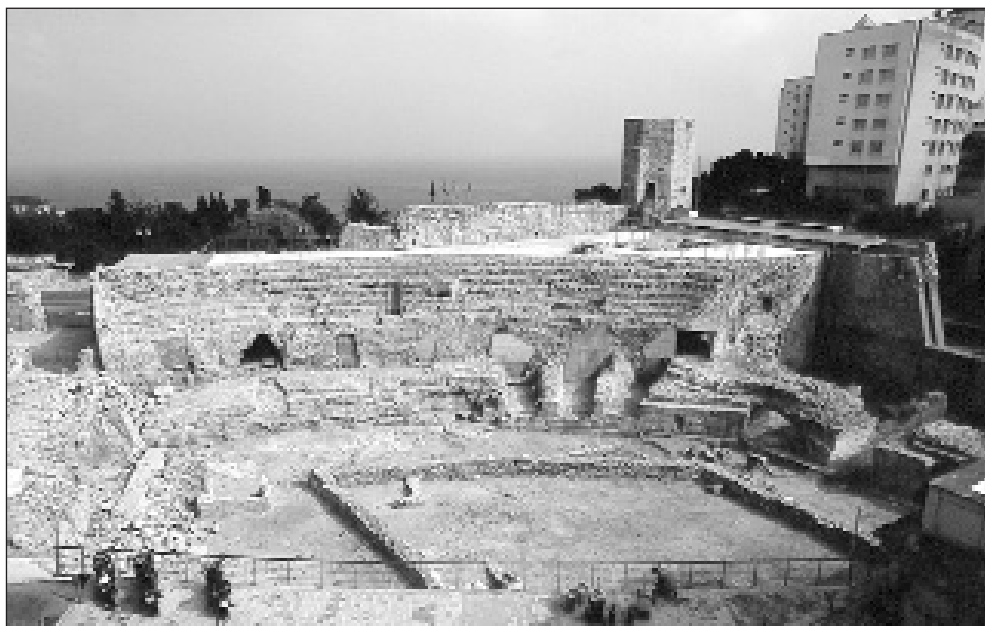

Fig. 35: Vista general de l'interior de la capçalera oriental del circ. Foto: Rafael López.

Fig. 36: Detall d'empremta d'una porta i escales de comunicació entre l'arena i la imma cavea a la capçalera oriental del circ. Foto: Arxiu Codex.

238. Pl. de la Font (àrea central)

Definició: Circ, abocador residus urbans, clavegueram, pou, pedrera, *figlina*, llac subterrani. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Gebellí/Piñol 1997; Gebellí 1999; Massó 1999; Gebellí/Díaz 2000; Tubilla 2000a; López/Curulla 2001; Tubilla 2001; Díaz/Otiña 2002; Allué 2003; López/Mesas 2005; López et. al. en premsa.

Descripció: Excavacions arqueològiques de la coca central de la plaça de la Font desenvolupades entre els anys 1994 i 1996 i efectuades arran de la construcció d'un pàrquing soterrat inserit al bell mig del circ romà de Tarragona. Els treballs foren dirigits per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Les primeres evidències, indeterminades, corresponen a l'etapa republicana i només destaquem restes d'una claveguera excavada en el sòl geològic. També s'ha apuntat que en aquest espai es desenvolupà l'explotació d'una argilera per tal de fabricar els tovots que integren el farciment de la muralla. L'argilera es continuava emprant en època cesariana i medieval.

Entre l'època augustal i julioclàudia l'àrea fou ocupada per una *figlina* que es va mantenir en ús fins a l'inici dels treballs relacionats amb la construcció en època flàvia del circ de la ciutat. Un cop abandonat el centre artesanal, es formaren diversos abocadors de deixalles com a part prèvia al terraplenament constructiu del circ. L'excavació indica una possible reparació de l'arena del circ en la segona meitat del s. v i no detecta evidències d'abandó i reocupació domèstica fins a mitjan segle vi. S'han desenvolupat estudis de materials parcials i anàlisis antracològiques. També coneixem la presència d'un gran pou, actualment escapat pel pàrquing soterrat, que tenia una fondària de 47 m fins a assolir el nivell del llac subterrani. Coneixem per referències escrites que l'any 1369 se n'inicià la construcció. Si bé no queda clar que aquesta obra medieval no fos una continuació o reforma d'un pou previ excavat en època romana. S'han efectuat estudis ceràmics parcials sobre contextos recuperats en l'estratigrafia.

JMS

239. Pl. de la Font (emplaçament indeterminat)

Definició: Estatuària, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Alföldy 1975; Koppel 1985a.

Descripció: Troballa d'una estàtua funerària d'Atis (núm. 169) situada, segons parcel·lari de l'any 1985, en el solar 55 de la plaça. A l'entorn d'aquesta plaça han estat localitzades les inscripcions RIT 454, 455 i 628.

JMS

240. Via Augusta, 2

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Alföldy 1975; Amo/Gras 1978.

Descripció: Enfront del solar es va recuperar l'any 1971 la inscripció RIT 216.

JMS

241. Via de l'Imperi Romà, 11 / C. Rera Sant Domènec, 13c

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, F, 5.

Documentació: Tubilla 1996a.

Descripció: Excavació en extensió efectuada el 1995 i dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV). No s'hi documentaren restes arqueològiques.

MTM

242. Pl. de la Font, 1 (Ajuntament de Tarragona)

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Aquilué 1992a; Tubilla 2000h.

Bibliografia: Nogués 1943; Cortés/Gabriel 1985, 31, núm. 103; Dupré et al. 1988, 16; Ted'a 1990b, 132, núm. 15; Arbeloa 1991, 256; Menchon 1993, 47-57.

Descripció: Diversos autors han ubicat en aquest solar les *carceres* del circ, si bé no s'hi van documentar evidències concloents fins a l'any 2005. Segons Hernández Sanahuja, a la part oest d'aquest solar —aleshores núm. 2 del carrer Rera de Sant Domènec— es trobava la *porta Ostia* del circ de la ciutat que, a més, travessava la muralla republicana. Destaquem la presència, escassament documentada l'any 1937, de dos basaments de carreus encoixinats units a sec. Ambdues estructures fonamentaven sobre la roca i foren ubicades en època medieval (Nogués 1943). Hem inclòs les evidències ubicant-les en un període indeterminat. Al MNAT es conserven restes ceràmiques procedents d'una actuació no documentada de l'any 1965 (Aquilué 1992a).

Excavació puntual desenvolupada pel Servei d'Arqueologia l'any 1985 i dirigida per Ll. Palanques i X. Dupré que permeté identificar un petit pilar folrat d'*opus vittatum* i que es relaciona amb el circ. El 1991, J. J. Menchon dirigí una altra actuació on documentà dos enterraments i un mur; ambdós elements pertanyien a l'antic convent de Sant Domènec. L'any 2000 M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) va fer un seguiment en un pati que s'ubica en el sector sud-oriental del solar. Es rebaixaren 50 cm i no s'hi trobaren restes, pel fet que no s'hi va aprofundir més.

JMB - MTM - JMS

243. C. del Trinquet Nou / C. de Sant Oleguer / Bda. de la Pescateria / C. de Cós del Bou

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.
Documentació: Vilalta 2006.
Descripció: Seguiment dels treballs de repavimentació i substitució de serveis dels carrers. Actuació dirigida per E. Vilalta l'any 2003 (Cota 64). L'actuació efectuada no implicà la constatació de vestigis arqueològics. EVR

244. Pl. de la Font (àrea del c. del Portalet)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.
Documentació: Hernández Sanahuja 1877.
Bibliografia: Sánchez Real 1990a.
Descripció: Localització de grans blocs megalítics que formaven part, possiblement, de l'estratigrafia associada a la construcció del circ. L'autor determinà que eren «muros ciclópeos». Localitzats entorn de la cruïlla de la plaça de la Font, la baixada de la Misericòrdia i el carrer de Cós del Bou. JMS

245. C. del Trinquet Nou, 13

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Documentació: Vilaseca 2000.
Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Vilaseca (Cota 64) l'any 1997. Després de l'enderroc del vell edifici, es documenta planimètricament una volta del circ, perpendicular al podi. Aquesta quedà coberta per la nova construcció. AVC

246. C. del Trinquet Nou, 19

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.
Bibliografia: Dupré *et al.* 1988, 17.
Descripció: L'any 1985, el Servei d'Arqueologia desenvolupà el repicat de les parets amb què va documentar els estreps en *opus vittatum* d'una de les voltes meridionals del circ, així com de part de l'estructura interna del podi. JMS

247. C. del Trinquet Nou, 27-29 / C. de Sant Oleguer, 1a

Definició: Circ, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* A, 3.
Documentació: Curulla 2002a.
Bibliografia: López/Curulla 2001.
Descripció: Excavació d'urgència dirigida per O. Curulla (Nemesis) l'any 1999 (fig. 38). Es deixaren al descobert restes del circ romà corresponents a dues voltes de la graderia meridional. S'excavaren nivells fundacionals en un estrat constituït fonamentalment per un abocament de blocs megalítics. La seva cronologia és de final del segle I dC. Destaca una escala que condueix de la façana a la *imma cavea*, molt alterada per reformes medievals. No s'hi conserva estratigrafia tardoromana. Hi consta la troballa d'un pedestal epigràfic dedicat al *Genius* del *conventus Tarraconensis*. JLV - OCF

248. Bda. de la Pescateria, 5

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.
Bibliografia: Dupré *et al.* 1988, 15.
Descripció: Aquest immoble fou enderrocat l'any 1985 i l'any 1986 el Servei d'Arqueologia inicià una excavació arqueològica amb què va documentar un segment del podi del circ. JMS

249. Pl. de la Font, 3-5

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 31, núm. 102; Ted'a 1990b, 29.
Descripció: Intervenció arqueològica del Ted'a de l'any 1988 en què es documentaren restes arquitectòniques del podi del circ. El solar comptava amb antecedents històrics. JMS

250. Pl. de la Font, 7-9-11

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Documentació: Inspecció visual.
Descripció: A la mitjanera d'aquests immobles es conserva la secció del podi del circ. JMS

251. Pl. de la Font, 13-15

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Documentació: Inspecció visual.
Descripció: En els murs d'aquests immobles es conserva la secció del podi del circ. JMS

252. Pl. de la Font, 17-19

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 14; Hernández/Morera 1892, t. I, ap. 2, 7; Cortés/Gabriel 1985, 31, núm. 101-102.
Descripció: El solar conserva murs de suport del cos superior i de la graderia meridional del circ, ja coneguts des del segle XIX. També s'aprecia a la mitjanera una part de la secció del podi del circ. JMS

253. Pl. de la Font, 29

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Documentació: Sicaud 1993.
Bibliografia: Dupré *et al.* 1988, 15; Ted'a 1990b, 72.
Descripció: Actuació dirigida pel Ted'a l'any 1987 en què es van documentar restes arquitectòniques del circ en el solar núm. 29. Es tracta dels estreps folrats en *opus vittatum* de la volta de subestructura de la plataforma de sustentació de la graderia. També es conserva a la mitjanera amb l'immoble contigu una secció del mur del *podium*, aquí integrada per sis carreus i el *balteus* de coronament. A la part posterior del solar s'identificaren restes del corredor perimetral. Un sondeig documentà l'estratigrafia constructiva del circ. JMS

254. Pl. de la Font, 31

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 1, núm. 102; Ted'a 1990.

Descripció: En aquest immoble es conserva una de les voltes de canó de fonamentació de la plataforma i la graderia meridional. També s'hi troba una secció del mur del podi que limita amb el solar núm. 33. JMS

255. Pl. de la Font, 35

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Curulla/Jové 2000.

Descripció: Actuació dirigida per O. Curulla i X. Jové (Nemesis) l'any 1999. Consistí en la neteja i restauració d'una arcada medieval conservada en alçat. No es tocaren les possibles restes del circ. OCF

256. Pl. de la Font, 39

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Dupré 1987a, 78; Dupré *et al.* 1988, 15.

Descripció: L'any 1984 hi intervingué el Servei d'Arqueologia (direcció de X. Dupré) duent a terme el repicat de les parets de la planta baixa de l'immoble, amb què va posar al descobert dues seccions de la graderia meridional del circ, des del *podium* fins a la façana. JMS

257. Pl. de la Font, 45

Definició: Circ, epigrafia. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Bermúdez 1993g; Remolà/Teixell 1998; Díaz García 2003.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 7-8; Cortés/Gabriel 1985, 31, núm. 100; Menchon *et al.* 1994a; Papiol 2004.

Descripció: Aquest immoble conserva una de les seccions arquitectòniques més completes del circ: façana, voltes i perfil de la graderia i el podi. Inicialment, les restes foren netejades i dibuixades de forma parcial l'any 1976 per Ll. Papiol (MAP). El 1989 el Ted'a féu el control de l'enderroc de part de l'edifici i el repicat parcial dels murs mitjaners. Excavacions dirigides per A. Bermúdez (CAUT), entre els anys 1991 i 1992, acompanyaren l'enderroc final de les estructures contemporànies i serviren per fer l'alçat planimètric de les restes del circ. Es conserven molt bé els estreps que sustenten la volta, on també es fan evidents les grades i altres restes importants. També es trobaren dos carreus reaprofitats amb fragments d'inscripció.

Les excavacions, dirigides per J. A. Remolà (Codex) l'any 1998, dugueren a terme dos sondejos en els extrems del solar, amb la finalitat de documentar el *podium* i el pòrtic de façana del circ, que es van trobar. No hem estat autoritzats a reproduir la planimetria obtinguda en aquesta excavació. L'any 2003, M. Díaz (Codex) efectuà el control de moviments de terres derivats de la construcció del nou edifici, la documentació del *podium* i la consolidació de la volta romana. JMS

258. C. del Trinquet Nou, 23-25

Definició: Circ. *Plànols:* A, 3.

Bibliografia: Nogués 1994; Cortés/Gabriel 1985, 34, núm. 117.

Descripció: Els autors esmenten la conservació de restes del circ —volta, murs i podi— malgrat la construcció d'un refugi antiaeri de la guerra civil. JMS

259. C. Rera Sant Domènec, 17

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, F, 5.

Documentació: Díaz García 2005.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2004. Els treballs van consistir en l'obertura d'una rasa on va aflorar la roca a pocs centímetres. MDG

260. C. del Portalet, 3

Definició: Circ, estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, t. I, ap. 2, 94-95.

Descripció: La reedificació d'aquest immoble el 1880 permeté a Hernández Sanahuja establir que les cases de la plaça de la Font i de l'aleshores Rambla de Sant Carles es trobaven sobre l'edificació del circ. Al mateix temps, ell creia que per sota del circ passava la muralla que havia detectat en el solar núm. 11 de la Rambla Vella. JMS

261. C. de Sant Oleguer, 1

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Àrea de Coneixement i Recerca.

Descripció: Actuació arqueològica de X. Dupré (Servei d'Arqueologia). L'excavació arqueològica no va assolir la documentació d'evidències. JMS

262. Rambla Vella, 1 / C. de Sant Oleguer, 2 / Pg. de Sant Antoni, 1-3 / Bda. de la Pescateria, 1-5 (capçalera del circ)

Definició: Circ, muralla, via, *horreum*, epigrafia. *Plànols:* A, 3.

Documentació: Aquilué 1992a, 797-800; Codex 1991b.

Bibliografia: Alföldy 1975; Adserias *et al.* 1986, 36; Dupré 1987a, 1993a; Dupré *et al.* 1988, 15 i seg.; Ted'a 1990b-e; Aquilué *et al.* 1991; Bermúdez 1991a; Dupré/Subías 1993; Massó/Solé 1993, 232; Menchon *et al.* 1994; Macias 1999, 241-242; Remolà 2000, 74.

Descripció: Correspon fonamentalment al solar ocupat antigament pel cinema Coliseum i l'hotel Bea. Aquí es troba un conjunt d'estructures arquitectòniques que pertanyen a la segona fase de la muralla republicana i, fonamentalment, elements pertanyents a la capçalera oriental del circ: façana en arcades, escalinata d'accés, graderia, voltes de subestructura i *porta triumphalis* oberta a la muralla republicana. També cal destacar la presència d'un dels brancals d'una possible porta oberta a la muralla republicana durant les reformes de la via Augusta, una ramificació de la qual transitava davant la façana del circ.

En aquest indret s'han desenvolupat nombrosos

Fig. 37: Vista aèria de la capçalera oriental del circ. Foto: Arxiu Codex.

treballs arqueològics des de l'any 1977 i fins al 1990. Han estat, fonamentalment, actuacions desenvolupades en el marc dels projectes del Servei d'Arqueologia (Dupré *et al.* 1998) i del Ted'a. Els treballs del Ted'a encara romanen inèdits per circumstàncies alienes als seus excavadors. En relació amb el solar ocupat antigament per l'hotel Bea, es troba un conjunt d'estructures arquitectòniques —voltes i estreps— que formen part de l'angle meridional de la capçalera oriental del circ. S'hi van desenvolupar treballs arqueològics l'any 1984 dirigits per J. Massó i X. Solé dins el Pla de Solidaritat amb l'Atur. Entre els anys 1987 i 1990, el Ted'a va intervenir en el projecte de rehabilitació de la capçalera del circ.

A l'àrea ocupada per l'antic cinema, els treballs han consistit en el buidatge del farciment de la muralla medieval —Muralleta— per tal de descobrir la façana del circ, la neteja i excavació d'algunes de les voltes de subestructura i també l'excavació de l'interior de la muralla, amb què s'ha posat al descobert el parament intern i alguns dels seus tirant externs. En aquest sector de la ciutat, el parament extern de la muralla ha desaparegut i es troba refet en època contemporània. Finalment, el CAUT encarregà a Codex, entre els anys 1990 i 1991, els darrers treballs arqueològics a l'exterior de la muralla, entre la torre de Carles V i la redescoberta *porta triumphalis*. Aquí es documentà una estratigrafia entre mitjan de segle I dC i principi del III i també tres inhumacions d'època indeterminada. També s'excavà una part del farciment intern de la muralla.

En aquest extens solar també s'han d'incloure les evidències del carrer de Sant Ermenegild i dels seus immobles núm. 2-4. L'any 1980 es van enderrocar les cases d'aquest vial i, entre els anys 1984 i 1986, el Servei d'Arqueologia endegà diverses campanyes d'exca-

vació arqueològica dirigides per X. Dupré i Ll. Palanques. Aquestes van posar al descobert diversos elements constructius de la muralla republicana, el circ i un edifici anterior a aquest (*horreum?*). L'adequació urbanística d'aquest indret arran de la musealització de la capçalera oriental del circ de Tàrraco ha comportat la desaparició d'aquest carrer. Si bé han estat publicats els treballs del Servei d'Arqueologia (Dupré *et al.* 1998), malauradament encara romanen inèdites les excavacions del Ted'a i el CAUT efectuades per iniciativa municipal. Es disposa d'algun estudi ceramològic puntual i en aquest indret s'emplaça la recuperació de les inscripcions RIT 201, 591 i, potser, la RIT 476. JMS

263. Rambla Vella, 51

Definició: Circ. *Plànols:* A, 5.

Bibliografia: Ted'a 1990b, 36.

Descripció: Excavació d'urgència efectuada pel Ted'a l'any 1989 on es documentà part d'un dels pilars de la façana meridional del circ amb restes de la falsa pilastra decorativa. JMS

264. Rambla Vella, 29

Definició: Circ, cisternes i dipòsits. *Plànols:* A, 4.

Documentació: Foguet 2003.

Bibliografia: Foguet/López 1994.

Descripció: Amb motiu de la construcció d'un nou edifici d'habitatges es desenvoluparen dues actuacions arqueològiques entre els anys 1992 i 1993, dirigides per G. Foguet. Destaca la identificació de dos murs i d'un dipòsit hidràulic revestit amb *opus signinum* i mitjacanya en l'agafada amb els murs. El dipòsit fou excavat en el subsòl geològic. Aquests elements són datats per l'excavador en la segona meitat del s. II aC. Aquestes evidències són abandonades i colgades al fi-

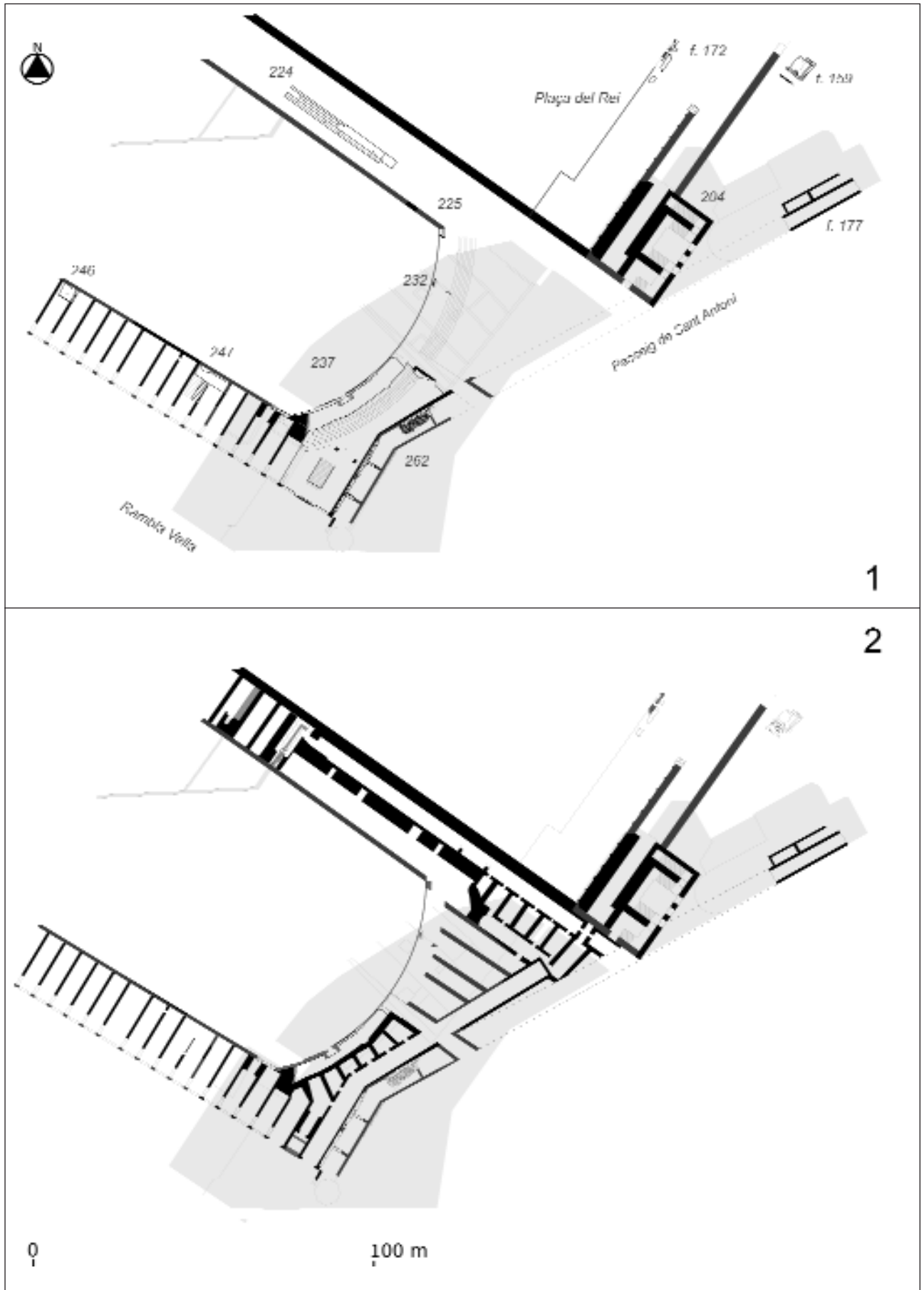

Fig. 38: Àrea de la capçalera del circ. 1. Estructures circenses de graderia. 2. Estreps de sustentació i clavegueram.

Fig. 39: Detall d'un dels dipòsits identificats en el solar núm. 29 de la Rambla Vella. Foto: Jordi López.

nal de l'època d'August o en el període tiberià. El següent període està determinat per la construcció del circ, del qual queda, com a testimoni, la fonamentació de la façana meridional que, actualment, és el fonament de la paret posterior de l'immoble. Un altre mur és interpretat com a fonamentació indeterminada d'època romana i, possiblement, és la fonamentació del Mur Nou o Muralleta d'època medieval.

GFC - JMS

265. Rambla Vella, 23-25

Definició: Circ. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 31, núm. 102.

Descripció: A la part posterior d'aquests solars es conserven carreus pertanyents a la façana del circ. Possiblement s'hi troba una arcada.

JMS

266. Rambla Vella, 9-13

Definició: Circ, estructures indeterminades. *Plànols:* A, 4.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 66 i 94-95; Hernández Sanahuja 1877, 11; Sánchez Real 1992a.

Descripció: A partir de mitjan s. XIX s'identificaren una sèrie de restes que foren interpretades per Hernández Sanahuja com un «muro ciclópeu» disposat en sentit E-O i de 4 m d'amplada per 4 d'alçada. No hi ha elements per determinar si aquesta troballa respon realment a un segment murari de grans dimensions o bé a elements de contenció i terraplenament vinculats a la urbanització i edificació del circ. En aquest indret també es pogueren detectar elements de la façana del circ.

JMS

267. Rambla Vella (calçada)

Definició: Estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* A, 6.

Documentació: Cortés et al. 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975; Díaz García 1996; Puche 1998a; López Vilar 2000a.

Descripció: A la cruïlla entre la Rambla Vella i el carrer del Comte de Rius, en una situació imprecisa, es documenten les inscripcions RIT 13, 371, 613, 619, 622 i 647.

Excavació de cinc sondejors de delimitació a la calçada de la Rambla Vella compresos entre el carrer de Sant Agustí i el carrer de Sant Francesc, sota la direcció de R. Cortés, J. López i Ll. Piñol (Laboratori d'Arqueologia de la Universitat Rovira i Virgili) i duta a terme l'any 1993. L'actuació s'originà arran de la previsió d'excavar un pàrquing subterrani a la Rambla Vella. Es documentaren dos murs d'època romana. Un fou aixecat a final del s. I dC i podia constituir el mur de contenció o terraplenament meridional de la ramificació de la via Augusta al seu pas enfront de la façana meridional del circ. El segon mur fou bastit durant la segona meitat del s. II o en la primera del s. III. Han estat estudiades les ceràmiques d'època republicana. L'any 2001, F. Falomir (Cota 64) efectuà el seguiment del traçat d'una rasa per a la instal·lació de cablejat òptic. Memòria en fase d'elaboració.

JLV

268. Rambla Vella, 14-16 (hospital de Sant Pau i Santa Tecla)

Definició: Estructures indeterminades, cisternes i dipòsits, epigrafia. *Plànols:* A, 6.

Documentació: López Vilar 1992d.

Bibliografia: Alföldy 1975; Foguet/López 1994.

Descripció: Consta la recuperació de la inscripció RIT 162 a l'entorn de l'hospital. Actuació efectuada arran de les reformes de l'hospital de Sant Pau i Santa Tecla i desenvolupada després de rebaixos mecànics realitzats sense control tècnic i que van suposar pràcticament la destrucció de totes les restes afectades per la nova obra, a excepció d'una petita porció de terreny on s'efectuà l'actuació arqueològica. L'any 1992 s'executaren dues campanyes dirigides per J. López en una zona que aproximadament feia 50 m² i que es trobava sota la porta original del segle XVI. La primera evidència documentada respon a un mur d'època augustal associat a un paviment de terra batuda i corresponent a un habitatge de caire domèstic. A inici del s. II dC, es rebleix l'habitatge augustal i s'aixeca una gran cisterna pavimentada amb *opus signinum*. Les parets són de pedra irregular lligada amb morter de calç i la data d'abandó del dipòsit no es pot determinar donada l'afectació que es va produir durant la construcció dels fonaments de l'hospital de Santa Tecla. Es documenta igualment un mur d'època medieval.

JLV

269. Rambla Vella, 22-24

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Les excavacions arqueològiques dirigides per J. V. M. Arbeloa l'any 1988 van permetre comprovar la inexistència de restes arqueològiques i l'aparició de la roca natural entre 0,30 i 0,60 m per sota el nivell del carrer.

JMS

270. Rambla Vella, 10 / C. de Joan Maragall, 1

Definició: Edifici residencial, clavegueram, cisternes i dipòsits. *Plànols:* A, 6.

Documentació: Macias 1996c.

Descripció: Entre els anys 1994 i 1995, s'efectuaren una sèrie d'actuacions d'excavació arqueològica en extensió arran del projecte de construcció de la nova seu de l'ONCE. Es tracta d'una de les intervencions arqueològiques que ofereix més dades d'aquest sector de la ciutat romana, però resulta molt difícil fer-ne una interpretació global donada la fragmentació produïda per la construcció dels fonaments pertanyents a l'antic convent dels Jesuïtes. Els vestigis identificats se situen entre els segles I aC i III dC. Fonamentalment, es tracta d'estructures de caire residencial, documentades de forma parcial i que presumptament pertanyen a una *insula* urbana. No s'hi han constatat elements propis de la xarxa viària, i destaca el fet que, mitjançant les diverses transformacions arqueològiques, es produí una constatació d'elevació de la cota d'ús de les estructures domèstiques.

La primera fase (1a) es data entorn del 100-50 aC i consta de quatre petites estances d'ús indeterminat delimitades per mur de pedra irregular lligada amb argila. Un altre mur, de característiques anàlogues, es documenta aïlladament en un altre indret del solar. Durant la primera meitat del s. I dC, es traçà un mur de pedra irregular amb argila de gran longitud i envergadura, un indici, a partir de la seqüència estratigràfica, de possibles activitats de contenció i terraplenament (fase 2a). En un període posterior (2b), identifiquem una claveguera, diversos murs de difícil interpretació i un paviment empedrat. Aquests canvis se situen en la segona meitat del s. I dC, possiblement ja en època flàvia. Durant el segle II, però també a inici del III (3a i 3b), localitzem la construcció de nous murs d'habitatge i d'una conducció de desguàs, així com l'aixecament d'una mena de dipòsit. Ja al segle III (4), es produí una afectació intensa de l'àrea, cosa que comportà un col·lapse generalitzat del sector i l'edificació d'una sèrie de murs que s'han documentat aïlladament i que, per tant, són de difícil definició.

JMS

271. Rambla Vella, 6 / C. de Girona, 1

Definició: Estructures indeterminades, pou. *Plànols:* A.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 71.

Descripció: Hernández Sanahuja esmenta en aquest solar la presència d'un pou de cronologia indeterminada situat a uns 8 m de fondària.

JMS

272. C. del Comte de Rius, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 6.

Descripció: Actuació arqueològica del 2003 dirigida per M. Daimiel (Cota 64). Sense restes i memòria en fase d'elaboració.

JMS

273. C. del Comte de Rius, 2-8 / Rambla Vella, 18

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics. *Plànols:* A, 6.

Documentació: Aquilué 1992a, 778-779.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 3.

Descripció: Segons informadors, l'any 1965 es produí la troballa d'un mur de carreus i nombroses restes ceràmiques. Al MNAT es conserven escasses restes ceràmiques.

JMS

274. Rambla Vella, 4 / C. de Girona, 2-4

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 2; Morera 1894, 165; Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 4 i 5.

Descripció: Als baixos del Govern Militar hi havia, de forma descontextualitzada i formant part d'una de les pilastres, una inscripció funerària (RIT 338). També s'esmenta la recuperació d'un fragment estatuari i altres de sarcòfags.

JMS

275. Pg. de les Palmeres (entorn de l'amfiteatre)

Definició: Estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* A.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Existeix la notícia d'un segment de mur —segons el dibuix podia estar compost de megàlits— a uns 14 m de la via Augusta i a uns 7 m de fondària en relació amb aquest vial. Es podia tractar d'un mur de contenció relacionat amb el traçat de la via Augusta en aproximar-se a la porta situada a l'extrem oriental de l'actual Rambla Vella. Entre el convent de Santa Clara i l'amfiteatre es localitzaren les inscripcions RIT 178, 399, 445 i 671. També entre la via Augusta i la platja del Miracle es recuperaren les inscripcions RIT 238, 392, 499, 532, 540, 541, 558 i 645. Molts d'aquests epígrafs són funeraris i es relacionen amb el traçat d'una ramificació de la via romana situada al nord de l'amfiteatre.

JMS - LPM

276. Pl. de Jacint Verdaguer, 3 / C. de Girona, 3 / C. de Joan Maragall, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, 6.

Bibliografia: Tubilla 2000c.

Descripció: Quatre sondejos de prospecció duts a terme arran del projecte de construcció d'un nou immoble. Actuació de l'any 1995 dirigida per P. Gebellí i sense resultats arqueològics, ja que el subsòl havia estat rebaixat amb anterioritat.

JMS

277. C. de Sant Francesc, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, F, 7.

Documentació: Sicaut 1993.

Descripció: Segons informació del Servei d'Arqueologia, l'any 1987 es desenvolupà una actuació dirigida per J. V. M. Arbeloa sense constatar restes arqueològiques. JMS

278. C. de Sant Francesc, 10

Definició: Sitges, estructures indeterminades. *Plànols:* A, 7.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 2.

Descripció: L'any 1880, Hernández Sanahuja va determinar la presència de set sitges que encara romanien farcides de terra. A la mateixa illa urbana afirma la presència d'estructures domèstiques. JMS

279. C. de Sant Agustí, 9

Definició: Edifici residencial o termes?, clavegueram, cisternes i dipòsits. *Plànols:* A, 6.

Bibliografia: Tobías 2000a.

Descripció: Actuacions de delimitació i excavació arqueològica parcial duta a terme l'any 1995 sota la direcció d'Olga Tobías (Servei Arqueològic URV). El motiu de la intervenció fou el projecte d'edificació d'un nou edifici d'habitatges. Apareixen estructures d'època tardorepublicana conservades sota una fase altimperial integrada per una gran claveguera de desguàs, murs i estances pavimentades en *opus signinum*. Possiblement es tracta d'estructures residencials. En canvi, l'etapa altimperial ha estat inicialment identificada com unes termes públiques. Es documenta finalment una fase arquitectònica d'època tardana i ús in-

determinat. La memòria d'intervenció no es troba dipositada al Servei d'Arqueologia i no podem aportar més dades. JLV

280. C. de Sant Agustí, 11

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 6.

Documentació: García Noguera 1997e.

Descripció: El seguiment dels treballs de remodelació dels baixos d'aquest immoble dut a terme per l'empresa Codex l'any 1997, sota la direcció de M. García, demostrà la inexistència de vestigis arqueològics per sobre de la cota de 40,95 msnm. MGN

281. C. del Comte de Rius, 14

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* A, 6.

Documentació: Bosch 2001e; Bru/Pociña 2003.

Descripció: Durant els anys 2001 i 2003, es realitzaren diverses actuacions de seguiment dels treballs de rebaix i reforma de la planta baixa de l'immoble per part de l'empresa Codex, sota la direcció de F. Bosch i M. Bru. No s'afectà la totalitat de l'estratigrafia del subsòl i no es documentaren restes arqueològiques. Cal afegir que el seguiment efectuat al pati posterior del solar es produí amb posterioritat als treballs d'excavació duts a terme per l'empresa promotora. FBP

282. Pg. de les Palmeres s/n / C. de Santa Clara, 2

Definició: Sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* A, B.

Documentació: Sicaut 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Arran de la destrucció del convent de Santa Clara es va recuperar una inscripció romana (RIT 526 a i b) i fragments d'un sarcòfag paleocristià, tots ells materials fora de context. Les làpides RIT 64, 148, 170, 187, 205, 323, 345, 393, 449, 472 i 594 també provenen de la zona del convent. A més, s'apunta la procedència en el seu entorn de la inscripció RIT 534. Actualment, els terrenys estan ocupats per l'hotel Imperial Tarraco. Una menció especial mereix l'altar funerari dedicat a l'auriga Fusc (v. Gómez Pallarès 1998) i que, hipotèticament, pot estar relacionat amb un enterrament situat a la ramificació de la via Augusta en arribar a la façana del circ. JMS

283. C. de Sant Agustí

Definició: Epigrafia. *Plànols:* A, B, 6.

Documentació: Sicaut 1993.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 2; Alföldy 1975, 128.

Descripció: En una de les parets de la façana del carrer de Sant Agustí de la caserna militar que duu el mateix nom, hi havia la inscripció RIT 128. De la mateixa zona procedeixen les inscripcions RIT 270 i 279 (núm. 12 del vial) i 854. JMS

284. C. de Sant Agustí, 17

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Díaz/Bru 2004a.

Fig. 40: Detall del col·lector identificat en el solar núm. 9 del carrer de Sant Agustí. Foto: Jordi López.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2004. Els treballs consistiren en l'obertura d'una rasa i un sondeig. La profunditat de la rasa va arribar als 2 m, sense que s'hi trobessin restes antigues ni se n'exhaurís l'estratigrafia. En el sondeig, en canvi, van aflorar restes a 3 m de profunditat possiblement romanes que no van arribar a ser excavades. MDG

285. C. d'August, 30 / C. de Sant Francesc, 18

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, 7.

Documentació: Remolà 2002.

Descripció: Actuació d'abast parcial desenvolupada l'any 2002 per al projecte de rehabilitació de l'immoble i dirigida per J. A. Remolà (Codex). Seguiment i excavació arqueològica de dos sondejors de fonamentació i de la caixa d'un ascensor sense resultats arqueològics. JMS

286. C. del Comte de Rius, 17 / C. d'August, 26

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1990, el Servei d'Arqueologia determinà l'absència de vestigis arqueològics. Presumiblement, els treballs de seguiment van ser efectuats per J. V. M. Arbeloa. JMS

287. C. de Girona, 6-10 / Rambla Nova, 23

Definició: Sense restes. *Plànols:* A, B.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1985, es varen fer vuit cales de prospecció, sota la direcció de X. Dupré, que varen demostrar la inexistència de restes d'interès arqueològic. Es va documentar la roca a una fondària d'entre 0,30 i 2 metres des del nivell del terra del solar en aquell moment. JMS

288. C. d'August, 32 / C. de Sant Francesc, 17

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, F, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: S'indica per a aquest solar l'absència d'estructures arqueològiques i tan sols la presència de ceràmica romana barrejada amb elements moderns. JMS

289. C. d'August, 14

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Pociña 1996a.

Descripció: Actuació desenvolupada el 1996 per l'empresa Codex sota la direcció de C. A. Pociña. Consistí en el seguiment dels rebaixos efectuats en els baixos de l'immoble sense documentar restes arqueològiques fins a la cota 39,40 msnm, aproximadament. És a dir, fins a uns 1,10 m per sota del nivell actual del carrer. CPL

290. Rambla Nova, 11-13-15-17-19

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: Pérez Serra 2003a.

Descripció: Amb motiu de la remodelació del Cinema Teatre Tarragona, l'empresa Nemesis efectuà un seguiment arqueològic dirigit l'any 2003 per Montserrat Pérez Serra. Els resultats foren negatius, ja que aquesta àrea de la ciutat havia estat rebaixada amb anterioritat. MPS

291. Rambla Nova, 37

Definició: Pedrera, troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Navarro 1977, 164-165, núm. 39 i 40.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 37; Sánchez Real 1954; Bermúdez 1991b, 25.

Descripció: Seguiment d'Hernández Sanahuja arran de l'enderroc de la muralla de Sant Joan (entorn de la zona del baluard de Jesús). Per sota de presumptes estructures d'època romana, Sanahuja va documentar un gran rebaix a la roca que ell interpretà com un «*re-cinto sagrado*» d'època prehistòrica, però que segurament era una pedrera romana de grans dimensions. L'àrea d'aquest baluard ocupava aproximadament l'espai comprès entre els núm. 31 i 37 de la Rambla Nova. D'aquest indret consta l'enderroc del baluard de Jesús i la constatació de dos mosaics que actualment estan perduts. JMS

292. Rambla Nova, 35

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Macias 2001a.

Descripció: Seguiment arqueològic del rebaix d'una caixa d'ascensor, efectuat l'any 2001 per part de l'empresa Codex i amb la direcció de J. M. Macias. No s'hi documentaren vestigis arqueològics. JMS

293. Rambla Nova, 31

Definició: Edifici residencial, clavegueram. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Palanques 1993.

Descripció: Actuació de l'any 1985 dirigida per M. Ll. Palanques. Es tracta d'un solar amb planta subterrània i que d'antic ja havia patit una afectació per obra. La intervenció es limità a la neteja del perfil estratigràfic situat sota un dels murs de fonamentació de l'immoble. Per sota d'un paviment de pedra lumaquella piconada es localitzà una claveguera d'uns 0,40 m d'amplada interna, orientada en sentit E-O i formada per una paret de carreus (una filada) i una altra de pedres irregulars i morter. La seva coberta està feta de grans lloses de pedra. Aquestes evidències es poden datar entre el darrer quart del segle I aC i el segon quart del s. I dC. JMS

294. Rambla Nova (coca central del tram comprès entre el c. de Cañellas i el c. de la Unió)

Definició: Sense restes, epigrafia. *Plànols:* B, F, 7.

Bibliografia: Alföldy 1975; Adserias *et al.* 1986, 37.

Descripció: No es documentaren restes arqueològiques

durant els treballs ocasionats per la remodelació de la Rambla i dins el Pla de Solidaritat amb l'Atur de l'any 1985. A l'alçada del carrer de Sant Francesc es constata la recuperació de la inscripció RIT 32. JMS

295. Rambla Nova (emplaçament indeterminat)

Definició: Epigrafia. *Plànols:* B, 7.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi recuperaren les inscripcions RIT 335, 338, 466 i 562. JMS

296. Rambla Nova (coca central del tram comprès entre el c. de la Unió i el c. d'Adrià)

Definició: Edifici residencial, mosaic. *Plànols:* B, 6.

Bibliografia: Aquilué/Dupré 1986, 6-7.

Descripció: Prospeccions arqueològiques dutes a terme l'any 1982 arran de la remodelació de la coca central i dirigides per X. Dupré. S'identificà una estratigrafia compresa entre els segles II-I aC. Destaquen restes de mosaic en *signinum* decorat amb tesselles blanques i datat a mitjan s. I aC. A prop del xamfrà del carrer del Comte de Rius es localitzaren les restes d'una estança amb parets de pedra de tipus Mèdol i sòl format pel tapàs retallat. L'habitació fou inutilitzada a inici del s. I aC. La informació planimètrica disponible és escassa, cosa que dificulta l'emplaçament precís de les troballes. JMS

297. Rambla Nova (coca central del tram comprès entre el c. de Sant Agustí i el Balcó del Mediterrani)

Definició: Via, clavegueram, epigrafia. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Sicaud 1993; Pociña/Macias 2001.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: L'any 1983, arran de la remodelació de la coca central, es van fer 15 sondejos de prospecció sota la direcció de Ll. Pallejà amb resultats negatius. A l'àrea del Balcó del Mediterrani s'havia localitzat la inscripció RIT 594. L'any 2001, i amb motiu del projecte d'un pàrquing soterrat sota la coca central d'aquest tram de la Rambla, l'empresa Codex desenvolupà, sota la direcció de C. A. Pociña, actuacions de delimitació i excavació en extensió d'una reduïda parcel·la (88 m²) que havia conservat restes arqueològiques. Es realitzaren mecànicament 11 rases de prospecció a l'àrea afectada pel nou pàrquing en què es van documentar escasses restes de la xarxa urbana de la ciutat romana. Es tracta d'un segment de via orientada en sentit N-S (*cardo*) de 6 m d'amplada i identificada mitjançant dos segments oposats de fonamentació de façana d'*insula* i un segment de la claveguera de desguàs del carrer. S'excavaren diversos nivells de preparació i ús de la via amb què es va obtenir una datació constructiva entorn del canvi d'era. CPL - JMS

298. Rambla Nova, 62 / C. de la Unió, 1

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* B, F, 7.

Documentació: Sicaud 1993; Aquilué 1992a, 780.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 26.

Descripció: En el núm. 1 del carrer de la Unió (núm. 62 de la Rambla Nova) Hernández Sanahuja ofereix, l'any 1859, la notícia d'una troballa, en fer-se els fonaments de la casa, de «*muros arruinados*» i d'un capitell de «*piedra del país*». Segons informació oral, en fer-se una rasa profunda i paral·lela a la façana de la casa núm. 62 de la Rambla Nova, es va trobar part d'un mur bastit amb carreus de soldó, amb dues filades conservades. S'han estudiat les ceràmiques nord-africanes obtingudes en aquesta actuació. Les restes van ser trobades enfront d'una boca de Telefónica, a uns 60 cm de la paret i a 2 m de profunditat. JMS

299. Rambla Nova, 52 / C. de Méndez Núñez, 2

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 6.

Documentació: León 1984.

Bibliografia: León 1993b, 239; Adserias *et al.* 1986, 38.

Descripció: Excavació de dos sondejos de delimitació sota la direcció d'A. M. León l'any 1984 i dins el Pla de Solidaritat amb l'Atur. Intervenció ocasionada pel projecte de construcció d'un edifici d'habitatges. No hi ha documentació en planta del mur documentat. Per sobre de la roca i per sota d'una estratigrafia compresa entre l'etapa tardorepublicana i el segle III dC, es documentaren les possibles restes del llindar d'una porta. Les dades d'aquesta actuació s'han de relativitzar donades les reduïdes dimensions de la troballa i l'escassetat de les troballes ceràmiques. JMS

300. C. de la Unió, 3

Definició: Estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* B, F, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Hernández Sanahuja dona la notícia de la troballa de «*paredes arruinadas*» en fer-se la fonamentació de la casa. Aquí es localitzà la inscripció RIT 435, que esmenta una donació al *collegium fabrum* de Tàrraco, localitzat en el solar proper de la Rambla Nova núm. 64. JMS

301. Rambla Nova, 50

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Sondejos de prospecció efectuats el 1986 sota la direcció de X. Dupré. El resultat va ser la constatació de la inexistència de restes d'interès arqueològic fins a la cota aproximada de 33,60 msnm. Es rebaixà una fondària de 3 m a causa de la construcció d'una planta subterrània. JMS

302. C. d'Adrià (enfront dels núm. 1-3)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 6.

Bibliografia: Serra 1932, 82.

Descripció: Troballa d'una base àtica que, segons Serra Vilaró, era *in situ* a l'entrada a la Rambla pel carrer

d'Adrià. Actualment, aquesta peça ha estat reutilitzada com a motiu ornamental a la via de l'Imperi Romà, sota uns fragments de columna que procedeixen del carrer d'en Soler. I. Valentines ubica aquesta troballa a l'emplaçament que esmentà S. Vilaró. La situació planimètrica és aproximada. JMS

303. Rambla Nova, 56

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 7.
Documentació: Sicaud 1993.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 35.
Descripció: Les cales de prospecció arqueològica realitzades l'any 1980 pel Museo Arqueológico Provincial van posar al descobert diverses estructures associades a estratigrafia d'època romana. Les restes no es van veure afectades per la construcció, ja que es va fonamentar amb llosa de formigó. JMS

304. C. de la Unió, 2

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 7.
Documentació: Sicaud 1993.
Descripció: Troballa, en fer-se els fonaments de l'edifici l'any 1859, d'un «muro antiguo arruinado, de época incierta» damunt del qual hi havia un enterrament en una fossa vagament antropomorfa coberta per una llosa. A més de l'esquelet, va aparèixer una moneda encunyada a Barcelona el 1641. El mur no presentava materials associats útils per a la seva datació. JMS

305. Rambla Nova, 48

Definició: Epigrafià. *Plànols:* B, 6.
Bibliografia: Alföldy 1975.
Descripció: S'hi recupera la inscripció RIT 383. JMS

306. Rambla Nova, 36 / C. d'Adrià, 2 / C. d'Armanyà, 15

Definició: Estructures indeterminades, pedrera. *Plànols:* B, C, 6.
Documentació: Sicaud 1993.
Descripció: Troballa de possibles estructures d'època romana («paredes, baños o aljibes») efectuada per Hernández Sanahuja. Per sota es va localitzar un gran retall vertical a la roca que Hernández va suposar d'època prehistòrica. Es pot tractar d'una pedrera romana o bé de retalls en el turó efectuats durant el procés d'urbanització de la ciutat romana. Són troballes incertes amb una localització aproximada. JMS

307. Rambla Nova, 30

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, 6.
Documentació: Adiego 1997.
Descripció: Amb motiu de la construcció d'un nou immoble l'any 1997, s'efectuaren rases i sondejos de delimitació dirigits per Pilar Adiego Eraña (Cota 64) i amb resultats negatius. Es documenta un col·lector del segle XIX. PAE

308. Rambla Nova, 8

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.
Documentació: Sicaud 1993.
Descripció: L'any 1988, J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia) va constatar la inexistència de restes arqueològiques. JMS

309. Escales de la baixada de Toro

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.
Documentació: Macias 2002a/b.
Descripció: Amb motiu de la construcció de la rampa de sortida del pàrquing situat a la coca central de la Rambla Nova (tram entre el Balcó del Mediterrani, el carrer de Sant Agustí i el d'Adrià), l'any 2002 s'efectuà el seguiment dels treballs de desmuntatge de les escales de la baixada i del retall de la roca. L'actuació fou dirigida per J. M. Macias (Codex). No es constataren vestigis arqueològics i s'aprecià que el subsòl ja havia estat afectat amb anterioritat. JMS

310. C. de la Unió, 6

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 7.
Documentació: Hernández Sanahuja 1859; Sicaud 1993.
Descripció: Hernández Sanahuja informa de la troballa del que ell denomina «ruinas de un horno alfarero». Segons diu, encara hi havia una base de forma el·líptica i una gran quantitat de terra sigillata. JMS

311. C. de Méndez Núñez, 4-6-8-10

Definició: Termes? *Plànols:* B, 6.
Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.
Bibliografia: Massó/Menchon 1991.
Descripció: Voltes subterrànies conegudes des de l'exploració d'Hernández Sanahuja l'any 1862. Les voltes han estat vistes per diferents estudiosos i investigadors i es planteja la possibilitat que es tracti d'un conjunt termal. I. Valentines s'atreveix a situar la planta dibuixada per H. Sanahuja. Cal apuntar que l'emplaçament topogràfic d'aquests suposats banys altera la modulació urbanística establerta en època tardorepublicana per a aquesta part de la ciutat. JMS - LPM

312. Rambla Nova, 46 / C. d'Armanyà, 11

Definició: Edifici residencial, mosaic. *Plànols:* B, 6.
Documentació: Sicaud 1993.
Bibliografia: Bermúdez 1993e; Bermúdez *et al.* 1994.
Descripció: I. Valentines emplaça en aquest indret la localització d'un mosaic blanc amb sanefes negres i localitzat a 4 m de profunditat. Realització de tres sondejos arqueològics al jardí de l'immoble l'any 1988 i sota la direcció d'A. Bermúdez (Àrea d'Arqueologia de la facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, UB). Correspon al jardí del teatre Metropol. Hi apareixen estructures de caire domèstic (murs i pavimentació en *opus signinum* ornamentat amb tesselles bicromes en creu) amb un ventall cronològic comprès entre els segles II aC i la segona meitat del s. III dC. Les estructu-

res arquitectòniques es mostren esglaiades seguint el pendent del terreny. Memòria d'excavació en fase de realització. ABM

313. Rambla Nova, 26-28

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Vilaseca 1991b; Rosell 1992.

Bibliografia: Vilaseca 1995.

Descripció: Excavació arqueològica desenvolupada per l'empresa Tarraco 2000 entre els anys 1991 i 1992 amb la direcció d'A. Vilaseca i J. Rosell. La construcció d'un nou immoble comportà la troballa de restes arqueològiques i el seguiment arqueològic de les sabates de fonamentació. No es disposa d'informació relativa a les cotes sobre el nivell del mar. Es documentaren parcialment una sèrie de paviments i murs de caire residencial amb una cronologia imprecisa establerta entre els segles I aC i III dC. La major part d'aquestes evidències resten cobertes per un estrat d'incendi datat pel seu excavador entre els segles II i III dC.

La troballa principal està constituïda per dos dipòsits revestits amb *opus signinum* i mitjacanya a les agafades dels murs. Ambdós s'aixecaren unitàriament i fins i tot presenten un orifici de comunicació. En tots dos casos es va autoritzar la perforació parcial de la solera a fi i efecte de procedir a la introducció dels pilars de fonamentació contemporanis. En cada dipòsit va aparèixer, per sota, un altre paviment en *opus signinum* que recolzava directament sobre la roca. Això planteja, hipotèticament, que aquests dipòsits van patir, durant el seu període d'ús, un procés de repavimentació. Una altra opció, menys probable, és que els paviments inferiors situats sobre la roca corresponguessin a dipòsits anteriors. L'interior dels dipòsits conserva una alçada compresa entre els 0,90 i 1,25 m. Són de diferent amplada o longitud (4,40 i 3,95 m) i la segona mesura no s'ha obtingut pel fet que s'endinsen per sota de l'immoble núm. 30 de la Rambla Nova. Els nivells de col·gament dels dipòsits no aporten materials cronològicament significatius i la seva data constructiva és, segons criteris estratigràfics, coetània o posterior al s. I dC. JRA - AVC

314. Rambla Nova, 14-20 / C. de Roger de Llúria, 2

Definició: Cisternes i dipòsits, enterraments? *Plànols:* B.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1873.

Descripció: Troballa, durant la construcció de la Rambla, d'un conjunt d'habitacions i d'un dipòsit, al centre del qual hi havia «un cuadrado de piedra» de 90 cm de costat, amb un forat central «a manera de brocal de pozo» que donava accés a una cisterna d'uns 3 m de fondària i coberta amb volta de mig punt. A l'interior de la cisterna es van trobar 8 o 10 esquelets humans. Hernández diu que aquesta troballa era molt a prop del «recinto sagrado». Donades les característiques de la topografia funerària de la ciutat romana, en què la major part dels en-

terraments es posicionen fora muralles i, si de cas, a la Part Alta i durant l'època visigòtica, tenim dubtes sobre la romanitat d'aquesta troballa funerària. JMS

315. C. de Roger de Llúria (emplaçament indeterminat)

Definició: Estatuària. *Plànols:* B.

Bibliografia: Gibert 1916, 78.

Descripció: Troballa «en els patis del carrer de Lauria» d'una estàtua de bronze que representava un Hèrcules amb la pell de lleó a les espatlles i la clava al braç esquerre. JMS

316. C. d'Armanyà, 19

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines emplaça en aquest indret la presència d'uns arcs i unes sitges. Troballes dubtoses. JMS - LPM

317. C. de la Unió, 11

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 7.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines ubica entorn d'aquest solar, just al costat de la façana del carrer, les restes d'un gran edifici que ell relacionà amb el temple de la *Tutela Tarraconensis*. Les restes es poden allargar fins al núm. 15. JMS - LPM

318. C. de la Unió, 15

Definició: Atri?, *Impluvium*, edifici residencial. *Plànols:* B, C, 7.

Bibliografia: Bermúdez 1993c; Bermúdez *et al.* 1994.

Descripció: Intervenció de l'any 1987 dirigida per A. Bermúdez. S'efectuaren dos sondejos de grans dimensions que determinaren la presència d'estructures residencials possiblement relacionables amb les restes conegudes del solar núm. 7 del carrer del Governador González. Tot i que la informació existent és molt escadussera, es pot plantejar la presència d'un atri o peristil i d'un *impluvium*. La seqüència estratigràfica i arquitectònica es desenvolupa entre els segles II aC i IV dC. ABM

319. C. de la Unió, 12

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Macias 1996a, 1997a; García Noguera 1997d.

Descripció: La construcció d'un nou edifici d'habitatges comportà l'execució de dues actuacions arqueològiques de delimitació i seguiment efectuades per l'empresa Codex. La de l'any 1996 fou dirigida per J. M. Macias, i la de l'any 1997, per M. García (Codex). La documentació arqueològica determinà la inexistència de vestigis. El nivell geològic es va localitzar molt afectat per estructures d'emmagatzematge d'època contemporània. Destaca, a nivell geològic, la presència d'un subsòl argilós. MGN - JMS

320. C. d'Armanyà, 3

Definició: Estructures indeterminades, via. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Sánchez Real 1956a.

Descripció: Mur romà de carreus aprofitat a la paret mitjanera amb el solar núm. 1 del mateix vial. A la part del carrer d'Armanyà, es va trobar un enllosat de pedra amb evidències de desgast i que Sánchez Real va interpretar com un carrer o una plaça. Aquest mur pot correspondre a la façana d'una *insula* urbana (Macias 2000, 92, fig. 11-12). Situació aproximada de les restes. JMS

321. C. de la Unió, 5

Definició: Edifici residencial, abocador residus urbans. *Plànols:* B, F, 7.

Documentació: Güell/Bonamad 1992.

Bibliografia: Bermúdez 1993d; Bermúdez *et al.* 1994.

Descripció: L'any 1988 es feren, sota la direcció d'A. Bermúdez i R. Palau (Àrea d'Arqueologia de la facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, UB), tres sondejos de prospecció arqueològica amb què es van identificar dos murs, un dels quals es relaciona amb les troballes antigues localitzades a la cantonada de la Rambla Nova i del carrer de la Unió. També es planteja la possibilitat que es tracti d'un edifici públic. L'any 1990 s'efectuaren diverses cales de prospecció al costat de les parets mestres que no proporcionaren dades arqueològiques. Les obres de reforma dels baixos de l'immoble ocasionaren l'any 1992 una intervenció de l'empresa Tarraco 2000 dirigida per M. Güell. L'actuació consistí en un sondeig estratigràfic que permeté la documentació, entre altres evidències, d'un abocador de deixalles datat en època de Domicià. JMS

322. C. de la Unió, 14 / C. d'Armanyà, 1

Definició: Sitges, edifici residencial. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Díaz García *et al.* 2001.

Bibliografia: Díaz/Otiña 2003.

Descripció: Arran de la construcció d'un nou immoble

Fig. 41: Vista general de l'immoble núm. 14 del carrer de la Unió. Al centre, sitja republicana ja escapçada per construccions residencials romanes. Foto: Arxiu Codex.

l'any 2000, s'efectuaren dues intervencions arqueològiques dirigides per M. García i M. Díaz. S'identificaren restes arqueològiques corresponents a una part d'*insula* romana edificada per sobre d'una sitja republicana obliterated a final del s. II aC. El farciment d'aquesta sitja ja ha tingut un estudi ceràmic. La presència d'estructures residencials (paviments en *opus signinum* i murs) pertanyents a reformes arquitectòniques de final del s. I o inici del II és el motiu pel qual no es documenta clarament la planta original de l'*insula*, possiblement edificada al s. I aC. El colgament definitiu d'aquest sector de la ciutat romana se situa en el darrer quart del s. IV o a inici del s. V.

MDG - MGN - JMS

323. C. de Méndez Núñez, 11 / C. d'Armanyà, 5 (emplaçament aproximat)

Definició: Edifici residencial, mosaic, numismàtica, clavegueram. *Plànols:* B, 6.

Bibliografia: RSAT 1923a, 99.

Descripció: La construcció d'un magatzem l'any 1923 ocasionà l'aparició de restes ceràmiques, monedes, fragments de mosaic i un mur «de pedruscall de pedra del país» que limitava el mosaic pel costat nord. Destaca un fragment de mosaic «constituït per rajoles d'argila usual de 9,5 x 9,5 x 5,5 centímetres». Va ser trobat a uns 4 m de profunditat (suposem que del nivell del carrer en aquell moment) i se'n traslladà un fragment al MNAT. L'excavació va consistir en una rasa de 5 x 1 m. Possible relació amb el mur de carreus de la casa núm. 3 del carrer d'Armanyà, localitzat l'any 1956. Finalment, cal fer esment que M. Aleu ubica en aquest solar un segment del col·lector de la ciutat o, com ell l'anomenà, la «cloaca màxima» de Tarraco. JMS

324. C. de la Unió (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic, decoració pictòrica, pou, epigrafi. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Albiñana/Bofarull 1849, 133-134; Alföldy 1975.

Descripció: Troballa d'un tros de mosaic que, segons la notícia, era el paviment d'una habitació amb les parets decorades amb pintures d'ocells i flors. No hem pogut identificar el solar. Sabem que era propietat dels hereus de la vídua d'Alegret i Aymat i que limitava amb les terres dels hereus de D. Juan Bertran. A la cruïlla del carrer del Governador González, s'esmenta la recuperació de la inscripció RIT 37 dedicada al *Genius* del *pater familias*. Coneixem també la presència indeterminada de pous que es podien alimentar del llac subterrani, ateses les anàlisis mineralològiques efectuades a final del segle XIX (García/Macias 2002). JMS

325. C. d'Armanyà (enfrent dels núm. 7-11)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 9.

Documentació: Adserias 1995.

Descripció: L'any 1995 es realitzà un seguiment arqueològic de l'excavació d'una rasa de l'empresa Fecsa situada a la calçada del carrer d'Armanyà i a prop del xamfrà amb el carrer de Méndez Núñez. Els treballs foren dirigits per M. Adserias (Codex). L'actuació permeté la documentació de tres murs d'època romana, un dels quals es trobava associat a un paviment en *opus signinum*. Les característiques de l'actuació no permeten obtenir més dades arqueològiques i el posicionament de les restes planteja dubtes en relació amb el traçat del *cardo* que es documentà en el solar núm. 14 del carrer de Méndez Núñez. JMS

326. C. de la Unió, 16 / C. d'Armanyà, 2

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) va dur a terme un sondeig de prospecció amb què va constatar la inexistència de restes d'interès arqueològic. JMS

327. C. del Governador González, 2-4 / C. de la Unió, 19

Definició: Sense restes, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Hernández Sanahuja esmenta la troballa d'un forn de ceràmica. El mateix autor fa referència a la recuperació de la inscripció RIT 62. L'any 1984, el Servei d'Arqueologia va dur a terme cales de prospecció, dirigits per X. Dupré, que varen resultar negatives pel que fa a la presència de restes arqueològiques. JMS

328. C. de Méndez Núñez, 13-15 / C. d'Armanyà, 8

Definició: Clavegueram. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Aleu manusc. h.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 32.

Descripció: M. Aleu va explorar un tram del collector que passa per sota de la cruïlla dels carrers d'Armanyà i de Méndez Núñez. Parla també d'un «arco de grandes dovelas». Cortés i Gabriel recullen el testimoni d'E. Ballart sobre l'existència al solar de restes de murs, dipòsits, etc. Està constituïda per grans megàlits i s'hi documenta alguna arcada en *opus quadratum*. JMS

329. C. d'Armanyà, 20

Definició: Estructures indeterminades, mosaic, epigrafia. *Plànols:* B.

Documentació: Bravo/Macias 2001a-b; Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Arco 1903; Alföldy 1975, 29.

Descripció: Arran d'un rebaix fet al carrer de Llúria per facilitar l'entrada a aquest solar, es va recuperar la inscripció RIT 54, que estava fora de context. També es va recuperar ceràmica. I. Valentines ubica en aquest indret un mosaic de Medusa. L'any 2001, la construcció d'un

edifici residencial en aquest immoble comportà la realització d'una actuació arqueològica dirigida per l'arqueòloga P. Bravo (Codex). Malgrat l'extensió del solar, les restes arqueològiques conservades foren escasses, possiblement per l'afectació de les pedreres portuàries d'època contemporània. Els vestigis es limitaren a un segment de mur de pedres irregulars i argiles al qual es relacionava un paviment empedrat. Ambdós elements se situen en època tardorepublicana. PBP - JMS

330. C. de Méndez Núñez, 14 / C. d'Armanyà, 10-14 / C. d'Adrià, 5b

Definició: Clavegueram, edifici residencial, estatuària, via, *dolium*. *Plànols:* B, 9.

Documentació: Aquilué 1992a, 780.

Bibliografia: Koppel 1985a; Macias 2000a.

Descripció: Excavació efectuada l'any 1979 pel Museo Arqueológico Provincial de Tarragona i dirigida per F. Tarrats. Localització d'un segment de carrer enllosat, en direcció N-S i amb restes d'una claveguera. És possible que es tracti d'un *cardo* de la ciutat romana. També es trobaren diverses restes arqueològiques corresponents a una casa romana (murs, *dolia*, etc.). Les escasses dades difoses apunten cap a una cronologia inicial de segona meitat del s. II aC. JMS

331. C. de Méndez Núñez (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, epigrafia. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Sánchez Real 1950a, 1956; Alföldy 1975; Koppel 1985a.

Descripció: Hernández Sanahuja va recuperar un bust de marbre d'Adrià en la construcció d'una casa (Koppel núm. 126). Sembla que n'havia sortit un altre que s'havia malmès. Descobriments d'un paviment «*formado por ladrillos de arcilla ordinaria*». La part posada al descobert per les obres era de 5 x 1 m, «*limitada en el sentido longitudinal, paralelo a dicha calle de Armanyà, por un recio muro de sillarejo de piedra del país*». Possible relació amb el mur de carreus de la casa núm. 3 del carrer d'Armanyà, localitzat l'any 1956. En aquest carrer cal ubicar la recuperació de la inscripció RIT 56. El 1980 es localitzà un fragment d'estàtua funerària d'Atis (Koppel núm. 170). JMS

332. Bda. de Toro, 11-13

Definició: Muralla, termes, edifici residencial, estatuària, epigrafia. *Plànols:* B.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT; Ricomà 1979.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867; Cortés/Gabriel 1985, 58, núm. 42; Remesal *et al.* 2000, fig. 5.

Descripció: A l'aleshores baixada de Despeñaperros i a prop d'un front de la pedrera del Port, es produí la troballa d'un bany octogonal, elements epigràfics, estatuària i fins i tot un segment de la muralla ciclòpia amb una possible portella. Existeix planimetria refe-

rent a la troballa, però aquesta no presenta garanties suficients per a la seva incorporació precisa i segura en la planimetria general de la ciutat. Cal plantejar-se la possibilitat que es tracti d'un petit conjunt termal privat, associat possiblement a una *domus* extramurs. R. Cortés i R. Gabriel emplacen la troballa entorn dels actuals solars núm. 11 i 13, coincidint amb la informació continguda a l'arxiu Valentines. D'aquest indret possiblement provenen un conjunt de gemmes conservades al MNAT. JMS

333. C. de Roger de Llúria, 9 -17

Definició: Muralla. *Plànols:* B.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 114; Remesal *et al.* 2000, fig. 5; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: En aquest solar s'ha situat, hipotèticament i mitjançant el tractament SIG de la cartografia històrica, una de les *posterulae* del cantó marítim de la muralla republicana, descoberta l'any 1852 i documentada gràficament per Hernández Sanahuja. La restitució hipotètica de la trama urbana permet pressuposar que aquest accés coincidia amb un dels *decumanus* de la ciutat. JMS

334. C. de la Unió, 24

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaute 1993.

Descripció: Sondejos de prospecció realitzats al costat de les parets mestres de l'edifici sense documentar-hi evidències arqueològiques. Direcció de J. V. M. Arbeloa el 1990 (Servei d'Arqueologia). JMS

335. C. d'Armanyà, 18 / C. d'Adrià, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: Sicaute 1993.

Descripció: Segons un informe de l'aleshores director del Museu Arqueològic Nacional de Tarragona, Sr. Francesc Tarrats, aquest solar fou rebaixat fins a la roca en el moment de construcció de l'edifici que l'ocupa actualment, per la qual cosa no és probable que hi restin vestigis arqueològics. JMS

336. C. de la Unió, 27 / C. de Reding, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 9.

Descripció: Amb motiu de les obres d'enderrocament de l'edifici, M. Güell efectuà el seguiment dels treballs l'any 1992, amb què va poder documentar la presència de la roca pràcticament al mateix nivell que el carrer actual. Memòria en fase de realització. JMS

337. C. de Méndez Núñez, 23 / C. de Ponç d'Icart, 13-15

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, numismàtica, clavegueram, epigrafia. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaute 1993; Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Gibert 1916, 86; Alföldy 1975, 2004; Massó/Menchon 1991.

Descripció: Entorn del 1914, es recuperaren en aquest

indret un bust de la deessa Minerva i diverses monedes. L'any 1944, l'edifici fou reformat i, al seu soterrani, s'identificaren una sèrie de voltes. I. Valentines emplaça en aquest solar diverses restes arquitectòniques, així com dues clavegueres, una de les quals desguassava en el *decumanus* documentat al solar núm. 6 del carrer de Ponç d'Icart. Recuperació de la inscripció RIT 3: es tracta d'un epígraf bilingüe —llatí i ibèric— que podria pertànyer a l'arquitràu d'un temple (Alföldy 2004). LPM - JMS

338. C. de Méndez Núñez, 16 / C. de Ponç d'Icart, 17

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, 9.

Documentació: Aquilué 1992a, 780.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 30.

Descripció: Testimoniats dels Srs. Vicente Morales i Rafael Gabriel donen fe de la destrucció d'uns murs en efectuar-s'hi la construcció d'un bloc d'habitatges l'any 1979. JMS

339. C. de Roger de Llúria, 19-21 / C. de Ponç d'Icart, 37-37b

Definició: Edifici residencial?, enterraments, cisternes i dipòsits, *impluvium*, decoració pictòrica. *Plànols:* B.

Documentació: Sicaute 1993; Arxiu Valentines-RSAT; Aquilué 1992a, 779.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 58, núm. 40-41.

Descripció: Es coneix la troballa, l'any 1978, d'un «dipòsit, conduccions d'aigües, murs de carreus amb vestigis d'estucat i color pompeïà, ceràmica, etc.». Excavació arqueològica del Museo Arqueológico Provincial on es conserven restes ceràmiques. A partir de les actes de la Comissió de Monuments, s'esmenta la presència d'un *impluvium*. Segons els autors, part de les restes «subsisteixen al jardí de la zona posterior de l'edifici». En aquest punt s'esmenta la localització de troballes numismàtiques i d'un sepulcre tallat a la roca. JMS

340. C. de Ponç d'Icart, 31-33 / C. d'Adrià, 6

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B.

Documentació: Sicaute 1993.

Descripció: Hernández Sanahuja parla de l'existència d'un «*resto antiguo*» que aleshores es conservava «*encima de la Cantera del puerto de esta ciudad, en el ángulo que forman las dos calles de Adriano y de Pons de Icart*» i que estava «*próximo a demolerse*». No en fa la descripció. Hernández diu que es tractava d'un testimoni de l'existència de les dominacions que va tenir la ciutat «*muchísimos siglos antes del período romano*». La carta era un requeriment per documentar «*el resto*». No sabem si es va arribar a fer. JMS

341. C. de Ponç d'Icart, 41

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines emplaça en aquest indret (l'aleshores hort Adell) la presència de restes romanes. LPM-JMS

342. Antiga pedrera del Port

Definició: Edifici residencial, termes, troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, mosaic, pou, epigrafia. *Plànols:* B, 9.

Documentació: Navarro 1979, núm. 41-50; Ricomà 1979.

Bibliografia: Albiñana/Bofarull 1849; Hernández/Torres 1867; Hernández/Morera 1892; Alföldy 1975; Balil 1976; Recasens 1979; Ricomà 1982; Koppel 1985a; Koppel/Rodà 1996; Bermúdez 1991b; Riu 1991; Guardia 1992; López Vilar 1993b; Massó/Velaza 1995; Massó 1992, 1996, 2001; Gabriel 2001; Rodríguez Ramos 2001; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: Correspon a una extensa pedrera excavada entre final del s. XVIII i final del XIX arran de les obres d'ampliació del port. La pedrera ocupà una superfície aproximada de 7 ha i la seva excavació s'inicià a l'actual plaça dels Carros. El límit septentrional fou l'actual carrer de Ponç d'Icart; l'occidental, la mitjanera posterior entre els carrers d'Apodaca i de la Pau del Protectorat, i l'oriental, l'actual traçat de la via fèrria. Aquests treballs ocasionaren l'afectació de nombrosos vestigis arqueològics, un fet recollit pels investigadors contemporanis, especialment per Hernández Sanahuja que, fins i tot, féu descripcions de les estratigrafies detectades (Bermúdez 1991b; Massó 1992).

Destaca la recuperació de diversos mosaics, estàtues (Koppel 1985a, núm. 92-97; Massó 1996), elements arquitectònics i unes possibles termes intramurs (López Vilar 1993b). Destaca també la recuperació d'una estàtua lampadària de bronze. Quant als mosaics, es detecta la presència de paviments policroms, en alguns casos superposats a paviments d'*opera signina* amb decoració reticulada. Alföldy cataloga diverses inscripcions amb aquesta procedència (RIT 18, 30, 186, 219, 363 459, 679, 695 i 802) i es coneix també la recuperació de cinc gemmes més un epígraf ibèric que ha generat controvèrsia científica (Massó/Velaza 1995; Rodríguez Ramos 2001). També es va documentar un pou durant els treballs d'excavació (Hernández/Torres 1867, 70 i seg.). JMS

343. C. de Ponç d'Icart cantonada amb el c. de Roger de Llúria

Definició: Epigrafia. *Plànols:* B.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Localització de la inscripció RIT 54. JMS

344. C. de Ponç d'Icart, 6

Definició: Via, edifici residencial. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Macias 2000a.

Descripció: I. Valentines emplaça en aquest solar l'existència de murs pertanyents a habitatges més restes d'un enllosat d'un carrer orientat en sentit O-E. La posició de les restes coincideix amb el traçat teòric del

decumanus situat al nord del que va documentar Serra Vilaró a l'àrea forense. També hi consta la presència de dos carreus que poden ser basaments de porticat o bé dels muntants d'una porta. JMS - LPM

345. C. de la Unió, 34

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Excavació arqueològica de l'any 1986 dirigida per J. V. M. Arbeloa que va constatar la inexistència de restes arqueològiques. JMS

346. C. de Martí d'Ardenya, 5 / C. de l'Arquitecte Rovira, 1

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 9.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 28.

Descripció: Els autors emplacen en aquest solar la presència d'estructures arquitectòniques sense determinar. JMS

347. C. de la Unió, 52

Definició: Edifici residencial, mosaic, *dolium*. *Plànols:* B, C, 9.

Bibliografia: Dupré 1984; Adserias *et al.* 1984a, 1986; Aquilué/Dupré 1986, 8-10.

Descripció: Actuació arqueològica de l'any 1983 dirigida per X. Dupré i J. V. M. Arbeloa amb motiu de l'edificació d'un nou immoble. Intervencions efectuades pel Servei d'Arqueologia i també dins del Pla de Solidaritat amb l'Atur. La informació planimètrica disponible és escassa, cosa que dificulta l'emplaçament precís de les troballes. Destaca una estança pavimentada en *signinum* decorat amb tesselles de marbre blanc i amb evidències que reflecteixen diverses reutilitzacions. D'una fase posterior destaquen dues *dolia* i possibles restes d'un *opus sectile*. L'estratigrafia arqueològica comprèn des del s. II aC fins al s. IV/v dC. JMS

348. Pl. del General Prim, 2 / C. de la Pau del Protectorat, 3

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Fabregat 2001, 2003e.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2001. Aquest solar presenta dos sectors diferenciats per un espadat de 10 m d'altura, testimoni del front d'excavació de la pedrera portuària del segle XIX. La part alta dona a la plaça de Prim i la baixa al carrer de la Pau del Protectorat. S'obriren quatre rases en el solar superior i una a l'inferior. Aquesta darrera no proporcionà restes pel fet de ser una àrea afectada per la pedrera del s. XIX. A les restants quatre rases s'aprecià estratigrafia romana a una fondària de 50-95 cm. També un mur que semblava romà, però que la campanya posterior va demostrar que era modern. No s'exhaurí l'estratigrafia ni s'arribà a la roca en

cap lloc. En una segona campanya el mateix any, dirigida també per R. Fabregat, s'obrí el solar en extensió fins a arribar a la roca. A causa, però, del mal estat de les fonamentacions, la cala va ocupar només la part central del solar. Es documentaren dues conduccions hidràuliques de desguàs i dues més de probables. Es daten en època augustal i la seva amortització és al segle I dC.

RFF

349. Pl. del General Prim

Definició: Termes? *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Aleu manusc. b; Macias 1996e; Rigo 1996a.

Descripció: L'any 1958, la urbanització de la plaça de Prim comportà una sèrie de troballes puntuals examinades per M. Aleu i Sánchez Real que van donar peu a la identificació d'un possible caldari de 62 per 25 m amb els extrems arrodonits, la planta del qual va poder condicionar l'actual forma de l'anomenada plaça de la Mitja Lluna. Les evidències arqueològiques actuals no corroboren aquesta proposta. Sondeig obert per J. M. Macias (Codex) l'any 1996 a prop de l'església de Sant Joan. Apareixen nivells estratigràfics d'època contemporània, i a sota, la roca. Posteriorment, A. Rigo (Codex) el mateix any 1996 va fer el seguiment dels rebaixos. Sense restes d'època antiga.

JMS - ARJ

350. C. del General Contreras, 8

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Bibliografia: Tubilla 2000f.

Descripció: Realització mecànica de tres rases de delimitació que no constataren vestigis arqueològics. Direcció l'any 1998 de M. Tubilla (Servei Arqueològic URV).

JMS

351. Pl. del General Prim, 4-5 / C. d'Apodaca, 1-3 / C. de Sant Magí, 2-4

Definició: Via, estatuària, estructures indeterminades, clavegueram, sitges? *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Arxiu Municipal.

Bibliografia: Bonet 1941; Cortés/Gabriel 1985, 59, núm. 53; Koppel 1985a; Macias 2000a, 2004c.

Descripció: La construcció d'un nou edifici l'any 1940 propicià la documentació d'un segment del possible *cardo maximus* de la ciutat (uns 7 m d'amplada) amb una claveguera central, altres murs i restes d'estatuària (Koppel núm. 128). La documentació referent al refugi antiaeri núm. 57, excavat durant la guerra civil i anomenat Apodaca-Paz, mostra la presència de dos espais de secció piriforme que, per la seva tipologia, són difícils d'associar a l'època contemporània. Més aviat creiem que poden ser dues sitges aprofitades durant l'excavació del refugi. La cota que es dedueix de la planimetria planteja la possibilitat que haguessin estat cobertes durant el traçat del *cardo* documentat en el núm. 1 del mateix carrer.

IFF - JMS

352. Pl. del General Prim, 6 / C. dels Caputxins, 1 / C. de Sant Magí, 5

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Macias 1996e; Puche 1997b.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 1996. Es realitzà un sondeig a l'interior de l'edifici que topà amb un pou cec contemporani que va fer aturar la intervenció. L'any següent, J. M. Puche (Codex) va dirigir l'excavació en extensió de tot el solar. A dins el solar s'observen dos retalls a la roca, i en un d'ells, folrat per dues alineacions de pedres, es tro-

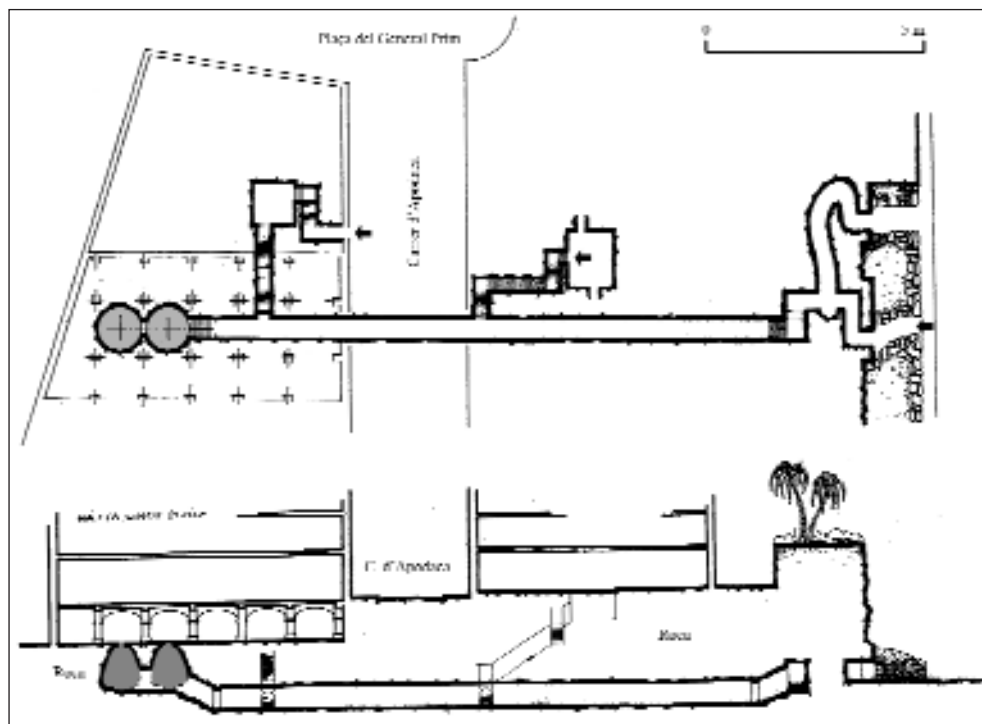

Fig. 42: Secció del refugi núm. 57 de la guerra civil. Foto: Arxiu Municipal de Tarragona.

baren quatre forats de pal. En un punt determinat del solar i en el perfil que dona al carrer dels Caputxins s'observà un nou retall, dos murs i un empedrat que penetren sota el carrer, datats a final del segle II o principi del I aC. Per sobre es documenta estratigrafia alt-imperial. JMS - JPF

353. C. d'Apodaca, 6

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informació del Servei d'Arqueologia, l'any 1986 X. Dupré hi dirigí una intervenció de sondejos de prospecció sense constatar-hi dades arqueològiques. JMS

354. C. d'Orosi, 11

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: García Noguera 1997b.

Descripció: Delimitació dirigida per M. García (Codex) l'any 1997. S'obriren tres rases i, a mig metre de profunditat, es trobà la roca. Sense restes. MGN

355. C. d'Apodaca

Definició: Termes, clavegueram, edifici residencial, mosaic, pou, font. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993; Bravo *et al.* 2003.

Bibliografia: Morera 1910; García Noguera/Macias 2002; Díaz/Puche 2003; Macias 2004a, 77-78.

Descripció: Segons documentació de la Comissió de Monuments del 1933, a l'inici del carrer d'Apodaca i a prop de la plaça del General Prim es localitzà un mosaic de tesselles blanques. Al capdavant del carrer consta la presència d'una font natural aprofitada per a l'avituellament de les naus durant el segle XVIII (fig. 43).

Excavació dirigida per P. Bravo i J. F. Roig (Codex) l'any 2001. Seguiment de la rasa oberta al carrer, amb diverses troballes arqueològiques. Davant del núm. 4, es trobà l'extradós de la volta, formada per carreus, del gran col·lector tardorepublicà documentat àmpliament als núms. 7 i 9 del carrer. Davant el núm. 24, es localitzà un pou reomplert al segle II dC, del qual es van abaixar 2 m, sense arribar a exhaurir l'estratigrafia. La troballa més espectacular es realitzà davant els núms. 14-20, amb murs de megàlits datats al segle quart del segle II aC que complien una funció de murs de contenció de terres, restes d'un paviment d'època augustal i un edifici monumental identificat com unes termes públiques del segle I-II dC, de les quals s'excavaren parcialment un hipocaust i un suport de caldera. Els murs són de *caementicium* i la decoració era luxosa, com ho demostra la quantitat i qualitat de marbre recuperat dels nivells d'espoli. La continuació d'aquestes restes s'havia documentat prèviament en el solar núm. 7 d'aquest vial. A principi del segle VI dC les termes s'amortitzen, però l'espai sembla que continua essent ocupat, com ho mostra la presència de paviments de terra compactada i un nou mur.

PBP - JRP - JMS

356. C. d'Apodaca, 16

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, C, 9.

Bibliografia: Tubilla 2000k.

Descripció: Excavacions dirigides per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1999. Es va realitzar una rasa perpendicular al carrer de 18,10 m de llargada al centre del solar. Absència de nivells antics sobre la roca. Sense restes. JLV

357. C. d'Apodaca, 22 / C. d'Orosi, 3 / C. de la Pau del Protectorat, 13

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, 9.

Documentació: Díaz García 2002c.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2002. S'hi van fer tres rases. Quan no apareixia la roca a pocs centímetres, la superfície era ocupada per estructures contemporànies (cups). La major part del solar estava rebaixada d'antic. Fins i tot la roca havia estat rebaixada, ja que la part de la finca que correspon al carrer de la Pau del Protectorat formava part de l'àrea afectada per l'antiga pedrera del port. És a la zona més propera al carrer d'Apodaca on es detecta una davallada de la roca que correspon al barranc natural que transitava per aquest indret de la ciutat. En aquest punt l'excavació no va exhaurir l'estratigrafia. MDG

358. C. de Rebolledo, 2-4 / C. de Cartagena, 3-5

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Muñoz 2003.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 97, núm. 6.

Descripció: Segons diversos autors, els vestigis detectats al solar núm. 10 del carrer de Sant Magí continuen presents. L'any 2003, A. Muñoz hi dirigí l'excavació d'un sondeig estratigràfic per col·locar-hi una caixa d'ascensor. S'hi localitzà estratigrafia romana entorn dels 7,50 msnm. JMS

359. C. d'Apodaca, 7 / C. de Cartagena, 1

Definició: Termes, clavegueram, edifici públic, latrines, temple de culte?, abocador residus urbans. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Codex 1994, 1995a; Puche/Remolà 1996.

Bibliografia: Macias *et al.* 1997c; Puche 1997a, 1988a; Díaz/Otiña 2002; Díaz/Puche 2003; Macias 2004a, 74 i seg.; Macias 2004c.

Descripció: Es tracta de diverses actuacions arqueològiques efectuades l'any 1994 arran de la construcció d'un nou immoble, dirigides per M. García, J. M. Puche i J. A. Remolà (Codex). Aquesta actuació va comportar nombroses troballes difoses separatament en bibliografia específica. Les restes conservades es relacionen amb les obtingudes en el núm. 9 del mateix carrer i amb l'excavació efectuada al mig de la calçada. La primera evidència és un petit indret de culte del segle II aC, relacionat hipotèticament amb uns *lares compitales* i una via de comunicació entre la zona por-

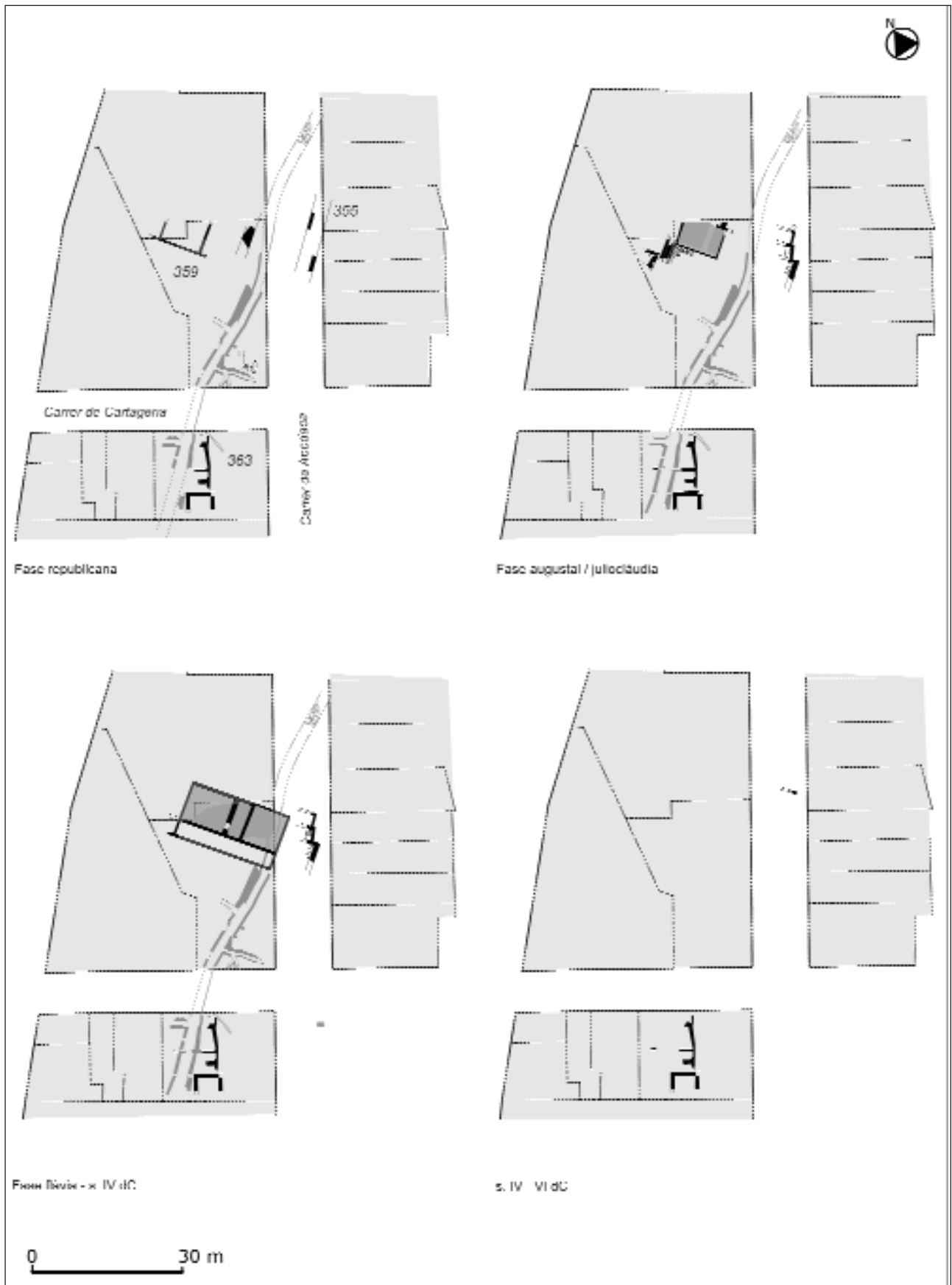

Fig. 43: Àrea arqueològica entorn del carrer d'Apodaca.

Fig. 44: Latrines documentades al carrer d'Apodaca, 7.

tuària i la Part Alta tot aprofitant un barranc natural. Posteriorment, cap al 100 aC, es va construir a l'interior del barranc un gran col·lector d'aigües residuals amb la tècnica de l'*opus quadratum*. Aquest col·lector es va mantenir en ús fins a la segona meitat del s. III o IV, moment en què es documenten ensulsideis i estrats de reompliment (fig. 43).

S'han documentat clavegueres secundàries que desguassen al col·lector així com també murs d'aparell irregular lligats amb argila que es relacionen amb el terraplenament del barranc en el moment de traçar el col·lector per dins seu. Per sobre del col·lector es bastí un edifici augustal d'ús indeterminat, però possiblement de caire públic i que compta amb unes latrines reduïdes. Posteriorment (mitjan o segona meitat del s. I) s'aixecaren unes termes públiques de gran extensió que es documenten també al bell mig del carrer. L'ocupació urbana del sector es mantingué fins al s. IV dC. Han estat estudiats conjunts ceràmics procedents d'aquesta excavació i relacionats amb la construcció i abandó del col·lector.

JPF - JMS

360. C. de Sant Magí, 10 / C. de Rebolledo, 1-3

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Aquilué 1992a, 786.

Bibliografia: Keay 1984, 20-21; Pérez 1991, fig. 2-1; Domingo *et al.* 2004, fig. 11; Papiol 2004.

Descripció: Excavació realitzada el 1979 per P. M. Berges (MPT) esmentada en articles posteriors i que presenta restes arqueològiques presumptament relacionades amb el teatre i que continuen més enllà dels límits del solar. Els vestigis són un mur romà en sentit O-E del qual arrenquen tres de perpendiculars, tots ells construïts amb pedra i calç, conservats fins a una pro-

funditat de 4 m. Cal destacar dos grans basaments de carreus; un conservava quatre filades (1,77 m d'altura), i l'altre, nou (4 m). També es fa referència a un possible dipòsit. Part de les ceràmiques tardoantigues foren estudiades per S. Keay.

JMS

361. Pl. de la Pedrera

Definició: Muralla, via. *Plànols:* B.

Documentació: Fiz 2004.

Bibliografia: Fiz/Macias en premsa.

Descripció: Entorn d'aquest indret cal situar una hipotètica porta a la muralla republicana. Pot ser que constituís un accés rodat que connectava amb un *decumanus* de la ciutat i que va quedar fossilitzat en la trama viària del s. XIX. Així mateix, el traçat hipotètic d'aquest vial és del tot coincident amb les restes d'un *decumanus* republicà documentat sota les estructures del teatre de la ciutat (v. fitxa del carrer de Sant Magí núm. 3). La porta comunicava amb una via perimetral que transitava per sobre dels penya-segats i que apareix en diversos gravats d'època moderna i contemporània. Aquesta via havia generat una petita àrea funerària posteriorment inutilitzada amb la construcció de l'amfiteatre.

JMS

362. C. d'Apodaca, 26 (numeració antiga)

Definició: Epigrafi. *Plànols:* B, 14.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 143; Alföldy 1975.

Descripció: Segons Hernández Sanahuja, aquí es va trobar la inscripció RIT 263.

JMS

363. C. d'Apodaca, 9 / C. de Cartagena, 2

Definició: Clavegueram, edifici residencial. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Macias *et al.* 2004a.

Bibliografia: Díaz/Otíña 2002; Díaz/Puche 2003; Macias 2004a-c.

Descripció: Solar excavat en extensió entre els anys 2000 i 2002 per part de l'empresa Codex i sota la direcció de M. Díaz, J. M. Macias i I. Teixell. Les troballes arqueològiques tenen relació amb les que es van produir en el núm. 7 del mateix vial (fig. 43).

Destaca inicialment la documentació d'un segment de barranc natural que permetia sortir de la badia portuària i pujar fins a dalt del turó costaner. S'han documentat evidències estratigràfiques d'inici del s. II aC que podien indicar que la llera del barranc també fou utilitzada inicialment com a desguàs natural de deixalles. Cap al 100 aC, es construí el gran col·lector de residus urbans que aquí fou semiexcavat a l'interior del barranc; les seves parets estaven formades per blocs megalítics de dimensions mitjanes units amb argila. També es documenten nombrosos murs perpendiculars de contenció aixecats amb els mateixos materials i que semblen indicar que en aquest moment el desguàs i el barranc foren colgats. També hi apareixen clavegueres secundàries que desguassen en el col·lector. Per

sobre d'aquestes estructures de clavegueram s'han documentat restes residencials altimperial. La data d'abandó d'aquestes evidències s'emplaça en un moment per determinar del s. iv. S'ha efectuat un estudi ceràmic parcial. MDG - JMS - ITN

364. C. d'Apodaca, 28

Definició: Sense restes. *Plànols:* B, 14.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informació del Servei d'Arqueologia, l'any 1986 X. Dupré hi dirigí una intervenció de sondejos de prospecció sense constatar-hi dades arqueològiques. JMS

365. C. de la Pau del Protectorat, 17

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: García Noguera 1998d.

Descripció: Excavació dirigida per M. García (Codex) l'any 1997. S'obriren dues rases i a 0,20-0,60 m de profunditat es trobà la roca. Sense restes. MGN

366. C. de Barcelona, 9

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: Benet/Ramon 2003.

Descripció: Delimitació de l'any 2003 que no proporcionà indicis arqueològics. Direcció de C. Benet (Codex). CBA

367. C. de Barcelona, 11 / C. del General Contre-ras, 31

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: Arola 2002b.

Descripció: Delimitació arqueològica amb resultats negatius efectuada l'any 2002 i dirigida per R. Arola (Cota 64). No s'hi documentaren restes arqueològiques. RAA

368. C. de la Pau del Protectorat, 17A / C. de Barcelona, 5

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: García Noguera 1997c.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 1997 que no proporcionà dades arqueològiques. Direcció de M. García (Codex). MGN

369. C. de Sant Miquel, 5

Definició: Edifici portuari, edifici residencial, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Ramón 1993; Esteban/Remolà 1996.

Bibliografia: Macias 2004a, 77.

Descripció: Dues actuacions arqueològiques de l'any 1994 dirigides per E. Ramon i M. Esteban (Codex) en què es féu una excavació en extensió parcial —en extensió i fondària— que documentà restes indeterminades d'època augustal desmuntades arran de la construcció de dues possibles naus portuàries. Aquest edifici es mantingué en ús entre mitjan segle i dC i final del s. II o inici del III. Posteriorment, fou ocupat

per àmbits domèstics que es mantingueren en ús, com a mínim, fins al segle v. MEN - ERS - JMS

370. C. de Sant Miquel, 9 / C. de Rebolledo, 10

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Macias 1994.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 1994 dirigida per J. M. Macias (Codex). En la documentació administrativa consta com a Sant Miquel núm. 15. Es feren quatre rases de delimitació que no constataren vestigis arqueològics fins a uns 3 m de fondària en relació amb el nivell del carrer, entorn dels 3,8 msnm. JMS

371. C. Nou de Sant Pau, 1 bis

Definició: Restes estratigràfiques, estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Adserias 1994.

Descripció: L'any 1994, M. Adserias efectuà una delimitació arqueològica amb què va constatar la presència d'una estratigrafia arqueològica i un fonament aixecat a principi del s. iv dC. Posteriorment, l'any 1995, M. C. Navajas dirigí el rebaix necessari dels nivells no arqueològics per a la construcció del nou edifici. JMS

372. C. d'Apodaca, 34

Definició: Sense restes. *Plànols:* B.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informació del Servei d'Arqueologia, el setembre del 1986 s'hi feren sondejos de prospecció, dirigits per X. Dupré, sense que s'hi constataren restes arqueològiques. JMS

373. C. de Sant Josep, 1 / C. Nou de Sant Pau, 1c

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Adserias/Teixell 1998.

Descripció: Excavació dirigida per M. Adserias (Codex) l'any 1998. Es van fer quatre rases de delimitació que constataren la presència de restes arqueològiques. Sota una capa d'1,50 m d'estratigrafia contemporània es van documentar restes arqueològiques: estrats de colgament dels segles iv-v cobrint murs i paviments de calç. En localitzar aquestes evidències els treballs arqueològics es van interrompre. JMS

374. C. d'Apodaca, 36 / C. de Santiyán, 2

Definició: Epigrafia. *Plànols:* B.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 143.

Descripció: D'aquest immoble prové una inscripció que anteriorment havia estat traslladada des d'un solar indeterminat del carrer de l'Enrajolat. Aquesta làpida hi va ser fins a l'any 1988, moment en què, en ser enderrocat l'edifici i per encàrrec del Servei d'Arqueologia, va ser traslladada al MNAT. JMS

375. C. Nou de Sant Pau, 3-7 / C. de Rebolledo, 14-16 / C. de Sant Josep, 2

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Fabregat 2004c.

Bibliografia: Alföldy 1975; Gabriel/Cortés 1985, 97, núm. 7; Pérez 1991, fig. 2-7.

Descripció: Diversos antecedents situen l'aparició de materials d'època romana i la presència d'una inscripció que fou aprofitada (RIT 140). Actuació dirigida per R. Fabregat l'any 2004 (Nemesis) amb motiu de la col·locació de quatre caixes d'ascensor. S'efectuaren quatre sondejos amb una fondària mitjana d'1,50 m i sense resultats arqueològics positius. RFF

376. C. Reial, 6 / C. de Rebolledo, 20

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Pérez 1991, fig. 2-12.

Descripció: L'any 1984, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí l'excavació d'una sèrie de sondejos de delimitació que no constataren vestigis arqueològics. Sores estèrils a 3 m de fondària. JMS

377. Pl. dels Carros

Definició: Escullera portuària, clavegueram. *Plànols:* B, 14.

Documentació: Aleu 1983; Aleu manusc. 1.

Bibliografia: Fiz/Macias 2004; Macias 2004c.

Descripció: Segons el Dr. Aleu, aquesta plaça és travessada en diagonal pel col·lector romà documentat en diferents indrets del carrer d'Apodaca. La meitat inferior estava excavada a la roca, i la superior, feta amb pedra i morter de calç. El traçat d'aquesta conducció es pot intuir en la planimetria d'època moderna (Fiz/Macias 2004). També d'aquesta plaça naixia l'escullera romana que protegia la rada marítima de l'antic port de Tàrraco i que s'endinsava dins el mar cap al sud-oest. JMS

378. C. del Governador González, 17 / Rambla Nova, 78

Definició: Edifici residencial, mosaic, decoració pictòrica. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Sicaud 1993; Navarro 1979, núm. 14-21 i 23.

Bibliografia: Papiol 2004.

Descripció: Excavacions de P. M. Berges (MAP) l'any 1976 en un solar que, abans de la construcció, es trobava a una cota de 4 m sobre el nivell del carrer. Es va començar el rebaix mecànic per la part que dóna a la Rambla, cosa que va provocar la destrucció de les restes. Un cop parades les obres, s'excavà el que quedava a la meitat meridional del solar. Aparegueren murs amb pintures i paviments pertanyents a una casa romana. S'hi trobà ceràmica *sigillata* i un canal de marbre, així com fragments de mosaic pertanyents a nou

paviments decorats. S'observa superposició de mosaics en *opus tessellatum* amb paviments d'*opus signinum* amb decoració tessel·lada. Destaca la presència de paviments en *opera signina* (Navarro 1979, núm. 16 i 21) amb decoració tessel·lada de rombes, tal com es documenta en el solar núm. 36 del carrer del Gasòmetre i 12-14 del de Fortuny. Sota l'habitació del mosaic es trobaren estructures anteriors d'època indeterminada. JLV

379. C. de la Unió, 9

Definició: Edifici residencial, vaixel·la de bronze. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Sicaud 1993; Menchon 1998a.

Bibliografia: Albiñana/Bofarull 1849, 133-134; Bermúdez *et al.* 1994.

Descripció: A mitjan segle XIX, arran de l'excavació del carrer es va localitzar, a prop d'aquest solar, un fragment de pintura mural amb la representació d'un ocell.

Els anys 1987 i 1988 es dugueren a terme excavacions arqueològiques dirigides per A. Bermúdez i R. Palau (Àrea d'Arqueologia de la facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, UB). L'any 1991, el Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona efectuà una intervenció arqueològica dirigida per R. Palau, en què es documentà part d'una *insula* amb façana a un carrer de reduïdes dimensions. Les evidències arquitectòniques se situen entre els segles II aC i III dC. Les memòries administratives estan en fase d'elaboració. Consta la recuperació de recipients i elements de bronze en aquesta actuació. L'any 1998 J. J. Menchon (Codex) dirigí una actuació complementària als treballs efectuats l'any 1999 a partir d'una rasa de prospecció que únicament pretenia identificar més evidències arqueològiques en el solar. El resultat fou positiu i es documentaren més elements estructurals de caire domèstic. En aquest cas, però, la intervenció arqueològica s'aturà en aparèixer les restes i no s'obtingueren més dades d'interès. JMB

380. C. del Colom, 1 bis / Av. de Ramón y Cajal, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, D, F, 8.

Documentació: García Noguera 1998.

Descripció: Seguiment arqueològic efectuat per M. García (Codex) el 1998. El substrat geològic apareix a poc més d'1 m sota la cota del solar (a 30 msnm). MGN

381. C. de Cristòfor Colom, 4-6

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, F, 8.

Documentació: López Vilar 1992c.

Descripció: Amb motiu de l'edificació d'un nou immoble, J. López (Servei Arqueològic URV) va desenvolupar l'any 1992 una prospecció arqueològica (dos sondejos) que determinaren l'absència de restes. JLV

382. Ptge. de Cobos, 4

Definició: Abocador residus urbans. *Plànols:* C, 8.

Documentació: Sicaud 1993; Aquilué 1992a, 618-633; Gebellí 1996.

Bibliografia: Dupré 1983a; Tarrats 1992, 2000.

Descripció: Excavació duta a terme pel Grup de Recerques de Tarragona l'any 1971 en què es va localitzar un important abocador de residus urbans d'època altimperial. L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació del pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es féu un sondeig a la calçada del carrer i enfront del solar on es va detectar el nivell geològic. PGB - JMS

383. C. del Governador González, 19-21-23

Definició: Mosaic, sense restes, edifici residencial. *Plànols:* C, F, 7.

Documentació: Sicaud 1993; Navarro 1979, núm. 13; Llop 2005b.

Bibliografia: Berges/Navarro 1974; Papiol 2004.

Descripció: En aquest indret consta la recuperació d'un mosaic amb el tema de la muralla que s'emplaça en la segona meitat del s. II dC. El mosaic es trobava uns 5,5 m sobre la cota del carrer en el moment de la seva descoberta. Les restes arqueològiques es dirigien cap a la Rambla Nova (núm. 78 i 80). Posteriorment, l'any 2003, J. Llop (Cota 64) dirigí l'excavació de dos sondejos en el jardí on trobà la roca a pocs centímetres. Sembla que el solar ja havia estat rebaixat durant la construcció del s. XX. JLR - JMS

384. C. de Cristòfor Colom (enfront del núm. 14)

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* C, 8.

Documentació: Gebellí 1996c.

Bibliografia: López Vilar 2000b, 126.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es dugué a terme un sondeig a la calçada del carrer i enfront del solar en què es documentà un estrat de la segona meitat del s. I dC estrès per sobre la roca. PGB - JLV

385. C. de Cristòfor Colom, 14

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 8.

Bibliografia: Serra 1932, 36-38.

Descripció: Sitja d'època indeterminada excavada en el tapàs i documentada durant la urbanització de l'àrea del fòrum. Serra Vilaró descriu que la sitja es trobava 1,55 m per sota del carrer i que el dipòsit tenia forma d'ampolla de coll llarg i amb una fondària de 6,25 m. Situació aproximada de les restes. JMS

386. C. del Governador González, 37

Definició: Abocador residus urbans. *Plànols:* C, 8.

Documentació: Gebellí 1996c.

Bibliografia: Tarrats 1992.

Descripció: Excavació de l'any 1974 efectuada pel Grup de Recerques de la RSAT i dirigida per Màrius

Ferrer. Aparegué un extens abocador de restes ceràmiques, hipotèticament relacionat amb el del núm. 4 del passatge de Cobos. L'any 1994, amb motiu del projecte d'excavació del pàrquing de la plaça de Corsini, es realitzà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). S'efectuà un sondeig a la calçada del carrer i enfront del solar en què es va detectar el nivell geològic. PGB - JLV

387. C. del Governador González, 27 o 28

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic. *Plànols:* C, 8.

Documentació: Sicaud 1993; Arco 1913.

Descripció: Notícia d'A. del Arco del 1913 que recull l'existència d'un mosaic a la cantonada entre aquest carrer i la plaça de Corsini. JMS

388. C. del Governador González, 7

Definició: Edifici residencial, elements decoració arquitectònica, pou, atri, clavegueram. *Plànols:* C, 7.

Documentació: Bermúdez *et al.* 1990.

Bibliografia: Bermúdez 1989; Bermúdez 1993b.

Descripció: Excavació d'urgència en extensió dirigida per A. Bermúdez l'any 1987 (Àrea d'Arqueologia de la facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, UB).

S'actuà en el jardí annex, que es trobava a una cota molt superior. Es tracta d'un habitatge d'una o dues plantes, amb habitacions que s'estructuren entorn d'un pati central de tipus atri que degué tenir un *impluvium* central destruït al segle XIX en l'obertura del carrer. Un canal revestit de *signinum* recollia les aigües i les duia fins a un col·lector amb aparença de pou. D'aquest pati es conserva l'extrem septentrional, que dóna accés a un pòrtic amb quatre columnes o pilars (dels quals s'ha conservat el bloc de pedra de la fonamentació) i accés central. En el lateral occidental, les portes dels diferents àmbits s'obren directament al pati. Els excavadors diferencien dos moments cronològics. En la primera fase correspon el pla general de la casa, amb paviments de terra. Es data aproximadament cap al 125 aC. En la segona fase, datada en època de Neró, es pavimenten amb *signinum* el pati, el pòrtic i una habitació, i es produeix una redistribució de les habitacions al nord del pòrtic, amb l'eliminació d'un mur i l'aixecament d'un altre. Els nivells d'incendi que destrueixen el conjunt són de la segona meitat del segle III dC. ABM

389. C. del Governador González, 13 / C. de Fortuny, 10

Definició: Edifici residencial. *Plànols:* B, C, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Aquest solar va ser buidat de forma illegal a final dels anys 80, tot i que hi havia un informe de l'any 1981 referent a la necessitat de fer-hi cales arqueològiques. Testimonis oculars han confirmat que en els perfils es podien veure restes de murs i paviments tallats. JMS

390. C. del Governador González (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, numismàtica, epigrafia. *Plànols:* B, C, 9.

Bibliografia: Sánchez Real 1957; Alföldy 1975.

Descripció: L'ampliació de les obres del carrer del Governador González va comportar, a final del s. XIX, la localització d'una àmfora amb un gran nombre de monedes. Localització de la inscripció RIT 51. JMS

391. C. de Fortuny (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Sánchez Real 1950a, 210.

Descripció: Segons informava la premsa local l'any 1891, en el rebaix del carrer de Fortuny van aparèixer «un pavimento romano en muy buen estado, monedas y algun objeto de la misma época». Sembla que hi havia indicis de destrucció pel foc. També es va recuperar, amb anterioritat al 1875, el lampadari de bronze (núm. inv. 527). JMS

392. Pl. de Corsini (enfront dels núm. 5-7)

Definició: Numismàtica. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 10; Hernández/Arco 1894, 320.

Descripció: Situació aproximada de la troballa d'un tresoret numismàtic l'any 1957. JMS

393. C. del Governador González (tram entre el c. de Cristòfor Colom i la pl. de Corsini)

Definició: Estructures indeterminades, abocador residus urbans. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Gebellí 1996c; Pociña *et al.* 2005.

Bibliografia: Gebellí 1996a; López Vilar 2000b, 125-126.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es dugueren a terme dos sondejos a la calçada enfront dels núm. 31 i 37, en què es va detectar el nivell geològic.

L'any 2004, nous sondejos foren dirigits per P. Aliende i J. F. Roig (Codex), en previsió de la construcció d'un nou aparcament, ubicats als carrers de Reding i del Governador González. En el tram del carrer del Governador González que ens ocupa (entre el carrer del Colom i la plaça de Corsini) s'obriren dues rases al costat del mercat, enfront dels núm. 29 a 39. Es localitza un estrat romà que no s'excavà, identificable com la continuació del gran abocador del passatge de Cobos. També dos murs romans enfront de la divisió entre els solars 39 i 41. PAG - JRP - CPL

394. C. del Governador González, 12 / C. de Fortuny, 12a

Definició: Clavegueram, via. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Aliende/Bosch 2003.

Bibliografia: Macias 2000a.

Descripció: L'excavació de la caixa de l'ascensor d'aquest immoble originà una excavació l'any 2003 dirigida per P. Aliende (Codex). Fou una actuació de reduïdes dimensions que permeté localitzar un segment de claveguera proper al tram de carrer romà identificat en el solar núm. 12-14 del carrer de Fortuny. La conducció discorre de forma perpendicular al *cardo* romà i correspon a la claveguera central d'un dels *decumani*. El context urbanístic i la tipologia de canalització fan pensar, hipotèticament, que aquesta respon a les reformes urbanes de l'època augustal. PAG - FBP

395. C. del Governador González, 26

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Menchon 2001b.

Descripció: La reforma del pati interior de l'edifici originà una actuació de delimitació dirigida per J. J. Menchon (Absis) l'any 2001. No es documentaren restes arqueològiques arran dels rebaixos produïts durant els treballs d'urbanització de principi de s. XX. JMB

396. C. del Governador González, 14 / C. de Fortuny, 19

Definició: Edifici residencial, edifici industrial, mosaic, epigrafia, cisternes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993; Aliende/Díaz 2004b.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 56, núm. 21; Massó 1996a.

Descripció: Troballa vuitcentista d'emplaçament aproximat que abraçava una extensió considerable (aprox. 160 per 40 m) a l'entorn del solar núm. 14. Hernández Sanahuja va atribuir les restes a un temple dels *Genis Tutelars*, segons troballes epigràfiques (RIT 52-56). També consta la localització d'un fragment escultòric (Koppel núm. 303) i altres elements.

La reforma de l'actual immoble va comportar la realització d'actuacions arqueològiques entre els anys 2002 i 2004, sota la direcció tècnica dels arqueòlegs J. Sánchez, E. Ramon i P. Aliende (Codex). Això va permetre constatar que a la meitat septentrional les restes arqueològiques ja havien estat rebaixades durant la urbanització dels vials duta a terme en la segona meitat del s. XIX. En canvi, a l'altra meitat l'establiment d'un jardí interior havia preservat la conservació de les restes. És aquí on es desenvolupà una excavació arqueològica en extensió, la memòria final de la qual està en fase d'elaboració.

Les evidències identificades responen a una porció d'una *insula* documentada a l'oest del *cardo* constatat a l'immoble núm. 12-14 del mateix vial. Aquí es documenta una primera fase arquitectònica mitjançant estructures de pedra amb argila i que ja presenten l'orientació característica de la ciutat republicana de final del s. II aC. Posteriorment, es detecta una fase altimperial amb l'ús d'*opus caementicium* i *opus signinum*.

En aquest moment cal incloure àmbits de caire residencial —amb restes de mosaic— i productiu —evidències de cisterna—. Aquest edifici quedà afectat per un incendi i posteriorment s'identificaren més vestigis d'una altra fase constructiva cronològicament posterior. PAG - MDG

397. C. del Governador González, 10

Definició: Edifici residencial, cisternes i dipòsits. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Bermúdez *et al.* 1989b.

Bibliografia: Bermúdez *et al.* 1989a; Bermúdez 1993a; Bermúdez *et al.* 1994.

Descripció: Excavació arqueològica dirigida per A. Bermúdez l'any 1987 que consistí en la neteja i estudi dels perfils deixats per un rebaix incontrolat de l'any 1985. S'identificaren estructures residencials consistents en murs de maçoneria irregular, un mur de *caementicium*, paviments de terra i altres de *signinum*. Estratigràficament, la major part d'estructures es daten al voltant del 125 aC, a més de reformes durant la primera meitat del segle I aC i noves transformacions en temps de Tiberi-Claudi. L'abandonament correspon a la segona meitat del segle III, amb saqueig d'elements en el IV. Aquestes restes poden tenir relació amb les documentades als núm. 12-14 del carrer de Fortuny. ABM

398. Av. de Ramón y Cajal, 24-26

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Terré 1990.

Descripció: Excavacions arqueològiques dels anys 1986 i 1987 del Servei d'Arqueologia dirigides per J. V. M. Arbeloa i E. Terré. S'hi localitzaren restes arquitectòniques d'àmbits suburbials. Es constataren també quatre recintes amb un moment inicial situat en època d'August i amb ocupació contínua fins al principi del s. III dC. JMS

399. Pl. de Corsini

Definició: Estructures indeterminades, cisternes i dipòsits, epigrafia, sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993; Gebellí 1996c, 1997.

Bibliografia: Sánchez Real 1950a, 204; Alföldy 1975; Gil 1982; Gebellí 1996a; López Vilar 2000b, 125.

Descripció: Arran dels treballs de rebaix de l'actual plaça de Corsini, es va trobar, l'any 1893, una cisterna romana amb reblliment del segle III i, no gaire lluny, una campana de bronze (*cacabullus*) amb una inscripció del segle II, atribuïda a un temple suposadament pròxim. L'epígraf contingut permet identificar una campana associada a les pràctiques de culte imperial (RIT 369) amb el text *Salvis Augustis et populo Romano felix Tarraco* (Gil 1982).

Segons Alföldy, a l'entorn de l'antiga església de Sant Fructuós, ubicada a prop de la plaça de Corsini, es localitzaren les RIT 78, 436, 536 i 606. Entre els

anys 1929-1930, es produí la troballa d'un cap de Venus. Alföldy hi documenta també la recuperació de les inscripcions RIT 369, 530 i 816, i al seu entorn, la RIT 282. L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV), en què es determinà la inexistència de restes arqueològiques a causa dels rebaixos efectuats durant les obres d'urbanització del segle XIX. El seguiment del rebaix del pàrquing, dut a terme l'any 1997, donà els mateixos resultats. PGB - JMS

400. Pl. de Corsini, 9 / C. de Cristòfor Colom, 14 b / C. del Governador González, 30 / C. de Reding, 25b (Mercat Central)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, enterraments, sarcòfag. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: RSAT 1914, 66.

Descripció: L'any 1914, en construir-se el mercat municipal, van aparèixer diverses restes arqueològiques. Destaca un sarcòfag de plom situat sobre tres grans pedres i cobert amb lloses, i un vas de *terra sigillata* amb escenes eròtiques. JMS

401. C. de Fortuny, 12-14

Definició: Via, edifici residencial, mosaic, abocador residus urbans, clavegueram, edifici industrial, cisternes i dipòsits, *dolium*. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Macias 1996b.

Bibliografia: Dasca *et al.* 1990; Adserias *et al.* 1997; Macias 2000a.

Descripció: El projecte d'edificació d'un nou immoble originà la successió de diverses actuacions arqueològiques. La primera intervenció s'efectuà l'any 1989 i fou dirigida per A. Bermúdez i P. Pujante; l'any 1990, per A. Dasca i R. Palau (CAUT); l'any 1993, per M. Adserias i P. Calderón (Codex), i l'any 1994, per M. Adserias i C. Benet (Codex). Malgrat l'estat de conservació palesat, es tracta d'una àrea de difícil interpretació per la manca d'una excavació arqueològica en extensió i dels diversos equips que intervingueren en aquest procés.

Les troballes efectuades determinaren l'existència d'un segment de *decumanus* amb uns 20 m de longitud i un pendent mitjà del 6,5%. Als costats es documentaren restes de les *insulae* adjacents. L'occidental es conserva sota el vial actual, i l'oriental, a sota d'aquest immoble. El marc cronològic de les restes se situa entre els segles II aC i III/IV dC, amb el període tardorepublicà com el moment en què s'implantà l'estructura urbana (via i *insula*) que, amb diverses reformes d'època augustal o altimperial, perdurà fins al segle III dC. S'hi documenten espais productius o industrials indefinits amb dipòsits, nombroses conduccions i presumptes encaixos de *dolia*. De les estructures residencials destaquem un paviment en *opus signinum* decorat amb tesselles blanques en forma

d'aspes dins d'una retícula de quadrats. També es documentaren abocadors urbans dels segles III-IV dC generats durant la desurbanització d'aquest sector de la ciutat.

JMS

402. Pl. de Corsini, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Molera 1998a.

Descripció: Actuació de delimitació (dos sondejors) propiciada per la construcció d'un nou immoble l'any 1998, dirigida per S. Molera (Cota 64), i que no detectà restes arqueològiques.

JLV

403. C. de Cristòfor Colom, 11 / C. de Reding, 35

Definició: Via, edifici residencial, pou, clavegueram. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Corominas 2004a.

Descripció: Excavació dirigida per M. Corominas (Cota 64) els anys 2002 i 2003. Es detecta una via romana del segle I (aC/dC?) pavimentada amb còdols i pedres lligats amb terra i calç. Entre el final del segle I dC i principi del II es construeix un edifici domèstic que amortitza un altre mur i un canal retallat a la roca. La casa romana té un sistema de recollida d'aigües a partir d'una claveguera que desguassa a la via. A l'altra banda del carrer hi ha un segon edifici del qual queda un mur, un paviment de *signinum* i un pou circular. Hi ha una reocupació en època tardana. Al segle IV es reomple el pou (que s'ha excavat fins a una profunditat de 3,50 m). Hi ha nivells d'incendi baix-imperials (sense precisar més) i materials ceràmics fins al segle V dC.

MCV

404. C. de Reding, 21-23

Definició: Sitges, cisternes i dipòsits, estructures indeterminades. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Bea 2003a.

Bibliografia: Serra 1932, 86-89.

Descripció: Els treballs d'urbanització a l'entorn del fòrum de la colònia als anys 30 del s. XX comportaren la documentació parcial d'una sèrie d'estructures d'habitat i emmagatzematge de cronologia indeterminada. Destaquen les restes d'una sitja —possiblement farcida en època republicana—, dipòsits hidràulics i enteraments moderns i murs incerts. Excavació d'urgència dirigida per D. Bea (Cota 64) el 2003. En un pati existent al fons del solar s'obriren cinc cales i es trobà la roca a 15 i 60 cm de profunditat. Sense restes. Possiblement es tracta d'una zona rebaixada d'antic.

DBC - JMS

405. C. de Reding (aproximadament, 17-21)

Definició: Mosaic. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Navarro 1979, 96, núm. 11.

Bibliografia: Serra Vilaró 1932, 87.

Descripció: Localització entre els anys 1925 i 1930 d'un mosaic amb cronologia indeterminada. Les restes s'han emplaçat a partir de Serra Vilaró (1932, fig. 1) i

poden tenir relació amb les ubicades en els solars núm. 21 i 23.

JMS

406. C. de Reding, 15

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 56, núm. 20.

Descripció: Informació oral del Sr. Vicente Morales en què esmenta l'aparició en aquest solar d'un paviment en *opus signinum* i restes abundants d'àmfores.

JMS

407. C. de Reding (tram entre el c. del Colom i la pl. de Corsini)

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Gebellí 1996c; Pociña *et al.* 2005.

Bibliografia: Gebellí 1996a; López Vilar 2000b, 125-126.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es feren tres sondejors a la calçada del carrer i enfront dels solars 24, 34 i 38, en què es detectà el nivell geològic en els dos primers. En el darrer, es baixà a -2,50 m del nivell del carrer i només s'hi documentaren rebliments contemporanis sense arribar a exhaurir l'estratigrafia.

L'any 2004, es dugueren a terme nous sondejors dirigits per P. Aliende i J. F. Roig (Codex) en previsió de la construcció d'un nou aparcament a sota el mateix mercat. Aquests foren ubicats als carrers de Reding i del Governador González. En el tram del carrer de Reding que ens ocupa (entre el carrer del Colom i la plaça de Corsini) s'obriren dues rases més properes al lateral del mercat, entre els núm. 24-36. S'arribà al terreny natural, sense estratigrafia antiga.

PAG - JRP - CPL

408. C. de Cristòfor Colom

Definició: *Plànols:* C, D, 11.

Descripció: Consta la realització d'un seguiment de rasa per a l'estesa de cablejat òptic. Actuació dirigida per E. Chimissana l'any 2000 (Cota 64) i memòria en fase d'elaboració.

JMS

409. C. de Reding, 38

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 11.

Documentació: Gebellí 1996c; Arxiu Municipal.

Bibliografia: Ventura 1941, 135; López 2000b, 126; Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 7.

Descripció: L'any 1937, en construir-se un refugi antiaeri de la guerra civil núm. 21, es documentaren restes de tipus domèstic. L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es féu un sondeig a la calçada del carrer i enfront del solar núm. 38, en què es detectà la inexistència de restes arqueològiques fins a 2,5 m per sota del vial.

PGB - JMS

410. C. de Reding, 2-4

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986, el Servei d'Arqueologia va fer tres cales de prospecció dirigides per J. V. M. Arbeloa. El resultat va ser la constatació de la inexistència de restes arqueològiques. L'informe del Servei adverteix que, quan hi va intervenir, el solar ja havia estat mig buidat. JMS

411. C. de Reding, 26-28-30

Definició: Muralla. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Fiz 2004.

Bibliografia: Pons d'Icart 1572-73; Remolà 2004b; Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Entorn d'aquest solar cal emplaçar el traçat de la muralla romana així com una de les seves torres descrites per Ponç d'Icard i pels gravats d'Anton Van den Wyngaerde. Situació efectuada a través del tractament amb SIG. IFF - JMS

412. C. de Cristòfor Colom (enfrent del núm. 15 bis)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Gebellí 1996c.

Bibliografia: López Vilar 2000b, 126.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, es dué a terme una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). S'efectuà un sondeig a la calçada del carrer i enfrent del solar en què es va detectar la inexistència de restes arqueològiques fins a 2,5 m per sota del vial. PGB - JLV

413. C. de Reding, 12-16 / C. de Fortuny, 23

Definició: Estructures indeterminades, estatuària, epigrafia. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993; Arxiu Municipal.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 56, núm. 17-18.

Descripció: Troballa d'una làpida (RIT 61) «en un conjunt de restes arquitectòniques importants». En el mateix indret s'havien trobat amb anterioritat restes d'escultures i més làpides. Sembla que les restes arquitectòniques que hi havia havien estat destruïdes. La troballa s'efectuà «en els terrenys que foren del notari Antonio Soler, avui ocupats per les cases 16 a, b i c». Segons el plànol parcel·lari actual, es tracta dels números 12, 14 i 16 de l'actual carrer de Reding. Al final del solar núm. 16 s'emplaça, aproximadament, la troballa de restes d'estructures romanes afectades durant l'excavació del refugi núm. 22 de la guerra civil. Es tracta de murs de carreus pertanyents a l'extrem meridional d'una *insula* i també el basament d'un possible porticat obert al *decumanus* inferior. JMS

414. C. de Fortuny, 25

Definició: Sitges, sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Díaz García 1999b.

Bibliografia: Sánchez Real 1958, 95.

Descripció: Troballa de dues sitges en fer-se obres a la part posterior de la casa l'any 1957. L'adaptació del croquis planimètric efectuat aleshores en el sistema SIG fa que una d'aquestes sitges s'hagi de situar en el solar núm. 16a del carrer de Reding. Suposem que això és una conseqüència del nivell de precisió de la planimetria original. L'any 1999, la previsió d'un nou immoble propicià excavacions de delimitació dirigides per M. Díaz i J. M. Puche (Codex). L'actuació no constata restes arqueològiques, ja que el subsòl original havia estat rebaixat prèviament. MDG - JPF

415. C. de Lleida, 9-11-13

Definició: Edifici residencial? *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1887, 13; Serra 1932, 10-14 fig. 2-3.

Descripció: En les excavacions de l'entorn del fòrum, Serra Vilaró identificà una sèrie d'estructures domèstiques desglossades, genèricament, en dues fases constructives. Segons ell, es tractava d'edificacions ibèriques i romanes, tot i que suposem que la sobreposició arquitectònica reflectia l'evolució del període tardorèpublicà a l'altimperial. L'autor relaciona les troballes amb un dipòsit documentat anteriorment per Hernández Sanahuja. Cal constatar l'orientació d'aquestes restes, que no ve determinada per l'ordenació urbana en *insulae* ortogonals, sinó que possiblement es troben articulades en relació amb la muralla i el seu teòric *intervallum*. S'ha restituit una cota aproximada en funció de les seccions de Serra Vilaró. JMS

416. C. d'en Soler, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Macias 1996a.

Descripció: Arran de les obres de remodelació dels baixos, l'any 1996 s'efectuà un seguiment dirigit per J. M. Macias (Codex) sense que s'hi constatessin restes arqueològiques. Es tracta d'una zona afectada pels rebaixos de la primera meitat del segle xx. JMS

417. C. de Lleida (enfrent del núm. 6)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Gebellí 1996c.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació del pàrquing de la plaça de Corsini, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). Es féu un sondeig a la calçada del carrer i enfrent del solar en què es va detectar el nivell geològic. PGB - JMS

418. C. de Lleida, 6

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 33.

Descripció: Localització d'una sitja, farcida de material d'època republicana, durant els treballs d'urbanització de l'entorn del fòrum. JMS

419. C. d'en Soler, 10-12 / C. del Cardenal Cervantes, 23 bis

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 35.

Descripció: Sitja excavada durant la urbanització de l'entorn del fòrum. Possiblement farcida en època republicana. JMS

420. C. de la Unió, 37-39 / C. del Cardenal Cervantes, 1-3

Definició: Pou, numismàtica. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 144.

Descripció: Al final del segle passat, en construir-se la casa del Sr. Peig, en el número 39 del carrer de la Unió, es va trobar un pou. En el farciment hi havia monedes i «*objetos antiguos*». Destaca un petit bust de bronze que representa un Silè coronat d'heura. Aquesta propietat apareix esmentada en el Plano del Ensanche Parcial de la Ciudad de Tarragona de l'any 1857, on figura la finca del Sr. Peig. La numeració d'aleshores coincideix pràcticament amb l'actual. JMS

421. C. del Cardenal Cervantes, 11

Definició: Epigrafia. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: S'hi ha documentat la inscripció RIT 411. JMS

422. C. del Cardenal Cervantes, 17

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 34.

Descripció: Sitja documentada per Serra Vilaró durant la urbanització de l'entorn del fòrum i possiblement farcida en època republicana. JMS

423. C. del Cardenal Cervantes, 23

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 40.

Descripció: Es localitzà una sitja durant els treballs d'urbanització de l'entorn del fòrum. Documentació de Serra Vilaró. En desconeixem la data de colgament i a l'interior es recuperaren fragments de ceràmica *sigillata*. JMS

424. C. de Lleida, 15

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 33.

Descripció: Arran dels treballs d'urbanització de l'entorn del fòrum, es localitzà part d'una sitja sense material arqueològic significatiu. JMS

425. C. del Cardenal Cervantes, 25-27-29

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 83-85.

Descripció: Durant els treballs d'urbanització de l'entorn del fòrum es localitzaren dos dipòsits excavats a la roca fonamentalment emplaçats a l'immoble núm. 25. El més antic és una cisterna de planta el·líptica de

tradició hellenística, posteriorment afectada per un dipòsit rectangular. JMS

426. Av. de Prat de la Riba, 9

Definició: Edifici residencial, *triclinium*, enterraments, mosaic. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Aquilué 1992a, 782; Ynguanzo 2006.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 69, núm. 7.

Descripció: Cortés i Gabriel recullen el testimoni del Sr. E. Ballart sobre troballes ceràmiques. Entre els anys 2003 i 2004, es van efectuar diverses excavacions dirigides per M. D. Ynguanzo i M. Pérez (Nemesis) que van permetre la localització de nombrosos vestigis. Es van localitzar estructures residencials fora muralla que, un cop abandonades, es convertiren en espais d'ús funerari (s. III-IV). De l'edifici residencial destaca un *triclinium* amb pavimentació de *crustae* de marbre i restes d'una possible font. No s'ha obtingut autorització per reproduir la planimetria. JMS

427. C. del Cardenal Cervantes, 33 / C. de Lleida, 8

Definició: *Auguraculum*, sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 33 i 82-83; Salom en premsa.

Descripció: En els treballs arqueològics realitzats en la dècada del 1920 a l'entorn de la basílica jurídica de Tàrraco, també es va localitzar una estructura, descrita per Joan Serra Vilaró i documentada en la planimetria, però que l'arqueòleg no va valorar de forma suficient i que ha restat ignorada per la bibliografia arqueològica. Es proposa identificar-la amb el *templum augural* o *auguraculum* on es van desenvolupar els auspicis en els ritus de fundació colonial. Presenta grans similituds amb altres *auguracula*, de forma especial amb el de la ciutat italiana de Bantia, el més ben documentat fins ara.

Es tracta d'unes pedres irregulars que disposen d'unes perforacions centrals de vuit centímetres de diàmetre, que permeten encaixar-hi elements verticals com poden ser estakes o fites, i que es trobaven arrencades en forma de rectangle amb pedres a cada cantonada, al centre de cada costat del rectangle i al seu centre geomètric. El *templum* estava orientat segons els punts cardinals, a diferència de la resta d'edificis del seu entorn, i es trobava ubicat en un turó que dominava visualment la ciutat, just darrere la basílica jurídica. La seva situació respecte del fòrum de la colònia és l'eix de simetria transversal de la basílica (on en un disseny teòric de trama urbana correspondria un carrer), i les seves mides —la diagonal imaginària que travessa el rectangle dona l'amplada teòrica dels carrers— posen en relació directa l'estructura del *templum* amb la realització del traçat urbanístic de Tàrraco. CSG

428. C. del Cardenal Cervantes, 35 / C. de Lleida, 17

Definició: Sitges. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 33 i 39.

Descripció: Localització de tres sitges durant els treballs d'urbanització de l'entorn del forum. No es recuperà material ceràmic significatiu per a la datació del seu abandó. JMS

429. C. del Cardenal Cervantes (emplaçament indeterminat)

Definició: Restes estratigràfiques, estructures indeterminades, sitges. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892.

Descripció: L'obertura del carrer l'any 1881 comportà un rebaix de 4 m de fondària a partir del nivell d'aleshores. Aquest fet permeté la documentació d'alguns paviments. També aparegué una sitja buida excavada a la roca i amb una llosa de pedra a la boca com a coberta. La meitat inferior restà sota el carrer. Va aparèixer una segona sitja a 6 m de distància. JMS

430. C. de Fortuny, 29 / C. del Cardenal Cervantes, 12a

Definició: Epigrafia. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Sánchez Real 1950a, 211; Alföldy 1975.

Descripció: A mitjan s. xx es coneixia en aquest immoble la presència, de forma aprofitada, de les inscripcions RIT 542 i 922. La segona fa referència al *curator Capitoli*. JMS

431. C. d'en Soler (emplaçament indeterminat)

Definició: Estatuària, epigrafia. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Arco 1914, 168; Alföldy 1975.

Descripció: Troballa d'una làpida (RIT 68) a la mateixa zona on l'any 1912 es va trobar la «famosa estatua de matrona romana» i diversos fragments de fust estriat d'una gran columna. JMS

432. C. de Fortuny, 28 / C. de la Unió, 43

Definició: Edifici residencial, cisternes i dipòsits, via, clavegueram. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Güell 1991a; Vilaseca 2004b; Pellejà 2005.

Descripció: L'any 1990, M. Güell dirigí una intervenció en aquest solar amb motiu de la previsió de la construcció d'un edifici d'habitatges. Al costat de la façana que dona al carrer de Fortuny s'identificaren restes corresponents a un dipòsit, diversos paviments i una claveguera que correspon a la canalització central del *decumanus* identificat per Serra Vilaró a prop del forum de la ciutat.

Posteriorment, entre els anys 2002 i 2003, R. Pellejà (Cota 64) hi dirigí una actuació arqueològica en extensió parcial en què es documentaren restes de la façana meridional de l'*insula* situada al nord d'aquest mateix *decumanus*. També han aparegut segments de canalitzacions de desguàs de l'illa urbana i el basament d'un porticat d'ús encara incert. Excavació dirigida per R. Pellejà (Cota 64) l'any 2002. Es van fer tres sondejos. Els dos més propers al carrer de Fortuny baixaren

fins a la roca. Es constatà estratigrafia republicana i restes molt malmeses d'un possible mur republicà. L'any 2003, R. Pellejà tornà a dirigir l'excavació en extensió del solar amb què va constatar nombroses restes de caire residencial que es desenvolupaven entre l'època republicana i el segle v dC. Les restes més antigues corresponen a les capes de preparació d'un *cardo* orientat en sentit nord-sud. Les restes del carrer, tot i que en molt mal estat, mostren que aquest estava format en primer lloc per una primera capa de pedres irregulars de mida mitjana-petita i lligades amb fang, cobertes seguidament per una preparació de terra i calç i, finalment, per un enllosat de pedres irregulars però de superfície plana, de les quals únicament n'ha quedat una. La superfície de la calçada tenia una amplada de sis metres i cal destacar que en ambdós costats s'han localitzat diversos carreus de mida mitjana i una columna, cosa que ens fa pensar que aquest carrer podia estar porticat.

Aquest vial és el mateix que es documentà en el solar núm. 12-14 del carrer de Fortuny, si bé el tram ara documentat no disposa d'una claveguera central com la constatada en aquest precedent. Aquest fet, juntament amb la presència del mur d'*opus caementicium* folrat amb *opus vittatum* que talla la prolongació del carrer que venia des del forum municipal, fa que pensem que aquesta zona corresponia al final del carrer. A l'est del solar trobem evidències de dues cases; d'aquestes, la part més ben conservada és la que es troba a la banda meridional del solar. Hem fet la prolongació d'aquesta façana i hem comprovat que està perfectament alineada amb les façanes existents al recinte del forum municipal. En aquestes cases es poden observar algunes reformes arquitectòniques, com la construcció de noves clavegueres i l'amortització d'altres, i l'obstrucció d'un petit carreró que separava les cases. També hem localitzat un carreu treballat amb la representació d'un doble fal·lus. Aquest carreu estava col·locat com a fonamentació de l'àmbit 1 i quedava per sota del nivell d'ús de la construcció. És, doncs, evident que aquest element corresponia a part d'un edifici anterior. RPV

433. C. del Cardenal Cervantes, 22-24

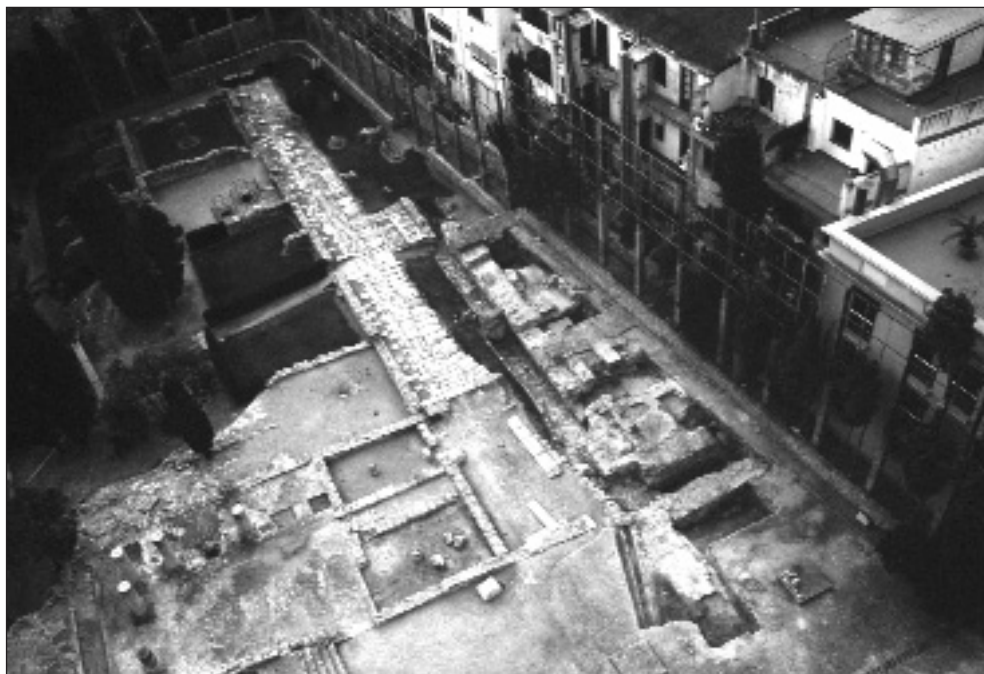
Definició: Muralla. *Plànols:* C, 11.

Documentació: Fiz 2004.

Bibliografia: Pons d'Icart 1572-73; Serra 1932, 15 i 55; Serra 1936, 117; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: Serra Vilaró esmenta la visualització d'un segment de la muralla, la situació topogràfica del qual no és gaire precisa, però que es mostra força coincident amb les conclusions extretes del tractament SIG efectuat a partir dels textos de Ponç d'Icard i dels gravats d'Anton Van den Wyngaerde. En conseqüència, en aquest solar cal emplaçar el traçat de la muralla romana així com una de les seves torres, descrita per Ponç d'Icard i en els gravats d'Anton Van den Wyngaerde. Situació aproximada efectuada a través del tractament SIG. JMS

Fig. 45: Vista aèria del decumanus excavat per Serra Vilaró amb les restes d'ínsula al nord i la façana posterior del temple capitolí. Foto: J. Ruiz de Arbulo.

434. C. del Cardenal Cervantes, 16A / C. d'en Soler, 14 (temple capitolí)

Definició: Temple capitolí, via, edifici residencial, sitges, cisternes i dipòsits, estatuària, elements decoració arquitectònica, epigrafia, mosaic. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Ruiz de Arbulo *et al.* 2005.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1884; Serra 1932; Alföldy 1975; Koppel 1985a-b; Mar/Ruiz de Arbulo 1987, 1988, 1990; Cortés 1987; Ruiz de Arbulo 1990, 1999; Gimeno 1991; Dupré 1994; Pensabene 1996; Domingo *et al.* 2005; Fiz 2005; Ruiz de Arbulo *et al.* 2006.

Descripció: Pels antecedents i l'evolució del solar, es pot veure la fitxa corresponent al solar núm. 16B del carrer del Cardenal Cervantes. Els treballs arqueològics dels anys 1993 i 1994 s'han concentrat en les restes d'un gran podi proper a la basílica forense, que no havia estat ben entès per Serra Vilaró i que romanica semicolgat en un dels límits de l'àrea museogràfica.

Un cop efectuada l'excavació arqueològica, es pot afirmar que les restes corresponen a la part posterior del podi d'un temple tardorepublicà del tipus *peripteros sine postico*, sense columnata de fons i amb dues columnates laterals flanquejant una triple cel·la central. El temple es bastí amb murs de carreus sobre les restes anteriors d'un edifici que conservava una filera de quatre cambres pavimentades en *opus signinum* i amb un ús que, a hores d'ara, es fa difícil de precisar. En època imperial el temple tardorepublicà fou reformat *ab fundamentis*, respectant el perímetre del podi original i aixecant a sobre un nou temple de triple cel·la sense columnates laterals. La planta fonamentava ara sobre amples banquetes d'*opus caementicium*.

Un temple amb tres *cellae* situat a la plaça forense de Tàrraco necessàriament ha de ser identificat com el capitolí de la colònia, encara que són diverses les qües-

tions i problemes que aquesta identificació obliga a plantejar. Sens dubte, un dels més importants és el fet d'haver d'admetre una completa variació de l'esquema arquitectònic del fòrum tarragoní tal com l'havíem suposat fins ara. Aquest temple amb orientació nord-sud devia presidir la primera plaça pública de la ciutat de *Cessetarraco*, fins i tot abans de la colònia cesariana de l'any 49 aC. A final del segle I aC i durant l'època de Tiberi, s'afegí a la plaça forense una nova plaça presidida per la gran basílica jurídica que, amb tota probabilitat, devia contenir al centre l'altar que la ciutat va dedicar a August després de la seva marxa l'any 25 aC.

JRB

435. C. de Lleida, 19 / C. del Cardenal Cervantes, 16

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Menchon 1992.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1887, 3-4; Serra 1932, 51 i 59; Tubilla 2000d.

Descripció: En aquest indret Hernández Sanahuja i Serra Vilaró localitzaren diversos vestigis arqueològics. Aquestes troballes es van estendre també pels solars núm. 23 i 25. L'any 1990, J. J. Menchon va fer dues cales de prospecció en aquest solar. No es va documentar cap resta arqueològica i la roca sortia immediatament. Cal suposar que va ser rebaixat en època antiga. L'any 1998, el Servei Arqueològic de la URV hi efectuà una excavació de prospecció dirigida per M. Tubilla. L'actuació determinà la inexistència de restes arqueològiques conservades.

JMB - MTM

436. Av. de Prat de la Riba, 1 / C. de Cristòfor Colom, 33

Definició: Abocador residus urbans. *Plànols:* C, D, 11.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 69, núm. 8.

Descripció: Informació oral sobre nivells d'escombraries. JMS

437. Av. de Prat de la Riba (tram entre la pl. de Ponent i l'av. de Ramón y Cajal)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, enterraments. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Sánchez Real 1990e.

Descripció: Sánchez Real informa de l'afectació de restes arquitectòniques i funeràries durant les obres de remodelació del carrer, efectuades l'any 1990 i sense seguiment tècnic. JMS

438. Av. de Prat de la Riba, 10-14

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, D, 11.

Bibliografia: RSAT 1921a, 47; Cortés/Gabriel 1985, 81, núm. 29.

Descripció: L'any 1921, es localitzaren restes ceràmiques i arquitectòniques en aquest indret. Es trobaven, aproximadament, a uns 3 o 4 m de fondària en relació amb el nivell del carrer d'aleshores. JMS

439. C. de Lleida, 10-18 / C. del Cardenal Cervantes, 16B / C. d'en Soler, 9-13 (basílica del fòrum de la colònia)

Definició: Basílica forense, edifici residencial, cisternes i dipòsits, via, estatuària, *forum coloniae*, elements decoració arquitectònica, epigrafia, numismàtica. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Ruiz de Arbulo *et al.* 2005.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1884; Serra 1932; Alföldy 1975; Recasens 1979; Amo 1981; Koppel 1985a-b, 1990; Mar/Ruiz de Arbulo 1987, 1988, 1990; Cortés 1987; Ruiz de Arbulo 1990, 1999; Gimeno 1991; Dupré 1994; Bernal 1994; Pensabene

1996; Domingo *et al.* 2004; Domingo 2005; Ruiz de Arbulo *et al.* 2006.

Descripció: En aquest solar es localitza una part del fòrum de la colònia Tàrraco i de la trama urbana que l'envolta. Les restes quedaren afectades per l'excavació del carrer d'en Soler (entre els anys 1857 i 1860). D'aquests fets tenim el testimoni d'Hernández Sanahuja i es recuperaren nombrosos pedestals epigràfics i escultures icòniques imperials, de les quals destaca un cap d'August *velato capite*. Aquests elements foren recuperats, aparentment, *in situ*. La part avui conservada fou excavada per Serra Vilaró (1928 i 1929). Els seus treballs van permetre posar al descobert un ampli conjunt d'edificis plens d'elements arquitectònics, estatuàries i epigràfics, a més d'una estratigrafia rica en materials arqueològics des de la República fins al Baix Imperi.

Serra Vilaró va publicar ràpidament aquestes troballes en un llibre de qualitat molt destacada per a l'època, amb bones planimetries, un gran desplegament fotogràfic i amb la recopilació de tot tipus de materials significatius. El gran edifici porticat amb columnes corínties de pedra local, estances annexes i una gran sala axial pavimentada en marbre, amb pedestals epigràfics entre les columnes i escultures icòniques disperses, va ser interpretat com el fòrum de *Tarraco* (una plaça porticada amb *tabernae* annexes i presidida per la cúria).

Les restes van romandre en un estat de total abandonó durant 20 anys, mentre es decidia als tribunals el tema de la seva propietat. Finalment, foren declarades conjunt historicoartístic (BOE 96, 26-03-54). Els anys 1967 i 1968, el jaciment fou restaurat per les Brigades del Patrimonio Artístico Nacional, sota la direcció de l'arquitecte A. Ferrant. Els treballs de reconstrucció i enjardinament definiren l'aspecte actual del jaciment; es caracteritzaren per la manca de rigor arqueològic i documental necessari, i això va ser doble-

Fig. 46: Vista parcial de la basílica forense amb el seu aedus augusti. Foto: Josep M. Macias.

ment perjudicial per a la comprensió del conjunt monumental.

L'extens conjunt de pedestals epigràfics (entorn d'un 65 inscripcions) i la magnífica sèrie d'escultures icòniques imperials (Koppel núm. 44-74) aquí aparegudes foren incloses en els estudis generals de G. Alföldy i E. Koppel. A més, un grup de grans carreus amb relleus amb captius provincials fou relacionat per Koppel i Dupré amb un arc forense. L'any 1987, R. Mar i J. Ruiz de Arbulo demostraren que l'edifici porticat corresponia a una basílica jurídica amb perímetre porticat, locals annexos i presidida per un tribunal axial. L'anàlisi estilística de bases, capitells i cornises permet datar l'edifici en època de Tiberi.

Els anys 2003 i 2004, un nou projecte d'investigació dirigit per J. Ruiz de Arbulo i D. Vivó (Universitat de Lleida i Universitat de Girona, respectivament) ha permès detectar dues fases constructives a la basílica. Inicialment, es tractava d'una basílica d'una sola planta amb un porticat de menor alçada. L'edifici fou reconstruït en època de Tiberi refent la teulada i afegint-hi una gran columnata central de dos pisos d'alçada. També s'hi hagueren d'afegir nous murs perimetrals, doblant l'amplada ja existent, i reforçar les columnes angulars. El tribunal axial va ser reformat a principi del segle II dC augmentant-ne la superfície i incorporant-hi un vestuari d'accés. Un tresoret de 40 monedes de bronze amagat sota una de les columnes caigudes acredita que l'edifici ja estava en ruïnes als anys 337-361 dC. JRB

440. C. de Fortuny, 30 (Biblioteca Pública de Tarragona)

Definició: Clavegueram. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Adserias 1992.

Descripció: Actuació arqueològica del 1992 dirigida per M. Adserias. El seguiment dels quatre sondejos realitzats en aquest edifici ha donat com a resultat la troballa de part d'una claveguera d'època romana. Els pocs materials recuperats permeten aventurar una cronologia de s. II aC. En dues de les cales va sortir la roca de sota el paviment modern. JMS

441. C. de Lleida, 23-25

Definició: Muralla, *forum coloniae*. *Plànols:* C, 11.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1887; Serra 1932, 14-15 i 51; Serra 1936, 117.

Descripció: El 1936, Serra Vilaró informa de l'exhumació d'una part del sòcol megalític en fer-se obres rere el núm. 25 d'aleshores del carrer de Lleida i que podia correspondre a la muralla romana. Cal tenir en compte que la presència de trams muraris en aquest indret ja havia estat constatada al segle XVI. També s'ha d'apuntar que Hernández Sanahuja devia veure en aquest solar la continuació del mur A de la basílica del fòrum, segons la identificació que Serra fa de les restes descrites per Hernández.

Hem situat la posició d'aquesta troballa dins el solar del carrer de Lleida núm. 23 per la proximitat amb el número esmentat i, fonamentalment, perquè la fondària del solar, així com l'orientació del límit occidental, apunta, hipotèticament, que es tracta d'una reminiscència de l'antiga presència de la muralla tardorepublicana. Cal contrastar aquesta notícia amb la troballa del carrer de Cervantes, 24. Hernández Sanahuja també esmenta la presència de «gruesos muros transversales de durísimo hormigón que descansaban sobre la peña viva». Serra Vilaró els identificà amb la continuació dels murs A i l-y del fòrum. JMS

442. C. del Gasòmetre, 29 / C. d'en Soler, 16

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: El 1982, l'edificació d'un nou immoble originà una intervenció de prospecció dirigida per X. Dupré. L'actuació determinà l'absència de restes arqueològiques donada l'afectació de l'eixample urbanístic del s. XIX. La roca, rebaixada antròpicament, apareixia uns 30 cm per sota del nivell del carrer. JMS

443. C. del Gasòmetre (enfrent del núm. 15)

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 10.

Documentació: García Noguera 1994c.

Descripció: Seguiment de les obres de reparació del cablejat de Telefónica efectuat per M. García (Codex). No s'hi documentaren restes arqueològiques. MGN

444. C. del Gasòmetre, 2-4

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics.

Plànols: B, C, 9.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 59, núm. 52.

Descripció: A final del s. XIX, la construcció de l'immoble comportà l'aparició de restes arqueològiques. JMS

445. C. de Lleida (emplaçament indeterminat)

Definició: Estatuària, epigrafia. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Serra 1932, 52; Alföldy 1975; Balil 1978.

Descripció: Serra Vilaró esmenta la troballa l'any 1889 d'una estàtua de marbre atribuïda a una còpia de Dorífor. En un indret indeterminat, proper a la plaça de Corsini, es recuperà la inscripció RIT 52. JMS

446. Av. de Prat de la Riba, 6

Definició: Via, estructures indeterminades, mosaic. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Petrófilo 1964; Aleu manusc. j.

Descripció: En obrir els fonaments de la casa, es va trobar, en una longitud de 15-20 m, l'enllosat d'un carrer. També es varen documentar murs, diversos elements arquitectònics i dos nivells de mosaics policroms que van ser destruïts. Segons Sánchez Real, es tracta del mateix tram de via que el documentat al carrer de Mallorca núm. 7. Seguia en direcció al carrer del Colom. La situació d'aquestes troballes s'ha efec-

tuat a partir de l'arxiu Valentines, però cal destacar que no existeix una coincidència plena entre les alineacions dels dos segments de via. LPM - JMS

447. C. de Lleida, 27

Definició: Edifici residencial, cisternes i dipòsits, mosaic, decoració pictòrica, clavegueram. *Plànols:* C, 11. *Documentació:* Güell 1992b, 1995.

Bibliografia: Güell *et al.* 1994; Güell/Piñol 1994.

Descripció: Excavació dirigida per M. Güell (Tarraco 2000) l'any 1992. S'obrí un sondeig de 10 × 4 m als baixos d'una casa, per tal de documentar les restes que havien estat parcialment destruïdes per unes obres. Es tracta de restes d'una casa d'època republicana amb diverses fases: les estructures més antigues pertanyen a un mur, un paviment de terra i un canal de desguàs, datats cap al 200 aC. El moment següent correspon a tres murs de pedra en sec associats amb paviments de calç pobra (cap al 150 aC). I, finalment, restes d'una casa del 100 aC de la qual destaca un àmbit pavimentat amb un *signinum* que inclou fragments de marbre, amb els murs pintats i a l'interior de la qual es va trobar una ara domèstica. També pertany a aquest moment una claveguera. Aquest conjunt queda amortitzat la segona meitat del segle I dC. L'única construcció d'època imperial localitzada en aquest solar és un petit dipòsit d'aigua del segle II dC que queda amortitzat en la primera meitat del segle III dC, amb paviment de *signinum* i mitjacanyes.

Una segona fase fou dirigida pel mateix M. Güell l'any 1995. Consistí en el cobriment de les estructures i la realització de quatre nous sondejors. Es documenten noves estructures, en part continuació de les anteriors. Destaquen alguns murs del 175-200 dC relacionats amb un mosaic descobert molt parcialment i força malmès. També s'esmenta presència de restes pictòriques. JLV

448. Pl. de Ponent (emplaçament indeterminat)

Definició: Muralla. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Fiz 2004.

Bibliografia: Pons d'Icart 1572-73; Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Entorn d'aquesta plaça cal situar una *posteraula* i una de les torres de la muralla republicana. L'emplaçament és aproximat i s'ha establert a partir del tractament en SIG elaborat amb base a les descripcions de Ponç d'Icard. IFF - JMS

449. Pl. de Ponent, 1 / C. de Lleida, 29b

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* C, 11.

Documentació: Vilalta 2001b.

Descripció: La construcció d'un nou immoble comportà la realització de dues actuacions de prospecció i d'una excavació en extensió. Les delimitacions foren dirigides per E. Vilalta i J. Diloli; l'excavació en extensió, per E. Vilalta, i l'execució global, per Cota 64. El títol de la memòria fa referència al núm. 1 del carrer de Prat de la Riba. Destaca la identificació de murs re-

publicans, d'un gran dipòsit d'aigua en dos nivells. La part central, a una cota inferior, i el seu perímetre intern, a una cota més alta. Ambdós nivells presenten paviments en *opus signinum* amb juntures a mitjacanya en les agafades dels murs. Aquestes estructures hidràuliques es daten entre el segle I aC i el segle I dC, són colgades de terra entre mitjan s. IV i mitjan s. V, i, posteriorment, s'hi construí un mur superposat a l'estratigrafia d'abandó. EVR

450. C. del Gasòmetre, 41-45 / C. de Lleida, 20-22

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: Identificació de restes arqueològiques per part d'I. Valentines, que identificà amb el temple de Venus, en oposició a les teories d'Hernández Sanahuja, que les emplaçà a l'altra banda del carrer. JMS - LPM

451. C. del Gasòmetre (àrea indeterminada)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària. *Plànols:* C, 10.

Bibliografia: Sánchez Real 1950a, 205; Koppel 1985a, núm. 45.

Descripció: Entre els anys 1881 i 1882 s'hi va trobar una escultura togada amb butlla. JMS

452. C. del Gasòmetre, 8

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Bea 2000a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per D. Bea l'any 2000 (Cota 64). S'obriren tres rases de prospecció i sota un nivell de runa contemporània es documentà la roca (cotes: entre 21,2 i 22,8 msnm). DBC

453. C. del Gasòmetre, 12-14

Definició: Sense restes documentades, *cuniculus*? *Plànols:* C, 10.

Documentació: J. R. G. 1956; Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1956, es dugueren a terme exploracions espeleològiques en un pou situat a l'extrem meridional del solar. Era un pou rectangular de «6 per 8 pams» de boca a la superfície i consta que no es va arribar al fons, ja que estava colgat de runa. M. Aleu descriu que les parets eren «molt llises o arrebossades» i que s'arribà a baixar fins a una fondària de 12 m, mentre que a la premsa s'esmenta un descens de 23 m. La troballa pot tenir relació amb el sistema de *cuniculi* que es detecta en el subsòl de la ciutat, si bé no hi ha una clara vinculació amb el que hem documentat des del núm. 32 de la mateixa via. El desembre del 1980 es van fer quatre sondejors arqueològics que van demostrar la inexistència de restes arqueològiques en aquest solar. La roca natural es trobava entre 0,10 i 1,05 m de fondària. JMS

454. Pl. de Ponent, 7-9 / Av. de Prat de la Riba, 2

Definició: Epigrafia. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines ubica en aquest solar la recuperació d'una inscripció romana. JMS - LPM

455. C. de Mallorca, 5-9

Definició: Via, estructures indeterminades, enterraments. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Sánchez Real 1973, 178; López Vilar 2004.

Descripció: La fonamentació de la façana d'uns magatzems propicià, l'any 1952, la localització d'enterraments, restes arquitectòniques i una via romana enllosada de 6 m d'amplada. Aquesta via segurament discorria de forma paral·lela a la muralla. Les evidències arqueològiques continuaven per sota de l'immoble núm. 5. L'autor data l'enterrament més ben conservat a partir del darrer terç del s. III dC. La localització de la troballa és ratificada per la informació de l'arxiu Valentines i pot tenir relació amb les troballes de l'avinguda de Prat de la Riba núm. 6.

JMS

456. C. del Gasòmetre, 20-26

Definició: *Forum coloniae*. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 58, núm. 47.

Descripció: La construcció de la Fàbrica del Gas entre els anys 1857 i 1879 propicià l'aparició i destrucció d'onze voltes romanes que Hernández Sanahuja interpretà com a termes, però que podien pertànyer a estructures de fonamentació de la gran esplanada situada enfront del temple capitolí del fòrum de la colònia.

JMS

457. C. del Gasòmetre, 18

Definició: *Forum coloniae*, via, clavegueram, edifici residencial. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Díaz García 2002a.

Descripció: Arran de la construcció d'un pàrquing elevat a l'interior del pati posterior d'aquest immoble es varen efectuar, els anys 2000 i 2001, actuacions arqueològiques parcials coincidents amb l'emplaçament dels fonaments de l'estructura de suport dels vehicles. Els treballs van ser dirigits per M. Díaz (Codex) i es van limitar a l'excavació de les àrees afectades pels fonaments de la nova obra.

L'evidència més antiga correspon al *cardo* republicà documentat a l'est de l'*insula* excavada per Serra Vilarró i que limita per l'est amb el recinte del *forum coloniae*. Aquí es documentà una part dels farciments constructius de la via i un segment de la claveguera central del carrer, excavada dins el subsòl geològic i molt per sota del nivell de circulació. Aquesta conducció fou localitzada gràcies a un pou d'època indeterminada que la tallava i a través del qual es pogué fer la documentació parcial. La claveguera es data a partir del darrer terç del s. II aC i mesura entre 0,75/1 m

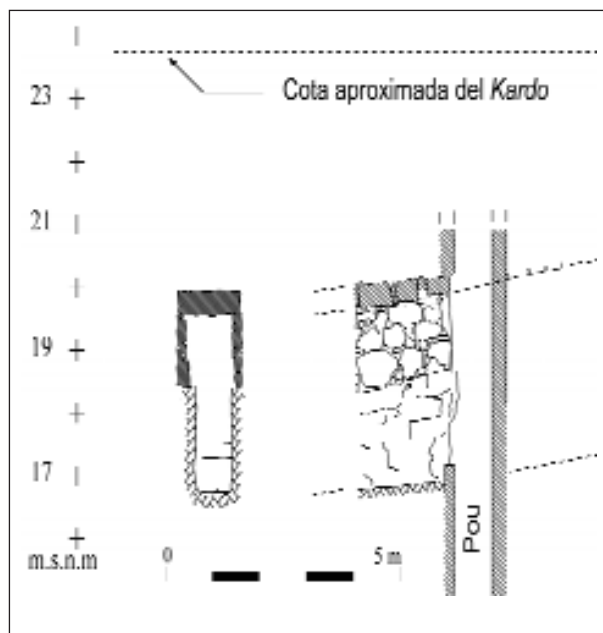

Fig. 47: Seccions transversal i longitudinal del segment de claveguera documentada en el núm. 18 del carrer del Gasòmetre. Planimetria de Codex.

d'amplada i 2,3 m d'alçada. Està semiexcavada a la roca i la resta de les parets s'aixequen amb pedra irregular i argila que conté nombrosos fragments ceràmics. La coberta és de lloses i es troba 3,5 m per sota dels farciments constructius del carrer. A la superfície s'han documentat altres clavegueres retallades a la roca i amb una cronologia republicana.

També es pogueren constatar una sèrie d'evidències de difícil datació: un extens enllosat i una sèrie de murs amb una columnata al davant. La interpretació és dubtosa, atesa la parcialitat de l'excavació arqueològica. No obstant, cal pensar en estructures monumentals ubicades a la zona de connexió de la plaça forense de davant el temple i el teatre. L'enllosat pot indicar la presència d'una plaça situada al nord del teatre, i el mur amb la columnata pot ser la resta de la façana occidental de l'*insula* que confrontava, per l'est, amb la plaça forense.

MDG - JMS

458. C. del Gasòmetre, 34

Definició: *Forum coloniae*, criptopòrtic. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Mir 2000d.

Bibliografia: Macias 2000a; Díaz/Macias 2000.

Descripció: Actuacions efectuades arran del projecte d'edificació d'un nou immoble i dirigides, entre els anys 1999 i 2000, per I. Peña, R. Fabregat i H. Mir (Nemesis i Servei Arqueològic URV). La memòria d'intervenció de l'any 1999 està en procés d'elaboració. Es documentà la continuació del criptopòrtic del fòrum identificat en el solar núm. 36 del carrer del Gasòmetre i d'un mur d'ús indeterminat. Aquestes restes també es poden relacionar amb els testimonis d'Hernández Sanahuja (v. fitxa núm. 32 d'aquest carrer).

HLM - JMS

459. Pl. del General Prim, 7

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 9.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: A l'arxiu Valentines consta la documentació parcial de dos o tres murs a l'aleshores jardí de l'església de Sant Joan, un dels quals està bastit en *opus quadratum*. També és documentat un pilar. Es disposa d'un croquis amb emplaçament indeterminat i una imatge fotogràfica de l'any 1937 (arxiu Vallvé). Són restes de cronologia i emplaçament topogràfic dubtoses. Es poden situar en el període romà per les seves característiques constructives, si bé també cal apuntar que la seva disposició topogràfica és del tot coincident amb les estructures de l'església de Sant Joan, una part de l'antic convent dels Caputxins. JMS

460. C. del Gasòmetre, 36

Definició: Edifici residencial, *forum coloniae*, edifici públic, criptopòrtic, mosaic, font. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993; Díaz/Macias 1999a.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1884, 40; Hernández/Morera 1892, 90-91; Hernández/Torres 1867, 140; Díaz/Macias 2000.

Descripció: Excavació arqueològica en extensió efectuada l'any 1999 arran de l'edificació d'un nou habitatge, dirigida per M. Díaz (Codex). S'identificaren les restes escadusseres d'un paviment en *opus tessellatum* pertanyent a una casa tardorepublicana que fou desmuntada per a la construcció del criptopòrtic meridional de contenció del recinte del fòrum altimperial de la colònia. Del criptopòrtic s'ha documentat un segment en aquesta actuació i, al costat sud, s'han trobat restes arquitectòniques indeterminades i l'encaix d'una font. Ambdues estructures formaven part de la plaça o via comercial ubicada als peus del fòrum. Entorn del segle IV totes aquestes estructures foren desmuntades. Aquestes restes es poden relacionar amb els testimonis d'Hernández Sanahuja, que també es relacionen amb les troballes dels n.ºs 32 i 34 d'aquest carrer (fig. 48). MDG - JMS

461. C. del Gasòmetre, 38-40

Definició: *Forum coloniae*, troballes aïllades de materials arqueològics. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: De la mateixa manera que els solars 32, 34 i 36, cal emplaçar en aquest entorn les troballes d'Hernández Sanahuja identificades com a restes del temple de Venus, però que pertanyien al límit meridional del fòrum. JMS

462. C. de Mallorca (enfrent del n.º 16)

Definició: Enterraments. *Plànols:* C, D, 11.

Bibliografia: Gras/Ribas 1978b.

Descripció: Entorn de l'any 1978, s'ingressaren al MNAT un conjunt de tres llànties que possiblement corresponien a enterraments afectats per l'excavació d'unes rases a l'alçada del n.º 16 del carrer de Mallorca. JMS

463. C. de Mallorca, 2-4 / Pl. de Ponent, 11

Definició: Muralla?, via? *Plànols:* C, D, 11.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 58, n.º 44; Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Segons informacions orals del Sr. Enric Ballart, la construcció de l'immoble comportà la destrucció d'un mur de carreus. Aquest podria pertànyer a la muralla romana o bé a l'accés rodat corresponent a la ramificació de la via Augusta (cf. Gabriel 1999; fitxa carrer Sevilla, 1). JMS

464. C. del Gasòmetre, 42

Definició: Abastiment aigua, troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, pou, vaixel·la de bronze, *cuniculus*, numismàtica, epigrafia. *Plànols:* C, 11.

Bibliografia: Albinyana/Bofarull 1849, 140-169; Hernández Sanahuja 1880; Alföldy 1975; Koppel 1985a; Burés *et al.* 1998, 2000; Macias/Puche 2004; Roig 2004.

Descripció: En edificar-se el solar l'any 1864, es detectà un pou excavat a la roca que formava part de l'obra hidràulica associada al *cuniculus* de la ciutat. És l'anomenat pou Cartanyà. Se n'excavà íntegrament el farcit fins als 27 m de fondària, amb què es va documentar el llac subterrani de la ciutat. Al fons del pou es localitzà una gran cavitat amb restes d'encaixonat de fusta. Interpretacions posteriors han treballat amb la hipòtesi que aquests elements fossin les restes d'un sistema hidràulic que elevés l'aigua del llac fins a les galeries del *cuniculus*. Cal recordar que, a 13 m de fondària respecte de la superfície de l'època, aparegueren altres galeries excavades a la roca que s'han associat al *cuniculus* identificat en el solar n.º 32 del mateix carrer (Burés *et al.* 1998; Macias/Puche 2004).

En buidar el pou es van recuperar la inscripció RIT 66, exemplars d'estatuària imperial, restes numismàtiques i un conjunt de bronzes d'ús ritual. Segons el parcel·lari del 1857, aquesta troballa s'emplaça en el n.º 42 del carrer del Gasòmetre. L'estudi efectuat per Hernández Sanahuja ubica les monedes entre els segles III i V dC, i l'anàlisi del conjunt de bronzes efectuat per J. F. Roig identifica un conjunt de peces litúrgiques utilitzades en algun tipus de sacrifici ritual. Aquestes peces es daten preferentment entre els segles I-III dC. JMS

465. C. dels Caputxins, 5

Definició: Teatre. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Dasca 1989; Gebellí 1996b.

Bibliografia: Dasca 1991c, 1993; Martí 2000; Gebellí 2001.

Descripció: Excavacions efectuades l'any 1989 sota la direcció d'A. Dasca (aleshores el solar era el n.º 16). D'aquesta actuació només hem pogut reproduir la planimetria ja publicada. Els anys 1994 i 1995 se n'efectuà la documentació definitiva sota la direcció de P. Gebellí i G. Martí (Servei Arqueològic URV).

L'evidència més antiga és un mur de contenció da-

tat aproximadament durant la segona meitat del s. II aC. Destaca la documentació de tres estreps de les voltes de sustentació de la *summa cavea* del teatre, així com un mur de delimitació i contenció del perímetre extern del recinte, i les empremtes d'unes escales d'accés superior alineades respecte del carrer romà localitzat al carrer de Fortuny núm. 12-14. Aquestes evidències indiquen la presència d'un possible ambulacre superior del teatre. Cronològicament, P. Gebellí establí una data constructiva compresa entre els anys 25 aC i 14 dC, i també detectà una possible reforma d'època clàudia i evidències d'abandó datades en la segona meitat del s. III. A. Dasca també es mostra coincident amb la data d'abandó del complex, que situa cap a mitjan s. III dC. PGB - JLV

466. C. de Sevilla, 1 / Pl. de Ponent, 13

Definició: Estructures indeterminades, muralla? *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Informació oral del Sr. Vicente Morales. *Bibliografia:* Duran 1984; Cortés/Gabriel 1985, 58, núm. 45; Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Es recull un testimoni oral que esmenta la presència d'un mur de carreus a la mitjanera dels núm. 13-11 de la plaça. Es pot tractar, hipotèticament, d'estructures relacionades amb la porta oberta a la muralla republicana descrita per Ponç d'Icard (v. fitxa del carrer Mallorca, 2-4). JMS

467. C. dels Caputxins, 7-9-11

Definició: Estructures indeterminades, abocador residus urbans, clavegueram. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Ventura 1942; Berges/Ferrer 1977.

Descripció: Els anys 1973 i 1974, l'aleshores Museo Arqueológico Provincial dugué a terme una excavació arqueològica parcial dirigida per P. M. Berges. La documentació difosa es limita a un breu article que no fa justícia a l'interès del solar, tant per les restes conservades com per la seva relació amb els edificis contigus, els recintes del fòrum i del teatre. A més, l'escassa documentació gràfica es fa difícil de relacionar amb les dades que tenim dels solars contigus.

L'actuació permeté la documentació d'un abocador ceràmic, una sèrie de murs i conduccions, i una escalinata. Destaquem la identificació d'un gruix de mur de pedra irregular amb argila que els excavadors identifiquen com una estructura republicana. Nosaltres creiem que, per la tècnica constructiva (Berges/Ferrer 1977, fig. 2) i per l'alineació coincident amb l'actual església de Sant Joan, també podria ser un mur de contenció vinculat a la construcció de l'antic convent dels Caputxins (fig. 52). JMS

468. C. dels Caputxins (enfrent dels núm. 1-3)

Definició: Teatre. *Plànols:* C, 9.

Bibliografia: Dupré 1987c.

Descripció: En arranjar-se la calçada del carrer es va do-

cumentar puntualment l'extradors d'una volta feta d'*opus caementicium*, possiblement un element de sustentació de la *summa cavea* del teatre. Treballs dirigits per X. Dupré (Servei d'Arqueologia). JMS

469. C. del Gasòmetre, 32

Definició: Clavegueram, *forum coloniae*, edifici públic, abastiment aigua, estatuària, abocador residus urbans, via, *cuniculus*, llac subterrani, elements decoració arquitectònica, pou, *dolium*. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Dasca 1991a; Macias 1997, 2005a; Díaz García 1998.

Bibliografia: Hernández/Torres 1867, 140; Hernández Sanahuja 1884, 40; Hernández/Morera 1892, 90-01; Bermúdez 1991; Adserias *et al.* 1997; Burés *et al.* 1998, 2000; Koppel/Rodà 1996; Koppel 2000; Macias 2000a; Díaz/Macias 2000; SIET 2001; Macias/Puche 2004; Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Tot i que en aquest solar s'efectuà una intervenció de prospecció l'any 1991, dirigida per A. Dasca (CAUT), les actuacions definitives no es desenvoluparen fins a l'any 1995 arran del projecte de reedificació de l'immoble i de l'excavació d'un pàrquing subterrani. Així, l'empresa Codex hi efectuà una excavació arqueològica en extensió el 1995 i una intervenció de desmuntatge el 1996, totes dues dirigides per J. M. Macias (fig. 48).

L'excavació arqueològica en extensió permeté la documentació del límit meridional del recinte forense de la ciutat integrat per una bateria de *tabernae* adossades al criptopòrtic de sustentació de la plaça i per la presència d'una via urbana situada als peus de la plaça forense i que s'interpreta com la via que conduïa a la porta sud-occidental de la ciutat, situada entre els carrers de Mallorca i Sevilla (Díaz *et al.* 2005). Al mateix temps, aquesta via hipotètica conduïa a l'extrem meridional de la plaça forense ubicada enfront del temple capitolí. A sud de la via es documentà una gran àrea oberta i de funcionalitat incerta.

Totes aquestes restes es poden relacionar vagament amb els testimonis d'Hernández Sanahuja interpretats com a restes del temple de Venus (Cortés/Gabriel 1985, 58, núm. 46), però que en realitat han de correspondre al porticat meridional de la plaça situada enfront de la basílica i que recolzava sobre el criptopòrtic documentat en el núm. 36 del carrer del Gasòmetre. Hernández situa aquestes troballes entre els solars 26-34 del carrer del Gasòmetre. Ell mateix localitzà altres restes que es trobaven per sota de les identificades com a centre de culte. Així doncs, els «*vestigios de un gran pórtico ó peristilo compuesto de ocho columnas*» que Hernández Sanahuja esmenta d'ordre dòric, han de ser, realment, la columnata d'aquest porticat meridional de la plaça de la basílica jurídica. Val a dir que, de forma descontextualitzada, els treballs arqueològics efectuats per Codex permeteren la recuperació de dos o tres capitells toscans, així com d'un arquiteau treballat pels dos costats. Presumptament,

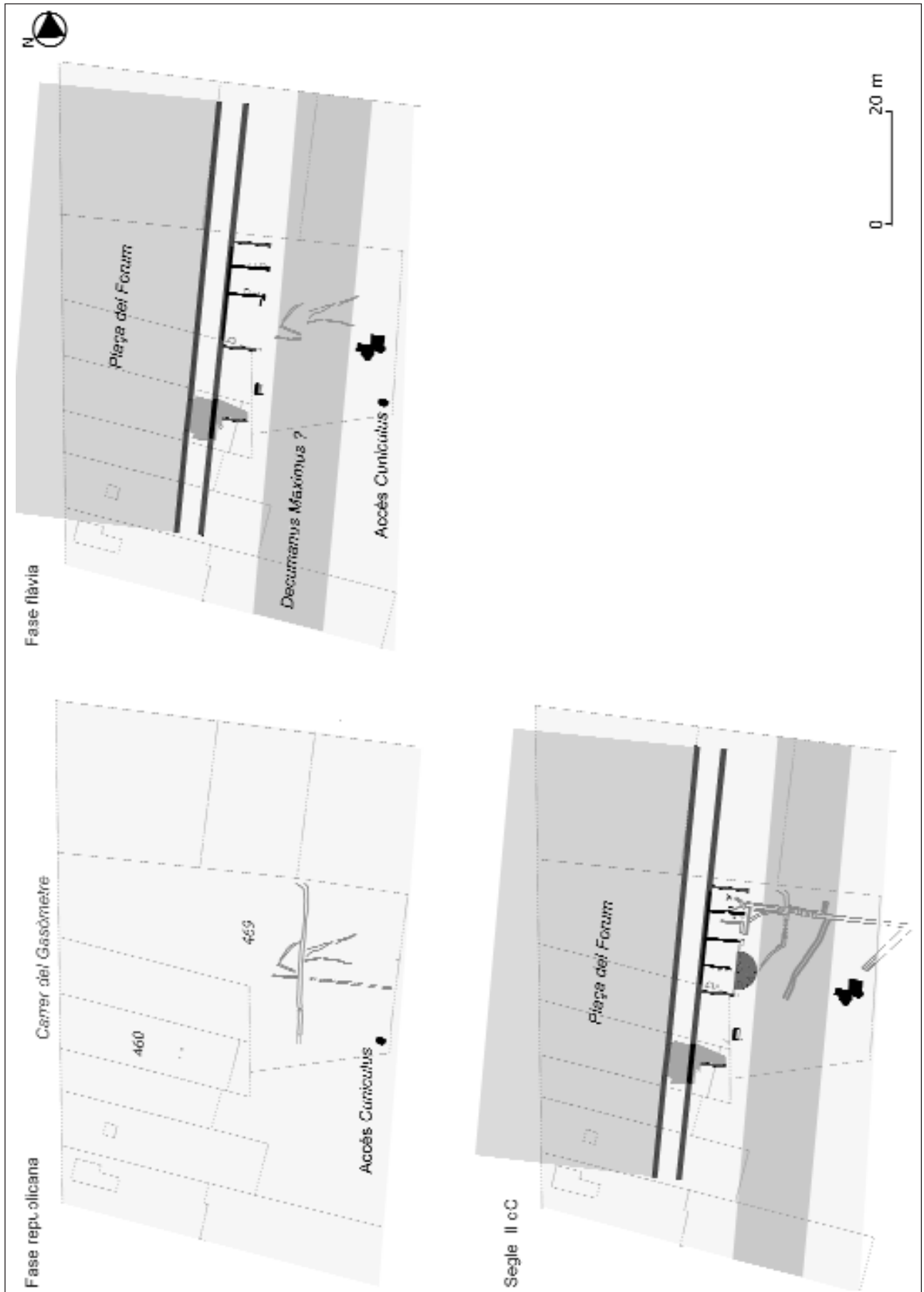

Fig. 48: Àrea arqueològica entorn del carrer del Gasòmetre.

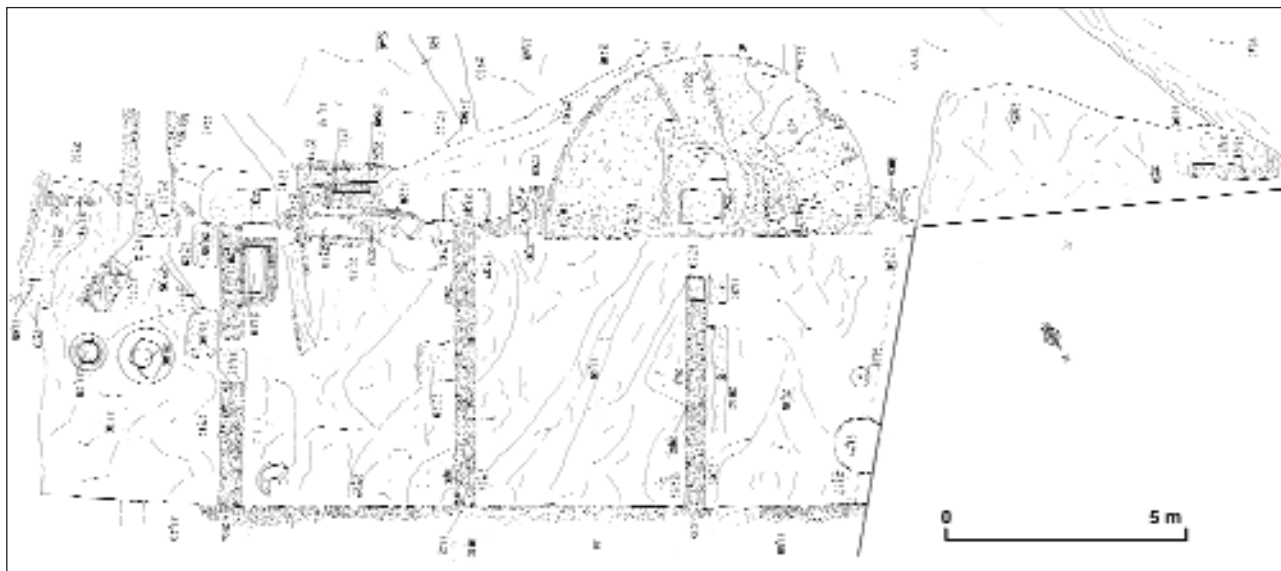

Fig. 49: Planta acotada de les tabernae i l'exedra del solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre.

aquests elements arquitectònics es van poder emprar en el porticat superior o bé en el porticat meridional de la plaça creada enfront de la basílica.

Als peus d'aquesta plaça forense s'ubica una àrea oberta, per on transita el *decumanus* abans esmentat, i on hem documentat evidències de quatre *tabernae*. Aquestes evidències poden continuar cap a orient, però cap a l'oest s'observa que la roca està més elevada i que existeix un petit dipòsit d'aigua que impossibilita la continuació de les *tabernae* en sentit occidental (Macias 200a, fig. 7, 9 i 10). Les evidències documentades en el solar núm. 36 no mostren una relació estructural d'equidistància en relació amb les troballes del núm. 32. Aquests elements fan creure en una interrupció en la seriació de *tabernae*, per la qual cosa es fa difícil restituir un segon pis que funcionés al mateix nivell que el porticat meridional que limitava la plaça creada arran de la construcció de la basílica forense. Cap al segle II dC, es construí una gran exedra encara a la plaça forense que comportà la inutilització de dues de les *tabernae*. Només s'ha conservat part de la seva fonamentació, l'envergadura de la qual fa suposar que el nivell d'ús es trobava a la rasant del porticat de la plaça superior. La funció d'aquesta estructura és incerta, si bé se li ha reconegut un paper significatiu en el sentit que es troba alineada respecte de l'*aedes* augustal de la basílica.

Altres elements destacables d'aquest solar són una gran claveguera d'aigües residuals datada en època tardorepublicana que discorria en sentit O-E i que travessava tot el solar. S'associava al *decumanus* abans esmentat. En apropar-se al solar núm. 30 del vial, la canalització efectuava un gir de 90° en direcció nord. Aquesta claveguera fou obliterada intencionadament en la primera meitat del s. I aC (Díaz García 1998), potser en relació amb les reformes produïdes arran de la construcció del fòrum republicà. Una altra conduc-

ció del segle II dC neix d'una taverna i discorre en sentit N-S, i es documenta un tram de 23 metres i un desnivell del 7,5%. Tota aquesta àrea urbana es mantingué en ús fins al segle IV dC, moment en què les

Fig. 50: Extrem meridional del segment recentment excavat de cuniculus. Volta amb encofrat perdut realitzada en opus caementicium. Foto: J. M. Macias.

estructures foren espoliades i es documenten abocadors ceràmics.

Posteriorment, l'excavació del pàrquing soterrat propicià la redescoberta d'un pou d'excavació i accés a unes antigues galeries excavades a la roca (*cuniculus*) i que actualment permeten l'accés al llac subterrani de la ciutat. Així, l'any 1997 M. García (Codex) dirigí una excavació parcial al *cuniculus* o aqüeducte subterrani, i l'any 2004 J. M. Macias (ICAC) desenvolupà una altra excavació promoguda pel Museu d'Història de Tarragona i executada per Codex. Aquests darrers treballs mostren que aquesta conducció es dirigeix cap a l'àrea del teatre. Es creu, a nivell teòric, que aquest aqüeducte subterrani tenia relació amb el proveïment de l'àrea portuària durant l'època republicana i que subministrava una font que, posteriorment, fou monumentalitzada amb el nimfeu construït al costat del teatre. Cal destacar que el tram final del segment conegut de la galeria està construït en *specus* de *caementicium*, ja que el *cuniculus* travessava vetes disgregades de tapàs, cosa que indica la seva proximitat amb l'exterior.

S'han fet estudis ceràmics sobre aquestes excavacions arqueològiques (Adserias *et al.* 1997; Macias *et al.* 1997; García *et al.* 1997; Díaz García 2000; Díaz/Otiña 2002). També destaca la troballa de dos bustos escultòrics de la família imperial (Koppel 2000).

470. C. de Sant Magí, 3 (Teatre romà)

Definició: Via, edifici portuari, teatre, clavegueram, edifici residencial, estatuària, elements decoració arquitectònica, epigrafia, font? *Plànols:* C, 9, 14, 15.

Documentació: Aquilué 1992a, 781 i 796.

Bibliografia: Recasens 1979; Avellà 1980; Berges 1982; Koppel 1982, 1985a, 2004b; Cortés/Gabriel 1985, 97 núm. 5; Mar *et al.* 1993; Bernal 1994; Pérez Olmedo 1996; Ruiz de Arbulo 1999; Macias 2004c; Domingo *et al.* 2004, fig. 11; Papiol 2004; Macias/Puche 2004; Massó 2004, fig. 8; Dupré 2004; Domingo 2005b; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: És el solar on es conserva la major part de les restes del teatre romà, ja identificat per Hernández Sanahuja al segle XIX. Les primeres excavacions foren efectuades per l'Institut d'Estudis Catalans (Puig i Cadafalch) i més tard pel Museo Arqueológico Provincial (S. Ventura i P. M. Berges). És l'edifici romà que reflecteix millor la gestió patrimonial de Tarragona durant el segle XX.

Un cop iniciat l'expedient d'expropiació en la dècada dels 70 del segle passat, l'edifici fou excavat entre els anys 1982 i 1984, sota la direcció de M. Roca i per encàrrec del Servei d'Arqueologia. No existeix encara una publicació monogràfica sobre el teatre de Tàrraco, i la planimetria arqueològica publicada no reflecteix la totalitat de les restes exhumades en aquest jaciment. Amb posterioritat als treballs d'excavació s'hi han desenvolupat diverses actuacions de neteja i manteni-

ment. Del conjunt arqueològic destaca un possible segment de *decumanus* de la ciutat republicana (Macias 2004c), un edifici portuari d'època augustal i la construcció del teatre, datat actualment a final de l'etapa augustal o bé en un període protoaugustal. A diferència d'altres teatres coetanis hispànics, és una construcció feta en pedra local —tipus Mèdol— i hi ha indicis d'un embelliment en marbre d'importació en el *pulpitum* (Pérez Olmedo 1996).

Les restes avui conservades consisteixen en una petita part de la graderia, l'hemicicle, l'escena, la façana i la xarxa de clavegueram. A l'oest s'hi situa un nimfeu que presideix una àrea enjardinada amb estanc central. Possiblement, l'edifici fou objecte de reformes en època de Claudi i durant el tercer quart del s. II dC. L'estatuària localitzada al recinte correspon als núm. 1-43 de la catalogació d'Eva Koppel, i destaca la presència d'un conjunt estatuari dedicat a la família imperial. A l'àrea circumdant també es recullen tres fragments estatuaris amb els núm. 129, 177 i 203. Pel que fa referència a l'epigrafia, tan sols es constaten sis inscripcions (RIT 48, 101, 107, 112, 477 i 880). També hi consta un petit tresoret numismàtic.

Aquesta àrea monumental es mantingué en ús fins a final del s. II. Posteriorment, es va veure afectada per actuacions de caire residencial amb característiques pròpies de l'antiguitat tardana. Hipotèticament, es planteja que fins a aquest indret arribava el *cuniculus* de la ciutat, excavat actualment des del núm. 32 del carrer del Gasòmetre, i que podia alimentar una font

Fig. 51: Vista aèria del teatre en la dècada del 1970. Foto: Arxiu COAC-T.

Fig. 52: Àrea arqueològica anterior a la construcció del teatre.

posteriorment monumentalitzada pel nimfeu actualment conservat. D'aquest indret disposem d'estudis sobre escultura, elements arquitectònics i llànties. El posicionament topogràfic efectuat amb GPS sobre les restes conservades determina que el complex —teatre més nimfeu monumental— no presenta l'ordenació geogràfica característica del patró urbà republicà. S'observa, a diferència de l'àrea forense o dels magatzems portuaris més propers, un cert esbiaixament en l'orientació de les estructures. De ben segur que això es deu a l'adaptació del conjunt a l'orografia precedent.

JMS

471. C. de Mallorca, 12-8 / C. de Sevilla, 3

Definició: Muralla, via. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Fiz 2004.

Bibliografia: Díaz *et al.* 2005; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: En aquest indret cal ubicar l'accés rodat descrit per Ponç d'Icard i que ha estat situat, mitjançant tractament en SIG, a partir de les seves descripcions i dels gravats d'Anton Van den Wyngaerde (Kagan 1986).

JMS

472. Ptge. dels Forns, 34

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram. *Plànols:* C, 10.

Documentació: Aliende/Bru 2004; Aliende/Bru 2005a.

Descripció: Excavació realitzada en dues campanyes: la primera, de l'any 2004, sota la direcció de M. Bru, i la segona, els anys 2004 i 2005, per M. Bru i P. Aliende (Codex). Entre les dues campanyes es van fer tres rases de prospecció. En les dues primeres es trobà, anivellant la roca, un estrat probablement romà d'uns 20 cm de gruix. La tercera rasa va proporcionar un paviment d'*opus signinum* força malmès, així com una canalització feta de pedres irregulars.

PAG - JLV

473. Ptge. dels Forns, 32

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Aliende/Bru 2005a.

Descripció: Excavació dirigida els anys 2004 i 2005 per M. Bru i P. Aliende (Codex). Es va fer una rasa fins que es va trobar la roca. No s'hi van localitzar restes antigues.

PAG

474. C. dels Caputxins (enfrent dels núm. 13-15)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Arxiu RSAT.

Descripció: Un informe intern de la RSAT esmenta la localització, planimètricament i cronològicament imprecisa, d'un mur de grans dimensions que actualment es podria trobar sota el carrer.

JMS

475. C. de Sevilla, 12-14 / Ptge. dels Forns, 2-8

Definició: Sitges, *figlina*, edifici residencial, *dolium*, *cella vinaria*, numismàtica. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Díaz García 2001, 2002b.

Bibliografia: Díaz *et al.* 2005.

Descripció: Actuacions arqueològiques en extensió di-

rigides per M. Díaz, J. M. Puche i P. Aliende arran dels treballs d'edificació d'un nou immoble, efectuades per Codex entre els anys 1999 i 2002. Van documentar nombroses fases arquitectòniques, reflex de la vitalitat urbana d'aquest sector de la ciutat, molt proper a l'accés monumental que es va crear per l'arribada d'una de les ramificacions de la via Augusta.

Destaca el fet que no hi ha evidències del període ibèric. Els primers indicis d'ocupació responen a una àrea d'emmagatzematge a base de sitges excavades a la roca al s. II aC. Segueix després una ocupació de final del s. II aC que representa l'abandó de les sitges sense colgar-les. D'aquest moment sobresurt una petita indústria terrissaire, més altres estances d'ús indeterminat. Ja al segle III, es documenta la *cella vinaria* d'una premsa de vi, testimoniada per una estança pavimentada en *opus signinum* més les *dolia* de fermentació corresponents. L'excavació ha constatat un incendi possiblement vinculat amb el context de la invasió franca del s. III. Cal recordar l'abocador de materials constructius rubefactats en el solar núm. 1 del carrer de Castaños i que, presumptament, provenen d'aquest indret de la ciutat. S'ha recuperat un petit tresoret numismàtic associat a aquesta estratigrafia. Malgrat l'incendi, es constata una continuïtat en l'elaboració vinícola i, finalment, l'abandó de l'àrea cap al segle V dC. Per altra banda, la posició d'aquestes restes és important tenint en compte la situació de la porta romana descrita per Lluís Ponç d'Icard. També destaca la recuperació, gairebé íntegra, d'una reixa de finestra.

MDG - JMS

476. C. dels Caputxins, 23

Definició: Poblat ibèric, via, edifici residencial, clavegueram. *Plànols:* C, D, 11.

Documentació: Dasca 1990b; Otiña 2006.

Bibliografia: López Vilar 1990; Asensio *et al.* 2000; Macias 2000a; Díaz/Otiña 2002.

Descripció: Excavacions dirigides per A. Dasca els anys 1989 i 1990 (Servei d'Arqueologia). Es detecta un estrat d'anivellament de la roca datat al segle I aC. També dos murs de pedra lligada amb morter de calç i dos més que s'adossen als anteriors, també del segle I aC. No hi ha paviments associats i, per tant, deuen ser fonamentacions. S'han estudiat els elements de filar i teixir procedents d'aquesta excavació (fig. 53). Entre els anys 1999 i 2001, es van fer excavacions arqueològiques sota la direcció de P. Otiña i F. Falomir (Cota 64), en què es va documentar un carrer republicà amb un desguàs central. La conducció tallava una sèrie de murs cronològicament anteriors. Possiblement s'hi conservaven vestigis ibèrics del segle IV aC (Asensio *et al.* 2000, 72). La periodització efectuada és la següent:

1. Estratigrafia i estructures datades a partir del s. IV, fortament alterades per les transformacions posteriors. El nivell de conservació en dificulta la interpretació, però segurament es tracta d'àmbits residencials.

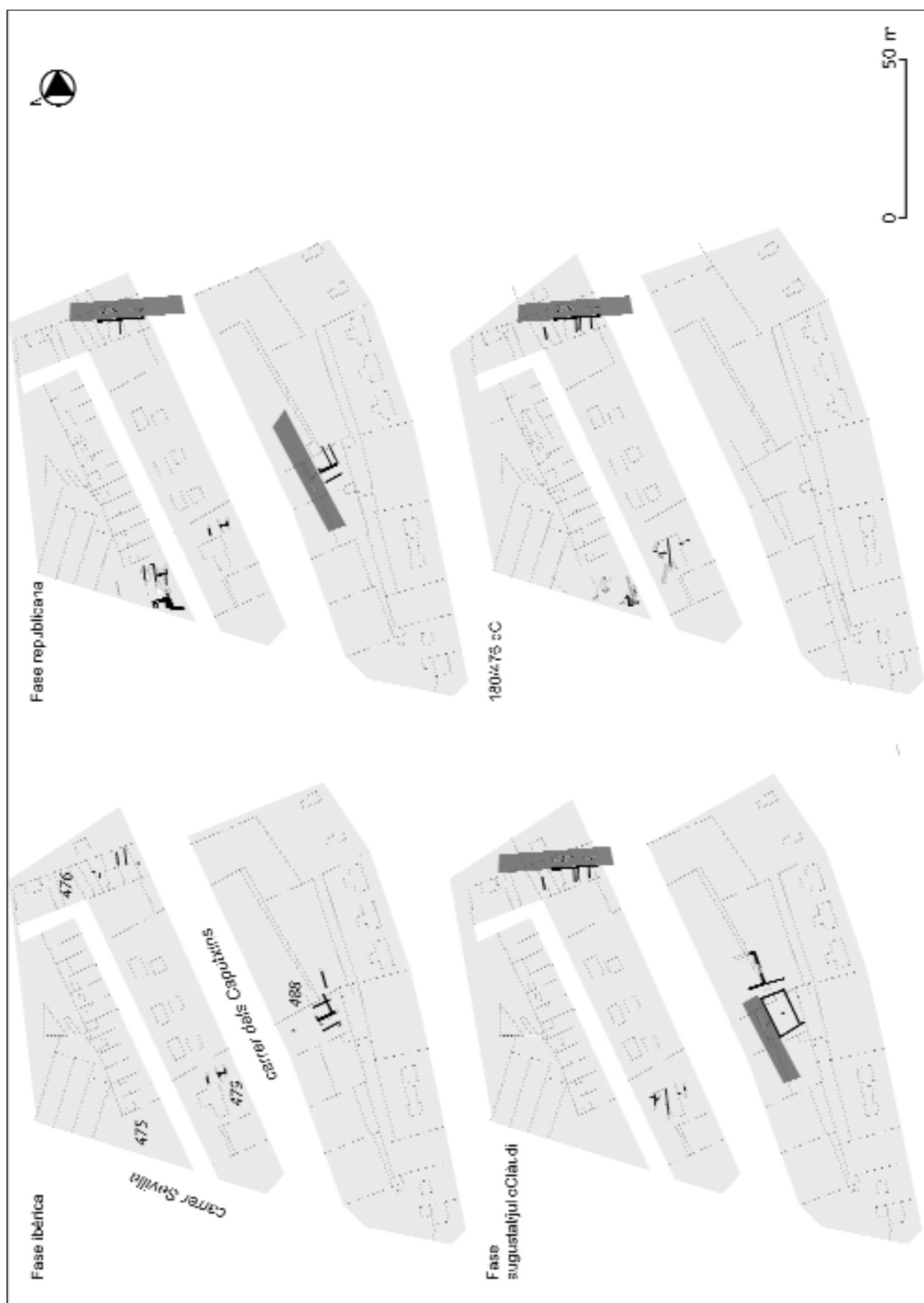

Fig. 53: Àrea arqueològica entorn del carrer dels Caputxins.

2. Construcció d'un vial tardorepublicà que podia arribar a tenir una amplada màxima de 6 m. La cronologia del carrer se situa amb anterioritat a la primera meitat del s. II dC.
3. En època altimperial es constaten tres estructures en *opus caementicium* de difícil interpretació.

POH - JLV

477. Ptge. dels Forns (enfront del núm. 4)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 16.

Bibliografia: Tubilla 2000i.

Descripció: L'any 1994, Gas Tarraconense va fer una rasa on només aparegué un estrat contemporani. El seguiment de les obres de manteniment dels serveis del carrer va ser efectuat l'any 1994 per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV). No es documentaren restes arqueològiques fins a la cota de 27,10 msnm. MTM

478. C. de Sant Magí (emplaçament indeterminat)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* C, 14.

Bibliografia: Alföldy 1975, 160 i 167-168.

Descripció: Localització de les inscripcions RIT 290 i 305. La troballa consta com a Sant Magí, 1. Aquest immoble no existeix actualment en el parcel·lari municipal. Suposem que la troballa es produí a l'entorn de l'àrea ocupada actualment per l'immoble núm. 3 d'aquest vial. JMS

479. C. dels Caputxins, 33-35-37 / Ptge. dels Forns, 3-9

Definició: Poblament ibèric, estructures indeterminades, clavegueram. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Miró 1988b; Aquilué 1992a, 510-533.

Bibliografia: Miró 1991a-b, 1998; Adserias *et al.* 1993.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. T. Miró els anys 1985 i 1986 (fig. 53). L'actuació va consistir en la realització d'un total de 14 sondejos repartits en tres campanyes. La periodització observada és la següent:

1. Ceràmica residual del segle IV aC.
2. Primeres estructures (quatre murs) del segle III pertanyents al poblament ibèric.
3. Al segle I dC es construeixen nous murs d'una certa entitat que potser pertanyen a un edifici públic.
4. Al segle II es mantenen algunes construccions, però d'altres són obliterades amb la construcció d'una sèrie de clavegueres que presenten direccions divergents.
5. Per sobre de les evidències anteriors, alguns estrats dels segles III i IV indiquen una certa activitat que no arriba al segle V dC.

MMA

480. C. de Cartagena, 15 / C. de Sant Magí, 14 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 1

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 14.

Bibliografia: Pérez 1991, fig. 2-2.

Descripció: Segons l'autora, la construcció de l'actual

edifici comportà la localització «d'arena fina». No obstant això, el coneixement actual sobre l'entorn fa preveure l'afectació de vestigis arqueològics durant aquest procés urbanístic i que les restes arqueològiques es trobaven per sota d'aquest nivell estratigràfic.

JMS

481. C. de Sant Magí, 16 / C. Nou de Santa Tecla, 2 / C. de Cartagena, 17-19

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: García Noguera 1999b.

Descripció: Actuació puntual de seguiment duta a terme per M. García (Codex) l'any 1999. Després de l'enderroc de l'immoble es va extreure una part dels paviments d'uns cups contemporanis amb què es va constatar la presència d'estructures arqueològiques, possiblement relacionades amb l'àrea del teatre. No es produí cap intervenció arqueològica posterior.

MGN

482. C. del Dr. Zamenhoff, 1-1a / C. dels Caputxins, 18a-18b

Definició: Clavegueram. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Arxiu RSAT.

Descripció: Un informe intern de la RSAT esmenta la localització, planimètricament imprecisa, d'un abocador i una canalització de grans dimensions. Pot tenir relació amb la troballa del carrer dels Caputxins núm. 18 bis-22. Precisió planimètrica aproximada. JMS

483. C. Nou de Santa Tecla, 1 / C. de Cartagena, 21-23

Definició: Nimfeu, teatre. *Plànols:* C, 14.

Bibliografia: Hernández Sanahuja 1867, 135-136; Mar *et al.* 1993; Macias/Puche 2004; Koppel/Rodà 1996.

Descripció: En aquest indret cal ubicar el recinte monumental annex al teatre: nimfeu i estanc monumental parcialment documentats a partir dels treballs dirigits per M. Roca entre els anys 1982 i 1984 per encàrrec del Servei d'Arqueologia. S'han recuperat fragments d'un cílix monumental en marbre del Proconès i que podia anar sobre un dels pedestals del nimfeu (Koppel/Rodà 1996). La historiografia local recull diverses troballes, en especial a la confluència dels carrers de Sant Magí i Santa Tecla. Algunes d'aquestes evidències s'associa, creiem que erròniament, a espais portuaris d'amarratge.

Els treballs arqueològics apunten que les restes documentades tenen una clara relació amb les conservades en el solar núm. 3 del carrer de Sant Magí. Aquest recinte es mantingué en ús fins al final del s. II dC. Finalment, s'ha plantejat la hipòtesi que aquest nimfeu monumentalitzés una font anterior alimentada per l'aqüeducte subterrani que s'ha excavat parcialment des del solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre i a la qual s'arribava des del *decumanus* republicà conservat sota les estructures del teatre.

JMS

484. C. del Dr. Zamenhoff, 2a-2b

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Arxiu RSAT.

Descripció: Un informe intern de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense esmenta la localització, planimètricament imprecisa, d'un mur, possiblement romà i de funcionalitat incerta. Si fos romà, podria ser una estructura de folre i contenció del penya-segat.

JMS

485. C. dels Caputxins (enfront del núm. 24)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* C, 16.

Bibliografia: Recasens 1979, 52.

Descripció: Troballa d'un capitell jònic. JLV

486. C. dels Caputxins, 18 bis-22

Definició: Clavegueram. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 59, núm. 48.

Descripció: S'esmenta en aquest indret la presència d'un sífo de claveguera amb restes ceràmiques erosionades. També s'hi inclou l'existència de ceràmica ibèrica. La presència d'una claveguera pot tenir relació amb la fitxa del carrer del Dr. Zamenhoff, 1-1b. JMS

487. C. de Cartagena, 12 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 3

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Benet/García 2004.

Descripció: Seguiment arqueològic efectuat l'any 2003 per C. Benet (Codex) dels treballs de reposició del paviment dels baixos d'un immoble. No es constataren restes arqueològiques en la fondària assolida. CBA

488. C. dels Caputxins, 24

Definició: Poblat ibèric, edifici residencial, via, estructures indeterminades, clavegueram, epigrafia, elements decoració arquitectònica, sitges. *Plànols:* C, 16.

Documentació: Miró s/d.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 59, núm. 49; Alföldy 1993; Adserias *et al.* 1993; Miró 1988a, 1991, 1994; Asensio *et al.* 2000, 71-81; Papiol 2004.

Descripció: Excavació de 14 sondejos dirigits pel MAP, tot i que part del solar ja havia estat buidat amb retroexcavadora quan s'hi va poder accedir. Es van localitzar murs de pedra lligada amb fang datats entre el final del segle v i el segle III aC. També estructures que el director relacionà amb una casa republicana i un gran edifici públic altimperial. Al MNAT, es conserva la planimetria, els materials arqueològics i alguns fulls manuscrits publicats l'any 2000 (fig. 53).

Els anys 1985 i 1986, després que les excavadores destruïssin part del jaciment, es van fer nous treballs dirigits per X. Dupré i M. T. Miró. Es netejà el solar i s'excavaren i documentaren nous sectors. Es detectaren estrats de regularització de la roca de final del segle v o principi del IV aC, i restes de murs del poblat ibèric, però la majoria d'estructures ibèriques pertanyen

ja al IV aC. El següent horitzó correspon a habitatges tardorepublicans amb murs de pedra lligada amb morter de calç, que s'enrunen cap al 150/125 aC. Cap al 100 aC, es documenta una xarxa de clavegueres i, posteriorment, un paviment de *signinum* de canvi d'era. Possiblement s'ha d'incloure en aquesta època un segment de *decumanus* que presenta una alineació diferent en relació amb la retícula documentada al nord i a l'est del fòrum.

Entre el 30 i el 50 dC es construeix un gran edifici del qual queda el fonament d'una façana amb entrada monumental flanquejada per columnes. La darrera fase es data en la segona meitat del segle I dC i està representada per un altre gran edifici de planta rectangular amb un pilar central, amb murs de *caementicium* reforçat per carreus. Els estrats de fases posteriors no es conservaven. R. Cortés i R. Gabriel apunten la presència d'un paviment de grans dimensions visible en la mitjanera amb el solar núm. 20-22 i que deu pertànyer al gran edifici altimperial. Finalment, G. Alföldy recollí personalment un epígraf dedicat possiblement a la *Tutela Tarraconensis* o Tutela de la Ciutat (Alföldy 1993, 18).

MMA - JLV

489. C. de Sant Miquel, 23 / C. Nou de Santa Tecla, 4-8 / C. de Cartagena, 12b

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: La documentació consultada esmenta un informe de Francesc Tarrats en què es preveu la possible existència de restes arqueològiques en aquest indret, però sota magatzems contemporanis de 4 m de fondària. Aquesta situació és anàloga a la constatada en el núm. 33 del mateix carrer. JMS

490. C. del Dr. Zamenhoff, 5

Definició: Cisternes i dipòsits, numismàtica. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Sicaud 1993; Aquilué 1992a, 535-557.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 59, núm. 50; Fullola/Cortés 1981.

Descripció: Localització d'una cisterna excavada a la roca i de cronologia indeterminada. Els autors de la notícia no fan referència a l'emplaçament, establert en aquest solar per la documentació del Sicaud. Altres autors situen la troballa a la part meridional del solar núm. 24 del carrer dels Caputxins. En el rebliment aparegué un conjunt numerari i s'han estat estudiat els materials ceràmics de procedència nord-africana, cosa que permet datar l'obliteració del dipòsit a principi del s. v dC. JMS

491. C. de Sant Miquel, 23-25-27-29 (emplaçament aproximat)

Definició: Termes, troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Aleu manusc. e-d.

Bibliografia: Albinyana/Bofarull 1849; Hernández/Morera 1892; Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 97, núm. 4; Macias 2004a, 24-25.

Descripció: Cap a l'any 1835 s'identificaren nombroses restes arqueològiques que, molt encertadament, foren identificades per Albinyana i Bofarull com a restes d'uns banys públics. S'hi localitzen elements relacionats amb les termes portuàries identificades en el núm. 33 del mateix carrer. L'any 1980, Hernández Sanahuja hi documentà també nombroses restes arqueològiques: murs, paviments i mosaics, escales, estructures de carreus, etc. Ell associà les troballes a l'antic port de *Tarraco*. Hi consta la recuperació d'un sarcòfag i de la inscripció RIT 39. JMS

492. C. del Dr. Zamenhoff, 11

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1987, el Servei d'Arqueologia va fer quatre sondejos de prospecció dirigits per J. V. M. Arbeloa. Els resultats van ser negatius. JMS

493. C. del Dr. Zamenhoff, 2

Definició: Termes, mosaic. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Foguet 1991a; Macias 2004a, 27 i seg.

Descripció: El 1989, es desenvoluparen tasques d'excavació dels nivells superficials sota la direcció de G. Foguet. L'any 1995, es continuaren els treballs sota la direcció de J. M. Macias (Codex), amb què es van documentar restes d'un conjunt termal d'època altimperial del qual destaquen dues petites estances amb hipocaust i la recuperació parcial d'un mosaic monocrom blanc traslladat posteriorment al MNAT. JMS

494. C. de Sant Miquel, 16-16b / C. Nou de Santa Tecla, 10 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 5b

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Sicaud 1993.

Bibliografia: Pérez 1991, fig. 2-5; Papiol 2004.

Descripció: Excavacions malauradament inèdites del Museo Arqueológico Provincial dels anys 1969 i 1980 (P. M. Berges i F. Tarrats). Es documentaren restes romanes i una canalització en sentit O-E atribuïda a època romana. Les troballes eren uns 2 m per sota del nivell del carrer. Les primeres actuacions posaren al descobert dues canalitzacions de maçoneria cobertes amb volta i sota estratigrafia romana. La primera mesurava 1,30 × 0,72 i disposava d'una arqueta protegida amb tapa de pedra. La segona feia 1,78 × 1,30. JMS

495. C. de Castaños (escales)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic, epigrafia. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Navarro 1979.

Bibliografia: Sánchez Real 1950b, 42; Alföldy 1975; Macias 2004a.

Descripció: En construir-se les escales de connexió en-

tre el carrer de Castaños i el del Dr. Zamenhoff es recuperà un fust de columna, la inscripció RIT 168 i dos mosaics. Les restes han estat associades a unes possibles termes ubicades a dalt del turó sud-occidental del tossal tarragoní, i poden estar relacionades amb les estructures del carrer del Dr. Zamenhoff, 2. JMS

496. C. del Vapor (torre romana)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, D, 16.

Bibliografia: Aquilué/Dupré 1986, 12-14; Dupré 1987b; Macias 2004c.

Descripció: Actuació del 1985 dirigida per X. Dupré (Servei d'Arqueologia). La realització d'un sondeig estratigràfic permeté la datació de la torre en un moment posterior a mitjan segle I dC i la identificació d'un abocador datat entre el 150-50 aC. Es tracta d'una torre adossada a la roca, prèviament retallada, i amb ànima d'*opus caementicium* i paraments externs d'*opus vittatum*. Tot i que inicialment fou interpretada com una obra de reparació de la muralla —presumpta tercera fase—, creiem que es tracta d'una estructura relacionada amb les edificacions portuàries que urbanitzaren aquest indret a partir de la segona meitat del s. I dC. En aquest cas seria un element de contenció del tallat natural del turó de la ciutat resseguit actualment pel carrer del Dr. Zamenhoff. JMS

497. C. de Sant Miquel, 33

Definició: Edifici portuari, via, termes imperials, mosaic, estatuària, clavegueram, abastiment aigua, edifici residencial, elements decoració arquitectònica, latrines, *horreum*. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Macias 1999, 242-243; Macias 2004; Koppel 2004a; García Noguera 2004; Teixell 2004.

Descripció: Solar que, malgrat la presència de diversos cups portuaris contemporanis, conserva nombrosos vestigis arqueològics que han originat la tramitació d'un expedient d'expropiació forçosa. Les intervencions arqueològiques han estat efectuades per Codex i han consistit en una fase de delimitació (anys 1994, 1996 i 1998) dirigida per M. García, J. M. Macias, C. A. Pociña i I. Teixell. L'any 1998, es procedí a l'enderroc de l'antic magatzem contemporani i al desenvolupament d'una excavació en extensió parcial encarada a conèixer la realitat patrimonial del subsòl (direcció de J. M. Macias i M. Díaz). Un cop iniciat l'expedient d'expropiació, el Servei d'Arqueologia dictaminà el cobriment de les restes arqueològiques mitjançant l'estesa d'uns 4.000 m³ de grava per sobre dels vestigis (any 1999, direcció de J. M. Macias). Actualment, l'immoble resta desocupat a l'espera de conèixer el tractament urbanístic i/o museogràfic de l'àrea urbana contiguous al teatre romà.

Els resultats arqueològics obtinguts han estat d'especial utilitat per a la comprensió de les transformacions portuàries de l'antiga Tàrraco, i tenen especial relació amb les excavacions efectuades en els solars

núm. 2 del carrer del Dr. Zamenhoff i núm. 1 del de Castaños. L'àrea que ocupa aquest solar degué respondre a un espai de platja o aiguamolls adossat al penya-segat marítim que avui voreja el carrer del Dr. Zamenhoff. A final del s. I dC, aquest indret fou intensament antropitzat mitjançant l'execució d'un projecte urbanístic que, per la seva envergadura, responia a un pla de promoció pública amb una clara vocació d'infraestructura portuària. Tal com s'observa a l'immoble núm. 1 del carrer de Castaños, el penya-segat fou folrat amb elevats murs que alhora esdevingueren estructures de contenció dels terraplenaments necessaris per a la urbanització de la cresta del promontori sud-occidental del turó tarragoní. Els nous edificis portuaris recolzaven sobre gruixuts murs de fonamentació en *opus caementicium* que s'excavaren en els nivells de sorres i que elevaren la cota de circulació uns 3 m, una alçada considerable per allunyar-se de les humitats del freàtic i obtenir l'espai suficient per al traçat de les conduccions hidràuliques que transitaven per sota dels nous edificis. Les diverses evidències hidràuliques, així com les fases posteriors, suggereixen la hipòtesi que en aquest indret arribés un tercer aqüeducte de la ciutat, el que posteriorment fou resseguit pel rec Major d'època medieval. S'ha constatat un llarg segment de *specus* que travessa longitudinalment tot el solar i que procedia de la part superior del tossal. A més, també es documenta un pou per salvar el desnivell i atenuar la caiguda de l'aigua i la consegüent erosió de la canalització. S'han identificat restes de dues construccions portuàries, possiblement *horrea*, i, entremig, les traces d'un *angiportus*.

A final del s. II dC, aquests recintes es desocuparen i alguns dels seus àmbits foren colgats mitjançant rebuïgs constructius que, hipotèticament, s'han interpretat com a evidències d'un conjunt termal emplaçat a dalt del penya-segat contigu i que s'abandonà en aquest moment. L'evidència més important del solar són unes termes públiques aixecades al segle III i que responen a la tipologia denominada com a termes imperials. L'edifici s'ha associat amb les *thermae montanarum* esmentades a l'epígraf RIT 155 i que es mantingueren en ús fins al s. V. En el període d'ús dels banys s'identifica una reforma d'inici del s. IV com a conseqüència dels danys ocasionats per la invasió germànica de la segona meitat del s. III. L'edifici termal compta amb espais decorats amb mosaic, restes d'un epígraf musivari, i s'hi han recuperat escassos fragments d'estatuària, elements numismàtics, etc. També destaca la presència de capitells, bases, etc. Un cop abandonades, les termes foren reconvertides en recintes domèstics que es mantingueren en ús durant el període visigòtic. JMS

498. C. de Sant Miquel, 35-37

Definició: Mosaic, estatuària, termes, abastiment aigua, elements decoració arquitectònica, *cuniculus*?
Plànols: C, 15.

Bibliografia: Koppel 1985a, 2004; Macias 2004a, 21-26; Macias/Puche 2004.

Descripció: Tot i que no és segur, a la part superior d'aquest solar, o en el seu entorn, cal emplaçar la troballa del mosaic de Neptú, conegut bibliogràficament des del segle XVI i conservat fins al segle XIX. Aquest mosaic, possiblement integrat en un espai termal, va fer pensar, erròniament, en la presència d'un temple sota aquesta advocació. Malauradament, la construcció de l'actual immoble l'any 1976 va comportar la destrucció de nombroses restes arqueològiques associables a les evidències avui conegudes del solar núm. 33 del mateix carrer o núm. 1 del de Castaños. La documentació efectuada pel MAP és avui escassa i destaca la documentació d'una construcció absidal amb paviment musivari, diversos murs, un dipòsit, etc. Destaca també la recuperació de fragments escultòrics pertanyents a una representació d'Apol·lo i possibles evidències d'una ramificació de l'aqüeducte subterrani de la ciutat. JMS

499. C. del Vapor

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, sense restes. **Plànols:** C, D, 16.

Documentació: Cabrelles 2004b.

Bibliografia: Pérez 1991, fig. 2, núm. 27 i 28.

Descripció: En aquest entorn cal situar troballes antiqües esmentades per W. Pérez. Més endavant, arran de la instal·lació de serveis urbans, es procedí a l'excavació d'una sèrie de rases l'any 2004. Les actuacions foren dirigides per I. Cabrelles (Cota 64). En aquest carrer s'efectuaren dues rases amb què es va localitzar la roca 1,70 m per sota i sense evidències arqueològiques. ICA

500. C. Nou de Santa Tecla, 7 / C. de Sant Miquel, 18a

Definició: Sense restes documentades. **Plànols:** C, 14.

Documentació: Palanques 1985a; Sicaud 1993.

Descripció: Excavació arqueològica de l'any 1985 dirigida per M. Ll. Palanques (Servei d'Arqueologia). Es feren dos sondejos de prospecció fins a una fondària de 3 m per sota del nivell del carrer i no hi aparegueren restes arqueològiques. JMS

501. C. de Sant Miquel, 18 bis / C. de Castellar-nau, 2

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram? **Plànols:** C, 15.

Documentació: García Noguera/Díaz 1998; Fabregat 2003c; Pérez 2003b. **Bibliografia:** Cortés/Gabriel 1985, 97, núm. 3; Pérez 1991, fig. 2-26.

Descripció: Segons R. Cortés i R. Gabriel, la claveguera, de cronologia incerta, documentada en el número 16 del carrer, es prolongava fins a aquest solar. W. Pérez recull notícies del segle XIX sobre troballes arquitectòniques que algú ha relacionat amb estructures portuàries.

L'any 1998, es dugué a terme una rasa de delimitació dirigida per M. García (Codex) amb què es van detectar dos murs de fonamentació en *opus caementicium* i un altre de maçoneria conservats gairebé 2 m per sota el nivell del carrer. Són d'època romana però de cronologia indeterminada. L'any 2003, R. Fabregat (Nemesis) dirigí una altra actuació de delimitació al mateix solar, ara amb la denominació de Castellarnau, 2. Els resultats són estrictament els mateixos que els de la fase anterior. El mateix any, M. Pérez (Nemesis) efectuà quatre rases mecàniques més de delimitació. Afirmar que sota un potent reompliment de runa moderna (entre 1 i 2 m) hi ha el terreny natural en alguns punts. En d'altres no s'hi arriba. Es detecta un carreu que sembla trobar-se *in situ* a 2 m de profunditat.

MDG - MPS - RFF - JLV

502. C. de Sant Josep, 10 / C. Nou de Sant Oleguer, 9

Definició: Abocador residus urbans, edifici residencial, edifici portuari, *dolium*, pou. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Puche 1998d. *Bibliografia:* Remolà 2000, 89-90; Macias 2004c, 74 i seg.

Descripció: Actuacions arqueològiques dirigides per J. J. Menchon i J. M. Puche (Codex) els anys 1997 i 1998. Es tracta d'un solar que oferia interessantíssimes evidències arqueològiques sobre l'àrea portuària i, fins al moment, el que presenta els vestigis històrics més propers a la línia del moll i de l'escullera portuària. Malauradament, això no es tingué en compte durant la gestió patrimonial del solar i els treballs arqueològics no exhauriren la seqüència estratigràfica, es van aturar en assolir la fondària suficient per a la construcció del nou immoble. La memòria d'intervenció es troba en fase d'elaboració i existeix un estudi ceramològic parcial.

Tot i tractar-se d'una actuació incompleta, la seqüència històrica és molt variada, i encara se n'ha de concretar la periodització temporal. Les evidències més antigues pertanyen a la construcció d'una possible nau portuària d'emmagatzematge. Les seves característiques constructives són anàlogues a les documentades en el solar del carrer de Felip Pedrell, 10-12, i l'avinguda de Vidal i Barraquer, 44-46. És a dir, murs de *caementicium* reforçats amb carreus i paviments de tovots estesos sobre una base de còdol. La seva construcció s'emplaça durant l'etapa augustal o la primera meitat del s. I dC. Els murs constatats indiquen la presència de diverses entances que excedeixen els límits del solar. En un moment indeterminat del s. II, l'ús original d'aquest recinte desaparegué i fou compartimentat. Tot sembla indicar que fou destinat a un ús residencial.

Posteriorment, aquestes estructures foren malmeses per un incendi, possiblement a mitjan s. III, i tot seguit es constata una nova fase arquitectònica a una cota més elevada per tal de fugir del subsòl freàtic. D'aquest moment, es conserven els paviments en *opus*

signinum i els fonaments d'uns murs altament espoliats en la fase posterior. A final del s. V o durant el s. VI, s'hi constata una activitat constructiva del tot diferent. En aquest període s'espoliaren els murs precedents i es bastiren noves estructures, pedra irregular lligada amb fang, paviments de terra i amb una orientació del tot diferent de l'urbanisme imperial. A aquest període pertanyen dos possible pous que, pel seu emplaçament, es devien alimentar del subsòl freàtic del llac subterrani. Aquests àmbits foren colgats durant el segle VII i a partir d'aquest moment es detecta una estratigrafia alternant d'abocaments intencionats i cobriments derivats de processos naturals, ja que apareixen capes sorrenques que poden indicar un avanç discontinu de la línia de platja a les acaballes de l'antiguitat tardana.

JMP - JMS

503. C. de Castaños, 1

Definició: Edifici portuari, clavegueram, edifici residencial, abocador residus urbans, *horreum*, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Martorell 2000; Aleu manusc. c. *Bibliografia:* Fiz/Macias 2004; García Noguera 2004; Macias 2004a-e.

Descripció: L'enderroc de l'antiga Farinera i la construcció d'un nou immoble propicià la realització d'una excavació arqueològica en extensió parcial. La delimitació fou dirigida el 1998 per S. Molera i S. Martorell (Cota 64) i, posteriorment, per J. M. Puche (Codex). Entre els anys 1999 i 2000, s'hi desenvolupà l'excavació en extensió sota la direcció de J. M. Macias (Codex). L'excavació s'efectuà en un espai triangular que conservava les restes per sota de l'actual carrer de Castaños. La resta del solar havia estat rebaixat per una pedrera contemporània, atès que ja corresponia al promontori sud-occidental del tossal.

Els treballs han permès identificar la línia original del penya-segat costaner, i un mur de delimitació urbana datat a mitjan s. I dC es mostra com la primera actuació urbanitzadora en aquest indret i es conservava gairebé íntegrament. Posteriorment, es construí un gran edifici portuari de final de s. I del qual es conserva el tancament occidental i una sèrie de grans contraforts pel costat extern. Es pot tractar d'un gran magatzem portuari que continua per sota el carrer de Castaños i que quedà greument afectat per la construcció de l'immoble núm. 35-37 del carrer de Sant Miquel. En el núm. 33 d'aquest carrer s'han documentat altres estructures portuàries pertanyents a la mateixa fase constructiva i que possiblement hi estan relacionades. El mur de contraforts finalitza en una torre des d'on s'inicia un altre mur, en direcció O-E, que arribava fins al penya-segat i definia un espai triangular que confrontava amb el penya-segat i que sembla que no estigué urbanitzat. Des de la torre arrencava un gran col·lector que recollia totes les aigües residuals de l'indret així com altres conduccions procedents de l'àrea del solar núm. 33 del carrer de

Sant Miquel. Aquesta desguassava al mar i posteriorment fou reutilitzada pel rec dels Molins d'època medieval i moderna.

La següent evidència és un gran abocador de residus urbans i arquitectònics datat a mitjan s. III. Destaca un conjunt encara inèdit d'uns 90.000 fragments ceràmics. També es recuperaren prop de 200 elements arquitectònics, entre els quals hi ha nombrosos capitells i bases procedents d'edificis públics indeterminats (García Noguera 2004a). Les evidències indiquen que tots aquests elements foren rebutjats arran d'un incendi originat a dalt del promontori sud-occidental de la ciutat, un indret des del qual les restes foren llançades a l'interior de l'àrea triangular delimitada pel penya-segat i els murs de l'edifici portuari altimperial. Finalment, es documenten a partir del s. IV una sèrie d'estructures arquitectòniques d'època tardoantiga i de caire domèstic. Foren àmbits aixecats a partir dels elements arquitectònics de l'abocador veí emprant l'argila com a material de lligada. Destaquen dues grans estances rectangulars amb evidències de combustió. En un dels recintes s'afegí un espai absidal que podia haver acollit una llar de foc. JMS

504. Ptge. de Ferrer i Duran

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Cabrelles 2004b.

Descripció: Arran de la instal·lació de serveis urbans es procedí a l'excavació d'una rasa durant l'any 2004 en què no es constataren vestigis arqueològics. Actuacions dirigides per I. Cabrelles (Cota 64). ICA

505. C. de Sant Miquel, 20-26 / C. de Castaños, 2 / C. de Castellarnau, 1

Definició: Clavegueram? *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 97, núm. 3.

Descripció: Els autors esmenten la presència d'una claveguera de cronologia incerta, orientada en sentit O-E, que també es documentà a l'immoble núm. 16 del mateix carrer. JMS

506. C. Nou de Santa Tecla, 11

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Bosch 2001d.

Descripció: Delimitació arqueològica dirigida per Francesc Bosch (Codex) l'any 2001. No es constataren vestigis arqueològics fins a 3 m per sota del nivell del solar. FBP

507. C. de Smith, 15-17 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 12 / C. Nou de Sant Oleguer, 12

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-8.

Descripció: Actuacions dels anys 1987 i 1988 dirigides per E. Terré (Servei d'Arqueologia) que permeteren la localització de dos murs altimperial i de nombroses

restes ceràmiques. Aquests vestigis es trobaven coberts per un estrat de sorra de platja d'uns dos metres de sediment. JMS

508. C. de Smith, 13 / C. Nou de Sant Oleguer, 10

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: Fabregat 2002d.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat (Nemesis) l'any 2002. Mecànicament es féu una rasa al centre del solar fins a una profunditat de 3,5 m. Sota una capa de terra marró amb materials moderns (potència: 90-220 cm) es trobà sorra de platja. RFF

509. C. Nou de Santa Tecla, 13 / C. de Smith, 33

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: García Noguera 1998a. *Bibliografia:* Menchon 1994a, 165-181.

Descripció: L'any 1990, el Servei d'Arqueologia practicà tres sondejos de prospecció sota la direcció de J. J. Menchon. Es documentaren dos murs en *opus caementicium* —possibles fonamentacions— i un altre de pedra seca. Aquestes estructures foren colgades amb anterioritat a la segona meitat del s. IV i la primera del V. Posteriorment, l'any 1996, M. García (Codex) dirigí el seguiment del rebaix de l'estratigrafia contemporània del solar, sense afectar els vestigis arqueològics conservats a una cota inferior. MGN - JMB

510. C. de Castellarnau, 8 / C. de Smith, 35

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.

Descripció: Actuació arqueològica dirigida per R. Arola l'any 2001 (Cota 64). Es constatà una pavimentació en *opus signinum* i una estratigrafia semblant a la detectada a l'immoble núm. 13 de carrer Nou de Santa Tecla. Memòria en fase de realització. A la rasa que es va fer es va localitzar un paviment d'*opus signinum* sota un potent nivell de sorres (similar al que J. J. Menchon havia trobat al carrer Nou de Santa Tecla, 13). JMS

511. C. de Smith, 51-57 / C. del Vapor, 4-6 (antiga Cartoixa de Tarragona)

Definició: Abastiment aigua, restes estratigràfiques, *cuniculus*? *Plànols:* C, 15.

Documentació: Vilaseca 1991a; Carilla 1993a.

Descripció: Dues excavacions d'urgència, la primera de les quals fou dirigida per A. Vilaseca l'any 1991 (LAUBT). S'obriren quatre sondejos, dos d'ells inacabats que no proporcionaren estructures, però sí estratigrafia antiga, on els estrats més antics es daten en la primera meitat del segle VII. També es documentà una mina d'aigua dolça excavada a la roca amb una longitud de 30 m. Potser és una ramificació de l'aqüeducte subterrani localitzat des del núm. 32 del carrer del Gasòmetre (v. Macias/Puche 2004). La segona excavació consistí en l'obertura de tres rases de prospecció dirigides per A. Carilla l'any 1993. El subsòl, fins a la capa freàtica, estava format per aportacions del Francolí. ACS - AVC

512. C. de Smith, 39-41 / C. de Castaños, 4

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 15.
Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-10.

Descripció: L'any 1987, J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia) dirigí l'excavació de tres sondejos que no detectaren la presència de restes fins a una fondària de 3 m per sota del carrer, cota en què apareixia el nivell freàtic.

JMS

513. C. de Smith, 16

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 14.
Documentació: Aquilué 1992a, 785. *Bibliografia:* Cortés/Gabriel 1985, 97; Pérez 1991, 16, fig. 2-9.

Descripció: Excavacions inèdites efectuades el 1979 pel Museo Provincial de Tarragona localitzaren restes arqueològiques. Destaca la recuperació d'un ponderal de bronze i hi ha evidències ceràmiques fins al s. VI dC.

JMS

514. C. de Felip Pedrell (tram entre el c. de Jaume I i el c. del Vapor)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Cabrelles 2004b.

Descripció: Arran de la instal·lació de serveis urbans, es procedí a l'excavació d'una sèrie de rases durant l'any 2004. Les actuacions foren dirigides per I. Cabrelles (Cota 64). En aquest carrer s'efectuaren quatre rases a partir de les quals es localitzà la roca 1,70 m per sota del carrer sense trobar-hi evidències arqueològiques.

ICA

515. C. de Smith, 24

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Adserias/Otiña 1998; Adserias 1998c.

Descripció: Excavació dirigida per M. Adserias (Codex) l'any 1998. Fou una rasa de delimitació en forma de L que assolí els 2,50 m de profunditat i que no va arribar al substrat geològic. A una cota d'1,06 msnm es documentà un estrat de sorra de platja que proporcionà materials ceràmics romans del s. I dC en endavant i que no es trobava associat a cap estructura romana. Més tard, el mateix any i sota la direcció de M. Adserias, es va fer el seguiment del rebaix mecànic fins a una profunditat de 0,70 m en relació amb el carrer actual. Sense restes, ja que no s'afectà el nivell de sorres.

JMS

516. C. de Smith, 59b / Ptge. de Ferrer i Duran, 1-3 / C. B, UA 15 / C. del Vapor, 7b

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Treballs inèdits de prospecció dirigits per F. Tarrats el 1980 (MPT) comportaren la descoberta de restes arqueològiques —murs, claveguera, estratigrafia— a una fondària de 2,90 m per sota del nivell del

carrer. Part de les restes estaven afectades pel nivell freàtic a partir dels 3,60 m de fondària.

JMS

517. C. Reial, 27-31 / C. de Smith, 30 / Pl. dels Infants, 2 / C. de Castaños, 11-13

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Sánchez Gil 2002c.

Descripció: Excavació dirigida per J. Sánchez (Codex) l'any 2002. S'obriren nou rases de prospecció fins a una profunditat d'uns 3 m, cota en què s'havia de rebaixar la parcel·la i on apareixia el nivell freàtic. Les úniques restes d'època antiga són uns nivells de sorra amb material romà que es troben pròxims al carrer de Smith, a 3 m de fondària.

JSG

518. C. Reial, 23 / C. de Smith, 26

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Pérez 1991, fig. 2-13.

Descripció: Sondejos de prospecció de l'any 1983 dirigits per X. Dupré (Servei d'Arqueologia). No es van detectar vestigis arqueològics fins a una fondària de 3 m.

JMS

519. C. Reial, 10 / C. de Rebolledo, 23 / C. del Lleó, 5

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 14.

Documentació: García Noguera 1996.

Descripció: Delimitació dirigida per M. García (Codex) l'any 1996. Es van fer dos sondejos fins a una profunditat d'1,5 a 2 m. No s'hi documentaren restes arqueològiques.

MGN

520. C. de Smith, 61 / Ptge. de Ferrer i Duran, 2

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics.

Plànols: C, D, 16.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-29.

Descripció: La construcció de l'immoble comportà la descoberta de restes ceràmiques.

JMS

521. C. del Lleó, 21 / C. Reial, 26

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Sánchez Gil 2002a.

Descripció: Excavació dirigida per J. Sánchez Gil (Codex) l'any 2002. Es realitzà una rasa de delimitació sense que s'hi constataessin vestigis.

JSG

522. C. del Lleó, 16 / C. de la Misericòrdia, 22-24

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Díaz/Pociña 2005.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2004. Es realitzaren dues rases a partir de les quals es constataren les aportacions contemporànies de l'expansió vuitcentista del port.

MDG

523. C. Reial, 30 / C. del Lleó, 27 / C. de Castellarnau, 15

Definició: Estatuària. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 100, núm. 9.

Descripció: En aquest indret s'ha ubicat la localització d'un cap de sàtir. JMS

524. C. Reial, 30b / C. del Lleó, 27b

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, 15.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 100, núm. 10; Pérez 1991.

Descripció: Actuació arqueològica de l'any 1973 duta a terme pel Museo Arqueológico Provincial en què es van constatar restes arquitectòniques. A partir de les excavacions dels darrers anys, creiem que no es poden considerar d'època romana. JMS

525. C. Reial, 32 / C. de Castaños, 12 / C. del Lleó, 27b

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, 15.

Documentació: Díaz/Bru 2004.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2004. Es van fer quatre sondejos en aquest solar, en què es va baixar fins als 2,20 m, on es va localitzar un mur de datació incerta. No sembla que hi hagi restes d'època antiga. MDG

526. C. Reial, 34-36 / C. de Castaños, 15 / C. del Lleó, 29

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Navajas 1995a; Puche 1997c. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-15.

Descripció: Obres d'ampliació dels cellers de l'antiga Casa Muller havien posat al descobert estructures arquitectòniques de grans dimensions que, segons les dades actuals, pertanyen a fortificacions d'època moderna. Excavació dirigida per C. M. Navajas (Codex) l'any 1995. Es van fer una sèrie de sondejos fins a una profunditat de 3 m. L'any 1996 J. M. Puche (Codex) va fer el seguiment dels rebaixos, sense que s'hi trobesin restes d'època antiga, però sí fortificacions d'època moderna. JPF - JLV

527. C. del Lleó, 31-35 / C. Reial, 38-40

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: García/Pociña 2001. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-15.

Descripció: Prospeccions arqueològiques efectuades l'any 1973 pel Museo Provincial de Tarragona. Es localitzaren restes arquitectòniques que possiblement responen a estructures defensives d'època moderna. Delimitació arqueològica dirigida per M. García (Codex) l'any 1999. Es va fer el seguiment dels rebaixos amb resultats negatius. MGN

528. C. del Mar, 16-17 / C. del Lleó, 28-32 / C. de Castellarnau, 17

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Puche/Díaz 1999.

Descripció: Prospecció realitzada per J. M. Puche (Codex) l'any 1999 sense que s'hi constataessin restes arqueològiques. JPF

529. C. Reial, 48-50-52-54-56 (emplaçament aproximat)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, D, L-3.

Bibliografia: Pérez 1991.

Descripció: Al segle XIX, la construcció de l'aleshores núm. 54 del carrer no determinà l'existència de vestigis arqueològics fins a una fondària de 3 m, cota en què es documentà arena de platja. JMS

530. C. del Mar, 23-27 / C. del Lleó, 42

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Adell/Díaz 2003.

Descripció: Prospecció de l'any 2002 dirigida per S. Adell (Codex) sense que s'hi constataessin vestigis arqueològics. SAC

531. C. del Mar, 30 / C. del Vapor, 10 / C. del Lleó, 48

Definició: Sense restes. *Plànols:* C.

Documentació: Díaz 1999b.

Descripció: Prospecció arqueològica, dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 1999, sense resultats positius. MDG

532. Av. de Roma, 2 / Pl. de la Imperial Tàrraco, 5 / C. de Pere Martell, 1

Definició: Sense restes, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* D, L-1.

Documentació: Pociña 1996b i 1997c.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 1996 i seguiment dels treballs de rebaix en extensió l'any 1997, amb direcció de C. A. Pociña (Codex). Sense restes arqueològiques. Destaca la recuperació descontextualitzada d'un possible acroteri. CPL

533. C. d'Higini Anglès, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, L-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Al Servei d'Arqueologia consta la realització d'una intervenció arqueològica dirigida per X. Dupré el 1986 i amb resultats negatius. JMS

534. Av. de Ramón y Cajal

Definició: Estructures indeterminades, cisternes i dipòsits, enterraments, pou, epigrafia. *Plànols:* D, 11.

Bibliografia: Alföldy 1975; Mir 2000e, 293-302.

Descripció: En emplaçament indeterminat es coneixen dues inscripcions extretes d'aquest carrer: la RIT 12 i la RIT 607. Entre els anys 1998 i 1999, H. Mir i I. Peña dirigiren l'excavació de la rasa realitzada pel col·lector d'aigües residuals, que dividiren en quatre sectors. Aparegueren restes en tres, en què es va comptabilitzar un dipòsit amortitzat a final del segle I aC, un pou circular i dues canalitzacions amortitzades al segle II dC, quatre murs d'una estructura possiblement relacionada amb els descobriments del número 24, un mur robust sobre un abocament de pedres i carreus, i un enterrament en taüt. HLM - JLV

535. C. de Reding (tram entre l'av. de Ramón y Cajal i el c. de Cristòfor Colom)

Definició: Edifici residencial, termes?, clavegueram.
Plànols: C, D, 11.

Documentació: Gebellí 1996; Pociña *et al.* 2005. *Bibliografia:* López Vilar 2000b, 125-126.

Descripció: L'any 1994, i amb motiu del projecte d'excavació de l'actual pàrquing de la plaça, s'efectuà una fase de prospecció arqueològica dirigida per P. Gebellí (Servei Arqueològic URV). S'hi efectuaren diversos sondejos, un dels quals enfront del solar núm. 40, en què es va documentar un mur associat a un paviment de *signinum* datat el primer terç del segle I dC. També es documentà un estrat de la segona meitat del s. I dC estès per sobre la roca.

L'any 2004 es feren, en previsió de la construcció d'un nou aparcament, nous sondejos ubicats en els carrers de Reding i del Governador González, i dirigits per P. Aliende i J. F. Roig (Codex). En el tram del carrer de Reding que ens ocupa s'obrí una rasa pràcticament contínua enfront dels núm. 40 a 46, subdividida en set trams segons els diferents salts produïts per la presència de serveis sanitaris en actiu. Els tres primers trams (davant el núm. 46) presentaven evidències de roca regularitzada, enderrocs de tàpia datable en època augustal i estrats d'incendi. Els trams 4 a 7 (davant els núm. 40-44) van proporcionar estructures pertanyents a un mateix edifici, atès que es trobaven a una mateixa cota i tenien característiques constructives similars: murs de *caementicium* i probablement de *quadratum* (espoliats) i paviments de *signinum*. Destaca una exedra amb un forat de desguàs, així com una claveguera coberta amb carreus, fets que serveixen als excavadors per proposar la presència hipotètica d'un conjunt termal. No hi ha datacions per als nivells constructius, però sí per al nivell d'incendi que destrueix l'edifici: final del segle III o principi del IV.

PAG - JRP - CPL

536. Av. de Prat de la Riba, 20 / Av. de Ramón y Cajal, 27-29

Definició: Enterraments, via? *Plànols:* D, 12.

Documentació: Foguet 1994b. *Bibliografia:* Foguet/Vilaseca 1995; Bea/Vilaseca 2000; Remolà 2000, 105-107; Baxarias 2002.

Descripció: La construcció d'un pàrquing comportà l'excavació en extensió de part d'una extensa necròpolis tardoantiga. La prospecció arqueològica fou dirigida l'any 1991 per J. J. Menchon (CAUT), i l'excavació arqueològica en extensió, l'any 1993 per G. Foguet (Tarraco 2000). Es tracta d'una zona perifèrica no residencial que conservava dos murs paral·lels i un segment de canalització d'aigua construïts sobre una estratigrafia del s. II dC. S'ha plantejat que aquests dos murs delimitessin una via, però no hi ha elements concloents respecte a aquest tema. Posteriorment, es generà una necròpolis en inhumació datada entre final del s. III i inici del s. IV fins a mitjan del s. V. S'han do-

cumentat uns 220 enterraments i s'han efectuat estudis antropològics i ceramològics. JMS

537. C. de Pere Martell, 10

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Amo 1973.

Descripció: Excavació arqueològica duta a terme entre els anys 1969 i 1971 d'una part de l'àrea funerària per part de l'equip de Recerques del Museo Arqueológico Provincial. Es documentaren 18 inhumacions en contenidors funeraris diversos i excavats en el tapàs o bé en una estratigrafia compresa entre els s. III i IV. JMS

538. C. de Pere Martell, 12

Definició: Enterraments, sarcòfag. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Amo 1973.

Descripció: Excavació arqueològica duta a terme per l'equip de Recerques del Museo Arqueológico Provincial entre els anys 1969 i 1971 en una part de l'àrea funerària anomenada de Pere Martell. S'han recuperat 14 inhumacions amb contenidors funeraris diversos, alguns dels quals es trobaven sota la vorera del carrer. Destaca un sarcòfag de pedra. Alguns enterraments s'associen a una estratigrafia dels s. III-IV. JMS

539. Av. de Ramón y Cajal, 31-33

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 13.

Descripció: L'any 1967 quedaren afectats nombrosos enterraments en inhumació arran de la construcció de l'immoble actual. JMS

540. C. de Pere Martell, 11-13

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Cortés 1981; Hernández/López 2001, 79.

Descripció: El 1978 la construcció de l'immoble ocasionà la documentació d'uns vuit enterraments, un dels quals pot ser que sigui un túmul amb *cuppa* superior. JMS

541. Av. de Ramón y Cajal, 35

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Amo 1973; Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 12.

Descripció: Entre els anys 1969 i 1971, les obres de l'immoble ocasionaren la realització de quatre sondejos i la descoberta de diversos enterraments amb fosses obertes en el tapàs o en un estrat de primera meitat del III dC. Es documentaren diferents tipus de contenidor funerari i les restes s'han d'incloure a l'anomenada necròpolis de Pere Martell. JMS

542. C. de Pere Martell, 15

Definició: Estructures indeterminades, enterraments, mausoleu, epigrafia. *Plànols:* D, 12.

Documentació: García/Remolà 2001. *Bibliografia:* Alföldy 1975; García/Remolà 2000.

Descripció: Excavació dirigida per M. García (Codex) l'any 1998. Es descobriren restes romanes que responen a la seqüència següent: entre la segona meitat de segle I dC i inici del II s'edifica una construcció d'ús incert amb murs de *caementicium* i paviments. La segueix una fase d'abandonament prèvia a la reutilització d'aquestes estructures com a edifici funerari, cosa que succeeix entre final del segle IV i inici del V. Aquest recinte acollia diversos enterraments —67— efectuats durant un temps dilatat (segle V-VI), segellats amb paviments de calç o *opus signinum*. A una fase posterior corresponen les restes medievals (arquitectòniques i funeràries) associades al santuari de Santa Magdalena de Bell-lloc, el qual se superposa a les restes descrites. En els estrats de destrucció es recuperaren una inscripció completa, fragments d'altres, així com petits testimonis de laudes musives. Cal esmentar que en aquest entorn es recuperaren les inscripcions RIT 10, 60, 175 i 208. Per motius aliens a la direcció científica, no hem pogut comptar amb la planimetria de les restes arqueològiques emplaçades a l'exterior del mausoleu. JLV - JMS

543. Av. de Ramón y Cajal, 37

Definició: Enterraments, sarcòfag. *Plànols:* D, 12.
Bibliografia: Berges 1969-1970b; Claveria 2001, 26 núm. 41.

Descripció: L'any 1969 fou recuperat, en el que aleshores era el número 35 del carrer i arran d'una nova edificació, un sarcòfag de plom i un altre de marbre blanc amb un frontal estrigilat. Aquest darrer es trobava introduït dins un receptacle d'obra. Es data, segons context, entre els segles III-V dC. La ubicació planimètrica d'aquesta estructura, obtinguda a partir de la referència bibliogràfica, és dubtosa. JMS

544. C. de Pere Martell, 17

Definició: Enterraments, epigrafia. *Plànols:* D, 12.
Bibliografia: Amo/Gras 1978; Cortés/Gabriel 1985, 77, núm. 7.

Descripció: Documentació d'un conjunt d'enterraments tardans que poden formar part de l'àrea funerària d'aquest indret, i recuperació d'un pedestal epigràfic. JMS

545. C. de Pere Martell, 20

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.
Bibliografia: Cortés 1981.
Descripció: L'any 1978, el Seminari d'Arqueologia de l'aleshores facultat de Tarragona efectuà una excavació en què va documentar vuit inhumacions en una gran diversitat de contenidors funeraris i sense estratigrafia associada. JMS

546. Av. de Ramón y Cajal, 39

Definició: Enterraments, estructures indeterminades. *Plànols:* D, 12.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 11.

Descripció: Els autors emplacen en aquest indret restes arquitectòniques i funeràries documentades per Hernández Sanahuja. JMS

547. C. de l'Alguer, 11-13

Definició: Edifici residencial, enterraments, mosaic. *Plànols:* D, 11.

Documentació: Navarro 1979, núm. 25. *Bibliografia:* Sánchez Real 1973.

Descripció: L'any 1965, la construcció de l'immoble núm. 11-33 propicià la localització de restes arquitectòniques, un mosaic decorat amb peixos i nou enterraments. L'autor esmenta que el mosaic, actualment conservat al MNAT, pot ser el fons d'una mena d'estany, ja que sota el mosaic aparegueren canonades de plom. L'edifici suburbà s'ha posat en relació amb les excavacions efectuades a l'immoble núm. 9 del mateix carrer. JMS

548. C. de Pere Martell, 19

Definició: Mausoleu, enterraments. *Plànols:* D, 12.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 77, núm. 6; Papiol 2004.

Descripció: Excavacions de Ll. Papiol (MAP) dutes a terme l'any 1971. Segons Cortés i Gabriel, en aquest solar es van documentar uns enterraments excavats a la roca. Segons Papiol, les sepultures tenien forma rectangular i estaven construïdes amb pedres irregulars i tallades segons la mida. També es va trobar part d'un mausoleu construït amb maçoneria que conservava unes quantes sepultures molt juntes. JMS

549. Av. de Ramón y Cajal / Av. de Roma (Parc de la Ciutat / Quinta de Sant Rafael)

Definició: Enterraments, *statio?*, troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària, mausoleu, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* D, E, e, 12.

Documentació: Aquilué 1992a, 634-670; Gallego 1998. *Bibliografia:* Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 77, núm. 2; Ted'a 1987; Agraz 1989; Remolà/Macias 1994; Remolà 2000; Gallego *et al.* 2002.

Descripció: Extensa àrea on s'havien recuperat, al llarg del segle XX, nombroses troballes arqueològiques i on s'han desenvolupat excavacions arqueològiques en extensió que no han exhaurit la totalitat de l'àrea arqueològica. Des del punt de vista historiogràfic, destaquem la recuperació del sarcòfag d'Aurelina i la de les inscripcions RIT 901 i 902. L'any 1987, el Ted'a, arran de la creació del parc actual, excavà part d'una necròpolis en inhumació formada entre els segles IV i V. Es descobriren les restes d'una possible *statio* o *mutatio* associada a la xarxa viària perifèrica. L'any 1990, obres mecàniques sense seguiment ocasionaren la recuperació d'una escultura femenina. L'any 1992, J. A. Remolà (Codex) dirigí una excavació a l'àrea de l'edifici romà. De les darreres excavacions disposem d'estudis antropològics i dietètics, amfòrics i també d'una gerra decorada proce-

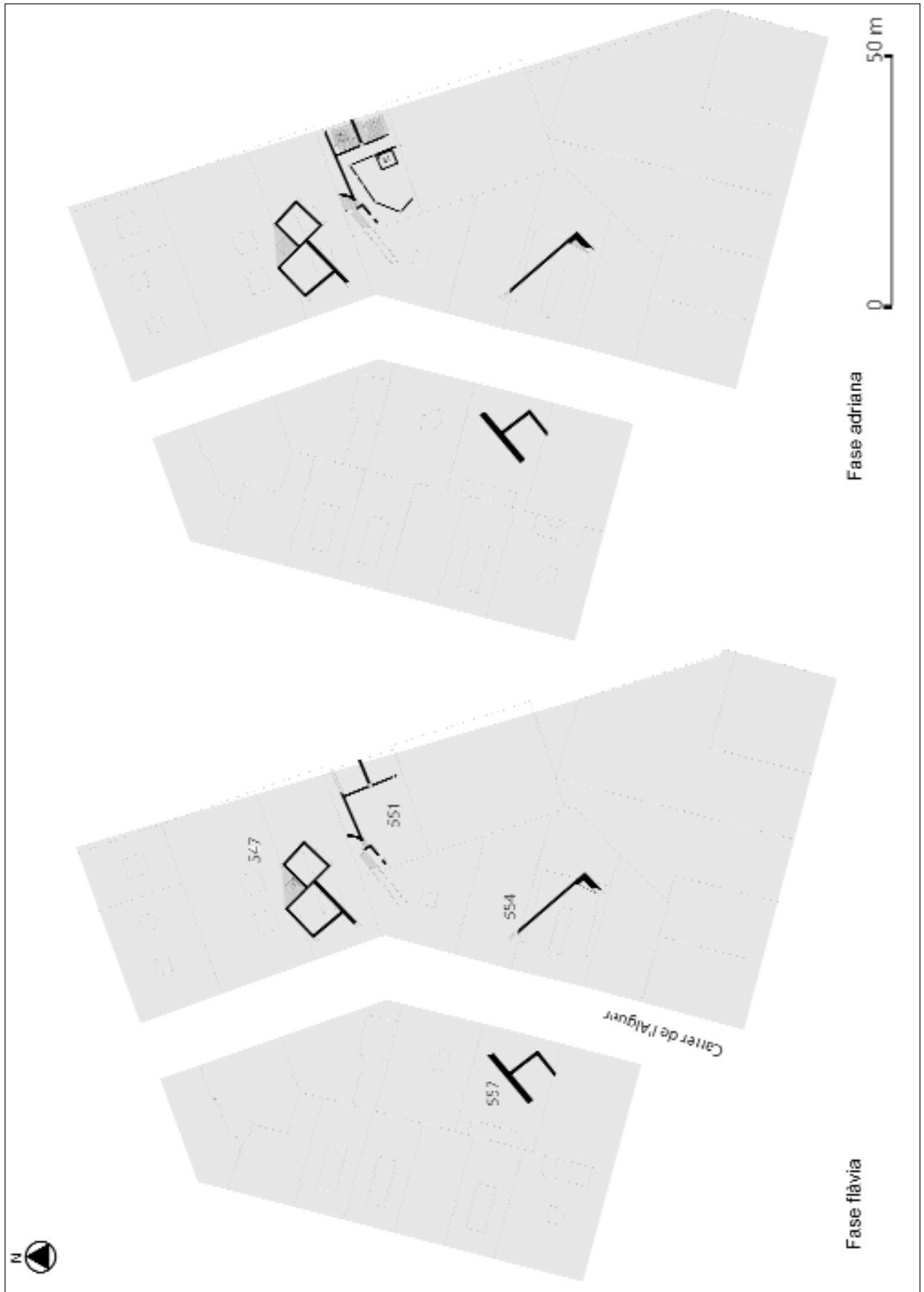

Fig. 54: Àrea arqueològica entorn del carrer de l'Alguer.

dent dels tallers de la Graufesenque en molt bon estat de conservació. JMS

550. C. de Jaume I, 2a / Av. de Ramón y Cajal, 46 / C. de l'Alguer, 10b

Definició: Enterraments, estructures indeterminades. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 81, núm. 27.

Descripció: Els autors recullen testimonis referents a l'aparició indocumentada d'estructures i enterraments. JMS

551. C. de l'Alguer, 9

Definició: Edifici residencial, mosaic, clavegueram, *triclinium*, nimfeu, decoració pictòrica. *Plànols:* D, 11.

Documentació: Puche 1995; Codex 1995b. *Bibliografia:* Macias/Puche 1997; Macias 2004d.

Descripció: Actuacions arqueològiques de Codex desenvolupades entre els anys 1994 i 1995, sota la direcció de C. Benet, J. M. Puche i J. A. Remolà, posaren de manifest la presència d'una *domus* suburbana augustal o tiberiana possiblement relacionada amb les restes de l'immoble núm. 11 d'aquest vial i documentades per Sánchez Real entre els anys 1969 i 1965. La casa se superposà a un edifici republicà escassament documentat i va patir dues reformes entre l'època flàvia i la primera meitat del segle II. La fase flàvia representa la continuació de la planta arquitectònica precedent i s'observa la inclusió d'una rica decoració parietal. La segona gran transformació destaca per la sumptuositat de l'edifici i per la modificació dels itineraris i funcions precedents. Arquitectònicament es coneix un gran espai obert envoltat d'un possible pòrtic i amb una fontana o petit nimfeu. Al costat, dues noves estances amb paviment enllosat, *opus sectile* central, sòcols aplacats de marbre i una nova decoració pictòrica que es poden tractar de *triclinia* contigus. Aquesta *domus* es mantingué en ús fins a mitjan s. III; hi ha evidències posteriors d'espoli que es mantingueren fins al segle V dC (fig. 54). Inspeccions oculars apunten l'existència d'un possible col·lector d'aigües residuals sota l'edifici excavat. S'ha de recordar que l'actuació no va exhaurir la seqüència estratigràfica. JPF - JMS

552. C. de Jaume I (cruïlla de l'av. de Ramón y Cajal)

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 137; Sánchez Real 1973, 177.

Descripció: L'any 1864, en terrenys del Sr. Andreu Sabadell, aparegueren restes funeràries datades en la segona meitat del s. IV. El 1869, sorgiren més restes funeràries en una finca propietat del Sr. Saturnino Ginesta. Ambdues troballes es localitzen a principi del carrer de Jaume I, però sense especificar en quin extrem. Possiblement les restes es troben, pel tipus i context arqueològic, a prop de l'avinguda de Ramón y Cajal. JMS

553. C. de Jaume I, 1 / Av. de Ramón y Cajal, 48

Definició: Clavegueram, enterraments. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Petrófilo 1961. *Bibliografia:* Sánchez Real 1973, 201.

Descripció: La construcció de l'immoble el 1961 ocasionà la descoberta de sis inhumacions i d'un segment de 100 m de longitud d'una conducció amb una secció d'1,2 m per 0,60 cm d'amplada. La conducció tenia un registre cada 23 m i transitava en direcció E-O. Aquesta canalització pot tenir relació amb la que es va visualitzar en el número 9 del carrer de l'Alguer (segons informació de J. M. Puche). JMS - JPF

554. C. de l'Alguer, 5

Definició: Cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* D, 11.

Documentació: Puche 1998b. *Bibliografia:* Sánchez Real 1973, 189 i seg.

Descripció: La construcció el 1960 d'un nou immoble va permetre la documentació de 41 enterraments cronològicament posteriors a dos murs associats als constatatats en el solar núm. 4 del mateix vial. L'autor matisa que l'angle que defineixen els dos murs pot respondre a un dipòsit. L'any 1998, l'excavació d'una caixa d'ascensor propicià una actuació dirigida per J. M. Puche (Codex). Es localitzaren tres inhumacions en contenidors amfòrics datats durant els segles IV i V (fig. 54). JPF

555. C. de Pere Martell / Av. de Ramón y Cajal

Definició: Enterraments, clavegueram. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Del Amo 1973; Cortés/Gabriel 1985, 77, núm. 8; Hernández/López 2001, 59-60, fig. 76-79.

Descripció: En aquest entorn cal situar la troballa de Mn. Serra Vilaró, que l'any 1942 va excavar una petita àrea on localitzà diverses sepultures. Correspon al topònim antic de Mas Aymat/Mas Murciano. També s'ha apuntat l'existència d'una claveguera que transitava entre els solars núm. 17-19 i 20 del carrer, i que podria arribar fins al solar núm. 37 de l'avinguda de Ramón y Cajal. JMS

556. C. de Jaume I, 5 / Av. de Ramón y Cajal, 54

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 24.

Descripció: Segons els autors, en aquest indret es localitzaren enterraments en inhumació. JMS

557. C. de l'Alguer, 4

Definició: Estructures indeterminades, enterraments. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Sánchez Real 1973, 203.

Descripció: En construir l'immoble aparegueren, l'any 1965, restes arquitectòniques que l'autor associa amb les descobertes en el solar núm. 5 de mateix vial. També aparegueren evidències funeràries que no es pogueren documentar (fig. 54). JMS

558. C. de l'Alguer, 3

Definició: Enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* D, 11.

Documentació: Bosch 2001b. *Bibliografia:* Sánchez Real 1973, 186.

Descripció: L'edificació de l'actual immoble l'any 1959 propicià la recuperació, integrades en una cista funerària, de plaques marmòries presumptament de revestiment de columnes o pilastres pertanyents a un gran edifici. L'any 2001, amb motiu de la instal·lació de la caixa d'un ascensor, es dugué a terme una intervenció parcial dirigida per Francesc Bosch (Codex) que no constatà restes arqueològiques. JMS

559. C. de Jaume I, 7

Definició: Enterraments, epigrafia. *Plànols:* D, 12.

Bibliografia: Ribas 1979.

Descripció: La construcció de l'immoble comportà la localització d'enterraments romans i la recuperació d'una inscripció. JMS

560. C. de Pere Martell, 28

Definició: Edifici residencial, clavegueram, via, sitges. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Remolà/Pociña 1998; López Vilar 2004.

Descripció: Excavació de l'any 1997 dirigida per J. A. Remolà (Codex) que permeté documentar nombroses restes de caire residencial. La documentació d'estratigrafia s'inicia amb diversos elements d'època tardorepublicana: encaixos de pals i sitges excavades a la roca. Entre el s. I aC i I dC, es construí una *insula*, de la qual es documentaren nombroses estructures i, parcialment, el seu sistema de clavegueram i un dels carrers adjacents. L'*insula* sembla articular-se mitjançant naus longitudinals i amb un pati interior on desguassava part del clavegueram. Els autors estableixen, per a les façanes O i E, una restitució hipotètica d'1 *actus* d'amplada. Aquest carrer és la continuació del documentat en el solar núm. 18 de l'avinguda de Roma, i és possible que es tracti de la ramificació de la via Augusta en el vessant sud-occidental de la ciutat. En època imperial es detecten diverses reformes, tant de l'edifici com de la via contigua. Durant l'antiguitat tardana es produïren actuacions d'obliteració, espoli i abandó de difícil identificació. No s'ha reproduït la planimetria d'aquesta excavació per manca d'autorització. JLV - JMS

561. Av. de Ramón y Cajal, 55

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 13.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 77, núm. 4.

Descripció: En construir-se l'immoble actual es constataren enterraments a 1,50 m de fondària del carrer. JMS

562. C. de Pere Martell, 25-27 / Av. de Ramón y Cajal, 56a

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí una prospecció arqueològica en què constata la inexistència de restes. JMS

563. C. de l'Alguer (enfrent del núm. 1)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 11.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines situa en aquest emplaçament restes romanes indeterminades. JMS - LPM

564. C. de Jaume I, 9-11

Definició: Enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, estatuària. *Plànols:* D, 12.

Documentació: García Noguera *et al.* 1999. *Bibliografia:* RSAT 1921a, 47; RSAT 1922, 127.

Descripció: L'any 1921, en un pati propietat del Sr. A. López Beltran, es localitzaren restes ceràmiques i una peça escultòrica en alabastre. L'any següent, arran de la construcció d'una claveguera, aparegueren restes funeràries. Segons R. Gabriel i R. Cortés, les segones troballes s'emplacen aproximadament enfrent dels núm. 9 i 9b del carrer de Jaume I. Excavacions dirigides per M. García, M. Díaz i C. Benet (Codex) l'any 1999 i en el solar núm. 11. Els treballs consistiren en una delimitació prèvia, el rebaix mecànic controlat de nivells moderns, l'excavació en extensió i el control de desmuntatge de les estructures. Es va documentar un únic estrat de 15-20 cm de potència que cobria la roca i que es pot datar a final d'època republicana i principi d'època imperial, així com un mur de pedra en sec que creua el solar en direcció est-oest i del qual només es conservava una filada de pedres lligades amb fang. Aquest mur pertany a l'*insula* documentada en el solar núm. 28 del carrer de Pere Martell. JMS

565. C. de Pere Martell, 28a-32 / C. de Mallorca, 25-31

Definició: Edifici residencial. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Esteban 1994; Ramon/Lara 1995; Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: Excavació d'urgència realitzada en dues campanyes per part de Codex. La primera, el 1994 sota la direcció de M. Esteban, consistí en l'obertura de sis sondejos. La segona, l'any 1995 sota la direcció d'E. Ramon i J. Lara, fou l'excavació en extensió de tot el solar. La presència d'estructures contemporànies en aquest solar havia suposat pràcticament l'eliminació de totes les restes antigues, especialment per un gran dipòsit de gas de planta circular de 21 m de diàmetre. Les restes romanes es concentraven al sud del solar, amb la periodització següent: fase republicana, amb tres murs en forma de T que semblen correspondre a dues estances d'un edifici domèstic datat al segle II aC, i fase imperial, amb alguns estrats datables entre final del segle II aC i IV dC. Cal esmentar, segons I. Valentines, l'existència d'un possible monument funerari en aquest indret. MEN - ERS

566. Av. de Ramón y Cajal, 68

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 13.

Bibliografia: Mir 2000a, 285-288.

Descripció: El 1998 s'intervingué en el solar i es van localitzar dos murs de pedra lligada amb fang i amb una cronologia del segle I dC que estaven colgats per un nivell de terra vegetal. No hi ha més construccions fins a mitjan 1940, quan es construí el convent de Santa Clara.

JLV

567. C. de Mallorca, 20 / C. de Jaume I, 13A

Definició: Poblat ibèric, estructures indeterminades, clavegueram, enterraments, edifici residencial. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Ramon/Burés 1993; Arbues *et al.* 1994. *Bibliografia:* Adserias *et al.* 1993, 1994a, 1994b, 1995.

Descripció: Excavació d'urgència en extensió entre els mesos de gener i març del 1993. La direcció va ser d'E. Ramon i L. Burés (Codex). L'estructura més antiga és un retall hemisfèric d'uns 5 m de diàmetre obliterat en la primera meitat del segle IV aC. Altres estructures negatives relacionades amb la fase ibèrica són alineacions de forats de pal que marquen parets de tovet reforçades amb estructura lignítica, així com forats solts. Tot plegat queda amortitzat al segle II aC. El següent element correspon a una claveguera obliterada en la primera meitat del segle I dC. La resta d'estructures formen part d'un edifici domèstic de construcció senzilla amb diverses fases posteriors de reforçament dels murs originals o de compartimentació d'espais, que es data, en el seu moment fundacional, en la primera meitat del segle II dC. També es documenta una claveguera que sembla funcionar amb aquest edifici. La fase de saqueig és del segle III, i en aquest moment s'efectuen tres inhumacions, una d'elles amb aixovar, amb què s'amortitzen les estances. Alguns murs situats al límit oriental del solar no tenen cronologia. Posteriorment, A. Cusó (Ecra) dirigí la realització de motlles de resines de les estructures negatives ibèriques excavades a la roca (fig. 55).

LBV - ERS

568. C. de Pere Martell, 34 / C. de Mallorca, 22-24 / C. de Jaume I, 13b-13c

Definició: Poblat ibèric, estructures indeterminades, edifici residencial, sitges, enterraments, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Burés/Ramon 1992. *Bibliografia:* Adserias *et al.* 1993, 1995.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida el 1992 per L. Burés i E. Ramon (Codex). Les restes es conservaven a la meitat sud-oriental del solar, i corresponen a tres fases cronològiques ben diferenciades:

1. Fase ibèrica. Dos retalls hemisfèrics identificats com a fons de sitges i tres habitacions de planta quadrangular retallades també a la roca. Dues de les habitacions són contigües i la tercera està separada uns 3 m, cosa que va fer pensar en el pas d'un carrer entre to-

tes dues. Aquesta última conservava dos esglaons d'accés, la llar de foc i un forn. Tot plegat queda obliterat al segle II aC.

2. Segle I dC. Corresponen a aquest moment dos o tres murs que s'endinsen en el solar veí (Pere Martell, 36 / Jaume I, 15).

3. Segle II dC. A principi d'aquest segle es data la construcció més espectacular. Es tracta de les restes d'un gran porticat del qual s'ha conservat la fonamentació de dues fileres de columnes o pilastres paral·leles que mostren els basaments carreuats (6 i 5, respectivament). Una de les fileres reaprofitava un mur anterior del segle I dC. Configuren un porticat que s'obria probablement a un gran pati.

4. Finalment, no hi ha cronologies per a un dels murs ni per a dos enterraments, que apareixen en el plànol però no en el text. Tampoc hi ha cronologies per als estrats d'abandonament. Cal anotar que, malauradament, part del solar fou rebaixat posteriorment sense control arqueològic, i que en el tall amb el carrer de Mallorca s'apreciaren una sitja i un fons d'habitació corresponents a la fase ibèrica (fig. 55).

LBV - ERS - JLV

569. C. d'Eivissa, 3-3b / C. de Jaume I, 14a / C. de Mallorca, 18 (pl. de Toros)

Definició: Via, mosaic, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* D, 12, 17.

Documentació: Sicaud 1993; Navarro 1979, 134 S, mosaic, núm. 24; Arxiu Valentines-RSAT. *Bibliografia:* Hernández Sanahuja 1885; Hernández/Morera 1892, 120 i 177; Sánchez Real 1973, 1990c; Mirambell/Sancho 1969-70, 151; Alföldy 1975.

Descripció: La construcció de la plaça de Toros comportà, el 1883, la destrucció de restes arqueològiques de caire residencial i la recuperació d'un conjunt numismàtic no conservat i d'un miliari que testimonia la reforma corresponent al pas de la via Augusta per Tàrraco (RIT 934). I. Valentines situa, sota l'arena actual de la plaça de Toros i a prop del carrer de Mallorca, les restes «de una gran plaza pavimentada de donde partía la Via Aurelia». També emplaça la recuperació del miliari sota la façana septentrional de la plaça, a prop del xamfrà entre els carrers de Mallorca i de Jaume I. Aquest parer contradiu la posició de Sánchez Real en relació amb l'indret de localització de la troballa (1990c, 138). Posteriors obres de reforma de la plaça de l'any 1965 comportaren la localització d'un mosaic integrat en estructures residencials, a més de materials arquitectònics (Sánchez Real 1973).

LPM - JMS

570. C. de Pere Martell, 36 / C. de Jaume I, 15

Definició: Poblat ibèric, estructures indeterminades, clavegueram. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Ramon/Burés 1991. *Bibliografia:* Adserias *et al.* 1993; Adserias *et al.* 1995.

Descripció: Excavació d'urgència del 1991 dirigida per

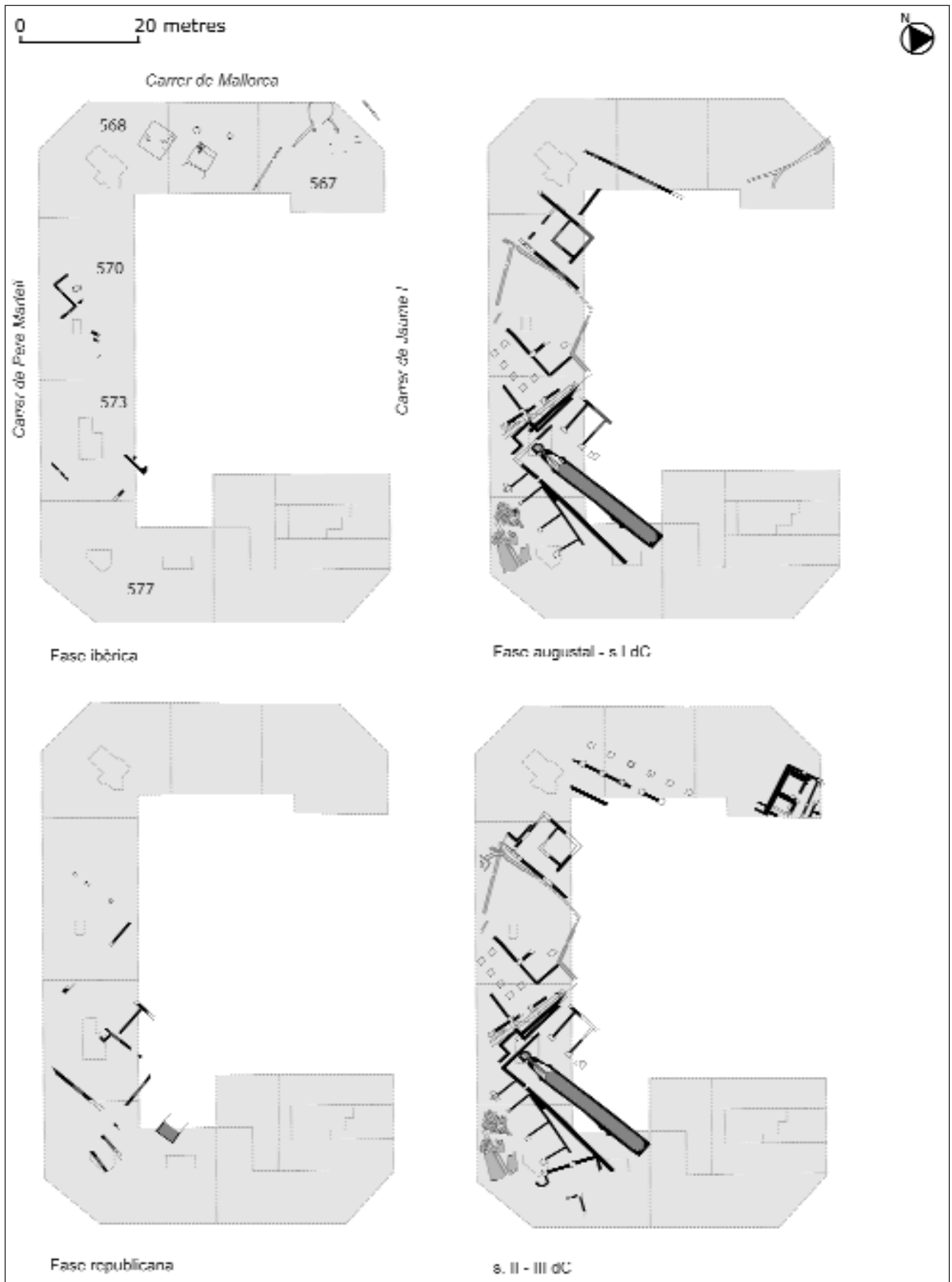

Fig. 55: Àrea arqueològica entorn del carrer de Pere Martell.

L. Burés i E. Ramon (Codex) (fig. 55). Es localitzaren restes ibèriques i romanes pertanyents a diverses fases:

1. Fase ibèrica. Restes de dues habitacions, una d'elles amb foc central, a banda d'algun tram de mur de poca entitat. Es daten al segle IV aC i s'obliteren en la segona meitat del segle II aC.

2. Fase republicana. Correspon a un moment d'intensa activitat que suposa l'arrasament de les estructures indígenes. Pertanyen a aquest moment un mur i una alineació de tres carreus, un dels quals presentava un orifici central que contenia un càlat amb restes d'un ritual fundacional.

3. Fase augustal. És un moment constructiu important. Es rebleix un petit barranc que queda substituït per una claveguera i es detecten dos àmbits de grans dimensions poc definits. Són característics els murs de carreuó amb angles reforçats per carreus ben escairats.

4. Mitjan de segle I dC. Hi ha una reforma d'aquest edifici monumental i s'edifiquen noves estructures. Destaca un pati porxat per tres dels quatre costats.

Segle II dC. Hi ha noves reformes en el gran edifici que no el modifiquen excessivament, amb un nou traçat de clavegueres, etc. A final del segle II o principi del III s'abandona la zona. LBV - ERS - JLV

571. Av. de Ramón y Cajal, 74 / C. de Frederic Mompou, 2-4-6

Definició: Sense restes, troballes aïllades de materials arqueològics. *Plànols:* D, E, 13.

Documentació: Peña 2002. *Bibliografia:* Curulla 2000b.

Descripció: L'any 1999 el Servei Arqueològic de la URV va dur a terme dues intervencions en aquest solar. La primera, dirigida per S. Molera, consistí en la realització de dues rases, on es localitzà una petita acumulació de ceràmica romana. La segona, dirigida per I. Peña, consistí en el control dels rebaixos de la totalitat del solar, sense que s'hi apreciessin restes. JLV

572. C. de Pere Martell, 35

Definició: Edifici residencial, cisternes i dipòsits, pou. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Adserias/León 1984; Adserias 1989. *Bibliografia:* Aquilué/Dupré 1986; Adserias/León 1993; Adserias *et al.* 1986, 1995.

Descripció: Aquest solar va ser objecte de dues excavacions parcials efectuades amb caràcter d'urgència. La primera, el 1984, sota la direcció de M. Adserias i A. M. León; la segona, el 1989, dirigida per M. Adserias (Servei d'Arqueologia). En la primera campanya s'obriren cinc sondejos de prospecció, quatre dels quals donaren resultats positius. A la cala 100 es trobà un muret republicà (segle I aC) i també altres murs que delimitaven dues habitacions rectangulars i un pou datables a mitjan de segle I dC, i que quedaven amortitzats el segle III dC. A les cales 200-300-900, també es detectaren dues fases: la primera consisteix en al-

guns murs del segle II aC, i la segona, en un mur i un empedrat construïts cap al 100 aC i que amortitzen els anteriors. Per sobre, tot estava cobert per un estrat del segle III dC.

En la segona campanya s'obriren nous sondejos després que els anteriors quedessin tapats. De les 11 cales, quatre donaren resultats negatius, cinc redescobriren estructures ja documentades en la primera campanya, i dues posaren al descobert dos murs romans nous, sense que se'n pugui precisar més la datació. En el sector oriental del solar es descobrí un conjunt de tres carreus de funció indeterminada, datat al segle II aC, i també un interessant dipòsit de planta rectangular amb mitjacanyes i una arqueta en el desguàs, així com l'inici de la canalització d'evacuació d'aigua. Es data en un moment posterior al segle I aC i s'abandona a partir del segle II dC. JLV

573. C. de Pere Martell, 38 / C. de Jaume I, 17

Definició: Poblament ibèric, estructures indeterminades, cisternes i dipòsits, clavegueram, pou. *Plànols:* D, 17. *Documentació:* Adserias/Ramon 1990; Burés/Ramon 1991. *Bibliografia:* Adserias/Ramon 1991; Adserias *et al.* 1993; Adserias *et al.* 1995.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida, en una primera fase, per M. Adserias i E. Ramon (Servei d'Arqueologia) i en una segona per L. Burés i E. Ramon (Codex) (fig. 55). En la primera, es va fer una excavació l'any 1990 d'un rectangle de 24 x 18 m. La segona fase s'efectuà l'any 1991 i s'excavà sota l'edifici actual aprofundint en alguns sectors. Les restes ocupen la totalitat del solar amb una complexa estratigrafia i una gran quantitat d'estructures. Els resultats, per cronologia, són els següents:

1. Fase ibèrica. Es documentaren alguns trams de murs ibèrics, un paviment i una llar de foc, relacionats amb estrats de final del segle V aC i del IV aC.

2. Final del segle II aC. Nivells que amortitzen estructures ibèriques. També hi ha una sèrie de murs, així com senyals d'un sacrifici ritual relacionat amb la trinxera de fonamentació d'un d'ells (un càlat amb ossos d'animal). És possible que un pou de boca quadrada sigui d'aquesta època.

3. Mitjan del segle I dC. Destaca un gran dipòsit de planta rectangular amb extrems arrodonits documentat ja en les primeres excavacions (26 x 3,5 m). S'insereix en un recinte rectangular limitat al S-O per un mur de contenció i al N-E per una successió d'estances rectangulars obertes al pati. A l'extrem del dipòsit es documenta una escalinata de cinc esglaons semicirculars que fa d'entrada, per sota de la qual discorre el canal de desguàs que duu a una arqueta de decantació quadrada i continua en la mateixa direcció fins a abocar-se a una conducció. L'arqueta té, en un nivell superior, dues obertures interpretades com a sobreixidors. Més al nord, una conducció d'obra queda encaixada entre dos murs, el septentrional reforçat amb carreus. Nous murs de difícil datació se superpo-

sen a algunes de les estructures i de vegades sembla que les reaprofiten (segle II?).

4. L'abandonament es produeix en la primera meitat del segle III, i es detecten estrats d'enderroc i saqueig en la segona meitat del segle IV. ERS - JLV

574. C. de Jaume I, 14 / C. d'Eivissa, 5

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Sicaud 1993; Arxiu Valentines-RSAT.

Bibliografia: Sánchez Real 1973, 177.

Descripció: Localització de restes funeràries en construir-se, l'any 1929, un immoble situat en un dels quatre xamfrans de la cruïlla dels carrers de Jaume I i d'Eivissa. La ubicació s'ha establert a partir de la informació descrita a l'arxiu Valentines. LPM - JMS

575. C. de Frederic Mompou, 8

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 18.

Documentació: García Noguera 2000.

Descripció: Delimitació dirigida per M. García (Codex) l'any 2000. Es realitzà una rasa de prospecció en què es documentà una capa de 65-85 cm de terra que cobria el terreny natural. Sense restes d'època antiga. MGN

576. C. de Francesc Bastos, 13 / C. de Robert Gerhard, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, 18.

Documentació: Carilla 1995.

Descripció: Excavacions d'urgència dirigides per A. Carilla (Cota 64) l'any 1995. Després d'extreure una potent capa d'enderrocs es deixà el solar a nivell de terra vegetal. S'obriren tres cales fins a la roca. No s'hi detectaren estructures ni estratigrafia antiga. ACS

577. C. de Pere Martell, 40 / C. d'Eivissa, 11-13

Definició: Estructures indeterminades, clavegueram, enterraments, pou, cisternes i dipòsits. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Ramon/Adserias 1989; Adserias/Ramon 1990. *Bibliografia:* Adserias/Ramon 1991; Adserias 1993; Adserias *et al.* 1995; Tarrats 2004.

Descripció: Inicialment, el MAP efectuà l'any 1979 sondejos dirigits per F. Tarrats i E. Terré. L'excavació es plantejà amb el rebaix de tot el solar fins a deixar vistes algunes estructures en planta, i després s'obriren algunes cales en els llocs on se situaven els pilonatges de l'edifici. Els resultats d'aquestes actuacions romanen inèdits. Més endavant es torna a cobrir el jaciment i un cop aixecada la nova construcció s'excavà, entre els anys 1989 i 1990, a la planta baixa (fig. 55). Inicialment, s'efectuaren sondejos i posteriorment actuacions només en els espais que quedaven lliures entre pilars i riostes. Les excavacions foren dirigides per M. Adserias i E. Ramon. Les restes foren les següents:

1. Fase republicana. Amb tres murs paral·lels i un estrat datables cap al 100 aC. De final del segle I aC hi ha un dipòsit de planta quadrangular tallat per un de posterior.

2. Mitjan segle I dC. Un estrat de terraplenament anul·la les estructures anteriors i es relaciona amb un gran edifici del qual s'ha excavat un gran pati o plaça quadrangular enllosada amb grans blocs que en un dels seus extrems presenta un brocal de pou fet de carreus amb els encaixos per a la tapa i la superestructura per penjar-hi la corriola. En un dels laterals hi ha una successió de blocs que s'interpreta com el basament d'una columnata o porticat. Paral·lel a la columnata hi ha un potent mur de carreuó que presenta un altre muret adossat, de funcionament conjunt, i que serveix de mur de contenció, ja que la zona situada a l'orient del mur es troba a una cota superior. Una claveguera que discorre per sota de l'enllosat correspon també al 50 dC.

3. Segle II dC. Remodelacions a les pavimentacions de terra i especialment un mur de planta angular reforçat amb carreus.

4. Segles III-V dC. Els primers estrats d'abandonament són del segle III dC. En la segona meitat del segle IV es detecta la presència d'espoliadors i a final del segle IV o principi del V un incendi acaba amb les restes.

En les conclusions de les memòries administratives també es parla d'alguns enterraments. Destaca la recuperació d'una copa de *terra sigillata* itàlica amb la representació de la mort d'Hipòlit (Tarrats 2004).

ERS - JLV

578. C. de Frederic Mompou, 10 / C. de Robert Gerhard, 5

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, 18.

Documentació: Díaz/Remolà 1999b.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 1999 en què s'efectuaren dues rases. El tapàs va aparèixer a escassos centímetres. MDG

579. C. de Robert Gerhard, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, 18.

Documentació: Mir 1999c.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per H. Mir (Nemesi) l'agost del 1999. S'obriren tres rases que no proporcionaren restes d'interès. La roca sorgí sota una capa de 20-80 cm de terra vegetal. HML

580. C. de Pere Martell (enfrent dels núm. 39 i 40)

Definició: Enterraments. *Plànols:* D, 17.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 21.

Descripció: Es recull informació oral de Francesc Barriach en relació amb la presència d'enterraments en aquest indret. Visualització efectuada l'any 1972 en obrir-se el clavegueram del carrer d'Eivissa. JMS

581. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer

Definició: Via, mausoleu, enterraments, epigrafia. *Plànols:* D, F, 17.

Documentació: Remolà/Sánchez Real 2004. *Bibliografia:* Remolà 2004a.

Descripció: L'any 2000, M. Tubilla dirigí, després de rebaixos no controlats per part de l'empresa adjudica-

tària de les obres, els rebaixos superficials del primer tram de la nova ronda urbana. No es constataren restes arqueològiques en aquesta tasca. Posteriorment, les obres d'urbanització per prolongar l'avinguda de Vidal i Barraquer, entre l'avinguda de Ramón y Cajal i el carrer Reial, s'iniciaren sense cap mena de control arqueològic, de manera que es destruïren restes romanes. La troballa d'una inscripció opistògrafa perfectament conservada i la denúncia a la premsa van fer aturar les obres. Més endavant, es va dur a terme l'excavació arqueològica només en aquelles àrees on calia fer rebaixos, tant per als nivells de preparació del nou ferm com per a la posterior col·locació de serveis. Així, una bona part del jaciment va quedar inexplorada i intacta, especialment aquella més meridional.

L'excavació fou dirigida per M. García i J. A. Remolà (Codex) durant els anys 2000 i 2001 amb finançament de l'Ajuntament de Tarragona. Es va determinar que la via romana que baixa pel camí de la Fonteta tenia un origen republicà, amb reformes en època augustal i posteriors. S'han documentat diversos mausoleus i enterraments altimperial associats a la via, i tombes dels segles III-IV. A principi del segle V es construeix un edifici d'ús indeterminat. S'ha reproduït la planimetria arqueològica facilitada per l'Ajuntament de Tarragona i no es disposa de periodització històrica de les restes. JLV - JMS

582. C. de Pere Martell, 39 / C. d'Eivissa, 15

Definició: Estructures indeterminades, enterraments, mausoleu. *Plànols:* D, 17.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 20.

Descripció: La construcció d'un immoble comportà pràcticament la destrucció de les restes funeràries, així com de dos murs d'*opus quadratum* en posició transversal respecte del carrer d'Eivissa. És molt probable que es tractés d'un mausoleu obert a la via romana. JMS

583. C. de Jaume I, 16

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Martorell 2000; Diloli 2002a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per S. Martorell entre el 22 de setembre i el 2 de novembre de 1998. El desmuntatge d'estructures es dugué a terme el juny del 1999 sota la direcció de J. Diloli. Totes dues actuacions les féu Cota 64. A la meitat meridional del solar hi havia una sèrie de cups que havien eliminat l'estratigrafia antiga. Es van fer un total de quatre sondejos, dos dels quals van quedar després units en una gran rasa central de 2 m d'amplada. Sota restes de fortificacions modernes es trobà un estrat del s. I aC-I dC, així com un mur romà. El desmuntatge d'estructures afectà només un baluard d'època moderna. JDF - SMC

584. C. d'Eivissa, 23

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informes administratius, la construcció de l'immoble no comportà la localització de restes arqueològiques, si bé aquests documents no detallen la profunditat dels treballs ni les característiques del subsòl. JMS

585. C. de Francesc Bastos, 18 / C. d'Eivissa, 23b

Definició: *Plànols:* D, 17.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1985, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí sondejos de prospecció que constataren l'existència de restes arqueològiques no descrites en la informació administrativa. JMS

586. C. d'Eivissa (tram entre el c. de Jaume I i el c. de Francesc Bastos)

Definició: Estructures indeterminades, mausoleu, enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, via, sarcòfag. *Plànols:* D, 17.

Bibliografia: Hernández/Morera 1892, 35-136; Amo/Barriach 1975; Gras/Ribas 1978b.

Descripció: El carrer d'Eivissa és la urbanització contemporània de l'antic camí medieval de la Fonteta que, a la vegada, perpetua una de les vies romanes més importants de la ciutat. Coneixem en aquest entorn la localització d'un sarcòfag anepigràfic per part d'Hernández Sanahuja. Obres de clavegueram efectuades el 1972 comportaren la descoberta d'estructures arquitectòniques, enterraments i un mausoleu funerari. Ha estat publicada una llàntia procedent d'aquesta actuació. Els anys 1992 i 1993, altres obres de serveis urbans promogudes per l'Ajuntament i dirigides per P. Calderón i E. Flandes (CAUT) comportaren la descoberta d'un segon monument funerari amb urnes cineràries (López Vilar 2006, fig. 267), part de la via romana identificada en els solars parells del carrer i diverses estructures arquitectòniques. Encara no se n'ha fet la memòria administrativa. JLV - JMS

587. C. de Jaume I, 18

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 16.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 81, núm. 34.

Descripció: Els autors esmenten la localització d'estructures arquitectòniques l'any 1965 en fer-se la nova casa. JMS

588. C. d'Eivissa, 16 / C. de Pere Martell, 42-44

Definició: Font pública, edifici residencial, via, mausoleu, mosaic, *triclinium*, elements decoració arquitectònica, decoració pictòrica, elements decoració arquitectònica, termes, estatuària, larari. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Pociña 2001; Pociña/Remolà 2001b; Pociña et al. 2003. *Bibliografia:* Adserias et al. 2000a; Pociña/Remolà 2003; Remolà/Pociña 2004.

Descripció: Excavacions dirigides per C. A. Pociña i J. A. Remolà (Codex). Després d'una primera campanya de prospecció i del rebaix mecànic del estrats superfi-

cials, s'emprengué l'excavació en extensió d'aquest solar (anys 1998-2001), on van aparèixer restes de gran importància i extensió. A l'època republicana correspon una gran font monumental pública i amb una arquitectura de tradició hellenística que se situava propera a la costa. Es mantingué en ús fins a l'antiguitat tardana, si bé amb diverses reformes que en modificaren l'aparença original. Tots aquests elements resten ocults sota l'immoble actual.

En els pilonatges efectuats per aixecar l'edifici es van localitzar principalment nivells de sorra de platja, la qual cosa indica que en aquesta època la costa era molt propera. També s'hi detectaren abocaments estratigràfics fets amb la intenció de guanyar terreny al mar i algun muret de pedra en sec. En època altimperial, la font es reforma i es converteix en un edifici tancat: al sud, amb un mur de carreus amb tres brolladors esculpits en forma de lleons jacents, i una coberta en volta de carreus, primer, i un sostre a doble vessant, després. Pel que fa al sistema viari, s'ha localitzat un únic carrer davant la font, en sentit E-O, tot i que possiblement en passava un altre pel darrere (camí de la Fonteta). És en aquest moment quan s'edifica una *domus* de notable entitat al sud de la font que presenta parets de *caementicium*, pintures parietals, columnes i un paviment d'*opus sectile*. Entre les estances documentades destaca un *triclinium* i un *lararium*.

En la segona meitat del segle III, hi ha una destrucció sobtada que implica l'incendi i ensorrament de la *domus*, amb l'embigat cremat i fragments de *signinum* del pis superior caiguts sobre el *triclinium*. Poc després, s'ensorra el sostre de la font, que era de *signinum*, i mai més tornarà a ser coberta. Al segle IV, es basteix una nova *domus* que envolta la font pel nord i l'oest. Presenta una gran sala amb mosaic i uns banys amb un porticat al nord. A l'est hi ha un petit carrer de viants que possiblement connectava el carrer situat davant la font amb el camí de la Fonteta. A l'altre costat del carrer es documenta una segona *domus*, menys luxosa que l'anterior, que posteriorment va esdevenir un edifici funerari. Totes aquestes construccions segueixen funcionant al segle VI, i al segle VII es documenta l'espoli dels elements constructius i el colgament de la font. No s'ha reproduït la planimetria d'aquesta excavació per manca d'autorització, així que només hem inclòs la informació gràfica publicada. JLV

589. C. de Jaume I, 20

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Ynguanzo 2002.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per D. Ynguanzo (Nemesis) l'any 2001 en què es feren tres rases. Una part del subsòl estava ocupada per una gran cisterna moderna. A l'altra, una capa de terra vegetal cobria la roca. JLV

590. C. A, UA 15, núm. 1

Definició: Poblament ibèric, estructures indeterminades,

horreum?, edifici portuari. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Bea 2004.

Descripció: En aquest indret es feren diverses actuacions d'urgència dirigides per D. Bea (Cota 64) els anys 2001 i 2002, d'alguna de les quals encara s'ha de fer la memòria administrativa. En aquest punt consta la continuació de les estructures portuàries identificades a l'immoble núm. 6-10 del mateix vial, així com altres àmbits de difícil interpretació.

Més a l'est es documentaren tres estances situades en l'època ibèrica. A un nivell superior, en direcció cap al carrer del Doctor Zamenhoff, destaquen també les restes d'una exedra voltada per quatre basaments i una columna, tots aquests elements *in situ*. Darrere d'aquest conjunt, es localitzà un parament de carreus de 2,5 metres d'alçada folrant l'espadat del terreny natural, que aprofundeix 1,5 metres que encara resten per excavar. Per aquesta banda també s'ha excavat en planta una conducció feta amb teules i un altre parament de carreus. Cada vegada és més evident que el conjunt d'aquestes restes pot estar relacionat amb la construcció romana en *opus caementicium* que fa anys que s'observa al costat est de les Cent Escalles, i que va estar interpretada com una possible torre romana (v. fitxa de la torre del carrer del Vapor). Es troben diversos elements arquitectònics dispersos, que corresponien a un mateix conjunt que encara s'ha d'excavar. A partir dels materials ceràmics recuperats, es pot dir que tot el conjunt dels *horrea* pateix una destrucció i abandonament durant la segona meitat del segle II dC. Posteriorment, ja dins el Baix Imperi, es documenta l'ocupació d'alguns dels àmbits de tot el conjunt excavat.

DBC

591. Ptge. de Ferrer i Duran, 10 / C. de Jaume I, 26-38 / C. A UA 15, núm. 6-10

Definició: Edifici portuari, latrines, elements decoració arquitectònica, pou. *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Bea 2004.

Descripció: A partir de diverses excavacions d'urgència dirigides per D. Bea (Cota 64) els anys 2001 i 2002 es descobriren importants restes pertanyents a magatzems altimperial associats al port de Tàrraco. Actualment, les estructures s'emplacen a banda i banda del carrer A de la UA 15. La primera fase constructiva d'època tardorepublicana la formen alguns murs dispersos mal coneguts, perquè s'hi superposen les estructures altimperial, que possiblement són d'època augustal.

Els magatzems portuaris s'estructuren a base de patis envoltats per pòrtics. Els murs són generalment de pedra lligada amb morter amb cara exterior d'*opus vittatum*, reforçat amb carreus. Els paviments, que mostren nombroses reparacions, són de *signinum*. Alguns dels elements més destacables són els següents: una porta emmarcada per dues columnes (de la qual queda el basament d'una) i un pati que compta amb dos pous, quatre brolladors d'aigua («rentadors»), unes la-

Fig. 56: Àrea arqueològica entorn de la UA 15.

trines i sis carreus encastats a la pavimentació i amb anelles de ferro. El conjunt queda abandonat a mitjan segle II dC. DBC

592. C. de Jaume I, 22

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Sánchez Gil 2002b.

Descripció: Excavació dirigida per J. Sánchez (Codex) l'any 2002 en què es va obrir una rasa al centre del solar. Es va aprofundir fins a 3 m, sense que es trobés l'estratigrafia antiga. JSG

593. C. A, UA 15

Definició: Poblat ibèric, cisternes i dipòsits, estructures indeterminades, *horreum*? *Plànols:* C, D, 16.

Documentació: Cabrelles 2004b, 2005.

Descripció: Arran de la instal·lació de serveis urbans, es procedí a l'excavació d'una sèrie de rases durant l'any 2004. L'actuació fou dirigida per I. Cabrelles (Cota 64). En aquesta rasa es localitzà un estrat del segle V dC que cobria estructures anteriors: dos murs i un abis de *opus caementicium* datat en la primera meitat del segle II dC. En una segona campanya dirigida pel mateix arqueòleg s'excavà un mur megalític d'època ibèrica que podia haver estat un element de protecció — potser un moll — enfront de possibles pujades del mar. En aquest sector s'han conservat restes d'època tardorepublicana i imperial clarament separades. Fins a l'actualitat, sabem que el poblat ibèric de *Tàrraco* s'estenia aproximadament entre els carrers d'en Soler, Gasòmetre/Mallorca, Pere Martell i Eivissa. Amb les excavacions a la UA 15, hem constatat que l'assentament ibèric arribava fins a la platja, i quedava delimitat per aquesta banda per un gran parament ciclopi usat com a protecció contra possibles pujades del mar.

El conjunt de les restes localitzades d'aquest període està format per tres petites cases, una conducció hidràulica (en el solar núm. 1 del vial A de la UA 15) i, com ja hem dit, destaca especialment per la seva monumentalitat el gran mur ciclopi. Conservat en una llargada de gairebé 20 m i fins a 2 m d'alçada, aquest parament està format per grans blocs irregulars de pedra calcària, de factura idèntica als blocs de la base de la muralla que emmarca la Part Alta de la ciutat. Cronològicament, només hem pogut datar l'abandonament entre mitjan o final del segle I aC. Les restes tan sols han estat excavades molt parcialment, però, a partir dels materials ceràmics trobats fora de context, sabem que hi havia una intensa ocupació ja al segle V aC.

D'època imperial documentem, en aquesta banda i a uns 20 m de les Cent Escales, un parament idèntic al dels *horrea* del costat de Jaume I. Aquest parament, format també per carreus alternats amb petit carreu, segurament correspon a un dels paraments de compartimentació dels *horrea*. D'aquesta manera, hem de pensar que encara no tenim el límit de la construcció per aquesta banda. Dins l'espai emmarcat entre aquest

parament i en sentit sud, trobem un gran dipòsit circular de 9,5 m de diàmetre i un altre, més petit i de forma rectangular, que se li adossa. Destaca la troballa d'una canonada de plom, sense marca, amb un aplic per connectar-la a una altra canonada principal.

ICA -AVC

594. C. de Francesc Bastos, 20 / C. d'Eivissa, 24

Definició: Via, estructures indeterminades, enterraments, mausoleu. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Puche 1993a; Vilaseca 1994b, 2006.

Bibliografia: Sánchez Real 1956b.

Descripció: Excavacions dirigides per J. M. Puche (Codex) l'any 1993. S'efectuaren un total de 10 sondejos a les tres naus dels antics magatzems Combalia, quatre dels quals a l'interior d'aquest solar. La construcció d'aquests magatzems a mitjan segle XX havia ocasionat l'afectació d'estructures i inhumacions d'època romana, tal com informà Sánchez Real. En els sondejos més propers a l'angle que formen els dos carrers es trobà estratigrafia altimperial associada a un mur que conservava una alçada de gairebé 1 m.

En les cales de prospecció dirigides per A. Vilaseca l'any 1994 (Cota 64) es feren 14 sondejos. Sota reompliments moderns, entre 2,20 i 3,45 m de profunditat, aparegueren murs i estratigrafia romana. Un dels murs es data en la primera meitat del segle I dC. En altres sondejos no hi ha restes, i en quatre més l'autor es refereix únicament a un substrat geològic de còdols i graves que, a partir d'excavacions posteriors en solars veïns, s'ha demostrat que era la preparació del paviment de la gran via romana del camí de la Fonteta.

Més endavant es dugué a terme l'excavació en extensió del solar amb què s'identificaren estructures republicanes anteriors al traçat de la via romana, amb la qual es relacionen dos mausoleus funeraris. Un d'aquests mausoleus és el documentat en el solar contigu. També apareixen altres recintes de difícil interpretació, així com una sèrie d'inhumacions.

JPF - AVC - JLV

595. C. d'Eivissa, 22

Definició: Via, mausoleu, edifici residencial, elements decoració arquitectònica. *Plànols:* D, 17.

Bibliografia: Remolà/Vilaseca 2000, 77-95.

Descripció: L'excavació d'aquesta parcel·la fou dirigida per A. Vilaseca (Cota 64) i va permetre localitzar tres paraments d'una habitació, datats en època tardorepublicana o durant el canvi d'era. Aquestes estructures foren cobertes pel traçat d'una via d'accés a la ciutat datada en època augustal i que presenta diverses fases de reompliment entre final del s. I i el s. II dC.

Al sud d'aquesta via apareixen dos mausoleus. El primer, datat en època julioclàudia, conserva les dues primeres filades de carreus amb un parament de 7,3 m de longitud (als quals s'han de sumar els de la parcel·la veïna) i 1,2 m d'altura. Pels voltants s'han recuperat peces d'*opus reticulatum* i un fragment de fris de pedra

Mèdol amb decoració vegetal que potser pertanyen a aquest gran mausoleu. El segon mausoleu s'adossa per l'oest al primer i es data al segle II dC. Del segle I dC és una construcció amb tres habitacions d'ús incert situades a l'oest d'aquest segon mausoleu, que són tallades per l'edifici de la veïna parcel·la del carrer d'Eivissa, 24. Tota l'àrea és amortitzada per una estratigrafia que cobreix tot el solar i que fa evident un arrasament i un desmantellament dels paraments arquitectònics entre els segles V i VI. Aquestes dades s'han de relacionar amb les obtingudes en el núm. 20 del carrer d'Eivissa. AVC

596. C. d'Eivissa, 18-20 / C. de Manuel de Falla, 1-3 / C. de Pere Martell, 41-43

Definició: Via, edifici residencial, estructures indeterminades, mausoleu, elements decoració arquitectònica, epigrafia. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Puche *et al.* 1997a. *Bibliografia:* Masó/Puche 1995; Adserias *et al.* 2000a; Alföldy 2004.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Puche, M. Adserias i M. García (Codex) entre els anys 1995 i 1997, en nombroses fases i que van incloure rases de delimitació prèvies, excavació en extensió i seguiment del desmuntatge de les restes descobertes. Les dades obtingudes en aquesta actuació s'han de relacionar amb el solar núm. 22 del carrer d'Eivissa.

Les restes més antigues pertanyen al període tardorepublicà: senzilles estructures d'habitatge datades al segle II aC, de clara tradició indígena. Són dues possibles habitacions de planta quadrangular, així com dos retalls a la roca quadrangulars, potser per encabir-hi dues habitacions més, i altres retalls a la roca que semblen correspondre a un sistema de recollida i decantació d'aigües. Pels voltants del canvi d'era, es construeix un ampli vial (uns 10 m) que s'ha mantingut fins a l'actualitat (històricament camí de la Fonteta i actualment carrer d'Eivissa). El ferm d'aquesta via romana fou realitzat mitjançant còdols i presenta nombroses reformes i recreixements de capes de terra. Al sud del vial es localitzen dos monuments funeraris d'època julioclaudia, de notables dimensions i afectats parcialment a la façana posterior en obres de rebaix anteriors a l'excavació. El primer (12,5 m de façana per uns 10 m de fondària) conserva una banquetta de carreus en el frontal de la via (potser un *podium*), i possiblement tipus d'edícula sobre podi. Aquest mausoleu continua a l'immoble núm. 22 i cal esmentar que fragments de cornisa denticulada que s'han recuperat a la zona poden provenir d'aquest edifici. En un moment posterior s'hi adossa un segon monument de característiques incertes.

La resta de l'àrea no s'edifica fins a mitjan segle I dC, quan es construeix un edifici del qual només coneixem alguns murs. D'època dels antonins són dos marges i un límit de parcel·lació agrícola format amb una alineació d'àmfores mig soterrades. Des de final del segle II i fins al IV sembla que hi ha un buit en l'activitat edilícia d'aquests solars. A final del segle IV

hi ha nous estrats que farceixen una possible pedrera i alguns murs massa fragmentaris per poder definir a quin tipus d'estructura pertanyen. Per últim, es van recuperar dos pedestals epigràfics fora de context (Masó/Puche 1995; Alföldy 2004, 167). JPF - JLV

597. C. de Jaume I, 31-33-35

Definició: Estructures indeterminades, enterraments. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines ubica en aquest indret la presència del que ell interpreta com a restes funeràries i portuàries. JMS - LPM

598. C. d'Eivissa, 30 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 30-34

Definició: Edifici residencial, enterraments, via, mausoleu. *Plànols:* D, 18.

Documentació: Diloli 2000; Curulla 2005a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida l'any 1999 per J. Diloli (Cota 64). Prospecció consistent en tres rases realitzades mecànicament per determinar la possible existència de restes arqueològiques. Es localitzà una tomba, restes de possibles murs i estratigrafia antiga. No s'arribà a excavar cap element. No disposem de planimetria referent a aquesta actuació. L'any 2001, Ò. Curulla (Nemesis) desenvolupà una excavació arqueològica en extensió continuada el 2002 per Cota 64 (amb direcció de G. Foguet). De la segona actuació no es disposa de memòria administrativa. De l'actuació de Nemesis destaca la troballa d'un vial romà, un mausoleu de carreus de planta quadrada, estructures arquitectòniques datables entre el segle I dC i V, i estratigrafia que arriba fins a final del segle VII o principi del VIII. També destaca una àrea funerària tardoantiga. JDF - OCF - JLV

599. C. de Francesc Bastos, 22

Definició: Termes, enterraments. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Sánchez Real 1956b; Puche 1993a; Bea 1999a. *Bibliografia:* Remolà/Vilaseca 2000, 87-88.

Descripció: Excavacions dirigides per J. M. Puche (Codex) l'any 1993. S'efectuaren un total de 10 sondejos a les tres naus dels antics magatzems Combalia, dos dels quals a l'interior d'aquest solar. Es detectà estratigrafia altimperial i baiximperial, així com un possible mur. Anteriorment, Sánchez Real ja havia informat de la troballa, en procedir-se a la construcció dels magatzems, de l'afectació de murs i d'inhumacions d'època romana. Més endavant, s'efectuà una excavació d'urgència dirigida per D. Bea (Cota 64) els anys 1995 i 1996. En aquestes dues parcel·les es feren quatre rases de delimitació que corresponien als llocs on s'havien de fer els pilonatges de l'edifici. Un sector fou ampliat en documentar-se vestigis arqueològics. La resta quedà per excavar i ocult sota l'edifici de nova construcció.

Es tracta d'uns àmbits de difícil interpretació funcional, però sense dubte pertanyents a uns banys pri-

vats, com ho mostra la presència d'una sala proveïda d'hipocaust i també dues sales pavimentades amb *signinum*. Les estructures exhumades es daten en la primera meitat del segle I dC. L'ensorrament del paviment de l'hipocaust es produeix en la primera meitat del segle II, abans de la destrucció o enderroc de tot l'edifici, que va ser més tard, a final del segle III o principi del IV. Posteriorment (segles IV-V), es detecten petites remocions del terreny, així com un enterrament infantil en àmfora sobre l'antic hipocaust. JPF - DBC - JLV

600. C. de Manuel de Falla, 5

Definició: Enterraments, abocador residus urbans. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Teixell/Remolà 2000. *Bibliografia:* Díaz/Otíña 2002.

Descripció: Excavació en extensió dirigida per I. Teixell (Codex) l'any 1997. S'excavà la totalitat del solar fins al nivell geològic. El terç oriental havia estat arrasat prèviament durant les obres de construcció de l'edifici núm. 3 del mateix carrer. Es documenten tres abocaments de material datables a mitjan segle I dC. A final del segle III, comença a formar-se una àrea d'enterraments (15 documentats) que té un període de funcionament aproximat d'un segle. S'han estudiat part de les restes ceràmiques. ITN

601. C. de Francesc Bastos (tram entre el c. d'Eivissa i el c. de Manuel de Falla)

Definició: Edifici residencial, enterraments, *horreum*? *Plànols:* D, 17.

Documentació: Menchon 1994c.

Descripció: Excavació dirigida per J. J. Menchon (CAUT) l'any 1992. Excavació d'urgència realitzada amb motiu de la instal·lació d'un gran col·lector d'aigües, quan les obres ja havien destruït part de les restes arqueològiques. És la continuació del col·lector del carrer d'Eivissa excavat a principi dels anys 70 i que també ocasionà la destrucció de restes.

Després d'extreure'n mecànicament els nivells més superficials, s'excavaren dos sectors que van aportar els resultats següents: una primera construcció del segle I dC caracteritzada per diversos murs en paral·lel (potser un *horreum* agrícola) amb una segona fase que l'amortitza a principi del segle II, moment en què s'edifica una *domus* suburbana d'on s'excavaren diversos àmbits, un dels quals pavimentat amb *opus sectile*. Una darrera fase, ubicada *grosso modo* entre els segles II i IV, es caracteritza per diverses reformes en aquesta *domus*, consistents fonamentalment en redistribucions de l'espai. Un total de 12 tombes (tres del segle II i nou dels segles IV-V) s'ubiquen amortitzant l'espai d'hàbitat. JMB

602. C. de Francesc Bastos, 24 / C. de Manuel de Falla, 7

Definició: Edifici residencial, enterraments, latrines. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Puche 1993a. *Bibliografia:* Sánchez Real 1956b, 58.

Descripció: Excavacions dirigides per J. M. Puche (Codex) l'any 1993 en què s'efectuaren un total de 10 sondejos a les tres naus dels antics magatzems Combalia, quatre dels quals a l'interior d'aquest solar. Sánchez Real informa de la troballa, en procedir-se a la construcció dels magatzems Combalia, de l'afectació de murs i inhumacions d'època romana. La roca apareix a poc més de 3 m de profunditat. A les dues cales ubicades més a l'est els resultats foren negatius. En canvi, a les dues més occidentals i properes al carrer de Francesc Bastos, es trobaren murs de *caementicium* i estratigrafia baiximperial.

L'any 1995, A. Carilla (Cota 64) va efectuar l'excavació en extensió del solar (la memòria es troba en curs d'elaboració). S'hi trobaren murs pertanyents a un edifici de caire domèstic bastit en època flàvia. Aquest edifici incloïa unes latrines i es va mantenir en ús fins al s. III. S'hi documenta una segona reocupació funerària datada entre els s. III i V dC. ACS - JPF - JLV

603. C. de Francesc Bastos, 17 / C. d'Eivissa, 26 / C. de Manuel de Falla, 9 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 38 (Casa del Mar)

Definició: Edifici residencial, enterraments, epigrafia, decoració pictòrica. *Plànols:* D, 18.

Documentació: Pellejà 2002c. *Bibliografia:* Cortés/Gabriel 1985, 80, núm. 16; Alföldy 1993; Vilalta/Tarrats 1993.

Descripció: Els anys 1979 i 1980 es va fer una excavació d'urgència dirigida per Francesc Tarrats (Museo Arqueológico Provincial), en què es van documentar restes d'una villa romana —murs, dipòsits i conduccions— més nivells d'abocament i ceràmiques del segle I dC. A més, aparegueren enterraments en àmfora, *tegulae*, cista, taüt de fusta, de murets, etc. Un enterrament en nínxol excavat a la roca aportà un tresoret i una làpida funerària. També es coneix una possible cripta (o potser un mitreu) amb pintures murals i grafitis. D'aquests treballs prové un epígraf cristià de final del s. IV (Alföldy 1993, nota 109).

Noves excavacions d'urgència de l'any 1988, dirigides per M. Vilalta i F. Tarrats (MNAT) al nord i oest de la cripta, permeteren descobrir una seqüència que comença el s. I dC. Es documentaren les escales d'accés a la cripta pel costat nord —que posteriorment havien estat tapiades— i una piscina de grans dimensions al nord de la cripta amb sepulcres en *formae*. En total, més de 30 enterraments. Aquestes troballes romanen inèdites. La darrera excavació d'urgència fou dirigida per R. Pellejà (Cota 64) entre el 25 de juny i l'1 de juliol de 2002 al sud de la Casa del Mar amb motiu de la construcció d'unes escales. S'hi obrí una cala de 2,35 x 2 m en què localitzaren dos enterraments orientats E-O. JLV - RPV

604. C. de Francesc Bastos (tram entre el c. d'Eivissa i el c. de Manuel de Falla)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 18.
Documentació: Tubilla 1999c. *Bibliografia:* Tubilla 2000g.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1997. Consistí en el control de l'obertura de rases per a la instal·lació de clavegueram en diversos carrers. La rasa del carrer de Francesc Bastos baixava fins a 1,60 m de profunditat i no es va arribar a nivells romans. MTM

605. C. de Manuel de Falla (tram entre l'av. del Cardenal Vidal i Barraquer i el c. de Pere Martell)

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* D, 17.
Documentació: Tubilla 1999c. *Bibliografia:* Tubilla 2000g.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1997. Consistí en el control de l'obertura de rases per a la instal·lació de clavegueram en diversos carrers. Al carrer de Manuel de Falla (entre el carrer de Vidal i Barraquer i el de Pere Martell) es documentà estratigrafia romana a 1 m de profunditat. També una acumulació de pedres sobre un estrat del s. I dC coberta per un estrat medieval. MTM

606. C. de Jaume I, 38

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* C, D, 16.
Bibliografia: Hernández/Morera 1892, ap. 2, 51; Morera 1910.

Descripció: L'any 1892, es localitzaren restes presumptament romanes interpretades per E. Morera com a vestigis d'un moll massís que protegia el port romà de les avingudes del riu Francolí. El coneixement actual de l'entorn preveu que, si es tractés de restes romanes, aquestes podrien tenir relació amb les ara conegudes en els immobles contigus i, consegüentment, haurien de pertànyer a recintes arquitectònics de caire portuari. JMS

607. C. de Jaume I, 41

Definició: Mausoleu. *Plànols:* D, 16.
Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 81 núm. 35.
Descripció: L'any 1945 foren descobertes les restes d'un possible monument funerari. JMS

608. C. de Jaume I, 43 / C. de Felip Pedrell, 1

Definició: Enterraments, estructures indeterminades. *Plànols:* D, 16.
Documentació: Sicaud 1993; Díaz/Remolà 1999a; Diloli 2002b, 2003. *Bibliografia:* Hernández/Morera 1892, 135; Sánchez Real 1973.
Descripció: A final del s. XIX es localitzaren diversos enterraments. L'any 1999 s'hi féu una delimitació que va consistir en una rasa al centre del solar perpendicular al carrer de Jaume I. L'actuació fou dirigida per M. Díaz García (Codex). S'hi van localitzar estructures romanes, que es van documentar, però no van ser ex-

cavades, sinó protegides i cobertes novament. Un estrat contemporani d'uns 2 m de potència cobria les restes d'un edifici funerari amb el qual es relacionaven un mínim de cinc inhumacions. La seva cronologia és d'època tardana avançada i fins i tot pot ser visigoda.

La segona intervenció es féu entre els mesos d'octubre i desembre del 2000, dirigida per J. Diloli (Cota 64). Després de fer-hi algunes cales per determinar la presència de restes, el solar s'excavà en extensió. Sota estructures del segle XIX —restes d'un habitatge i de fortificacions— es trobaren estructures romanes. Hi ha absència de nivells republicans. La primera evidència és un enterrament datat *grosso modo* en època altimperial. Sobre aquest s'edificà una construcció durant la primera meitat del segle III que perdura fins al segle IV o fins i tot fins el V. Es tracta d'espais suposadament domèstics construïts amb materials senzills. MDG - JDF

609. C. de Pere Martell, 48-50 / C. de Felip Pedrell, 3-5

Definició: Edifici residencial, edifici portuari, via, termes, mausoleu, enterraments, clavegueram. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Pociña 2001; Pociña *et al.* 2003. *Bibliografia:* García/Remolà 2000; Adserias *et al.* 2000, 2002.

Descripció: Actuacions arqueològiques dirigides per C. A. Pociña (Codex) arran de l'edificació de nous habitatges. Es va tractar de treballs arqueològics de gran extensió desenvolupats entre els anys 1998 i 2001. Els nivells més antics són sorres de platja. En època republicana es documenten un seguit d'estructures de drenatge (canalitzacions d'obra o amb àmfores connectades) i reompliments amb abocaments de ceràmica (especialment àmfores d'origen italià) destinats a convertir aquesta àrea d'aiguamolls en zona urbanitzable. També en aquesta època es localitzen alguns murets que semblen correspondre a edificis de poca importància, articulats potser mitjançant vials paral·lels i transversals a la línia de costa, de difícil definició per la superposició d'estructures posteriors.

En època altimperial es produeix un nou projecte constructiu. S'arrasen les estructures anteriors i sobre la *tabula rasa* se'n fan de noves. Primerament, la xarxa viària, proveïda del corresponent clavegueram i amb paviments de graves compactades, amb ceràmica, fang i poca calç. A l'immoble del carrer de Pere Martell se n'han identificat dos trams. El primer, d'11 m d'amplada, es troba al sud de la parcel·la, és la continuació del tram localitzat al carrer de Felip Pedrell, 8-12, i queda just al costat de la línia de costa. La façana septentrional d'aquest carrer es configura com una *porticus* marítima amb naus orientades al sud i portes obertes en aquest carrer.

El segon carrer és perpendicular a l'anterior i es troba a l'oest de la finca del carrer de Pere Martell. És una via més estreta que neix en el tram costaner i que

probablement connectava amb el vial del camí de la fonteta (carrer d'Eivissa). Se situa entre dues naus de la *porticus*. Les naus portuàries s'aixequen amb sòcol d'*opus caementicium* reforçat amb pilars de grans carreus, murs de tàpia o tovet i paviments de terra batuda argilosa. Es tracta d'edificis de naus paral·leles, allargades en sentit transversal a la costa, i amb paral·lels arquitectònics a tots els ports importants de la Mediterrània romana. Amb el pas del temps aquestes naus es compartimenten: elements com ara una cuina trobada al NO de la parcel·la o el fet que algunes estances estiguin decorades amb pintures, semblen indicar un possible ús com a habitatge. En la segona meitat del segle III hi ha un incendi sobtat que provoca l'enfonsament de les naus i el colgament dels vials. Sobre les ruïnes es localitzen enterraments aïllats datats entre els segles III i IV. Al segle IV, es construeix una *domus* que disposa de banys i, a l'altre extrem del vial, un edifici funerari annex que ocupa de forma total o parcial els vials altimperialis. Perduren fins al segle VI, i al VII s'hi documenta ja un espoli de materials constructius. CPL

610. C. de Manuel de Falla, 8

Definició: Enterraments, pedrera. *Plànols:* D, 17.
Documentació: Ynguanzo 2003. *Bibliografia:* Peña *et al.* 2002.

Descripció: L'any 2001 es desenvolupà una delimitació dirigida per R. Fabregat (Nemesis) a partir de quatre rases en què es va documentar el subsòl geològic i restes arqueològiques. Posteriorment, M. D. Ynguanzo (Nemesis) dirigí una excavació en extensió en un angle del solar. S'hi documentaren 20 enterraments d'entre la segona meitat del segle III i principi del segle IV. També s'exhumà un mur, el possible límit de la necròpolis. Tot i no trobar-hi evidències, els arqueòlegs apunten la possibilitat que els enterraments ocupaven l'esplanada creada per la pedrera romana que es detecta en immobles contigus. S'ha efectuat un estudi antropològic dels enterraments, alguns dels quals compaven amb aixovars funeraris de rellevància. JLV

611. C. de Felip Pedrell (tram entre el c. de Pere Martell i el c. de Jaume I)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, 16.
Documentació: Roig/Remolà 2001a-b.
Descripció: Excavació dirigida per J. F. Roig (Codex) l'any 2001 que va consistir en el control del rebaix d'aquesta zona de carrer a 1,20 m de profunditat de la rasant actual. No es va arribar a estrats d'època antiga. En una segona fase es va fer el seguiment del desmuntatge dels murs d'època moderna (baluard de la Reina Amàlia) que havien quedat al descobert. JRP

612. C. de Pere Martell, 45-47 / C. de Manuel de Falla, 2-4 / C. de Felip Pedrell, 7-9

Definició: Clavegueram, via, termes, mausoleu, enterraments, edifici residencial. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Adserias 1999. *Bibliografia:* Remolà/Vilaseca 2000; Macias/Remolà 2004.

Descripció: Excavacions arqueològiques dirigides per M. Adserias (Codex) entre els anys 1995 i 1996. Incomprendiblement, el Servei d'Arqueologia determinà que s'hi fessin sondejos estratigràfics, coincidint amb els fonaments dels nous immobles, en lloc d'una excavació arqueològica en extensió. Molts d'aquests sondejos s'hagueren de modificar en localitzar troballes arqueològiques i esquivar-les per poder-hi inserir els fonaments de l'immoble. Es feren uns 180 sondejos estratigràfics que han permès la documentació parcial d'estructures arquitectòniques, mausoleus funeraris, segments viaris i un conjunt termal. És obvi, però, que la metodologia d'excavació establerta dificulta enormement la comprensió i anàlisi científica d'aquesta excavació. Es tracta d'una tasca que encara no s'ha executat i, a hores d'ara, resulta molt difícil la periodització d'aquestes restes. JMS

613. C. de Manuel de Falla, 6 / C. de Felip Pedrell, 11

Definició: Estructures indeterminades, pedrera, enterraments, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Vilaseca/Carilla 1997. *Bibliografia:* Remolà/Vilaseca 2000; Adserias *et al.* 2000a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla i A. Vilaseca (Cota 64) entre els anys 1995 i 1996. Es dugué a terme el rebaix d'estrats moderns, cales als pilars i, finalment, l'excavació en extensió. El solar conté restes en dues àrees diferenciades. Al sector nord, amb la roca molt superficial, es localitza una pedrera de planta semicircular que s'obre a l'oest, explotada des d'època tardorepublicana o augustal fins a final del segle II o principi del III, en què la cavitat és reomplerta. Llavors, s'utilitzà com a àrea d'enterrament, amb 14 sepulcres datats entre els segles III i V. Alguns contenen aixovars funeraris, així com estructures destacables: dos túmuls d'obra i un sarcòfag de plom. Al sector sud, amb restes d'habitacions, es troben dos murs tardorepublicans i tres pilars alineats. Tot queda amortitzat per estructures d'una segona fase datades el 50-75 dC. Es tracta de murs de *caementicium* amb basament de còdols que delimiten dues habitacions i un passadís. S'abandonen a final del segle II i principi del III, amb una reocupació en el Baix Imperi. També es recuperen tres petits fragments d'inscripció, possiblement funeràries. ACS - AVC - JLV

614. C. de Felip Pedrell, 4

Definició: Estructures indeterminades, enterraments. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Adserias 1998a; García Noguera *et al.* 2002.

Descripció: Després d'unes prospeccions preliminars dirigides per M. Adserias (Codex) l'any 1998, s'empenqué l'excavació del solar en extensió, dirigida per M. García, C. A. Pociña i I. Teixell.

Sobre uns estrats de base de sorres es localitzen alguns nivells amb materials dels segles I i II dC. Tres tombes de *tegulae*, una de les quals amb el cos d'un gos, es daten en la primera meitat del segle III dC. En la segona meitat del segle IV, es construeix un edifici que ha estat excavat en la seva totalitat. Destaca una gran estança amb accés directe des del carrer mitjançant un arc. Hi ha un segon edifici del qual s'ha excavat una petita part, així com dos carrers molt estrets. En la primera meitat del segle V, l'àrea és abandonada, i al final del mateix segle o ja al VI, es documenta l'espoli de materials constructius. MGN - CPL - ITN

615. C. de Manuel de Falla, 10 / Av. de Vidal i Barraquer, 40-42 / C. de Felip Pedrell, 13

Definició: Edifici portuari, enterraments, pedrera, *fullonica*, via. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Otiña 2001; Sánchez Gil 2004; Díaz García 2006.

Descripció: L'any 2001, es dugué a terme la delimitació i excavació arqueològica del solar en extensió, sota la direcció de P. Otiña i J. Sánchez Gil, respectivament (Codex). S'hi van fer dues rases i es constatà estratigrafia i estructures romanes. Posteriorment, entre els anys 2003 i 2004, aquesta parcel·la fou edificada i es féu el seguiment i control dels treballs arqueològics finals. L'actuació comptà amb la direcció de M. Díaz (Codex).

El resultat de totes aquestes actuacions és la documentació de part del front de pedrera que ja es coneix en immobles adjacents. La seva cronologia s'emplaça en època tardorepublicana o altimperial. A mitjan segle II dC, l'explotació s'acaba i el rebaix és regularitzat per poder-hi traçar un vial periurbà, al costat del qual s'aixecaren possibles naus d'emmagatzematge construïdes per murs en *opus caementicium*. Entre el final del s. II i inici del IV, els magatzems són compartimentats amb la instal·lació d'un dipòsit i noves pavimentacions que es relacionen amb una *fullonica*. Entre els segles IV i V, es té constància de dos enterraments pròxims a estructures tardoantigues indeterminades. No s'ha reproduït la planimetria d'aquesta excavació, generada fonamentalment en l'excavació en extensió, per manca d'autorització. JLV - JMS

616. C. de Jaume I, 45-49 / C. de Felip Pedrell, 2 / C. de Smith, 67

Definició: Estructures indeterminades, enterraments, clavegueram, mausoleu. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Pociña 2000. *Bibliografia:* Pérez 1991, fig. 2-30.

Descripció: Ja d'antic es coneixia la presència de restes en aquest indret. Inicialment, s'efectuà una excavació d'urgència dirigida per C. A. Pociña (Codex) l'any 2000. S'hi van fer tres rases per valorar la presència de restes antigues en el subsòl. Sota un potent estrat contemporani de 2,50 m, es trobà estratigrafia romana i es documentaren dos murs possiblement romans. A 1,5

msnm i sota aquestes evidències hi havia sorra de platja. L'any 2001, P. Adiego (Cota 64) hi dirigí l'excavació arqueològica en extensió. Quedaren al descobert estructures altimperial: dues conduccions, restes d'un monument funerari de carreus i algun mur, així com nombrosos focs sobre sorra de platja. De cronologia baiximperial són diversos murs i quatre sepulcres. La memòria d'intervenció es troba en fase de realització.

CPL - PAE - JLV

617. C. de Felip Pedrell (tram comprès entre el c. de Francesc Bastos i el c. de Pere Martell)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Tubilla 1999c. *Bibliografia:* Tubilla 2000g.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1997. Consistí en el control de l'obertura de rases per a la instal·lació de clavegueram en diversos carrers. Al carrer de Felip Pedrell (entre el de Francesc Bastos i Pere Martell) es localitzaren restes a 50 cm de profunditat. Concretament, un paviment d'*opus signinum* en una longitud de 12 m, però dels darrers 6 m només en restava la preparació. Uns metres més endavant es conservava un mur i un altre paviment de pedres lligades amb calç. MTM

618. C. de Pere Martell, 52-54 / C. de Felip Pedrell, 6 / C. de Smith, 71-69

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 16.

Documentació: Puche *et al.* 1997b.

Descripció: Arran de l'edificació d'un nou immoble s'efectuaren diverses actuacions arqueològiques dirigides per M. Adserias, P. Ll. Artigues i J. M. Puche (Codex) entre els anys 1995 i 1996. Malgrat l'extensió del solar, les restes documentades foren escasses per les afectacions derivades de la construcció del baluard de la reina Amàlia (s. XIX) i per l'excavació d'un refugi de la guerra civil. A més, els treballs d'excavació no exhauriren la seqüència estratigràfica. La seqüència és la següent. Els elements més antics són tres murs de carreus que sorgeixen en punts molt distants entre ells, coberts per estrats que contenen molta ceràmica del segle II dC, però també materials del segle IV. Se'n desconeix la datació, tot i que poden correspondre al segle II dC. Posteriorment, es detecten tres murs de difícil adscripció datats a mitjan segle IV. A mitjan segle V, hi ha un terraplenament i l'erecció d'un nou edifici del qual es coneixen diversos murs que formen una habitació potser amb un corredor perimetral. JPF

619. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer (enfrent dels núm. 40-42-44-46)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Tubilla 1999c. *Bibliografia:* Tubilla 2000g.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1997. Consistí en

el control de l'obertura de rases per a la instal·lació de clavegueram en diversos carrers. Al carrer de Vidal i Barraquer (a la placeta davant el núm. 40-42) s'obriren dues rases que proporcionaren restes romanes: murs de *caementicium*, pedra i fang, etc., i paviments de calç, *signinum*, terra, etc. Com que no es va aprofundir en el seguiment, no tenen datació. MTM

620. C. de Pere Martell, 49-51 / C. de Felip Pedrell, 8 / C. de Smith, 73

Definició: Via, edifici portuari, cisternes i dipòsits, estructures indeterminades, enterraments, epigrafia. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Adserias 1997b; Bosch/Teixell 2003; Bru 2004. *Bibliografia:* Sánchez Real 1956b; Alföldy 1975; Macias/Remolà 2004.

Descripció: De forma descontextualitzada es recuperà la inscripció RIT 74. La primera actuació en aquest solar fou una rasa de prospecció dirigida per M. Adserias (Codex) l'any 1995 que donà resultats positius. L'any 2003, es dugué a terme l'excavació extensiva, dirigida per F. Bosch (Codex). Posteriorment als treballs d'excavació, les restes foren protegides i novament cobertes, uns treballs dirigits per M. Bru (Codex) l'any 2004. La informació que podem oferir és parcial atès que, amb l'excepció d'alguns sondejos, no es van excavar els estrats per sota de les pavimentacions. A més, els materials ceràmics encara estan en procés d'estudi i la memòria d'intervenció de la fase d'excavació en extensió es troba en procés d'elaboració.

La intensitat de l'actuació no ha constatat restes preromanes ni tardorepublicanes. L'element més antic és un vial paral·lel a la costa, d'uns 10 m d'amplada, datat a final del s. I dC i documentat en parcel·les veïnes. A aquesta via hi arribava un altre vial secundari procedent de la via del camí de la Fonteta i del qual només coneixem la conducció central (solar del carrer de Pere Martell, 45-47). Aquesta claveguera comunicava amb la de la via paral·lela a la costa. Al nord del solar s'hi edificaren en època flàvia inicial una sèrie de naus portuàries a les quals s'afegí un porticat. Aquestes restes corresponen a les identificades en el solar núm. 10-12 del carrer de Felip Pedrell. Entre el final del segle I dC i la segona meitat del III, moment en què s'enderroquen les naus, es produeixen reformes en el porticat: la instal·lació d'un petit dipòsit i algunes canalitzacions. També al sud de la via s'aixeca una construcció amb murs de *caementicium* reforçats amb carreus, d'ús indeterminat. En la segona meitat del III tot això s'enderroca, i no és fins al segle IV i principi del V que s'ocupa novament. Primerament, amb una dotzena d'enterraments i, posteriorment, amb una sèrie de murs que configuren nous edificis. El col·lapse es produeix a partir del segle VII. FBP - JLV

621. C. de Felip Pedrell, 10-12 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 44-46

Definició: Via, edifici portuari, termes, enterraments,

edifici residencial, abocador residus urbans, mosaic. *Plànols:* D, 17.

Documentació: Adserias 1997b; García/Remolà 2002; Otiña/Pociña 2005. *Bibliografia:* Macias 1999, 250-252; Remolà/Vilaseca 2000; Adserias *et al.* 2000; Macias/Remolà 2000; Pociña/Remolà 2001; Adserias *et al.* 2002; Díaz/Otiña 2002; Macias/Remolà 2004.

Descripció: Dues rases de prospecció realitzades per M. Adserias (Codex) l'any 1995 i excavació en extensió efectuada en diverses fases entre els anys 1997 i 2000, sota la direcció de M. Adserias, M. García, P. Otiña i C. A. Pociña (Codex). Diversos estudis preliminars apunten la presència d'un ampli vial de 10 m d'amplada que corre aproximadament paral·lel a la costa, i un segon que, partint d'aquest, enllaça amb el camí de la Fonteta i defineix un trajecte aproximadament paral·lel al riu Francolí. Ambdues *viae* es daten en època augustal.

En època flàvia es construeixen grans naus d'emmagatzematge de 18,40 × 6 m (110 m²) amb sòcols de *caementicium* i murs de tovots, reforçats amb cadenes de carreus, paviments de còdols i grans portes obertes al sud que ocupen l'amplada de la nau. En un moment posterior es construeix un pòrtic al davant. Al segle II es pavimenta la nau occidental amb grans tessel·les blanques. Les naus s'enderroquen entorn del segle III. Sobre les ruïnes es localitzen enterraments aïllats datats entre el segle III i IV. A la meitat oest de la parcel·la es construeix un gran edifici residencial, del qual destaquen els banys privats. La seva cronologia és de segle VI, amb una perdurabilitat fins al segle VII o inici del VIII. S'han estudiat alguns contextos ceràmics recuperats en aquestes excavacions. Malgrat comptar amb l'autorització dels seus directors, s'ha considerat oportú no incloure tota la planimetria obtinguda durant aquests treballs. JLV - JMS

622. C. de Smith (tram entre l'av. del Cardenal Vidal i Barraquer i el c. de Pere Martell)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, 17. *Documentació:* Tubilla 1999c. *Bibliografia:* Tubilla 2000g.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) l'any 1997. Consistí en el control de l'obertura de rases per a la instal·lació de clavegueram en diversos carrers. Al carrer de Smith (entre el de Vidal i Barraquer i Pere Martell) es baixà a 1,20 m de profunditat. Aproximadament davant el núm. 48 va aparèixer un mur del qual no es va poder concretar la cronologia. MTM

623. C. de Torres Jordi, 5 / C. de Smith, 44 / C. de Pere Martell, 53-55

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* D, L-3, 17.

Documentació: García Noguera 1999a, 2001a.

Descripció: Delimitació dirigida per M. García (Codex) l'any 1999. Es van fer tres rases de prospecció que només van baixar entre 24 i 81 cm, una profunditat

condicionada per les nombroses estructures soterrades de la indústria que fins fa poc ocupava el solar. El rebaix de la totalitat del solar va ser controlat també per M. García el mateix any. Es van rebaixar 3,40 m fins a l'aparició del freàtic, i tant les estructures d'emmagatzematge com els estrats de reblliment documentats són contemporanis. MGN

624. C. de Smith, 48 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 48

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* D, L-3, 17.

Documentació: Adell/Teixell 2003.

Descripció: Excavació dirigida per S. Adell (Codex) l'any 2003. Es va obrir una rasa de prospecció on es van localitzar cinc murs i un paviment a una cota aproximada de 3 msnm. Aquestes estructures s'abandonen amb posterioritat al primer quart del segle iv. SAC

625. C. de Jaume I (cruïlla amb el c. Reial)

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, enterraments, numismàtica. *Plànols:* D, L-3.

Bibliografia: Pérez 1991.

Descripció: L'autora recull la notícia d'Hernández Sana-huja de l'any 1881 en què informa que es documentaren restes de murs romans juntament amb dos enterraments i troballes numismàtiques. JMS

626. C. de Torres Jordi, 9 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 50

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, L-3.

Documentació: Adiego 1999b.

Descripció: Actuació dirigida per P. Adiego (Cota 64) l'any 1999. Es feren una sèrie de rases mecànicament fins a assolir el terreny natural. Sense restes. PAE

627. C. de Torres Jordi, 7

Definició: Sense restes. *Plànols:* D, L-3.

Documentació: Adiego 1999b.

Descripció: Excavació dirigida per P. Adiego (Cota 64) l'any 1999 en què es feren una sèrie de rases mecànicament fins a assolir el terreny natural. PAE

628. Av. de Roma, 7A / C. d'Enric d'Ossó, 6

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* E.

Documentació: Díaz/García 1999.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 1999 dirigida per M. Díaz (Codex) en què només es localitzaren escasses restes estratigràfiques per sobre del subsòl geològic. MDG

629. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 6 / C. d'Enric d'Ossó, 3 / Pl. d'Orleans, 2-4

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* E.

Bibliografia: Alföldy 1975, núm. 503; Cortés/Gabriel 1985, 65, núm. 1; Claveria 2001, 32.

Descripció: Localització imprecisa de restes funeràries, epigràfiques i arquitectòniques. Hi consta un sarcòfag i una inscripció. JMS

630. Av. de Roma, 8-10

Definició: Sense restes. *Plànols:* E, 13.

Documentació: Bravo/Carbonell 2001.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 2001 dirigida per P. Bravo (Codex) en què no s'obtingueren indicis arqueològics. PBP

631. Av. de Roma, 12

Definició: Sense restes. *Plànols:* E, 13.

Documentació: Aliende/Bru 2003.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 2003 dirigida per P. Aliende (Codex) en què no s'obtingueren indicis arqueològics. PAG

632. Av. de Roma, 14

Definició: Sense restes. *Plànols:* E.

Documentació: Menchon 1995.

Descripció: Prospecció arqueològica de l'any 1995 amb resultats negatius dirigida per J. J. Menchon (Codex). JMB

633. Av. de Roma, 16

Definició: Sense restes. *Plànols:* E, 24.3.

Documentació: Menchon 1987.

Descripció: Seguiment dels rebaixos mecànics efectuats al solar sense constatar-hi vestigis arqueològics, amb la direcció de J. J. Menchon (Codex) l'any 1987. JMB

634. Av. de Roma, 18

Definició: Via. *Plànols:* E, 24.3.

Documentació: López Vilar 2004. *Bibliografia:* Tubilla 1996b, 2000b.

Descripció: El 1994 es localitzà un segment de via romana que conserva un mur septentrional de delimitació. L'actuació fou dirigida per M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) i el solar s'anomenà inicialment amb els núm. 2, 3 i 4. S'establí una data de construcció en època augustal o de Tiberi. S'hi constataren reformes de mitjan s. II i un nivell posterior d'abandó. És possible que aquest segment viari pertanyés a la ramificació de la via Augusta que també s'ha documentat en el solar del carrer de Pere Martell, 28. JMS

635. Av. de Roma, 20

Definició: Sense restes. *Plànols:* E, 24.3.

Documentació: Gebellí 1993.

Descripció: Excavació dirigida per P. Gebellí (LAUT) l'any 1993 en què s'efectuaren cinc rases en el solar. La roca aparegué a 1,5-2 m de profunditat i no s'hi documentaren restes d'època antiga. PGL

636. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 10 / Av. de Roma, 22

Definició: Sense restes. *Plànols:* E.

Documentació: Güell 1992a.

Descripció: L'any 1992, M. Güell dirigí la prospecció arqueològica del solar sense documentar-hi vestigis arqueològics. Aparegué una estratigrafia moderna sobre nivells vegetals i d'origen geològic. MGA

637. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 12-14

Definició: Sense restes. *Plànols:* E.

Documentació: Puche 1993b.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Puche (Codex) l'any 1993 en què s'obriren dues rases i es constata que el solar ja havia estat rebaixat amb anterioritat i, posteriorment, reomplert amb aportacions estratigràfiques contemporànies. JPF

638. Av. de Roma, 19-21-23 / C. de Josep M. Tarrasa, 29

Definició: Via, clavegueram. *Plànols:* E, 24.4.

Documentació: Garcia Noguera 1997c; Bea 1997b.

Bibliografia: Diloili 2001.

Descripció: En aquesta àrea s'efectuaren diverses actuacions de delimitació dirigides per M. García els anys 1996 i 1997 (Codex). Aquestes actuacions es complementaren amb noves rases mecàniques i una posterior d'excavació en aquells indrets on aparegueren restes. Les actuacions foren dirigides l'any 1997 per D. Bea (Cota 64). S'hi documentà un tram de via suburbana que es mantingué en ús fins a mitjan segle II dC. Es tracta d'una datació establerta a partir d'escassos elements ceràmics. S'hi han documentat diversos nivells de pavimentació o preparació del ferm. La via es troba delimitada, pel costat nord, per un mur d'1,30 m de gruix i amb una llargària documentada de 19 m. Possiblement es tracta d'un element de parcel·lació de la perifèria rústica de la ciutat.

Posteriorment, entre els anys 1998 i 1999, J. Diloili (Cota 64) documentà plenament el tram de via romana que disposava d'un petit canal de desguàs en un dels seus laterals. La via documentada mesurava uns 4,5 m d'amplada i una longitud mínima de 45 m. La cronologia constructiva s'emplaça entorn del canvi d'era i la via s'emprà en aquest indret fins a mitjan s. II dC. És el mateix vial periurbà que s'ha detectat a la Necròpolis Paleocristiana i a l'àrea del parc Central. També destaca la recuperació descontextualitzada d'elements amfòrics datats entre els s. VII i VI aC. Es tracta d'una de les referències més antigues del nucli pre-romà. L'any 2000 es procedí al desmuntatge de les restes amb el control tècnic de S. Martorell (Cota 64). MGN - JLV

639. Av. de Ramón y Cajal, 57

Definició: Via? *Plànols:* E, 13.

Bibliografia: Sánchez Real 1990c, 139.

Descripció: Durant la construcció d'un edifici el 1973 es va retallar un paviment, format per grans lloses, d'uns sis metres d'ample i amb voreres. La documentació disponible actualment és molt escassa. Es rela-

ciona erròniament amb la via Augusta. Si realment pertanyia a una via romana, hauria de pertànyer a un dels accessos periurbans de la ciutat. JMS

640. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer (enfrent dels núm. 15-17)

Definició: Edifici industrial, enterraments. *Plànols:* E, 19.

Documentació: López Vilar 1994a. *Bibliografia:* Gabriel 2001; López Vilar 2006.

Descripció: Aquestes estructures formen part de l'excavació desenvolupada a l'avinguda del Cardenal Vidal i Barraquer núm. 15-17 (parc Central), però la seva ubicació topogràfica posiciona les restes, actualment destruïdes, sota el vial actual. L'evidència més antiga és un recinte rectangular d'època augustal i d'ús possiblement agrícola. El seu emplaçament facilità la contenció de possibles avingudes desenvolupades dins d'un barranc natural que es documentà parcialment. La restitució topogràfica elaborada per R. Gabriel permet identificar aquest barranc amb un que neix entorn del turó de l'Oliva i que desguassa al riu Francolí. Tant el barranc com el recinte augustal foren colgats durant l'època flàvia i aquest sector no fou reocupat fins a principi del s. V mitjançant la construcció de dos recintes d'ús indeterminat. En el límit occidental de l'edifici oest es visualitzaren una sèrie d'enterraments que no foren excavats. JLV

641. Av. de Ramón y Cajal, 76 / C. de Frederic Mompou, 1

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* E, 13.

Documentació: Curulla 2002b. *Bibliografia:* Curulla 2000b.

Descripció: Excavacions d'urgència efectuades l'any 1999 sota la direcció d'Ò. Curulla, S. Molera i I. Peña. Després de fer-hi algunes rases, es va rebaixar tot el solar i es van deixar intactes les zones on apareixia estratigrafia o murs. En un dels sectors excavats manualment es va apreciar la seqüència següent: primerament, tres forats excavats a la roca (70 cm de diàmetre i 30 cm de profunditat) obliterats per un estrat augustal. Relacionats amb un nivell de final de segle I dC, els fonaments de còdols de dos murs perpendiculars que limiten un mínim de dues estances. OCF

642. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 15-17 / Av. de Roma, 26-36 / Av. de Ramón y Cajal, 69-71 (Parc Central)

Definició: Basílica paleocristiana, via, edifici residencial, termes, enterraments, edifici industrial, mosaic, epigrafia, numismàtica. *Plànols:* E, 19.

Documentació: López Vilar 1994a-b. *Bibliografia:* Te-d'a 1987, 28; Mar *et al.* 1996; López Vilar 1997, 1999, 2000d-f, 2004, 2006; Cortés/López 1999; Díaz/Otiña 2002; Rifà 2005.

Descripció: L'any 1950, Serra Vilaró i Sánchez Real constataren la presència de restes ceràmiques i pictòriques fruit de la remoció de terres relacionades amb la

construcció d'un edifici que pertanyia a l'antiga Fàbrica de Gas, situat al costat de l'antic camí de la Paret Alta (actualment, zona del parc Central). Aquestes expectatives es confirmaren arran de les excavacions d'urgència en un extens solar proper a la Necròpolis Paleocristiana. S'hi feren un total de cinc campanyes d'excavació. La primera fou una prospecció i després la seguiren quatre d'excavacions extensives i seguiments, entre els anys 1994 i 1997. La seqüència històrica documentada és la següent:

1. Fase republicana: alguns estrats de poca entitat no associats a cap estructura.

2. Fase augustal: petita construcció de planta rectangular i destí indeterminat, i traçat d'una via romana.

3. Segle III dC. Petita necròpolis d'inhumació (una dotzena d'enterraments) alineada amb la via romana.

4. Segle IV. Construcció d'una *domus* suburbana a tocar a la via. Disposa de peristil, banys i hi destaca la troballa d'un mosaic en bon estat.

5. Inici de segle V. Construcció d'una basílica paleocristiana de caràcter funerari de tres naus amb capçalera quadrangular, transsepte i atri. A l'interior de la basílica es conservaven 152 inhumacions de les 200 que es van calcular que existiren. També s' aixequen altres edificis que semblen tenir un caràcter agrari (un gran dipòsit d'aigua amb contraforts, una possible premsa de vi, etc.).

Les construccions no semblen anar més enllà del segle V.

L'àrea ha proporcionat troballes epigràfiques, numismàtiques i escultòriques. Destaca l'epígraf del senador *L. Fulvius Numissianus*. Tot aquest conjunt ha estat objecte d'una tesi doctoral i una monografia científica. També se n'han publicat estudis monogràfics (fig. 57, 58 i 59). JLV

643. C. de Frederic Mompou, 3 / Av. de Ramón y Cajal, 78 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 22-24-26

Definició: Sense restes. *Plànols:* E, 18.

Documentació: Chimisanas 1999.

Descripció: Excavació d'urgència a la parcel·la 10 del PERI 2 dirigida per E. Chimisanas (Cota 64) l'any 1999. La part meridional del solar ja havia estat buidada amb anterioritat en rebaixos incontrolats. A la resta es van fer vuit rases fins que es va trobar el terreny natural esglaonat per marges, entre 1,5 i 4 m de profunditat. Sense restes antigues. ECM

644. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 28 / C. de Robert Gerhard, 7 / C. de Frederic Mompou, 5

Definició: Pedrera, abocador residus urbans, enterraments, pou. *Plànols:* E, 18.

Documentació: García/Adserias 1999; Otiña/Aliende 2004. *Bibliografia:* Adell/Otiña 2003.

Descripció: Delimitacions dirigides per M. García

(Codex) l'any 1997. Es feren tres rases que deixaren al descobert estrats d'època altimperial i dos murs, un de datat en el període altimperial i un altre de tardoantic. Una segona intervenció el mateix any consistí en el rebaix controlat dels nivells moderns, dirigit per M. Adserias (Codex). Finalment, entre els anys 2001 i 2002, s'hi feren noves excavacions dirigides per P. Otiña i P. Aliende (Codex). Es realitzaren quatre sondejos fins a exhaurir l'estratigrafia i, després, l'excavació de la totalitat del solar. El resultat fou la identificació d'una argilera explotada fins al segle II dC i que, un cop abandonada, s'utilitzà com a abocador de deixalles. A l'interior es localitzà un pou amb dues bases de columna reaprofitades en el brocal. El colgament de l'argilera s'efectuà cap a mitjan segle II, amb aportacions de sedimentació lenta. També s'hi documentaren quatre enterraments (un no apareix a la planimetria perquè no va ser excavat) que es daten a final del segle II o en el III. També es recuperà una terracota de tradició ibèrica. PAG - MGN - POH

645. Av. de Ramón y Cajal, 82-84 / Pg. de la Independència, 17 (Basílica i Necròpolis Paleocristianes, Tabacalera)

Definició: Enterraments, basílica paleocristiana, baptisteri, via, mosaic, termes, estructures agràries, mausoleu, cisternes i dipòsits, sarcòfag, sitges, epigrafia, *episcopium*? *Plànols:* E, 18.

Documentació: Bages 1973; Avellà 1978; Aquilué 1992a, 671-749; Remolà 1996; López Vilar 2004. *Bibliografia:* Tulla *et al.* 1927; Serra 1928, 1929, 1930, 1931, 1935, 1936, 1944, 1948; Pons d'Icart 1949; Palol 1953; Alföldy 1975; Hauschild 1975; Campillo 1978; Amo 1979, 1981, 1989, 1995; Avellà 1979; Keay 1984; Campillo/Barceló 1985; Koppel 1985a; Bernal 1994; Godoy 1995a; Gómez Pallarès/Mayer 1996; Remolà 1996; Remolà 2000, 98-102; Claveria 2001, 18-26; García Entero 2001; Vidal 2005, 15 i seg.; López Vilar 2005, 2006.

Descripció: Jaciment situat vora el riu Francolí, descobert l'any 1923 amb motiu de les obres de construcció de l'actual fàbrica de Tabacs. Els primers treballs van ser dirigits pels enginyers de l'obra, amb intervencions puntuals de membres de l'Institut d'Estudis Catalans. A partir de l'any 1926, Mn. Serra Vilaró dirigí les obres d'excavació, que finalitzaren l'any 1933. Molts altres investigadors han tractat aquest conjunt, entre els quals destaca M. D. del Amo. També coneixem estudis particulars sobre paleopatologia, epigrafia, numismàtica, vidres, escultura, sarcòfags, bronzes, escultura decorativa, llànties i àmfores. S'han recuperat un total de 366 inscripcions.

Les restes pertanyen a una explotació agrària tardo-republicana (sitges i dipòsit), dues vies romanes d'època augustal a les quals s'associen alguns monuments funeraris, i restes d'una estructura domèstica amb doble conjunt termal i una possible palestra. Sobta que es tracti d'un edifici estrictament termal, sense espais

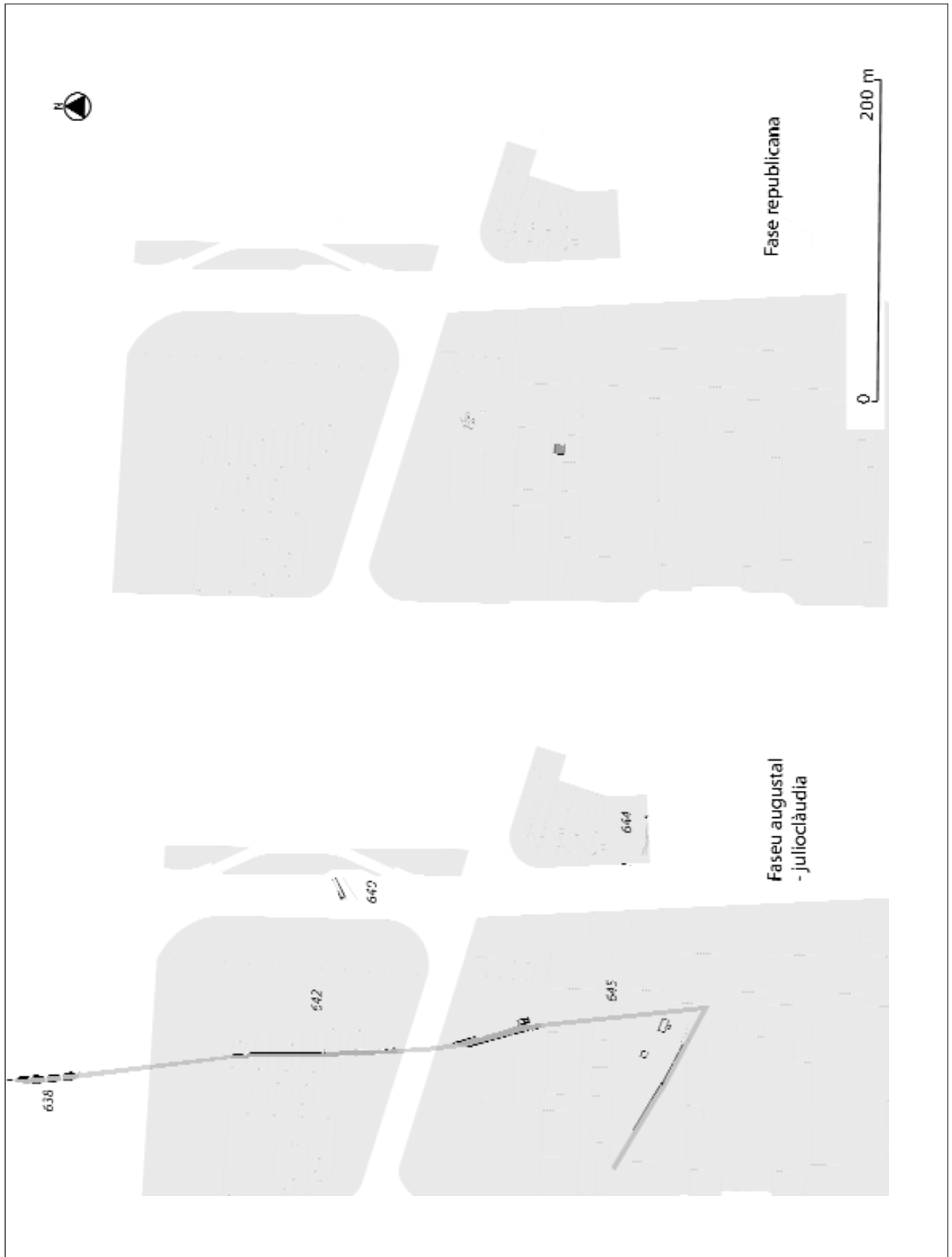

Fig. 57: Àrea arqueològica del Francolí 1/3.

Fig. 58: Àrea arqueològica del Francolí 2/3 (fase 180-476).

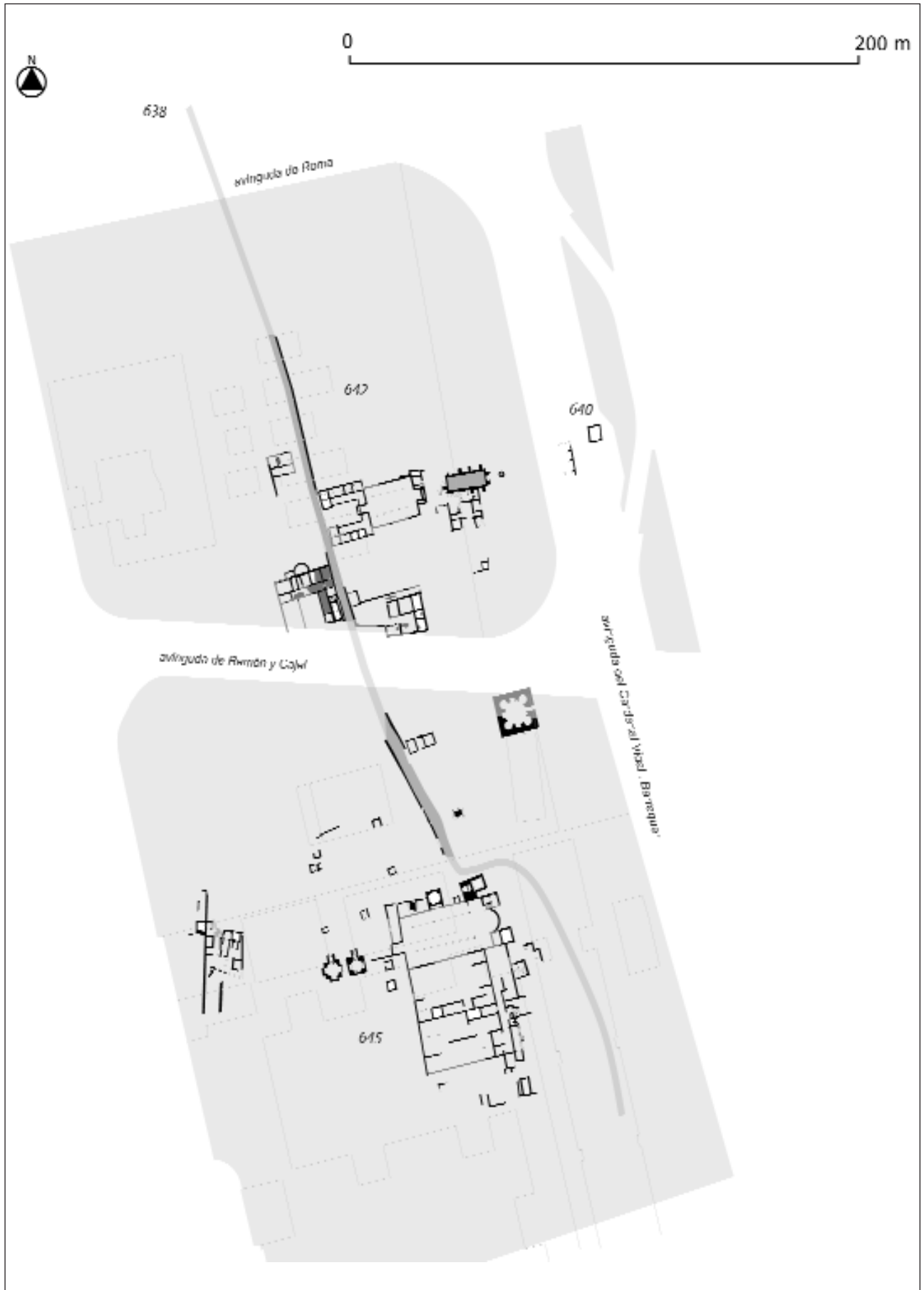

Fig. 59: Àrea arqueològica del Francolí 3/3 (fase 476-713/714).

domèstics associats. Això fa plantejar la possibilitat que no respongui a una *domus* suburbana, com s'ha interpretat tradicionalment, sinó a un establiment termal associat a una de les principals vies d'accés i arribada a la ciutat. L'edifici termal ha estat reinterpretat recentment (Remolà 1996; García Entero 2001).

El moment de màxima expansió del conjunt pertany al Baix Imperi (segles IV-V), moment en què es desenvolupa una extensa i rica necròpolis cristiana —*ad sanctos*— lligada a l'enterrament dels màrtirs locals Fructuós, Auguri i Eulogi. S'hi han documentat diversos mausoleus, sarcòfags, mosaics funeraris, etc. Existeixen estudis antropològics d'aquesta necròpolis, així com una reinterpretació posterior efectuada per M. D. del Amo. Curiosament, l'estudi antropològic efectuat per Pons l'any 1949 serví de referència morfològica per a un treball que versava sobre el crani basc (De la Rúa 1985).

També es descobrí una basílica martirial de tres naus i un baptisteri, més un edifici annexat al sud, en íntima relació però de funcionalitat incerta. Es planteja la possibilitat que aquest conjunt arquitectònic fos el primer episcopi de la ciutat, si bé no hi ha elements fefaents sobre això. Possiblement, aquesta església es mantingué, després d'una intensa reforma, en ús fins al s. VII, i es creu que acollí inicialment les despulles dels màrtirs del s. III, tot i que probablement les relíquies foren traslladades a la posterior Catedral visigòtica.

Entre els anys 1993 i 1995, es dugueren a terme diverses actuacions de condicionament i restitució arquitectònica centrades en l'edifici residencial ubicat al nord del jaciment, i actualment situat a l'àrea museogràfica tancada al públic. Aquests treballs foren dirigits per M. Adserias, J. M. Puche i J. A. Remolà (Codex), i permeteren la realització d'excavacions arqueològiques puntuals. No s'ha reproduït la planimetria d'aquesta excavació per manca d'autorització i les principals conclusions d'aquests treballs són la definició de les quatre fases següents:

1. Entre el 125-50 aC, s'inclou el colgament de les sitges d'emmagatzematge i la presència de diverses estructures presumiblement de caire agrícola.
2. Entre el període anterior i el 50 dC, es traça la via paral·lela al riu Francolí i apareixen els primers mausoleus.
3. Entre la fase anterior i fins al segle IV dC es desenvolupen els edificis i conjunts termals així com diverses reformes de la via.
4. A partir del s. IV es constata la formació de la gran necròpolis cristiana.

L'any 2000 s'hi efectuà una breu intervenció arqueològica dirigida per Jaume Massó (MNAT) sense que s'obtinguessin evidències rellevants. JLV - JMS

646. Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 21

Definició: Via. *Plànols:* E, 18.

Documentació: Otiña 2004; Adell *et al.* 2003.

Descripció: Excavació dirigida per P. Otiña (Codex) l'any 2001. L'objectiu era documentar l'antiga via romana posteriorment resseguida pel camí medieval de la Fonteta, en un petit tram que encara es conservava intacte. L'excavació no va poder documentar el moment fundacional de la via, però l'estratigrafia constata mostra el seu ús en època baiximperial i, posteriorment, la seva evolució estratigràfica fins als nostres dies. Una segona intervenció afectà una extensa superfície que quedà integrada en els terrenys de la fabrica de Tabacs, com a resultat de la urbanització de l'avinguda del Cardenal Vidal i Barraquer. Els treballs, dirigits per S. Adell (Codex) l'any 2003, consistiren a fer el seguiment dels rebaixos de terres acumulades per deixar el terreny a un mateix nivell. No s'arribà a afectar estratigrafia antiga. SAC - POH

647. C. de Rovira i Virgili, 48-50

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, H.

Documentació: Díaz Dalmau 2001b.

Descripció: Excavació dirigida per R. Díaz (Cota 64) l'any 1999, quan aquest solar s'identificava amb el núm. 46. S'hi feren cinc rases fins a assolir el terreny natural, que es trobava sota una capa de terra d'entre 30 cm i 2 m de gruix. Sense restes. JLV

648. Av. de la Reina Maria Cristina, 54 / C. de l'Escultor Verderol, 1-3 / C. del Pintor Ignasi Mallol, 2

Definició: Sense restes, abastiment aigua? *Plànols:* F.

Documentació: Roig 2001; Bayarri *et al.* 2002; Mesas 2003. *Bibliografia:* Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136.

Descripció: A l'article esmentat s'informa de l'existència de dos trams d'un aqüeducte, si bé no es pogué observar. Només es conserva la notícia i el dibuix d'un croquis. Excavació dirigida per J. F. Roig (Codex) l'any 2000 en què es van fer quatre rases que no detectaren restes d'època antiga. En una segona fase, X. Bayarri (Codex) va dirigir les tasques de seguiment del rebaix del solar, on es van detectar estructures defensives d'època moderna. Excavació d'urgència dirigida per I. Mesas (Nemesis) l'any 2003, en què es dugué a terme un sondeig de 2 x 2 m amb motiu d'una obra. S'assolí el nivell de roca a 95 cm de profunditat. Sense restes. IMT - JFR

649. C. dels Escipions, 2 / Pl. de Sant Fructuós, 2d

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informe de F. Tarrats (MAP) de l'any 1981, en aquest solar no existeixen restes arqueològiques. JMS

650. Av. de la Reina Maria Cristina (enfrent del núm. 54)

Definició: Enterraments. *Plànols:* F.

Bibliografia: Hernández/López 2001, 48, fig. 55.

Descripció: Localització de possibles enterraments romans a partir de l'arxiu fotogràfic d'I. Valentines. JMS

651. Av. de Catalunya, 33-35 (facultat de Ciències Jurídiques de la URV)

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, H.

Documentació: Tubilla 1997.

Descripció: Seguiment dels treballs de rebaix de terra efectuat durant els anys 1996 i 1997 sota la direcció de M. Tubilla (Servei Arqueològic URV). No s'hi detectaren restes arqueològiques. MTM - JLV

652. Av. de Catalunya, 31 / C. de Rovira i Virgili, 36-46

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Carilla 1997a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla (Cota 64) el mes de març del 1997. S'hi efectuaren nou rases i, sota la capa de terra vegetal (amb un gruix de 0,20-2,60 m), aparegué la roca. ACS

653. C. de l'Escultor Verderol, 2-4 / C. d'Alfred Opisso, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí la realització d'una sèrie de sondejos de prospecció sense que s'hi constatessin vestigis arqueològics. JMS

654. C. d'Alfred Opisso, 11

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F.

Documentació: García Noguera 2003.

Descripció: Delimitació efectuada l'any 2002 per M. García (Codex) sense constatar-hi vestigis arqueològics. MGN

655. Av. de Catalunya (tram entre el c. de la Reina Maria Cristina i el c. de Rovira Virgili)

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 5.

Documentació: Fabregat 2003a-b, 2004a.

Descripció: Excavació i posterior control dels rebaixos arran de l'excavació d'un pàrquing soterrat. Excavacions d'urgència dirigides per R. Fabregat (Nemesi) els anys 2001 i 2002. En la primera es realitzà una rasa en què es documentà la roca i, a sobre, un estrat de terra vegetal que contenia materials romans, medievals i moderns, barrejats. En la segona es va fer el seguiment dels rebaixos entre l'avinguda de la Reina Maria Cristina i el carrer del Monestir de Poblet. La roca es troba a 1,60-2,10 m de profunditat. RFF

656. Av. de Catalunya, 8 / C. de la Reina Maria Cristina, 49

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F, 5.

Documentació: Güell/Bonanad 1996.

Descripció: Excavació dirigida per M. Güell l'any 1995 en què es féu el seguiment del rebaix del jardí i un sondeig que arribà al terreny natural sense detectar-hi estratigrafia antiga. MGA

657. Av. de la Reina Maria Cristina, 36

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informe de F. Tarrats, durant el seguiment de les obres de fonamentació no es detectaren restes arqueològiques. JMS

658. Av. de Catalunya, 2c (pàrquing Saavedra)

Definició: Abastiment aigua, cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* F, 5.

Documentació: Vilalta 1983; Fusté *et al.* 1985. *Bibliografia:* Vilalta 1984; Adserias *et al.* 1984b.

Descripció: L'obertura dels accessos al pàrquing de Saavedra no va comptar amb un seguiment arqueològic. En el tall, ja dins el baluard, hi van quedar algunes restes que van ser documentades i parcialment excavades amb posterioritat per M. Vilalta l'any 1983. La principal estructura és una conducció hidràulica que va quedar seccionada i que era visible a banda i banda, amb unes mesures internes d'1,5-2 metres d'alçada per 0,6-0,9 m d'amplada. Aquesta conducció, que disposava d'una coberta en volta, estava tapiada per dues bandes, de manera que un tram de 12,60 m de longitud era visible. Dos forats a la volta, un a cada extrem, i la troballa de cànirs d'època moderna a sota evidenciaven una reutilització com a cisterna que degué finalitzar amb la construcció del baluard del Roser. El pendent és cap a l'exterior de la ciutat (d'est a oest) i amb això es pot pensar en una canalització de tipus *specus* per al rec de la perifèria rústica de la ciutat. La conducció es trobava a una cota de 50,02 msnm, sota 9 m de reompliment.

Parcialment superposat a la volta, hi havia un paviment de *signinum* de 6 m de longitud, seguit d'un mur i un altre paviment de 2 m que acabava en un nou mur. D'entre els *signina* i els murs es recuperaren ceràmiques de final del segle I dC i del II. En un altre indret del pàrquing també es documentà un enterrament dipositat sobre el llit rocós cobert per fragments d'àmfora, tardoromà, mitjançant una intervenció dirigida per M. Adserias, E. Fusté i A. M. León l'any 1983. Es data al segle III dC. JLV

659. C. d'Hernández Sanahuja, 7

Definició: Cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* F, 24.2.

Bibliografia: Bosch *et al.* 2001.

Descripció: Actuacions arqueològiques efectuades els anys 2000 i 2002 arran del projecte d'edificació d'un nou edifici d'habitatges dirigides per M. Díaz i J. M. Macias (Codex) en què es documentà parcialment una gran bassa d'aigua construïda durant el s. I dC i sense una data precisa d'abandó. Segurament era una estructura hidràulica d'ús agrícola alimentada a partir d'aigua de pluja (cisterna) o bé mitjançant l'aqüeducte documentat al pàrquing de Saavedra. En una fase final s'ha identificat un enterrament en inhumació. MDG - JMS

660. C. del Taquígraf Martí, 11

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Prospecció arqueològica del 1987, dirigida per J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia), que consistí en un sondeig estratigràfic que no constata dades arqueològiques. JMS

661. C. d'Hernández Sanahuja, 8

Definició: Edifici residencial, cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* F, 24.2.

Bibliografia: Terré 1990, 1993.

Descripció: Excavacions arqueològiques dirigides els anys 1986 i 1987 per X. Dupré i E. Terré arran del projecte d'edificació d'un nou immoble en què s'identificaren una sèrie d'estructures datades en època augustal i amb reformes d'època flàvia, identificades per l'excavadora com a part d'una villa suburbana. Aquestes es limiten fonamentalment a estructures de dipòsit hidràulic abandonades cap al final del s. II i amb una posterior fase d'ocupació funerària. JMS

662. Av. de la Reina Maria Cristina, 24

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* F, 24.2.

Documentació: Rigo 2000.

Descripció: Excavació dirigida l'any 1996 per A. Rigo (Codex) i efectuada arran del projecte d'edificació d'un nou immoble. S'hi documentaren escassament les restes de dipòsits pavimentats en *opus signinum*, però no s'arribaren a documentar en planta. Les estructures s'abandonaren durant el segle II dC, probablement durant la primera meitat. ARJ

663. C. del Baró de les IV Torres, 9

Definició: Epigrafia. *Plànols:* F.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: Recuperació de la inscripció RIT 547. JMS

664. C. de López Peláez, 15-17

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Seguiment arqueològic de les obres de construcció d'un nou immoble. L'actuació fou dirigida per J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia) l'any 1988 i no s'hi van constatar vestigis arqueològics. JMS

665. C. de Rovira i Virgili, 14-16 / C. del Baró de les IV Torres, 2

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F.

Documentació: Daimiel 2003.

Descripció: Sondeig de delimitació dirigit per M. Daimiel l'any 2003 en què no s'assolí el nivell de roca. JLV

666. C. de López Peláez, 12

Definició: Enterraments, sarcòfag. *Plànols:* F.

Bibliografia: Berges 1969-1979a, 125-126; Cortés/Gabriel 1985, 73, núm. 9.

Descripció: L'any 1968, la construcció d'un nou im-

moble ocasionà la realització d'un seguiment per part de P. M. Berges. Es documentaren quatre enterraments en *tegulae* datats a final del segle III per part de l'excavador. L'únic element de datació és una llàntia Dr. 20 del taller de *C. Iunius Alexius* recuperada com a dipòsit funerari i amb una datació actual de 50-150 dC (Bernal 1994, 166). També es recuperaren restes d'un sarcòfag. JMS

667. Rambla Vella, 67-67a / Via de l'Imperi Romà, 3-5

Definició: Epigrafia. *Plànols:* F, 5.

Bibliografia: Alföldy 1975.

Descripció: En el mur de la Torre Grossa es localitzen les RIT 132, 272, 281 i 406. JMS

668. Via de l'Imperi Romà, 1 / Av. d'Estanislau Figueras, 1

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Macias *et al.* 1999.

Descripció: Excavacions dirigides per J. M. Macias i I. Teixell (Codex) l'any 1999 en què primer s'efectuaren una sèrie de rases que baixaven a 3-3,20 m de profunditat, sense exhaurir l'estratigrafia. Posteriorment, es controlaren altres rebaixos que mai van arribar al subsòl geològic. Sense estratigrafia d'època antiga. JMS - ITN

669. Av. d'Estanislau Figueras, 3 / C. de Josepa Massanes, 16 / C. de López Peláez, 2

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Pociña/Sánchez Gil 2003; Bru 2005.

Descripció: La construcció d'un nou immoble comportà l'any 2002 la realització d'una delimitació arqueològica dirigida per J. Sánchez Gil (Codex). No s'hi documentaren restes arqueològiques. L'any 2003, l'arqueòloga M. Bru (Codex) efectuà el seguiment dels treballs finals de fonamentació de l'immoble sense constatar-hi restes. JSG - JMS

670. C. de Pin i Soler, 12-14

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, L-1.

Documentació: Fabregat 1999. *Bibliografia:* Fabregat 2000.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat (Servei Arqueològic URV) en què s'obriren mecànicament un total de cinc rases. Sota la capa de terra vegetal va aparèixer el terreny natural. RFF

671. Av. d'Estanislau Figueras, 17

Definició: Estructures indeterminades, enterraments. *Plànols:* F, 8.

Bibliografia: Menchon 2002.

Descripció: Excavació de l'any 1991 dirigida per J. J. Menchon arran del projecte d'edificació d'un nou immoble. La documentació arqueològica es restringí al 50% del solar, ja que prèviament s'havia efectuat un rebaix mecànic sense control tècnic. S'han identificat estructures arquitectòniques de difícil interpretació i

datació fundacional. En canvi, es coneix millor la fase d'abandó de l'indret, entre els segles II i III dC, i la posterior ocupació funerària del sector. Aquí, testimoniada mitjançant un enterrament en taüt. JMB

672. C. de l'Assalt, 1-3-5

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Sicaüt 1993.

Descripció: Excavació arqueològica de l'any 1987 dirigida per J. V. M. Arbeloa. Les cales de prospecció realitzades pel Servei d'Arqueologia foren negatives pel que fa a la presència de restes arqueològiques. JMS

673. Av. de Pau Casals, 4

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Bru 2005b.

Descripció: Excavació arqueològica efectuada l'any 2003 arran de la instal·lació d'una caixa d'ascensor. Els treballs arqueològics foren dirigits per M. Bru i assoliren una profunditat d'1,60 m. No s'hi identificaren restes arqueològiques. JMS

674. Av. de Pau Casals, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Sicaüt 1993.

Descripció: En el llistat d'actuacions del Servei d'Arqueologia consta una delimitació de l'any 1987 dirigida per E. Terré sense tenir constància de restes arqueològiques. JMS

675. Av. d'Estanislau Figueras, 26

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Aliende/Bru 2005b.

Descripció: Excavació dirigida per M. Bru (Codex) l'any 2005 en què s'obrí un sondeig en el lloc on s'havia d'instal·lar un ascensor. S'hi trobà un dipòsit contemporani que baixava fins a 2,40 m. No es continuà aprofundint-hi. JLV

676. Rambla Vella, 30b / C. de l'Assalt, 2-10 / C. d'August, 27-39

Definició: Abastiment aigua?, epigrafia. *Plànols:* F, 7.

Bibliografia: Alföldy 1975, Cortés/Gabriel 1985, 53, núm. 1.

Descripció: En aquest solar s'hi han localitzat les RIT 367, 578 i 673. També consta una notícia del s. XVIII referent a la presència de restes de conducció d'aigua i que podrien correspondre a la continuació de l'*specus* encara conservat a la via de l'Imperi Romà, 21. JMS

677. C. d'Ixart, 10 / C. d'August, 43-47

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Sicaüt 1993.

Descripció: Actuació arqueològica dirigida l'any 1985 per X. Dupré (Servei d'Arqueologia) sense documentar restes arqueològiques. JMS

678. C. d'August, 51

Definició: Estatuària. *Plànols:* F, 8.

Bibliografia: Sánchez Real 1950, 204; Koppel 1985a.

Descripció: L'any 1920 es recuperà un cap escultòric de sàtir jove (Koppel núm. 150). JMS

679. Av. d'Estanislau Figueras, 38

Definició: Sense restes. *Plànols:* F.

Bibliografia: Mir 2000b.

Descripció: L'any 1998, H. Mir (Servei Arqueològic URV) dirigí una excavació de prospecció per determinar la presència de restes en un solar on s'havia d'aixecar un edifici d'habitatges. El resultat fou negatiu i el subsòl geològic es documentà a escassa fondària. JLV

680. Cruïlla del c. de l'Assalt amb el c. d'August

Definició: Epigrafia. *Plànols:* F, 7.

Bibliografia: Alföldy 1975, 1993.

Descripció: Recuperació de la inscripció votiva RIT 59 referent al culte imperial i possiblement originària de la seu del *concilium provinciae*. JMS

681. C. de Rovira Virgili, 3 / Av. de Pau Casals, 13-15

Definició: Mausoleu. *Plànols:* F, 8.

Bibliografia: Terré 1990.

Descripció: Excavació dirigida per E. Terré l'any 1985 (Servei d'Arqueologia) en què es descobrí un monument funerari de planta quadrangular. Es conservaven les fonamentacions dels murs exteriors, realitzades en *caementicium*, una banquetta interior realitzada amb carreus i recoberta de plaques de pedra d'Alcover. Es conservava un sepulcre d'inhumació en el subsòl. Actualment, el monument està instal·lat als jardins del Camp de Mart, sense cap element identificatiu ni explicatiu. JLV

682. Rambla Nova, 79-91 / C. de l'Assalt, 13 / C. d'August, 46

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Adserias/Remolà 1993.

Descripció: La construcció d'un soterrani al pati del Col·legi de la Comunitat de Monges Teresines comportà, l'any 1993, el seguiment tècnic dels treballs d'excavació del subsòl, per part de l'empresa Codex i sota la direcció de M. Adserias i J. A. Remolà. No s'hi documentaren restes arqueològiques d'època romana, en part per les afectacions derivades de la construcció de les muralles d'època moderna (v. Gabriel 2001, lám. 13). JMS

683. Rambla Nova, 69

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Sicaüt 1993.

Descripció: Al Servei d'Arqueologia hi ha un expedient sancionador pel fet d'haver-se practicat un rebaix de 3 m de profunditat sense control arqueològic. JMS

684. Rambla Nova (coca central del tram comprès entre la font del Centenari i la pl. de la Imperial Tàrraco)

Definició: Sense restes documentades, epigrafia. *Plànols:* F, K-3.

Documentació: López Vilar 1994b. *Bibliografia:* Alföldy 1975.

Descripció: En aquest indret consta la recuperació de la RIT 213. Amb motiu de la construcció del pàrquing de la coca central, J. López hi pogué efectuar un seguiment arqueològic d'un sol dia de durada (5/1/94) amb què constata l'existència de fonaments pertanyents a l'antic edifici de les Germanetes dels Pobres. JLV

685. Rambla Nova (coca central del tram comprès entre el c. de Cañellas i la font del Centenari)

Definició: Sense restes, epigrafia. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Alföldy 1975.

Descripció: A la cruïlla entre la Rambla Nova i el carrer del Colom, Alföldy situa la inscripció RIT 384. Amb motiu de les obres de remodelació de la coca central, l'any 1985 s'hi van fer cales de prospecció, dirigides per X. Dupré, que donaren com a resultat la constatació de la inexistència de restes arqueològiques. JMS

686. Rambla Nova, 64 (*Collegium Fabrum*)

Definició: Estatuària, epigrafia. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Velasco 2006; Pérez 2006. *Bibliografia:* Navascues 1929-1932; Alföldy 1975; Koppel 1985a, 1988.

Descripció: Entre els anys 1928 i 1938, es desenvoluparen obres de reformes dels baixos de l'immoble que permeteren la identificació de restes arquitectòniques, escultòriques i epigràfiques que s'han associat a l'existència d'un *collegium fabrum*. Arquitectònicament, s'identificaren dues fases, la segona de les quals es data a través dels elements escultòrics a mitjan segle II dC. L'any 1928, s'havia recuperat inicialment una inscripció en aquest indret i, durant l'any següent, les obres de reforma dels baixos de l'immoble permeteren la documentació d'estructures arquitectòniques i abundants restes epigràfiques i escultòriques. Entre els anys 1932 i 1938, es documentaren més restes. El seguiment dels treballs fou desenvolupat pel director del Museo Arqueológico Provincial, J. M. Navascues. Entre les descobertes de tots aquests anys cal afegir-hi la inscripció RIT 486. L'estudi escultòric posterior d'E. Koppel permet interpretar les restes com a dependències d'un *collegium fabrum*, amb la datació de les escultures (núm. 75-91) cap a mitjan s. II dC. Les inscripcions localitzades en aquest solar es troben catalogades per Alföldy (RIT 102, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823 i 824).

Els anys 2002 i 2003 s'efectuaren més actuacions arqueològiques en aquest indret sota la direcció d'A. Velasco i M. Pérez (Nemesis) sense localitzar restes arqueològiques d'època clàssica. MPS - JMS

687. Rambla Nova, 66

Definició: Estructures indeterminades, font, numismàtica. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Seguiment d'Hernández Sanahuja en què trobà una paret gruixuda en direcció N-S, amb aparició de restes diverses més o menys associades: ceràmica romana, un fragment de peça de marbre (possible font o brollador d'aigua) i quatre monedes (una de tardorepublicana, una de Tiberi, una de Germànic i una de Claudi II). Les dades són insuficients, però la gran potència estratigràfica i la diversitat de monedes informen d'una cronologia d'entre els segles I aC i III dC. JMS

688. Rambla Nova, 104-106

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* F.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* RSAT 1921c.

Descripció: Notícia sobre la troballa «en el solar de l'extrem Oest de la Rambla de Sant Joan» de restes d'àmfores i de «terrisa». Les troballes es van produir en fer remocions al terreny per a la construcció d'un edifici. JMS

689. Rambla Nova, 94

Definició: Abocador residus urbans. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Arran de l'obertura de fonaments «en la parte posterior de su casa de la Rbla. de San Juan», la Comissió de Monuments va fer gestions perquè els materials fossin lliurats al Museu. Es tractava de «*vasijas fragmentadas y monedas romanas*» i de «*restos de cerámica ibérica*». És la mateixa zona periurbana on l'any 1971 el Grup de Recerques de Tarragona excavà un important abocador (passatge de Cobos). JMS

690. Rambla Nova, 82-86 / C. de Cañellas, 2-4

Definició: Sense restes, troballes aïllades de materials arqueològics, mosaic. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Sicaud 1993; Curulla 2005b; Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: Troballa davant l'edifici de l'INSS de «*fragmentos de vidrio romano y terrae sigillatae*», sense estructures associades «*al parecer procedentes de otros lugares*». Aquest material va ser trobat al davant del mateix solar. L'arxiu Valentines esmenta la presència d'un mosaic, al jardí de la Sra. Punyed. Amb data 7/5/1986, hi ha un informe del Servei d'Arqueologia segons el qual s'han de fer cales de prospecció prèvies a la realització del projecte que es presentava. No hi ha més notícies. L'any 2002, O. Curulla (Nemesis) hi dirigí una actuació arqueològica sense constatar-hi restes arqueològiques. Es feren tres sondejos i en un es trobà material romà amb algunes intrusions ceramològiques. OCF - JMS

691. Rambla Nova, 68

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics.

Plànols: F, 7.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Cortés/Gabriel 1985, 57, núm. 24.

Descripció: Arran d'unes obres de condicionament de les oficines de la Caixa de Tarragona l'any 1965, van aparèixer «unos vestigios de cerámica, al parecer de época romana». Un cop la Comissió de Monuments se'n va haver assabentat, les obres es van parar i es van planejar els treballs arqueològics. No sabem si es van fer. En treballs anteriors és probable que ja s'haguessin produït troballes, ja que la Comissió de Monuments hi havia intervingut. Segons Cortés i Gabriel, es tracta d'abocaments. JMS

692. Rambla Nova, 108-110

Definició: Enterraments. *Plànols:* F, L-1.

Bibliografia: Gras/Ribas 1978a, 145; Cortés/Gabriel 1985, 69, núm. 6.

Descripció: Arran de la construcció de l'actual edifici (aleshores, núm. 106 bis) van aparèixer alguns enterraments dels quals l'Equip de Recerques de Tarragona només en va poder excavar un. JMS

693. C. de Cristòfor Colom (enfrent del núm. 1)

Definició: Estructures indeterminades. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT.

Descripció: I. Valentines situa en aquest indret un mur de carreus a tres metres de profunditat en relació amb el carrer. JMS - LPM

694. C. de Fortuny, 4

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* F, 7.

Documentació: Aquilué 1992, 793. *Bibliografia:* Amo/Gras 1978.

Descripció: L'any 1970, fou afectada part d'una *insula* per les obres de construcció del nou immoble. L'Equip de Recerques Arqueològiques de Tarragona només pogué documentar part d'un dipòsit hidràulic. Les restes ceràmiques conservades són escasses i només permeten apuntar una cronologia de colgament de s. II dC. JMS

695. Ptge. de Cobos, 8

Definició: Abocador residus urbans. *Plànols:* F, 8.

Documentació: Macias/Díaz 2000. *Bibliografia:* Díaz/Macias 2001.

Descripció: La construcció de la nova sala d'exposicions del Centre Cultural de La Caixa originà una intervenció arqueològica l'any 1999 dirigida per J. M. Macias (Codex). Els treballs documentaren una gran àrea oberta d'ús indeterminat i la presència d'un petit abocador de deixalles urbanes, geogràficament proper al localitzat a l'immoble núm. 4 del mateix passatge. La datació de l'abocador se situa en els darrers moments de la República o bé a principi d'August. JMS

696. Ptge. de Cobos, 7

Definició: Sense restes. *Plànols:* F, 8.

Descripció: L'any 1993 s'efectuà una actuació de prospecció per part de J. Vallverdú (Servei Arqueològic URV) sense que s'hi constatessin vestigis. Memòria en fase d'elaboració. JMS

697. Av. de Catalunya, 49 (camí de l'Àngel)

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* G, 24.5.

Bibliografia: Gabriel 1979; León 1993a; Sánchez Real et al. 1994.

Descripció: Fragment de *specus* de la conducció procedent del riu Francolí conegut d'antic i excavat l'any 1985 sota la direcció d'A. M. León (Servei d'Arqueologia). JMS

698. Av. d'Andorra, 21B

Definició: Sense restes. *Plànols:* G.

Documentació: Sentís 2004.

Descripció: Excavació dirigida per C. Sentís (Cota 64) l'any 2004. Es feren cinc rases fins a assolir el terreny natural, que es trobava a 1 m de profunditat. Sense restes. JLV

699. Av. de Catalunya, 54 / C. del Marquès de Montoliu, 14 / C. de Joana Jugan, 7 / C. de Sant Antoni Maria Claret, 27 (antiga Germanetes dels Pobres)

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* G, K-1.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 65, núm. 6.

Descripció: Segons diversos testimonis, s'hi observaven restes de l'aqüeducte del Francolí procedents del camí de l'Àngel. JMS

700. Av. de Catalunya, 53-55

Definició: Cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* G, 24.6.

Documentació: Miró 1983. *Bibliografia:* Cortés/Gabriel 1985, 65, núm. 4; Miró 1993.

Descripció: En el núm. 55 es feren dues cales de prospecció a la zona afectada per les obres, amb resultat negatiu (la roca es troba a una profunditat de 30 cm). També es va fer el dibuix en planta d'una cisterna rectangular recoberta amb *signinum* i amb mitjacanyes associades al paviment. Direcció arqueològica de M. T. Miró l'any 1983 (Servei d'Arqueologia). Cortés i Gabriel situen en aquest indret la presència d'aquest dipòsit més una sèrie d'enterraments. La planimetria que adjuntem ha estat cedida per l'empresa Codex, que ha documentat les restes en una actuació de l'any 2006. MMA

701. Av. de Catalunya, 56 / C. de Sant Antoni Maria Claret, 38

Definició: Sense restes. *Plànols:* G.

Documentació: Vilaseca 1994a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Vilaseca l'any 1994. Després de fer-hi dues rases, es rebaixà la totalitat del solar. Aparegué la roca per sota d'una capa de terra vegetal de 50 cm. AVC

702. Av. de Catalunya, 58-60*Definició:* Sense restes. *Plànols:* G.*Documentació:* Cabrelles 2004c.*Descripció:* Excavació dirigida per I. Cabrelles (Cota 64) l'any 2004. Es van obrir tres cales fins a assolir el terreny natural, que es trobà a 15 cm de fondària. Sense restes. ICA**703. Av. de Catalunya, 62***Definició:* Sense restes. *Plànols:* G.*Documentació:* Carilla 1993b.*Descripció:* Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla el juny del 1993. S'obriren cinc rases al solar i la roca aparegué sota uns 60 cm de terra vegetal. ACS**704. Av. d'Andorra, 10***Definició:* Sense restes. *Plànols:* G.*Documentació:* Puche 1998c.*Descripció:* Excavació dirigida per J. M. Puche (Codex) l'any 1998. Es van fer nou rases fins a assolir el substrat geològic. JPF**705. Av. de la República Argentina, 2 (Centre Penitenciari de Tarragona)***Definició:* epigrafia. *Plànols:* G, L-2.*Bibliografia:* Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 65, núm. 2.*Descripció:* Recuperació el 1942 de l'ara epigràfica RIT 49. JMS**706. Av. de Francesc Macià / Av. de Vidal i Barraquer***Definició:* Sense restes. *Plànols:* G.*Descripció:* Delimitació arqueològica a la cruïlla de les avingudes de Francesc Macià i del Cardenal Vidal i Barraquer. Actuació del 1995 dirigida per E. Chimisanas (Cota 64). Memòria en fase d'elaboració. ECM**707. Av. del President Companys (tram entre el c. del Marquès de Guad-el-Jelú i la pl. de la Imperial Tàrraco)***Definició:* Sense restes. *Plànols:* G, L-1.*Documentació:* Fabregat/Ynguanzo 2002.*Descripció:* Excavació d'urgència dirigida per R. Fabregat i M. D. Ynguanzo (Nemesis) l'any 2002. Consistí en el seguiment del rebaix mecànic de tota l'estratigrafia fins a assolir la cota de roca, localitzada sota un potent reompliment de runa del segle xx de 2,90-3,45 m. RFF**708. C. d'Enric d'Ossó, 1 / Av. del President Companys, 4***Definició:* Sense restes. *Plànols:* G.*Bibliografia:* López Vilar 2000c.*Descripció:* Entre els anys 1994 i 1995 es feren unes rases de prospecció sota la direcció de J. López en què no aparegueren restes arqueològiques. JLV**709. Camí de la Muntanya de l'Oliva, 7***Definició:* Sense restes. *Plànols:* H, 21.*Documentació:* Curulla 2002c; Fabregat 2003d.*Descripció:* Dues excavacions d'urgència en el mateix solar: la primera, dirigida per O. Curulla (Nemesis) l'any 2002, i la segona, per R. Fabregat (Nemesis) el 2003. Sota una capa de terra vegetal de 15-40 cm aparegué la roca. La segona fase consistí en el control de rebaixos, amb l'aparició de la roca sota una capa de 15-80 cm de terra vegetal. Sense restes. OCF - RFF**710. Av. de Juan Antonio Guardias, 17***Definició:* Enterraments. *Plànols:* H, 21.*Documentació:* Bosch 2003.*Descripció:* Excavació dirigida per F. Bosch (Codex) l'any 2002. Es van excavar en extensió tres sectors corresponents als tres habitatges que s'havien de construir. S'hi exhumaren 61 enterraments. En el sector sud-oriental es percebé un comportament diferent, amb predomini de fosses amb taüts de fusta, de vegades cobertes amb *tegulae*, que es poden considerar de la primera fase de la necròpolis (segle III). En canvi, els dos sectors restants mostren fosses sovint amb coberta de lloses. FBP

Fig. 60: Vista general d'un sector funerari de l'immoble 60/62 de l'avinguda de Juan Antonio Guardias. Foto: Arxiu Codex.

711. Av. de Juan Antonio Guardias, 19 / Camí de la Muntanya de l'Oliva, 11*Definició:* Sense restes. *Plànols:* H, 21.*Documentació:* Carilla 1998a.*Descripció:* Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla (Cota 64) el maig del 1998. S'hi practicaren dues rases que no documentaren restes. La roca aparegué sota 20-50 cm de terra vegetal. ACS**712. Av. de Juan Antonio Guardias, 19B***Definició:* Sense restes. *Plànols:* H, 21.*Documentació:* Carilla 1997a.*Descripció:* Excavació d'urgència dirigida per A. Carilla l'any 1997. Consistí en l'obertura de sis rases fins a assolir el nivell de roca, que es trobava cobert per una capa de terra vegetal de 20-90 cm. ACS

713. Av. de Juan Antonio Guardias, 13

Definició: Sense restes. *Plànols:* H.

Documentació: Macias/Díaz 2003.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2003. S'obriren un total de tres rases fins que es localitzà el substrat geològic. Sense restes. Malgrat que una de les rases es va fer en el límit occidental de la finca, on presumptament hi havia l'aqüeducte romà, no s'hi va trobar cap senyal. JMS

714. Ctra. del Cementiri (entorn)

Definició: Enterraments, estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* H, 20.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 73, núm. 4.

Descripció: Diverses notícies apunten la presència de restes epigràfiques, arquitectòniques i funeràries. JMS

715. Av. de Juan Antonio Guardias, 15

Definició: Enterraments. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Macias 2000b.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2000. Es va rebaixar l'àrea que quedava afectada per la nova construcció. Es descobriren nou enterraments en fossa amb els esquelets remoguts d'antic, possiblement ja en època romana, i amb els elements de coberta desapareguts. La cronologia d'aquestes restes se situa entre els segles III i IV. JMS

716. Av. de Juan Antonio Guardias, 15C

Definició: Enterraments. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Puche 1999.

Descripció: Excavació dirigida l'any 1999 per J. M. Puche (Codex). Es va controlar el rebaix mecànic del solar fins a l'aparició de diversos enterraments. S'excavaren només aquells que quedaven directament afectats per l'obra. Foren exhumades 36 unitats funeràries d'un total de 44 identificades, distribuïdes en cinc línies paral·leles i sempre amb el cap mirant a l'est. En aquesta nova àrea de la necròpolis de Mas Rimbaú hi ha una sèrie d'elements destacables: és on es troba una concentració més elevada d'enterraments (incloses superposicions), la tipologia també difereix (un nombre elevat de taüts de fusta), així com la presència de grans lloses de pavimentació reaprofitades a les cobertes de les fosses. Aquests elements fan pensar en una àrea funerària iniciada a partir de mitjan segle III i amb una reutilització posterior. JPF

717. Av. de Juan Antonio Guardias, 64-70 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 1-13

Definició: Enterraments. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Bea 1999b. *Bibliografia:* Bea et al. 1999; Bea/Vilaseca 2000; Campillo et al. 1998.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per D. Bea el 1997 (Cota 64). Excavació en extensió d'una part de la necròpolis baiximperial d'aquesta àrea i desenvolupada a partir de delimitacions arqueològiques amb resultats positius. L'element més antic és una estructura

circular identificada com una sitja o fons de cabana, d'època neolítica. Els sepulcres, gairebé 70, pertanyen a la fase següent. La majoria d'enterraments són fosses cobertes per lloses, mentre que la resta són fosses simples, una d'elles amb coberta de *tegulae*. Cal assenyalar la localització de diverses cistes, així com un enterrament de murets. S'excavaren també dos possibles ossaris. L'orientació de les tombes és NE-SO, excepte dues que s'orienten N-S. Els enterraments presenten una certa ordenació en fileres i no hi ha superposicions. Quant als aixovars, s'han localitzat només tres ungüentaris de vidre i un ou gallinaci. Cal destacar la llosa d'un dels sepulcres que presentava una menora gravada toscament. Les datacions radiocarbòniques donen una cronologia de 460 +/- 50 dC. Se n'ha fet un estudi antropològic parcial. DBC - JMS

718. C. de Lluís Domènech i Montaner, 15-33 / Av. de Juan Antonio Guardias, 72-94

Definició: Enterraments, epigrafia. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Codex 1993; Navajas 1995b. *Bibliografia:* Benet et al. 1992; Macias/Remolà 1995; Remolà 2000.

Descripció: Excavació corresponent a l'àrea d'enterraments de la necròpolis de Mas Rimbaú. Aquesta illa s'excavà en dues fases. La primera fou dirigida per P. Calderón (Codex) els anys 1992-1993. Es procedí al seguiment del rebaix mecànic de les cases amb façana al carrer de Lluís Domènech i Montaner i al de les rases de fonamentació de les cases que donen al carrer de Juan Antonio Guardias, on disminuïa notablement la concentració d'enterraments. En total es detectaren 135 tombes, totes en fossa simple i cobertes majoritàriament amb lloses, unes poques amb *tegulae* i una amb murets. Només tres tombes proporcionaren aixovars, consistents en ungüentaris de vidre.

La segona fase, dirigida per M. Navajas (Codex) l'any 1995, es concentrà a excavar en extensió una franja central de l'illa de cases, així com nous enterraments sorgits en les fonamentacions de les cases que donen al carrer de Juan Antonio Guardias. S'hi trobaren 56 tombes, majoritàriament fosses cobertes amb lloses, tres amb *tegulae* i una en àmfora. Les datacions oscil·len també entre els segles V-VII. Cal destacar la troballa d'una inscripció baiximperial amb nom jueu, reaprofitada en una tomba. JMS

719. C. de Sant Auguri, 21 / Av. de Rovira Virgili, 81-83

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H, 20.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 73, núm. 2; Sánchez Real et al. 1994, 105-136; DA 1998, 29.

Descripció: L'any 1996, es van fer uns treballs de remoció de terres que posaren al descobert dues bases quadrangulars de pilars de sustentació d'una conducció provinent de la Muntanya de l'Oliva en direcció a la Part Alta que té relació amb les troballes hidràuliques del Camp de Mart. Estaven fets d'*opus quadratum* i se-

parats entre ells per 4,6 metres. Possiblement es tracta dels basaments d'un llarg sífo que salvava el desnivell existent entre l'hipotètic *castellum aquae* que hi havia dalt del turó de l'Oliva i l'entrada a la ciutat per sota de l'actual Fortí Negre (v. fitxa Camp de Mart). JMS

720. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 19-37 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 2-14 / Av. de Juan Antonio Guardias, 60-62

Definició: Enterraments, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Codex 1991a-c. *Bibliografia:* Benet *et al.* 1992; Macias/Remolà 1995; Remolà 2000.

Descripció: Excavació dirigida per C. Benet, L. Burés, J. M. Macias, M. Porta i J. A. Remolà (Codex) l'any 1991 en una àrea d'enterraments corresponent a la necròpolis de Mas Rimbau. Els rebaixos del sector meridional es van fer sense control arqueològic, la qual cosa propicià la destrucció d'un nombre indeterminat de tombes. Es van excavar algunes zones en extensió (900 m²) i en altres sectors només les rases de fonamentació dels habitatges que s'hi havien de construir (1.700 m²). S'hi excavaren 130 enterraments. Destaca la troballa d'un sarcòfag i una inscripció. Els grups majoritaris són, després de les fosses sense cap coberta documentada, els enterraments amb coberta de *tegulae* horitzontals i les fosses amb contenidors amfòrics. En aquest solar és on s'han recuperat els dipòsits funeraris que es daten al segle III i que sempre han estat relacionats amb inhumacions d'orientació anòmala. Les àmfores recuperades s'adscriuen a la segona meitat del segle III i tot el IV, malgrat que aquest sector de necròpolis podia haver estat actiu també durant la centúria següent. JMS

721. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela cantonada amb l'av. de Juan Antonio Guardias

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H.

Documentació: Ynguanzo 2001.

Descripció: Excavació dirigida l'any 2001 per D. Ynguanzo (Nemesis) en què es feren sis rases mecànicament. Sota una capa de 60-170 cm es trobà la roca. Es detectà l'aqüeducte romà que limita el solar per l'est, però no fou estudiat perquè no quedava afectat per l'obra. Aquest tram d'aqüeducte ha estat destruït amb posterioritat. JLV

722. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 41-53 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 18-32 / Av. de Juan Antonio Guardias, 96

Definició: Enterraments. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Codex 1991a-c, 1993. *Bibliografia:* Benet *et al.* 1992; Macias/Remolà 1995.

Descripció: Excavació corresponent a l'àrea d'enterraments de la necròpolis de Mas Rimbau. Aquesta illa s'excavà en dues fases. La primera fou dirigida per L. Burés i J. A. Remolà (Codex) l'any 1991, i s'excavà un petit sector corresponent al solar núm. 51-53 del car-

rer de Josep Gramunt. S'hi localitzaren sis enterraments, quatre en coberta de lloses, un en fossa i un en àmfora. La segona fase, dirigida per M. C. Navajas i P. Calderón (Codex) els anys 1992 i 1993, es concentrà en l'excavació en extensió dels jardins de l'illa de cases i les fonamentacions de les cases amb façana al carrer de Lluís Domènech i Montaner, ja que la meitat sud havia estat arrasada prèviament per les màquines excavadores. S'excavaren 100 enterraments, tots ells fosses d'inhumació amb coberta de lloses, excepte una en àmfora. Es proposa una cronologia de segle V-VII. JMS

723. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 6 / Av. de Juan Antonio Guardias, 9

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, 20.

Documentació: Adiego 1998.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per P. Adiego (Cota 64) l'any 1998 en què s'obriren quatre rases mecànicament. Sota una capa d'uns 20-30 cm de terra vegetal sorgí la roca. PAE

724. Av. de Juan Antonio Guardias, 23-25 / Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 55-57 (collegi Pax)

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, K-4.

Documentació: Carbonell 2000b.

Descripció: Excavació dirigida per M. C. Carbonell (Codex) l'any 2000 en què s'obriren cinc rases a l'àrea més propera al carrer de Josep Gramunt. Sense restes. CMM

725. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 28-30

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Puche 1996.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Puche (Codex) l'any 1996 en què es van obrir tres rases fins a assolir el terreny natural. Una capa de terra vegetal d'un màxim de 70 cm de potència cobria la roca. Sense restes. JPF

726. C. de Rovira i Virgili, 58

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H, 20.

Bibliografia: Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136.

Descripció: S'ha localitzat, utilitzat com a paret mitjanera entre dues finques, un tram d'un aqüeducte d'*opus caementicium* que continua a l'immoble meridional. La longitud total en ambdues finques és de 59,70 m, mentre que l'alçada varia entre 1,12 i 0,77 m. L'amplada interior de l'*specus* només es pot prendre a la part més meridional, que és de 0,55 m. JMS

727. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 36-38-40-42-44-46

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, 21.

Documentació: Menchon 1999; Carilla 1998b.

Descripció: L'any 1997, J. J. Menchon hi dirigí una excavació arqueològica arran de l'excavació d'una piscina i una sèrie d'equipaments relacionats. Les obres s'e-

fectuaren en una àrea de terraplenaments moderns sense afectar vestigis arqueològics, però sí part del subsòl geològic. L'any 1998 es feren nou rases de delimitació sense que s'hi constatés la presència de restes arqueològiques. La intervenció fou dirigida per A. Carilla (Cota 64). ACS - JMB

728. C. de Rovira i Virgili, 56

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H, 20.

Documentació: Ramon 2002. *Bibliografia:* Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136.

Descripció: Excavació en extensió dirigida per E. Ramon (Codex) l'any 2002 en què s'actuà en un tram d'aqüeducte que ja es coneixia anteriorment i que procedeix de la Muntanya de l'Oliva (aqueducte del Gaià). Es netejà la part que era a la vista i també l'interior. Són dos murs paral·lels d'*opus caementicium* amb sòl intern d'*opus signinum* i coberta de volta desapareguda. Es documentà un segment de 17 m de longitud i no s'obtingueren dades de tipus cronològic. És el mateix *specus* que l'identificat en el núm. 45-65 del carrer de Rovira Virgili. ERS

729. Av. de Juan Antonio Guardias / Av. d'en Josep Gramunt i Subiela (cruïlla)

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H.

Documentació: Tubilla 1999a. *Bibliografia:* López Villar 2000e.

Descripció: Dues excavacions arqueològiques efectuades pel Servei Arqueològic de la URV l'any 1999. La primera, dirigida per I. Peña, consistí en l'obertura d'una sèrie de rases. Sense restes. En la segona, dirigida per M. Tubilla, es va fer el seguiment de les rases de fonamentació del nou immoble. La roca sorgia sota una capa de 15-30 cm de terra vegetal. Es constatà la presència d'un segment de l'aqüeducte romà procedent del Gaià en el límit de la finca, que no fou excavat ni documentat, ja que no quedava afectat pels treballs. MTM - JLV

730. C. de Josep M. Casas de Muller cantonada amb l'av. d'en Josep Gramunt i Subiela

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, K.4.

Documentació: Vilaseca 2004a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per A. Vilaseca el 2004. Es feren sis rases i sota una capa de 10-50 cm de terra vegetal es trobà la roca. AVC

731. C. de Sant Auguri, 1-3-5-7-9

Definició: Mausoleu, enterraments, cisternes i dipòsits. *Plànols:* H, 20.

Documentació: Adserias/Ramon 1997. *Bibliografia:* Macias 1999, 248-250; Adserias *et al.* 2000; Gurt/Macias 2002.

Descripció: Tres excavacions arqueològiques de Codex desenvolupades l'any 1995 i dirigides per M. Adserias, A. Muñoz i E. Ramon permeteren documentar un mausoleu i una petita àrea cementirial. El mausoleu és

un edifici de planta tricòncid, construït en un estrat del s. iv on prèviament s'havien dipositat sis inhumacions, quatre de les quals eren en àmfores i corresponents a infants. L'edifici disposa d'un pòrtic a l'entrada que aprofita parcialment un dipòsit hidràulic anterior, del s. ii dC. L'edifici fou colgat mitjançant un estrat datat al segle vii i que s'ha analitzat ceramològicament. JMS

732. Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 70-78 / C. de Josep M. Casas de Muller, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* H, K-4.

Documentació: Adiego 1999a.

Descripció: Excavació dirigida per P. Adiego el 1999 (Cota 64) en què es feren vuit rases amb mitjans mecànics. La roca apareix sota una capa de 30-220 cm de terra vegetal. PAE

733. C. de Rovira Virgili, 45-65 / C. de Fra Antoni Cardona i Grau, 7c

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* H, 20.

Documentació: García Noguera 1994a. *Bibliografia:* Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136.

Descripció: Es coneix d'antic la presència de dos trams d'un mateix aqueducte fet d'*opus caementicium* que es troba força destruït i que es podia resseguir en superfície. És la canalització que prové del teòric *castellum aquae* situat dalt de l'Oliva i que rebia l'aigua procedent de l'aqüeducte del Gaià. Les restes es relacionen amb les troballes del núm. 56 del carrer de Rovira Virgili. Excavació dirigida per M. García (Codex) l'any 1994 en què s'obriren cinc sondejos sobre un tram d'aqüeducte que ja es coneixia. Es netejà el mur que sorgia en superfície i se'n constatà la continuació dins el subsòl. Són dos murs paral·lels de *caementicium* amb sòl de *signinum* i coberta de volta, que no es conservava. Es documentà un tram superior als 75 m. Respecte a la cronologia, aquest tram és anterior a la segona meitat del segle i aC. Es va fer un petit sondeig just en el tall efectuat per la vorera del carrer d'Antoni Grau. MGN - JMS

734. Camí de la Cuixa, 16-18

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Carbonell 2000a.

Descripció: Prospecció arqueològica de l'any 2000 dirigida per M. C. Carbonell (Codex) que no comportà la localització de restes arqueològiques. CMM

735. Camí de la Cuixa, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Arola 2001.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Arola (Cota 64) el novembre del 2001. Prospecció ocular del solar amb la roca que sorgeix arreu. RAA

736. Via Augusta, 60

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons l'informe del 1990 de J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia), el seguiment de l'obra efectuat no va constatar la presència de restes arqueològiques. JMS

737. Camí de la Cuixa, 8

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: García Noguera 1990b.

Descripció: Delimitació efectuada l'any 1997, dirigida per M. García (Codex), que no comportà la localització de vestigis arqueològics. MGN

738. C. C-6, UA 27, 2-4

Definició: Sense restes. *Plànols:* I, J, 22.

Documentació: Bosch 2002.

Descripció: Excavació dirigida per F. Bosch (Codex) l'any 2002 en què s'efectuaren un total de cinc rases fins a arribar al substrat geològic. No s'hi localitzaren restes. FBP

739. Via Augusta, 44-46 / Camí de la Cuixa, 1 (jardins de la Diputació de Tarragona)

Definició: Cisternes i dipòsits. *Plànols:* I, 23.

Bibliografia: Hernández/López 2001, 50, fig. 58; Bermúdez *et al.* 1989c.

Descripció: L'arxiu Valentines anota la presència de grans dipòsits romans d'aigua emplaçats als jardins de la Diputació. Són els mateixos que foren prospectats l'any 1988 per A. Bermúdez (Àrea d'Arqueologia de la facultat de Filosofia i Lletres de Tarragona, UB), que determinà la presència de tres dipòsits/cisternes amb una cronologia indeterminada, però possiblement altimperiels. JMS

740. Via Augusta, 93 / Pg. marítim de Rafael Casanova, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: El Servei d'Arqueologia hi efectuà una sèrie de sondejos arqueològics sense documentar-hi l'existència de restes. JMS

741. Pg. marítim de Rafael Casanova, 4-8

Definició: Edifici residencial, mosaic, cisternes i dipòsits. *Plànols:* I, J, 22.

Documentació: Navarro 1979, 259, núm. 62; Pociña/Díaz 2003; Pociña/Aliende 2003b. *Bibliografia:* Hernández Sanahuja 1876; Hernández/Morera 1892, 142 i seg.; Guardia 1992; Pociña 2004.

Descripció: A la part meridional d'aquest gran solar s'emplacen les troballes ocasionades per la construcció de la via fèrria a final del s. XIX. Això comportà la destrucció de restes i la documentació d'un mosaic amb representació de les quatre estacions que es data a mitjan segle III dC. Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2003 en què s'obriren tres rases fins a arribar al nivell geològic i, posteriorment, quatre més per

delimitar l'estructura romana apareguda: un dipòsit hidràulic de tipus cisterna. Posteriorment, P. Aliende (Codex) va dirigir l'excavació del dipòsit, de 10,69 x 6 m, proveït de quatre contraforts en un dels costats, amb murs de *caementicium* i recobriment de *signinum*. La manca de materials no permet afinar cronologies.

MDG - PAG - CPL

742. C. de Robert d'Aguiló, 48-50 / Via Augusta, 83

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Pociña/García 1998.

Descripció: Actuació arqueològica de delimitació originada per la construcció d'un complex residencial dirigida per C. A. Pociña (Codex). Actuació de delimitació mitjançant rases de prospecció en una àrea de 3.000 m². No s'hi localitzaren restes arqueològiques pel fet que la fondària de la prospecció es limità a les necessitats de fonamentació previstes en el projecte arquitectònic. CPL

743. Via Augusta, 73

Definició: Sense restes. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Bru/Menchon 2002.

Descripció: Seguiment dels rebaixos de l'immoble per part de M. Bru l'any 2002. JLV

744. Via Augusta, 69

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Curulla 2000e.

Descripció: Amb motiu de l'edificació d'un nou immoble es dugueren a terme tres sondejos que no detectaren vestigis arqueològics. Actuació de l'any 2000 dirigida per O. Curulla (Nemesis). OCF

745. C. de Robert d'Aguiló (entre els núm. 49 i 52)

Definició: Estructures indeterminades, epigrafi. *Plànols:* I, 23.

Bibliografia: Serres 1978; Alföldy 1992.

Descripció: El traçat d'una claveguera al carrer ocasionà l'any 1978 la localització d'un mur de carreus d'època indeterminada. En aquestes obres es va poder recuperar un epígraf funerari associat a l'àrea d'enterraments estesa a l'entorn de la via Augusta. JMS

746. C. de Robert d'Aguiló (enfrent del núm. 51)

Definició: Via. *Plànols:* I, 23.

Bibliografia: Cortés/Gabriel 1985, 89, núm. 5.

Descripció: Testimonis sobre la presència d'una via romana, en clara relació amb les troballes del camí dels Cossis. JMS

747. C. d'en Rocamora, 4

Definició: epigrafi. *Plànols:* I.

Bibliografia: Alföldy 1975; Cortés/Gabriel 1985, 89, núm. 2.

Descripció: L'any 1934 es recuperaren dues dades epigràfiques (RIT 43 i 60). JMS

748. C. de Robert d'Aguiló, 38-40 / C. del Mestre Benaiges, 4

Definició: Estructures indeterminades, enterraments, pou. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Arbeloa 1986. *Bibliografia:* Arbeloa 1985, 1989, 1995; Adserias *et al.* 1986; Palanques 1988.

Descripció: Una primera excavació consistí en una sèrie de sondejos dirigits per X. Dupré l'any 1982 amb què es detectà la presència de restes romanes. L'excavació en extensió va ser dirigida per J. V. M. Arbeloa els anys 1983 i 1984. Actuacions del Servei d'Arqueologia. L'excavador va distingir diverses fases d'ocupació. En un primer moment s'identificà un pou al voltant del qual hi havia dues habitacions, a més d'altres murs dispersos. La seva datació és augustal. La segona fase començava el tercer quart del segle I dC i implicà la inutilització del pou i l'ampliació del conjunt habitacional amb dos àmbits més amb paviments d'*opus testaceum*, dos dipòsits i altres murs. Destaca un ambient quadrangular situat a l'àrea occidental del solar que conté un bon nombre d'enterraments. En un moment indeterminat entre aquesta segona fase i la tercera es documenta l'aixecament de nous ambients. La tercera fase i última s'ubica en la primera meitat del segle III, i consisteix en la inutilització de les estructures: taponament d'una porta i terraplenament general. És especialment interessant la vintena d'enterraments localitzats, alguns amb aixovars funeraris, datables entre el final del segle I dC i el III. JAR

749. Via Augusta, 61 / C. del Mestre Benaiges, 1 / C. de Robert d'Aguiló, 36

Definició: Enterraments. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Agraz/Dupré 1990.

Descripció: Delimitació arqueològica del solar entre els anys 1986 i 1987 sota la direcció de X. Dupré i, després, de J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia). Destaca la documentació d'una inhumació i una incineració. JMS

750. C. de Robert d'Aguiló, 34 / Via Augusta, 57-59

Definició: Cisternes i dipòsits, enterraments. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Pociña 1998a.

Descripció: Dues actuacions arqueològiques desenvolupades l'any 1997 arran del projecte d'edificació d'un nou habitatge dirigits per C. A. Pociña (Codex). Es tracta d'un solar afectat pels rebaixos d'època contemporània, tot i que conservava vestigis situats als extrems. Al peu de la via Augusta es determinà la presència d'un retall rectangular a la roca interpretat com la possible evidència d'una cisterna romana que s'obliterà en un moment indeterminat del s. II dC o posterior. Hem datat el dipòsit, pel context urbanístic en què es troba, durant els períodes augustal i julio-claudi. A l'extrem meridional destaca la presència

d'una incineració i 13 inhumacions (en taüt, lloses de pedra, tègules a doble vessant o àmfora), totes elles datades durant els segles II i III dC. Després de la urbanització contemporània, aquestes restes han quedat fora de l'immoble. CPL

751. Via Augusta, 55 / Robert d'Aguiló, 32

Definició: Sense restes. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Menchon 2001c.

Descripció: Excavació dirigida per J. J. Menchon l'any 2001 en què s'efectuà una rasa que segueix la nova línia de fonamentació que dona al carrer de Robert d'Aguiló. La roca apareix a 45 cm de profunditat. Sense restes. JMB

752. Via Augusta (emplaçament indeterminat)

Definició: Enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* I, J, 23.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Arco 1914b, 191 i seg.; Arco 1916, 49 i seg.; Alföldy 1975; Hernández/López 2001, 78.

Descripció: Sota la denominació de carretera de Barcelona, el 1907 es va localitzar una *cuppa* a prop de la necròpolis altimperial. Presenta una inscripció al centre d'un dels costats llargs (RIT 221, hort de Cabezas). L'any 1914 es localitzà una inscripció (RIT 625, s. I dC) i dos *cippus* funeraris a l'hort anomenat de Cabezas (possiblement RIT 142 i 373). L'any següent es localitzaren restes funeràries en el terreny d'Antonio Malé. Ambdues evidències s'emplacen al principi de la via Augusta. També s'han recuperat les inscripcions RIT 232, 510, 556, 581 i 696 en un lloc indeterminat de la via Augusta. JMS

753. C. de Robert d'Aguiló (enfrent dels núm. 30-50)

Definició: Enterraments, mausoleu, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia, sarcòfag. *Plànols:* I, 23.

Bibliografia: Alföldy 1975; Serres 1978, 154 i seg.; Arbeloa 1985, 1989, 1995; Palanques 1978; Koppel 1985a; Campillo/Tarrats 1991; Massó 1996b.

Descripció: Arran de l'excavació de la claveguera principal del carrer l'any 1978 es detectaren diverses estructures arquitectòniques i evidències funeràries: enterraments, sarcòfags i possibles recintes de mausoleu. Les excavacions foren dirigits per L. Vilaseca i la major part de les troballes s'efectuaren a l'alçada dels núm. 43 i 45. Entre aquestes destaca la recuperació de l'anomenat sarcòfag del Metge i un bust estatuari (Koppel 1985a, 106). Les troballes han estat associades a la inscripció funerària dedicada al metge *Tiberius Claudius Apollinaris* i recollida per Ioseph Boy al s. XVIII (Massó 1996b). S'ha efectuat un estudi antropomètric i craneogràfic que incideix en aquesta possibilitat. JMS

754. C. de Saragossa, 2-6 / C. d'en Ribes, 1-5

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1983, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) efectuà quatre sondejos de prospecció amb què va documentar la roca a uns 2 m de fondària. JMS

755. C. de Robert d'Aguiló, 37-41 / C. del Mestre Benaiges, 3-5

Definició: Enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, epigrafia. *Plànols:* I, 23.

Documentació: Sicaud 1993. *Bibliografia:* Serres 1978, 154-157.

Descripció: E. Serres localitzà en aquesta finca antigues troballes funeràries i epigràfiques. Segons l'informe de F. Tarrats, l'any 1981 ja no hi havia restes arqueològiques, atès que anys enrere s'havia efectuat el rebaix del terreny. JMS

756. Via Augusta, 34 / C. de Saragossa, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Prospecció del 1986 dirigida per X. Dupré (Servei d'Arqueologia). Sense restes. JMS

757. Via Augusta, 41 / C. de Robert d'Aguiló, 14

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Informe de F. Tarrats del 1980 (MAP) en què s'esmenta la realització de sondejos de prospecció amb resultats negatius i l'aparició immediata de la roca. JMS

758. Via Augusta, 20

Definició: Troballes aïllades de materials arqueològics, enterraments, epigrafia. *Plànols:* I.

Documentació: Arxiu Valentines-RSAT. *Bibliografia:* Alföldy 1975.

Descripció: En fer una casa a la via Augusta es va trobar un bloc rectangular de 60 cm de gruix amb tres cavitats per col·locar-hi urnes d'incineració. La nota diu «urna de cristal» i «ungüentarios». També hi consta la inscripció funerària RIT 625. JLV

759. Via Augusta, 33 / Ptge. del Sol, 9-11

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986 X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí la prospecció arqueològica del solar amb què va posar de manifest l'absència de vestigis. JMS

760. Via Augusta, 14-16-18

Definició: Mausoleu, enterraments, epigrafia. *Plànols:* I. *Bibliografia:* Sánchez Real 1956b; Alföldy 1975; Arbeloa 1989, 103 i seg.

Descripció: La construcció d'un immoble ocasionà, l'any 1956, la troballa d'un possible mausoleu funerari amb *formae*. Sánchez Real hi documentà dues inhumacions i una urna cinerària. També es recuperà la inscripció RIT 492, possiblement aprofitada en els enterraments. JMS

761. Via Augusta, 29 / Ptge. del Sol, 7

Definició: Enterraments. *Plànols:* I.

Documentació: Llop 2005a.

Descripció: Excavació dirigida per J. Llop (Cota 64) l'any 2004 i I. Cabrelles (Cota 64) l'any 2005. Es van fer tres cales al solar. A tot arreu es trobaren nivells contemporanis que cobrien el terreny natural, però en una hi havia dos *loculi* excavats a la roca, corresponents a antigues sepultures completament espoliades. ICA - JLR

762. C. de Robert d'Aguiló (emplaçament indeterminat)

Definició: Enterraments, estatuària, sarcòfag. *Plànols:* I. *Documentació:* Ricomà, 1979. *Bibliografia:* Koppel 1985a; Arbeloa 1989, 110; Hernández/López 2001, 53, fig. 64.

Descripció: L'any 1931, es descobriren restes d'enterrament en sarcòfag, en taüt de fusta i un possible enterrament monumental. L'arxiu Valentines esmenta la localització, a l'aleshores camí dels Fortins, d'un bloc motllurat interpretat com a base d'ara funerària. El desembre del 1978 es localitzà una estatueta de sàtir (Koppel núm. 152). També s'informa de la recuperació, al s. XIX, de tres gemmes en un indret indeterminat a prop del pont d'Armes. JMS

763. C. de Robert d'Aguiló, 9

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Foguet 1992c.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per G. Foguet (Tarraco 2000) l'any 1992. S'hi van fer 10 rases i només es va detectar una capa de terra vegetal que cobria la roca. GBC

764. Via Augusta, 5

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* I.

Documentació: Adserias 1998d.

Descripció: Actuació del 1998 dirigida per M. Adserias (Codex). Seguiment dels treballs d'enderroc i rebaix amb què únicament es va constatar la roca a la caixa de l'ascensor. JMS

765. C. de les Escales del Miracle, 2

Definició: Sense restes. *Plànols:* I.

Documentació: Cabrelles 2004a.

Descripció: Realització de dos sondejos de prospecció arqueològica sense constatar-hi vestigis conservats. Actuació de l'any 2004 dirigida per I. Cabrelles (Cota 64). ICA

766. Via Augusta / Pl. d'Arce Ochotorena (entorn de l'amfiteatre)

Definició: Estructures indeterminades, epigrafia. *Plànols:* I, 24.1.

Bibliografia: Hernández/Morera 1982, 145-146.

Descripció: Hernández Sanahuja esmenta, a tocar dels murs orientals de l'amfiteatre, l'existència de restes ar-

quitectòniques i d'epigrafia funerària. Aquestes evidències s'emplaçaven entre la plaça d'Arce Ochotorena i la via Augusta.

JMS

767. Pg. de les Palmeres s/n (amfiteatre)

Definició: Via, enterraments, amfiteatre, Basílica paleocristiana, clavegueram, elements decoració arquitectònica, sarcòfag, epigrafia, baptisteri? **Plànols:** I, 24.1. **Documentació:** Aquilué 1992a, 558-617; Dasca 1992; Menchon 1994d; Gallego 1998; Corominas 2004b. **Bibliografia:** Laborde 1806; Ventura 1954; Alföldy 1975, 1997; Ted'a 1990a; Vives 1990; Arbeloa 1990; Sánchez Real *et al.* 1991; Avellà 1991; Bertran/Beltrán 1991; Montón 1992; Sánchez Real 1994, 1996, 1997b; Godoy/Gros 1994; Berges 1994; Alföldy 1997; Macias 1999, 227-230; Claveria 2001, 26-28; Gallego *et al.* 2002; Dupré 2004; Domingo 2005a; Salom 2006; Fiz/Macias en premsa.

Descripció: Edifici ja conegut des del s. xvi per Ponç d'Icard, si bé aquest l'havia confós amb el teatre. La confusió s'esmenà en la segona meitat del s. xviii gràcies als treballs d'Henrique Flórez. L'amfiteatre ha arribat molt degradat pel pas del temps i per la instal·lació de diverses construccions cristianes des del s. vi que aprofitaren l'edifici romà com a pedrera. A més, la façana marítima quedà afectada pel traçat de l'actual via fèrria durant la segona meitat del s. xix. D'aquesta època es disposa dels estudis i testimonis d'Hernández Sanahuja.

En els darrers segles s'han produït diverses troballes a l'edifici. Destaquem la recuperació de la inscripció RIT 541. Després de l'abandó de les dependències del penal del Miracle, el conjunt monumental entrà en un ràpid procés de degradació, del qual l'església romànica, que es trobava dins l'arena del recinte, en fou la principal afectada. S'hi feren diversos projectes de rehabilitació, fins i tot actuacions de prospecció entre els anys 1933 i 1937. L'alçament feixista del 1936 posposà noves actuacions fins a mitjan s. xx. Així, entre els anys 1948 i 1957, es dugué a terme l'excavació del conjunt sota la direcció de S. Ventura, del Museo Arqueológico Provincial. En el període 1964-1973 es desenvolupà el projecte de reconstrucció que configura l'estat actual del jaciment. En aquest temps també es desenvoluparen altres actuacions arqueològiques dirigides per P. M. Berges. (MAP)

Tot i aquest historial, no fou fins a les excavacions del Taller Escola d'Arqueologia, realitzades entre els anys 1986 i 1989, que es conegué una primera proposta interpretativa coherent del conjunt arqueològic, així com una publicació científica proporcional a l'entitat del monument (Ted'a 1990). A més, i de retruc, els treballs del Ted'a comportaren la publicació dels treballs arqueològics promoguts pel Museo Arqueológico Provincial a mitjan s. xx. El treball del Ted'a inclou anàlisis ceràmiques, epigràfiques i un estudi antropològic de les restes recuperades (Vives 1990). Amb posterioritat s'han desenvolupat estudis ceràmics puntuals i dietètics a través de les restes funeràries (Gallego 1998).

La construcció de l'amfiteatre —principi del s. ii dC— provocà el desviament d'una via periurbana que havia generat una petita àrea funerària d'època augustal. Si bé l'arena i les *fossae* del recinte es troben en bon estat de conservació, la graderia —parcialment retallada a la roca— es conserva escadusserament. Pràcticament no resta res de la façana exterior, i de la graderia només un petit segment que tan sols arriba fins a l'inici de la *summa cavea*. L'indret fou escenari el 259 del martiri del bisbe Fructuós i els seus diaques Euguri i Eulogi. L'amfiteatre es mantingué en ús fins a mitjan s. v dC. En un moment avançat del s. vi, es bastí una basílica cristiana aixecada en record dels màrtirs locals i que generà una petita àrea funerària al seu voltant. El temple també disposa d'una petita cambra funerària annexa que, tenint en compte els treballs arqueològics de mitjan segle xx, pot ser que disposés d'una petita pila baptismal (Sánchez Real *et al.* 1991). De forma unànime, aquest centre cultural s'ha identificat amb l'església de Sant Fructuós esmentada a l'*Oracional de Verona*, escrit el 710 dC. També s'ha plantejat l'existència d'una possible memòria dedicada als sants i conservada en el subsòl del temple. Es tracta d'una hipòtesi de difícil corroboració arqueològica (Godoy 1995b).

Destaca un epígraf monumental commemoratiu de la construcció de l'amfiteatre que possiblement testimonia l'import de la construcció, que va anar a càrrec d'un *flamen* de la província citerior. Però, sobretot, cal esmentar la restitució de G. Alföldy de la inscripció cisellada en el podi commemorant la reforma de l'emperador Heliogàbal l'any 222. Alföldy recollí un total de 35 inscripcions procedents d'aquest edifici, a les quals s'han d'afegir les documentades per J. Massó i M. Mayer, publicades a la monografia del Ted'a de l'any 1990.

L'any 1991 s'efectuà un sondeig a l'arena de l'amfiteatre amb motiu d'un camp de treball, dirigit per A. Dasca (CAUT). S'hi van localitzar quatre enterraments anteriors a l'amfiteatre, que no van ser excavats. Un d'ells corresponia al núm. 1.251 de la memòria publicada pel Ted'a. No s'ha reproduït la planimetria d'aquesta excavació per manca d'autorització. L'any 1993, el Taller Escola de Restauració de la Muralla de Tarragona (TERM) hagué d'intervenir a les *fossae* de l'amfiteatre a causa d'un esfondrament parcial de les parets arran d'unes intenses pluges. J. J. Menchon (TERM) dirigí una actuació parcial a l'interior de les fosses. Fonamentalment s'estudiaren els paraments que s'havien de reconstruir.

L'any 2002, M. Corominas (Cota 64) dirigí una excavació situada a la part superior de turó on està assentat l'edifici. La memòria administrativa es troba en fase d'elaboració. S'efectuà el seguiment d'uns rebaixos duts a terme durant la remodelació dels accessos al conjunt amb la documentació d'un segment de mur megalític de difícil interpretació, possiblement un fonament d'un dels *vomitorium* de l'edifici o de la seva façana exterior. La troballa té relació amb el text d'A.

de Laborde del segle XIX, on esmenta la presència d'un «tros de muralla», en clara relació amb la similitud de la tècnica constructiva. Recentment ha estat publicada una planta de l'amfiteatre dibuixada arran del viatge de Laborde a Espanya (Salom 2006). JMS

768. Camí de la Creu dels Morts, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: García Noguera 2001b.

Descripció: Seguiment de rebaixos per part de M. García l'any 1998 sense localitzar-hi restes arqueològiques. MGN

769. Camí de la Cuixa, 3 / Via Augusta

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informació del Servei d'Arqueologia, J. V. M. Arbeloa hi efectuà una prospecció el 1986 sense documentar-hi restes. JMS

770. C. C-6, UA 27, 16-18-20

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Bea 2003b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per D. Bea (Cota 64) l'any 1994. S'hi feren 16 rases fins a l'aparició del terreny natural, que estava cobert per una capa de 0,60-2,30 m de terra vegetal. DBC

771. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 57

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Menchon 1998c.

Descripció: Actuació de l'any 1998 dirigida per J. J. Menchon (Codex) que consistí en la neteja mecànica de la superfície de la finca, d'on sortia considerablement el subsòl geològic natural. No s'hi constataren restes arqueològiques. JMB

772. Via Augusta, 105

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Pociña/Aliende 2003a.

Descripció: Excavació dirigida per P. Aliende (Codex) l'any 2003 en què s'obriren dues rases que detectaren el substrat geològic a pocs centímetres. PAG

773. C. de Sanç Capdevila, 1-3

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Benet 2004.

Descripció: Excavació dirigida per C. Benet (Codex) l'any 2004 que consistí en el seguiment dels moviments de terra. La roca aflorà en superfície. CBA

774. Apartaments Antibes, 5

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Díaz Dalmau 1999a.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Díaz (Cota 64) l'any 1999. Una inspecció ocular al solar evidencià que la roca aflorà arreu. JLV

775. C. C-6, UA 27, 6

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Pociña/García 2003.

Descripció: Excavació dirigida per M. García (Codex) l'any 2003 en què s'efectuaren un total de sis rases fins a arribar al substrat geològic. Sense restes. CPL

776. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 11

Definició: Enterraments, mausoleu, via. *Plànols:* J, 23.

Documentació: Adell et al. 2004.

Descripció: Intervencions arqueològiques de delimitació, dirigides per M. Bru, i d'excavació en extensió, amb direcció de P. Aliende, efectuades per Codex l'any 2004. Els treballs han permès documentar més evidències pertanyents a l'àrea funerària associada a la ramificació de la via Augusta pel vessant oriental de la ciutat. S'han identificat les restes de cinc mausoleus situats al sud de la via i 28 unitats funeràries. La memòria administrativa d'intervenció es troba en fase d'elaboració i la cronologia preliminar de l'àrea funerària se situa entre els segles I-III dC. PAG-MGN-SAC

777. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 9b

Definició: Via, enterraments, epigrafia. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Macias/Pociña 2002.

Descripció: La primera actuació en aquest solar fou dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2001 i consistí en dues rases de delimitació que descobriren un segment de la via Augusta i restes funeràries. Posteriorment, l'any 2002 F. Bosch (Codex) dirigí una nova actuació amb què es van documentar noves evidències funeràries i es va recuperar un epígraf. Resta pendent la memòria d'intervenció d'aquesta segona fase. JMS

778. C. de Miquel Melendres i Rué, 6 / C. de Francesc Nello Ventosa

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Arola 2002a.

Descripció: En l'actuació de l'any 2002 dirigida per R. Arola (Cota 64) es van fer tres rases de delimitació que no constataren vestigis arqueològics. Entre 20 i 40 cm de fondària es localitzà la roca natural. RAA

779. C. dels Cossis, 6

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Llop 2004.

Descripció: Excavació dirigida per J. Llop (Cota 64) l'any 2004 en què s'obriren quatre rases. La roca aflorà sota una capa d'uns 40 cm de terra vegetal. JLR

780. C. dels Cossis, 9-11-13

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Bravo 2000a.

Descripció: Arran del projecte d'edificació de dos solars es feren, l'any 2000, quatre rases mecàniques de deli-

mitació que no documentaren vestigis arqueològics. L'actuació fou dirigida per P. Bravo (Codex). PBP

781. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba (enfrent dels núm. 1-3-5-7a-7b)

Definició: Via, mausoleu, enterraments, cisternes i dipòsits, epigrafia. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Menchon 2001a. *Bibliografia:* Alföldy 1975; Menchon 2000; Macias/Menchon 2002.

Descripció: Els treballs d'urbanització d'un nou carrer l'any 1998 propiciaren la documentació íntegra d'un recinte funerari format per un mur de tancament, un petit dipòsit d'aigua i un mausoleu central que conservava la seva fonamentació i tots els enterraments efectuats a l'interior. Els treballs foren dirigits per J. J. Menchon (Codex). El recinte s'adossava pel nord a una ramificació de la via Augusta i presentava una vorera documentada en l'amplada de l'àmbit funerari. A més, es documentaren diversos enterraments entorn de la via i a l'interior i exterior del recinte. Aquests elements funeraris es daten entre els segles II-III dC. També es documentà part d'un abeurador disposat al costat sud de la via i es recuperaren noves restes epigràfiques. S'efectuà un sondeig dins la via romana amb què es determinà la tècnica constructiva, però sense obtenir elements cronològicament indicaris. En aquest entorn s'han recuperat les inscripcions RIT 6, 357, 601, 603, 670 i 1078. JMB - JMS

782. C. dels Cossis, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Sicaud 1993; Bravo 2000b.

Descripció: Segons informe de F. Tarrats de l'any 1981 (MAP), les obres dutes a terme en aquest solar no afectaren restes arqueològiques. La delimitació arqueològica de l'any 2000, dirigida per P. Bravo (Codex), consistí en la realització de dues rases que no proporcionaren indicis arqueològics. Donada la transformació urbanística produïda en aquest indret i entre les dues actuacions, no queda clar que les intervencions es fessin a la mateixa finca. PBP

783. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba (calçada núm. 5)

Definició: Mausoleu, enterraments. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Menchon 2001a. *Bibliografia:* Menchon 2000; Macias/Menchon 2002.

Descripció: Els treballs arqueològics efectuats a la calçada d'aquest vial l'any 1998, dirigits per J. J. Menchon (Codex), comportaren la descoberta d'un mausoleu funerari, documentat parcialment en planta i sense ser objecte d'una excavació arqueològica. S'exhumaren alguns enterraments en el seu entorn. En aquest cas, les restes se situaven al sud de la ramificació de la via Augusta. JMS

784. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Bosch 2001c.

Descripció: Treballs de prospecció i delimitació d'un solar en edificació duts a terme l'any 2001 sota la direcció de F. Bosch (Codex). S'hi feren dues rases de delimitació que no constataren restes arqueològiques. FBP

785. Pg. marítim de Rafael Casanova, 26

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informe de F. Tarrats del 1981, les obres d'una nova edificació no permeteren la documentació de restes arqueològiques. JMS

786. Pg. marítim de Rafael Casanova, 27

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons documentació del Sicaud, s'efectuà el seguiment de l'excavació d'una piscina i uns vestuaris. No s'hi detectaren restes arqueològiques. JMS

787. C. de Narcís Oller, 5 / C. de Mercè Rodoreda, 14 / C. de Josep M. de Segarra, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-2.

Documentació: Adell/Bosch 2002.

Descripció: Excavació dirigida per S. Adell (Codex) l'any 2002, en què es practicà una rasa central i el seguiment dels rebaixos. SAC

788. C. de Narcís Oller, 3

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-2.

Documentació: Llop 2003b.

Descripció: L'actuació, dirigida per J. Llop (Cota 64) l'any 2003, consistí en la inspecció visual del solar. El terreny natural aflora arreu. JLR

789. Via Augusta, 161

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-2.

Documentació: Adserias 1998b.

Descripció: Excavació dirigida per M. Adserias (Codex) l'any 1998. Es van fer vuit rases de delimitació que assoliren la cota de la roca, que es trobava sota una capa de 0,25-1 m de terra vegetal. JMS

790. C. de Sant Antoni Maria Claret, 11

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Realització de sondejos de prospecció negatius per part de X. Dupré l'any 1985 (Servei d'Arqueologia). JMS

791. Pl. de la Imperial Tàrraco, 2 / Av. d'Andorra, 1 / C. del Marquès de Montoliu, 2A

Definició: Restes estratigràfiques. *Plànols:* L-1.

Documentació: García/Menchon 2000.

Descripció: Delimitació dirigida per M. García (Codex) l'any 2000. Es van fer quatre rases fins a assolir la cota de nivell geològic (entre 1 i 2 m de profunditat). Només en un punt es localitzà una rasa excavada en el

tapàs reomplerta amb un estrat que proporcionà restes d'època romana indeterminada. MGN

792. Pl. de la Imperial Tàrraco, 1 / Av. d'Estanislau Figueras, 63

Definició: Enterraments, troballes aïllades de materials arqueològics, sarcòfag, epigrafia. *Plànols:* L-1.

Documentació: Aquilué 1992a, 783-784. *Bibliografia:* RSAT 1923b, 152; Sánchez Real 1956c; Alföldy 1975.

Descripció: En la construcció de l'edifici que actualment és la facultat de Lletres de la URV, es documentaren restes ceràmiques, inscripcions (RIT 650, 771, 791), sarcòfags i restes humanes. Posteriorment, cap a mitjan segle xx, aparegueren més restes relacionades amb aquesta àrea funerària. S'han estat estudiant les ceràmiques nord-africanes obtingudes arran de la construcció de l'edifici. JMS

793. Av. d'Estanislau Figueras, 53-55-55b

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-1.

Documentació: Bea 2001.

Descripció: L'any 2001, es dugueren a termes dues rases de delimitació arqueològica sota la direcció tècnica de D. Bea (Cota 64). No s'hi localitzaren restes arqueològiques. DBC

794. Rambla Nova, 119 / Av. d'Estanislau Figueras, 62

Definició: Mausoleu. *Plànols:* L-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Hernández Sanahuja esmenta, l'any 1879, restes d'un mausoleu romà, amb tres inhumacions, en el solar on s'havia de bastir el convent de les Germanetes dels Pobres. Hi ha fotografies de plànols on s'identifica aquest convent en el tram inferior de la Rambla Nova. JMS

795. Pl. de la Imperial Tàrraco (emplaçament indeterminat)

Definició: Epigrafia. *Plànols:* L-1.

Bibliografia: Alföldy 1975, 1993.

Descripció: S'hi localitzen les inscripcions RIT 38 (culte a *Mars Campester*) i 599. JMS

796. Pl. de la Imperial Tàrraco, 7 / Rambla Nova, 124 / Av. de Prat de la Riba, 39

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Delimitació arqueològica dirigida per X. Dupré (Servei d'Arqueologia) l'any 1984. Sense restes. JMS

797. C. del Pare Palau, 3-5

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-1.

Documentació: Mir 1999a. *Bibliografia:* Mir 2000c.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per H. Mir (Servei Arqueològic URV) el juliol del 1998. S'obriren

cinc rases que no proporcionaren restes d'interès. La roca aflorà sota una capa de 40-110 cm de terra vegetal. HLM

798. Av. de Prat de la Riba (tram entre el c. d'Higiní Anglès i la pl. de la Imperial Tàrraco)

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* L-1.

Documentació: Curulla/Fabregat 2001.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per O. Curulla i R. Fabregat (Servei Arqueològic URV) l'any 2000. S'efectuaren dues rases al llarg del carrer i, posteriorment, se'n rebaixà tota la superfície. A causa de la poca profunditat dels rebaixos (1,2-1,8 m), no s'arribà a nivells antics. OCF - RFF

799. C. del Lleó, 58

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* C, L-3.

Documentació: Roig/García 2004.

Descripció: Excavació dirigida per J. F. Roig (Codex) l'any 2004 en què es feren dues rases fins a una profunditat de 2,60-3 m en relació amb el paviment d'aleshores. No s'hi documentaren restes. JRP

800. C. del Mar, 44 / C. de Pere Martell, 62

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-4.

Documentació: Díaz García 2004.

Descripció: Excavació dirigida per M. Díaz (Codex) l'any 2004 en què es feren tres rases de prospecció que permeteren documentar els farciments constructius del port del s. XIX. MDG

801. C. de Torres Jordi, 8 / C. de Pere Martell, 57-59 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 52-54 / C. del Mar, 46

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-3.

Documentació: Macias 1996f; Menchon 1998b.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 1996 en què s'efectuaren tres rases que baixaren entre 3,5 i 4 m de profunditat, amb aparició de nivells de graves i freàtic. Sense restes d'època antiga. L'any 1997, J. J. Menchon (Codex) dirigí el seguiment del rebaix total del solar fins a una profunditat de 3,5-4 m sota el nivell del carrer Reial, amb l'aparició d'un potent paquet de graves i nivell freàtic. Sense restes. JMS - JMB

802. C. del Mar, 38

Definició: Sense restes. *Plànols:* C, L-3.

Documentació: Macias/Roig 2003; Adell/Díaz 2004.

Descripció: Prospecció arqueològica dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2003 i rebaix generalitzat l'any 2004 dut a terme per S. Adell (Codex). Aquestes tasques demostraren la inexistència de restes arqueològiques. SAC - JMS

803. C. de Torres Jordi, 10-12-14

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* L-3.

Documentació: Navajas 1996.

Descripció: Excavació dirigida per M. C. Navajas (Co-

dex). L'actuació va consistir a controlar el rebaix fins a 3 m de profunditat de tota l'àrea. JLV

804. C. de Torres Jordi, 18

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-3.

Documentació: García Noguera 1994b.

Descripció: Delimitació arqueològica dirigida per M. García (Codex) l'any 1994 en què s'obriren quatre rases. Sota un estrat d'aportacions constructives contemporànies es trobaren els nivells geològics. MGN

805. C. d'Espinach, 16 / de Sant Pere, 43

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* L-3.

Documentació: Adell/Sánchez Real 2002.

Descripció: Excavació dirigida per S. Adell (Codex) l'any 2002 en què es va fer el seguiment del rebaix del solar fins a arribar a 1,40 m de profunditat. SAC

806. C. d'Espinach, 18

Definició: Sense restes documentades. *Plànols:* L-3.

Documentació: Adell/Ramon 2004.

Descripció: Excavació d'urgència, dirigida per S. Adell (Codex) l'any 2004, en què es féu el rebaix del nivell superficial d'1 m de fondària i a tot el solar. Sense restes. SAC

807. C. del Dr. Mallafrè Guasch

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Macias/Bravo 2002a; Mesas 2004.

Descripció: Excavació dirigida per J. M. Macias (Codex) l'any 2001 en què s'obriren set rases on aparegué la roca a poca profunditat. Sense restes. Excavació dirigida per I. Mesas (Nemesis) l'any 2004, amb un control del moviment de terres derivat de la construcció de l'heliport de l'hospital Joan XXIII. Sense restes. JMS-IMT

808. Prospecció del PP2 (àrea darrere de l'hospital Joan XXIII)

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Teixell 2005.

Descripció: Prospecció superficial dels terrenys afectats pel PP2, entre l'hospital Joan XXIII, el traçat de l'autovia, el riu Francolí i la carretera N-240. Direcció d'Imma Teixell (Codex). No s'hi apreciaren restes. ITN

809. C. del Dr. Mallafrè Guasch, 7

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: García-Antón 2004a.

Descripció: Excavació dirigida per D. García-Antón (Nemesis) l'any 2004 en què s'efectuà una rasa de 30 m de longitud que travessava el solar. Sota una capa d'entre 0,3 i 2,35 m de profunditat es trobà la roca. JLV

810. Proximitats del C. del Dr. Mallafrè Guasch

Definició: Abastiment aigua. *Plànols:* L-2.

Bibliografia: Sánchez Real *et al.* 1994, 105-136.

Descripció: Durant les obres de construcció de l'aparcament adjacent a l'hospital Joan XXIII es va seccionar una conducció de la qual només es va poder estudiar la secció, ja que es conservava en molt mal estat. JMS

811. C. del Dr. Mallafrè Guasch, 5 / C. de Joan Ruiz i Porta, 7 / C. dels Set Lledoners, 2 / C. de Macià Mallol i Bosch, 12-12b

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Curulla 2001b.

Descripció: Delimitació arqueològica de l'any 2001, dirigida per O. Curulla (Nemesis), en què es feren cinc rases amb resultats negatius. Es va constatar el subsòl geològic entre 50 i 70 cm de fondària. OCF

812. C. de Macià Mallol i Bosch, 5

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Vilalta 2005c.

Descripció: Excavació dirigida per E. Vilalta (Cota 64) l'any 2005 en què es dugué a terme una inspecció visual i dues rases en aquest solar atalussat. La roca es trobà a 50 cm. Sense restes. EVR

813. Av. de Francesc Macià, 5B-7 / C. de Macià Mallol i Bosch, 6-8 / C. de Joan Ruiz i Porta, 1-3 / C. de Rosa Venes i Llovera, 1-3

Definició: Sense restes, troballes aïllades de materials arqueològics. *Plànols:* L-2.

Documentació: Bea 1999c.

Descripció: Prèviament a l'edificació, els solars foren objecte d'una prospecció arqueològica d'urgència dirigida per D. Bea (Cota 64), l'any 1997. S'efectuaren una sèrie de rases mecàniques, sense resultats. Només en una àrea del solar 6-8 del carrer de Macià Mallol es localitzaren restes descontextualitzades consistents en enderrocs (pedres, fragments de *signinum*, etc.) i un reduït conjunt ceràmic altimperial. Les cotes són aproximades. DBC

814. Av. de Francesc Macià, 9

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Descripció: Actuació arqueològica dirigida l'any 2003 per Cristòfor Salom (Cota 64). Memòria en fase d'elaboració. JMS

815. Av. de Francesc Macià, 13-17 / C. del Dr. Mallafrè Guasch, 1-1b / Pl. de les Corts Catalanes, 1

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Bravo/Remolà 2000; García Noguera 2002.

Descripció: Delimitació realitzada per P. Bravo (Codex) l'any 2000 en què es feren dues rases en el solar i una tercera en el pati interior de l'illa fins a arribar al subsòl geològic. Posteriorment, i el mateix any, M. García (Codex) féu el seguiment dels rebaixos amb els mateixos resultats. BBP - MGN

816. C. dels Set Lledoners, 1a-1b / C. de Rosa Venes i Llovera, 2 / C. de Joan Ruiz i Porta, 5 / C. Macià Mallol i Bosch, 10

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Bibliografia: Tubilla 2000e.

Descripció: Delimitació arqueològica de M. Tubilla (Servei Arqueològic URV) els anys 1998 i 1999 en què s'efectuaren vuit rases sense que s'hi constatessin vestigis arqueològics. JLV

817. C. d'Ernest Vilches, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-2.

Documentació: Pociña 1998b.

Descripció: Excavació dirigida per C. A. Pociña (Codex) l'any 1998 en què es féu una sola rasa fins al subsòl geològic i, posteriorment, el control del rebaix de tot el solar. CPL

818. Av. de Josep M. Casas de Muller, 7 / Camí de la Muntanya de l'Oliva, 2

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-4.

Documentació: García Noguera 1998e.

Descripció: Excavació dirigida per M. García (Codex) l'any 1997 que consistí en el seguiment de les fonamentacions d'un nou edifici. La roca aparegué a una fondària màxima de 80 cm. Sense restes. MGN

819. Via Augusta, 135

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-2.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1986, X. Dupré (Servei d'Arqueologia) dirigí una excavació arqueològica sense documentar-hi restes conservades. JMS

820. C. de Torres Jordi, 10-12-14-16-18-20

Definició: Sense restes. *Plànols:* L-3.

Bibliografia: Foguet 1991b.

Descripció: L'any 1989, G. Foguet dirigí l'excavació de quatre sondejors de prospecció sense documentar restes. JMS

821. Av. de Catalunya, 37

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Prospecció de l'any 1987 dirigida per J. V. M. Arbeloa (Servei d'Arqueologia). Sense restes. JMS

823. C. d'Internet

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-3.

Documentació: Macias/Bravo 2002.

Descripció: Realització de tres rases de delimitació del solar situat entre l'avinguda d'Amadeus Mozart i el carrer d'Internet. Treballs dirigits per P. Bravo (Codex) l'any 2002 no aportaren restes arqueològiques. PBP

824. Av. del Marquès de Montoliu, 11 / Av. de Catalunya, 38-40-42

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: L'any 1987, J. V. M. Arbeloa dirigí una prospecció arqueològica sense constatar-hi restes arqueològiques. L'actuació constà de dos sondejors que documentaren el subsòl geològic entre 0,30 i 0,50 m per sota la superfície. JMS

825. Av. del Marquès de Montoliu, 10-12 / C. de Joana Jugan, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* K-1.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: Segons informe del Servei d'Arqueologia, només es documentà la presència de la roca en tota l'extensió del solar. La situació és imprecisa i a l'informe consta com a núm. 18 i cantonada del carrer de Joana Jugan. JMS

826. Camí de la Platja dels Cossis

Definició: Sense restes. *Plànols:* J.

Documentació: Bea 1994.

Descripció: Prospecció visual efectuada l'any 1994 al camí dels Cossis, dirigida per D. Bea (Cota 64), en què s'aprecià l'aflorament de la roca en superfície i l'absència de materials arqueològics. DBC

827. C. de Jaume I, 9-11 (pati interior)

Definició: Cisternes i dipòsits, via, edifici residencial, pou. *Plànols:* D, 12.

Documentació: Otiña *et al.* 2000; Pociña/Bru 2003.

Descripció: Actuacions arqueològiques dirigides per P. Otiña i M. Bru els anys 2000-2001 (Codex) en què es detectaren diverses evidències viàries, una continuació de les documentades en el solar núm. 28 del carrer de Pere Martell. En aquest indret, la via romana sembla que s'eixampla definint una teòrica plaça on s'ha trobat un gran pou d'aigua de planta quadrada, colgat a principi del segle III dC. També s'han identificat diverses estructures arquitectòniques, clauvegues i encaixos de pal. Són evidències de comportament semblant a l'identificat en el solar contigu, si bé el seu nivell de conservació en dificulta la seriació cronològica. No hem estat autoritzats a reproduir la planimetria d'aquesta actuació arqueològica. JMS

828. C. dels Cossis, 4

Definició: Sense restes. *Plànols:* J, 22.

Documentació: Llop 2003a.

Descripció: Delimitació mecànica mitjançant dues rases de delimitació amb resultats arqueològics negatius. Actuació de l'any 2003 dirigida per J. Llop (Cota 64), en què la roca aparegué uns 40 cm per sota del nivell de la vorera. JLR

830. C. de Santa Anna, 7-9

Definició: Plaça del *concilium*, troballes aïllades de materials arqueològics, criptopòrtic. *Plànols:* A, 3.

Descripció: M. Aleu parla de l'existència, per sota del

nivell del criptopòrtic, de diverses voltes, murs amb nínxols i altres elements que ell interpreta com a evidències de banys romans i que associa també a una conducció documentada en el carrer d'en Talavera. Recentment, l'arqueòloga territorial ha efectuat una inspecció del subsòl amb què ha confirmat l'existència de vestigis romans. Possiblement es tracta d'elements de contenció i/o cisternes de característiques similars a les documentades en altres solars d'aquest vial i a la plaça del Fòrum. JMS

Fig. 61: Volta romana del soterrani dels immobles 7-9 del carrer de Santa Anna. Al fons, el fonament de carreus del mur de fons del porticat. Als peus de la imatge, la part superior d'un dels nínxols dels estreps de la volta. Foto: M. T. Miró.

831. C. de l'Arquitecte Rovira

Definició: Clavegueram. *Plànols:* B, C, 9.

Documentació: Aleu manusc. 1.

Descripció: Segons M. Aleu, per sota d'aquest carrer transita la cloaca principal de la ciutat. L'autor esmenta l'existència d'una trapa o accés a prop de la cantonada amb el carrer de Ponç d'Icart. Desconeixem l'època d'aquest accés, si bé apuntem que l'indret assenyalat coincideix amb el traçat d'un dels *decumanus* de la ciutat, segons es desprèn de la informació obtinguda en el solar núm. 6 del carrer de Ponç d'Icart. JMS

832. C. de Rebolledo (tram entre el c. de Sant Miquel i el c. Reial)

Definició: Clavegueram. *Plànols:* B, C, 14.

Documentació: Aleu manusc. 1.

Descripció: Segons M. Aleu, per sota d'aquest vial es troba un dels segments més ben conservats de la cloaca màxima, majoritàriament excavada en el subsòl geològic. La seva alineació coincideix amb el possible *cardo maximus* de la ciutat. JMS

833. Rambla Nova, 39 / C. d'August, 6 / C. de Sant Agustí, 19-23

Definició: Clavegueram. *Plànols:* B, 6.

Documentació: Aleu manusc. 1.

Descripció: Segons M. Aleu, per sota d'aquest lateral de l'illa urbana transita el collector o cloaca romana que es documenta des del carrer de la Portella fins al port. JMS

4.3. FITXES NO RECOLLIDES EN LA PLANIMETRIA³³

Diversos autors

822. C. de Joan Baptista Plana, 11-13

Definició: Sense restes.

Documentació: Sicaud 1993.

Descripció: La construcció d'aquest immoble no comportà l'afectació de restes arqueològiques, segons es desprèn d'un informe de F. Tarrats (MAP). JMS

829. Escullera portuària

Definició: Escullera portuària.

Documentació: Fiz 2004. *Bibliografia:* Bellido 1883; Morera 1910; Escoda 2002; Ruiz de Arbulo 2003; Fiz/Macias 2004; Macias 2004c.

Descripció: Tot i que no tenim evidències planimètriques i arqueològiques concretes del moll romà, ha estat possible plantejar-ne una situació aproximada en la topografia urbana actual a partir de la cartografia històrica. D'aquesta escullera disposem de nombroses descripcions, fonamentalment durant el seu procés de destrucció i colgament definitiu produït al segle XIX, i d'informació planimètrica a partir de la cartografia històrica entre els segles XVI i XIX. Aquests textos i el tractament en SIG dels plànols ha permès situar les restes, una part de les quals quedà afectada pel traçat de la línia fèrria i una part no determinada encara deu romandre sota els farciments constructius del port contemporani.

Es tractava d'una estructura en *opus pilarum*: «una larga serie de machones alineados, contruidos de fuerte hormigón hidráulico. y de uno á otro iba un arco de sillaría cuyo conjunto venia á formar un gran puente sumergido en el agua. Cada machon tenia su correspondiente espolon ó tajamar que miraba al exterior contra los cuales se rompian los oleajes» (Hernández Sanahuja/Torres 1867, 136). La seva cronologia constructiva és dubtosa. Es tracta, possiblement, d'una obra del segle I aC amb el Principat d'August inclòs. En la nostra periodització cronològica hem optat per col·locar-la a partir del període tardorepublicà. Desconeixem fins a quin moment les arcades es van mantenir íntegres. No obstant, fou un element visible fins al creixement del port contemporani. IFF- JMS

834. C. Dic de Llevant

Definició: Clavegueram.

Documentació: Aleu 1983, manusc. I. *Bibliografia:* Fiz/Macias 2004; Macias 2004c.

Descripció: Segons M. Aleu, el punt de desguàs de la cloaca romana procedent de la plaça dels Carros es trobava «enfront de la caseta del transformador elèctric del Port, situada entre una caserna de carabiners i

l'antic edifici de la Comandància, allí on arranca l'Escullera del Port. Aquesta desembocadura té una dimensions de 3 m d'alçada per 2 d'amplada formant com una *trompa*. Ja des d'allí les seves dimensions són de 1,60 d'alçada per 1,50 d'amplada (*sic*)». L'autor afirma que el segment conservat sota el passeig de l'Escullera (actual carrer del Dic de Llevant) no és d'època romana. Afirma que la conducció «està feta amb grans megàlits, donant la impressió com el passadís que segeix a les portes ciclòpies al travessar la Muralla (*sic*)». La imatge difosa en el manuscrit, així com el paral·lel obtingut en l'excavació arqueològica del solar núm. 9 del carrer d'Apodaca, permet deduir que aquest tram ha de ser d'època tardorepublicana. JMS

835. Punta del Miracle

Definició: Pedrera?, estructures indeterminades.

Bibliografia: Schulten 1948, fig. 9; Hernández/López 2001, 51, fig. 60 i 61.

Descripció: Imatges de l'arxiu Valentines mostren diversos encaixos de biga a la roca que es van atribuir a un embarcador. Una altra imatge, en què figura A. Shulten, mostra les possibles restes d'una pedrera.

JMS

836. Pla Parcial, 20 (àrea de Llevant)

Definició: Sense restes.

Documentació: Peña 1994b. *Bibliografia:* Peña 2000d.

Descripció: Prospecció dirigida el 1994 per I. Peña (Servei Arqueològic URV). Els treballs consistiren en la revisió dels talls resultants de l'obertura incontrolada dels carrers i la prospecció de la superfície dels solars ubicats a l'àrea de l'antiga vall de l'Arrabassada. En general, el tapàs aflorava arreu i no s'hi observaren restes. Només ceràmica romana, molt rodada i en posició residual, localitzada en els talls deixats per les obres de canalització del barranc de Terres Cavades. També s'hi recollí la meitat de la mola superior d'un molí manual rotatori que es trobava aprofitada en un marge. JMS

837. Mas Manresa

Definició: Edifici residencial, termes?, enterraments, estatuària, elements decoració arquitectònica.

Bibliografia: Tubilla 2000e, 305.

Descripció: Es té constància d'una excavació realitzada pel mateix propietari de la finca i la localització de diversos murs. Destaca el que podria ser la piscina d'un conjunt termal, quatre enterraments, un capitell corinti, un relleu i una estàtua. Situació imprecisa de la troballa. JMS

838. C. de Torres Jordi, 37

Definició: Sense restes documentades.

Documentació: Remolà *et al.* 2002.

Descripció: Excavació dirigida per J. A. Remolà (Co-

33. Ens referim a aquelles actuacions o notícies historiogràfiques no situades en la planimetria, ja sigui perquè es troben allunyades del nucli urbà, ja sigui per la imprecisió de les fonts historiogràfiques. Són actuacions que no han proporcionat vestigis arqueològics contextualitzats.

dex) l'any 2002 en què es van fer dues rases que baixaven fins a uns 4 m de profunditat. No s'hi localitzaren vestigis. JL

839. Illa G, UDP-26, Tarragona-2

Definició: Sense restes.

Documentació: Bea 1996.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per D. Bea el 1996 en què es van fer 14 rases amb mitjans mecànics. La roca apareix sota una capa de 15-50 cm de terra vegetal. Sense restes. DBC

840. Parcel·les 6, 7 i 9 del PP2

Definició: Sense restes documentades.

Documentació: Díaz García 2004c.

Descripció: Excavació dirigida per Moisés Díaz (Codex) l'any 2004 que constà de diverses rases de delimitació sense documentar-hi evidències arqueològiques.

841. Camí de la Muntanya de l'Oliva

Definició: Epigrafia.

Bibliografia: Alföldy 1975, 1993.

Descripció: En aquest entorn s'emplaça la recuperació de les inscripcions RIT 35, 81, 506, 654 i 660. Els dos primers epígrafs fan creure en la possible presència d'un temple dedicat a Isis. JMS

842. C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 5

Definició: Sense restes.

Documentació: Adell/Otiña 2002.

Descripció: Actuació de delimitació dirigida per S. Adell (Codex) l'any 2002. Amb mitjans mecànics es feren dues rases de delimitació amb què es va documentar un nivell agrícola sobreposat al subsòl geològic. SAC

843. C. B dels Cossis, 4

Definició: Sense restes.

Documentació: Díaz Dalmau 1999 b.

Descripció: Excavació d'urgència dirigida per R. Díaz (Cota 64) l'any 1999. Una inspecció ocular del solar evidencià que la roca aflorava arreu. JL

4.4. REFERÈNCIES CADASTRALS

Només s'han tingut en compte els solars urbans per a la relació d'aquestes referències. Es relacionen els números de les fitxes amb les referències cadastrals.

1. 4439560CF5543H-4439517CF5543E
2. 3938920CF5543E-3938918CF5543G-3938919CF5543E-3938903CF5543G
3. 3938903CF5543G-3938903CF5543G
5. 3938932CF5533F
6. 3938933CF5543E
7. 4035201CF5543E-4035201CF5543E-4035201CF5543E-4035201CF5543E-4035202CF5543E
9. 3938920CF5543E
10. 3938943CF5543E-3331509CF5533A
11. 3938901CF5533H
12. 4035811CF5543E
15. 3938936CF5533F
16. 4035807CF5543E
18. 3836909CF5533F-3836910CF5533F-3836911CF5533F
19. 3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F
21. 3935904CF5533F
22. 3935908CF5533F
23. 3331509CF5533A
24. 3938912CF5533F
25. 3836906CF5533F-3836905CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F-3836911CF5533F
26. 3935910CF5533F
27. 3935911CF5533F
28. 4035309CF5543E
29. 3935417CF5533F
30. 3935901CF5533F-3935317CF5533F
32. 4035303CF5533F-4035304CF5543E
34. 3935410CF5533F
35. 3935316CF5533F-3935315CF5533F
36. 4035301CF5533F
37. 3935710CF5533F
38. 3934516CF5543E
40. 3935719CF5543E
41. 3836911CF5533F
43. 3935304CF5533F
44. 3935433CF5533F
45. 3935310CF5533F-3935309CF5533F
46. 3935404CF5533F
47. 3934515CF5543E
49. 3935435CF5533F
50. 3934514CF5543E
53. 3736605CF5533F
56. 3934513CF5533D
57. 3836901CF5533F

59. 3935804CF5533F-3935801CF5533F-3935802CF5533F-3935803CF5533F-3935805CF5533F
60. 3836904CF5533F-3836901CF5533F
61. 3935817CF5533F
62. 3934512CF5533D
64. 3736602CF5533F
66. 3835902CF5533F
67. 3835605CF5533F-3835613CF5533F-3835615CF5533F-3835604CF5533F-3835601CF5533F-3835614CF5533F-3835608CF5533F-3835603CF5533F-3835607CF5533F-3835612CF5533F-3835609CF5533F-3835606CF5533F-3835611CF5533F
69. 3938944CF5533H
70. 3938911CF5533F-3938911CF5533F
72. 3934511CF5533D
73. 3934604CF5533D
74. 3934603CF5533D
75. 3736208CF5533F-3736209CF5533F
76. 3736807CF5533F
77. 3736810CF5533F
78. 3835910CF5533F-3835901CF5533F-3835911CF5533F
80. 3835912CF5533F
81. 3835616CF5533F
82. 3835602CF5533F
83. 3834504CF5533F
86. 3636811CF5533F
87. 3636812CF5533F
88. 3636813CF5533F
89. 3636814CF5533F
90. 3636816CF5533F
91. 3636817CF5533F
92. 3636820CF5533F
93. 3736806CF5533F
94. 3736805CF5533F-3736807CF5533F
95. 3736803CF5533F
96. 3736809CF5533F
98. 3934201CF5533D
99. 3934901CF5533D
100. 3934510CF5533D
102. 3636809CF5533F
103. 3636808CF5533F
105. 3735604CF5533F
106. 3934202CF5533D
108. 3934509CF5533D
110. 3735603CF5533F
112. 3835103CF5533F
113. 3835106CF5533F-3835105CF5533F
114. 3834418CF5533F
115. 3834503CF5533F
116. 3834506CF5533F
118. 3834617CF5533D
119. 3934508CF5533D
120. 3934507CF5533D
121. 3834417CF5533F
122. 3835118CF5533F
124. 3636702CF5533F
125. 3735904CF5533F-3735904CF5533F-3735904CF5533F
127. 3735610CF5533F
129. 3934205CF5533D
130. 3934903CF5533D
131. 3934506CF5533D
132. 3636802CF5533F
134. 3834609CF5533D
135. 3934801CF5533D
136. 3934505CF5533D
139. 3735611CF5533F
140. 3835111CF5533D
141. 3834903CF5533D
143. 3934504CF5533D
144. 3636850CF5533F
150. 3934503CF5533D
151. 3934502CF5533D
153. 3635614CF5533F
154. 3834206CF5533D-3834207CF5533D
155. 3834703CF5533D-3834702CF5533D
156. 3934501CF5533D
157. 3734608CF5533D-3734607CF5533D
158. 3834110CF5533D
159. 3834709CF5533D
160. 3934101CF5533D
162. 3938911CF5533F
163. 3636839CF5533F
164. 3834802CF5533D
165. 3735103CF5533F
167. 3636840CF5533F-3636841CF5533F
168. 3636829CF5533F-4439537CF5543H-4439501CF5544A-4439501CF5544A
169. 3735104CF5533F
170. 3734405CF5533D
171. 3734405CF5533D
173. 3834213CF5533D
175. 3735114CF5533D-3735115CF5533F
177. 3833901CF5533D
178. 3734404CF5533D
179. 3834217CF5533D
181. 3535125CF5533F
182. 3636835CF5533F
183. 3635622CF5533F-3635621CF5533F-3635621CF5533F
187. 3634401CF5533F
189. 3634408CF5533D
190. 3634410CF5533D
192. 3634401CF5533F
193. 3634404CF5533F
194. 3634404CF5533F
195. 3634405CF5533F
196. 3634406CF5533D
197. 3634409CF5533D
198. 3733410CF5533D
199. 3634402CF5533F
200. 3634402CF5533F

201. 3634402CF5533F
202. 3634411CF5533D
203. 3734701CF5533D
204. 3833903CF5533D
205. 3734707CF5533D
206. 3734709CF5533D
207. 3535810CF5533F
208. 3634314CF5533D
209. 3634604CF5533D-3634602CF5533D-3634603CF5533D
210. 3634609CF5533D-3634607CF5533D-3634608CF5533D
212. 3634611CF5533D
213. 3733401CF5533D
215. 3733701CF5533D
216. 3634601CF5533D-3634602CF5533D
217. 3634603CF5533D
218. 3634604CF5533D
219. 3733407CF5533D
220. 3733403CF5533D
221. 3733404CF5533A
222. 3733405CF5533D
224. 3733406CF5533D
226. 3733702CF5533D
227. 3535107CF5533F
229. 3733316CF5533D
230. 3634324CF5533D
231. 3634703CF5533D
232. 3733716CF5533D-3733704CF5533D
234. 3634805CF5533D
236. 3933122CF5533D-3933102CF5533D
237. 3733717CF5533D-3733707CF5533F
238. 3633201CF5533D
239. 3733201CF5533D-3633201CF5533D
240. 3933128CF5533D-3933102CF5533D-3933101CF5533D
241. 3535104CF5533C-3535103CF5533C
242. 3534212CF5533D
245. 3633724CF5533D
246. 3633720CF5533D
247. 3633716CF5533D
248. 3733710CF5533D
249. 3534211CF5533D
250. 3534207CF5533D-3534210CF5533D-3534208CF5533D-3534209CF5533D
251. 3533532CF5533D
252. 3533529CF5533D-3533530CF5533D
253. 3533525CF5533D
254. 3533524CF5533D
255. 3533522CF5533D
256. 3533520CF5533D
257. 3533517CF5533D
258. 3633718CF5533D
259. 3535119CF5533C
260. 3533513CF5533D
261. 3633715CF5533D
262. 3733717CF5533D-3733712CF5533D-3733711CF5533D-3733713CF5533D-3733710CF5533D
263. 3534203CF5533D
264. 3533507CF5533D-3533506CF5533D
265. 3533508CF5533D-3533509CF5533D
266. 3633708CF5533D-3633707CF5533D-3633706CF5533D-3633705CF5533D
268. 3533802CF5533D
269. 3433602CF5533C-3433604CF5533D
270. 3632403CF5533D
271. 3631402CF5533D
272. 3433620CF5533C-3433606CF5533D
273. 3533801CF5533D
274. 3731201CF5533B
276. 3631403CF5533B
277. 3434104CF5533C
278. 3433616CF5533C-3433609CF5533D
279. 3533805CF5533D
280. 3533806CF5533D-3533807CF5533D
281. 3533816CF5533D-3533814CF5533D-3533815CF5533D
282. 3731216CF5533B-3731206CF5533B-3731202CF5533B-3731203CF5533B-3731208CF5533B
284. 3533809CF5533D
285. 3432401CF5533C
286. 3432403CF5533C
287. 3432403CF5533C
288. 3333706CF5533C
289. 3530106CF5533D
290. 3731210CF5533B
291. 3631414CF5533B
292. 3631413CF5533B
293. 3631411CF5533B
298. 3332206CF5533C
299. 3431901CF5533A
300. 3332207CF5533A
301. 3431902CF5533A
303. 3331502CF5533A
304. 3331515CF5533A
305. 3431903CF5533A
306. 3530401CF5533B
307. 3530404CF5533B
308. 3530707CF5533B
310. 3331513CF5533A
311. 3431911CF5533A-3431913CF5533A - 3431912CF5533A -3431914CF5533A
312. 3431904CF5533A
313. 3530405CF5533B
314. 3530729CF5533B-3530704CF5533B-3530703CF5533B-3530702CF5533B-3530701CF5533B
316. 3530409CF5533B
317. 3332211CF5533A
318. 3332213CF5533A
319. 3331510CF5533A
320. 3331508CF5533A
321. 3332208CF5533A
322. 3331509CF5533A

323. 3331507CF5533A
 326. 3331801CF5533A
 327. 3231505CF5533A
 328. 3331804CF5533A
 329. 3430714CF5533B
 330. 3430301CF5533A
 332. 3530712CF5533B
 333. 3430703CF5533B-3430704CF5533B-
 3430706CF5533B-3430705CF5533A-
 3430708CF5533B
 334. 3331816CF5533A
 335. 3430701CF5533A
 336. 3231508CF5533A
 337. 3331808CF5533A
 338. 3430306CF5533A
 339. 3430711CF5532G-3430710CF5533B-
 3430709CF5533B
 340. 3430713CF5533A
 341. 3530714CF5532H
 344. 3330302CF5533A
 345. 3330312CF5533A
 346. 3330307CF5533A
 347. 3229427CF5533A
 348. 3229406CF5532G
 350. 3329805CF5532G
 351. 3229201CF5532G
 352. 3229201CF5532G
 353. 3229422CF5532G
 354. 3329802CF5532G
 356. 3229418CF5532G
 357. 3229413CF5532G-3229414CF5532G-
 3229415CF5532G
 358. 3229205CF5532G
 359. 3229204CF5532G
 360. 3129807CF5532G
 362. 3228205CF5532G
 363. 3228205CF5532G-3128501CF5532G
 364. 3228204CF5532G
 365. 3228202CF5532G
 366. 3228603CF5532G
 367. 3228602CF5532G
 368. 3228208CF5532G
 369. 3128505CF5532G
 370. 3128507CF5532G
 371. 3128803CF5532G
 372. 3227308CF5532G
 373. 3128804CF5532G
 374. 3227307CF5532G
 375. 3127301CF5532G
 376. 3127101CF5532E
 378. 3232403CF5533C
 379. 3332222CF5533A-3332210CF5533A
 380. 3033313CF5533C-3033313CF5533C
 381. 3133201CF5533C
 382. 3133232CF5533C
 383. 3232414CF5533C-3232413CF5533C
 385. 3133225CF5533C
 386. 3133222CF5533C
 387. 3232416CF5533C
 388. 3332215CF5533A-3332214CF5533A-
 3332216CF5533A
 389. 3332218CF5533A
 392. 3033702CF5533C
 394. 3231501CF5533A
 395. 3232102CF5533C
 396. 3232107CF5533A-3232108CF5533A
 397. 3231503CF5533A
 398. 3033319CF5523D-3033302CF5523D
 399. 3033702CF5533C-3033702CF5533C-
 3033702CF5533C
 400. 3033701CF5533C-3033702CF5533C
 401. 3231514CF5533A
 402. 3232118CF5533C-3232116CF5533A
 403. 3033317CF5533C-3033316CF5533C
 404. 3232116CF5533A
 406. 3232110CF5533A
 409. 3032901CF5523C
 410. 3231803CF5533A-3231802CF5533A
 411. 3032907CF5523C-3032905CF5523C-
 3032906CF5523C
 413. 3131406CF5533A-3131404CF5533A-
 3131405CF5533A-3131407CF5533A
 414. 3131409CF5533A
 415. 3032911CF5533A-3032910CF5533A-
 3032915CF5533A-3032913CF5533A-
 3032912CF5533A
 416. 3032702CF5533A
 417. 3033702CF5533C
 418. 3032709CF5533A
 419. 3131419CF5533A-3032702CF5533A -
 3131418CF5533A
 420. 3231806CF5533A-3231807CF5533A-
 3231808CF5533A
 421. 3131411CF5533A
 422. 3131414CF5533A
 423. 3131416CF5533A
 424. 3032914CF5533A
 425. 3032704CF5533A
 426. 2932424CF5523D
 427. 3032708CF5533A
 428. 3032916CF5533A
 430. 3131112CF5533A
 432. 3230307CF5533A
 433. 2931502CF5523B-2931504CF5523B-
 2931503CF5523B
 434. 3131109CF5533A-3131114CF5533A-
 3131115CF5533A
 435. 2931506CF5533A-2931506CF5533A
 436. 2932420CF5523B
 438. 2832905CF5523D-2832926CF5523D-
 2832921CF5523B
 439. 3031905CF5533A-3031902CF5533A-
 3031901CF5533A-3031904CF5533A
 440. 3230308CF5533A-3230309CF5533A
 441. 2931508CF5523B
 442. 3131102CF5533A

444. 3130109CF5533A
446. 2832903CF5523B
447. 2931510CF5523B
449. 2931512CF5523B
450. 3031907CF5533A-3031908CF5533A-3031909CF5523B
452. 3130107CF5533A
453. 3130121CF5533A-3130105CF5533A-3130122CF5533A
454. 2832925CF5523B-2832901CF5523B
455. 2832924CF5523B-2832922CF5523B
456. 3130101CF5533A-3130102CF5533A
457. 3130103CF5533A
458. 2930403CF5533A
459. 3130111CF5533A-3130110CF5533A
460. 2930405CF5523B
461. 2930407CF5523B
463. 2831109CF5523B
464. 2930408CF5523B
465. 3130121CF5533A-3130104CF5533A-3130113CF5533A
466. 2831110CF5523B
467. 3130104CF5533A-3130114CF5533A
469. 2930403CF5533A
470. 3129401CF5532G
471. 2831104CF5523B-2831107CF5523B-2831105CF5523B-2831112CF5523B-2831106CF5523B-2831102CF5523B
472. 2930442CF5523B
473. 2930432CF5523B
475. 2930415CF5523B
476. 2930441CF5523B-2930443CF5523B
479. 2930445CF5523B
480. 3029601CF5532G
481. 3029602CF5532G
482. 2830708CF5523B-2830709CF5522H
483. 3129411CF5522H
484. 3129411CF5522H
486. 2830706CF5523B-2830708CF5523B
487. 3029803CF5532G
488. 2830716CF5523B
489. 2830716CF5523B
490. 2830705CF5523B
491. 3029801CF5532G
492. 2830714CF5523B
493. 3129407CF5522H
494. 3028401CF5532G-3028401CF5532G
497. 3129407CF5522H
498. 3129407CF5522H
500. 2928603CF5522H
501. 2928601CF5522H
502. 3028203CF5532G-3028202CF5532G
503. 2829809CF5522H-2829814CF5522H-2829813CF5522H
505. 2928302CF5522H
506. 2928605CF5522H
507. 3027501CF5533G
508. 3027503CF5532G
509. 2928606CF5522H
510. 2928607CF5522H
511. 2829811CF5522H-2829812CF5522H
512. 2928303CF5522H
513. 3028309CF5532G-3028303CF5522H-3028304CF5522H
515. 2928104CF5522H
516. 2729801CF5522H-2729802CF5522H
517. 2627901CF5522H-2627902CF5522H
518. 2928102CF5522H
519. 3027807CF5532E-3027807CF5532E
520. 2729309CF5522H
521. 2927602CF5522F
522. 3026316CF5532E-3026317CF5532E-3026301CF5532E
523. 2827503CF5522H
524. 2827502CF5522H
525. 2827501CF5522H
526. 2827708CF5522H
527. 2827702CF5522H-2827708CF5522H-2827703CF5522H
528. 2827601CF5522F
529. 2628701CF5522H
530. 2827212CF5522F-2827203CF5522H-2827213CF5522F-2827211CF5522F-2827210CF5522F-2827214CF5522H
531. 2827201CF5522H
532. 2434332CF5523F-2434343CF5523F
533. 2735601CF5523F-2735605CF5523F
536. 2734707CF5523D
537. 2734721CF5523D
538. 2734719CF5523D
539. 2734708CF5523D
540. 2434316CF5523D
541. 2734709CF5523D
542. 2434317CF5523D
543. 2734710CF5523D
544. 2434318CF5523D
545. 2734717CF5523D-2734716CF5523D
546. 2734712CF5523D
547. 2832909CF5523D-2832912CF5523D-2832913CF5523D
548. 2434320CF5523D
549. 2434344CF5523C-2434344CF5523C-2434344CF5523C
550. 2732501CF5523D
551. 2832926CF5523D
553. 2631606CF5523D
554. 2832915CF5523D
556. 2631604CF5523D-2631607CF5523D-2631605CF5523D-2631602CF5523D
557. 2732506CF5523B-2732505CF5523B
558. 2832917CF5523B
559. 2631609CF5523D
560. 2631610CF5523D-2631617CF5523D
561. 2434326CF5523D
562. 2632307CF5523D-2632306CF5523D
566. 2532226CF5523D-2532201CF5523D

567. 2631620CF5523B
568. 2631626CF5523B
569. 2831116CF5523B-2831113CF5523B-
2831114CF5523B-2831103CF5523B-
2831115CF5523B-2831102CF5523B-
2831117CF5523B
570. 2631624CF5523B
571. 2532217CF5523A
572. 2531502CF5523B-2531505CF5523B-
2531504CF5523B
573. 2631623CF5523B
574. 2831101CF5523B
575. 2432502CF5523C
576. 2432505CF5523C
577. 2631623CF5523B-2631615CF5523B-
2631621CF5523B
578. 2432503CF5523C
579. 2432504CF5523C
582. 2531507CF5523B
583. 2729323CF5523B
584. 2531513CF5523B-2531510CF5523B
585. 2531512CF5523B
587. 2729322CF5523B
588. 2630908CF5523B-2630909CF5523B
589. 2729321CF5523B
590. 2729303CF5523B-2729302CF5523B
591. 2729327CF5523H
592. 2729319CF5523B
594. 2531806CF5523B
595. 2531802CF5523B
596. 2531808CF5523B-2531804CF5523B-
2531805CF5523B-2531803CF5523B
597. 2630902CF5523B-2630901CF5523B-
2630909CF5523B
598. 2431801CF5523A
599. 2531801CF5523B
600. 2531809CF5523B
602. 2531807CF5523B-2531807CF5523B
603. 2431803CF5523A
606. 2729325CF5523H
607. 2630905CF5523B
608. 2630910CF5523B
609. 2630911CF5523B
610. 2530802CF5523B
612. 2530805CF5523B
613. 2530803CF5523B
614. 2629202CF5522H
615. 2530801CF5523B
616. 2629207CF5522H
618. 2629204CF5522H
620. 2529302CF5522H
621. 2529303CF5522H-2529304CF5522H
623. 2529103CF5522H
624. 2529101CF5522H
626. 2529104CF5522H
627. 2529104CF5522H
628. 2536601CF5523F
629. 2437404CF5523E
630. 2434339CF5523F
631. 2434338CF5523F
632. 2434337CF5523E-2434344CF5523C
633. 2434336CF5523E
634. 2434335CF5523E
635. 2434333CF5523E
636. 2434312CF5523E
637. 2434311CF5523C
638. 2138710CF5523E
639. 2434344CF5523C-2434327CF5523C
640. 2234205CF5523E-2234205CF5523E-
2234205CF5523E
641. 2432302CF5523C
642. 2234203CF5523C
643. 2432301CF5523C
644. 2423303CF5523C
645. 2231515CF5523C-2231514CF5523C-
2231527CF5523C
646. 2231514CF5523C
647. 3240904CF5534A
648. 3638101CF5533H
649. 3538416CF5533H
651. 3240907CF5534A-3240907CF5534A
652. 3240905CF5534A
653. 3538401CF5533H
654. 3438807CF5533G
656. 3435524CF5533E
657. 3337713CF5533E-3337714CF5533E
658. 3435901CF5533E
659. 3337717CF5533E-3337722CF5533E
660. 3237212CF5533E
661. 3336207CF5533E
662. 3336211CF5533E
663. 3137707CF5533E
664. 3336220CF5533E-3336221CF5533E-
3336219CF5533E-3336205CF5533E
665. 3136801CF5533E-3136803CF5533E-
3136802CF5533E
666. 3235410CF5533E-3235412CF5533E-
3235409CF5533E-3235408CF5533E
667. 3535101CF5533C-3535128CF5533C
668. 3435901CF5533E
669. 3335103CF5533E
670. 3036410CF5533E-3036411CF5533E
671. 3235416CF5533E
672. 3334909CF5533C
673. 3234412CF5533E-3234401CF5533E-
3234411CF5533C
674. 3134506CF5533E
675. 3134503CF5533E-3134502CF5533E
676. 3434102CF5533C-3434105CF5533C
677. 3334912CF5533C-3334911CF5533C-
3334917CF5533C
678. 3234406CF5533C
679. 3035706CF5533E
681. 3134510CF5533C
682. 3233502CF5533C-3233501CF5533C
683. 3333711CF5533C-3333712CF5533C

685. 2935701CF5523F
686. 3332205CF5533C
687. 3332204CF5533C
688. 2934904CF5533C-2934905CF5533C-
2934907CF5523D-2934906CF5533C
689. 3133205CF5533C
690. 3232418CF5533C
691. 3332202CF5533C
692. 2934903CF5533C-2934902CF5523D
694. 3332221CF5533C
695. 3133203CF5533C
696. 3133230CF5533C
697. 2941302CF5524B-2941306CF5524B-
2941307CF5524B-2941305CF5524B
698. 2741204CF5524B-2741205CF5524B-
2741206CF5524B-2741203CF5524B
699. 2940101CF5524B-2940105CF5524B-
2940104CF5524B
700. 2741212CF5524B
701. 2740802
702. 2740801CF5524B-2740803CF5524B
703. 2740804CF5524B-2740803CF5524B-
2740811CF5524B
704. 2539509CF5523H-2539510CF5523H
705. 2440601CF5524A
706. 2138705CF5523G
708. 2637103CF5523F
709. 3145806CF5534N-3145805CF5534N-
3145807CF5534N
710. 3145808CF5534S
711. 3145807CF5534N
712. 3145822CF5534N
713. 3343718CF5534C-3343717CF5534C
715. 3145829CF5534S
716. 3145808CF5534S
717. 3244801CF5534S
718. 3144601CF5534S
719. 3442603CF5534C-3442605CF5534C
720. 3243302CF5534S-3243303CF5534S
722. 3243301CF5534S
723. 3343719CF5534C
724. 3145801CF5534N-3145819CF5534S
725. 3242403CF5534S
726. 3343707CF5534A-3343711CF5534C-
3343706CF5534A-3343705CF5534C
727. 3242401CF5534S-3242408CF5534S
728. 3343715CF5534A-3343710CF5534A
731. 3540901CF5534B-3540906CF5534B-
3540907CF5534B
732. 2843602CF5524S-2843605CF5524S
733. 3440903CF5534A-3440906CF5534A-
3440904CF5534A
734. 4439508CF5543E-4439508CF5543E
735. 4335114CF5543E-4335114CF5543E-
4335110CF5543E-4335125CF5543E-
4335123CF5543E-4335111CF5543C
736. 4335110CF5543E-4335107CF5543C-
4335109CF5543C-4335108CF5543E
737. 4439512CF5543E
738. 4634915CF5543D
739. 4335113CF5543C-4335125CF5543E-
4335125CF5543E-4335125CF5543E-
4335125CF5543E-4335123CF5543E
740. 4333416CF5543C
741. 4634916CF5543D
742. 4333419CF5543C-4333410CF5543C-
4333412CF5543C-4333420CF5543C
743. 4333423CF5543C-4333406CF5543C
744. 4333404CF5543C
748. 4333423CF5543C-4333422CF5543C
750. 4233902CF5543C
752. 4233901CF5543C
754. 4134801CF5543C
755. 4232311CF5543C-4232321CF5543C
756. 4133402CF5543C
757. 4133103CF5543C
758. 3933118CF5543C-3933120CF5533D
759. 4032207CF5543C
760. 3933120CF5533D
761. 4032206CF5543C-4032207CF5543C-
4032205CF5543C-4032213CF5543C
764. 4032103CF5533D
765. 4032114CF5533B-4032114CF5533B
767. 3831601CF5533B-3831601CF5533B-
3831602CF5533B
768. 4439546CF5543F-4439545CF5543F-
4439584CF5543F
770. 4935210CF5543F-4935211CF5543F-
4935218CF5543F-4935217CF5543F-
4935212CF5543F-4935220CF5543F-
4935219CF5543F-4935216CF5543F
771. 5035404CF5543C-5035405CF5553C
772. 4634306CF5543D-4634305CF5543D
774. 4732210CF5543D
775. 4634306CF5543D-4634916CF5543D-
4634916CF5543D-4634303CF5543D-
4634302CF5543D
776. 4732290CF5543D
777. 4732289CF5543D
778. 4832401CF5543D-4832402CF5543D
779. 4732292CF5543D-4732292CF5543D-
4732292CF5543D-4732292CF5543D
780. 4732208CF5543D-4732234CF5543D-
4732206CF5543D-4732207CF5543D
781. 4732288CF5543D-4735210CF5543D-
4735209CF5543D-4735209CF5543D-
4732287CF5543D
782. 4732287CF5543D-4732285CF5543D
784. 4732202CF5543D-4732228CF5543B
785. 4732226CF5543B-4732278CF5543D
786. 4731805CF5543B-4731804CF5543B
787. 5140905CF5554B-5140905CF5554B
788. 5140903CF5554B
789. 5539830CF5553H-5539805CF5553H-
5539806CF5553H-5539804CF5553H-
5539831CF5553F

790. 3036423CF5533E-3036422CF5533E
 791. 2738605CF5523H
 792. 2936316CF5523F
 793. 2936314CF5523F -2936315CF5523F -
 2936313CF5523F -5140903CF5554B
 794. 2935505CF5523F-2935503CF5523F-
 2935504CF5523F
 796. 2835601CF5523F-2835602CF5523F
 797. 2835605CF5523F-2835602CF5523F
 799. 2627505CF5522H
 800. 2528706CF5522H
 801. 2528201CF5522H
 802. 2627517CF5522H
 803. 2328601CF5522G-2328602CF5522G-
 2328605CF5522G
 804. 2228704CF5522G
 805. 2426315CF5522E -2426312CF5522E
 806. 2426314CF5522E
 807. 2340802CF5524C-2340802CF5524C-
 2340802CF5524C-2340801CF5524C-
 2340801CF5524C
 808. 2138733CF5523G-2138733CF5523G-
 2138711CF5523E-1945401CF5514N-
 2344211CF5524C-2344215CF5524C-
 2344218CF5524C-2740814CF5514S-23442
 17CF5524C-1945403CF5514N-
 1945404CF5514N-2145302CF5524N-
 2740813CF5514S-1944110CF5514S-
 1945407CF5524S-2138713CF5523
 809. 2340802CF5524C
 811. 2241601CF5524A-2241602CF5524A
 812. 2340823CF5524A
 813. 2340814CF5524A-2340817CF5524A-
 2340818CF5524A
 814. 2241105CF5524A
 815. 2241106CF5524A
 817. 1941603CF5524A-1941607CF5524A
 818. 3148968CF5524N-3148930CF5524N
 830. 3934203CF5533D-3934204CF5533D
 833. 3530111CF5533B-3530110CF5533B-
 3530112CF5533B

5. BIBLIOGRAFIA I DOCUMENTACIÓ

Josep M. Macias i Jordi López

Abreviatures

AEspA	Archivo Español de Arqueología.
AIAC 1982-1989	Anuari d'intervencions arqueològiques a Catalunya. Època romana i antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989.
CIAC	Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica.
CNA	Congreso Nacional de Arqueología.
DAC	Documents d'Arqueologia Clàssica, Universitat Rovira i Virgili de Tarragona.
EAE	Excavaciones Arqueológicas en España.
MIIA	Mecanoscrit informe d'intervenció arqueològica dipositat a la Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.
MJSEA	Memorias de la Junta Superior de Excavaciones y Antigüedades.
MMIA	Mecanoscrit memòria d'intervenció arqueològica dipositada a la Direcció General del Patrimoni Cultural, Generalitat de Catalunya.
MNAR	Museo Nacional de Arte Romano de Mèrida.
MNAT	Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.
NAH	Noticiario Arqueológico Hispánico.
RAP	Revista d'Arqueologia de Ponent.
RSAT	Reial Societat Arqueològica Tarraconense.

ADELL, S. *et al.* 2003: Adell, S., Bosch, F., Remolà, J. A.: *Memòria d'intervenció arqueològica: terrenys d'Altadis S.A. adjacents a l'avinguda del C. Vidal i Barraquer. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

— *et al.* 2004: Adell, S., Aliende, P., Bru, M., García, M.: *Informe de l'excavació arqueològica en extensió realitzada en el carrer d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, núm. 11. Tarragona*, MIIA, Tarragona.

ADELL, S., BOSCH, F. 2002: *Memòria d'intervenció arqueològica al solar de la parcel·la 16 del P.P. 20. C/ Mercè Rodoreda, 14 / Narcís Oller, 5. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

ADELL, S., DÍAZ, M. 2003: *Memòria de la delimitació arqueològica en els solars 23-27 del c/ del Mar / 42 del c/ del Lleó de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

— 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica en el solar núm. 38 del carrer del Mar de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

ADELL, S., OTIÑA, P. 2002: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada a la parcel·la 11 del nº 5 de la U.A. 28 del Camí dels Cossis de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona, 19-23.

— 2003: «Nova figura de Terracota ibèrica a Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 25, Tarragona, 19-23.

ADELL, S., RAMON, E. 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar núm. 18 del carrer Espinach del barri del Serrallo. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

ADELL, S., SÁNCHEZ, J. 2002: *Memòria de la intervenció arqueològica al número 43 del carrer Sant Pere i número 16 del carrer Espinach del barri del Serrallo. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

ADELL, S., TEIXELL, I. 2003: *Memòria d'intervenció arqueològica a la parcel·la 25 del PERI 2. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

ADIEGO ERAÑA, P. 1997: *Memòria de la intervenció arqueològica a la Rambla Nova núm. 30 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

— 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica a l'av. de Josep Gramunt Subiela núm. 6, Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

— 1999a: *Memòria d'excavació arqueològica a la parcel·la UDP 10 de Tarragona-2, Mas Mallol, Mas Rimbau de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

— 1999b: *Memòria de l'excavació arqueològica a les parcel·les 28-28A del pla PERI-2 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

ADSERIAS SANS, M. 1989: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada al carrer Pere Martell núm. 35 (Tarragona 1989)*, MMIA, Tarragona.

- 1993: «Carrer de Pere Martell-carrer d'Eivissa (1a fase), Tarragona», *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 259.
- 1994: *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada al carrer Nou de Sant Pau, 1 (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Armanyà de Tarragona. Març de 1995*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Informe dels treballs arqueològics realitzats al c/ Comte 12-14 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a les parcel·les 22-23 del PERI 2 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998a: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la parcel·la 35 del PERI 2 (Jaume I - Tabacalera). Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998b: *Memòria de la prospecció arqueològica realitzada al solar situat a Via Augusta, 161. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1998c: *Memòria del seguiment arqueològic del rebaix mecànic realitzat al carrer Smith, núm. 24 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998d: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat a la Via Augusta, 5. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1999: *Memòria de la intervenció arqueològica a les parcel·les 19-20 (Peri 2). Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- ADSERIAS *et al.* 1984a: Adserias, M., Fusté, E., León, A. M.: «Calle Unión, n.º 52. Tarragona», *Arqueología* 83, Ministeri de Cultura, Madrid, 199.
- *et al.* 1984b: Adserias, M., Fusté, E., León, A. M.: «Enterrament del Parking de Saavedra. Tarragona», *Arqueología* 83, Ministeri de Cultura, Madrid, 200.
- *et al.* 1986: Adserias, M., Arbeloa, J. V. M., Dupré, X., León, A. M., Massó, M. J., Palanques, Ll., Solé, X.: «Les excavacions realitzades a Tarragona durant el Pla de Solidaritat amb l'Atur l'any 1984», *Tribuna d'Arqueologia 1984-1985*, Barcelona, 35-42.
- *et al.* 1993: Adserias, M., Burés, J., Miró, M. T., Ramon, E.: «L'assentament pre-romà de Tarragona», *RAP* 3, Lleida, 177-227.
- *et al.* 1994a: Adserias, M., Burés, L., Miró, M. T., Ramon, E.: «L'assentament pre-romà i el seu paper dins de l'evolució de la ciutat de Tàrraco», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), Tarragona, 15-17.
- *et al.* 1994b: Adserias, M., Burés, L., Ramon, E.: «L'evolució del sector sud-occidental de Tàrraco (segle II aC-I dC). Excavacions en un solar del carrer de Pere Martell», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 17-19.
- *et al.* 1995: Adserias, M., Burés, L., Miró, M. T., Ramon, E.: «Excavacions arqueològiques al carrer Pere Martell de Tarragona. 1000 anys d'evolució urbana (del segle V aC al V dC)», *Tribuna d'Arqueologia 1993-1994*, Barcelona, 75-86.
- *et al.* 1997: Adserias, M., Macias, J. M., Menchon, J. J., Puche, J. M.: «La transformació urbana de Tarragona al segle IV. Noves dades arqueològiques», a *Annals XXXVII. Hispània i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol (1995)*, Girona, 923-938.
- *et al.* 2000a: Adserias, M., Macias, J. M., Ramon, E., Remolà, J. A.: «El Mausoleo de la calle Sant Augusti de Tarragona», a *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica (Cartagena 1998)*, Barcelona, 41-46.
- *et al.* 2000b: Adserias, M., Pociña, C. A., Remolà, J. A.: «L'hàbitat suburbà portuari de l'antiga Tàrraco. Excavacions al sector afectat pel PERI 2 (Jaume I-Tabacalera)», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 137-154.
- *et al.* 2002: Adserias, M., Ferrer, C., García, M., Otiña, P.: «Els balnea tardoantics del sector sud-occidental de Tàrraco», *Empúries* 53, Girona, 56-65.
- ADSERIAS, M., LEÓN, A. M. 1984: *Excavacions a Pere Martell núm. 35*, MMIA, Tarragona.
- 1993: «Carrer de Pere Martell, 35, Tarragona», *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 255.
- ADSERIAS, M., OTIÑA, P. 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Smith, 24. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- ADSERIAS, M., RAMON, E. 1990: *Memòria dels treballs d'excavació portats a terme al solar de Pere Martell-Eivissa (Tarragona). 1a fase, 2a part*, MMIA, Tarragona.
- 1991: «Excavacions al carrer de Pere Martell-Eivissa: noves aportacions al coneixement arqueològic del sector sud-occidental de Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona* IV, RSAT, Tarragona, 47-53.
- 1997: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al carrer Sant Augusti 1-9*, MMIA, Tarragona.
- ADSERIAS, M., REMOLÀ, J. A. 1993: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al pati del col·legi de les monges teresines de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- ADSERIAS, M., TEIXELL, I. 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Sant Josep, 1. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- AGRAZ JIMÉNEZ, J. 1989: «Hallazgo en Tarragona de una jarra decorada, del tipo Hermet 15a, fabricada por Sabinus en La Graufesenque», *AEspA* 62, Madrid, 244-255.

- AGRAZ, J., DUPRÉ, X. 1990: «Dos enterramientos d'època romana a la Via Augusta, núm. 35», *Quaderns d'Història Tarraconense* IX, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 181-184.
- AGRAZ, J., MENCHON, J. J. 1992: *Memòria de la intervenció arqueològica a les quadres de l'antic escorxador de Tarragona (carrer de l'Escorxador s/n)*, MMIA, Tarragona.
- ALBIÑANA, J. F., BOFARULL, A. 1849: *Tarragona Monumental, ó sea, Descripcion de todas sus antigüedades y monumentos celtas y romanos*, Tarragona.
- ALEU PADRENY, M. 1983: «Cloacas de la Tarragona romana», a *Diario Español de Tarragona*, 10/3/83, Tarragona.
- manusc. a: *L'aigua a Tarragona*.
- manusc. b: *Las termas romanas de Tarragona, fueron descubiertas?*
- manusc. c: *Desagüe del salto de los molinos y su conducto hacia el mar*.
- manusc. d: *El puerto de Tarragona desde el principio hasta nuestros días*.
- manusc. e: *Un varadero de naves en la calle de Sn. Miguel?*
- manusc. f: *Apunts sobre el Circ-Fòrum, Plaça del Rei i Pilats*.
- manusc. g: *Baños romanos en la parte alta de Tarragona*.
- manusc. h: *Deu troballes romanes*.
- manusc. i: *Un angle de l'aqüeducte intraurbà*.
- manusc. j: *Fou un hostel romà?*
- manusc. k: *Un pou romà de secció quadriforme al Carrer del Gasòmetre*.
- manusc. l: *Clavegueres de la Tarragona Romana*.
- manusc. m: *El Castell de Pilats*.
- ALFÖLDY, G. 1973: «*Flamines provinciae Hispaniae Citerioris*», *Anejos del AEA* 6, Madrid.
- 1975: *Die römischen Inschriften von Tarraco*, 2 vol., Madrider Forschunguen 10, Berlín.
- 1981: «Die älteste römische Inschrift der Iberischen Halbinsel», *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 43, Bonn, 1-12.
- 1992: «Una inscripción funeraria de Tarraco del Bajo Imperio», a *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 13-17.
- 1993: «Tarraco y la Hispania romana: cultos y sociedad», a Mayer, M. (a cura de), *Religio deorum. Actas del Coloquio Internacional de epigrafía, culto y sociedad en Occidente* (1992), Sabadell, 7-26.
- 1997: «Die Bauinschriften des Aquäduktes von Segovia und des Amphitheaters von Tarraco», a *Mit einem Anhang von Peter Witte*, MF 19, Berlín-Nova York.
- 2004: «Sociedad y epigrafía en Tarraco», a Armani, S., Hurlet-Martineau, B., Stilow, A.V. (ed.), *Epigrafía y sociedad en Hispania durante el Alto Imperio* (2000), Alcalá de Henares, 159-176.
- ALIENDE, P., BOSCH, F. 2003: *Memòria d'intervenció arqueològica al núm. 12 del carrer Governador González. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- ALIENDE, P., BRU, M. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica al solar del número 12 de l'Avinguda de Roma. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria de delimitació arqueològica al número 34 del Passatge Forn. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2005a: *Memòria de delimitació arqueològica als números 32 i 34 del Passatge Forn (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2005b: *Memòria de la intervenció arqueològica al número 26 del carrer Estanislau Figueras. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- ALIENDE, P., DÍAZ, M. 2004a: *Memòria del seguiment arqueològic en l'immoble núm. 28 de la plaça dels Sedassos de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Informe de l'excavació arqueològica en el solar núm. 14 del carrer Governador González - núm. 19 del carrer de Fortuny. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- ALIENDE *et al.* 2003: Aliende, P., Teixell, I., Macias, J. M.: *Informe de l'excavació arqueològica en els núm. 3-5 del carreró de Santa Tecla de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- ALLUÉ MARTÍ, E. 2003: «Les anàlisis antracològiques a Tarragona i el seu entorn: l'interès per l'estudi de la vegetació del passat i la utilització dels recursos forestals», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 25, Tarragona, 5-17.
- AMO GUINOVART, M. D. del, 1973: «La necròpolis de Pere Martell», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 113-120, anys 1971-1972, Tarragona, 103-171.
- 1979-81-89: *Estudio crítico de la necrópolis paleocristiana de Tarragona*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.
- 1981: «Catálogo y breves consideraciones sobre algunas cerámicas ibéricas del Museo Arqueológico de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 3, Tarragona, 13-46.
- 1995: «Bronces de la basílica y del cementerio paleocristiano de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 16, Tarragona.
- AMO, M. D. DEL, BARRIACH, F. 1975: «Hallazgos arqueológicos en el Camí de la Fonteta», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, Tarragona, 107-111.

- AMO, M. D. DEL, GRAS, J. LL. 1978: «Hallazgos de restos romanos en la calle Fortuny de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, Tarragona, 142-145.
- AQUILUÉ ABADIES, X. 1985: «Aportacions al coneixement de la terrassa superior de Tàrraco en l'època alt-imperial», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 4-5, Tarragona.
- 1986-89: «Cerámicas decoradas africanas procedentes de la Torre de la Audiencia (Tarragona)», *Empúries* 48-50, Barcelona, 26-35.
- 1992a: *Relaciones económicas, sociales e ideológicas entre el Norte de África y la Tarraconense en época romana. Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, tesi microfitxada 1.275, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- 1992b: «Sobre algunas cerámicas de producción africana con decoración espatulada», *RAP* 2, Lleida, 177-198.
- 1993: *La seu del Col·legi d'Arquitectes. Una intervenció arqueològica en el centre històric de Tarragona*, Tarragona.
- 1997: «Referent a les estructures de l'antiguitat tardana de la Plaça de Rovellat (Tarragona)», a *Annals XXXVII. Hispània i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol (1995)*, Girona, 1.169-1.185.
- 1999: «Jaciment de la Plaça Rovellat (Tarragona)», a *Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense Mediterrània entre els segles IV i X*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 81.
- 2004: «Arquitectura oficial», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 41-53.
- AQUILUÉ, X., DUPRÉ, X. 1986: «Reflexions entorn de Tàrraco en època tardo-republicana», *Forum* 1, MNAT, Tarragona.
- AQUILUÉ *et al.* 1991: Aquilué, X., Dupré, X., Massó, J., Ruiz de Arbulo, J.: «La cronologia de les muralles de Tàrraco», *RAP* 1, Lleida, 271-304.
- *et al.* 2002: Aquilué, X., Castanyer, P., Santos, M., Tremoleda, J.: «El Campo de silos del área central de la ciudad romana de Empúries», *Romula* 1, Sevilla, 9-38.
- ARBELOA I RIGAU, J. V. M. 1985: «Noves aportacions al coneixement de l'epigrafia de Tàrraco», a *XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos* (1984), Sitges.
- 1986: *Memòria dels treballs realitzats a l'excavació d'urgència del carrer Robert d'Aguiló núm. 38 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1989: «L'ocupació suburbial de les ciutats romanes: el sector nord-oriental de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 8-9, Tarragona, 87-124.
- 1990: *L'amfiteatre romà de Tàrraco. Aproximació al seu coneixement*, Tarragona.
- 1991 (a cura de): «Prospeccions i excavacions arqueològiques», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, any 1990, núm. 12, Tarragona, 119-267.
- 1995: «L'arqueologia de la mort a l'Alt Imperi: el suburbi oriental de Tàrraco», *Citerior 1. L'arqueologia de la mort. El món funerari a l'antiguitat a la Catalunya Meridional*, Tarragona, 119-138.
- ARBUES *et al.* 1994: Arbues, M. J., Cusó, A., Iglesias, M.: *Realització d'un motlle d'estructures ibèriques a Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- ARCO MOLINERO, A. del, 1903: «Nuevas lápidas romanas de Tarragona», *Boletín de la Real Academia de la Historia* 43, Madrid.
- 1913: «Hallazgo Arqueológico», *Diari de Tarragona*, any LX, núm. 302, 21/12.
- 1914a: «Hallazgos Arqueológicos», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 3, Tarragona, 167-168.
- 1914b: «Hallazgos Arqueológicos», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 6, Tarragona, 191-192.
- 1914c: «Lápidas romanas de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 5, 167-168.
- 1915: «Lápidas romanas de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 8, Tarragona, 61-62.
- 1916: «Nuevas inscripciones romanas de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. II, núm. 13, Tarragona, 49-52.
- ARESTÉ BAGÉS, J. 1982: «El crecimiento de Tarragona en el siglo XIX. De la nueva población del puerto al plan de ensanche», *Escaire* 4, Tarragona.
- AROLA ARNAL, R. 2001: *Intervenció arqueològica al Camí de la Cuixa núm. 3 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2002a: *Memòria: Intervenció Arqueològica al Vial B dels Cossis, U.A. 28 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria: Intervenció arqueològica al solar del Carrer Barcelona núm. 11 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- ARROYO *et al.* 1994: Arroyo, P., Bermúdez, A., Costa, J. R., Menchon, J. J., Solé, F. X.: «La muralla de Tarragona. Metodologia per a una intervenció», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 37-38.
- *et al.* 1996: Arroyo, P., Costa, J., Menchon, J. J., Solé, F. X.: «Restauració de la muralla de Tarragona: tècniques i materials de construcció», *Quaderns científics i tècnics de la Diputació de Barcelona* 7, Barcelona, 201-206.
- ARROYO, P., MENCHON, J. J. 1994: «La muralla a la Baixada del Roser: proposta per a la seva restauració», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 15, Tarragona, 391-416.

- ASENSIO *et al.* 2000: Asensio, D., Ciuraneta, M., Martorell, S., Otiña, P.: «L'assentament ibèric de Tarragona. L'excavació arqueològica al carrer dels Caputxins, núm. 24, l'any 1978», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), a *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 71-81.
- *et al.* 2001: Asensio, D., Morer, J., Rigo, A., Sanmartí, J.: «Les formes d'organització social i econòmica a la Cossetània ibèrica: noves dades sobre l'evolució i tipologia dels assentaments entre els segles VII-I aC», a *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània occidental*, Monografies d'Ullastret 2, Girona, 253-271.
- AUGENTI *et al.* 2003: Augenti, A., Cirelli, E., Mancasola, N., Manzelli, V.: «Archeologia medievale a Ravenna: un progetto per la città ed il territorio», a *Atti del III Congresso Nazionale di Archeologia Medievale* (Salerno 2003), Florència, 271-278.
- AVELLÀ DELGADO, L.-C. 1978: *La necròpolis romano-cristiana de Tarragona. Las monedas*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- 1979: «Las monedas de la necrópolis romano-cristiana de Tarragona», a *Symposium Numismático de Barcelona*, vol. II, Barcelona, 52-76.
- 1980: «Conjunto de antoninianos «tesorillo» hallado en el teatro romano de Tarraco», a *II Symposium Numismático de Barcelona*, Barcelona, 221-226.
- 1988: «Las monedas de la Torre de Minerva (Tarragona, 1979)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 6-7, Tarragona, 55-63.
- 1991: *El anfiteatro de Tarraco: Estudio de los hallazgos monetarios*, The William L. Byant Foundation, Tarragona.
- BAGES FORTUNY, P. 1973: *El vidrio de la Edad Antigua en los museos arqueológico y paleocristiano de Tarragona*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- BALIL ILLANA, A. 1969: *Excavaciones en la «Torre de Pilatos» (Tarragona). Campañas de excavaciones de 1962*, EAE 65, Madrid.
- 1976: «Una fontana de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 129-132, any 1975, 33-36.
- 1978: «Copia del doriforo de Policleteo hallada en Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 141-144, Tarragona, 73-74.
- BAXARIAS TIBAU, J. 2002: *La enfermedad en la Hispania romana: estudio de una necrópolis tarraconense*, Saragossa.
- BAYARRI *et al.* 2002: Bayarri, X., Otiña, P., Macias, J. M.: *Memòria de l'excavació arqueològica en l'avinguda de la Reina Maria Cristina, núm. 54 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BEA CASTAÑO, D. 1994: *Memòria sobre la prospecció arqueològica efectuada al Camí dels Cossis, Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1996: *Intervenció arqueològica a l'illa G, UDP-26, Tarragona-2, Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça de Santiago Rusiñol, 5, de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica a l'av. Vidal i Barraquer, s/n, parcel·la 17 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1999a: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la 12, illa 5, del Pla PERI-2, sector Tabacalera. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1999b: *Memòria sobre la intervenció arqueològica a Mas Rimbau / Mas Mallol illa Q C/ Joan Antònio i Guàrdias PP4 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999c: *Memòria sobre la intervenció arqueològica al solar U.A. 31 del Pla General amb façana a l'av. Francesc Macià de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000: *Informe de la prospecció arqueològica a la parcel·la n. 9/18 del carrer «D» de la urbanització «Els Cossis» de Tarragona*, MIIA, Tarragona.
- 2000a: *Intervenció arqueològica al carrer Gasòmetre núm. 8, Tarragona, Tarragonès*, MIIA, Tarragona.
- 2000b: *Memòria: intervenció arqueològica al carreró de Sant Magí núm. 1 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2001: *Memòria sobre la intervenció arqueològica al solar del carrer Estanislau Figueres núm. 53 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003a: *Memòria sobre la intervenció arqueològica al número 23 del carrer de Reding de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003b: *Memòria de la intervenció arqueològica a la U.A. 27, parcel·les D4 i D5 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la UA-15 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BEA, D., CARILLA, A., VILASECA, A. 1999: «Un nuevo sector excavado de la necrópolis tardo-imperial de Mas Rimbau (Tarragona, Tarragonès). Nota preliminar», *XXIV CNA*, vol. 4 (Cartagena 1997), Múrcia, 587-592.
- BEA, D., VILASECA, A. 2000: «Dues necròpolis del segle v d.n.E. a Tarragona: excavacions al carrer de Prat de la Riba i al Mas Rimbau», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 155-164.
- BELTRAN, P. 1924: «Inscripciones romanas de la antigua casa de M. Cisterer», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 17, Tarragona, 203-205.

- BELLIDO, S. 1883: *Antecedentes sobre la historia antigua y moderna del Puerto de Tarragona. Memoria de la Junta de Obras del Puerto de Tarragona*, Tarragona.
- BENAIGES I OLIVÉ, J. 1994: *Les monedes de Tarragona*, Tarragona.
- BENET ARQUÉ, C. 2003: *Memòria de la intervenció de neteja i adequació del tram de muralla romana situat als baixos del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en el carrer de Mossèn Francesc Tàpies, 4 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BENET *et al.* 1992: Benet, C., Fàbrega, X., Macias, J. M., Remolà, J. A.: «L'àrea d'enterraments baix imperial de Mas Rimbau / Mas Mallol, Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona* V, RSAT, Tarragona, 73-86.
- BENET, C., GARCÍA, M. 2004: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en el carrer de Cartagena, 12 / carrer de la Verge de la Misericòrdia, 3. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- BENET, C., RAMON, E. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al carrer de Barcelona, 9. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BERGES SORIANO, P. M. 1969-1970a: «Cuatro enterramientos en la calle López Peláez», *Boletín Arqueológico LXIX-LXX*, èp. IV, Tarragona, 125-126.
- 1969-1970b: «Sarcófago estrigilado de mármol descubierto en la avenida de Ramón y Cajal, núm. 35», *Boletín Arqueológico LXIX-LXX*, èp. IV, Tarragona, 152-158.
- 1970: «Los hallazgos arqueológicos submarinos ingresados en el Museo Arqueológico de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 102-112, Tarragona, 3-17.
- 1974: «Columnas romanas y cruces visigóticas en la plaza del Rovellat, de Tarragona», a *Miscel·lània Arqueològica I*, Barcelona, 153-168.
- 1982: «Teatro romano de Tarragona. Antecedentes y situación», a *El teatro romano en la Hispania romana (Mérida 1980)*, Badajoz, 115-138.
- BERGES, M., FERRER, M. 1977: «Excavaciones arqueológicas en el solar de la calle Comandante Rivadulla de Tarragona. Agosto 1973», *NAH* 5, Madrid, 227-234.
- BERGES, P. M., NAVARRO, R. 1974: «Un mosaico con tema de muralla en Tarragona», *Pyrenae* 10, Barcelona, 165-172.
- BERMÚDEZ MÉDEL, A. 1989: «Estado actual de los proyectos de investigación arqueológica a cargo del área de arqueología de la Facultad de Filosofía y Letras de Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona* II (1988-89), RSAT, Tarragona, 41-46.
- 1991a: «El Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona: Primer balance», *Acta Arqueològica de Tarragona* IV (1990-1991), RSAT, Tarragona, 31-46.
- 1991b: «La reflexió estratigràfica de B. Hernández Sanahuja a Tarragona entre 1850 i 1870», *Butlletí Arqueològic. Núm. extraordinari dedicat a B. Hernández Sanahuja*, RSAT, Tarragona, 19-32.
- 1992a: «El Taller Escola de Restauració y la rehabilitación de la muralla de Tarragona», *Acta Arqueològica de Tarragona* V (1991-1992), RSAT, Tarragona, 99-109.
- 1992b: «Estructuras del Foro Provincial documentadas en Escrivanes Vells, 13», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 13, RSAT, Tarragona, 83-109.
- 1993a: «C. del Governador González, 10. Pati posterior, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 240.
- 1993b: «C. del Governador González, 7. Jardí annex, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 241.
- 1993c: «Carrer de la Unió, 15. Pati posterior, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 242.
- 1993d: «Carrer de la Unió, 5. Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 243.
- 1993e: «Rambla Nova, 46, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 244.
- 1993f: «L'àrea d'hàbitat intramurs de l'antiga Tàrraco», *Tribuna d'Arqueologia 1991-1992*, Barcelona, 87-96.
- 1993g: *Restes arqueològiques del circ romà a l'immo-ble situat a la plaça de la Font, 43. Informe-memòria*, MMIA, Tarragona.
- BERMÚDEZ *et al.* 1987: Bermúdez, A., Palau, R., Flandes, E., Parra, P., Escoda, C.: *Memoria de la intervención arqueológica efectuada en el solar situado en la calle Gobernador González núm. 7 (junio-julio 1987)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 1989a: Bermúdez, A., Pujante, P., Flandes, E., Palau, R.: «Excavacions arqueològiques a l'àrea central intramurs de Tàrraco: intervenció al solar situat a Governador González, 10», a *XXXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, Valls, 123-134.
- *et al.* 1989b: Bermúdez, A., Pujante, P., Flandes, E., Palau, R., Parra, P., Escoda, C.: *Hàbitat intramuros en Tàrraco: la zona centrooccidental*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 1989c: Bermúdez, A., Palau, R., Pujante, P., Flandes, E., Escoda, C., Parra, P., Rovira, J.: *Estructuras romanas en el jardín de la residencia Mare de Déu de la Mercè (Tarragona)*, Publicacions de la Diputació de Tarragona, Tarragona.
- *et al.* 1990: Bermúdez, A., Palau, R., Pujante, P., Flandes, E., Parra, P., Escoda, C.: *Memoria de la in-*

- intervención arqueológica efectuada en el solar situado en la calle Gobernador González nº 7 (junio-julio de 1987)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 1994: Bermúdez, A., Flandes, E., Palau, R., Pujante, P.: «Intervencions arqueològiques a l'àrea central intramurs, sector central de la colònia Tàrraco», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 61-62.
- BERNAL CASASOLA, D. 1994: «*Lucernae tarraconenses*: las lámparas romanas del Museu Nacional Arqueològic y del Museu i Necròpolis Paleocristians», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 15, RSAT, Tarragona, 59-298.
- BERTRAN, A., BELTRÁN, F. 1991: *El anfiteatro de Tàrraco. Estudio de los hallazgos epigráficos*, The William L. Byant Foundation, Tarragona.
- BLAY BOQUÉ, J. 2004: «Tàrraco: condicionants hidrològics», a *Tàrraco i l'aigua*, MNAT, Tarragona, 21-34.
- BONET CORREA, A. 1991: *Cartografía de plazas fuertes y ciudades españolas, siglos XVII-XIX: planos del archivo militar francés*, Ministeri de Cultura, Direcció General de Belles Arts i Arxius, Madrid.
- BONET GARI, L. 1941: «Excavaciones en Tarragona», *Ampurias* III, Barcelona, 141-145.
- BOSCH PUCHE, F. 2001a: *Memòria dels treballs de seguiment arqueològic efectuats al solar del c/ dels Cavallers, 15 - Mediona, 2-4. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2001b: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer de l'Alguer núm. 3*, MMIA, Tarragona.
- 2001c: *Memòria de la intervenció arqueològica en el núm. 3c del Camí de la Platja dels Cossis. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2001d: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al núm. 11 del carrer Nou de Santa Tecla*, MMIA, Tarragona.
- 2001e: *Memòria de l'excavació arqueològica en el núm. 14 del c/ Comte de Rius de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002: *Memòria de la delimitació arqueològica en les parcel·les A i B de la U.A. 27 de la Via Augusta de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003: *Memòria de l'excavació arqueològica a l'av. de Joan Antonio i Guàrdias núm. 17 a-b-c*, MMIA, Tarragona.
- BOSCH *et al.* 2001: Bosch, F., Díaz, M., Macias, J. M.: «Excavació arqueològica al solar núm. 7 del carrer d'Hernández Sanahuja de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 21-22, RSAT, Tarragona, 105-116.
- *et al.* 2003: Bosch, F., Bravo, P., Macias, J. M.: «Excavacions arqueològiques en la Boqueria Medieval de Tarragona», a *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* (2002), Sant Cugat del Val·lès, 318-324.
- *et al.* 2005: Bosch, F., Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A., Teixell, I.: «La transformació urbanística de l'acròpolis de Tarragona», a *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (València 2003), Barcelona, 167-174.
- BOSCH, F., MACIAS, J. M. 2002: *Memòria de l'actuació arqueològica en els solars núm. 3-5 del carreró de Santa Tecla, Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BOSCH, F., MENCHON, J. J. 2005: *Memòria dels treballs arqueològics duts a terme al carrer de les Coques*, MMIA, Tarragona.
- BOSCH, F., ROIG, J. F. 2001: *Memòria de l'excavació arqueològica en el solar núm. 7 del carrer de Sant Llorenç de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BOSCH, F., TEIXELL, I. 2003: *Informe dels treballs d'intervenció arqueològica duts a terme a les parcel·les 23 i 24B del PERI 2 (Jaume I - Tabacalera). Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BRAVO PÓVEZ, P. 2000a: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer «E» dels Cossis de Tarragona (Tarragonès). Gener de 2000*, MMIA, Tarragona.
- 2000b: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la 12 vial A, de la U.A. 28-A del camí dels Cossis. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BRAVO, P., CARBONELL, M. C. 2001: *Memòria de la delimitació arqueològica en el solar del número 8 de l'Avinguda de Roma (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BRAVO *et al.* 2003: Bravo, P., Roig, J. F., Díaz, M.: *Memòria de la intervenció arqueològica amb motiu del seguiment de la instal·lació del nou cablejat telefònic al c/ d'Apodaca (Retemil). Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- BRAVO, P., MACIAS, J. M. 2001a: *Memòria i projecte de desmuntatge de l'excavació arqueològica desenvolupada en el solar núm. 20 del carrer d'Armanyà (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2001b: *Memòria dels treballs de desmuntatge desenvolupats al solar núm. 20 del carrer d'Armanyà (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- BRAVO, P., REMOLÀ, J. A. 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a les parcel·les 11 i 12 (illa 1) de la reparcel·lació de la zona oest de Tarrago-*

- na (U.A. 31). *Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- BRU VIRGILI, M. 2004: *Memòria del cobriment provisional de les parcel·les 23 i 24b del PERI 2 de Tarragona*. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- BRU, M., MENCHON, J. J. 2002: *Memòria: intervenció arqueològica al número 73 de la Via Augusta de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- BRU, M., POCIÑA, C. A. 2003: *Memòria d'intervenció al c/ del Comte de Rius davant el núm. 14 de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- BURÉS *et al.* 1998: Burés, L., García, M., Macias, J. M.: «Un aqüeducte subterrani a Tarragona», *Empúries* 51, Girona, 183-196.
- *et al.* 2000: Burés, L., García, M., Macias, J. M.: «Tarraco Scipionum opus. A Roman Spanish city built on Karst», a *Cura aquorum in Sicilia. Proceedings of the Tenth International Congress on the History of Water Management and Hydraulic Engineering in the Mediterranean Region* (Siracusa 1998), Leiden, 79-84.
- BURÉS, L., RAMON, E. 1991: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (2a fase, 2a part i 3a fase)*. Març-agost de 1991, MMIA, Tarragona.
- 1992: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar de Pere Martell (4a fase)*. Setembre-desembre de 1992, MMIA, Tarragona.
- CABRELLES ALBAREDA, I. 2004a: *Memòria: Intervenció arqueològica al carrer de les Escales del Miracle núm. 2 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria: intervenció arqueològica a la U.A. 15 (carrers del Vapor, Felip Pedrell, Ferrer i Duran i carrer Sense Nom)*. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2004c: *Memòria. Intervenció arqueològica a l'av. de Catalunya, 58-60, de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2005: *Memòria: excavació arqueològica a la U.A. 15 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- CAMPILLO, D. 1978: «Hallazgos patológicos en cráneos de la necrópolis romana de la «Tabacalera» (Tarragona)», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 141-144, Tarragona, 75-79.
- CAMPILLO, D., BARCELÓ, J. A. 1985: «Estudio morfo-métrico de la cara interna de la escama del hueso occipital», *Paleontología i evolució* 19, Barcelona, 69-129.
- CAMPILLO, D., TARRATS, F. 1991: «Anthropological identification and paleopathological study of a skeleton, probably pertaining to the Roman doctor from the I-II century b.C, Tiberius Claudius Apollonaris (Tarragona, Spain)», a *Dynamis. Acta Hispanica ad Medicinae Scientiarumque Historiam Illustrandam*, Granada, 387-414.
- CAMPILLO *et al.* 1998: Campillo, D., Vilaseca, A., Casamitjana, E., Ayesterán, N.: «Esqueleto de una mujer fallecida por distocia, perteneciente al periodo tardorromano (Mas Rimbau, Tarragona)», *Empúries* 51, Barcelona, 251-256.
- CANTALLOPS, L., ROMANÍ, X. 1990: *La Part Alta del centre històric de Tarragona. Un aixecament de plànols de les construccions civils (1981-82, 1986-88)*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- CARBONELL MUIÑOS, M. C. 2000a: *Memòria de la intervenció arqueològica al solar número 16 del Camí de la Cuixa*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2000b: *Memòria dels treballs de delimitació arqueològica al coblegi Pax de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002: *Memòria de la intervenció arqueològica desenvolupada en el solar núm. 3 del carrer de Mediona de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- CARBONELL, M. C., MACIAS, J. M. 2000: *Memòria de l'excavació arqueològica efectuada en el solar núm. 4 del c/ de la Mare de Déu de la Mercè*. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- CARILLA SANZ, A. 1993a: *Excavació a la Chartreuse. Fase II*, MMIA, Tarragona.
- 1993b: *Memòria d'excavació del carrerAVINGUDA de Catalunya*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
- 1994: *Memòria d'excavació al carrer dels Ferrers núm. 5*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Excavacions al carrer de Francesc Bastos núm. 13*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Memòria de la intervenció arqueològica a les antigues casernes del c/ de Rovira i Virgili, 36 - Av. De Catalunya, 31, de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria d'intervenció arqueològica al carrer de Joan Antònio i Guàrdias, núm. 19B*, Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1998a: *Memòria d'excavació arqueològica al c/ de Joan Antònio i Guàrdias, núm. 19*, Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 1998b: *Memòria de la intervenció arqueològica a Mas Mallol-Mas Rimbau, UDP 12*, MMIA, Tarragona.
- CARRETÉ, J. M. 1994: «La circulació a Tàrraco del 346 al 400», a *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (Maó 1988), Barcelona, 235-242.

- CERDÀ 1998: Cerdà, J. A., García, J., Martí, C., Pujol, J., Pera, J., Revilla, V.: *El Cardo Maximus de la ciutat romana d'Illuro (Hispania Tarraconensis)*, Laietania 10, 3 vol., Mataró.
- CLAVERIA NADAL, M. 2001: *Los sarcófagos romanos de Catalunya*, Corpus Signorum Imperii Romani. España, vol. 1, fasc. 1, Múrcia.
- COARELLI, F. 1995: *Roma*, Guide archeologiche Laterza 6, Roma.
- CODEx 1991a: *Memòria de la intervenció arqueològica a l'àrea d'enterraments baix-imperials de Mas Rimbau / Mas Mallol (Tarragona)*. 2a fase, MMIA, Tarragona.
- 1991b: *Memòria de les excavacions arqueològiques efectuades a la capçalera del circ romà de Tàrraco: sectors CRT-1000, CRT-2000 i CRT-3000*, MMIA, Tarragona.
- 1991c: *Memòria dels treballs arqueològics portats a terme a «Mas Rimbau», Tarragona (Tarragonès), entre els dies 29 de gener i 12 de febrer de 1991*, MMIA, Tarragona.
- 1993: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a la necròpolis baiximperial de Mas Rimbau. Fases 3/4. Anys 1992/93*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
- 1994: *Memòria dels treballs realitzats en el carrer Apodaca de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1995a: *Memòria dels treballs arqueològics realitzats en el carrer Apodaca, 7 (Tarragona)*. 1994, MMIA, Tarragona.
- 1995b: *Memòria de l'excavació arqueològica al c/ Alguer, 9 (Tarragona)*. Agost 1994 - gener 1995, MMIA, Tarragona.
- 1995c: *Memòria de l'excavació arqueològica al carrer Llorer, 9-11 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- COROMINAS VIDAL, M. 2004a: *Memòria de la intervenció arqueològica al c/ Colom, núm. 11 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria del seguiment arqueològic a l'amfiteatre de Tarragona*. (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2004c: *Memòria de la Intervenció Arqueològica al c/ Enrajolat, 13 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- CORTÉS CORTÉS, R. 1981: «Excavacions al carrer de Pere Martell», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 3, RSAT, Tarragona, 126-140.
- 1987: «Los foros de Tàrraco», a *Los Foros romanos de las provincias occidentales* (València 1986), Madrid, 9-24.
- 1993: «El subministrament d'aigua a Tàrraco», a Mar, R., López, J., Piñol, Ll. (ed.), *Utilització de l'aigua a les ciutats romanes*, DAC 0, Tarragona, 187-211.
- CORTÉS, R., GABRIEL, R. 1981: «Elements dels conjunts arquitectònics de les terrasses mitjana i superior de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 3, RSAT, Tarragona, 122-126.
- 1985: *Tàrraco: recull de dades arqueològiques*, Barcelona.
- CORTÉS, R., LÓPEZ, J. 1999: «La Inscripció de Thecla, verge consagrada a Crist», a *Temps de monestirs. Els monestirs catalans entorn l'any 1000*, Barcelona, 119-122.
- CORTÉS et al. 1993: Cortés, R., López, J., Piñol, Ll.: *Memòria d'excavació de la Rambla Vella*, MMIA, Tarragona.
- CURULLA FERRÉ, O. 2000a: «C/ Trinquet Vell 16-18 (Casa dels Militars)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 253-254.
- 2000b: «PERI-2, finques 11 i 38», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 307-312.
- 2000c: «C/ Ferrers, 2», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 317-318.
- 2000d: *Memòria del seguiment arqueològic de l'enderroc de la casa núm. 32 del carrer Civaderia Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000e: *Memòria. Excavació arqueològica a la via Augusta 69, Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000f: *Memòria. Intervenció arqueològica. Bar «El Cau». C/ Trinquet Vell, 2. 43003 Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2001a: *Informe arqueològic. Documentació d'una rasa. Plaça de les Cols. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2001b: *Memòria Seguint Arqueològic. Obres de rebaix de terres de l'aparcament de l'Hospital Joan XXIII. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002a: *Memòria. Intervenció arqueològica. C/ Trinquet Nou, 27-29 (cantonada amb c/ Sant Oleguer). Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria. Intervenció Arqueològica. Finca 11 PERI 2. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002c: *Memòria. Seguint arqueològic. Solar a la zona de la muntanyeta de l'Oliva. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2005a: *Memòria. Excavació arqueològica a la parcel·la núm. 37 del PERI 2. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2005b: *Memòria. Sondeig arqueològic. Tresoreria ge-*

- neral de la Seguretat Social. Direcció Provincial de Tarragona. Rambla Nova, 82-86. Tarragona (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- CURULLA, O., FABREGAT, R. 2001: *Memòria. Seguiment arqueològic d'obres. Av. Prat de la Riba. Tarragona (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- CURULLA, O., JOVÉ, X. 2000: *Memòria. Neteja, restauració i documentació gràfica d'un arc medieval. Bar La Penya. Pl. de la Font, 35. Tarragona, MMIA, Tarragona.*
- CHEVALLIER, R. 2000: *Topographie archéologique et historique. Lecture du temps dans l'espace, París.*
- CHIMISANAS I MATEU, E. 1999: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la 10 del pla PERI-2 de Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.*
- DA 1998: *El món de l'aigua. Història de l'abastament d'aigua a Tarragona, Tarragona.*
- DAIMIEL BARBERO, M. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme al número 16 de l'avinguda Rovira i Virgili de Tarragona, MMIA, Tarragona.*
- DASCA ROIGÉ, A. 1989: *Memòria de l'excavació realitzada al solar Caputxins 16. 27 de juliol-31 d'agost 1989, MMIA, Tarragona.*
- 1990a: «Excavació arqueològica del solar 11-13 del carrer Descalços», *Tarraco Archaeologica* 1, Revista del centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona (CAUT), Tarragona, 26-31.
- 1990b: *Memòria de l'excavació del carrer Caputxins 23. Desembre 1989-abril 1990, MMIA, Tarragona.*
- 1991a: *Memòria de l'excavació del solar número 32-34 del carrer Gasòmetre (Tarragona), MMIA, Tarragona.*
- 1991b: *Memòria de l'excavació realitzada al solar 11-13 del carrer Descalços. 1a fase agost i 2a fase novembre 1990, MMIA, Tarragona.*
- 1991c: «Teatre romà (Carrer Caputxins)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 12, RSAT, Tarragona, 241-243.
- 1992: *Informe/memòria de l'excavació de l'amfiteatre romà de Tàrraco (juliol, agost de 1991), MMIA, Tarragona.*
- 1993: «Carrer dels Caputxins, 16 (teatre romà)», a *AIAC 1982-1989, Barcelona, 247.*
- DASCA, A., PUJANTE, P. 1991: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada a l'Antic hospital de Santa Tecla de Tarragona, MMIA, Tarragona.*
- DASCA *et al.* 1990: Dasca, A., Rovira, J., García, J.: «Estat de la qüestió sobre alguns aspectes de la romanitat a Tarragona», *Tarraco Archaeologica* 1, Revista del Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona (CAUT), 7-23.
- DASCA, A., VILASECA, A. 1991a: *Intervenció arqueològica a l'Antiga Audiència, MMIA, Tarragona.*
- 1991b: *Prospeccions arqueològiques a: carrer Pare Iglésias, carrer Merceria, plaça del Fòrum, MMIA, Tarragona.*
- 1991c: *Intervenció arqueològica al Pla de la Catedral, MMIA, Tarragona.*
- DE LA RÚA, C. 1985: *El cráneo vasco: morfología y factores craneofaciales, Vitòria.*
- DE PALMA DE MALLORCA, A. 1958: *Las calles antiguas de Tarragona (s. XIII - XIX), Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona.*
- DELLONG, E. 2006: «Un S.I.G. archéologique consacré à Narbonne antique et à son proche terroir», a *Les systèmes d'information géographique (SIG), Le Médiéviste et l'ordinateur 44*, <http://lemo.irht.cnrs.fr/44/narbonne-antique.htm>
- DÍAZ DALMAU, R. 1999a: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer «D» U.A. 28D i al carrer «C» U.A. 28D, als Cossis de Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.*
- 1999b: *Memòria de la intervenció realitzada al carrer «D» U.A. 28D i al carrer «C» U.A. 28D, als Cossis de Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.*
- 2001a: *Memòria del seguiment arqueològic a la baixada del Roser, plaça de Sant Miquel, carrer Compte, baixada de la Guitarra, plaça de St. Joan, carrer de Sant Pau i carrer de les Coques de Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 2001b: *Memòria de la intervenció arqueològica a l'av. Rovira i Virgili 46 de Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.*
- DÍAZ GARCÍA, M. 1996: «Excavacions a la Rambla Vella: anàlisi dels nivells republicans», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 18, RSAT, Tarragona, 155-189.
- 1998: *Conjuntos cerámicos romano-republicanos en Tàrraco*, tesi de licenciatura, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.
- 1999a: *Memòria de la intervenció arqueològica al solar núm. 25 del c/ Fortuny de Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.*
- 1999b: *Memòria d'intervenció Carrer del Mar núm. 30, MMIA, Tarragona.*
- 2000: «Tipocronologia de los contextos cerámicos tardo-republicanos en Tarraco», *Empúries* 52, Girona, 201-260.
- 2001: *Memòria de les intervencions arqueològiques en els solars núm 12-16 del carrer Sevilla i 2-8 del Passatge Forn de Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*

- 2002a: *Memòria de l'excavació arqueològica en el solar núm. 18 del C/ del Gasòmetre, Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Intervencions en el carrer Sevilla 12-16, Passatge Forn 4-8: memòria de desmuntatge. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002c: *Memòria de la intervenció arqueològica als núms 22 de c/ d'Apodaca, 3 del c/ d'Orosi i 13 del c/ Pau del Protectorat de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003: *Memòria del seguiment arqueològic en l'immoble núm. 45 de la plaça de la Font de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004a: *Memòria de la intervenció arqueològica en el solar núm. 44 del carrer del Mar de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria de la delimitació arqueològica al solar del número 44 del carrer del Mar de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004c: *Memòria de la delimitació arqueològica en les parcel·les 6, 7 i 9 del PP 2 Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2005: *Memòria del seguiment arqueològic en l'immoble núm. 17 del carrer Rera Sant Domènech, MMIA, Tarragona.*
- 2006: *Memòria de la intervenció arqueològica en la parcel·la 21 del Peri 2. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- DÍAZ, M., BRU, M. 2004a: *Memòria de la delimitació arqueològica al carrer Sant Agustí 17. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria de la delimitació arqueològica efectuada al número 32 del carrer Reial. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- DÍAZ et al. 2000a: Díaz, M., García, M., Macias, J. M.: «Les termes públiques de Tarragona: excavacions en el c/ Sant Miquel, núm. 33. Estudi preliminar», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 111-133.
- et al. 2000b: «Las termas públicas de Tarraco: estudio preliminar», a *Coloquio internacional Termas Romanas en el Occidente del Imperio (1999)*, Gijón, 163-170.
- et al. 2001: Díaz, M., García, M., Roig, J. F.: *Memòria de l'excavació arqueològica al solar núm. 14 del c/ de la Unió de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- et al. 2005: Díaz, M., Macias, J. M., Teixell, I.: «Intervencions al carrer Sevilla núm. 12-14. Noves dades per a l'evolució urbana del «Casc Antic» de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 27, RSAT, Tarragona, 47-103.
- DÍAZ, M., GARCÍA, M. 1999: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada al núm. 7 de l'Avinguda de Roma. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- DÍAZ, M., MACIAS, J. M. 1999a: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada en el carrer del Gasòmetre, 36. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999b: *Memòria dels treballs arqueològics desenvolupats a la plaça dels Sedassos, Tarragona, MMIA, Tarragona.*
- 2000: «Excavacions arqueològiques en el solar núm. 36 del carrer del Gasòmetre», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 107-110.
- 2001: «Intervenció arqueològica en el Passatge Cobos núm. 8 de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 21-22, RSAT, Tarragona, 117-126.
- DÍAZ, M., OTIÑA, P. 2002: «El comercio de la Tarragona antigua: importaciones cerámicas entre el siglo III a.C. y la dinastía julio-claudia», a *Vivre, produire et échanger: reflets méditerranéens, Mélanges offerts à Bernard Liou*, Archéologie et Histoire Romaine 8, Montagnac, 171-193.
- 2003: «Nuevas evidencias tardo-republicanas en Tarraco, el silo de la calle Unión, núm. 14», *RAP* 13, Lleida, 289-314.
- DÍAZ, M., POCIÑA, C. A. 2005: *Memòria d'intervenció arqueològica al número 16 del carrer Lleó / números 22-23 del carrer Misericòrdia de Tarragona, MMIA, Tarragona.*
- DÍAZ, M., PUCHE, J. M. 2003: «El proceso de urbanización de la Tarraco republicana: los niveles constructivos del colector principal de la ciudad», *RAP* 11, Lleida, 291-319.
- DÍAZ, M., REMOLÀ, J. A. 1999a: *Memòria d'excavació: carrer de Jaume I, núm. 43 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999b: *Memòria d'excavació: PERI-2, parcel·la 40 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- DÍLOLI FONS, J. 2000: *Memòria: Intervenció arqueològica a la parcel·la 37 del pla PERI 2 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2001: «Un tram viari d'època romana a la vora del riu Francolí. L'excavació del solar PP-16 (Tarragona, Tarragonès)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, RSAT, Tarragona, 187-212.
- 2002a: *Memòria de la intervenció arqueològica (desmuntatge de les estructures) realitzada al carrer Jaume I, 16. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Jaume I, 43. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2003: *Annex planimètric a la memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Jaume I, 43. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

- DILOLI, J., VILASECA, A. 1994: «Noves aportacions al coneixement del Fòrum Provincial de Tarraco: Excavacions a la Casa Castellarnau», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 123-124.
- DOMINGO MAGAÑA, J. A. 2005a: «Similitudes entre los capiteles catalanes y franceses en época paleocristiana y visigoda. Una aproximación a través del análisis de los capiteles con cuatro hojas angulares», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 27, RSAT, Tarragona, 131-174.
- 2005b: *Capitells corintis a la província Tarraconense (s. I-III dC)*, Tarragona.
- DOMINGO *et al.* 2005: Domingo, J., Fiz, I., Mar, R., Ruiz de Arbulo, J.: «Programas arquitectónicos de época augustea y flavia en Tàrraco», a *La decoración arquitectónica en las ciudades romanas de Occidente (2003)*, Cartagena, 69-81.
- DUPRÉ RAVENTÓS, X. 1983a: «Tres fragments de lastra campana a Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 4-5, RSAT, Tarragona.
- 1983b: *Informe a la Comissió Tècnica de 5 de setembre de 1983*, MIIA.
- 1984: «Calle Unión núm. 52», *Arqueologia* 83, Madrid, 199.
- 1987a: «El Fòrum Provincial i el Circ de Tarragona. Actuacions 1981-1986», *Tribuna d'Arqueologia 1986-1987*, Barcelona, 71-79.
- 1987b: «Torre de la Calle Vapor (Tarragona, Tarragonès)», *Arqueologia* 84-85, Ministeri de Cultura, Madrid, 113-114.
- 1987c: «Teatro romano de Tarragona (Tarragonès)», *Arqueologia* 84-85, Ministeri de Cultura, Madrid, 128.
- 1987d: «Museo de Arte Moderno (Tarragona, Tarragonès)», *Arqueologia* 84-85, Ministeri de Cultura, Madrid, 128.
- 1987e: «*Forum Provinciae Hispaniae Citerioris*», a *Los Foros romanos de las provincias occidentales* (València 1986), Madrid, 25-30.
- 1988: «Propeccions arqueològiques al Museu d'Art Modern», *Quaderns d'Història Tarraconense* VII, Tarragona, 183-193.
- 1993a: «Circ romà - Sector Sant Ermenegild, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 234-235.
- 1993b: «Forum Provincial - Església de Sant Miquel del Pla, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 225.
- 1994: «Los arcos honoríficos de Tarraco», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 1, Tarragona, 177-187.
- 1995: «Recerques Arqueològiques», a *El consell comarcal a l'Antic Hospital*, Tarragona, 20-33.
- 2001: «Usi e abusi delle testimonianze storiche nella città di Tarragona (spagna)», a Ricci A. (a cura de), *Archeologia e urbanistica*, International school in Archaeology, Siena, 199-220.
- 2004: «Edificios de espectáculo», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 55-72.
- DUPRÉ, X., CARRETÉ, J. M. 1993: *La Antiga Audiència. Un acceso al foro provincial de Tarraco*, EAE 165, Madrid.
- DUPRÉ *et al.* 1988: Dupré, X., Massó, M. J., Palanques, M. Ll., Verduchi, P. A.: *El Circ romà de Tarragona. I. Les Voltes de Sant Ermenegild*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya núm. 8, Barcelona.
- DUPRÉ, X., HAUSCHILD, TH. 1984: «Antic Hospital (Tarragona, Tarragonès)», *Arqueologia* 83, Ministeri de Cultura, Madrid, 194-195.
- DUPRÉ, X., PAMIES, A. 1983: «Antiguo Ayuntamiento (Tarragona, Tarragonès)», *Arqueologia* 82, Ministeri de Cultura, Madrid, 157.
- 1989: «Intervenció arqueològica al carrer de Santa Tecla de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 8-9, RSAT, Tarragona, 229-234.
- 1991: «Antic Ajuntament (Carrer Major, núm. 37)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 251.
- DUPRÉ, X., REMOLÀ, J. A. (ed.) 2000: *Sordes urbis. La eliminación de residuos en la ciudad romana* (1996), Monografías de la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma 24, Roma.
- DUPRÉ, X., SUBÍAS, E. 1993: «Els precedents de l'anomenat Pretori de Tarragona», *Homenatge a Miquel Tarradell*, Estudis Universitaris Catalans XXIX, Barcelona, 603-609.
- DURAN, E. 1984: *Lluís Ponç d'Icard i el Llibre de les Grandeses de Tarragona*, Barcelona.
- ESCODA MÚRRIA, C. 2002: *El port de Tarragona*, Tarragona.
- ESCOLÀ, J. M., GÜELL, M. 1994: «Una nova inscripció a la terrassa mitja de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 15, RSAT, Tarragona, 309-312.
- ESTEBAN NADAL, M. 1994: *Memòria de l'excavació arqueològica a la cantonada dels carrers Pere Martell/Mallorca. Tarragona. Tarragonès. Setembre 1994*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Memòria-informe del seguiment arqueològic de les obres al Seminari pontifici de Tarragona*, MMIA, Tarragona.

- ESTEBAN, M., REMOLÀ, J. A. 1996: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Sant Miquel número 5 de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- FABREGAT FIBLA, R. 1999: *Memòria. Intervenció arqueològica d'urgència. Solar n. 12-14 del c/ Pin i Soler. Tarragona* (el Tarragonès). 12-13 maig 1999, MMIA, Tarragona.
- 2000a: «C/ Pin i Soler, 12-14», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn* (1993-1999), Tarragona, 315-316.
- 2000b: *Memòria del seguiment arqueològic de l'enderroc de la casa núm. 3 de l'Arc d'en Toda. Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2000c: *Memòria. Delimitació arqueològica d'urgència. Antic col·legi Jaume I. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2001: *Memòria. Intervenció arqueològica. Plaça Prim núm. 2. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002a: *Memòria seguiment arqueològic c/ Cavallers núm. 6 Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria. Control arqueològic. Baixada de Peixateria, 23. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002c: *Memòria. Seguiment arqueològic. Aparcament subterrani. Avinguda Lluís Companys. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002d: *Memòria. Sondeig arqueològic. C. Smith, 13. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2003a: *Memòria. Sondeig arqueològic. Aparcament subterrani. Avinguda Catalunya. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2003b: *Memòria. Control Arqueològic. Aparcament subterrani Avinguda Catalunya. Tarragona* (el Tarragonès). 2002, MMIA, Tarragona.
- 2003c: *Memòria sondeig arqueològic c/ Castellarnau 2. Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2003d: *Memòria. Control arqueològic c/ Muntanya de l'Oliva, 3. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2003e: *Memòria. Intervenció arqueològica. Plaça Prim núm. 2. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2004a: *Memòria. Control arqueològic. Aparcament subterrani. Avinguda Catalunya. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria. Desmuntatge d'estructures. Plaça Rusiñol, 5, MMIA, Tarragona.*
- 2004c: *Memòria control arqueològic. c/ Rebolledo, 14-16 Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- R. 2004d: *Memòria. Sondeig arqueològic. Plaça dels Àngels, 1. Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2005: *Memòria. Control arqueològic. c/ Major, 2. Tarragona* (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2006: *Memòria. Excavació arqueològica. La Cella, Salou* (el Tarragonès), agost-setembre 2003, MMIA, Tarragona.
- FABREGAT, R., YNGUANZO, D. 2002: *Memòria. Seguiment arqueològic. Aparcament subterrani. Avinguda Lluís Companys. Tarragona* (el Tarragonès), febrer-maig 2002, MMIA, Tarragona.
- FERRER *et al.* 1994: Ferrer, M. A., Dasca, A., Rovira, J.: —CL— *anys de la RSAT. Una aproximació a la seva història (1844-1994)*, RSAT, Tarragona.
- FERRER MORRÓN, M. 1985: «Tarragona. Excavaciones arqueológicas en la calle de San Lorenzo, 1977», *Noticiario Arqueológico Hispánico* 21, Madrid, 221-297.
- FITA COLOMÉ, F. 1914: «Hallazgos Arqueológicos», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 4, Tarragona, 146-149.
- FIZ FERNÁNDEZ, I. 2002: «Usos de un SIG, Sistema de Información Geográfico, en la construcción de una Planimetría Arqueológica para Tarragona (I)», *RAP* 11-12, Lleida.
- 2004: *La aplicación de nuevas tecnologías para una restitución planimétrica de Tarraco*, tesi doctoral, Universitat de Lleida, Lleida.
- FIZ, I., MACIAS, J. M. 2004: «El port modern i la nova població de la Marina», a Macias, J. M. (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tarraco*, Documenta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 14-20.
- en premsa: «Forma Tarraconis? GIS use for urban archaeology», a *The World in your eyes. Computer Applications in Archaeology -CAA 2005*, Tomar.
- FLÓREZ DE SETIÉN Y HUIDOBRO, E. 1770: *España Sagrada*, vol. XXV, Antigüedades Tarraconenses (reedició a cura de J. Rovira i A. Dasca, Tarragona 1995), Madrid.
- FOGUET COLL, G. 1986: *Puig d'en Sitges*, 8, MMIA, Tarragona.
- 1991a: «Carrer del Doctor Zamenhoff, núm. 2», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 249.
- 1991b: «Carrer de Torres Jordi, S/N», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 248-249.
- 1991c: *Memòria d'excavació. Arc de Sant Llorenç, 6. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1991d: «Carrer Puig d'en Sitges, núm. 8-12», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 249.
- 1992a: *Memòria d'excavació. C/ Mare de Déu de la Mercè, 7-9-11. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1992b: *Memòria d'excavació. C/ Misser Sitges 8-12*, MMIA, Tarragona.

- 1992c: *Memòria d'excavació del carrer Robert d'Aguiló n. 9 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
 - 1992d: *Memòria de la Intervenció Arqueològica a la Rambla Vella núm. 29 de Tarragona, Tarragonès. (1a fase: setembre-octubre 1992, 2a fase: febrer 1993)*, MMIA, Tarragona.
 - 1994a: «Mare de Déu de la Mercè, Misser Sitges, Puig d'en Sitges i Arc de Sant Llorenç», a *Arqueologia i Història: evolució del teixit urbà de Tarragona. Seminari internacional amb motiu del 150è aniversari de la RSAT (preactes)*, Tarragona.
 - 1994b: *Memòria d'excavació: Prat de la Riba - Ramón y Cajal*, MMIA, Tarragona.
 - 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica a la Rambla Vella núm. 29 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- FOGUET, G., LÓPEZ, J. 1994: «Alguns aspectes de l'urbanisme romà de Tàrraco: delimitació d'espais monumentals i residencials a la llum de les darreres excavacions», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 162.
- FOGUET, G., VILASECA, A. 1995 (reed. 2002): «Els enterraments del carrer Prat de la Riba / Ramón y Cajal: un nou sector excavat de la necròpolis del Francolí», *Citerior 1. L'arqueologia de la mort. El món funerari a l'Antiguitat a la Catalunya meridional*, Tarragona, 151-171.
- FULLOLA, J. M., CORTÉS, R. 1981: «Hallazgos en Tarragona», *Pyrenae* 13-14, Barcelona, 333-343.
- FUSTÉ *et al.* 1985: Fusté, E., Adserias, M., León, A. M.: *Enterrament del parking Saavedra*, MMIA, Tarragona.
- FUSTÉ, E., PÀMIES, A. 1984: «Carrer de la Nau. Tarragona», *Arqueologia* 83, Ministeri de Cultura, Madrid, 199.
- 1991: «Carrer de la Nau», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 254.
- GABRIEL COSTA, R. 1979: «Restos de *specus* en el Camí de l'Àngel», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 1, RSAT, Tarragona, 199-202.
- 1999: «El fòrum de la Colònia de Tàrraco. Proposta per a la seva delimitació», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 19-20, RSAT, Tarragona, 137-151.
- 2001: «Aproximació a la topografia antiga de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, RSAT, Tarragona, 281-345.
- GABRIEL, R., HERNÁNDEZ, E. 1981: «Proyecto de fortificación de la ciudad de Tarragona en 1641», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 3, RSAT, Tarragona, 59-63.
- GALLEGO *et al.* 2002: Gallego, M. A., Subirà, M. E., Malgona, A.: «Dieta i societat a la Tarragona dels segles I al VII. Anàlisi d'elements traça en les necròpolis de la quinta de Sant Rafael i de l'Amfiteatre», *Empúries* 53, Girona, 303-317.
- GALLEGO I RIBÓ, M. A. 1998: *Estudi dietètic de la Tarragona antiga (segles I al VII dC) a partir de l'anàlisi d'elements traça en restes òssies*, memòria del Màster d'especialització professional en Biologia Humana, Barcelona.
- GARCÍA-ANTÓN TRASSIERRA, M. D. 2004a: *Memòria. Prospecció arqueològica. C/ Dr. Mallafre. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Memòria. Control Arqueològic. Baixada Peixateria, 19. Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- GARCÍA ENTERO, V. 2001: *Los Balnea de las Villae hispanorromanas. Provincia Tarraconense*, Madrid.
- GARCÍA NOGUERA, M. 1994a: *Memòria de l'excavació arqueològica efectuada al solar cantonada C/ Rovira Virgili / Fra Cardona. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1994b: *Memòria de la prospecció arqueològica efectuada en el solar núm. 22 del c/ Torres Jordi de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1994c: *Memòria del seguiment arqueològic de la rasa realitzada per Telefónica al carrer Gasòmetre (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1996: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al C/ Reial núm. 10 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar núm. 5 del carrer Barcelona / núm. 19-21 del carrer de la Pau del Protectorat. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al c/ Orosi, 11. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997c: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la 16 del Peri Plana (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997d: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat al carrer de la Unió, núm. 12 Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997e: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat al Carrer Sant Agustí, núm. 11 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998a: *Memòria del seguiment arqueològic al núm. 13 del carrer Nou de Santa Tecla*, MMIA, Tarragona.
- 1998b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en el solar núm. 8 del camí de la Cuixa. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998c: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en l'edifici núm. 4 de lavinguda Ramón y Cajal /*

- núm. 3 del carrer Cristòfor Colom. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1998d: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en el solar núm. 17 del carrer de la Pau del Protectorat*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 1998e: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en el solar núm. 8 del camí de l'Oliva*, MMIA, Tarragona.
 - 1999a: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada a la parcel·la 27, illa 8, del PERI 2*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 1999b: *Memòria dels treballs d'intervenció arqueològica en un solar delimitat pels carrers de Sant Magí/Nou de Santa Tecla i Cartagena*. (Codex - Arqueologia i Patrimoni), MMIA, Tarragona.
 - 2000: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada a la parcel·la 39. Illa 14, del PERI 2*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2001a: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat a la parcel·la 27. Illa 8, del PERI 2*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2001b: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en el camí de la Cuixa, núm. 42b*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
 - 2002: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en les parcel·les 11 i 12 (illa 1) de la reparcel·lació de la zona oest de Tarragona (U.A. 31)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2003: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada al carrer Alfred Opisso, 11*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2004: «Restes arquitectòniques i musivàries», a Macias, J. M. (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, Documenta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 101-132.
- GARCÍA, M., ADSERIAS, M. 1999: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la parcel·la 9, illa 4, PERI 2 (Jaume I-Tabacalera)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- GARCÍA, M., DÍAZ, M. 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el solar núm. 18 bis del carrer de Sant Miquel*, MMIA, Tarragona.
- GARCÍA et al. 1997: García, M., Pociña, C. A., Remolà, J. A.: «Un context ceràmic d'inicis del segle II d.C. a Tàrraco (Hispania Tarraconensis)», *Pyrenae* 28, Barcelona, 179-209.
- et al. 1999: García, M., Díaz, M., Benet, C.: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Jaume I, núm. 11 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
 - et al. 2002: García, M., Pociña, C. A., Remolà, J. A., Teixell, I.: *Memòria de les excavacions arqueològiques en la parcel·la 35 del PERI 2 (Jaume I - Tabacalera)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- GARCÍA, M., MACIAS, J. M. 2002: «Les aigües subterrànies: natura i home», *Empúries* 53, Girona, 38-40.
- GARCÍA, M., MENCHON, J. J. 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica de delimitació a la plaça Imperial Tàrraco, número 2 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- GARCÍA, M., POCIÑA, C. A. 2001: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat en el carrer Reial, núm. 38 / carrer Lleó, núm. 33*, MMIA, Tarragona.
- 2004: «El lugar de aparición de los dos fragmentos de frisos marmóreos», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Simulacra Romae, Roma y las capitales provinciales del Occidente Europeo*. Estudios Arqueológicos, Tarragona, 87.
- GARCÍA, M., REMOLÀ, J. A. 2000: «Noves intervencions a les necròpolis tardoantigues del marge esquerre del riu Francolí», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 165-180.
- 2001: *Memòria d'excavació: intervenció arqueològica realitzada al carrer Pere Martell, 15*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2002: *Memòria del seguiment arqueològic en la parcel·la 22B del PERI 2 (Jaume I - Tabacalera)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- GASULL CASANOVAS, N. 2003: *Memòria de la intervenció realitzada al carrer Mediona núm. 1-3 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- GEBELLÍ BORRÀS, P. 1993: *Memòria d'excavació. Av. Roma, bl. 5-6*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
- 1995: «Intervenció arqueològica al carrer Escrivanes Vells núm. 6 (Casa del Degà) Tarragona (Tarragonès)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 17, RSAT, Tarragona, 169-178.
 - 1996a: «Intervenció arqueològica a la plaça Corsini», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 18, RSAT, Tarragona, 143-154.
 - 1996b: *Memòria de la Intervenció Arqueològica al carrer Caputxins nº 5 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
 - 1996c: *Memòria intervenció arqueològica. Plaça Corsini de Tarragona. Juliol de 1994*, MMIA, Tarragona.
 - 1997: *Memòria d'excavació a la Plaça Corsini de Tarragona (Tarragonès)*. Març de 1997, MMIA, Tarragona.
 - 1999: «Noves aportacions al coneixement històric de la part alta de Tarragona. La intervenció arqueològica a la Plaça de la Font de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 19-20, RSAT, Tarragona, 153-196.
 - 2001: «Noves dades per a la datació del teatre romà de Tàrraco. La intervenció al carrer Caputxins

- núm. 5», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 21-22, RSAT, Tarragona, 127-153.
- GEBELLÍ, P., DÍAZ, M. 2000: «Importaciones béticas en Tarraco en contextos pre-augusteos», a *Congrés Internacional Ex Baetica Amphorae. Conservas, aceite y vino de la Bética en el Imperio Romano* (Sevilla-Écija 1998), Écija, 1.349-1.355.
- GEBELLÍ, P., PIÑOL, LL. 1997: «Intervencions arqueològiques a la part alta de Tarragona», *Tribuna d'Arqueologia* 1996-1997, Barcelona, 99-116.
- GIBERT, A. M. 1916: *Temples pagans de la Tarragona romana*, Tarragona.
- GIL, J. 1982: «Notas a la epigrafía de Tarragona», a *Homenaje a Saénz de Buroaga*, Madrid, 359-634.
- GIMENO PASCUAL, J. 1991: *Estudios de arquitectura y urbanismo en las ciudades romanas del nordeste de Hispania*, 2 vol., tesi doctoral inèdita, Universidad Complutense de Madrid, Madrid.
- GIULIANI, C. F. 2006: *L'Edilizia nell'antichità*, Roma.
- GODOY FERNÁNDEZ, C. 1995a: *Arqueología y Liturgia. Iglesias Hispánicas (siglos IV al VII)*, Barcelona.
- 1995b: «La memoria de Fructuoso, Augurio y Eulogio en la arena del anfiteatro de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, any 1994, núm. 16, RSAT, Tarragona.
- GODOY, C., GROS, M. DELS S. 1994: «L'Oracional Hispànic de Verona i la Topografia Cristiana de Tarraco a l'Antiguitat Tardana. Possibilitats i límits», *Pyrenae* 25, Barcelona, 245-258.
- GÓMEZ PALLARÈS, J. 2002: «Poesia sobre pedra: l'altar dedicat a Fusc de Tarragona (CIL II 4315, RIT 445), revisitat», *Faentia* 20/2, Bellaterra, 142-151.
- GÓMEZ PALLARÈS, J., MAYER, M. 1996: «Aproximación a un inventario de los mosaicos funerarios de época paleocristiana de Hispania», *Cashiers des Études Anciennes* 31, 49-96.
- GONZÁLEZ VILLAESCUSA, R. 2002: *Las formas de los paisajes mediterráneos*, Jaén.
- GRAS, J. LL., RIBAS, J. 1978a: «Hallazgos romanos en la Avda. Conde Vellallano», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 141-144, Tarragona, 145-147.
- 1978b: «Lote de lucernas ingresado en el Museu Arqueològic de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 141-144, Tarragona, 147-150.
- 1978c: «Recuperación de un pedestal romano», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 141-144, Tarragona, 150.
- GRÜNHAGEN, W. 1976/1977: «Notas sobre el relieve de Minerva de la muralla de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, RSAT, Tarragona, 75-94.
- GUARDIA PONS, M. 1992: *Los Mosaicos de la Antigüedad Tardía en Hispania. Estudios de iconografía*, Barcelona.
- GÜELL AGRAMUNT, M. 1991a: *Memòria de la intervenció realitzada al carrer Unió, 43 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1991b: *Excavació a la plaça dels Àngels*, MMIA, Tarragona.
- 1992a: *Informe sobre el seguiment arqueològic realitzat al solar situat en la cruïlla Avda. Roma/ C/ Coll i Alentorn*, SAGC.
- 1992b: *Memòria de l'excavació realitzada al carrer de Lleida número 27 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1993a: «Excavació a la Plaça dels Àngels», a *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 229-244.
- 1993b: *Plaça del Rei 1993. Memòria de l'excavació*, MMIA, Tarragona.
- 1994: *Carrer Major 44. Memòria d'excavació*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Carrer de Lleida, 27. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- GÜELL, M., BONAMAD, M. 1992: *Carrer Unió, 5 Tarragona (Tarragonès). Campanya 1992, memòria d'excavació*, MMIA, Tarragona.
- 1996: *Avinguda de Catalunya, 8. Tarragona (Tarragonès). Memòria d'excavació*, MMIA, Tarragona.
- GÜELL *et al.* 1993: Güell, M., Peña, I., Tobías, O., Tubilla, M.: «La restitución arquitectónica de la plaza de Representación (el denominado «Foro Provincial»)», a *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 157-190.
- *et al.* 1994: Güell, M., Peña, I., Tobías, O., Tubilla, M.: «Noves aportacions al coneixement de la Tàrraco tardo-republicana: el carrer de Lleida, 27», *Tribuna d'Arqueologia* 1992-1993, Barcelona, 107-114.
- GÜELL, M., PIÑOL, LL. 1994: «El carrer Lleida, 27. Noves dades per l'estudi de la Tàrraco tardo-republicana», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 184-185.
- GÜELL, M., SÁNCHEZ REAL, J. 1995: «Para una revisión del material del corte Sánchez Real de la muralla de Tarragona», *Quaderns d'Història Tarraconense* XIII, Tarragona, 77-94.

- GURT, J. M.; MACIAS, J. M. 2002: «La ciudad y el *territorium* de Tarraco: el mundo funerario», a Vaquerizo, D., *Espacios y usos funerarios en el Occidente Romano*, Còrdova, 87-112.
- HAUSCHILD, T. 1974a: «Römische Konstruktionen auf de oberen Stadtterrasse des antiken Tarraco», *AESP* 45-47, Madrid, 3-44.
- 1974b: «La puerta romana de la muralla de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 121-128, Tarragona, 23-33.
- 1975: «Construcción de planta central, próxima a Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, Tarragona, 5-32.
- 1983a: *Arquitectura romana de Tarragona*, Tarragona.
- 1983b: «La muralla y el recinto superior romano de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 4-5, RSAT, Tarragona, 101-139.
- 1985: «Excavaciones en la muralla romana de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 6-7, RSAT, Tarragona, 11-38.
- 1992: «Hallazgos de la época visigoda en la parte alta de Tarragona», a *III Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Maó (1988), Barcelona, 151-156.
- 1993a: «Hallazgos romanos de mármol en la parte alta de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 14, RSAT, Tarragona, 107-135.
- 1993b: «Apuntes sobre un muro de sillares en el Palacio Arzobispal de Tarragona», a *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 19-24.
- 1995: «La intervención arqueológica en la capilla de nuestra señora del Claustro y la recuperación del muro romano junto a la capilla», a Pagès, F. (ed.), *Restauració de la capella de la Mare de Déu del Claustre de la Catedral de Tarragona*, Col·lecció Pau de les Postals, Tarragona, 61-72.
- 1996: «Bronzefunde aus einem westgotenzeitlichen grab neben der Kathedrale von Tarragona», *SPANIA. Estudis d'Antiguitat tardana oferts en homenatge al professor Pere de Palol*, Barcelona, 157-163.
- HERNÁNDEZ, E., LÓPEZ, J. 2001: «Les fotografies de l'Arxiu Valentines a la R.S.A.T», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 21-22, RSAT, Tarragona, 19-63.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B. 1856: *Disertación sobre el recinto sagrado de Tarragona*, Arxiu Històric Arxidionès de Tarragona, manuscrit.
- 1859: «Arqueología», a *El Tarraconense*, 10/5/1859, Tarragona.
- 1873: «Memòria sobre los capiteles etruscos», Tarragona.
- 1876: *Mosaico romano de Tarragona, hallado en la propiedad de D. Delfín Rius de Llobet conocida por «Plaza de Armas», distante medio kilómetro de dicha ciudad*, Tarragona.
- 1877: *Recuerdos monumentales de Tarragona*, Tarragona.
- 1880: *Catálogo razonado del Museo Arqueológico de Tarragona*, Tarragona.
- 1884: *Opúsculos históricos, arqueológicos y monumentales*, Tarragona.
- 1885: «Nuevos descubrimientos arqueológicos de Tarragona», a *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 6, Madrid, cervantesvirtual.com
- 1887: *Antigüedades de Tarragona*, manuscrit reproduït a Hernández/Morera 1892.
- 1925 (reed.): «Una mazmorra romana», *Boletín Arqueológico*, èp. III, 25, Tarragona, 78-81.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B., ARCO, A. DEL 1894: *Catálogo del Museo Arqueológico de Tarragona con la clasificación hecha por...*, Tarragona.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B., MORERA, E. 1892: *Historia de Tarragona desde los más remotos tiempos hasta la época de la restauración cristiana...*, editada, anotada i continuada per E. Morera, Tarragona.
- HERNÁNDEZ SANAHUJA, B., TORRES I SEDÓ, J. M. DE, 1867: *El Indicador Arqueológico de Tarragona*, Tarragona, reed. 1982.
- J. R. G., «Actividades espeleológicas», a *El Correo Catalán*, 20/9/1956.
- KAGAN, K. L. (dir.) 1986: *Ciudades del siglo de oro: las vistas españolas de Anton Van den Wyngaerde*, Madrid.
- KEAY, S. J. 1984: *Late Roman amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*, BAR Int. Ser. 196, Oxford.
- KOPPEL, E. M. 1982: «Escultura del teatro romano», a *El teatro romano en la Hispania romana* (Mérida 1980), Badajoz, 139-152.
- 1985a: *Die römischen Skulpturen von Tarraco*, Berlín.
- 1985b: «El foro municipal de Tarraco y su decoración escultórica», a *Actas del XVII CNA* (Logroño 1983), Saragossa, 841-857.
- 1988: «La *Schola* del *collegium fabrum* de Tarraco y su decoración escultórica», *Faventia monografies* 7, Bellaterra.
- 1990: «Relieves arquitectónicos en Tarragona», a *Stadtbild und Ideologie* (Madrid 1987), Bayerische Akademie der Wissenschaften, Suplements 103, Múnic, 327-340.
- 2000: «Retratos de Tiberio y de Nero Caesar en Tarragona», a *III Reunión sobre Escultura Romana en Hispania*, Madrid, 81-92.
- 2004a: «L'escultura», a Macias, J. M. (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, Docu-

- menta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 97-100.
- 2004b: «La Escultura», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 111-122.
- KOPPEL, E. M., RODÀ, I. 1996: «Escultura decorativa de la zona nororiental del *Conventus Tarraconensis*», a *II Reunión sobre escultura romana en Hispania (1995)*, Tarragona, 135-181.
- KURTZ, W. S. 1988: «Excavaciones en la Torre del Cabiscol, muralla de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 6-7, RSAT, Tarragona, 39-44.
- LABORDE, A. DE 1806: *Voyage Pittoresque et Historique en Espagne*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, reed. 1974.
- LEÓN DELCLÒS, A. M. 1984: *Prospeccions a Rambla Nova 52*, MMIA, Tarragona.
- 1993a: «Aqüeducte del camí de l'Àngel, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 253.
- 1993b: «Rambla Nova, 52, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 239.
- LIVIO, M., 2003: *The Golden ratio: the story of phi, the world's most astonishing number*, Nova York.
- LÓPEZ ÁLVAREZ, A. M. 1986: *Catálogo del Museo Sefaradí de Toledo*, Madrid.
- LÓPEZ VILAR, J. 1990: «Elements de filar i teixir procedents de dues excavacions del carrer caputxins», *Tarraco Archaeologica* 1, Revista del Centre d'Arqueologia Urbana de Tarragona (CAUT), Tarragona, 24-25.
- 1992a: *Memòria d'excavació de la Plaça de Sant Miquel. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1992b: *Memòria d'excavació de la plaça d'en Rovellat, 1. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1992c: *Memòria d'excavació al carrer Colom n. 4 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1992d: *Memòria d'excavació Hospital de Sant Pau i Santa Tecla (Tarragona). Fases I i II*, MMIA, Tarragona.
- 1993a: «Excavacions al Pla de Sant Miquel», a *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 245-256.
- 1993b: «Unes termes urbanes a Tàrraco», a *Les termes romanes a Catalunya*, DAC 0, Tarragona, 124-126.
- 1994a: *Memòria d'excavació de la zona del gas (PERI 6) de Tarragona. 1a fase*, MMIA, Tarragona.
- 1994b: *Memòria de la intervenció al Pàrking de la Rambla Nova*, MMIA, Tarragona.
- 1997: «Un nuevo conjunto paleocristiano en las afueras de Tarraco», *Revista de Arqueología* 197, Madrid, 58-64.
- 1999: «Contribución a la prosopografía senatorial hispánica: *L. Fulvius Munisianus, adlectus tarraconense*», *AEspA* 72, Madrid, 281-286.
- 2000a: «Rambla Vella», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 19-26.
- 2000b: «Plaça Corsini, C/ Governador González, C/ Reding i C/ Cristòfor Colom», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 125-128.
- 2000c: «C/ Enric d'Ossó, 1», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 19-26.
- 2000d: «Excavacions al solar de Parc Central», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 191-196.
- 2000e: «C/ J. Antonio i Guàrdias i C/ Josep Gramunt», a *Excavacions arqueològiques a Tarragona i entorn*, Tarragona, 321-322.
- 2000f: «Parc Central», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 59-76.
- 2002: «La tomba de Josep de Claver i Mani, retrobada», *Butlletí del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona* 22, Tarragona, 21.
- 2004: *Tàrraco Paleocristiana. El suburbi del Francolet*, tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.
- 2006: *Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tàrraco. El temple septentrional i el complex martirial de Sant Fructuós*, Documenta 4, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- LÓPEZ, J., CURULLA, O. 2001: «Nous elements religiosos a Tàrraco: inscripció al Geni del *Conventus Tarraconensis*, ares, i restes de bucranis», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, RSAT, Tarragona, 250-258.
- LÓPEZ VILAR *et al.* en premsa: López, J., Mesas, I., Otiña, P.: «Notes sobre la presència d'algunes produccions locals i importades de vernís roig en la Tàrraco julioclàudia», a Roca, M., Principal, J. (ed.), *Les imitacions de vaixel·la fina importada a la Hispania Citerior (segles I aC-I dC)*, taula rodona *Imitatio Vasaria*. Les imitacions de vaixel·la fina a la Hispania Citerior en època tardorepublicana i altimperial: producció i comercialització (Tarragona 2003), Documenta 6, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
- LÓPEZ, J., MESAS, I. 2005: «Nous segells de terra sigil·lada itàlica amb motius mitològics», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 27, RSAT, Tarragona, 105-110.
- LLOP RAMOS, J. 2003a: *Memòria: Intervenció Arqueològica al carrer Cossis núm. 3, U.A. 28 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.

- 2003b: *Memòria: intervenció arqueològica a la parcel·la 15 del PP20 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
 - 2004: *Memòria: intervenció arqueològica al carrer Cossis núm. 6 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
 - 2005a: *Memòria: intervenció arqueològica a la via Augusta núm. 29 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
 - 2005b: *Memòria: intervenció arqueològica al carrer Governador González n. 23 de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- MACIAS SOLÉ, J. M. 1994: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat als c/ Rebolledo 10 - Sant Miquel 15 (actualment núm. 9)*, Tarragona, MMIA, Tarragona.
- 1995a: *Memòria dels treballs d'excavació arqueològica a l'antic hospital de Santa Tecla*, Tarragona, MMIA, Tarragona.
 - 1995b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar núm. 1 del carreró de Santa Tecla (antic hospital de Santa Tecla)*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
 - 1996a: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el carrer Soler núm. 3*. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
 - 1996b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en el solar núm. 12 del carrer de Fortuny*. Tarragona (Tarragonès). Anys 1993 i 1994, MMIA, Tarragona.
 - 1996c: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el solar núm. 10 de la Rambla Vella (ONCE)*. Tarragona, MMIA, Tarragona.
 - 1996d: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada en el solar núm. 19 de la Baixada Peixateria. Circ romà de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
 - 1996e: *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça Prim núm. 6*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 1996f: *Memòria de la intervenció arqueològica en la parcel·la 29 del PERI-2 de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 1997a: *Memòria del seguiment arqueològic realitzat al carrer de la Unió, núm. 12* Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada en el solar núm. 32 del carrer del Gasòmetre*, Tarragona, MMIA, Tarragona.
 - 1999: *La ceràmica comuna tardoantiga a Tàrraco. Anàlisi tipològica i històrica (segles V-VII)*, Tulfis. Monografies Tarraconenses 1, MNAT, Tarragona.
 - 2000a: «L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del Fòrum de la ciutat», a *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 83-106.
 - 2000b: *Memòria de l'excavació arqueològica efectuada en el solar núm. 15 del c/ Joan Antoni i Guàrdies - necròpolis de Mas Rimbau*. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
 - 2000c: «Tàrraco en la Antigüedad Tardía: un proceso simultáneo de transformación urbana e ideológica», a Ribera, A. (ed.), *Los orígenes del Cristianismo en Valencia y su entorno*, Grandes Temas Arqueológicos 2, València, 259-271.
 - 2001a: *Memòria de l'excavació arqueològica en el núm. 35 de la Rambla Nova de Tarragona* (Tarragonès), Codex - Arqueologia i Patrimoni, MMIA, Tarragona.
 - 2001b: *Memòria de l'excavació arqueològica en el núm. 5 de la plaça del Fòrum de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2002a: *Memòria de l'Actuació Arqueològica (documentació gràfica) efectuada en les escales de la Baixada del Toro de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2002b: *Memòria dels treballs de control i excavació arqueològica a les escales de la Baixada del Toro de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2003: *Memòria d'intervenció arqueològica en la plaça de la Font. Soterrament de contenidors*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2004a (ed.): *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco. Carrer de Sant Miquel de Tarragona*, Documenta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona.
 - 2004b: «Els banys termals a Tàrraco: *urbs i otium*», a *Tàrraco i l'aigua*, MNAT, Tarragona, 71-82.
 - 2004c: «L'àrea portuària de Tàrraco: noves aportacions i estat de la qüestió», a Macias, J. M. (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, Documenta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 161-171.
 - 2004d: «Arquitectura domèstica», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 73-81.
 - 2005a: *Informe dels treballs d'intervenció arqueològica al cuniculus del carrer Gasòmetre 32*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
 - 2005b: «Els assentament romans com a espai de residència: l'exemple del Territorium de Tàrraco», *Cota Zero. Revista d'Arqueologia i Ciència* 20, Barcelona, 78-86.
- MACIAS, J. M., BRAVO, P. 2002a: *Memòria de l'excavació arqueològica en l'hospital Joan XXIII (parcel·la PP-2)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer d'Internet*. (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- MACIAS, J. M., DÍAZ, M. 1999: *Memòria de l'excavació arqueològica efectuada en el solar núm. 8 del Passatge Cobos de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.

- 2003: *Memòria de la delimitació arqueològica efectuada en el solar núm. 13 del c/ Joan Antonio Guàrdias. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- MACIAS *et al.* 1995: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A.: Una nova lauda sepulcral del segle XIV a Tarragona, *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 17, RSAT, Tarragona, 229-233.
- *et al.* 1996: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A.: «Noves dades d'elements decorats d'arquitectura hispano-visigòtica a la província de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 18, RSAT, Tarragona, 97-122.
- *et al.* 1997a: Macias, J. M., Menchon, J. J., Puche, J. M., Remolà, J. A.: «Nous contextos ceràmics del segle IV i inicis del V en la província de Tarragona», *Arqueomediterrània 2, Taula rodona Contextos ceràmics d'època romana tardana i de l'alta edat mitjana (segles IV-X)* (Badalona 1996), Barcelona, 153-178.
- *et al.* 1997b: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A.: «De topografia urbana cristiana de Tarragona, a propòsit de dos documents medievals», a *Annals XXXVII. Hispània i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol (1995)*, Girona, 939-953.
- *et al.* 1999: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A.: «Escultura arquitectònica de Tarragona», a *Del Romà al Romànic. Història, Art i Cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV i X*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 226-230.
- *et al.* 2003: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A., Teixell, I.: «Excavaciones arqueológicas en la Catedral de Tarragona», a *Seminario Arqueología de la Arquitectura. Definición disciplinar y nuevas perspectivas (2002)*, Arqueología de la Arquitectura núm. 2, Gasteiz, 167-175.
- *et al.* 2004a: Macias, J. M., Díaz, M., Teixell, I.: *Memòria de l'actuació arqueològica efectuada en el solar núm. 9 del carrer d'Apodaca de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 2004b: Macias, J. M., Bosch, F., Bravo, P.: *Memòria d'excavació arqueològica a la Capçalera del Circ romà, sector arena. Tarragona. Anys 2001 i 2002*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 2005: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A.: *Tàrraco: Guia Arqueològica Visual. Reconstrucció Virtual de l'Urbs i els seus voltants*, Reus (Tarragona).
- *et al.* 2006: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A., Teixell, I.: «Intervencions arqueològiques a la catedral de Tarragona: treballs del Pla Director (2000-2003)», *Tribuna d'Arqueologia* 2003-2004, Barcelona, 221-246.
- *et al.* en premsa: Macias, J. M., Menchon, J. J., Muñoz, A., Teixell, I.: «Excavaciones en la Catedral de Tarragona y su entorno: avances y retrocesos en la investigación sobre el Culto Imperial», a *Congreso Internacional Culto Imperial. Política y poder* (MNAR, Mèrida 2006).
- MACIAS, J. M., MENCHON, J. J. 2002: «Excavacions al camí de la platja dels Cossis. Noves aportacions a la problemàtica funerària del sector nord oriental de Tàrraco», *Tribuna d'Arqueologia* 1998-1999, Barcelona, 237-258.
- MACIAS, J. M., POCIÑA, C. A. 2002: *Memòria de l'excavació arqueològica en el Camí de la Platja dels Cossis. Parcel·la 9b - c/a 28-A. (Tarragona-Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- MACIAS, J. M., PUCHE, J. M. 1997: «Noves excavacions a la part baixa de Tarragona. Dades per a l'evolució urbanística de la ciutat romana», *Tribuna d'Arqueologia* 1995-1996, Barcelona, 149-163.
- 2004: «El *cuniculus* de Tàrraco: tècnica i anàlisi d'una obra amagada», a *Tàrraco i l'aigua*, MNAT, Tarragona, 37-50.
- MACIAS, J. M., REMOLÀ, J. A. 1995: «L'àrea funerària baix-imperial i tardo-romana de Mas Rimbau (Tarragona): Anàlisi tipològica», *Citerior 1. L'Arqueologia de la mort. El món funerari a l'antiguitat a la Catalunya Meridional*, Tarragona, 189-201.
- 2000: «Tàrraco visigoda: caracterització del material ceràmic del segle VII», a *V Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (Cartagena 1998), Barcelona, 485-498.
- 2004 : «Topografía y evolución urbana», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 27-40.
- 2005: «El port de Tàrraco a l'Antiguitat Tardana», a *VI Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica* (València 2003), Barcelona, 175-187.
- MACIAS, J. M., ROIG, J. F. 2003: *Memòria d'excavació: carrer del Mar, 38. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- MACIAS, J. M., TEIXELL, I., DÍAZ, M. 1999: *Memòria de la intervenció arqueològica desenvolupada en el passeig de Saavedra - Estanislau Figueres. Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- MANOEL, V., MIRÓ, C. 2006: «SIGBARQ. Un sistema d'informació geogràfica per a la gestió i la recerca del Patrimoni Arqueològic de Barcelona», *Quarhis. Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona*, èp. II, 2, Barcelona, 12-23.
- MAR MEDINA, R. (ed.) 1993a: *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona.
- 1993b: «El recinto de culto imperial de Tàrraco y la arquitectura Flavia», a Mar, R. (ed.), *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 107-156.

- MAR, R. *et al.* 1993: Mar, R., Roca, M., Ruiz De Arbulo, J.: «El teatro romano de Tarragona. Un problema pendiente», a *Teatros romanos de Hispania*, Cuadernos de Arquitectura Romana, Madrid, 11-23.
- MAR, R., RUIZ DE ARBULO, J. 1987: «La basílica de la Colonia Tarraco. Una nueva interpretación del llamado Foro Bajo de Tarragona», a *Los Foros romanos de las provincias occidentales (València 1986)*, Madrid, 31-44.
- 1988: «Tribunal / *aedes Augusti*. Algunos ejemplos hispanos de la introducción del culto imperial en las basílicas forenses», a González, J., Arce, J.(ed.), *Estudios sobre la Tabula Siarensis*, Anejos de AEspA, IX, Madrid, 277-304.
- 1990: «El foro de Ampurias y las transformaciones augusteas de los foros de la Tarraconense», a *Stadt-bild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit* (Madrid 1987), Múnic.
- 1999: «Veinte años de arqueología urbana en Tarragona», a *XXV CNA*, València, 240-248.
- MAROT, T. 1999: «La Moneda», a *Del Romà al Romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense Mediterrània entre els segles IV i X*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 329-339.
- MARTÍ ESTRADA, G. 2000: «C/ Caputxins, 5», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 151-153.
- MARTORELL CUBERO, S. 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme del 18 al 27 de març de 1998 al solar del carrer Zamenhoff cantonada amb Castaños de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada del 22 de setembre al 2 de novembre de 1998 al solar de C/ Jaume I, n. 16 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- MASSÓ CARBALLIDO, J. 1989: «Notes sobre escultures i inscripcions romanes a la Tarragona dels segles XVI, XVIII i XIX», *Faventia* 11/1, Bellaterra (Barcelona), 83-108.
- 1992: «Bonaventura Hernández Sanahuja i l'arqueologia urbana de Tarragona», a *Homenatge a Bonaventura Hernández Sanahuja. Un home per a la Història*, MNAT, Tarragona, 40-55.
- 1996: *II Reunión sobre escultura romana a Hispania* (1995), Tarragona, 183-192.
- 1996b: *Recopilación sùssinta de las antigüedades romanas se allan del tiempo de los emperadores romanos en la ciudad de Tarragona y sus cercanías* (Joseph Boy 1713), edició crítica, Tarragona.
- 1999: «Dades per a la Història de la Portada d'aigua a Tarragona», a *Trobada de professionals dels serveis d'aigua de Catalunya* (1998), Tarragona, 61-72.
- 2001: «Un informe de Bonaventura Hernández Sanahuja a la Real Academia de la Historia sobre excavacions i troballes arqueològiques a Tarragona (1859)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, RSAT, Tarragona, 347-366.
- 2004: «Història de la investigació», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 15-26.
- MASSÓ, J., MENCHON, J. J. 1991: «Bonaventura Hernández Sanahuja i les voltes subterrànies del carrer de Méndez Núñez (1862)», a Mas, M. C., Solé, E.-A.: *Recull Ignasi Mallol i Casanovas (1892-1940)*, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental Margalló del Balcó, Tarragona, 159 - 172.
- MASSÓ, J., PUCHE, J. M. 1995: «Dues noves inscripcions romanes de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 17, RSAT, Tarragona, 55-63.
- MASSÓ, J., VELAZA, J. 2005: «Sobre una inscripció ibèrica suspecta: MNAT 664», *Pyrenae* 26, Barcelona, 115-121.
- MASSÓ, J., SOLÉ, X. 1993: «Circ romà - Rambla Vella 3, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 232.
- MENCHON BES, J. J. 1987: *Memòria dels treballs arqueològics duts a terme a l'Avinguda de Roma*, MMIA, Tarragona.
- 1992: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al núm. 19 del carrer Lleida de Tarragona (Camp de Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1993: «Restes arqueològiques de l'antiga església del convent de Sant Domènec (Ajuntament de Tarragona)», *Recull Josep Roig i Bergadà (1864-1937)*, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental Margalló del Balcó, Tarragona, 47-57.
- 1994a: «Intervenció arqueològica en el núm. 13 del carrer Nou de Santa Tecla de Tarragona (Camp de Tarragona)», *Quaderns d'Història Tarraconense* XIII, Tarragona, 163-181.
- 1994b: *Memòria de la intervenció arqueològica a les quadres de l'antic escorxador (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1994c: *Memòria de la intervenció arqueològica d'urgència en el collector d'aigües del riu Francolí (carrer Francesc Bastos)*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Memòria dels treballs arqueològics duts a terme a l'Avinguda de Roma sense número de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1998a: *Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme al núm. 9 del carrer de la Unió, Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998b: *Memòria de la intervenció arqueològica en la*

- parcel·la 29 del PERI-2 de Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1998c: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a la parcel·la 9, UA 28-C. Els Cossis*, MMIA, Tarragona.
 - 2000: «Intervenció arqueològica al camí de la platja dels Cossis (Tarragona)», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 181-189.
 - 2001a: *Memòria dels treballs d'intervenció arqueològica portats a terme al camí de la Platja dels Cossis. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
 - 2001b: *Memòria intervenció arqueològica al núm. 26 del carrer del Governador González*, MMIA, Tarragona.
 - 2001c: *Memòria: intervenció arqueològica al número 55 de la via Augusta. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
 - 2001d: «Capitell de Pilastra procedent de la Part Alta de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 21-22, RSAT, Tarragona, 155-173.
 - 2002: «Intervenció arqueològica al núm. 17 de l'Avinguda Estanislau Figueras de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 24, RSAT, Tarragona, 63-73.
- MENCHON *et al.* 1994a: Menchon, J. J., Macias, J. M., Remolà, J. A., Benet, C., Fàbrega, X., Bermúdez, A.: «El circ romà de Tarragona. Intervencions dels anys 1990-1992», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 275-277.
- *et al.* 1994b: Menchon, J. J., Muñoz, A., Teixell, I: *Pla director de la Catedral de Tarragona. Memòria dels treballs arqueològics duts a terme a les Cases dels Canonges anys 2000-2003*, MMIA, Tarragona.
- MENCHON, J. J., MASSÓ, J. M. 1999: *Les muralles de Tarragona. Defenses i fortificacions de la ciutat (segles II aC -XX dC)*, Tarragona.
- MESAS TORRONTERAS, I. 2003: *Memòria. Control arqueològic. Avinguda Maria Cristina, 54. Tarragona (el Tarragonès). Març 2003*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria. Control arqueològic. Heliport de l'Hospital Joan XXIII (c/ Dr. Mallafre i Guasch s/n). Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- MIR LLORENTE, H. 1998: *Memòria del seguiment de l'enderroc del solar n. 21 del carrer St. Domènec de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 1999a: *Memòria. Intervenció arqueològica. C/ Pare Palau, 3-5, de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999b: *Memòria. Seguiment arqueològic d'obres. Carrer Sant Domènec, n. 21. Tarragona, el Tarragonès. Juny 1999*, MMIA, Tarragona.
- 1999c: *Memòria. Intervenció arqueològica. Solar 41, carrer B del PERI 2. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000a: «C/ Ramón y Cajal, 68 (Parròquia de Santa Clara)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 285-288.
- 2000b: «C/ Estanislau Figueres, 38», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 267-268.
- 2000c: «Pare Palau, 3-5», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 289-290.
- 2000d: *Memòria seguiment arqueològic. C/ Gasòmetre, 34 de Tarragona (Tarragonès). Maig 2000*, MMIA, Tarragona.
- 2000e: «C/ Ramón y Cajal (Obres del collector)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 293-302.
- MIRAMBELL, M. A., SANCHE, P. 1969-1970: «Nuevos elementos arquitectónicos ingresados en el Museu Arqueològic Provincial», *Boletín Arqueològic LXIX-LXX*, èp. IV, Tarragona, 150-152.
- MIRÓ ALAIX, M. T. 1983: *Memòria de l'excavació d'urgència al Km. 240 de la carretera Nacional Tarragona - Sant Sebastià (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1988a: «Restes ibèriques al carrer Caputxins (Tarragona)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 6-7, RSAT, Tarragona, 3-9.
- 1988b: *Memòria de les excavacions realitzades al carrer dels Caputxins, núm. 33, 35, 37 de Tarragona (Tarragonès), 1985-1986*, MMIA, Tarragona.
- 1991: «Carrer dels Caputxins, núms. 33-37», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 12, RSAT, Tarragona, 245-248.
- 1993: «Carretera N-240 Tarragona - Sant Sebastià», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 256.
- 1994: «Dades per a un estudi de l'evolució urbanística de Tàrraco: El carrer dels Caputxins de Tarragona», a *La ciutat en el món romà*, actes del XIVè CIAC de Tarragona (1993), vol. 2, Tarragona, 287-289.
- 1997: «Arqueologia urbana en Tarragona. Problemas de investigación y gestión del patrimonio arqueològic», a *Vivir las ciudades históricas. Coloquio ciudades modernas superpuestas a las antiguas. 10 años de investigación* (1996), Mèrida, 71-93.
- 1998: «De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior», *Ítaca*, Annexos, 1, Barcelona, 373-379.
- 1999: «La implicació municipal en la conservació del patrimoni arqueològic: el cas de Tarragona», *RAP* 9, Lleida, 347-349.
- s/d: *Memòria de les excavacions realitzades al carrer dels Caputxins, núm. 24 de Tarragona (Tarragonès), 1985-1986*, MMIA, Tarragona.
- MOLERA CLOTA, S. 1998: *Memòria de l'intervenció arqueològica a la Plaça Corsini núm. 4 de Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.

- 2001: *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència del solar del carrer Notari Albinyana núm. 14, Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- MONTÓN BROTO, F. J. 1985: «Nuevas inscripciones latinas de la calle de San Lorenzo de Tarragona (1977)», *NAH* 21, Madrid, 351-364.
- 1992: «Más epigrafía del anfiteatro de Tarraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 13, RSAT, Tarragona.
- 1997: «Las arulas de Tàrraco», *Fòrum* 9, MNAT, Tarragona.
- MORANT CLANXET, J. 1970: «Hallazgos en el Portal del Carro», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1969-1970, RSAT, Tarragona, 125.
- MORERA LLAURADÓ, E. 1894: *Tarragona Antigua y Moderna. Descripción histórico-arqueológica de todos sus monumentos*, Tarragona.
- 1910: *El puerto de Tarragona*, Tarragona.
- MUÑOZ MELGAR, A. 2003: *Memòria de la Intervenció Arqueològica duta a terme al número 3 del carrer Cartagena de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- MUÑOZ, A., MACIAS, J. M. 1996: *Memòria del seguiment arqueològic del cl de Les Coques, Arc de Sant Llorenç i el de Sant Pau. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- MUÑOZ, A., MENCHON, J. J. 2001: *Memòria intervenció arqueològica al núm. 2 del carrer dels Cavallers de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- NAVAJAS TOWSE, C. M. 1995a: *Memòria de la intervenció efectuada al carrer Real, núms. 34 i 36. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1995b: *Memòria: Mas Rimbau V*, MMIA, Tarragona.
- 1996: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada a les parcel·les 5/6 del PERI 2*, MMIA, Tarragona.
- NAVARRO SÁEZ, R. 1979: *Los mosaicos romanos de Tarragona*, tesi doctoral mecanografiada, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- NAVASCUÉS Y DE JUAN, J. M. DE, 1929-1932: «Troballes a la Rambla de Sant Joan», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 40, RSAT, Tarragona, 87-94.
- NEGUERUELA, I., AVELLÀ, L. 1985: «Tarragona. Excavaciones en la calle de San Lorenzo, 1977. Los materiales y las etapas de la historia de la Terraza Alta de la ciudad (siglo II a.C. - siglo XIV d.C.)», *NAH* 21, Madrid, 299-350.
- NOGUÉS FERRER, A. 1936: «Forum romà de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. III, 3, Tarragona, 145-148.
- 1943: «Las piedras de Sant Fructuoso», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1943, RSAT, Tarragona, 49-53.
- 1944: «Restos del circo romano en la calle del Trinquet nou», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1944, RSAT, Tarragona, 2-5.
- 1952: «Plano parcial de las bóvedas del Circo romano de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, Tarragona, 40-48.
- OLIVA I TODA, C. 1932: «El Fòrum i la Basílica», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 41, més plànol afegit entre les pàg. 172 i 173 del núm. següent, RSAT, Tarragona, 152-158.
- OTIÑA HERMOSO, P. 2001: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a la parcel·la 21 del PERI 2 de Tarragona* (Tarragonès). *Delimitació arqueològica*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica al camí de la Fonteta* (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2006: *Carrer dels Caputxins 23* (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- OTIÑA, P., ALIENDE, P. 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica de la parcel·la 9 del PERI 2 de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- OTIÑA et al. 2000: Otiña, P., Bru, M., Remolà, J. A.: *Memòria d'excavació: Pati interior, Jaume I, 9-11; Mallorca, 25/29; Pere Martell, 20-32 Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- OTIÑA, P., POCIÑA, C. A. 2005: *Memòria d'excavació parcel·la 22b del PERI 2 (Jaume I-Tabacalera). Tarragona, Tarragonès. Del 8-11-1999 al 22-9-2000*, MMIA, Tarragona.
- OTIÑA, P., RUIZ DE ARBULO, J. 2002: «De Cesse a Tàrraco. Evidencias y reflexiones sobre la Tarragona ibérica y el proceso de romanización», *Empúries* 52, 107-135.
- PALANQUES SALMERÓN, M. L. 1985a: *Informe de les excavacions realitzades al carrer Nou de Sta. Tecla núm. 7 de Tarragona*, MIIA.
- 1985b: *Memòria de l'excavació arqueològica realitzada a la Rambla Nova, núm. 31 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 1988: «Las lucernas de la calle de Robert d'Aguiló», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, anys 1984-85, núm. 6 i 7, RSAT, Tarragona, 145-162.
- 1993: «Rambla Nova, 31, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 238.
- PALET MARTÍNEZ, J. M. 2003: «L'organització del paisatge agrari al Penedès i les centuriacions del territori de Tàrraco: estudi arqueomorfològic», a *Territòria*

- toris antics a la Mediterrània i a la Cossetània oriental* (El Vendrell 2001), Barcelona, 211-229.
- PALOL SALELLAS, P. DE 1953: *Tarraco hispanovisigoda*, Tarragona.
- 1962-63: «Nuevos fragmentos de escultura decorativa hispanovisigoda de Tarragona», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, anys 1962-1963, RSAT, Tarragona, 7-14.
- PALLEJA, LL., MAUREL, M. 1984: «Informe de las prospecciones efectuadas en la Rambla Nova de la ciudad de Tarragona», *Arqueología* 83, Ministerio de Cultura, Madrid.
- PAPIOL MOLNÉ, LL. 1980: «La muralla romana de Tarragona. Nuevas aportaciones», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 2, RSAT, Tarragona, 113-128.
- 2004: «Memòries dels meus treballs arqueològics», *Estudis de Constantí* 20, Centre d'Estudis de Constantí, 69-116.
- PELLEJA VILLALBA, R. 2002a: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Granada núm. 16 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria: intervenció arqueològica al carrer Civaderia núm. 4 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2002c: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al carrer Francesc Bastos 19 (sic)*, MMIA, Tarragona.
- 2005: *Memòria de la prospecció arqueològica al carrer Fortuny n° 28 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- PENSABENE, P. 1993: «La decorazione architettonica dei monumenti provinciale di Tarraco», a Mar, R. (ed.), *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 33-105.
- 1996: «Classi dirigente, programmi decorativi, culto imperiale: il caso di Tarraco», a *Colonia Patricia Corduba. Una reflexió arqueològica* (Córdoba 1993), Madrid, 197-219.
- 2005: «Nuovi ritrovamenti di fregi marmorei dall'acropoli di Tarraco e i complessi monumentali di culto imperiale», a *Théorie et pratique de l'architecture romaine. Études offertes à Pierre Gros* (2004), Marsella, 233-246.
- PENSABENE, P., MAR, R. 2004: «Dos frisos marmóreos en la Acrópolis de Tarraco, el Templo de Augusto y el complejo provincial de culto imperial», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Simulacra Romae, Roma y las capitales provinciales del Occidente Europeo. Estudios Arqueológicos*, Tarragona, 73-86.
- PEÑA RODRÍGUEZ, I. 1994a: *Memòria. Intervenció arqueològica preliminar. Escrivanies Velles n° 6*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1994b: *Memòria. Prospecció arqueològica. Terrenys del Pla Parcial 20 (PP20)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1995: *Memòria. Seguiment arqueològic obres d'arranjament als c/ Abat, Misser Sitges i Riudecols al casc Antic de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Memòria. Intervenció arqueològica. Carrer de Misser Sitges, 14 al casc Antic de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria. Intervenció arqueològica. Plaça dels Sedassos n° 16*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1997c: *Memòria. Intervenció arqueològica. Seguiment d'obres d'arranjament. Placeta dels Frares (avui c/ de la Mercè)*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1997d: *Memòria. Seguiment arqueològic d'urgència de l'enderroc de l'edifici cantonada La Nau 19 - Enrajolat 20*. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1997e: *Memòria. Seguiment arqueològic de les obres d'arranjament del carrer Ferrers al Casc Antic de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2000a: «Plaça Sedassos, 16», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 197-201.
- 2000b: «Intervenciones del Servei Arqueològic de la URV en el sector oeste de la Plaza de representación del Foro Provincial de Tàrraco», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 17-26.
- 2000c: «C/ del Carme, c/ del Vidre, c/ Escrivanies Velles, c/ Misser Nogués, c/ Civaderia», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 77-84.
- 2000d: «Pla Parcial 20», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 149-150.
- 2000e: «C/ Ferrers», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 179-182.
- 2000f: «C/ Misser Sitges, 14», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 207-212.
- 2000g: «C/ La Nau, 19 i Enrajolat, 20», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 187-188.
- 2002: *Memòria. Intervenció arqueològica. Finca 38 del PERI 2*. Tarragona (el Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- PEÑA, I., DÍAZ, M. 1996: «Una nova torre d'accés entre el recinte de culte i la plaça de Representació del Fòrum Provincial de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 18, RSAT, Tarragona, 191-226.
- PEÑA et al. 2000: Peña, I., Piñol, Ll., Tubilla, M.: *Memòria. Intervenció arqueològica i dibuix d'estructura*

- res. *Baixada del Roser*, 5-7, Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- et al. 2002: Peña, I., Ynguanzo, M. D., Giné, J.: «... si sunt manes: Muerte y rituales funerarios en Tarraco (s. III-IV). El área funeraria romana de la c/ Manuel de Falla de Tarragona (parcela 17 del PERI 2). Análisis arqueológico y patológico», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 24, RSAT, Tarragona, 17-61.
- PÉREZ FERNÁNDEZ, W. 1991: «Hernández Sanahuja y el puerto romano de Tarragona», *Butlletí Arqueològic. Núm. extraordinari dedicat a B. Hernández Sanahuja*, RSAT, Tarragona, 7-17.
- PÉREZ OLMEDO, E. 1996: *Revestimientos de opus sectile en la Península Ibérica*, Valladolid.
- PÉREZ SERRA, M. 2002: *Memòria del control arqueològic. Cinema-Teatre Tarragona. Rambla Nova*, 11-19, MMIA, Tarragona.
- 2003a: *Memòria. Control arqueològic. Cinema-teatre Tarragona. Rambla Nova* 11-19. Tarragona (el Tarragonès). Agost 2003, MMIA, Tarragona.
- 2003b: *Memòria. Sondeig arqueològic. C/ Castellar-nau*, 2. Tarragona (El Tarragonès). Agost 2003, MMIA, Tarragona.
- 2006: *Memòria Excavación Arqueológica Rambla Nova*, 64 Tarragona (el Tarragonès). Febrer - Març 2003, MMIA, Tarragona.
- PETRÓFILO 1961: «Nuevo Acueducto Romano», a *Diari de Tarragona*, 24/8/1961.
- 1964: *Diario Español de Tarragona*, 22/11/1964.
- PIÑOL MASGORET, LL. 1993: «Intervencions arqueològiques al carrer Merceria, 11. Noves aportacions al coneixement del Fòrum Provincial de Tàrraco», a *Els monuments provincials de Tàrraco. Noves aportacions al seu coneixement*, DAC 1, Tarragona, 257-268.
- 1995: *Memòria. Seguiment arqueològic per l'instal·lació elèctrica al Museu d'Història de la ciutat. Baixada de Sant Antoni (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1996: «Els nivells tardo-romans i visigòtics del carrer Merceria, 11. El canvi funcional de les estructures alto-imperials de la Part Alta de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 17, RSAT, Tarragona, 179-227.
- 1997a: *Memòria del seguiment arqueològic a la baixada de la Peixateria i carrer Enrajolat per l'instal·lació de les canalitzacions del Gas Tàrraconense (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica al solar núm. 1-2 de la plaça Rovellat. Tarragona (Tarragonès)* (octubre-novembre de 1995), MMIA, Tarragona.
- 1997c: *Memòria de les intervencions realitzades a Casa Canals. Carrer Granada, 11. Tarragona (octubre de 1994 - març de 1995)*, MMIA, Tarragona.
- 1999: *Excavació d'urgència a l'Antiga Audiència (Pes de la farina). Voltes A i B. Baixada del Roser (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000a: «Baixada de la Peixateria, 9-15», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 269-274.
- 2000b: «Passeig de Sant Antoni-Pretori Romà», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 113-114.
- 2000c: «Baixada del Roser, 1-3 (Antiga Audiència)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 233-242.
- 2000d: «Baixada del Roser, 5-7», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 261-265.
- 2000e: «C/ Granada, 11 (Casa Canals)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 155-168.
- 2000f: «C/ Vilaroma, 4-6», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 189-195.
- 2000g: «El circ romà de Tarragona. Qüestions arquitectòniques i de funcionament», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 53-60.
- 2000h: «Plaça Sedassos, 16-20», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 275-283.
- 2000i: «Plaça Rovellat, 1-2», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 215-217.
- 2000j: «Voltes del Pretori (C/ Enrajolat i Casa dels Militars)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 89-107.
- PIÑOL, LL., PEÑA, I. 2000: «Plaça Pallol, 6 (Antic Beateri de Sant Domènec)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 245-252.
- POCINA LÓPEZ, C. A. 1996a: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer August núm. 14 Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1996b: *Memòria dels treballs realitzats a la confluència de l'Avgda. Roma, Plaça Imperial Tàrraco (Est. Autobusos) i Pere Martell 1-5. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: *Memòria d'excavació. Canalització «Gas Tàrraconense», tram carrers Mediona i Cavallers (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça de la Font, núm. 26. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997c: *Memòria de la intervenció arqueològica a la Plaça Imperial Tàrraco-Estació d'autobusos. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.

- 1998a: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al carrer Robert d'Aguiló 32-34. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998b: *Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme al carrer «J», parcel·la 10, de la zona oest de Tarragona. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Jaume I, 45-47. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2001: *Memòria d'excavació: parcel·les 30-31 i 32. PERI 2 (Jaume I - Tabacalera). Tarragona, Tarragonès*, MMIA, Tarragona.
- 2004: «Un dipòsit d'aigua d'època romana al suburbi oriental de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 26, RSAT, Tarragona, 67-78.
- POCIÑA, C. A., ALIENDE, P. 2003a: *Memòria d'intervenció arqueològica al número 105 de la Via Augusta. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003b: *Memòria de la intervenció arqueològica al passeig Rafael Casanoves 4-8. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA, C. A., BRU, M. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica al pati interior dels carrers Jaume I 11, Mallorca 25-29, Pere Martell 28-32. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA, C. A., DÍAZ, M. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica al passeig Rafael Casanoves 4-8. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA *et al.* 1999: Pociña, C. A., Remolà, J. A., Peña, I., Salom, C.: *Memòria d'excavació. Plaça del Fòrum (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 2003: Pociña, C. A., Remolà, J. A., García, M.: *Memòria de les excavacions arqueològiques a les parcel·les 30, 31 i 32 del PERI 2 / Jaume I - Tabacalera. Tarragona (Tarragonès)*, 7 vol., MMIA, Tarragona.
- *et al.* 2005: Pociña, C. A., Aliende, P., Roig, J. F.: *Memòria d'intervenció arqueològica al Mercat Central de Tarragona: àrea del mercat, carrers Reding, Governador González i Colom (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA, C. A., GARCÍA, M. 1998: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar núm. 46-48 del carrer Robert d'Aguiló / núm. 83 de la Via Augusta. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica al solar B-7 de la U.A. 27 (Via Augusta). Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA, C. A., MACIAS, J. M. 2001: *Memòria de l'excavació arqueològica en la Rambla Nova de Tarragona (Tarragonès). Coca Central, tram Balcó-Carrer Adrià (juny-juliol de 2001)*, MMIA, Tarragona.
- POCIÑA, C. A., REMOLÀ, J. A. 2000: «La plaza de representación de Tàrraco: intervenciones arqueológicas en la plaza del Fòrum y la calle d'en Compte», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 27-45.
- 2001a: «Nuevas aportaciones al conocimiento del puerto de Tàrraco (*Hispania Tarraconensis*)», *Saguntum* 33, València, 85-96.
- 2001b: *Memòria del seguiment arqueològic dels treballs de fonamentació de l'edifici de la parcel·la 30 del PERI 2 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2003: «Una font monumental a l'àrea portuària de Tàrraco. Notes preliminars», *Empúries* 53, Girona, 41-47.
- POCIÑA, C. A., SÁNCHEZ, J. 2003: *Memòria de la intervenció arqueològica al carrer Estanislao Figueres núm. 3 de Tarragona (Tarragonès)*, 2002, MMIA, Tarragona.
- PONS D'ICART, LL. 1572-73/1981: *Libro de las grandezas y cosas memorables de la ciudad de Tarragona*, Lleida, reedició a cura de Sánchez Real (reedició Tarragona 1981).
- PONS ROSELL, J. 1949: «Restos humanos procedentes de las necrópolis de época romana de Tarragona y Ampurias (Gerona)», *Trabajos del Instituto Bernardino Sahagun de Antropología y Etnología* 7, 21-202.
- PUCHE FONTANILLAS, J. M. 1993a: *Memòria de la delimitació arqueològica al carrer Francesc Bastos nº 16 (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1993b: *Memòria dels sondejos realitzats al solar n. 12/14 del c/ Vidal i Barraquer (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1995: *Memòria de la intervenció arqueològica duta a terme al carrer Alguer 9 de Tarragona (Tarragonès). Any 1994*, MMIA, Tarragona.
- 1996: *Memòria de la intervenció arqueològica a l'avda. Josep Gramunt 28-30 (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1997a: «Sobre un conjunt amb ceràmica calena decorada i terracotes trobat a Tarragona. Un possible lloc de culte a la Tàrraco Republicana», *RAP* 7, Lleida, 237-247.
- 1997b: *Memòria de la intervenció arqueològica a la plaça Prim 6 7 C/ Caputxins 1 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1997c: *Memòria de la intervenció efectuada al carrer Reial 36-36. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998a: «Les ceràmiques calenes a Tàrraco. Les decoracions en relleu i avanç de les produccions del segle II aC», *RAP* 8, Lleida, 107-127.
- 1998b: *Memòria de la intervenció arqueològica al*

- carrer Alger, 5. Tarragona, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 1998c: *Memòria de la intervenció arqueològica al núm. 8 de l'avinguda Andorra. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1998d: *Informe de la intervenció arqueològica al c/ Sant Josep 10 de Tarragona (maig 1998)*, MIIA, Tarragona.
- 1999: *Informe dels treballs arqueològics a la prolongació del c/ Rovira i Virgili, núm. 18 de Tarragona. Tarragona (Tarragonès)*, MIIA, Tarragona.
- PUCHE, J. M., DÍAZ, M. 1999: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada al carrer del Mar núm. 16-17 de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- PUCHE *et al.* 1997a: Puche, J. M., Adserias, M., García, M.: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada en les parcel·les 14-15-16 del PERI 2. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 1997b: Puche, J. M., Artigues, P. Ll., Remolà, J. A.: *Memòria d'excavació: Parcel·les 33-34 PERI-2 (Jaume I- Tabacalera). Tarragona (Tarragonès) 1995-1996*, MMIA, Tarragona.
- PUCHE, J. M., REMOLÀ, J. A. 1996: *Memòria de l'excavació arqueològica del carrer Apodaca 7*, MMIA, Tarragona.
- PUCHE, J. M., TEIXELL, I. 2000: *Memòria de la delimitació arqueològica al solar núm. 3 de la plaça de Ripoll de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- RAMON SARIÑENA, E. 1993: *Memòria del seguiment d'obres portat a terme als carrers dels Ferres, Major i dels Cavallers (Tarragona)*, MMIA, Tarragona.
- 1994: *Memòria de la intervenció arqueològica efectuada al solar núm. 5 del carrer de S. Miquel de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2002: *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al solar núm. 56 de l'avinguda Rovira i Virgili de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- RAMON, E., ADSERIAS, M. 1989: *Memòria de l'excavació arqueològica d'urgència realitzada al solar del carrer Pere Martell-Eivissa. Primera fase. Maig de 1989*, MMIA, Tarragona.
- RAMON, E., BURÉS, L. 1991: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (2a fase, 2a part i 3a fase). Març-agost de 1991*, MMIA, Tarragona.
- 1993: *Memòria de les intervencions arqueològiques realitzades al solar de Pere Martell (5a fase)*, MMIA, Tarragona.
- RAMON, E., LARA, J. 1995: *Memòria de l'excavació arqueològica a la cantonada dels carrers Pere Martell/Mallorca. Tarragona. Tarragonès. Setembre 1994. Novembre 1994-gener 1995*, MMIA, Tarragona.
- RAMON VINYES, S. 1993: «Emplaçament de la primitiva catedral de Tarragona», a *I Congrés d'Història de l'Església Catalana des dels orígens fins ara*, Solsona, 781-793.
- RECASENS I CARRERAS, M. 1979: «Los capiteles romanos del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 1, RSAT, Tarragona, 43-144.
- REMESAL *et al.* 2000: Remesal, J., Aguilera, A., Pons, L.: *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña, catálogo e índices*, Madrid.
- *et al.* 1999: Remolà, J. A., Adserias, M., Puche, J. M., Benet, C.: *Memòria d'excavació: carrer del Comte, 12-14 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- *et al.* 2002: Remolà, J. A., Sánchez, J., Bru, M.: *Memòria d'excavació: carrer Torres Jordi, 37 de Tarragona. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- REMOLÀ VALVERDÚ, J. A. 1993a: «Plaça dels Àngels, Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 230.
- 1993b: «Gossera municipal - C. Puig de les Sitges», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 229.
- 1996: *Memòria de la intervenció arqueològica desenvolupada a la necròpolis paleocristiana de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000: *Las ánforas tardo-antiguas en Tarraco* (Hispania Tarraconensis). *Siglos IV-VII dC*, Instrumenta 7, Barcelona.
- 2002: *Memòria d'excavació: c/ August, 30 - c/ Sant Francesc, 18 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2004a: «Arquitectura funeraria», a Dupré, X. (ed.), *Tarragona. Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*, Las capitales provinciales de Hispania 3, Roma, 83-95.
- 2004b: «Tarraco quanta fuit ipsa ruina docet», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Simulacra Romae, Roma y las capitales provinciales del Occidente Europeo. Estudios Arqueológicos*, Tarragona, 49-72.
- REMOLÀ, J. A., DUPRÉ, X. 1987: *Memòria de les excavacions efectuades al carrer Cuirateries/Vila-roma (Setembre 1986)*, MMIA, Tarragona.
- 1988: *Memòria de les excavacions de la Plaça dels Àngels (agost 1986)*, MMIA, Tarragona.
- REMOLÀ, J. A., MACIAS, J. M. 1994: «L'edifici romà del parc del «Quintà de Sant Rafel» (Parc de la ciutat), Tarragona», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 15, RSAT, Tarragona, 375-382.
- REMOLÀ, J. A., POCIÑA, C. A. 1998: *Memòria d'excavació: solar situat al c/ Pere Martell, 28-32 cantonada*

- amb el c/ Mallorca, 29 de Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 2004: «La «Font dels Lleons», a *Tàrraco i l'aigua*, MNAT, Tarragona, 53-66.
- REMOLÀ, J. A., SÁNCHEZ, J. 2004: *Memòria de l'excavació arqueològica a la prolongació de l'Avda. Vidal i Barraquer (Ronda Interior). Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- REMOLÀ, J. A., TEIXELL, I. 1998: *Memòria d'excavació: Plaça de la Font, 45. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- REMOLÀ, J. A., VILASECA, A. 2000: «Intervencions arqueològiques al PERI-2, sector Tabacalera, de Tarragona», *Tribuna d'Arqueologia* 1997-1998, Barcelona, 77-95.
- RIBAS BOIX, J. 1979: «Fragmento de inscripció», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 1, RSAT, Tarragona, 203.
- RICOMÀ VALLHONRAT, M. R. 1979: *Las Gemas de Tarragona*, tesi de llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- 1982: *Les gemmes del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona*, Els llibres de la Medusa 11, Tarragona.
- RIFA, A. 2000: «El Pla Arqueològic de Tarragona I. La Base de dades», a *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 287-290.
- 2005: «Troballes numismàtiques a la basílica de Parc Central (Conjunt Paleocristià del Francolí, Tarragona)», *RAP* 14, Lleida, 247-266.
- RIGO JOVELLS, A. 1996a: *Memòria de la troballa d'una conducció d'aigua a la plaça Prim de Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 1996b: *Memòria dels treballs arqueològics al carrer Trinet Vell 25 (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 2000: *Memòria de la intervenció arqueològica en el solar número 24 del carrer de Maria Cristina, MMIA, Tarragona.*
- RIU I BARRERA, E. 1991: «Las estratigrafías documentadas por Hernández Sanahuja a la luz de los conocimientos actuales. Algunas reflexiones», *Butlletí Arqueològic. Núm. extraordinari dedicat a B. Hernández Sanahuja*, RSAT, Tarragona, 33-51.
- RODRÍGUEZ RAMOS, J. 2001: «Sobre la inscripció pseudo-ibérica Museu Nacional Arqueològic de Tarragona 664», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, RSAT, Tarragona, 133-139.
- ROIG, J. F., GARCÍA, M. 2004: *Memòria de la delimitació arqueològica realitzada en el solar número 58 del carrer del Lleó. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- ROIG, J. F., REMOLÀ, J. A. 2001a: *Memòria d'excavació: tram del carrer Felip Pedrell entre els carrers Pere Martell i Jaume I. Tarragona (Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 2001b: *Memòria de desmuntatge: c/ Felip Pedrell, tram Pere Martell - Jaume I (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- ROIG PÉREZ, J. F. 2001: *Memòria d'excavació: carrer de la Reina Maria Cristina, 54 (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.*
- 2004: «Els vasos de bronze del Pou Cartanya (Tàrraco, Tarragona)», *RAP* 13, Lleida, 83-124.
- ROSELL ARDEVOL, J. 1992: *Memòria de la 2a fase d'excavació al carrer Rambla Nova 28 (Tàrraco 2000), MMIA, Tarragona.*
- RSAT, 1914: «Crònica 1914», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 1, Tarragona, 62-68.
- 1918: «Crònica 1918», *Boletín Arqueológico*, èp. II, núm. 18, Tarragona, 24.
- 1921a: «Efemèrides Tarragonines», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 2, RSAT, Tarragona, 47-48.
- 1921b: «Efemèrides Tarragonines», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 4, RSAT, Tarragona, 102-103.
- 1921c: «Troballes», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, núm. 1, RSAT, Tarragona, pàg. 24.
- 1922: «Efemèrides Tarragonines», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 5, RSAT, Tarragona, 127-128.
- 1923a: «Efemèrides Tarragonines», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 14, RSAT, Tarragona, 99-100.
- 1923b: «Efemèrides Tarragonines», *Butlletí Arqueològic*, èp. III, 15, RSAT, Tarragona, 151-152.
- RUBIÓ I LLUCH, A. 1921: *Documents per l'Història de la Cultura Catalana migeval*, vol. II, Barcelona, 62-66.
- RÜGER, CH. B. 1968: «Romische Keramik aus dem Kreuzgarg der Katedrale von Tarragona», *Madriider Mitteilungen* 9, Heidelberg, 237-258.
- RUIZ DE ARBULO BAYONA, J. 1990: «El foro de Tàrraco», *Cypsela* VIII, Girona, 119-138.
- 1999: «Tàrraco. Escenografia del poder, administració i justícia en una capital provincial romana (s. II aC-II dC)», *Empúries* 51, Girona, 31-61.
- 2002: «La fundació de la colònia Tàrraco i los estandartes de César», a Jiménez, J. L., Ribera, A. (coord.), *València y las primeras ciudades romanas de Hispania*, València, 137-156.
- 2003: «Eratóstenes, Artemidoro y el puerto de Tàrraco. Razones de una polémica», *RAP* 11-12, Lleida, 87-107.

- 2004: «El patrimonio arqueológico en la ciudad contemporánea», *Anales de Arqueología Cordobesa* 15, Córdoba, 31-43.
- RUIZ DE ARBULO *et al.* 2005: Ruiz de Arbulo, J., Vivó, D., Mar, R., Fiz, I., Domingo, J.: *Informe dels treballs d'excavació, adequació i documentació gràfica realitzats al Fòrum Romà de Tarragona (Tarragonès). Campanyes 2003 i 2004*, MIIA, Tarragona.
- *et al.* 2006: Ruiz de Arbulo, J., Vivó, D., Mar, R.: «El capitolio de Tarraco. Identificación y primeras observaciones», a Vaquerizo, D., Murillo, J. F. (ed.), *El concepto de lo provincial en el mundo antiguo. Homenaje a Pilar León*, Córdoba, 391-418.
- SALOM GARRETA, C. 1997: *Circ-Pretori. Conjunt monumental*, Guies del Museu d'Historia de Tarragona, Tarragona.
- 2006: «L'amfiteatre de Tàrraco segons Alexandre de Laborde», a Casanovas, J., Quílez, F. M., *El viatge a Espanya d'Alexandre de Laborde (1806-1820)*, Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona, 168-170.
- en premsa: «El *auguraculum* de la colonia Tarraco», *AEspA*, 2006.
- SÁNCHEZ GIL DE MONTES, J. 1992: *Memòria de la intervenció arqueològica als carrers Reial 27-31 - Smith 30 - Pl. dels Infants 2*, MMIA, Tarragona.
- 2002a: *Memòria d'intervenció arqueològica al solar número 26 del carrer Reial i número 21 del carrer Lleó. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002b: *Memòria de la delimitació arqueològica efectuada en el solar núm. 22 del cl de Jaume I de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2002c: *Memòria dels treballs arqueològics al carrer Reial 27-31. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria de la intervenció arqueològica a la parcel·la 21 del PERI 2 (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- SÁNCHEZ, J., REMOLÀ, J. A. 2002: *Memòria d'excavació: Carrer Granada, núm. 9. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- SÁNCHEZ REAL, J. 1950a: «Noticiario», *Boletín Arqueológico*, any L, èp. IV, fasc. 31, Tarragona, 202-212.
- 1950b: «Hallazgos recientes», *Boletín Arqueológico*, any L, èp. IV, fasc. 29, Tarragona, 42-43.
- 1954: «El supuesto «recinto sagrado» de Tarragona», a *Fiestas del Centenario de la Rambla. Tarragona 1854-1954*, Tarragona, s.p.
- 1956a: «Noticiario», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, Tarragona, 86-91.
- 1956b: «Notas arqueológicas», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, Tarragona, 51-58.
- 1956c: «Hallazgos recientes. Los hallazgos de la Avenida Navarra», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 53-54, Tarragona, 29-32.
- 1957: «Las invasiones germánicas», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 57-60, Tarragona, 6-12.
- 1958: «Hallazgos recientes: descubrimiento de dos silos», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 57-60, 95-97.
- 1962-1963: «Exploraciones en la Catedral», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1962-1963, RSAT, Tarragona, 17-23.
- 1969: «Exploración arqueológica en el jardín de la Catedral de Tarragona», *Madridier Mitteilungen* 10, Heilderberg, 276-301.
- 1973: «Los enterramientos romanos de la Via Augusta», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 113-120, 1971-1972, Tarragona, 173-208.
- 1986: *La muralla de Tarragona*, Tarragona.
- 1989a: «El método en la Arqueología Tarraconense. 1. La muralla», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 8-9, RSAT, Tarragona, 35-54.
- 1989b: «Las lucernas de la exploración arqueológica del jardín del claustro de la Catedral de Tarragona (1955)», *Madridier Mitteilungen* 30, 253-288.
- 1990a: «El método en la Arqueología tarraconense. Las construcciones monumentales de la parte alta. II. A) La zona «sagrada»», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, núm. 10-11, RSAT, Tarragona, 79-116.
- 1990b: «Fantasías y realidades acerca de las lápidas que Stanhope se llevó a Inglaterra», a *Obra Menor*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 45-47.
- 1990c: «La vía Augusta i el puente del Francolí», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 135-168.
- 1990d: «Las lápidas de la calle de la Destral», *Obra Menor*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 48-51.
- 1990e: «Prat de la Riba, Romana», a *Diari de Tarragona*, 30/5/1990.
- 1991: «El método en la Arqueología tarraconense. Las construcciones monumentales de la parte alta. II B) El Foro», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 12, RSAT, Tarragona, 49-98.
- 1992a: «El método en la arqueología tarraconense. III. El circo», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 13, RSAT, Tarragona, 111-143.
- 1992b: «Otros restos romanos amenazados», *Obra Menor II*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 151-158.
- 1992c: «Noticias y destrucciones del teatro romano», *Obra Menor II*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 171-176.
- 1994: «El método en la arqueología tarraconense. El Anfiteatro IV. A) Las inscripciones», *Quaderns d'Història Tarraconense* XIII, Tarragona, 44-76.
- 1996: «El método en la arqueología tarraconense IV. El anfiteatro b) los fosos», *Quaderns d'Història Tarraconense* XIV, Tarragona, 31-104.

- 1997a: «Desconcierto arqueológico», *Obra Menor IV*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 117-120.
 - 1997b: «El método en la Arqueología Tarraconense. IV. El Anfiteatro. C) El templo Cristiano (la basílica)», *Quaderns d'Història Tarraconense XV*, Tarragona, 7-51.
 - 2000: «Cara y cruz del patrimonio», *Obra Menor V*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 33-36.
- SÁNCHEZ REAL, J., PUJANTE, P. 1994: «La terra sigillata de la exploración del jardín del claustro de la catedral de Tarragona (1955)», *Quaderns d'Història Tarraconense XIII*, Tarragona, 145-162.
- SÁNCHEZ REAL *et al.* 1991: Sánchez Real, J., Ventura, S., Mezquida, L. M.: *El anfiteatro de Tàrraco. Antecedentes, memoria y crónica de su excavación*, The William L. Bryant Foundation, Tarragona.
- *et al.* 1994: Sánchez Real, J., Pujante, P., Palau, R.: «Datos para el estudio de los acueductos romanos de Tarragona», a *Quaderns d'Història Tarraconense XIII*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona, 105-136.
- SCHULTEN, A. 1948: *Tàrraco*, Barcelona.
- SEMERARO, G., 1997: «Il sistema per la gestione dei dati di scavo, aspetti metodologici», a *Metodologie di catalogazione dei beni archeologici* 1.1, Lecce-Bari, 32-56.
- SENTÍS CARAZO, C. 2004: *Memòria: intervenció arqueològica al Pla Parcial sector PP-1- Av. Andorra de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- SERRA VILARÓ, J. 1928: *Excavaciones en la necrópolis Romano-Cristiana de Tarragona*, MJSEA 93, Madrid.
- 1929: *Excavaciones en la necrópolis Romano-Cristiana de Tarragona*, MJSEA 104, Madrid.
- 1930: *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona*, MJSEA 111, Madrid.
- 1931: «Baptisteri romà de Tarragona», *Analecta Sacra Tarraconensia* 7, Barcelona, 351-356.
- 1932: *Excavaciones en Tarragona*, MJSEA 116, Madrid.
- 1935: *Excavaciones en la necrópolis romano-cristiana de Tarragona*, MJSEA 133, Madrid.
- 1936: *Fructuós, Auguri i Eulogi, màrtirs sants de Tarragona*, Tarragona.
- 1944: «Sepulcros y ataúdes de la Necrópolis de S. Fructuoso (Tarragona)», *Ampurias* VI, Barcelona, 179-207.
- 1948: *La necrópolis de S. Fructuoso*, Tarragona.
- 1949: «La muralla de Tarragona», *AEspA* 76, Madrid, 221-236.
- 1950: «La capilla del Corpus Christi y el retablo de Bonifás», *Boletín Arqueológico*, èp. IV, fasc. 31, juliol-desembre, Tarragona, 155-167.
- 1960: *Santa Tecla la vieja. La primitiva catedral de Tarragona*, Tarragona.
- SERRES SENA, E. 1978: «Noticia sobre las sepulturas de la Caller Robert d'Aguiló», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1978, RSAT, Tarragona, 151-172.
- SIET (Servei d'Investigacions Espeleològiques de Tarragona) 2001: *La cova urbana de Tarragona*, Tarragona.
- TARRATS BOU, F. 1981: *Informe al Presidente de la Comisión...*, MIIA, 27/4/1981.
- 1992: «Terra Sigillata del passatge de Cobos (Tarragona): les marques de terrisser», a *Miscel·lània arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 155-176.
- 2000: «Tàrraco, topografia urbana y arqueològica de los vertederos», a *Sordes Urbis. La eliminació de los residuos en la ciudad romana (1996)*, Monografías de la Escuela Española de Arqueología en Roma 24, Roma, 129-137.
- 2005: «Una copa de terra sigillata itàlica, amb la representació de la mort d'Hipòlit, trobada a Tàrraco», *RAP* 14, Lleida, 267-274.
- TED'A (Taller Escola d'Arqueologia de Tarragona) 1987: *Els enterraments del parc de la ciutat i la problemàtica funerària de Tàrraco*, Memòries d'excavació 1, Tarragona.
- 1988: «Registro Informático y Arqueología Urbana en Tarragona», *Archeologia e Informatica*, Roma, 177-191.
- 1989a: *Un abocador del segle V d.C. en el fòrum provincial de Tàrraco*, Memòries d'excavació 2, Tarragona.
- 1989b: «El Foro Provincial de Tàrraco, un complejo arquitectónico de época flavia», *AEspA* 62, Madrid, 141-191.
- 1989c: «Intervenció arqueològica en els solars núms. 5, 7 i 9 del carrer de Santes Creus: la problemàtica d'època antiga», a *Recull Joan Mallafré i Guasch*, Estació de Recerca Bibliogràfica i Documental Margalló del Balcó, Tarragona, 15-31.
- 1990a: *L'anfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l'església romànica*, Memòries d'excavació 3, Tarragona.
- 1990b: *Taller Escola d'Arqueologia 1987-1990*, Tarragona.
- 1990c: «La intervenció Arqueològica del TED'A en l'Església de Sant Miquel del Pla», a *Setmana Santa, Opuscle de la Reial Germandat de Jesús Nazaré*, Tarragona.
- 1990d: «El Circ», *Quaderns de difusió* 1, Tarragona.
- 1990e: «El pas de la Via Augusta per la Mansió de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 10-11, RSAT, Tarragona, 123-134.

- TEIXELL NAVARRO, I. 1998: *Memòria dels treballs d'extracció de tres pedestals amb inscripcions romanes de la cantonada dels c/ Cuirateries, 9 amb c/ Destral, 10. Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2004: «Les monedes», a Macias, J. M. (ed.), *Les termes públiques de l'àrea portuària de Tàrraco*, Documenta 2, Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 89-97.
- 2005: *Memòria de la prospecció arqueològica per al projecte d'urbanització del PP2. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- TEIXELL, I., REMOLA, J. A. 1997: *Memòria d'excavació: plaça del Pallol 12 / carrer d'en Comte 2B (Tarragona, Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000: *Memòria d'excavació: PERI-2, parcel·la 13B (Jaume I-Tabacalera), Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- TERRÉ VIDAL, E. 1990: «Una aproximació a l'ocupació suburbana de Tàrraco», *Acta Arqueològica de Tarragona* III (1989-1990), RSAT, Tarragona, 47-55.
- 1993: «Carrer d'Hernández Sanahuja, 8. Tarragona», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 262.
- TOBIÁS JIMÉNEZ, O. 1995: *Memòria del seguiment arqueològic de les obres per a la instal·lació de les conduccions del Gas Tarraconense als carrers Enrajolat-Nau-Natzaret*, MMIA, Tarragona.
- 2000a: «C/ Sant Agustí 9», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 171-177.
- 2000b: «C/ Escrivanies velles, 6 (casa del Degà)», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 35-43.
- 2000c: «C/ Enrajolat, C/ Nau i C/ Nazaret de Tarragona», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 109-111.
- TUBILLA MARTÍNEZ, M. 1996a: *Memòria de l'excavació solar n. 11 de l'Imperi Romà. Tarragona (Tarragonès). Juliol de 1995*, MMIA, Tarragona.
- 1996b: «Un nuevo tramo viario hallado en Tarragona: excavación arqueológica en el solar de A. de Roma 2-3-4. Quinta de Sant Rafael», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 18, Tarragona, 227-250.
- 1997: *Seguiment arqueològic d'urgència a l'Avda. de Catalunya n. 35 (Antigues Casernes) de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999a: *Memòria. Seguiment arqueològic d'urgència. Rases de fonamentació d'una vivenda unifamiliar. Solar a la cantonada entre el c/ Joan Antònio i Guàrdias i el c/ Josep Gramunt. Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999b: *Memòria. Seguiment d'obres realitzat a l'edifici n. 2 del carrer Ferrers a Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 1999c: *Memòria. Seguiment arqueològic d'urgència de les obres de pavimentació i serveis del PERI 2 Jaume I - Tabacalera (travessies de Pere Martell). Carrers Manuel de Falla, Felip Pedrell, Francesc Bastos i Smith de Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000a: «Plaça de la Font», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 45-57.
- 2000b: «Avinguda Roma, 18», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 117-123.
- 2000c: «Plaça Verdaguier, 3», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 117-123.
- 2000d: «C/ Lleida, 19», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 303-304.
- 2000e: «Avinguda Francesc Macià, davant C/ Doctor Mallafrè», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 305-306.
- 2000f: «C/ General Contreras», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 291-292.
- 2000g: «C/ Manuel de Falla, C/ Felip Pedrell, C/ Francesc Bastos i C/ Smith», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 255-257.
- 2000h: *Memòria. Seguiment arqueològic d'obres. Plaça de la Font s/n (dependències de l'Ajuntament). Tarragona (Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2000i: «Passatge Forn», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 115.
- 2000j: «Pla de la Seu 5», a *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, Tarragona, 115.
- 2000k: «C/ Apodaca, 16», *Intervencions arqueològiques a Tarragona i entorn (1993-1999)*, 313-314.
- 2001: «Lucernas romanes halladas en la Plaça de la Font de Tarragona (estratos 2108 y 2208)», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 23, Tarragona, 141-185.
- TULLA *et al.* 1927: Tulla, J., Beltran, P., Oliva, C.: «Excavaciones en la Necrópolis romano-cristiana de Tarragona», *MJSEA* 88, Madrid.
- USCATESCU BARRÓN, A. (ed.) 2004: *Granollers*, Atlas d'arqueologia urbana de Catalunya 1, Barcelona.
- VEGAS, M. 1988: «Estudio de algunos hallazgos cerámicos de la muralla de Tarragona, Torre del Cabiscol», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 6-7, Tarragona, 45-54.
- VELASCO I ARTIGUES, A. 2006: *Memòria Sondeig Arqueològic núm. 64 de la Rambla Nova. Tarragona (el Tarragonès). Març-abril 2002*, MMIA, Tarragona.
- VENTURA SOLSONA, S. 1942: «Museo Arqueológico de Tarragona», a *Memorias Museos Arqueológicos Provinciales*, Madrid, 128-138.

- 1949: «Otros sarcófagos romanos, paganos con figuras», *Butlletí Arqueològic*, èp. IV, 1949, Tarragona, 134-139.
- 1954: «Noticia de las excavaciones en curso en el Anfiteatro de Tarragona», *AEspA* XXVII, Madrid, 259-280.
- VERGÈS BOSCH, J. M. 1997: *Seguiment arqueològic d'urgència de les obres de construcció de dos ramals de canonades de gas natural als carrers de la Mercè i Talavera, i Nou del Patriarca* (Tarragona, Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 1999: «Ara inèdita de Quintus Caelicus Felix a Iupiter, Fortuna Redux i al geni de la Legió VII», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, 19-20, Tarragona, 197-200.
- VIDAL ÁLVAREZ, S. 2005: *La escultura hispánica figurada de la Antigüedad Tardía (siglos IV-VII)*, Corpus Signorum Imperii Romani. España, t. 2, vol. 2, Múrcia.
- VILALTA, M. 1983: *Memòria de l'excavació d'urgència realitzada als accessos al parking Saavedra de Tarragona els dies 4 al 9 de juliol de 1983*, MMIA, Tarragona.
- 1984: «Parking de Saavedra. Tarragona», *Arqueologia* 83, Ministeri de Cultura, Madrid, 200.
- VILALTA, M., TARRATS, F. 1993: «Casa del Mar», a *AIAC 1982-1989*, Barcelona, 258.
- VILALTA RIBÉ, E. 2001a: *Memòria de l'excavació arqueològica a la plaça de la Font 26 de Tarragona*, MMIA, Tarragona.
- 2001b: *Memòria de l'excavació arqueològica al carrer Prat de la Riba n. 1* (Tarragona), MMIA, Tarragona.
- 2005a: *Memòria de l'excavació arqueològica al núm. 24 de la plaça Sedassos de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2005b: *Memòria dels treballs arqueològics a la plaça dels Sedassos de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2005c: *Memòria dels treballs arqueològics al c/ Macià Mallol i Bosch de Tarragona* (Tarragonès), MMIA, Tarragona.
- 2006: *Memòria dels treballs arqueològics als carrers Trinet Vell, Trinet Nou, Sant Oleguer, Cós del Bou i Baixada de la Peixateria de Tarragona* (Tarragonès), MMIA.
- VILASECA CANALS, A. 1991a: *Excavacions a la Chartreuse. Fase I*, MMIA, Tarragona.
- 1991b: *Excavacions al solar de Rambla Nova 28*, MMIA, Tarragona.
- 1992a: *Excavacions al carrer Ventallols*, MMIA, Tarragona.
- 1992b: *Excavacions al Museu d'Història*, MMIA, Tarragona.
- 1994a: *Memòria d'excavació a l'av. de Catalunya, 56*, MMIA, Tarragona.
- 1994b: *Memòria d'excavació al carrer Francesc Bastos núm. 16-18*, MMIA, Tarragona.
- 1995: «Excavaciones en la calle Francesc Bastos 16/18 y Rambla Nova 28: nuevas aportaciones para el conocimiento de la Tarraco-imperial», a *Actas del XXIII CNA*, Elx, 219-223.
- 2000: *Memòria: intervenció arqueològica al carrer Trinet Nou núm. 13 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2004a: *Memòria: intervenció arqueològica a la UDP-11 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2004b: *Informe: Intervenció arqueològica al carrer Fortuny núm. 28 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2005: *Memòria: excavació arqueològica a la plaça del Rei núm. 4 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- 2006: *Memòria: Excavació Arqueològica a la parcel·la 13A del Pla PERI-2 de Tarragona*, Tarragonès, MMIA, Tarragona.
- VILASECA, A., DILOLI, J. 2000: «Excavacions a l'àrea del Fòrum Provincial: Plaça del Rei, núm. 4, i Casa Castellarnau», a Ruiz de Arbulo, J. (ed.), *Tàrraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana*, DAC 3, Tarragona, 47-52.
- VILLARONGA, L. 1983: *Les monedes ibèriques de Tàrraco*, Tarragona.
- 1992: «La massa monetària ibèrica de Tàrraco», a *Miscel·lània Arqueològica a Josep M. Recasens*, Tarragona, 183-189.
- 1993: «Les primeres monedes de Tàrraco», *Butlletí Arqueològic*, èp. V, any 1992, núm. 14, Tarragona.
- VIVES I BALMAÑA, E. 1990: «Estudi antropològic de les inhumacions romanes i visigòtiques de l'amfiteatre romà de Tarragona», a Ted'a, *L'amfiteatre romà de Tarragona*, Tarragona, 447-457.
- YNGUANZO GONZÁLEZ, M. D. 2001: *Memòria. Prospecció arqueològica. Av. Josep Gramunt i Subiela. Tarragona (el Tarragonès). Juny 2001*, MMIA, Tarragona.
- 2002: *Memòria. Intervenció arqueològica. C/ Jaume I, núm. 20. Tarragona (el Tarragonès). Desembre 2001*, MMIA, Tarragona.
- 2003: *Memòria d'excavació arqueològica. c/ Manuel de Falla (Parcel·la 17 Peri 2) Tarragona (el Tarragonès)*, MMIA, Tarragona.
- 2004: *Memòria. Control arqueològic. C/ Comte, 9-15. Tarragona (el Tarragonès). Desembre 2003*, MMIA, Tarragona.
- 2006: *Memòria. Excavació arqueològica Av. Prat de la Riba núm. 9. Tarragona (el Tarragonès). Novembre-gener 2002-2003*, MMIA, Tarragona.

6. ÍNDEX TEMÀTIC

Josep M. Macias

Índex elaborat segons les definicions o paraules clau dels elements arqueològics més significatius descrits en cada fitxa de registre. Es relaciona el concepte i les fitxes on es troba.

Abastiment d'aigua: 11, 15, 24?, 69, 86, 166, 181, 464, 469, 497, 498, 511, 648?, 658, 676?, 697, 699, 719, 721, 726, 728, 729, 733, 810.

Abocador residus urbans: 23, 25, 30, 38, 113, 133, 158, 187, 213, 238, 321, 359, 382, 386, 393, 401, 436, 467, 469, 502, 503, 600, 621, 644, 689, 695.

Amfiteatre: 767

Atrium: 318?, 388.

Auguraculum: 427.

Baptisteri: 645, 767?

Basílica forense: 439.

Basílica paleocristiana: 73?, 107?, 642, 645, 767.

Cella vinaria: 475

Circ: 198, 199, 201, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 234, 235, 237, 238, 242, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 265, 266.

Cisternes i dipòsits: 6?, 25, 27, 60, 85, 107, 120?, 182, 186, 187, 264, 268, 270, 279, 313, 314, 339, 396, 397, 399, 401, 404, 425, 432, 434, 439, 447, 449, 490, 534, 554, 572, 573, 577, 593, 620, 645, 658, 659, 661, 662, 694, 700, 731, 739, 741, 750, 781, 827.

Clavegueram: 3, 23, 25, 30, 41, 58, 83, 158, 187, 209, 214, 221, 234, 238, 270, 279, 293, 297, 323, 328, 330, 337, 348, 351, 355, 359, 363, 377, 388, 394, 401, 403, 432, 440, 447, 457, 467, 469, 470, 472, 476, 479, 482, 486, 488, 497, 501?, 503, 505?, 516, 535, 551, 553, 555, 560, 567, 570, 573, 577, 609, 612, 616, 638, 767, 831, 832, 833, 834.

Collegium Fabrum: 686.

Criptopòrtic: 45, 66, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 96, 98, 106, 129, 132, 137, 163, 167, 186, 199, 204, 458, 460, 830.

Cuniculus: 453?, 464, 469, 498?, 511?

Decoració pictòrica: 324, 339, 378, 447, 551, 588, 603.

Dolium: 159, 330, 347, 401, 469, 475, 502.

Edifici industrial: 396, 401, 640, 642.

Edifici portuari: 369, 470, 497, 502, 503, 590, 591, 609, 615, 620, 621.

Edifici públic: 72, 120, 359, 460, 469.

Edifici residencial: 32, 37, 85, 125, 126, 164, 168, 172, 173, 209, 270, 279?, 293, 296, 312, 318, 321, 322, 323, 330, 332, 339?, 342, 344, 347, 355, 363, 369, 378, 379, 383, 388, 389, 396, 397, 401, 403, 415?, 426, 432, 434, 439, 447, 457, 460, 470, 475, 476, 488, 497, 502, 503, 535, 547, 551, 560, 565, 567, 568, 572, 588, 595, 596, 598, 601, 602, 603, 609, 612, 621, 642, 661, 741, 827, 837.

Elements decoració arquitectònica: 3, 6, 15, 18, 19, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 34, 41, 46, 49, 54, 59, 60, 61, 71, 72, 73, 74, 75, 85, 86, 99, 105, 107, 122, 129, 135, 148, 155, 163, 187, 188, 192, 204, 298, 369, 388, 434, 439, 469, 470, 485, 488, 491, 497, 498, 503, 532, 558, 568, 588, 588, 591, 595, 596, 767, 837.

Enterraments: 13, 14?, 17, 18, 19, 37, 85, 204, 314?, 339, 400, 426, 437, 455, 462, 534, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 561, 564, 567, 568, 574, 577, 580, 581, 582, 586, 594, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 608, 609, 610, 612, 613, 614, 615, 616, 620, 621, 625, 640, 642, 644, 645, 650, 658, 659, 661, 666, 671, 692, 700, 710, 714, 715, 716, 717, 718, 720, 722, 731, 748, 749, 750, 752, 753, 755, 758, 760, 761, 762, 767, 776, 777, 781, 783, 792, 837.

Epigrafia: 2, 4, 5, 6, 7, 8, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 38, 41, 42, 58, 60, 65, 67, 93, 99, 107, 115, 121, 123, 124, 131, 137, 139, 140, 142, 146,

147, 153, 154, 155, 157, 159, 162, 163, 166, 170, 171, 175, 176, 178, 180, 186, 188, 190, 194, 195, 196, 197, 200, 203, 204, 210, 221, 228, 233, 239, 240, 247, 257, 262, 267, 268, 274, 275, 282, 283, 294, 295, 297, 300, 305, 324, 327, 329, 331, 332, 337, 342, 343, 362, 374, 375, 390, 396, 399, 413, 421, 430, 431, 434, 439, 445, 454, 464, 470, 478, 488, 491, 495, 534, 542, 544, 549, 559, 569, 581, 596, 603, 613, 620, 629, 642, 645, 663, 667, 676, 680, 684, 685, 686, 705, 714, 718, 720, 745, 747, 752, 753, 755, 758, 760, 766, 767, 777, 781, 792, 795, 841.

Episcopium: 27?, 645?

Escullera portuària: 377, 829.

Estatuària: 2, 7, 25, 41, 48, 49, 59, 107, 115, 139, 186, 204, 239, 274, 315, 330, 331, 332, 337, 342, 351, 391, 413, 431, 434, 439, 445, 451, 464, 469, 470, 497, 498, 523, 549, 564, 588, 678, 686, 762, 837.

Estructures agràries: 645.

Estructures indeterminades: 12, 24, 40, 44, 46, 60, 68, 73, 75, 99, 104, 107, 112, 114, 122, 130, 133, 142, 158, 159, 174, 188, 189, 214, 244, 260, 266, 267, 268, 271, 275, 278, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 310, 316, 317, 320, 325, 329, 338, 340, 341, 346, 348, 351, 352, 360, 371, 373, 393, 398, 399, 404, 406, 413, 429, 438, 446, 450, 455, 459, 466, 467, 472, 474, 479, 481, 484, 488, 489, 494, 496, 501, 507, 509, 510, 513, 516, 524, 534, 542, 546, 550, 557, 563, 566, 567, 568, 570, 573, 577, 582, 583, 586, 587, 590, 593, 594, 596, 597, 606, 608, 613, 614, 616, 617, 618, 619, 620, 622, 624, 641, 671, 683, 687, 688, 693, 714, 745, 748, 766, 835.

Figlina: 238, 475.

Font: 355, 460, 470?, 687.

Font pública: 588.

Forum coloniae: 439, 441, 456, 457, 458, 460, 461, 469.

Fullonica: 615.

Horreum: 262, 497, 503, 590?, 593?, 601?

Impluvium: 318, 339.

Larari: 588.

Latrines: 359, 497, 591, 602.

Llac subterrani: 15, 238, 469.

Mausoleu: 542, 548, 549, 581, 582, 586, 588, 594, 595, 596, 598, 607, 609, 612, 616, 645, 681, 731, 753, 760, 776, 781, 783, 794.

Mosaic: 291, 296, 312, 323, 324, 329, 342, 347, 355, 378, 383, 387, 396, 401, 405, 426, 434, 446, 447, 460, 491, 493, 495, 497, 498, 547, 551, 569, 588, 621, 642, 645, 690, 741.

Muralla: 2, 3, 9, 24, 38, 47, 50, 56, 62, 70, 72, 100, 108, 119, 120, 131, 136, 143, 150, 151, 156, 161, 162, 166, 177, 181, 191, 227, 262, 332, 333, 361, 411, 433, 441, 448, 463?, 466?, 471.

Nimfeu: 483, 551.

Numismàtica: 2, 158, 323, 337, 390, 392, 420, 439, 464, 475, 490, 625, 642, 687.

Pedrera: 238, 291, 306, 610, 613, 615, 644, 835?

Plaça del concilium: 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 98, 101, 102, 104, 105, 106, 109, 111, 113, 117, 128, 129, 132, 134, 137, 155, 159, 163, 164, 167, 168, 182, 186, 187, 191, 192, 193, 199, 201, 204, 205, 206, 214, 219, 220, 221, 222, 830.

Poblat ibèric: 476, 479, 488, 567, 568, 570, 573, 590, 593.

Pou: 23, 112, 180, 238, 271, 324, 342, 355, 388, 403, 420, 464, 469, 502, 534, 572, 573, 577, 591, 644, 748, 827.

Recinte de culte del concilium: 3, 13, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 27, 30, 33, 35, 41, 43, 45, 53, 58, 60, 64, 65, 66, 77, 78, 81, 105, 172.

Només restes estratigràfiques: 7, 10, 28, 63, 110, 123, 124, 184, 284, 358, 371, 384, 429, 511, 515, 517, 605, 628, 791.

Sarcòfag: 18, 19, 23, 27, 69, 139, 149, 186, 274, 282, 400, 491, 538, 543, 549, 586, 613, 629, 645, 666, 720, 753, 762, 767, 792.

Sense restes: 1, 16, 31, 51, 57, 118, 144, 202, 231, 236, 241, 269, 272, 276, 277, 286, 287, 288, 290, 292, 294, 307, 308, 309, 319, 326, 327, 335, 336, 345, 350, 353, 354, 356, 364, 365, 366, 367, 368, 372, 380, 383, 395, 399, 402, 407, 410, 414, 416, 435, 442, 443, 452, 473, 492, 499, 522, 526, 527, 528, 530, 531, 532, 533, 562, 571, 576, 578, 579, 626, 627, 630, 631, 632, 633, 635, 636, 637, 643, 647, 648, 649, 651, 652, 653, 655, 657, 660, 664,

669, 670, 672, 674, 677, 679, 682, 685, 690, 696, 698, 701, 702, 703, 704, 706, 707, 708, 709, 711, 712, 713, 723, 724, 725, 727, 730, 732, 734, 735, 736, 737, 738, 740, 743, 751, 754, 756, 757, 759, 763, 765, 768, 769, 770, 771, 772, 773, 774, 775, 778, 779, 780, 782, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 790, 793, 796, 797, 800, 801, 802, 804, 807, 808, 809, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 828, 836, 839, 842, 843.

Sense restes documentades: 14, 36, 39, 52, 84, 95, 97, 103, 127, 138, 141, 145, 152, 160, 165, 169, 170, 183, 185, 190, 207, 226, 229, 230, 243, 255, 259, 261, 280, 281, 285, 289, 301, 334, 357, 370, 376, 381, 409, 412, 417, 453, 477, 480, 487, 500, 504, 506, 508, 512, 514, 518, 519, 521, 525, 529, 575, 584, 589, 592, 604, 611, 623, 654, 656, 665, 668, 673, 675, 684, 742, 744, 764, 798, 799, 803, 805, 806, 838, 840.

Sitges: 3?, 49, 99?, 125, 126, 193, 278, 322, 351?, 385, 404, 414, 418, 419, 422, 423, 424, 427, 428, 429, 434, 475, 488, 560, 568, 645.

Statio: 549?

Teatre: 465, 468, 470, 483.

Temple: 18?, 19?, 41.

Temple capitolí: 434.

Templet de culte: 359?

Termes: 279?, 311?, 332, 342, 355, 349?, 359, 491, 493, 498, 535?, 588, 599, 609, 612, 621, 642, 645, 837.

Termes imperials: 497.

Triclinium: 426, 551, 588.

Troballes aïllades de materials arqueològics: 3, 15, 18, 19, 21, 24, 42, 49, 55, 66, 67, 69, 73, 99, 107, 115, 123, 129, 149, 179, 180, 196, 233, 247, 273, 274, 291, 298, 324, 327, 331, 337, 342, 375, 387, 390, 391, 400, 435, 437, 444, 451, 461, 464, 478, 485, 491, 495, 499, 520, 549, 558, 564, 569, 571, 586, 625, 629, 690, 691, 752, 753, 755, 758, 792, 813, 830.

Vaixella de bronze: 379, 464.

Via: 2, 262, 297, 320, 330, 344, 351, 361, 394, 401, 403, 432, 434, 439, 446, 455, 457, 463?, 469, 470, 471, 476, 488, 497, 536?, 560, 569, 581, 586, 588, 594, 595, 596, 598, 609, 612, 615, 620, 621, 634, 638, 639?, 642, 645, 646, 746, 767, 776, 777, 781, 827.

7. ÍNDEX PLANIMÈTRIC

Judit Ciurana, Ana Garrido i Josep M. Macias

Segons criteris toponímics —carrers— o numèrics —fitxes de registre— es relacionen els plànols on són representades i/o posicionades les parcel·les amb informació arqueològica o historiogràfica. Per a la numeració dels plànols a escala 1:1.250 i 1:1.500, s'han emprat lletres en majúscula. Per a la numeració dels plànols a escala 1:500, s'han emprat xifres.

7.1. ORDENACIÓ TOPONÍMICA

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Abat	145	A, 4
Abat, 2-6	139	A, 4
Adrià	302	B, 6
Adrià, 2	306	B, C, 6
Adrià, 4	335	B
Adrià, 5b	330	B, 9
Adrià, 6	340	B
Alfred Opisso, 1	653	F
Alfred Opisso, 11	654	F
Alguer	563	D, 11
Alguer, 10b	550	D, 12
Alguer, 11-13	547	D, 11
Alguer, 3	558	D, 11
Alguer, 4	557	D, 12
Alguer, 5	554	D, 11
Alguer, 9	551	D, 11
Andorra, 1	791	L-1
Andorra, 10	704	G
Andorra, 21B	698	G
Àngels	133, 142	A, 3, 4
Àngels, 1	160	A, 3
Àngels, 13	135	A, 3
Àngels, 15-23	130	A, 3
Àngels, 2-4	159	A, 3
Antoni Company i Fernández de Córdoba	781, 783	J, 22
Antoni Company..., 11	776	J, 23
Antoni Company..., 3	784	J, 22
Antoni Company..., 57	771	J
Antoni Company..., 9b	777	J, 22
Apartaments Antibes, 5	774	J
Apodaca	355	B, C, 9
Apodaca, 1-3	351	B, C, 9
Apodaca, 16	356	B, C, 9
Apodaca, 22	357	B, 9
Apodaca, 26 (núm. antic)	362	B, 14
Apodaca, 28	364	B, 14
Apodaca, 34	372	B
Apodaca, 36	374	B

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Apodaca, 6	353	B, C, 9
Apodaca, 7	359	B, C, 9
Apodaca, 9	363	B, C, 14
Arc de Sant Bernat	68	A, 3
Arc de Sant Bernat, 1	99	A, 3
Arc de Sant Bernat, 3	73	A, 3
Arc de Sant Bernat, 5	74	A, 3
Arc de Sant Llorenç	17	A, 1
Arc de Sant Llorenç, 1	22	A, 1
Arc de Sant Llorenç, 6	15	A, 1
Arc de Sant Llorenç, 9	21	A, 1
Arc d'en Toda	137	A, 4
Arc d'en Toda, 1	144	A, 4
Arc d'en Toda, 4-6	132	A, 4
Arce Ochotorena	766	I, 24.1
Armanyà	323, 325	B, C, 6, 9
Armanyà, 1	322	B, C, 7
Armanyà, 10-14	330	B, 9
Armanyà, 11	312	B, C, 6
Armanyà, 15	306	B, C, 6
Armanyà, 18	335	B
Armanyà, 19	316	B, C, 6
Armanyà, 2	326	B, C, 9
Armanyà, 20	329	B
Armanyà, 3	320	B, C, 7
Armanyà, 8	328	B, C, 9
Arquitecte Rovira	831	B, C, 9
Arquitecte Rovira, 1	346	B, C, 9
Assalt	680	F, 7
Assalt, 13	682	F, 7
Assalt, 1-3-5	672	F, 7
Assalt, 2-10	676	F, 7
August	680	F, 7
August, 14	289	B, 6
August, 26	286	B, 6
August, 27-39	676	F, 7
August, 30	285	B, 7
August, 32	288	B, F, 7
August, 43-47	677	F, 7
August, 46	682	F, 7
August, 51	678	F, 8
August, 6	833	B, 6
Augusta	752, 766	I, J, 23, 24.1
Augusta, 105	772	J
Augusta, 135	819	K-2
Augusta, 14-16-18	760	I
Augusta, 161	789	K-2
Augusta, 2	240	A, 3
Augusta, 20	758	I

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Augusta, 29	761	I	Cardenal Cervantes, 33	427	C, 10
Augusta, 33	759	I	Cardenal Cervantes, 35	428	C, 10
Augusta, 34	756	I	Cardenal Vidal i Barraquer	581, 619, 640	D, E, F, 17, 19
Augusta, 41	757	I			
Augusta, 44-46	739	I, 23	Cardenal Vidal..., 10	636	E
Augusta, 5	764	I	Cardenal Vidal..., 12-14	637	E
Augusta, 55	751	I, 23	Cardenal Vidal..., 15-17	642	E, 19
Augusta, 57-59	750	I, 23	Cardenal Vidal..., 21	646	E, 18
Augusta, 60	736	I	Cardenal Vidal..., 22-24-26	643	E, 18
Augusta, 61	749	I, 23	Cardenal Vidal..., 28	644	E, 18
Augusta, 6-12	236	A, I, 3	Cardenal Vidal..., 30-34	598	D, 18
Augusta, 69	744	I, 23	Cardenal Vidal..., 38	603	D, 18
Augusta, 73	743	I, 23	Cardenal Vidal..., 44-46	621	D, 17
Augusta, 83	742	I, 23	Cardenal Vidal..., 48	624	D, L-3
Augusta, 93	740	I, 23	Cardenal Vidal..., 50	626	D, L-3
Barcelona, 11	367	B	Cardenal Vidal..., 52-54	801	L-3
Barcelona, 5	368	B	Cardenal Vidal..., 6	629	E
Barcelona, 9	366	B	Carros	377	B, 14
Baró de les IV Torres, 2	665	F	Cartagena, 1	359	B, C, 9
Baró de les IV Torres, 9	663	F	Cartagena, 12	487	C, 14
Bda. de Toro, 11-13	332	B	Cartagena, 12b	489	C, 14
C. A UA 15, núm. 6-10	591	C, D, 16	Cartagena, 15	480	C, 14
C. A, UA 15	593	C, D, 16	Cartagena, 17-19	481	C, 14
C. A, UA 15, núm. 1	590	C, D, 16	Cartagena, 2	363	B, C, 14
C. B, UA 15	516	C, D, 16	Cartagena, 21-23	483	C, 14
C. C-6, UA 27, 16-18-20	770	J	Cartagena, 3-5	358	B, C, 14
C. C-6, UA 27, 2-4	738	I, J, 22	Castañes (escales)	495	C, 15
C. C-6, UA 27, 6	775	J, 22	Castañes, 1	503	C, 15
Calderers	128, 148	A, 3	Castañes, 11-13	517	C, 15
Calderers, 18	113	A, 3	Castañes, 12	525	C, 15
Calderers, 2-4	140	A, 3	Castañes, 15	526	C
Camp de Mart	69	A	Castañes, 2	505	C, 15
Cañellas, 2-4	690	F, 7	Castañes, 4	512	C, 15
Caputxins	468, 474, 485	C, 9, 15, 16	Castellarnau, 1	505	C, 15
			Castellarnau, 15	523	C, 15
Caputxins, 1	352	B, C, 9	Castellarnau, 17	528	C
Caputxins, 18 bis-22	486	C, 15	Castellarnau, 2	501	C, 15
Caputxins, 18a-18b	482	C, 15	Castellarnau, 8	510	C, 14
Caputxins, 23	476	C, D, 11	Catalunya	655	F, 5
Caputxins, 24	488	C, 16	Catalunya, 2c	658	F, 5
Caputxins, 33-35-37	479	C, D, 16	Catalunya, 31	652	F
Caputxins, 5	465	C, 10	Catalunya, 33-35	651	F, H
Caputxins, 7-9-11	467	C, 10	Catalunya, 37	821	K-1
Cardenal Cervantes	429	C, 10	Catalunya, 38-40-42	824	K-1
Cardenal Cervantes, 11	421	C, 10	Catalunya, 49	697	G, 24.5
Cardenal Cervantes, 12a	430	C, 10	Catalunya, 53-55	700	G, 24.6
Cardenal Cervantes, 1-3	420	B, C, 9	Catalunya, 54	699	G, K-1
Cardenal Cervantes, 16	435	C, 10	Catalunya, 56	701	G
Cardenal Cervantes, 16A	434	C, 10	Catalunya, 58-60	702	G
Cardenal Cervantes, 16B	439	C, 10	Catalunya, 62	703	G
Cardenal Cervantes, 17	422	C, 10	Catalunya, 8	656	F, 5
Cardenal Cervantes, 22-24	433	C, 11	Cavallers	175, 180, 185	A, 4
Cardenal Cervantes, 23	423	C, 10	Cavallers, 10	196	A, 4
Cardenal Cervantes, 23bis	419	C, 10	Cavallers, 12	195	A, 4
Cardenal Cervantes,			Cavallers, 14-16	194	A, 4
25-27-29	425	C, 10	Cavallers, 15	183	A, 4

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Cavallers, 2	190	A, 4	Cuixa, 1	739	I, 23
Cavallers, 3	178	A, 4	Cuixa, 16-18	734	I
Cavallers, 4	197	A, 4	Cuixa, 3	735	I
Cavallers, 6	189	A, 4	Cuixa, 3	769	J
Cementiri (entorn)	714	H, 20	Cuixa, 8	737	I
Civaderia, 12	90	A, 4	Dames i Vells	126	A, 4
Civaderia, 14	91	A, 4	Descalços, 11-15	28	A, 1
Civaderia, 2	86	A, 4	Descalços, 2	7	A, 1
Civaderia, 20	92	A, 4	Destral, 15	154	A, 3
Civaderia, 22-24	93	A, 4	Destral, 8-10	157	A, 3
Civaderia, 26	94	A, 4	Dr. Mallafrè Guasch	807, 810	L-2
Civaderia, 32	95	A, 4	Dr. Mallafrè Guasch, 1-1b	815	L-2
Civaderia, 36	76	A, 4	Dr. Mallafrè Guasch, 5	811	L-2
Civaderia, 38	96	A, 4	Dr. Mallafrè Guasch, 7	809	L-2
Civaderia, 4	87	A, 4	Dr. Zamenhoff, 11	492	C, D, 16
Civaderia, 6	88	A, 4	Dr. Zamenhoff, 1-1a	482	C, 15
Civaderia, 8	89	A, 4	Dr. Zamenhoff, 2	493	C, 15
Claustre, 1	60	A, 2	Dr. Zamenhoff, 2a-2b	484	C, 15
Cobos, 4	382	C, 8	Dr. Zamenhoff, 5	490	C, 15
Cobos, 7	696	F, 8	Eivissa	586	D, 17
Cobos, 8	695	F, 8	Eivissa, 11-13	577	D, 17
Colom, 1bis	380	C, D, F, 8	Eivissa, 15	582	D, 17
Compte	152	A, 4	Eivissa, 16	588	D, 17
Compte, 12-14	168	A, 4	Eivissa, 18-20	596	D, 17
Compte, 2b	182	A, 4	Eivissa, 22	595	D, 17
Comte de Rius, 14	281	A, 6	Eivissa, 23	584	D, 17
Comte de Rius, 17	286	B, 6	Eivissa, 23b	585	D, 17
Comte de Rius, 2-8	273	A, 6	Eivissa, 24	594	D, 17
Comte de Rius, 3	272	A, 6	Eivissa, 26	603	D, 18
Coques	13	A, 1	Eivissa, 30	598	D, 18
Coques, 1	43	A, 1	Eivissa, 3-3b	569	D, 12, 17
Coques, 11	22	A, 1	Eivissa, 5	574	D, 16
Coques, 3	30	A, 1	Enrajolat	214, 215,	A, 3
Coques, 7-9	26	A, 1		223	
Corsini	392, 399	C, 10	Enrajolat, 11	222	A, 3
Corsini, 4	402	C, 10	Enrajolat, 13-17	224	A, 3
Corsini, 9	400	C, 10	Enrajolat, 16	205	A, 3
Corts Catalanes, 1	815	L-2	Enrajolat, 20	206	A, 3
Cós del Bou	243	A, 3	Enrajolat, 4	203	A, 3
Cossis, 3	782	J, 22	Enrajolat, 9	221	A, 4
Cossis, 4	828	J, 22	Enric d'Ossó, 1	708	G
Cossis, 6	779	J, 22	Enric d'Ossó, 3	629	E
Cossis, 9-11-13	780	J, 22	Enric d'Ossó, 6	628	E
Creu dels Morts, 3	768	J	Ernest Vilches, 4	817	L-2
Cristòfor Colom	384, 408, 412, 693	C, D, F, 8, 11	Escales de l'Arboç, 14	207	A, 4
Cristòfor Colom, 11	403	C, D, 11	Escales del Miracle, 2	765	I
Cristòfor Colom, 14	385	C, 8	Escipions, 2	649	F
Cristòfor Colom, 14 b	400	C, 10	Escorxador, 19	9	A, 1
Cristòfor Colom, 33	436	C, D, 11	Escorxador, 2-6	7	A, 1
Cristòfor Colom, 4-6	381	C, F, 8	Escrivanies Vells	65	A, 4
Cuirateries	147	A, 4	Escrivanies Vells, 1	93	A, 4
Cuirateries, 11-13	154	A, 3	Escrivanies Vells, 13	77	A, 4
Cuirateries, 21	158	A, 3	Escrivanies Vells, 2	64	A, 2
Cuirateries, 8a	140	A, 3	Escrivanies Vells, 3-5	76	A, 4
Cuirateries, 9	157	A, 3	Escrivanies Vells, 6-8	60	A, 2
			Escrivanies Vells, 9-11	96	A, 4

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Escultor Verderol, 1-3	648	F	Forns, 2-8	475	C, D, 16
Escultor Verderol, 2-4	653	F	Forns, 32	473	C
Espinach, 16	805	L-3	Forns, 34	472	C, 10
Espinach, 18	806	L-3	Forns, 3-9	479	C, D, 16
Estanislau Figueras, 1	668	F, 7	Fortuny	391	C, 10
Estanislau Figueras, 17	671	F, 8	Fortuny, 10	389	B, C, 7
Estanislau Figueras, 26	675	F, 8	Fortuny, 12-14	401	C, 9
Estanislau Figueras, 3	669	F, 8	Fortuny, 12a	394	C, 9
Estanislau Figueras, 38	679	F	Fortuny, 19	396	C, 10
Estanislau Figueras, 53-55-55b	793	L-1	Fortuny, 23	413	C, 10
Estanislau Figueras, 62	794	L-1	Fortuny, 25	414	C, 10
Estanislau Figueras, 63	792	L-1	Fortuny, 28	432	B, C, 9
Felip Pedrell	514, 611, 617	C, D, 16, 17	Fortuny, 29	430	C, 10
Felip Pedrell, 1	608	D, 16	Fortuny, 30	440	C, 9
Felip Pedrell, 10-12	621	D, 17	Fortuny, 4	694	F, 7
Felip Pedrell, 11	613	D, 17	Fòrum	85	A, 3
Felip Pedrell, 13	615	D, 17	Fòrum, 10	61	A, 3
Felip Pedrell, 2	616	D, 16	Fòrum, 5	118	A, 3
Felip Pedrell, 3-5	609	D, 16	Fra A., Cardona i Grau, 7c	733	H, 20
Felip Pedrell, 4	614	D, 16	Francesc Bastos	601, 604	D, 17, 18
Felip Pedrell, 6	618	D, 16	Francesc Bastos, 13	576	D, 18
Felip Pedrell, 7-9	612	D, 17	Francesc Bastos, 17	603	D, 18
Felip Pedrell, 8	620	D, 17	Francesc Bastos, 18	585	D, 17
Ferrer i Duran	504	C, D, 16	Francesc Bastos, 20	594	D, 17
Ferrer i Duran, 10	591	C, D, 16	Francesc Bastos, 22	599	D, 17
Ferrer i Duran, 1-3	516	C, D, 16	Francesc Bastos, 24	602	D, 17
Ferrer i Duran, 2	520	C, D, 16	Francesc Macià	706	G
Ferrers	211	A, 4	Francesc Macià, 13-17	815	L-2
Ferrers, 10-12	196	A, 4	Francesc Macià, 5B-7	813	L-2
Ferrers, 18	197	A, 4	Francesc Macià, 9	814	L-2
Ferrers, 2	199	A, 4	Frederic Mompou, 1	641	E, 13
Ferrers, 20	201	A, 4	Frederic Mompou, 10	578	D, 18
Ferrers, 22	202	A, 4	Frederic Mompou, 2-4-6	571	D, E, 13
Ferrers, 23	208	A, 4	Frederic Mompou, 3	643	E, 18
Ferrers, 29-31	216	A, 4	Frederic Mompou, 5	644	E, 18
Ferrers, 2a	187	A, 4	Frederic Mompou, 8	575	D, 18
Ferrers, 35	218	A, 4	Gai, 2	124	A, 4
Ferrers, 5	207	A, 4	Gasòmetre	443, 451	C, 10
Ferrers, 6	193	A, 4	Gasòmetre, 12-14	453	C, 10
Ferrers, 8	200	A, 4	Gasòmetre, 18	457	C, 10
Font	235, 238, 239, 244	A, 4	Gasòmetre, 20-26	456	C, 10
Font, 1	242	A, 4	Gasòmetre, 2-4	444	B, C, 9
Font, 13-15	251	A, 4	Gasòmetre, 29	442	C, 10
Font, 17-19	252	A, 4	Gasòmetre, 32	469	C, 10
Font, 26	234	A, 4	Gasòmetre, 34	458	C, 10
Font, 29	253	A, 4	Gasòmetre, 36	460	C, 10
Font, 31	254	A, 4	Gasòmetre, 38-40	461	C, 10
Font, 35	255	A, 4	Gasòmetre, 41-45	450	C, 10
Font, 3-5	249	A, 4	Gasòmetre, 42	464	C, 11
Font, 39	256	A, 4	Gasòmetre, 8	452	C, 9
Font, 45	257	A, 4	General Contreras, 31	367	B
Font, 7-9-11	250	A, 4	General Contreras, 8	350	B
Forns	477	C, 16	General Prim	349	B, C, 9
			General Prim, 2	348	B, C, 9
			General Prim, 4-5	351	B, C, 9
			General Prim, 6	352	B, C, 9

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
General Prim, 7	459	C, 9	Jaume I, 26-38	591	C, D, 16
Girona, 1	271	A	Jaume I, 26-38	591	C, D, 16
Girona, 2-4	274	A	Jaume I, 2a	550	D, 12
Girona, 3	276	A, 6	Jaume I, 31-33-35	597	D, 16
Girona, 6-10	287	A, B	Jaume I, 38	606	C, D, 16
Governador González	390, 393	B, C, 9, 10	Jaume I, 41	607	D, 16
Governador González, 10	397	C, 9	Jaume I, 43	608	D, 16
Governador González, 12	394	C, 9	Jaume I, 45-49	616	D, 16
Governador González, 13	389	B, C, 7	Jaume I, 5	556	D, 12
Governador González, 14	396	C, 10	Jaume I, 7	559	D, 12
Governador González, 17	378	B, C, 7	Jaume I, 9-11	564, 827	D, 12
Gov. González, 19-21-23	383	C, F, 7	Joan Maragall, 1	270	A, 6
Governador González, 2-4	327	B, C, 9	Joan Maragall, 4	276	A, 6
Governador González, 26	395	C, 10	Joan Ruiz i Porta, 1-3	813	L-2
Gov. González, 27 o 28	387	C, 8	Joan Ruiz i Porta, 5	816	L-2
Governador González, 30	400	C, 10	Joan Ruiz i Porta, 7	811	L-2
Governador González, 37	386	C, 8	Joana Jugan, 4	825	K-1
Governador González, 7	388	C, 7	Joana Jugan, 7	699	G, K-1
Granada, 1	72	A, 3	Josep Gramunt i Subiela	721, 729,	H, K-4
Granada, 11	38	A, 1		730	
Granada, 16	40	A, 1	Josep Gramunt..., 19-37	720	H, 21
Granada, 3	62	A, 1	Josep Gramunt..., 28-30	725	H, 21
Granada, 5	56	A, 1	Josep Gramunt..., 36 a 46	727	H, 21
Granada, 7	50	A, 1	Josep Gramunt..., 41-53	722	H, 21
Granada, 9	47	A, 1	Josep Gramunt..., 55-57	724	H, K-4
Guitarra	51	A, 2	Josep Gramunt..., 6	723	H, 20
Hernández Sanahuja, 7	659	F, 24.2	Josep Gramunt..., 70-78	732	H, K-4
Hernández Sanahuja, 8	661	F, 24.2	Josep M. Casas de Muller	730	H, K-4
Higini Anglès, 3	533	D	Josep M. Casas de Muller, 4	732	H, K-4
Imperi Romà, 1	668	F, 7	Josep M. Casas de Muller, 7	818	K-4
Imperi Romà, 11	241	A, F, 5	Josep M. de Segarra, 4	787	K-2
Imperi Romà, 19b	181	A, 5	Josep M. Tarrasa, 29	638	E, 24.4
Imperi Romà, 21	166	A, 5	Josepa Massanes, 16	669	F, 8
Imperi Romà, 3-5	667	F, 5	Juan Antonio Guardias	731, 729	H
Imperial Tàrraco	795	L-1	Juan Antonio Guardias, 13	713	H
Imperial Tàrraco, 1	792	L-1	Juan Antonio Guardias, 15	715	H, 21
Imperial Tàrraco, 2	791	L-1	Juan Antonio Guardias, 15C	716	H, 21
Imperial Tàrraco, 5	532	D, L-1	Juan Antonio Guardias, 17	710	H, 21
Imperial Tàrraco, 7	796	L-1	Juan Antonio Guardias, 19	711	H, 21
Independència, 17	645	E, 18	Juan Antonio Guardias, 19B	712	H, 21
Infants, 2	517	C, 15	Juan Antonio Guardias, 23-25	724	H, K-4
Internet	823	K-3	Juan Antonio Guardias, 60-62	720	H, 21
Ixart, 10	677	F, 7	Juan Antonio Guardias, 64-70	717	H, 21
Jacint Verdaguer, 3	276	A, 6	Juan Antonio Guardias, 72-94	718	H, 21
Jaume I	552, 625	D, 12, L-3	Juan Antonio Guardias, 9	723	H, 20
Jaume I, 1	553	D, 12	Juan Antonio Guardias, 96	722	H, 21
Jaume I, 13A	567	D, 12	Lleida	417, 445	C, 10
Jaume I, 13b-13c	568	D, 12	Lleida, 10-18	439	C, 10
Jaume I, 14	574	D, 16	Lleida, 15	424	C, 10
Jaume I, 14a	569	D, 12, 17	Lleida, 17	428	C, 10
Jaume I, 15	570	D, 12	Lleida, 19	435	C, 10
Jaume I, 16	583	D, 16	Lleida, 20-22	450	C, 10
Jaume I, 17	573	D, 17	Lleida, 23-25	441	C, 11
Jaume I, 18	587	D, 16	Lleida, 27	447	C, 11
Jaume I, 20	589	D, 16	Lleida, 29b	449	C, 11
Jaume I, 22	592	D, 16	Lleida, 6	418	C, 10

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Lleida, 8	427	C, 10	Mar, 44	800	K-4
Lleida, 9-11-13	415	C, 10	Mare de Déu de la Mercè	39	A, 1
Lleó, 16	522	C	Mare de Déu..., 21	38	A, 1
Lleó, 21	521	C, 15	Mare de Déu..., 4	36	A, 1
Lleó, 27	523	C, 15	Mare de Déu..., 7-9-11	37	A, 1
Lleó, 27b	524	C, 15	Mare de Déu..., 8-16	32	A, 1
Lleó, 27b	525	C, 15	Mare de Déu del Carme	63	A, 2
Lleó, 28-32	528	C	Marquès de Montoliu, 10-12	825	K-1
Lleó, 29	526	C	Marquès de Montoliu, 11	824	K-1
Lleó, 31-35	527	C	Marquès de Montoliu, 14	699	G, K-1
Lleó, 42	530	C	Marquès de Montoliu, 2A	791	L-1
Lleó, 48	531	C	Martí d'Ardenya, 5	346	B, C, 9
Lleó, 5	519	C, 14	Mediona	174	A, 4
Lleó, 58	799	C, L-3	Mediona, 20	153	A, 4
Llorer, 15	12	A, 1	Mediona, 2-4	183	A, 4
Llorer, 9-11	16	A, 1	Mediona, 3	165	A, 4
Lluís Domènech..., 1-13	717	H, 21	Méndez Núñez	331	B, 6
Lluís Domènech..., 15-33	718	H, 21	Méndez Núñez, 11	323	B, 6
Lluís Domènech..., 18-32	722	H, 21	Méndez Núñez, 13-15	328	B, C, 9
Lluís Domènech..., 2-14	720	H, 21	Méndez Núñez, 14	330	B, 9
López Peláez, 12	666	F	Méndez Núñez, 16	338	B, 9
López Peláez, 15-17	664	F	Méndez Núñez, 2	299	B, 6
López Peláez, 2	669	F, 8	Méndez Núñez, 23	337	B, C, 9
Macià Mallol i Bosch, 10	816	L-2	Méndez Núñez, 4-6-8-10	311	B, 6
Macià Mallol i Bosch, 12-12b	811	L-2	Mercè Rodoreda, 14	787	K-2
Macià Mallol i Bosch, 5	812	L-2	Merceria	67, 101	A, 1, 3
Macià Mallol i Bosch, 6-8	813	L-2	Merceria, 10	80	A, 3
Major	111, 146,	A, 4	Merceria, 11	113	A, 3
	198		Merceria, 12	81	A, 3
Major, 2	202	A, 4	Merceria, 15	114	A, 3
Major, 32-32b	139	A, 4	Merceria, 16	82	A, 3
Major, 36	127	A, 4	Merceria, 17	121	A, 3
Major, 37-41	122	A, 4	Merceria, 19	115	A, 3
Major, 44	105	A, 4	Merceria, 21-22	83	A, 3
Major, 4-6	190	A, 4	Merceria, 2-4	78	A, 4
Mallorca	462	C, D, 11	Merceria, 25	116	A, 3
Mallorca, 12-8	471	C, D, 11	Merceria, 5	112	A, 3
Mallorca, 18	569	D, 12, 17	Mestre Benaïges, 1	749	I, 23
Mallorca, 20	567	D, 12	Mestre Benaïges, 3-5	755	I, 23
Mallorca, 22-24	568	D, 12	Mestre Benaïges, 4	748	I, 23
Mallorca, 2-4	463	C, D, 11	Misericòrdia	228	A, 4
Mallorca, 25-31	565	D, 12	Misericòrdia, 14-16	212	A, 4
Mallorca, 5-9	455	C, D, 11	Misericòrdia, 22-24	522	C
Manuel de Falla	605	D, 17	Misser Nogués	54, 65	A, 2, 4
Manuel de Falla, 10	615	D, 17	Misser Nogués, 1-3	64	A, 2
Manuel de Falla, 1-3	596	D, 17	Misser Nogués, 2-4	75	A, 4
Manuel de Falla, 2-4	612	D, 17	Misser Nogués, 9	53	A, 2
Manuel de Falla, 5	600	D, 17	Misser Sitges	138	A, 4
Manuel de Falla, 6	613	D, 17	Misser Sitges, 8-10	125	A, 4
Manuel de Falla, 7	602	D, 17	Mossèn Francesc Tàpies, 4	773	J
Manuel de Falla, 8	610	D, 17	Mn. Miquel Melendres Rué, 1	778	J
Manuel de Falla, 9	603	D, 18	Muntanya de Oliva, 11	711	H, 21
Mar, 16-17	528	C	Muntanya de Oliva, 2	818	K-4
Mar, 23-27	530	C	Muntanya de Oliva, 7	709	H, 21
Mar, 30	531	C	Narcís Oller, 3	788	K-2
Mar, 38	802	C, L-3	Narcís Oller, 5	787	K-2

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Natzarens	104	A, 4	Pere Martell	555, 580	D, 12, 17
Natzaret	184	A, 3	Pere Martell, 1	532	D, L-1
Natzaret, 14	158	A, 3	Pere Martell, 10	537	D, 12
Natzaret, 3-5	164	A, 3	Pere Martell, 11-13	540	D, 12
Nau	188	A, 3	Pere Martell, 12	538	D, 12
Nau, 12	179	A, 3	Pere Martell, 15	542	D, 12
Nau, 15	205	A, 3	Pere Martell, 17	544	D, 12
Nau, 19	206	A, 3	Pere Martell, 19	548	D, 12
Nau, 3	203	A, 3	Pere Martell, 20	545	D, 12
Notari Albinyana, 14	103	A, 4	Pere Martell, 25-27	562	D, 12
Notari Albinyana, 16	102	A, 4	Pere Martell, 28	560	D, 12
Nou de Sant Oleguer, 10	508	C, 14	Pere Martell, 28a-32	565	D, 12
Nou de Sant Oleguer, 12	507	C, 14	Pere Martell, 34	568	D, 12
Nou de Sant Oleguer, 9	502	C, 14	Pere Martell, 35	572	D, 17
Nou de Sant Pau, 1bis	371	B, C, 14	Pere Martell, 36	570	D, 12
Nou de Sant Pau, 1c	373	B, C, 14	Pere Martell, 38	573	D, 17
Nou de Sant Pau, 3-7	375	B, C, 14	Pere Martell, 39	582	D, 17
Nou de Santa Tecla, 1	483	C, 14	Pere Martell, 40	577	D, 17
Nou de Santa Tecla, 10	494	C, 14	Pere Martell, 41-43	596	D, 17
Nou de Santa Tecla, 11	506	C, 14	Pere Martell, 42-44	588	D, 17
Nou de Santa Tecla, 13	509	C, 14	Pere Martell, 45-47	612	D, 17
Nou de Santa Tecla, 2	481	C, 14	Pere Martell, 48-50	609	D, 16
Nou de Santa Tecla, 4-8	489	C, 14	Pere Martell, 49-51	620	D, 17
Nou de Santa Tecla, 7	500	C, 14	Pere Martell, 52-54	618	D, 16
Nou del Patriarca	52, 67	A, 1	Pere Martell, 53-55	623	D, L-3, 17
Nou del Patriarca, 2	43	A, 1	Pere Martell, 57-59	801	L-3
Nou del Patriarca, 5-7	59	A, 1	Pere Martell, 62	800	K-4
Oli	48	A, 1	Pescateria	215, 225, 243	A, 3
Oli, 6	44	A, 1	Pescateria, 14	229	A, 3
Orleans, 2-4	629	E	Pescateria, 1-5	262	A, 3
Orosi, 11	354	B	Pescateria, 19	232	A, 3
Orosi, 3	357	B, 9	Pescateria, 23	226	A, 3
Pallol	186	A, 4	Pescateria, 5	248	A, 3
Pallol, 12	182	A, 4	Pescateria, 7-15	237	A, 3
Pallol, 1-3	187	A, 4	Pescateries Velles	55	A, 1
Pallol, 2	167	A, 4	Pescateries Velles, 1-9	59	A, 1
Pallol, 4-6	163	A, 4	Pescateries Velles, 6-8	49	A, 1
Pallol, 5	199	A, 4	Pin i Soler, 12-14	670	F, L-1
Palma, 11-13	234	A, 4	Pintor Ignasi Mallol, 2	648	F
Palma, 6	231	A, 4	Pla de la Seu	58	A, 2
Palmeres	275	A	Pla de la Seu, 1	18, 19, 23, 25, 41	A, 1, 2
Palmeres s/n	282, 767	A, B, I, 24.1	Pla de la Seu, 3-5	57	A, 2
Pare Iglésias	67, 79	A, 1, 3	Pla de la Seu, 4-8	66	A, 2
Pare Iglésias, 1	81	A, 3	Pla de Palau	31	A, 2
Pare Iglésias, 2a	80	A, 3	Pla de Palau, 1-3	25	A, 2
Pare Palau, 3-5	797	L-1	Pla de Palau, 2-4	24	A, 2
Pau Casals, 13-15	681	F, 8	Platja dels Cossis	826	J
Pau Casals, 3	674	F, 8	Ponç d'Icart	343	B
Pau Casals, 4	673	F, 8	Ponç d'Icart, 13-15	337	B, C, 9
Pau del Protectorat, 13	357	B, 9	Ponç d'Icart, 17	338	B, 9
Pau del Protectorat, 17	365	B	Ponç d'Icart, 31-33	340	B
Pau del Protectorat, 17A	368	B	Ponç d'Icart, 37-37b	339	B
Pau del Protectorat, 3	348	B, C, 9	Ponç d'Icart, 41	341	B
Pedrerà	361	B	Ponç d'Icart, 6	344	B, C, 9
Pedrerà del Port	342	B, 9	Ponent	448	C, D, 11

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Ponent, 1	449	C, 11	Rambla Nova, 46	312	B, 6
Ponent, 11	463	C, D, 11	Rambla Nova, 48	305	B, 6
Ponent, 13	466	C, D, 11	Rambla Nova, 50	301	B, 6
Ponent, 7-9	454	C, D, 11	Rambla Nova, 52	299	B, 6
Portal del Carro	4	A, 1	Rambla Nova, 56	303	B, 7
Portal del Carro, 13	2	A, 1	Rambla Nova, 62	298	B, F, 7
Portal del Carro, 7	6	A, 1	Rambla Nova, 64	686	F, 7
Portalet, 3	260	A, 4	Rambla Nova, 66	687	F, 7
Portella	161	A, 3	Rambla Nova, 68	691	F, 7
Portella, 1	120	A, 3	Rambla Nova, 69	683	F, 7
Portella, 11	151	A, 3	Rambla Nova, 78	378	B, C, 7
Portella, 13	150	A, 3	Rambla Nova, 79-91	682	F, 7
Portella, 15	143	A, 3	Rambla Nova, 8	308	B
Portella, 17	136	A, 3	Rambla Nova, 82-86	690	F, 7
Portella, 19	131	A, 3	Rambla Nova, 94	689	F, 8
Portella, 7-9	156	A, 3	Rambla Vella	267	A, 6
Portella, 8	135	A, 3	Rambla Vella, 1	262	A, 3
PP2	808	L-2	Rambla Vella, 10	270	A, 6
Prat de la Riba	437, 798	C, D, L-1, 11	Rambla Vella, 14-16	268	A, 6
Prat de la Riba, 1	436	C, D, 11	Rambla Vella, 18	273	A, 6
Prat de la Riba, 10-14	438	C, D, 11	Rambla Vella, 22-24	269	A, 7
Prat de la Riba, 2	454	C, D, 11	Rambla Vella, 23-25	265	A, 4
Prat de la Riba, 20	536	D, 12	Rambla Vella, 29	264	A, 4
Prat de la Riba, 39	796	L-1	Rambla Vella, 30b	676	F, 7
Prat de la Riba, 6	446	C, D, 11	Rambla Vella, 4	274	A
Prat de la Riba, 9	426	C, D, 11	Rambla Vella, 51	263	A, 5
President Companys	707	G, L-1	Rambla Vella, 6	271	A
President Companys, 4	708	G	Rambla Vella, 67-67a	667	F, 5
Puig d'en Pallars, 1-5	7	A, 1	Rambla Vella, 9-13	266	A, 4
Puig d'en Pallars, 6	6	A, 1	Ramón y Cajal	534, 549,	D, F, E, 11,
Puig d'en Pallars, 8	5	A, 1		555	12
Puig d'en Sitges	20	A, 1	Ramón y Cajal, 24-26	398	C, D, 11
Puig d'en Sitges, 17	10	A, 1	Ramón y Cajal, 27-29	536	D, 12
Puig d'en Sitges, 8-12	12	A, 1	Ramón y Cajal, 31-33	539	D, 12
Rafael Casanova, 1	740	I, 23	Ramón y Cajal, 35	541	D, 12
Rafael Casanova, 26	785	J, 22	Ramón y Cajal, 37	543	D, 12
Rafael Casanova, 27	786	J	Ramón y Cajal, 39	546	D, 12
Rafael Casanova, 4-8	741	I, J, 22	Ramón y Cajal, 4	380	C, D, F, 8
Rambla Nova	294, 295,	B, F, K-3,	Ramón y Cajal, 46	550	D, 12
	296, 297,	6, 7, 8	Ramón y Cajal, 48	553	D, 12
	684, 685		Ramón y Cajal, 54	556	D, 12
Rambla Nova, 104-106	688	F	Ramón y Cajal, 55	561	D, 13
Rambla Nova, 108-110	692	F, L-1	Ramón y Cajal, 56a	562	D, 12
Rambla Nova, 11-13-15-17-19	290	B	Ramón y Cajal, 57	639	E, 13
Rambla Nova, 119	794	L-1	Ramón y Cajal, 68	566	D, 13
Rambla Nova, 124	796	L-1	Ramón y Cajal, 69-71	642	E, 19
Rambla Nova, 14-20	314	B	Ramón y Cajal, 74	571	D, E, 13
Rambla Nova, 23	287	A, B	Ramón y Cajal, 76	641	E, 13
Rambla Nova, 26-28	313	B, 6	Ramón y Cajal, 78	643	E, 18
Rambla Nova, 30	307	B, 6	Ramón y Cajal, 82-84	645	E, 18
Rambla Nova, 31	293	B, 6	Rebolledo	832	B, C, 14
Rambla Nova, 35	292	B, 6	Rebolledo, 10	370	B, C, 14
Rambla Nova, 36	306	B, C, 6	Rebolledo, 1-3	360	B, C, 14
Rambla Nova, 37	291	B, 6	Rebolledo, 14-16	375	B, C, 14
Rambla Nova, 39	833	B, 6	Rebolledo, 20	376	B, C, 14
			Rebolledo, 23	519	C, 14

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Rebolledo, 2-4	358	B, C, 14	Rocamora, 4	747	I
Reding	405, 407, 535	C, D, 10, 11	Roger de Llúria	315, 343	B
Reding, 1	336	B, C, 9	Roger de Llúria, 19-21	339	B
Reding, 12-16	413	C, 10	Roger de Llúria, 2	314	B
Reding, 15	406	C, 10	Roger de Llúria, 9 -17	333	B
Reding, 21-23	404	C, 10	Roma	549	D, F, E, 12
Reding, 2-4	410	C, 9	Roma, 12	631	E, 13
Reding, 25b	400	C, 10	Roma, 14	632	E
Reding, 26-28-30	411	C, 10	Roma, 16	633	E, 24.3
Reding, 35	403	C, D, 11	Roma, 18	634	E, 24.3
Reding, 38	409	C, 11	Roma, 19-21-23	638	E, 24.4
Rei	172	A, 3	Roma, 2	532	D, L-1
Rei, 2	204	A, 3	Roma, 20	635	E, 24.3
Rei, 4	164	A, 3	Roma, 22	636	E
Rei, 5	177	A, 3	Roma, 26-36	642	E, 19
Reial, 10	519	C, 14	Roma, 7A	628	E
Reial, 23	518	C, 15	Roma, 8-10	630	E, 13
Reial, 26	521	C, 15	Rosa Venes i Llovera, 1-3	813	L-2
Reial, 27-31	517	C, 15	Rosa Venes i Llovera, 2	816	L-2
Reial, 30	523	C, 15	Roser	162	A, 5
Reial, 30b	524	C, 15	Roser, 27	132	A, 4
Reial, 32	525	C, 15	Roser, 5-7	167	A, 4
Reial, 34-36	526	C	Rovellat	107	A, 3
Reial, 38-40	527	C	Rovellat, 10	73	A, 3
Reial, 48-50-52-54-56	529	C, D, L-3	Rovellat, 13	130	A, 3
Reial, 6	376	B, C, 14	Rovellat, 17	99	A, 3
Reina Maria Cristina	650	F	Rovellat, 2	135	A, 3
Reina Maria Cristina, 24	662	F, 24.2	Rovellat, 3	119	A, 3
Reina Maria Cristina, 36	657	F	Rovellat, 5	108	A, 3
Reina Maria Cristina, 49	656	F, 5	Rovellat, 7	100	A, 3
Reina Maria Cristina, 54	648	F	Rovellat, 9	74	A, 3
República Argentina, 2	705	G, L-2	Rovira i Virgili, 14-16	665	F
Rera Sant Domènec, 13c	241	A, F, 5	Rovira i Virgili, 36-46	652	F
Rera Sant Domènec, 17	259	A, F, 5	Rovira i Virgili, 48-50	647	F, H
Ribes, 1-5	754	I	Rovira i Virgili, 56	728	H, 20
Ripoll	175	A, 4	Rovira i Virgili, 58	726	H, 20
Ripoll, 1	165	A, 4	Rovira Virgili, 3	681	F, 8
Ripoll, 3	169	A, 4	Rovira Virgili, 45-65	733	H, 20
Riudecols	170	A, 4	Rovira Virgili, 81-83	719	H, 20
Riudecols	175	A, 4	Salines	233	A, 5
Riudecols, 1	171	A, 4	Salines, 1	192	A, 5
Robert d'Aguiló	745, 746, 753, 762,	I, 23	Salines, 4	227	A, F, 5
Robert d'Aguiló, 14	757	I	Sant Agustí	283	A, B, 6
Robert d'Aguiló, 32	751	I, 23	Sant Agustí 19-23	833	B, 6
Robert d'Aguiló, 34	750	I, 23	Sant Agustí, 11	280	A, 6
Robert d'Aguiló, 36	749	I, 23	Sant Agustí, 17	284	B, 6
Robert d'Aguiló, 37-41	755	I, 23	Sant Agustí, 9	279	A, 6
Robert d'Aguiló, 38-40	748	I, 23	Sant Antoni	8	A, I, 1
Robert d'Aguiló, 48-50	742	I, 23	Sans Capdevila, 1-3	778	J
Robert d'Aguiló, 9	763	I	Sant Antoni Maria Claret, 11	790	L-1
Robert Gerhard, 1	576	D, 18	Sant Antoni Maria Claret, 27	699	G, K-1
Robert Gerhard, 3	579	D, 18	Sant Antoni Maria Claret, 38	701	G
Robert Gerhard, 5	578	D, 18	Sant Antoni, 11	151	A, 3
Robert Gerhard, 7	644	E, 18	Sant Antoni, 13	150	A, 3
			Sant Antoni, 1-3	262	A, 3

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Sant Antoni, 15	143	A, 3	Sant Miquel, 23-25-27-29	491	C, 14
Sant Antoni, 17	136	A, 3	Sant Miquel, 33	497	C, 15
Sant Antoni, 19	131	A, 3	Sant Miquel, 35-37	498	C, 15
Sant Antoni, 21	120	A, 3	Sant Miquel, 5	369	B, C, 14
Sant Antoni, 23	119	A, 3	Sant Miquel, 9	370	B, C, 14
Sant Antoni, 25	108	A, 3	Sant Oleguer	243	A, 3
Sant Antoni, 27	100	A-, 3	Sant Oleguer, 1	261	A, 3
Sant Antoni, 29	72	A, 3	Sant Oleguer, 1a	247	A, 3
Sant Antoni, 2a	28	A, 1	Sant Oleguer, 2	262	A, 3
Sant Antoni, 31	62	A, 1	Sant Pau	14	A, 2
Sant Antoni, 33	56	A, 1	Sant Pau, 1-3-5-7	18	A, 2
Sant Antoni, 35	50	A, 1	Sant Pau, 4	3	A, 2
Sant Antoni, 37	47	A, 1	Sant Pere i les Estubes	149	A, 3
Sant Antoni, 39	38	A, 1	Sant Pere i les Estubes, 3-5	141	A, 3
Sant Antoni, 5	191	A, 3	Sant Pere i les Estubes, 8	121	A, 3
Sant Antoni, 59	9	A, 1	Sant Pere i les Estubes, 8-12	115	A, 3
Sant Antoni, 7	177	A, 3	Sant Pere, 43	805	L-3
Sant Antoni, 9	156	A, 3	Santa Anna	123	A, 3
Sant Auguri, 1-3-5-7-9	731	H, 20	Santa Anna, 1, 1a i 1b	155	A, 3
Sant Auguri, 21	719	H, 20	Santa Anna, 11	106	A, 3
Sant Domènec, 21	231	A, 4	Santa Anna, 13	98	A, 3
Sant Domènec, 8-10	230	A, 4	Santa Anna, 3-5	129	A, 3
Sant Francesc, 10	278	A, 7	Santa Anna, 7-9	830	A, 3
Sant Francesc, 17	288	B, F, 7	Santa Anna, 8	134	A, 3
Sant Francesc, 18	285	B, 7	Santa Clara, 2	282	A, B
Sant Francesc, 3	277	A, F, 7	Santa Tecla	33	A, 1
Sant Fructuós, 2d	649	F	Santa Tecla, 2	30	A, 1
Sant Joan	109	A, 4	Santa Tecla, 3-5	35	A, 1
Sant Joan, 11	102	A, 4	Santes Creus, 5-7-9	32	A, 1
Sant Joan, 14	70	A, 2, 5	Santiago Rusiñol	97	A, 4
Sant Joan, 9	103	A, 4	Santiago Rusiñol, 2	96	A, 4
Sant Josep, 1	373	B, C, 14	Santiago Rusiñol, 2a	77	A, 4
Sant Josep, 10	502	C, 14	Santiago Rusiñol, 5-7	110	A, 4
Sant Josep, 2	375	B, C, 14	Santiyan, 2	374	B
Sant Llorenç	42	A, 1	Saragossa, 1	756	I
Sant Llorenç, 1	21	A, 1	Saragossa, 2-6	754	I
Sant Llorenç, 10-12	45	A, 1	Sedassos	209	A, 4
Sant Llorenç, 19-21	34	A, 1	Sedassos, 16-20	216	A, 4
Sant Llorenç, 20-22	27	A, 1	Sedassos, 22	217	A, 4
Sant Llorenç, 24	21	A, 1	Sedassos, 24	218	A, 4
Sant Llorenç, 35	29	A, 1	Sedassos, 26-34	210	A, 4
Sant Llorenç, 7	46	A, 1	Set Lledoners, 1a-1b	816	L-2
Sant Magí	478	C, 14	Set Lledoners, 2	811	L-2
Sant Magí, 10	360	B, C, 14	Sevilla, 1	466	C, D, 11
Sant Magí, 14	480	C, 14	Sevilla, 12-14	475	C, D, 16
Sant Magí, 16	481	C, 14	Sevilla, 3	471	C, D, 11
Sant Magí, 2-4	351	B, C, 9	Smith	622	D, 17
Sant Magí, 3	470	C, 9, 14,	Smith, 13	508	C, 14
		15	Smith, 15-17	507	C, 14
Sant Magí, 5	352	B, C, 9	Smith, 16	513	C, 14
Sant Miquel, 16-16b	494	C, 14	Smith, 24	515	C, 15
Sant Miquel, 18 bis	501	C, 15	Smith, 26	518	C, 15
Sant Miquel, 18a	500	C, 14	Smith, 30	517	C, 15
Sant Miquel, 2	124	A, 4	Smith, 33	509	C, 14
Sant Miquel, 20-26	505	C, 15	Smith, 35	510	C, 14
Sant Miquel, 23	489	C, 14	Smith, 39-41	512	C, 15

<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Plànols</i>
Smith, 44	623	D, L-3, 17	Trinquet Vell, 25	229	A, 3
Smith, 48	624	D, L-3	Trinquet Vell, 4-6	213	A, 4
Smith, 51-57	511	C, 15	Trinquet Vell, 8-10	220	A, 4
Smith, 59b	516	C, D, 16	Unió	324	B, C, 9
Smith, 61	520	C, D, 16	Unió, 1	298	B, F, 7
Smith, 67	616	D, 16	Unió, 11	317	B, 7
Smith, 71-69	618	D, 16	Unió, 12	319	B, C, 7
Smith, 73	620	D, 17	Unió, 14	322	B, C, 7
Sol, 7	761	I	Unió, 15	318	B, C, 7
Sol, 9-11	759	I	Unió, 16	326	B, C, 9
Soler	431	C, 10	Unió, 19	327	B, C, 9
Soler, 10-12	419	C, 10	Unió, 2	304	B, 7
Soler, 14	434	C, 10	Unió, 24	334	B, C, 9
Soler, 16	442	C, 10	Unió, 27	336	B, C, 9
Soler, 3	416	C, 10	Unió, 3	300	B, F, 7
Soler, 9-13	439	C, 10	Unió, 34	345	B, C, 9
Talavera	84	A, 3	Unió, 37-39	420	B, C, 9
Talavera, 1	130	A, 3	Unió, 43	432	B, C, 9
Talavera, 11-13	99	A, 3	Unió, 5	321	B, F, 7
Talavera, 4	98	A, 3	Unió, 52	347	B, C, 9
Talavera, 6	61	A, 3	Unió, 6	310	B, C, 7
Taquégraf Martí, 11	660	F	Unió, 9	379	B, C, 7
Toro	309	B	Vapor	496, 499	C, D, 16
Torres Jordi, 10-12-14	803	L-3	Vapor, 10	531	C
Torres Jordi, 10-12-14-16-18-20	820	L-3	Vapor, 4-6	511	C, 15
Torres Jordi, 18	804	L-3	Vapor, 7b	516	C, D, 16
Torres Jordi, 5	623	D, L-3, 17	Ventallols	117	A, 3
Torres Jordi, 7	627	D	Ventallols, 10	116	A, 3
Torres Jordi, 8	801	L-3	Verge de la Misericòrdia, 1	480	C, 14
Torres Jordi, 9	626	D, L-3	Verge de la Misericòrdia, 12	507	C, 14
Torroja	8	A, I, 1	Verge de la Misericòrdia, 3	487	C, 14
Torroja, 1	11	A, 2	Verge de la Misericòrdia, 5b	494	C, 14
Torroja, 26	1	A, 1	Vidal i Barraquer	706	G
Trinquet Nou	243	A, 3	Vidal i Barraquer, 40-42	615	D, 17
Trinquet Nou, 13	245	A, 4	Vidre	71	A, 4
Trinquet Nou, 19	246	A, 3	Vidre, 1	87	A, 4
Trinquet Nou, 23-25	258	A, 3	Vidre, 13	92	A, 4
Trinquet Nou, 27-29	247	A, 3	Vidre, 1a	86	A, 4
Trinquet Vell	225	A, 3	Vidre, 1b	88	A, 4
Trinquet Vell, 12	221	A, 4	Vidre, 3	89	A, 4
Trinquet Vell, 14	222	A, 3	Vidre, 5	90	A, 4
Trinquet Vell, 16-18	224	A, 3	Vidre, 7	91	A, 4
Trinquet Vell, 2	219	A, 4	Vila-roma	176	A, 3
			Vila-roma, 11	158	A, 3
			Vila-roma, 4-6	173	A, 3

7.2. ORDENACIÓ NUMÈRICA

<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
1 Pg. de Torroja, 26	A, 1
2 C. del Portal del Carro, 13	A, 1
3 C. de Sant Pau, 4	A, 2
4 C. del Portal del Carro	A, 1
5 C. del Puig d'en Pallars, 8	A, 1
6 C. del Puig d'en Pallars, 6 / C. del Portal del Carro, 7	A, 1
7 C. de l'Escorxador, 2-6 / C. del Puig d'en Pallars, 1-5 / C. dels Descalços, 2	A, 1
8 Pg. de Sant Antoni / Pg. de Torroja	A, I, 1
9 C. de l'Escorxador, 19 / Pg. de Sant Antoni, 59	A, 1
10 C. del Puig d'en Sitges, 17	A, 1
11 Pg. de Torroja, 1	A, 2
12 C. del Puig d'en Sitges, 8-12 / C. del Llorer, 15	A, 1
13 C. de les Coques	A, 1
14 C. de Sant Pau	A, 2
15 C. de l'Arc de Sant Llorenç, 6	A, 1
16 C. del Llorer, 9-11	A, 1
17 C. de l'Arc de Sant Llorenç	A, 1
18 Pla de la Seu, 1 / C. de Sant Pau, 1-3-5-7	A, 2
19 Pla de la Seu, 1	A, 1
20 C. del Puig d'en Sitges	A, 1
21 C. de Sant Llorenç, 24 / C. de l'Arc de Sant Llorenç, 9 / Pl. de Sant Llorenç, 1	A, 1
22 C. de les Coques, 11 / C. de l'Arc de Sant Llorenç, 1	A, 1
23 Pla de la Seu, 1	A, 2
24 Pla de Palau, 2-4	A, 2
25 Pla de la Seu, 1 / Pla de Palau, 1-3	A, 2
26 C. de les Coques, 7-9	A, 1
27 C. de Sant Llorenç, 20-22	A, 1
28 C. dels Descalços, 11-15 / Pl. de Sant Antoni, 2a	A, 1
29 C. de Sant Llorenç, 35	A, 1
30 C. de les Coques, 3 / Cró. de Santa Tecla, 2	A, 1
31 Pla de Palau	A, 2
32 C. de Santes Creus, 5-7-9 / C. de la Mare de Déu de la Mercè, 8-16	A, 1
33 Cró. de Santa Tecla	A, 1
34 C. de Sant Llorenç, 19-21	A, 1
35 Cró. de Santa Tecla, 3-5	A, 1
36 C. de la Mare de Déu de la Mercè, 4	A, 1
37 C. de la Mare de Déu de la Mercè, 7-9-11	A, 1
38 C. d'en Granada, 11 / C. de la Mare de Déu de la Mercè, 21 / Pg. de Sant Antoni, 39	A, 1
39 C. de la Mare de Déu de la Mercè	A, 1
40 C. d'en Granada, 16	A, 1
41 Pla de la Seu, 1	A, 2

*Fitxa Adreça actual**Plànols*

42 C. de Sant Llorenç	A, 1
43 C. de les Coques, 1 / C. Nou del Patriarca, 2	A, 1
44 Pl. de l'Oli, 6	A, 1
45 C. de Sant Llorenç, 10-12	A, 1
46 C. de Sant Llorenç, 7	A, 1
47 C. d'en Granada, 9 / Pg. de Sant Antoni, 37	A, 1
48 Pl. de l'Oli	A, 1
49 Pl. de les Pescateries Velles, 6-8	A, 1
50 C. d'en Granada, 7 / Pg. de Sant Antoni, 35	A, 1
51 C. de la Guitarra	A, 2
52 C. Nou del Patriarca	A, 1
53 C. de Misser Nogués, 9	A, 2
54 C. de Misser Nogués	A, 2
55 Pl. de les Pescateries Velles	A, 1
56 C. d'en Granada, 5 / Pg. de Sant Antoni, 33	A, 1
57 Pla de la Seu, 3-5	A, 2
58 Pla de la Seu	A, 2
59 Pl. de les Pescateries Velles, 1-9 / C. Nou del Patriarca, 5-7	A, 1
60 C. de les Escrivanies Velles, 6-8 / C. del Claustre, 1	A, 2
61 Pl. del Fòrum, 10 / C. d'en Talavera, 6	A, 3
62 C. d'en Granada, 3 / Pg. de Sant Antoni, 31	A, 1
63 C. de la Mare de Déu del Carme (enfrent del núm. 3)	A, 2
64 C. de les Escrivanies Velles, 2 / C. de Misser Nogués, 1-3	A, 2
65 C. de les Escrivanies Velles (enfrent del núm. 2) / C. de Misser Nogués (enfrent dels núm. 1-3)	A, 4
66 Pla de la Seu, 4-8	A, 2
67 C. del Pare Iglésias / C. Nou del Patriarca / C. de la Merceria	A, 1
68 Pl. de l'Arc de Sant Bernat	A, 3
69 Camp de Mart	A
70 Pl. de Sant Joan, 14	A, 2, 5
71 C. del Vidre (enfrent del núm. 10)	A-, 4
72 C. d'en Granada, 1 / Pg. de Sant Antoni, 29	A, 3
73 Pl. de l'Arc de Sant Bernat, 3 / Pl. d'en Rovellat, 10	A, 3
74 Pl. d'en Rovellat, 9 / C. de l'Arc de Sant Bernat, 5	A, 3
75 C. de Misser Nogués, 2-4	A, 4
76 C. de la Civaderia, 36 / C. de les Escrivanies Velles, 3-5	A, 4
77 Pl. de Santiago Rusiñol, 2a / C. de les Escrivanies Velles, 13	A, 4
78 C. de la Merceria, 2-4	A, 4
79 C. del Pare Iglésias (enfrent del núm. 2a)	A, 3

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
80	C. de la Merceria, 10 / C. del Pare Iglésias, 2a	A, 3	120	C. de la Portella, 1 / Pg. de Sant Antoni, 21	A, 3
81	C. de la Merceria, 12 / C. del Pare Iglésias, 1	A, 3	121	C. de la Merceria, 17 / C. de Sant Pere i les Estubes, 8	A, 3
82	C. de la Merceria, 16	A, 3	122	C. Major, 37-41	A, 4
83	C. de la Merceria, 21-22	A, 3	123	C. de Santa Anna	A, 3
84	C. d'en Talavera	A, 3	124	Ptge. de Sant Miquel, 2 / C. d'en Gai, 2	A, 4
85	Pl. del Fòrum	A, 3	125	C. de Misser Sitges, 8-10	A, 4
86	C. de la Civaderia, 2 / C. del Vidre, 1a	A, 4	126	Pl. de Dames i Vells	A, 4
87	C. de la Civaderia, 4 / C. del Vidre, 1	A, 4	127	C. Major, 36	A, 4
88	C. de la Civaderia, 6 / C. del Vidre, 1b	A, 4	128	C. dels Calderers	A, 3
89	C. de la Civaderia, 8 / C. del Vidre, 3	A, 4	129	C. de Santa Anna, 3-5	A, 3
90	C. de la Civaderia, 12 / C. del Vidre, 5	A, 4	130	C. d'en Talavera, 1 / Pl. dels Àngels, 15-23 / Pl. d'en Rovellat, 13	A, 3
91	C. de la Civaderia, 14 / C. del Vidre, 7	A, 4	131	C. de la Portella, 19 / Pg. de Sant Antoni, 19	A, 3
92	C. de la Civaderia, 20 / C. del Vidre, 13	A, 4	132	Bda. del Roser, 27 / C. de l'Arc d'en Toda, 4-6	A, 4
93	C. de la Civaderia, 22-24 / C. de les Escrivanies Vells, 1	A, 4	133	Pl. dels Àngels	A, 4
94	C. de la Civaderia, 26	A, 4	134	C. de Santa Anna, 8	A, 3
95	C. de la Civaderia, 32	A, 4	135	C. de la Portella, 8 / Pl. dels Àngels, 13 / Pl. d'en Rovellat, 2	A, 3
96	Pl. de Santiago Rusiñol, 2 / C. de la Civaderia, 38 / C. de les Escrivanies Vells, 9-11	A, 4	136	C. de la Portella, 17 / Pg. de Sant Antoni, 17	A, 3
97	Pl. de Santiago Rusiñol	A, 4	137	Arc d'en Toda	A, 4
98	C. de Santa Anna, 13 / C. de Talavera, 4	A, 3	138	C. de Misser Sitges	A, 4
99	C. de l'Arc de Sant Bernat, 1 / C. d'en Talavera, 11-13 / Pl. d'en Rovellat, 17	A, 3	139	C. de l'Abat, 2-6 / C. Major, 32-32b	A, 4
100	Pl. d'en Rovellat, 7 / Pg. de Sant Antoni, 27	A, 3	140	C. dels Calderers, 2-4 / C. de les Cuirateries, 8a	A, 3
101	C. de la Merceria	A, 3	141	C. de Sant Pere i les Estubes, 3-5	A, 3
102	C. del Notari Albinyana, 16 / Pl. de Sant Joan, 11	A, 4	142	Pl. dels Àngels (emplaçament indet.)	A, 3
103	C. del Notari Albinyana, 14 / Pl. de Sant Joan, 9	A, 4	143	C. de la Portella, 15 / Pg. de Sant Antoni, 15	A, 3
104	Pl. dels Natzarens	A, 4	144	Arc d'en Toda, 1	A, 4
105	C. Major, 44	A, 4	145	C. de l'Abat	A, 4
106	C. de Santa Anna, 11	A, 3	146	C. Major (emplaçament indet.)	A, 4
107	Pl. d'en Rovellat	A, 3	147	C. de les Cuirateries	A, 4
108	Pl. d'en Rovellat, 5 / Pg. de Sant Antoni, 25	A, 3	148	C. dels Calderers (emplaçament indet.)	A, 3
109	Pl. de Sant Joan	A, 4	149	C. de Sant Pere i les Estubes	A, 3
110	Pl. de Santiago Rusiñol, 5-7	A, 4	150	C. de la Portella, 13 / Pg. de Sant Antoni, 13	A, 3
111	C. Major (entre els núm. 43 i 46)	A, 4	151	C. de la Portella, 11 / Pg. de Sant Antoni, 11	A, 3
112	C. de la Merceria, 5	A, 3	152	C. d'en Compte (enfront dels núm. 9-15)	A, 4
113	C. de la Merceria, 11 / C. dels Calderers, 18	A, 3	153	C. d'en Mediona, 20	A, 4
114	C. de la Merceria, 15	A, 3	154	C. de les Cuirateries, 11-13 / C. de la Destral, 15	A, 3
115	C. de la Merceria, 19 / C. de Sant Pere i les Estubes, 8-12	A, 3	155	C. de Santa Anna, 1, 1a i 1b	A, 3
116	C. de la Merceria, 25 / C. d'en Ventallols, 10	A, 3	156	C. de la Portella, 7-9 / Pg. de Sant Antoni, 9	A, 3
117	C. d'en Ventallols (calçada enfront del núm. 19)	A, 3	157	C. de la Destral, 8-10 / C. de les Cuirateries, 9	A, 3
118	Pl. del Fòrum, 5	A, 3	158	C. d'en Vila-roma, 11 / C. de les Cuirateries, 21 / C. de Natzaret, 14	A, 3
119	Pl. d'en Rovellat, 3 / Pg. de Sant Antoni, 23	A, 3	159	Pl. dels Àngels, 2-4	A, 3

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
160	Pl. dels Àngels, 1	A, 3	209	Pl. dels Sedassos	A, 4
161	C. de la Portella	A, 3	210	Pl. dels Sedassos, 26-34	A, 4
162	Bda. del Roser	A, 5	211	C. dels Ferrers	A, 4
163	Pl. del Pallol, 4-6	A, 4	212	Bda. de la Misericòrdia, 14-16	A, 4
164	Pl. del Rei, 4 / C. de Natzaret, 3-5	A, 3	213	C. del Trinquet Vell, 4-6	A, 4
165	C. d'en Mediona, 3 / Pl. d'en Ripoll, 1	A, 4	214	C. de l'Enrajolat	A, 3
166	Via de l'Imperi Romà, 21	A, 5	215	Bda. de la Pescateria / C. de l'Enrajolat	A, 3
167	Pl. del Pallol, 2 / Bda. del Roser, 5-7	A, 4	216	Pl. dels Sedassos, 16-20 / C. dels Ferrers, 29-31	A, 4
168	C. del Compte, 12-14	A, 4	217	Pl. dels Sedassos, 22	A, 4
169	Pl. de Ripoll, 3	A, 4	218	Pl. dels Sedassos, 24 / C. dels Ferrers, 35	A, 4
170	C. d'en Riudecols	A, 4	219	C. del Trinquet Vell, 2	A, 4
171	C. d'en Riudecols, 1	A, 4	220	C. del Trinquet Vell, 8-10	A, 4
172	Pl. del Rei	A, 3	221	C. del Trinquet Vell, 12 / C. de l'Enrajolat, 9	A, 4
173	C. d'en Vila-roma, 4-6	A, 3	222	C. del Trinquet Vell, 14 / C. de l'Enrajolat, 11	A, 3
174	C. d'en Mediona (enfrent del núm. 8)	A, 4	223	C. de l'Enrajolat (enfrent dels núm. 13-17)	A, 3
175	C. d'en Riudecols / Pl. de Ripoll / C. dels Cavallers	A, 4	224	C. del Trinquet Vell, 16-18 / C. de l'Enrajolat, 13-17	A, 3
176	C. d'en Vila-roma	A, 3	225	Bda. de la Pescateria / C. del Trinquet Vell	A, 3
177	Pl. del Rei, 5 / Pg. de Sant Antoni, 7	A, 3	226	Bda. de la Pescateria, 23	A, 3
178	C. dels Cavallers, 3	A, 4	227	C. de les Salines, 4	A, F, 5
179	C. de la Nau, 12	A, 3	228	Bda. de la Misericòrdia	A, 4
180	C. dels Cavallers (emplaçament indet.)	A, 4	229	C. del Trinquet Vell, 25 / Bda. de la Pescateria, 14	A, 3
181	Via de l'Imperi Romà, 19b	A, 5	230	C. de Sant Domènec, 8-10	A, 4
182	Pl. del Pallol, 12 / C. d'en Compte, 2b	A, 4	231	C. de Sant Domènec, 21 / C. de la Palma, 6	A, 4
183	C. dels Cavallers, 15 / C. d'en Mediona, 2-4	A, 4	232	Bda. de la Pescateria, 19	A, 3
184	C. de Natzaret	A, 3	233	C. de les Salines	A, 5
185	C. dels Cavallers (enfrent dels núm. 1-3b i 15-23)	A, 4	234	Pl. de la Font, 26 / Cró. de la Palma, 11-13	A, 4
186	Pl. del Pallol	A, 4	235	Pl. de la Font (al costat del núm. 2)	A, 4
187	Pl. del Pallol, 1-3 / C. dels Ferrers, 2a	A, 4	236	Via Augusta, 6-12	A, I, 3
188	C. de la Nau	A, 3	237	Bda. de la Pescateria, 7-15	A, 3
189	C. dels Cavallers, 6	A, 4	238	Pl. de la Font (àrea central)	A, 4
190	C. dels Cavallers, 2 / C. Major, 4-6	A, 4	239	Pl. de la Font (emplaçament indet.)	A, 4
191	Pg. de Sant Antoni, 5	A, 3	240	Via Augusta, 2	A, 3
192	C. de les Salines, 1	A, 5	241	Via de l'Imperi Romà, 11 / C. Rera Sant Domènec, 13c	A, F, 5
193	C. dels Cavallers, 14-16 / C. dels Ferrers, 6	A, 4	242	Pl. de la Font, 1	A, 4
194	C. dels Cavallers, 14-16 / C. dels Ferrers, 6	A, 4	243	C. del Trinquet Nou / C. de Sant Oleguer / Bda. de la Pescateria / C. de Cós del Bou	A, 3
195	C. dels Cavallers, 12	A, 4	244	Pl. de la Font (àrea del c. del Portalet)	A, 4
196	C. dels Cavallers, 10 / C. dels Ferrers, 10-12	A, 4	245	C. del Trinquet Nou, 13	A, 4
197	C. dels Cavallers, 4 / C. dels Ferrers, 18	A, 4	246	C. del Trinquet Nou, 19	A, 3
198	C. Major (davant dels núm. 2-4-6)	A, 4	247	C. del Trinquet Nou, 27-29 / C. de Sant Oleguer, 1a	A, 3
199	Pl. del Pallol, 5 / C. dels Ferrers, 2	A, 4	248	Bda. de la Pescateria, 5	A, 3
200	C. dels Ferrers, 8	A, 4	249	Pl. de la Font, 3-5	A, 4
201	C. dels Ferrers, 20	A, 4	250	Pl. de la Font, 7-9-11	A, 4
202	C. dels Ferrers, 22 / C. Major, 2	A, 4			
203	C. de l'Enrajolat, 4 / C. de la Nau, 3	A, 3			
204	Pl. del Rei, 2	A, 3			
205	C. de l'Enrajolat, 16 / C. de la Nau, 15	A, 3			
206	C. de la Nau, 19 / C. de l'Enrajolat, 20	A, 3			
207	C. dels Ferrers, 5 / C. de les Escales de l'Arboç, 14	A, 4			
208	C. dels Ferrers, 23	A, 4			

<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
251 Pl. de la Font, 13-15	A, 4	296 Rambla Nova (coca central entre el c. de la Unió i el c. d'Adrià)	B, 6
252 Pl. de la Font, 17-19	A, 4	297 Rambla Nova (coca central entre el c. de Sant Agustí i el Balcó del Mediterrani)	B, 6
253 Pl. de la Font, 29	A, 4	298 Rambla Nova, 62 / C. de la Unió, 1	B, F, 7
254 Pl. de la Font, 31	A, 4	299 Rambla Nova, 52 / C. de Méndez Núñez, 2	B, 6
255 Pl. de la Font, 35	A, 4	300 C. de la Unió, 3	B, F, 7
256 Pl. de la Font, 39	A, 4	301 Rambla Nova, 50	B, 6
257 Pl. de la Font, 45	A, 4	302 C. d'Adrià (enfrent dels núm. 1-3)	B, 6
258 C. del Trinquet Nou, 23-25	A, 3	303 Rambla Nova, 56	B, 7
259 C. Rera Sant Domènec, 17	A, F, 5	304 C. de la Unió, 2	B, 7
260 C. del Portalet, 3	A, 4	305 Rambla Nova, 48	B, 6
261 C. de Sant Oleguer, 1	A, 3	306 Rambla Nova, 36 / C. d'Adrià, 2 / C. d'Armanyà, 15	B, C, 6
262 Rambla Vella, 1 / C. de Sant Oleguer, 2 / Pg. de Sant Antoni, 1-3 / Bda. de la Pescateria, 1-5	A, 3	307 Rambla Nova, 30	B, 6
263 Rambla Vella, 51	A, 5	308 Rambla Nova, 8	B
264 Rambla Vella, 29	A, 4	309 Escales de la baixada de Toro	B
265 Rambla Vella, 23-25	A, 4	310 C. de la Unió, 6	B, C, 7
266 Rambla Vella, 9-13	A, 4	311 C. de Méndez Núñez, 4-6-8-10	B, 6
267 Rambla Vella (calçada)	A, 6	312 Rambla Nova, 46 / C. d'Armanyà, 11	B, 6
268 Rambla Vella, 14-16	A, 6	313 Rambla Nova, 26-28	B, 6
269 Rambla Vella, 22-24	A, 7	314 Rambla Nova, 14-20 / C. de Roger de Llúria, 2	B
270 Rambla Vella, 10 / C. de Joan Maragall, 1	A, 6	315 C. de Roger de Llúria (emplaçament indet.)	B
271 Rambla Vella, 6 / C. de Girona, 1	A	316 C. d'Armanyà, 19	B, C, 6
272 C. del Comte de Rius, 3	A, 6	317 C. de la Unió, 11	B, 7
273 C. del Comte de Rius, 2-8 / Rambla Vella, 18	A, 6	318 C. de la Unió, 15	B, C, 7
274 Rambla Vella, 4 / C. de Girona, 2-4	A	319 C. de la Unió, 12	B, C, 7
275 Pg. de les Palmeres	A	320 C. d'Armanyà, 3	B, C, 7
276 Pl. de Jacint Verdaguer, 3 / C. de Girona, 3 / C. de Joan Maragall, 4	A, 6	321 C. de la Unió, 5	B, F, 7
277 C. de Sant Francesc, 3	A, F, 7	322 C. de la Unió, 14 / C. d'Armanyà, 1	B, C, 7
278 C. de Sant Francesc, 10	A, 7	323 C. de Méndez Núñez, 11 / C. d'Armanyà, 5 (emplaçament aprox.)	B, 6
279 C. de Sant Agustí, 9	A, 6	324 C. de la Unió (emplaçament indet.)	B, C, 9
280 C. de Sant Agustí, 11	A, 6	325 C. d'Armanyà (enfrent dels núm. 7-11)	B, 9
281 C. del Comte de Rius, 14	A, 6	326 C. de la Unió, 16 / C. d'Armanyà, 2	B, C, 9
282 Pg. de les Palmeres s/n / C. de Santa Clara, 2	A, B	327 C. del Governador González, 2-4 / C. de la Unió, 19	B, C, 9
283 C. de Sant Agustí	A, B, 6	328 C. de Méndez Núñez, 13-15 / C. d'Armanyà, 8	B, C, 9
284 C. de Sant Agustí, 17	B, 6	329 C. d'Armanyà, 20	B
285 C. d'August, 30 / C. de Sant Francesc, 18	B, 7	330 C. de Méndez Núñez, 14 / C. d'Armanyà, 10-14 / C. d'Adrià, 5b	B, 9
286 C. del Comte de Rius, 17 / C. d'August, 26	B, 6	331 C. de Méndez Núñez (emplaçament indet.)	B, 6
287 C. de Girona, 6-10 / Rambla Nova, 23	A, B	332 Bda. de Toro, 11-13	B
288 C. d'August, 32 / C. de Sant Francesc, 17	B, F, 7	333 C. de Roger de Llúria, 9 -17	B
289 C. d'August, 14	B, 6	334 C. de la Unió, 24	B, C, 9
290 Rambla Nova, 11-13-15-17-19	B	335 C. d'Armanyà, 18 / C. d'Adrià, 4	B
291 Rambla Nova, 37	B, 6	336 C. de la Unió, 27 / C. de Reding, 1	B, C, 9
292 Rambla Nova, 35	B, 6	337 C. de Méndez Núñez, 23 / C. de Ponç d'Icart, 13-15	B, C, 9
293 Rambla Nova, 31	B, 6		
294 Rambla Nova (coca central entre el c. de Cañellas i el c. de la Unió)	B, F, 7		
295 Rambla Nova (emplaçament indet.)	B, 7		

<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
338 C. de Méndez Núñez, 16 / C. de Ponç d'Icart, 17	B, 9	378 C. del Governador González, 17 / Rambla Nova, 78	B, C, 7
339 C. de Roger de Llúria, 19-21 / C. de Ponç d'Icart, 37-37b	B	379 C. de la Unió, 9	B, C, 7
340 C. de Ponç d'Icart, 31-33 / C. d'Adrià, 6	B	380 C. del Colom, 1bis / Av. de Ramón y Cajal, 4	C, D, F, 8
341 C. de Ponç d'Icart, 41	B	381 C. de Cristòfor Colom, 4-6	C, F, 8
342 Antiga pedrera del Port	B, 9	382 Ptge. de Cobos, 4	C, 8
343 C. de Ponç d'Icart cantonada amb el c. de Roger de Llúria	B	383 C. del Governador González, 19-21-23	C, F, 7
344 C. de Ponç d'Icart, 6	B, C, 9	384 C. de Cristòfor Colom (enfrent del núm. 14)	C, 8
345 C. de la Unió, 34	B, C, 9	385 C. de Cristòfor Colom, 14	C, 8
346 C. de Martí d'Ardenya, 5 / C. de l'Arquitecte Rovira, 1	B, C, 9	386 C. del Governador González, 37	C, 8
347 C. de la Unió, 52	B, C, 9	387 C. del Governador González, 27 o 28	C, 8
348 Pl. del General Prim, 2 / C. de la Pau del Protectorat, 3	B, C, 9	388 C. del Governador González, 7	C, 7
349 Pl. del General Prim	B, C, 9	389 C. del Governador González, 13 / C. de Fortuny, 10	B, C, 7
350 C. del General Contreras, 8	B	390 C. del Governador González (emplaçament indet.)	B, C, 9
351 Pl. del Gen. Prim, 4-5 / C. d'Apodaca, 1-3/C. de Sant Magí, 2-4	B, C, 9	391 C. de Fortuny (emplaçament indet.)	C, 10
352 Pl. del General Prim, 6 / C. dels Caputxins, 1 / C. de Sant Magí, 5	B, C, 9	392 Pl. de Corsini (enfrent dels núm. 5-7)	C, 10
353 C. d'Apodaca, 6	B, C, 9	393 C. del Governador González (tram entre el c. de Cristòfor Colom i la pl. de Corsini)	C, 10
354 C. d'Orosi, 11	B	394 C. del Governador González, 12 / C. de Fortuny, 12a	C, 9
355 C. d'Apodaca	B, C, 9	395 C. del Governador González, 26	C, 10
356 C. d'Apodaca, 16	B, C, 9	396 C. del Governador González, 14 / C. de Fortuny, 19	C, 10
357 C. d'Apodaca, 22 / C. d'Orosi, 3 / C. de la Pau del Protectorat, 13	B, 9	397 C. del Governador González, 10	C, 9
358 C. de Rebolledo, 2-4 / C. de Cartagena, 3-5	B, C, 14	398 Av. de Ramón y Cajal, 24-26	C, D, 11
359 C. d'Apodaca, 7 / C. de Cartagena, 1	B, C, 9	399 Pl. de Corsini	C, 10
360 C. de Sant Magí, 10 / C. de Rebolledo, 1-3	B, C, 14	400 Pl. de Corsini, 9 / C. de Cristòfor Colom, 14 b / C. del Governador González, 30 / C. de Reding, 25b	C, 10
361 Pl. de la Pedrera	B	401 C. de Fortuny, 12-14	C, 9
362 C. d'Apodaca, 26 (numeració antiga)	B, 14	402 Pl. de Corsini, 4	C, 10
363 C. d'Apodaca, 9/ C. de Cartagena, 2	B, C, 14	403 C. de Cristòfor Colom, 11 / C. de Reding, 35	C, D, 11
364 C. d'Apodaca, 28	B, 14	404 C. de Reding, 21-23	C, 10
365 C. de la Pau del Protectorat, 17	B	405 C. de Reding (aproximadament, 17-21)	C, 10
366 C. de Barcelona, 9	B	406 C. de Reding, 15	C, 10
367 C. de Barcelona, 11 / C. del General Contreras, 31	B	407 C. de Reding (tram entre el c. del Colom i la pl. de Corsini)	C, 10
368 C. de la Pau del Protectorat, 17A / C. de Barcelona, 5	B	408 C. de Cristòfor Colom	C, D, 11
369 C. de Sant Miquel, 5	B, C, 14	409 C. de Reding, 38	C, 11
370 C. de Sant Miquel, 9 / C. de Rebolledo, 10	B, C, 14	410 C. de Reding, 2-4	C, 9
371 C. Nou de Sant Pau, 1bis	B, C, 14	411 C. de Reding, 26-28-30	C, 10
372 C. d'Apodaca, 34	B	412 C. de Cristòfor Colom (enfrent del núm. 15 bis)	C, D, 11
373 C. de Sant Josep, 1 / C. Nou de Sant Pau, 1c	B, C, 14	413 C. de Reding, 12-16 / C. de Fortuny, 23	C, 10
374 C. d'Apodaca, 36 / C. de Santiyán, 2	B	414 C. de Fortuny, 25	C, 10
375 C. Nou de S. Pau, 3-7 / C. de Rebolledo, 14-16 / C. de S. Josep, 2	B, C, 14	415 C. de Lleida, 9-11-13	C, 10
376 C. Reial, 6 / C. de Rebolledo, 20	B, C, 14	416 C. d'en Soler, 3	C, 10
377 Pl. dels Carros	B, 14		

<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
417 C. de Lleida (enfrent del núm. 6)	C, 10	457 C. del Gasòmetre, 18	C, 10
418 C. de Lleida, 6	C, 10	458 C. del Gasòmetre, 34	C, 10
419 C. d'en Soler, 10-12 / C. del Cardenal Cervantes, 23bis	C, 10	459 Pl. del General Prim, 7	C, 9
420 C. de la Unió, 37-39 / C. del Cardenal Cervantes, 1-3	B, C, 9	460 C. del Gasòmetre, 36	C, 10
421 C. del Cardenal Cervantes, 11	C, 10	461 C. del Gasòmetre, 38-40	C, 10
422 C. del Cardenal Cervantes, 17	C, 10	462 C. de Mallorca (enfrent del núm. 16)	C, D, 11
423 C. del Cardenal Cervantes, 23	C, 10	463 C. de Mallorca, 2-4 / Pl. de Ponent, 11	C, D, 11
424 C. de Lleida, 15	C, 10	464 C. del Gasòmetre, 42	C, 11
425 C. del Cardenal Cervantes, 25-27-29	C, 10	465 C. dels Caputxins, 5	C, 10
426 Av. de Prat de la Riba, 9	C, D, 11	466 C. de Sevilla, 1 / Pl. de Ponent, 13	C, D, 11
427 C. del Cardenal Cervantes, 33 / C. de Lleida, 8	C, 10	467 C. dels Caputxins, 7-9-11	C, 10
428 C. del Cardenal Cervantes, 35 / C. de Lleida, 17	C, 10	468 C. dels Caputxins (enfrent dels núm. 1-3)	C, 9
429 C. del Cardenal Cervantes (emplaçament indet.)	C, 10	469 C. del Gasòmetre, 32	C, 10
430 C. de Fortuny, 29 / C. del Cardenal Cervantes, 12a	C, 10	470 C. de Sant Magí, 3	C, 9, 14, 15
431 C. d'en Soler (emplaçament indet.)	C, 10	471 C. de Mallorca, 12-8 / C. de Sevilla, 3	C, D, 11
432 C. de Fortuny, 28 / C. de la Unió, 43	B, C, 9	472 Ptge. dels Forns, 34	C, 10
433 C. del Cardenal Cervantes, 22-24	C, 11	473 Ptge. dels Forns, 32	C
434 C. del Cardenal Cervantes, 16A / C. d'en Soler, 14	C, 10	474 C. dels Caputxins (enfrent dels núm. 13-15)	C, 15
435 C. de Lleida, 19 / C. del Cardenal Cervantes, 16	C, 10	475 C. de Sevilla, 12-14 / Ptge. dels Forns, 2-8	C, D, 16
436 Av. de Prat de la Riba, 1 / C. de Cristòfor Colom, 33	C, D, 11	476 C. dels Caputxins, 23	C, D, 11
437 Av. de Prat de la Riba (tram entre la pl. de Ponent i l'av. de Ramón y Cajal)	C, D, 11	477 Ptge. dels Forns (enfrent del núm. 4)	C, 16
438 Av. de Prat de la Riba, 10-14	C, D, 11	478 C. de Sant Magí (emplaçament indet.)	C, 14
439 C. de Lleida, 10-18 / C. del Cardenal Cervantes, 16B / C. d'en Soler, 9-13	C, 10	479 C. dels Caputxins, 33-35-37 / Ptge. dels Forns, 3-9	C, D, 16
440 C. de Fortuny, 30	C, 9	480 C. de Cartagena, 15 / C. de Sant Magí, 14 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 1	C, 14
441 C. de Lleida, 23-25	C, 11	481 C. de Sant Magí, 16 / C. Nou de Santa Tecla, 2 / C. de Cartagena, 17-19	C, 14
442 C. del Gasòmetre, 29 / C. d'en Soler, 16	C, 10	482 C. del Dr. Zamenhoff, 1-1a / C. dels Caputxins, 18a-18b	C, 15
443 C. del Gasòmetre (enfrent del núm. 15)	C, 10	483 C. Nou de Santa Tecla, 1 / C. de Cartagena, 21-23	C, 14
444 C. del Gasòmetre, 2-4	B, C, 9	484 C. del Dr. Zamenhoff, 2a-2b	C, 15
445 C. de Lleida (emplaçament indet.)	C, 10	485 C. dels Caputxins (enfrent del núm. 24)	C, 16
446 Av. de Prat de la Riba, 6	C, D, 11	486 C. dels Caputxins, 18 bis-22	C, 15
447 C. de Lleida, 27	C, 11	487 C. de Cartagena, 12 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 3	C, 14
448 Pl. de Ponent (emplaçament indet.)	C, D, 11	488 C. dels Caputxins, 24	C, 16
449 Pl. de Ponent, 1 / C. de Lleida, 29b	C, 11	489 C. de Sant Miquel, 23 / C. Nou de Santa Tecla, 4-8 / C. de Cartagena, 12b	C, 14
450 C. del Gasòmetre, 41-45 / C. de Lleida, 20-22	C, 10	490 C. del Dr. Zamenhoff, 5	C, 15
451 C. del Gasòmetre (àrea indeterminada)	C, 10	491 C. de Sant Miquel, 23-25-27-29 (emplaçament aprox)	C, 14
452 C. del Gasòmetre, 8	C, 9	492 C. del Dr. Zamenhoff, 11	C, D, 16
453 C. del Gasòmetre, 12-14	C, 10	493 C. del Dr. Zamenhoff, 2	C, 15
454 Pl. de Ponent, 7-9 / Av. de Prat de la Riba, 2		494 C. de Sant Miquel, 16-16b / C. Nou de Santa Tecla, 10 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 5b	C, 14
455 C. de Mallorca, 5-9	C, D, 11		
456 C. del Gasòmetre, 20-26	C, 10		

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
495	C. de Castaños (escales)	C, 15	530	C. del Mar, 23-27 / C. del Lleó, 42	C
496	C. del Vapor	C, D, 16	531	C. del Mar, 30 / C. del Vapor, 10 / C. del Lleó, 48	C
497	C. de Sant Miquel, 33	C, 15	532	Av. de Roma, 2 / Pl. de la Imperial Tàrraco, 5 / C. de Pere Martell, 1	D, L-1
498	C. de Sant Miquel, 35-37	C, 15	533	C. d'Higini Anglès, 3	D
499	C. del Vapor	C, D, 16	534	Av. de Ramón y Cajal	D, 11
500	C. Nou de Santa Tecla, 7 / C. de Sant Miquel, 18a	C, 14	535	C. de Reding (tram entre l'av. de Ramón y Cajal i el c. de Cristòfor Colom)	C, D, 11
501	C. de Sant Miquel, 18 bis / C. de Castellarnau, 2	C, 15	536	Av. de Prat de la Ribera, 20 / Av. de Ramón y Cajal, 27-29	D, 12
502	C. de Sant Josep, 10 / C. Nou de Sant Oleguer, 9	C, 14	537	C. de Pere Martell, 10	D, 12
503	C. de Castaños, 1	C, 15	538	C. de Pere Martell, 12	D, 12
504	Ptge. de Ferrer i Duran	C, D, 16	539	Av. de Ramón y Cajal, 31-33	D, 12
505	C. de Sant Miquel, 20-26 / C. de Castaños, 2 / C. de Castellarnau, 1	C, 15	540	C. de Pere Martell, 11-13	D, 12
506	C. Nou de Santa Tecla, 11	C, 14	541	Av. de Ramón y Cajal, 35	D, 12
507	C. de Smith, 15-17 / C. de la Verge de la Misericòrdia, 12 / C. Nou de Sant Oleguer, 12	C, 14	542	C. de Pere Martell, 15	D, 12
508	C. de Smith, 13 / C. Nou de Sant Oleguer, 10	C, 14	543	Av. de Ramón y Cajal, 37	D, 12
509	C. Nou de Santa Tecla, 13 / C. de Smith, 33	C, 14	544	C. de Pere Martell, 17	D, 12
510	C. de Castellarnau, 8 / C. de Smit, 35	C, 14	545	C. de Pere Martell, 20	D, 12
511	C. de Smith, 51-57 / C. del Vapor, 4-6	C, 15	546	Av. de Ramón y Cajal, 39	D, 12
512	C. de Smith, 39-41 / C. de Castaños, 4	C, 15	547	C. de l'Alguer, 11-13	D, 11
513	C. de Smith, 16	C, 14	548	C. de Pere Martell, 19	D, 12
514	C. de Felip Pedrell (tram entre el c. de Jaume I i el c. del Vapor)	C, D, 16	549	Av. de Ramón y Cajal / Av. de Roma	D, F, E, 12
515	C. de Smith, 24	C, 15	550	C. de Jaume I, 2a / Av. de Ramón y Cajal, 46 / C. de l'Alguer, 10b	D, 12
516	C. de Smith, 59b / Ptge. de Ferrer i Duran, 1-3 / C. B, UA 15 / C. del Vapor, 7b	C, D, 16	551	C. de l'Alguer, 9	D, 11
517	C. Reial, 27-31 / C. de Smith, 30 / Pl. dels Infants, 2 / C. de Castaños, 11-13	C, 15	552	C. de Jaume I (cruïlla de l'av. de Ramón y Cajal)	D, 12
518	C. Reial, 23 / C. de Smith, 26	C, 15	553	C. de Jaume I, 1 / Av. de Ramón y Cajal, 48	D, 12
519	C. Reial, 10 / C. de Rebolledo, 23 / C. del Lleó, 5	C, 14	554	C. de l'Alguer, 5	D, 11
520	C. de Smith, 61 / Ptge. de Ferrer i Duran, 2	C, D, 16	555	C. de Pere Martell / Av. de Ramón y Cajal	D, 12
521	C. del Lleó, 21 / C. Reial, 26	C, 15	556	C. de Jaume I, 5 / Av. de Ramón y Cajal, 54	D, 12
522	C. del Lleó, 16 / C. de la Misericòrdia, 22-24	C	557	C. de l'Alguer, 4	D, 12
523	C. Reial, 30 / C. del Lleó, 27 / C. de Castellarnau, 15	C, 15	558	C. de l'Alguer, 3	D, 11
524	C. Reial, 30b / C. del Lleó, 27b	C, 15	559	C. de Jaume I, 7	D, 12
525	C. Reial, 32 / C. de Castaños, 12 / C. del Lleó, 27b	C, 15	560	C. de Pere Martell, 28	D, 12
526	C. Reial, 34-36 / C. de Castaños, 15 / C. del Lleó, 29	C	561	Av. de Ramón y Cajal, 55	D, 13
527	C. del Lleó, 31-35 / C. Reial, 38-40	C	562	C. de Pere Martell, 25-27 / Av. de Ramón y Cajal, 56a	D, 12
528	C. del Mar, 16-17 / C. del Lleó, 28-32 / C. de Castellarnau, 17	C	563	C. de l'Alguer (enfrent del núm. 1)	D, 11
529	C. Reial, 48-50-52-54-56 (emplaçament aprox.)	C, D, L-3	564	C. de Jaume I, 9-11	D, 12
			565	C. de Pere Martell, 28a-32 / C. de Mallorca, 25-31	D, 12
			566	Av. de Ramón y Cajal, 68	D, 13
			567	C. de Mallorca, 20 / C. de Jaume I, 13A	D, 12
			568	C. de Pere Martell, 34 / C. de Mallorca, 22-24 / C. de Jaume I, 13b-13c	D, 12
			569	C. d'Eivissa, 3-3b / C. de Jaume I, 14a / C. de Mallorca, 18	D, 12, 17

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
570	C. de Pere Martell, 36 / C. de Jaume I, 15	D, 12	604	C. de Francesc Bastos (tram entre el c. d'Eivissa i el c. de Manuel de Falla)	D, 18
571	Av. de Ramón y Cajal, 74 / C. de Frederic Mompou, 2-4-6	D, E, 13	605	C. de Manuel de Falla (tram entre l'av. del Cardenal Vidal i Barraquer i el c. de Pere Martell)	D, 17
572	C. de Pere Martell, 35	D, 17	606	C. de Jaume I, 38	C, D, 16
573	C. de Pere Martell, 38 / C. de Jaume I, 17	D, 17	607	C. de Jaume I, 41	D, 16
574	C. de Jaume I, 14 / C. d'Eivissa, 5	D, 16	608	C. de Jaume I, 43 / C. de Felip Pedrell, 1	D, 16
575	C. de Frederic Mompou, 8	D, 18	609	C. de Pere Martell, 48-50 / C. de Felip Pedrell, 3-5	D, 16
576	C. de Francesc Bastos, 13 / C. de Robert Gerhard, 1	D, 18	610	C. de Manuel de Falla, 8	D, 17
577	C. de Pere Martell, 40 / C. d'Eivissa, 11-13	D, 17	611	C. de Felip Pedrell (tram entre el c. de Pere Martell i el c. de Jaume I)	D, 16
578	C. de Frederic Mompou, 10 / C. de Robert Gerhard, 5	D, 18	612	C. de Pere Martell, 45-47 / C. de Manuel de Falla, 2-4 / C. de Felip Pedrell, 7-9	D, 17
579	C. de Robert Gerhard, 3	D, 18	613	C. de Manuel de Falla, 6 / C. de Felip Pedrell, 11	D, 17
580	C. de Pere Martell (enfrent dels núm. 39 i 40)	D, 17	614	C. de Felip Pedrell, 4	D, 16
581	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer	D, F, 17	615	C. de Manuel de Falla, 10 / Av. de Vidal i Barraquer, 40-42 / C. de Felip Pedrell, 13	D, 17
582	C. de Pere Martell, 39 / C. d'Eivissa, 15	D, 17	616	C. de Jaume I, 45-49 / C. de Felip Pedrell, 2 / C. de Smith, 67	D, 16
583	C. de Jaume I, 16	D, 16	617	C. de Felip Pedrell (tram comprès entre el c. de Francesc Bastos i el c. de Pere Martell)	D, 17
584	C. d'Eivissa, 23	D, 17	618	C. de Pere Martell, 52-54 / C. de Felip Pedrell, 6 / C. de Smith, 71-69	D, 16
585	C. de Francesc Bastos, 18 / C. d'Eivissa, 23b	D, 17	619	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer (enfrent dels núm. 40-42-44-46)	D, 17
586	C. d'Eivissa (tram entre el c. de Jaume I i el c. de Francesc Bastos)	D, 17	620	C. de Pere Martell, 49-51 / C. de Felip Pedrell, 8 / C. de Smith, 73	D, 17
587	C. de Jaume I, 18	D, 16	621	C. de Felip Pedrell, 10-12 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 44-46	D, 17
588	C. d'Eivissa, 16 / C. de Pere Martell, 42-44	D, 17	622	C. de Smith (tram entre l'av. del Cardenal Vidal i Barraquer i el c. de Pere Martell)	D, 17
589	C. de Jaume I, 20	D, 16	623	C. de Torres Jordi, 5 / C. de Smith, 44 / C. de Pere Martell, 53-55	D, L-3, 17
590	C. A, UA 15, núm. 1	C, D, 16	624	C. de Smith, 48 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 48	D, L-3, 17
591	Ptge. de Ferrer i Duran, 10 / C. de Jaume I, 26-38 / C. A UA 15, núm. 6-10	C, D, 16	625	C. de Jaume I (cruïlla amb el c. Reial)	D, L-3
592	C. de Jaume I, 22	D, 16	626	C. de Torres Jordi, 9 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 50	D, L-3
593	C. A, UA 15	C, D, 16	627	C. de Torres Jordi, 7	D, L-3
594	C. de Francesc Bastos, 20 / C. d'Eivissa, 24	D, 17	628	Av. de Roma, 7A / C. d'Enric d'Ossó, 6	E
595	C. d'Eivissa, 22	D, 17	629	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 6 / C. d'Enric d'Ossó, 3 / Pl. d'Orleans, 2-4	E
596	C. d'Eivissa, 18-20 / C. de Manuel de Falla, 1-3 / C. de Pere Martell, 41-43	D, 17	630	Av. de Roma, 8-10	E, 13
597	C. de Jaume I, 31-33-35	D, 16	631	Av. de Roma, 12	E, 13
598	C. d'Eivissa, 30 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 30-34	D, 18	632	Av. de Roma, 14	E
599	C. de Francesc Bastos, 22	D, 17	633	Av. de Roma, 16	E, 24.3
600	C. de Manuel de Falla, 5	D, 17	634	Av. de Roma, 18	E, 24.3
601	C. de Francesc Bastos (tram entre el c. d'Eivissa i el c. de Manuel de Falla)	D, 17			
602	C. de Francesc Bastos, 24 / C. de Manuel de Falla, 7	D, 17			
603	C. de Francesc Bastos, 17 / C. d'Eivissa, 26 / C. de Manuel de Falla, 9 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 38	D, 18			

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
635	Av. de Roma, 20	E, 24.3	668	Via de l'Imperi Romà, 1 /	F, 7
636	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 10	E		Av. d'Estanislau Figueras, 1	
	/ Av. de Roma, 22		669	Av. d'Estanislau Figueras, 3 /	F, 8
637	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 12-14	E		C. de Josepa Massanes, 16 /	
638	Av. de Roma, 19-21-23 / C. de Josep M. Tarrasa, 29	E, 24.4		C. de López Peláez, 2	
639	Av. de Ramón y Cajal, 57	E, 13	670	C. de Pin i Soler, 12-14	F, L-1
640	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer (enfront dels núm. 15-17)	E, 19	671	Av. d'Estanislau Figueras, 17	F, 8
641	Av. de Ramón y Cajal, 76 /	E, 13	672	C. de l'Assalt, 1-3-5	F, 7
	C. de Frederic Mompou, 1		673	Av. de Pau Casals, 4	F, 8
642	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 15-17 / Av. de Roma, 26-36 / Av. de Ramón y Cajal, 69-71	E, 19	674	Av. de Pau Casals, 3	F, 8
643	C. de Frederic Mompou, 3 / Av. de Ramón y Cajal, 78 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 22-24-26	E, 18	675	Av. d'Estanislau Figueras, 26	F, 8
644	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 28 / C. de Robert Gerhard, 7 / C. de Frederic Mompou, 5	E, 18	676	Rambla Vella, 30b / C. de l'Assalt, 2-10 / C. d'August, 27-39	F, 7
645	Av. de Ramón y Cajal, 82-84 / Pg. de la Independència, 17	E, 18	677	C. d'Ixart, 10 / C. d'August, 43-47	F, 7
646	Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 21	E, 18	678	C. d'August, 51	F, 8
647	C. de Rovira i Virgili, 48-50	F, H	679	Av. d'Estanislau Figueras, 38	F
648	Av. de la Reina Maria Cristina, 54 / C. de l'Escultor Verderol, 1-3 / C. del Pintor Ignasi Mallol, 2	F	680	Cruïlla del c. de l'Assalt amb el c. d'August	F, 7
649	C. dels Escipions, 2 / Pl. de Sant Fructuós, 2d	F	681	C. de Rovira Virgili, 3 / Av. de Pau Casals, 13-15	F, 8
650	Av. de la Reina Maria Cristina (enfront del núm. 54)	F	682	Rambla Nova, 79-91 / C. de l'Assalt, 13 / C. d'August, 46	F, 7
651	Av. de Catalunya, 33-35	F, H	683	Rambla Nova, 69	F, 7
652	Av. de Catalunya, 31 / C. de Rovira i Virgili, 36-46	F	684	Rambla Nova (coca central entre la font del Centenari i la pl. de la Imperial Tàrraco)	F, K-3
653	C. de l'Escultor Verderol, 2-4 / C. d'Alfred Opisso, 1	F	685	Rambla Nova (coca central entre el c. de Cañellas i la font del Centenari)	F, 8
654	C. d'Alfred Opisso, 11	F	686	Rambla Nova, 64	F, 7
655	Av. de Catalunya (tram entre el c. de la Reina Maria Cristina i el c. de Rovira Virgili)	F, 5	687	Rambla Nova, 66	F, 7
656	Av. de Catalunya, 8 / C. de la Reina Maria Cristina, 49	F, 5	688	Rambla Nova, 104-106	F
657	Av. de la Reina Maria Cristina, 36	F	689	Rambla Nova, 94	F, 8
658	Av. de Catalunya, 2c	F, 5	690	Rambla Nova, 82-86 / C. de Cañellas, 2-4	F, 7
659	C. d'Hernández Sanahuja, 7	F, 24.2	691	Rambla Nova, 68	F, 7
660	C. del Taquígraf Martí, 11	F	692	Rambla Nova, 108-110	F, L-1
661	C. d'Hernández Sanahuja, 8	F, 24.2	693	C. de Cristòfor Colom (enfront del núm. 1)	F, 8
662	Av. de la Reina Maria Cristina, 24	F, 24.2	694	C. de Fortuny, 4	F, 7
663	C. del Baró de les IV Torres, 9	F	695	Ptge. de Cobos, 8	F, 8
664	C. de López Peláez, 15-17	F	696	Ptge. de Cobos, 7	F, 8
665	C. de Rovira i Virgili, 14-16 / C. del Baró de les IV Torres, 2	F	697	Av. de Catalunya, 49	G, 24.5
666	C. de López Peláez, 12	F	698	Av. d'Andorra, 21B	G
667	Rambla Vella, 67-67a / Via de l'Imperi Romà, 3-5	F, 5	699	Av. de Catalunya, 54 / C. del Marquès de Montoliu, 14 / C. de Joana Jugan, 7 / C. de Sant Antoni Maria Claret, 27	G, K-1
			700	Av. de Catalunya, 53-55	G, 24.6
			701	Av. de Catalunya, 56 / C. de Sant Antoni Maria Claret, 38	G
			702	Av. de Catalunya, 58-60	G
			703	Av. de Catalunya, 62	G
			704	Av. d'Andorra, 10	G
			705	Av. de la República Argentina, 2	G, L-2
			706	Av. de Francesc Macià / Av. de Vidal i Barraquer	G
			707	Av. del President Companys (tram	G, L-1

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
	entre el c. del Marquès de Guad-el-Jelú i la pl. de la Imperial Tàrraco)		734	Camí de la Cuixa, 16-18	I
708	C. d'Enric d'Ossó, 1 / Av. del President Companys, 4	G	735	Camí de la Cuixa, 3	I
709	Camí de la Muntanya de l'Oliva, 7	H, 21	736	Via Augusta, 60	I
710	Av. de Juan Antonio Guardias, 17	H, 21	737	Camí de la Cuixa, 8	I
711	Av. de Juan Antonio Guardias, 19 / Camí de la Muntanya de l'Oliva, 11	H, 21	738	C. C-6, UA 27, 2-4	I, J, 22
712	Av. de Juan Antonio Guardias, 19B	H, 21	739	Via Augusta, 44-46 / Camí de la Cuixa, 1	I, 23
713	Av. de Juan Antonio Guardias, 13	H	740	Via Augusta, 93 / Pg. marítim de Rafael Casanova, 1	I, 23
714	Ctra. del Cementiri (entorn)	H, 20	741	Pg. marítim de Rafael Casanova, 4-8	I, J, 22
715	Av. de Juan Antonio Guardias, 15	H, 21	742	C. de Robert d'Aguiló, 48-50 / Via Augusta, 83	I, 23
716	Av. de Juan Antonio Guardias, 15C	H, 21	743	Via Augusta, 73	I, 23
717	Av. de Juan Antonio Guardias, 64-70 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 1-13	H, 21	744	Via Augusta, 69	I, 23
718	C. de Lluís Domènech i Montaner, 15-33 / Av. de Juan Antonio Guardias, 72-94	H, 21	745	C. de Robert d'Aguiló (entre els núm. 49 i 52)	I, 23
719	C. de Sant Auguri, 21 / Av. de Rovira Virgili, 81-83	H, 20	746	C. de Robert d'Aguiló (enfrent del núm. 51)	I, 23
720	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 19-37 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 2-14 / Av. de Juan Antonio Guardias, 60-62	H, 21	747	C. d'en Rocamora, 4	I
721	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela cantonada amb l'av. de Juan Antonio Guardias	H	748	C. de Robert d'Aguiló, 38-40 / C. del Mestre Benaiges, 4	I, 23
722	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 41-53 / C. de Lluís Domènech i Montaner, 18-32 / Av. de Juan Antonio Guardias, 96	H, 21	749	Via Augusta, 61 / C. del Mestre Benaiges, 1 / C. de Robert d'Aguiló, 36	I, 23
723	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 6 / Av. de Juan Antonio Guardias, 9	H, 20	750	C. de Robert d'Aguiló, 34 / Via Augusta, 57-59	I, 23
724	Av. de Juan Antonio Guardias, 23-25 / Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 55-57	H, K-4	751	Via Augusta, 55 / Robert d'Aguiló, 32	I, 23
725	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 28-30	H, 21	752	Via Augusta (emplaçament indet.)	I, J, 23
726	C. de Rovira i Virgili, 58	H, 20	753	C. de Robert d'Aguiló (enfrent dels núm. 30-50)	I, 23
727	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 36-38-40-42-44-46	H, 21	754	C. de Saragossa, 2-6 / C. d'en Ribes, 1-5	I
728	C. de Rovira i Virgili, 56	H, 20	755	C. de Robert d'Aguiló, 37-41 / C. del Mestre Benaiges, 3-5	I, 23
729	Av. de Juan Antonio Guardias / Av. d'en Josep Gramunt i Subiela (cruïlla)	H	756	Via Augusta, 34 / C. de Saragossa, 1	I
730	C. de Josep M. Casas de Muller cantonada amb l'av. d'en Josep Gramunt i Subiela	H, K-4	757	Via Augusta, 41 / C. de Robert d'Aguiló, 14	I
731	C. de Sant Auguri, 1-3-5-7-9	H, 20	758	Via Augusta, 20	I
732	Av. d'en Josep Gramunt i Subiela, 70-78 / C. de Josep M. Casas de Muller, 4	H, K-4	759	Via Augusta, 33 / Ptge. del Sol, 9-11	I
733	C. de Rovira Virgili, 45-65 / C. de Fra Antoni Cardona i Grau, 7c	H, 20	760	Via Augusta, 14-16-18	I
			761	Via Augusta, 29 / Ptge. del Sol, 7	I
			762	C. de Robert d'Aguiló (emplaçament indet.)	I
			763	C. de Robert d'Aguiló, 9	I
			764	Via Augusta, 5	I
			765	C. de les Escalles del Miracle, 2	I
			766	Via Augusta / Pl. d'Arce Ochotorena	I, 24.1
			767	Pg. de les Palmeres s/n	I, 24.1
			768	Camí de la Creu dels Morts, 3	J
			769	Camí de la Cuixa, 3 / Via Augusta	J
			770	C. C-6, UA 27, 16-18-20	J
			771	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 57	J
			772	Via Augusta, 105	J
			773	C. de Sanç Capdevila, 1-3	J
			774	Apartaments Antibes, 5	J

<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>	<i>Fitxa</i>	<i>Adreça actual</i>	<i>Plànols</i>
775	C. C-6, UA 27, 6	J, 22	802	C. del Mar, 38	C, L-3
776	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 11	J, 23	803	C. de Torres Jordi, 10-12-14	L-3
777	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 9b	J, 22	804	C. de Torres Jordi, 18	L-3
778	C. de Mossèn Miquel Melendres Rué 1 / C. de Francesc Nello Ventosa	J	805	C. d'Espinach, 16 / de Sant Pere, 43	L-3
779	C. dels Cossis, 6	J, 22	806	C. d'Espinach, 18	L-3
780	C. dels Cossis, 9-11-13	J, 22	807	C. del Dr. Mallafrè Guasch	L-2
781	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba (enfrent dels núm. 1-3-5-7a-7b)	J, 22	808	Prospecció del PP2	L-2
782	C. dels Cossis, 3	J, 22	809	C. del Dr. Mallafrè Guasch, 7	L-2
783	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba (calçada núm. 5)	J, 22	810	Proximitats del C. del Dr. Mallafrè Guasch	L-2
784	C. d'Antoni Company i Fernández de Córdoba, 3	J, 22	811	C. del Dr. Mallafrè Guasch, 5 / C. de Joan Ruiz i Porta, 7 / C. dels Set Lledoners, 2 / C. de Macià Mallol i Bosch, 12-12b	L-2
785	Pg. marítim de Rafael Casanova, 26	J, 22	812	C. de Macià Mallol i Bosch, 5	L-2
786	Pg. marítim de Rafael Casanova, 27	J	813	Av. de Francesc Macià, 5B-7 / C. de Macià Mallol i Bosch, 6-8 / C. de Joan Ruiz i Porta, 1-3 / C. de Rosa Venes i Llovera, 1-3	L-2
787	C. de Narcís Oller, 5 / C. de Mercè Rodoreda, 14 / C. de Josep M. de Segarra, 4	K-2	814	Av. de Francesc Macià, 9	L-2
788	C. de Narcís Oller, 3	K-2	815	Av. de Francesc Macià, 13-17 / C. del Dr. Mallafrè Guasch, 1-1b / Pl. de les Corts Catalanes, 1	L-2
789	Via Augusta, 161	K-2	816	C. dels Set Lledoners, 1a-1b / C. de Rosa Venes i Llovera, 2 / C. de Joan Ruiz i Porta, 5 / C. Macià Mallol i Bosch, 10	L-2
790	C. de Sant Antoni Maria Claret, 11	L-1	817	C. d'Ernest Vilches, 4	L-2
791	Pl. de la Imperial Tàrraco, 2 / Av. d'Andorra, 1 / C. del Marquès de Montoliu, 2A	L-1	818	Av. de Josep M. Casas de Muller, 7 / Camí de la Muntanya de l'Oliva, 2	K-4
792	Pl. de la Imperial Tàrraco, 1 / Av. d'Estanislau Figueras, 63	L-1	819	Via Augusta, 135	K-2
793	Av. d'Estanislau Figueras, 53-55-55b	L-1	820	C. de Torres Jordi, 10-12-14-16-18-20	L-3
794	Rambla Nova, 119 / Av. d'Estanislau Figueras, 62	L-1	821	Av. de Catalunya, 37	K-1
795	Pl. de la Imperial Tàrraco (emplaçament indet.)	L-1	823	C. d'Internet	K-3
796	Pl. de la Imperial Tàrraco, 7 / Rambla Nova, 124 / Av. de Prat de la Riba, 39	L-1	824	Av. del Marquès de Montoliu, 11 / Av. de Catalunya, 38-40-42	K-1
797	C. del Pare Palau, 3-5	L-1	825	Av. del Marquès de Montoliu, 10-12 / C. de Joana Jugan, 4	K-1
798	Av. de Prat de la Riba (tram entre el c. d'Higini Anglès i la pl. de la Imperial Tàrraco)	L-1	826	Camí de la Platja dels Cossis	J
799	C. del Lleó, 58	C, L-3	827	C. de Jaume I, 9-11 (pati interior)	D, 12
800	C. del Mar, 44 / C. de Pere Martell, 62	K-4	828	C. dels Cossis, 4	J, 22
801	C. de Torres Jordi, 8 / C. de Pere Martell, 57-59 / Av. del Cardenal Vidal i Barraquer, 52-54 / C. del Mar, 46	L-3	830	C. de Santa Anna, 7-9	A, 3
			831	C. de l'Arquitecte Rovira	B, C, 9
			832	C. de Rebolledo (tram entre el c. de Sant Miquel i el c. Reial)	B, C, 14
			833	Rambla Nova, 39 / C. d'August, 6 / C. de Sant Agustí, 19-23	B, 6

Atles d'arqueologia urbana de Catalunya

- 1 Atles d'arqueologia urbana de Granollers
Alexandra Uscatescu (coord.)
- 2 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. F. Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i Alais,
J. Guitart i Duran

TAU
LIVR
NÚMERO
D'ARQUEOLOGIA
URBANA

- 1 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. F. Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i
Alais, J. Guitart i Duran
- 2 Treballs arqueològics al litoral tarragoní. Dotze anys d'arqueologia
subaquàtica (1966-1980)
Walfida Pérez Martín

DOCUMENTA

- 1 La corona immarcescible.
Pintures de l'antiquitat tardana de la Necròpolis Alta d'Ouirinc (Mina, Egipte)
Eva Solbes Pascual
- 2 Les termes públiques de l'Àrea portuària de Tàrraco.
Carrer de Sant Miquel de Tàrraco, Josep M. Macias i Solé (ed.)
- 3 El Palati.
La formació dels palaus imperials a Roma, Ricardo Mai
- 4 Les basíliques paleocristianes del suburbi occidental de Tarraco.
El temple supensional i el complex martírial de Sant Fructuós, Jordi López Vilar
- 5 Planimetria arqueològica de Tàrraco
Direcció científica: J. M. Macias Solé, I. F. Fernández, U. Pídel Masgoret, M. T. Miró i Alais,
J. Guitart i Duran
- 6 Les imitacions de vaixelles fina importada a la Hispania Citerior
(segles I aC - I dC), Mercè Roca Roumens i Jordi Principal (ed.)

Edició a càrrec de:

Ajuntament de
TARRAGONA

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació

Amb la col·laboració de:

PATRIMONI · WORLD HERITAGE · PATRIMONI

ISBN 978-84-934698-4-9

